

Міністерство освіти і науки України
Волинський національний університет
імені Лесі Українки

С. І. Кравченко

**Періодичні видання Польщі 20–30-х років
XX століття у світлі суспільно-культурних
процесів міжвоєнної доби: літературна
комунікація, польсько-український діалог**

Монографія

Луцьк – 2009

УДК 070.488(438)(091)

ББК 76.123(4Пол)

К 77

Рекомендовано до друку вченою радою Волинського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 7 від 29.01.2009 р.)

Рецензенти:

Демченко В. Д. – доктор філологічних наук, професор, декан факультету систем і засобів масової комунікації Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара;

Фінклер Ю. Е. – доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри редакторської та рекламної майстерності Галицького інституту імені В. Чорновола Національного університету “Києво-Могилянська академія”;

Шкляр В. І. – доктор філологічних наук, професор Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Кравченко С. І.

К 77 **Періодичні видання Польщі 20–30-х років ХХ століття у світлі суспільно-культурних процесів міжвоєнної доби : літературна комунікація, польсько-український діалог : монографія / Світлана Іванівна Кравченко. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. – 508 с. ; іл.**

ISBN 978-966-600-438-6

У монографії розглядаються польські та українські періодичні видання, які виходили на теренах Польщі у 20–30-ті роки ХХ століття, їх роль у літературному процесі, відображення польсько-українського дискурсу й зв'язок із суспільно-історичними явищами. Значна увага приділяється способам презентації суспільної свідомості за посередництвом колективних та індивідуальних програм, з'ясовуються особливості літературної комунікації. Висвітлюється українська тематика в польській літературній періодиці міжвоєнного періоду. Книга розкриває майже не досліджені в Україні аспекти польсько-українського культурного діалогу, який тривав на шпальтах періодики міжвоєнтя.

Монографія розрахована на журналістів, філологів, істориків та всіх, хто цікавиться історією преси, літературним процесом та польсько-українськими відносинами.

УДК 070.488(438)(091)

ББК 76.123(4Пол)

ISBN 978-966-600-438-6

© Кравченко С. І., 2009

© Гончарова В. О. (обкладинка), 2009

© Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2009

Зміст

Вступ. Суспільно-політична та культурна ситуація	3
Розділ I. Преса й літературний процес у Польщі у 20–30-х рр. XX ст.	17
1.1. Літературна періодика в структурі друкованих ЗМІ: хронологічний і типологічний аспекти розвитку	18
1.2. Польські власне літературні видання.....	28
1.3. Міжнародні журналістські проекти в Польщі у 20–30-ті рр. XX ст.....	61
1.4. Суспільно-літературні видання.....	77
1.5. Тижневик “Wiadomości Literackie” в історії польської журналістики XX ст.	91
1.6. Програмні засади літературного місячника “Sygnały”.....	98
1.7. Ідейно-естетичні пошуки літературної групи та часопису “Zagary”.....	112
1.8. Програмотворча публіцистика та її філософсько-естетичні параметри	126
1.9. Волинська та львівська періодика 20–30-х рр.....	141
1.10. Преса української еміграції в Польщі.....	165
1.11. Особливості літературної комунікації міжвоєнної доби.....	181
Висновки до розділу	191
Розділ II. Польсько-український діалог у польській періодиці 20–30-х рр. XX ст.	201
2.1. Прометеїзм як суспільно-політичне підґрунтя польсько-українського діалогу	205
2.2. В. Бончковський і українське питання в Польщі	221
2.3. “Biuletyn Polsko-Ukraiński” як феномен польської журналістики міжвоєнної доби	228
2.4. Тема України в публіцистиці В. Бончковського	241
2.5. Політичний портрет на шпальтах тижневика.....	261
2.6. Л. Василевський та польські прометеїсти про українське питання	273
2.7. Україна в публіцистиці Юзефа Лободовського.....	287
2.8. Українці на шпальтах тижневика “Biuletyn Polsko-Ukraiński”	297
2.9. Євген Маланюк – співробітник “Бюлетину...”	304
2.10. Інформаційно-бібліографічна функція часопису	318
Висновки до розділу	321
Розділ III. Українська література в дискурсі польської періодики 20–30-х рр. XX ст.	325
3.1. Українська література на сторінках тижневика “Biuletyn Polsko-Ukraiński”	333
3.2. Українська поезія в рецепції польської періодики міжвоєнної: погляди, переклади, критика.....	351
3.3. Шевченкіана на шпальтах літературних видань	365
3.4. Польська періодика про Івана Франка.....	378
3.5. Творчість Лесі Українки в інтерпретації польських публіцистів і перекладачів	389
3.6. Українська література в польськомовній публіцистиці Євгена Маланюка	398
3.7. Богдан Лепкий на польсько-українському літературному пограниччі	412
3.8. Українська проблематика на сторінках тижневика “Wiadomości Literackie”	422
Висновки до розділу	444
Висновки	449
Джерела та література	466
Показчик імен	490

Вступ

Суспільно-політична та культурна ситуація

Перша половина ХХ ст. в історії європейської цивілізації позначилася ґрунтовними змінами географічних кордонів, суспільно-політичних устроїв, соціокультурних явищ. У процеси переділу зон впливу, творення нових національних і політичних спільнот, формування нової моделі відносин людини й світу та нового мислення була втягнута й Україна. Її історична доля в цей період, можливо, як ніколи раніше, тісно переплелася з історичною долею найближчого західного сусіда – Польщею.

Події революцій і Першої світової війни поступово переросли в численні національно-визвольні рухи й призвели до здобуття Польщею та рядом інших країн незалежності. Після 1918 р. ознакою суспільного й громадського життя стає свобода, “звичай, поведінка й манери людей набули природності”.¹ Новий історичний етап виявився не лише в суспільно-політичних змінах, але й культурних. Проголошення незалежності Польщі 1918 р. інспірувало нечуваний оптимізм, який охопив суспільство, що стало імпульсом до бурхливого розвитку культурного життя в усіх його формах, особливо активізувались інтелектуальні верстви. Події польської історії першої половини ХХ ст. тісно пов’язані із Україною. Передусім актуалізувалась одвічна проблема прикордонних земель і територій із мішаним населенням, до якої належали Галичина, Волинь, Підляшшя, Холмщина та ін. На перші роки нової доби припадають трагічні події польсько-українського протистояння й польсько-більшовицької війни, у якій брала участь армія УНР, відстоюючи разом із поляками власну державність. Військовий союз Ю. Пілсудського і С. Петлюри 1920 р., Київський похід стали знаковими історичними подіями того етапу. Два сусідні народи мали спільного ворога, їхні політичні цілі багато в чому збігалися, і досягнути їх можна було спільними зусиллями. Державницькі прагнення Польщі підтримували ще й країни Заходу, чого не можна було сказати про Україну. Тому Польщі вдалось утвердити свою незалежність і розпочати розбудову країни. У кризовий момент польсько-більшовицької війни Ю. Пілсудський через загрозу власній країні змушений був відмовитися від поперед-

¹ Kwiatkowski J. Dwudziestolecie Międzywojenne / J. Kwiatkowski. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000. – S. 7.

ніх домовленостей із С. Петлюрою. Реальної підтримки з боку інших країн Україна не мала, тому з цієї та багатьох інших причин її національно-визвольна боротьба завершилася поразкою.

Ризький мирний договір, підписаний 18 березня 1921 р., призвів до того, що землі Західної України – Східна Галичина, Західна Волинь, Холмщина, Підляшшя, Західне Полісся відійшли до Польщі. З одного боку, це задовольняло історичні амбіції значної частини польського суспільства, яке віддавна мріяло повернути собі землі, що колись належали Речі Посполитій; з іншого – етнічна неоднорідність та високий рівень національної свідомості населення тих територій додавали численних політичних проблем новій державі. За даними українських підручників історії, на тих українських землях, що увійшли до складу Польщі, на час підписання Ризького договору мешкало близько 5,2 млн людей, а на початок 30-х років кількість українців у Польщі становила близько 6 млн осіб, що складало майже 28 % населення держави.¹ За даними польського опису населення від 1931 р., в державі проживало 32 млн етнічно неоднорідного населення: поляків 20,6 млн (або 64,7 %), українців 5 млн (16 %), білорусів 2 млн (6 %), євреїв – 3 млн (9,8 %), німців – 780 тис. (2,4 %) та ін.²

За умовами договору, польська сторона гарантувала мовні та релігійні права українців. Згідно з рішенням Ради послів великих держав від 1923 р. українські землі в складі Польщі мали одержати автономний статус, однак практичне життя залишалося далеким від пунктів політичних угод. Хоч Ю. Пілсудський і був прихильником ідеї автономії українських земель, проте це могло відбутися тільки шляхом підтримки польського законодавчого органу. У цьому питанні більшість послів підтримували концепцію лідера польських націонал-демократів Романа Дмовського (противника федеративного устрою й прихильника асиміляції українців) та ідею унітарної Польщі. Тому до 1939 р., незважаючи на численні спроби, питання української автономії у складі II Речі Посполитої вирішене не було.

Життя українців у Польщі безпосередньо залежало від внутрішньої та зовнішньої політики держави, від подій її суспільного й

¹ Див. : Україна в міжнародних відносинах ХХ століття : навч. посіб. / за ред. проф. Я. Й. Малика. – Л. : [б. в.], 2004. – С. 106 ; Гурченко Ф. Новітня історія України. 10 кл. Ч. I : 1917–1945 / Ф. Гурченко. – К. : Генеза, 2000. – С. 147.

² Źółkiewski S. Kultura literacka : instytucje / S. Źółkiewski // Słownik literatury polskiej ХХ w. / zespół red. Alina Brodzka et al. – Wrocław etc. : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1993. – S. 510.

культурного життя, від змісту затверджуваних конституцій (1921), виборів (1922, 1928, 1930, 1935 рр.), травневого перевороту і т. д. Українці мали свою Українську парламентську репрезентацію, яка була покликана представляти їхні національні інтереси. З'являлися численні політичні, громадські, професійні об'єднання, товариства й організації, які намагалися відстоювати українські інтереси в різних сферах суспільного життя. Це УНДО, УВО, ОУН, "Просвіта", "Рідна хата" і т. д.

Волинь, як і Галичина, упродовж 20–30-рр. залишалися регіонами із постійними проблемами міжнаціональних взаємин. Львів у міжвоєнний період був фортецею польського націоналістичного руху, одним із потужних центрів польської культури на східних кресах. У той же час це найпотужніший центр української культури поза радянськими територіями. Гострі конфлікти постійно присутні в його суспільному житті. Відомо, що в ці роки найбільше вуличних виступів й ексцесів антиєврейського та антиукраїнського характеру відбулося на національно-політичному й релігійному ґрунті. Їх гостроту часто підігрівала політично заангажована преса. Міжнаціональну напругу в міжвоєнному Львові, її витoki, чинники та перебіг детально описує у своїй праці "Szkic z dziejów Stronnictwa Narodowego we Lwowie w latach 30-ch XX wieku" Гжегож Мазур.¹

Політичні, національні та культурні кола нового суспільства для втілення своїх духовних інтенцій потребували новітніх мобільних засобів обігу інформації. Ними стають мас-медіа, особливо друковані періодичні видання, набуваючи на цьому етапі масового характеру.

Бурхливий розвиток друкованих ЗМІ у 20–30-ті рр. ХХ ст. відбиває основні ідеологічні процеси міжвоєнних років. Історичні зміни початку ХХ ст. зумовлюють зміни в суспільній свідомості. Найбільшої популярності набувають дві опозиційні ідеології – націоналістична й комуністична, які стають базовими для формування численних суспільних міфів. З одного боку, активно культивується колективізм, який виявився на цьому етапі у двох антонімічних формах – комунізм і націоналізм, відповідно стихія колективної дії – революція, війна тощо. З іншого боку, це індивідуалізм, декларований новітніми європейськими концепціями (інтуїтивізм, фрейдизм, екзистенціалізм і т. д.), що активно захоплювали терени східної Європи, як прояв вну-

¹ Mazur G. Szkic z dziejów Stronnictwa Narodowego we Lwowie w latach 30-ch XX wieku / Grzegorz Mazur // Polska i jej wschodni sąsiedzi w XX wieku. Studia i materiały. – Białystok, 2004. – S. 105–137.

трішньої волі, енергії, духу. Спрямовуючий вектор усіх ідейних пошуків міжвоєнної доби – пошук збалансованої моделі відносин індивідуальності та колективу. Опозиція прагнення домінувати й розчинення в масі позначилася на доктринах політичних і мистецьких рухів міжвоєнтя.

Духовні пошуки повоєнного (після Першої світової війни) покоління, яке в багатьох національних культурах епохи було назване “втраченим”, проходили під знаком катастрофізму (концепція О. Шпенглера), який декларував загибель європейської цивілізації, повільний занепад духовних цінностей, справжньої культури й мистецтва. Із цієї світоглядної концепції виростала молода генерація інтелектуалів і митців міжвоєнного періоду. Революцію маси як прояв кризи тогочасного світу трактував Ортега-і-Гассет (“Бунт мас”), уважаючи “людину маси” ознакою епохи міжвоєнтя, якій притаманні брак толерантності до інших, заперечення індивідуальності, культ поборення.

Унаслідок і водночас на противагу наступаючому масовізму та войовничому колективізму сформувалася філософська теорія екзистенціалізму. У спектрі її ключових тез – страх загрози людського існування, смерть, абсурдність, ницість і приреченість людини на вибір своєї долі, небезпека втрати своєї автентичності на користь колективних угод та ін.

Палітра цих ідей, їх протиборство і синтез визначили обличчя міжвоєнної доби. І рупором, і детермінантом духовних пошуків міжвоєнного покоління стали друковані ЗМІ, із яких у більшості випадків торували свій шлях до масової свідомості новітні ідеї.

На перехресті новітніх філософських концепцій, на стику індивідуалістських та колективістських ідеологій поставали нові мистецькі напрями й течії, названі модернізмом. Модернізм – це явище, яке виходить за межі однієї історичної епохи та охоплює нові тенденції в різних видах мистецтва від кінця ХІХ ст. до середини ХХ ст. Згодом термін “модернізм” утвердився як назва епохи (етапу) в розвитку європейської культури, якій притаманні певні явища.

У культурному житті польського й українського суспільства розквіт проявів модернізму відбувається на крок пізніше ніж у Західній Європі. Він припадає на період міжвоєнтя і, безперечно, пов’язаний з історичними обставинами, зумовлений атмосферою розкутості й безмежної перспективи, яка охоплює суспільство після 1918 р. Ейфорія свободи викликає неймовірне духовне піднесення і злет творчих сил народу.

Спершу термін “модернізм” уживався польськими науковцями як одна із назв новаторських тенденцій у літературі та мистецтві кінця XIX – початку XX ст. у польській літературі й синонім Молодої Польщі. Згодом модернізмом почали називати “тенденції, напрями і стилі «новітнього мистецтва», які виникли між кінцем XIX ст. і 60 рр. XX ст.”.¹ Бурхливий його розвиток припадає на 10–30-ті рр., коли виокремлюється та процвітає авангард. Польські дослідники відносять до модернізму символізм, експресіонізм, кубізм, футуризм, дадаїзм, сюрреалізм, театр абсурду, новий роман.²

В українській науці підхід до оцінки модернізму як певного етапу в культурному поступі європейського суспільства принципово не відрізняється від польського. У працях Т. Гундорової, М. Моклиці, С. Павличко та інших учених розглядаються модерністські явища в українському мистецтві та літературі першої половини XX ст. як наслідок певних світоглядних процесів, змін у суспільній свідомості.³ В. Моренець, спираючись на думки численних європейських учених, характеризує модернізм як “продукт епохи, яка зазнавала радикальних змін”, як вияв відповідного “духовно-інтелектуального стану” європейського суспільства.⁴

З епохою модернізму пов’язані активізація комунікативних процесів, бурхливий розвиток періодики та формування нових видів видань. Модерна свідомість потребувала новітніх засобів її репрезентації. Із літературно-мистецькими рухами модернізму пов’язана поява періодичних видань – органів літературних груп.

Модернізм спирався на нове бачення світу, нові способи його осмислення та естетичні ідеали. В епоху модернізму розвивається масова культура, яка служить тлом для виокремлення високого мистецтва. Ці явища не могли існувати нарізно. Тривав двосторонній обмін їх зразками й ідеалами, що відбувався насамперед за посеред-

¹ Słownik terminów literackich. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2000. – S. 319.

² Там само.

³ Див. : Гундорова Т. ПроЯвлення слова. Дискурс раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація / Т. Гундорова. – Л. : Літопис, 1997 ; Моклиця М. Модернізм як структура : Філософія. Психологія. Поетика. Вид. друге, доповн. і переробл. / М. Моклиця. – Луцьк : РВВ “Вежа” ВДУ ім. Лесі Українки, 1998 ; Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі / С. Павличко. – К. : Либідь, 1997.

⁴ Моренець В. Національні шляхи поетичного модерну першої половини XX ст. : Україна і Польща / В. Моренець. – К. : Вид-во С. Павличко “Основи”, 2002. – С. 14–21.

ництвом друкованих ЗМІ, які служили трибуною презентації та позиціонування колективних й індивідуальних творчих програм.

Програма польського експресіонізму була сформульована на сторінках познанського часопису “Zdrój” (“Здруй”, 1917–1920, 1922), органу однойменної літературної групи (Я. Стур, С. Пшибишевський та ін.).

Польський футуризм, розквіт якого припадає на 1917–1922 рр., послуговувався одноднівками – “Jednodniówka Futurystów” (“Єдноднівка Футуристів”, 1921), “Nuż w bżuchu” (“Нуж в бжуху”, 1922) й ін. До групи входили А. Стерн, А. Ват, Б. Ясенський, С. Млодоженець, Т. Чижевський та ін.

Серед польських авангардних рухів виокремлювалася так звана “Краківська Авангарда”. Її колективна програма становила палітру яскравих індивідуальних програм членів групи, які спершу презентував часопис “Zwrotnica” (1922–1927). У 1924–1925 рр. сформувалася літературна група, куди увійшли Я. Бженковський, Ялу Курек, Т. Пейпер, Ю. Пшибось, А. Важик, Каз. Подсадецький, С. Віткевич та ін. Згодом у Парижі в 1929–1930 рр. виходив польсько-французький авангардний часопис “L’art Contemporain – Sztuka Współczesna”. Традиції “Зворотніці” у Польщі продовжив часопис “Linia” у 1931–1933 рр.

Катастрофізм, що втілювався в кризовій свідомості, відчутті загрози культурним цінностям сучасного світу, неспокої і т. д., у Польщі представлений творчістю С. Віткевича й віленської групи “Żagary” (“Жагари”), яка видавала однойменний часопис “Жагари” (Ч. Мілош, Є. Путрамент, Г. Дембінський та ін.).

Виходили прокомуністичні “Kultura Robotnicza” (“Культура Роботніча”, 1922–1923) – дослівний переклад російського Пролеткульт, “Nowa Kultura” (“Нова Культура”, 1923–1924), “Dźwięnia” (“Дзвігня”), “Miesięcznik Literacki” (“Месечник Літерацкі”) та ін.

Упродовж усього міжвоєнного періоду (найтриваліше з усіх нових літературних рухів) культивував своє мистецьке кредо “Скамандр” – “велика п’ятірка” (Ю. Тувім, Я. Івашкевич, Я. Лехонь, А. Слонімський, К. Вежинський) – на шпальтах поетичного місячника “Skamander” (“Скамандр”) і тижневика “Wiadomości Literackie” (“Вядомосці Літерацке”). У другій половині 30-х років концепцію автентизму виклав у програмних публікаціях часопису “Okolice Poetów” (“Околіца Поетув”) лідер однойменної літературної групи С. Чернік.

Польська інтелектуальна та творча еліта після здобуття народом незалежності отримала можливість дистанціюватися від суспільно-

політичних проблем і національно-патріотичних обов'язків, зосереджуючись на поглибленні філософсько-естетичних пошуків. Активно культивувався постулат “автономності” літератури й мистецтва в цілому. Проте, незважаючи на постійну декларацію аполітичності, особливу увагу до світоглядних та естетичних проблем, письменникам міжвоєнної не вдалось уникнути актуальної суспільної проблематики. Міжвоєнний залишився епохою заангажованої в житті суспільства літератури. У численній польській критиці утвердилося її означення як міжвоєнне двадцятиліття,¹ яке обмежувалося хронологічно 1918–1939 рр. Деякі дослідники (Р. Матушевський, С. Поляк) пропонували розглядати початок нових процесів від 1914 р. Ревізію усталеної періодики здійснила Анна Насіловська, яка розширила хронологію періоду від 1914 до 1944 р., називаючи його “тридцятиліттям”.² Однак у перебігу процесів комунікації переломною межею був усе-таки 1939 р., який кардинально змінив їх характер і спрямування.

На міжвоєнний період припадає стрімкий розвиток друкованих ЗМІ. За статистикою в 1925 р. в Польщі існувало 1700 періодичних видань, а в 1937-му – 2692 назв.³ Вони стають платформами обміну думками й поглядами. Дуже швидко розвинувся ринок щоденних газет, поширювалося радіо, популяризувалося звукове кіно, витісняючи німе. Поступово читачами, глядачами та слухачами ставало все суспільство. Засоби масової інформації впливали на формування не тільки письмової мови, як було дотепер, але й мовлення. Це, а також діяльність літературних груп, письменників, розвиток літературної періодики суттєво вплинули на культурний рівень суспільства, на розвиток загальнонаціональної мови, зближення поетичної та поточної мови й т. ін. Діалог із реципієнтом через ЗМІ стає дієвим засобом впливу на громадську думку. Він виявляється у формі діалогу на сторінках часопису, мітингу, лекції, поетичного вечора в кабаре, мистецькій кав'ярні чи літературному клубі, виставки тощо.

Міжнародний обіг видань та новаторських ідей стає ознакою епохи. Це, на думку Г. Газди, особливо сприяє активізації мистецьких

¹ Kisel M. *Periodyzacja literatury* / M. Kisel // *Słownik literatury polskiej XX wieku* / pod red. Marka Pytasza. – Katowice, 2001. – S. 267–270.

² Nasiłowska A. *Trzydziestolecie 1914–1944* / A. Nasiłowska. – Warszawa, 2002. – 216 с.

³ Tambor J. *Procesy w Polsce* / J. Tambor // *Słownik literatury polskiej XX wieku* / pod red. Marka Pytasza. – Katowice, 2001. – S. 318.

пошуків у літературах із меншим європейським значенням,¹ що давало можливість менш розвинутій національній культурі усвідомити себе частиною європейського мистецтва ХХ ст.

Суверенна польська держава, до якої на правах національних меншин входили українці, євреї, білоруси, німці, прагнула інтегрувати культуру регіонів, сформувати монолітну національну культуру, ринок її здобутків. Ріст періодики, накладів періодичних видань, популяризація радіо (перед війною – близько 1 млн слухачів), розбудова інституцій меценатства, кількість літературних груп, ріст інституцій контролю свідчать про потужну державну культурну політику. Всі тодішні політичні інституції, партії та громадські організації брали участь у програмуванні культурної політики.

Водночас розвиток культур національних меншин протікав паралельним руслом на дещо інших суспільно-політичних та ідеологічних засадах, опираючися процесу інтеграції. Українське культурне життя на землях міжвоєнної Польщі відбиває всі вищезазначені європейські ідеологічні й мистецькі тенденції, але меншою мірою, локально, залишаючись на маргінесах загальнодержавних процесів. В умовах політичної залежності українська література, як і інші види духовної культури, залишається потужним засобом боротьби за національну незалежність, інструментом консолідації народу та його самозбереження в умовах чужого культурного оточення.

Розвиток українських мас-медіа, інституцій меценатства, видавництва, освітніх установ і т. д. проходить майже без підтримки польської держави, за рахунок фінансування та духовних інтенцій самої української громади. Українська культура на теренах усіх держав (у тому числі й Польщі), до яких тоді ввійшли українські землі, розвивалася в умовах самовиживання. На території Польщі не було тотального фізичного винищення українськості, як то спостерігалось в радянській Україні. Українці мали можливості для свого духовного розвитку, але шукати ці можливості в більшості повинні були самі. Рівні права, передбачені конституцією, на практиці оберталися відсутністю статей у бюджеті польської держави на українські культурні потреби, небажанням багатьох польських політиків змінювати існуючий стан справ і спротивом численної польської громадськості, яка не бажала бачити свою державу поліетнічною та розраховувала

¹ Gazda G. "Awangarda" / G. Gazda // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 66.

швидко й легко вирішити цю проблему. Українські періодичні видання постійно потерпали від фінансових проблем. Письменники, журналісти, художники жили в безкінечній матеріальній скруті та змушені були поєднувати творчість із працею для заробітку. Більшість наукових і культурних інституцій існували на громадських засадах. Культурний розвиток української частини польського суспільства протікав у тривалій і постійній боротьбі за своє існування та свою національну ідентичність, у протидії процесу поглинання домінуючою польською культурою.

Найбільшим центром української культури в міжвоєнній Польщі був, безперечно, Львів. Тут виходила значна кількість україномовної періодики, існували українські видавництва, освітні й наукові установи, численні громадські організації. У Львові сформувалися різні політичні, мистецькі та літературні угруповання української молоді, продиктовані модерними тенденціями нової доби. Тут виходили часописи політичних партій і літературних груп та найяскравіше проявилися новітні ідеологічні й літературні тенденції. Більш локальними культурними осередками на західноукраїнських землях II Речі Посполитої із вузько місцевим значенням були міста Луцьк, Рівне, Тернопіль, Станіславів та ін. Вогнищами української культури в Польщі були також місця дислокації таборів інтернованих українських вояків, а згодом міста, де мешкало найбільше українців. У різні роки це були Пйотрков Трибунальський, Каліш, Варшава, Краків й ін. Із польських міст звичайно найбільшу роль у культурному житті української еміграції відігравала Варшава. Тут діяли Український науковий інститут, ряд видавництв, виходила українська періодика, існували численні товариства українців-емігрантів.

Упродовж 20–30-х рр. у польському суспільстві всупереч пануючій громадській думці серед польської інтелігенції жила й розвивалась ідея польсько-української співпраці та спільного поступу. Вона була пов'язана головним чином із політичними колами пілсудчиків і дещо в іншому варіанті декларувалася лівими силами. Ідея польсько-українського союзу спиралася на ідеологію польського прометейського руху, втілювалася у діяльності Польсько-українського та Орієнталістичного товариств у Варшаві, реалізувалася на шпальтах періодичних видань “*Wschód*”, “*Zet*”, “*Biuletyn Polsko-Ukraiński*”, декларувалася літераторами, котрі згуртувалися довкола літературного місячника “*Kamena*” й іншими культурними осередками. Місію міжнаціонального культурного діалогу, який особливо

актуалізувався в міжвоєнну добу, поряд із частиною польської інтелігенції несла українська еміграція, численні громадські організації та культурні осередки Галичини й Волині.

Польська література та її медійні репрезентанти в умовах здобутої державності звільнилися від суспільного обов'язку рупора національної ідеї та визвольної боротьби. Бурхливий розвиток періоду міжвоєнтя підносить їх до рівня найкращих європейських зразків. Натомість українська література й періодика в умовах політичної залежності та інокультурного оточення змушена була надалі виконувати націєконсолідуючу роль та залишалася головним засобом боротьби за духовне самозбереження нації. Вона не могла поставити собі глибокі суто літературні й естетичні завдання. Її перші паростки проєвропейських тенденцій губилися в буденних перипетіях щоденної боротьби за виживання. Кількість, тривалість існування та насамперед змістова палітра українських літературних часописів віддзеркалює культурно-історичні реалії міжвоєнної доби.

Незважаючи на різні умови й шляхи розвитку національних культур, у них виявилися ті універсальні тенденції, які були тотожними для всіх європейських народів, стали наслідком історичних змін і визначили обличчя міжвоєнної Європи. Змінювалось уявлення про зовнішній світ – формувалася новий фізичний образ усесвіту, утвердилось нове бачення людського внутрішнього світу, значно кількісно зросла й набула величезного значення в суспільному житті інтелігенція, новітні засоби комунікації стали складником щоденного життя людської спільноти.

Стрімкий розвиток засобів масової комунікації став поштовхом до поступу в промисловому, економічному, науковому розвитку. Ідеї філософів, політиків, громадських діячів, письменників знаходили прямий шлях до свідомості й сумління всього населення за посередництвом ЗМІ. Преса міжвоєнного двадцятиліття стала дзеркалом суспільно-культурного життя, літературна преса – дзеркалом літературного процесу цієї епохи.

Матеріальне забезпечення суспільної літературної комунікації, а також відповідний тому рівню вид технології розповсюдження інформації зумовили певні антропологічні наслідки, формування масового типу культури. ХХ ст. – стрімкий інформаційний вибух. Новий рівень розвитку цивілізації мусив вплинути на зміну зразків культури: культури праці, відпочинку, навчання, розваг, господарювання, управління, політичної культури, наукової, мистецької. Небу-

валий розквіт літературної періодики, на думку С. Жолкевського, сприяє формуванню нової літературної культури.¹

Перипетії історичних шляхів польського та українського народів періоду між двома війнами найповніше та найправдивіше віддзеркалює преса, яка є голосом і документом своєї доби. Розглядаючи різні етапи розвитку засобів масової комунікації, можна однозначно стверджувати, що саме у 20–30-ті рр. ХХ ст. в Польщі та Україні періодичні видання переживають пік свого бурхливого розквіту й максимальної масової затребуваності в суспільстві. У попередні періоди преса ще не мала масового характеру та переважно оберталась у вищих освічених колах суспільства. Саме на міжвоєнний припадає процес формування масової культури, у якому домінуючу роль відіграє періодика як найпопулярніший і найважливіший вид ЗМК. Уже після Другої світової війни цей стан поступово змінюється, оскільки провідну роль як вид ЗМІ поряд із пресою починають займати радіо та телебачення.

Зарубіжна періодика майже не досліджена в українському пресознавстві, проте знання з історії журналістики інших країн дуже важливі з багатьох точок зору. Насамперед для осмислення розвитку національних ЗМІ у світовому контексті, бачення суто національних і загальних тенденцій їх розвитку, означення типологічних та самотутніх рис. Необхідність таких знань зумовлена також потребою глибоко знати культуру тих сусідніх народів, із якими тісно пов'язана наша історична доля, знати їх історію, ментальність, стратегію національного розвитку тощо.

За винятком поодиноких розвідок про польську пресу періоду “Солідарності” та 90-х років ХХ ст. цілісних ґрунтовних праць з історії польської журналістики в Україні немає. Особливо яскравий і насичений досвідом міжвоєнний період її розвитку. Наявність багатьох гострих та неоднозначних подій спільної польсько-української історії міжвоєнної доби, розв'язання яких можливе лише шляхом найглибшого взаємопізнання процесів, що їх зумовили, надає дослідженню польської преси цього періоду ще й глибокого гуманістичного змісту.

Важливість такого дослідження зумовлена не тільки потребою усвідомлення історичного шляху національної журналістики в кон-

¹ Żółkiewski S. Kultura literacka 1918–1932 / S. Żółkiewski. – Wrocław : ZNO, 1973. – S. 10.

тексті світових комунікативних процесів та можливих впливів чи запозичень, але й більш об'єктивних оцінок деяких історико-культурних явищ міжвоєнної доби. Вивчення різних аспектів функціонування польської періодики у 20–30-ті рр., висвітлення складних її відносин із державними структурами через представлення ідейно-опозиційних тодішній владі поглядів, аналіз історичної ситуації з позицій інтересів іншої сторони має не тільки загальнонаукове значення. Спостереження над умовами розвитку польської преси зможе скоректувати надто категоричні, конфронтаційні (та часто помилкові, з нашої точки зору) твердження деяких українських журналістикознавців й істориків щодо репресивної політики польської влади стосовно українських видань на теренах Польщі (конфіскації випусків “Діла”, “Громади” і т. д.), яку вони пояснюють виключно національною неприязню. Ці процеси потребують об'єктивного, а отже різноостороннього осмислення. У багатьох випадках мали вплив фактори, не завжди наявні й очевидні, часто суб'єктивні та приховані. Стосунки редакційних колективів із владою, особливо в 30-ті роки, були досить не прості й могли б стати об'єктом самостійної наукової розвідки. Подекуди вони набували форм прихованого протистояння. Українських літературних часописів фактично не торкнулися цензурні претензії польської влади, тоді як навіть таке політично не заангажоване польське літературне видання, як тижневик “Wiadomości Literackie” у 30-ті роки пережило численні конфіскації та судові процеси, не кажучи вже про коротке життя всіх лівих та націонал-демократичних літературних часописів й особливо лівої та націоналістичної громадсько-політичної преси.

Переборення стереотипів і шаблонів в оцінках багатьох аспектів історії польсько-українських відносин, які за інерцією проникли в українську науку та й масову свідомість із радянської спадщини, можливе лише за допомогою пізнання історії й культури сусіднього народу. Напевно, в межах одного наукового дослідження не можна вирішити такі непрості проблеми в історії польсько-українських відносин, однак можна долучитися до їх розв'язання.

Зі сторінок періодичних видань промовляють живі голоси історії, учасники й очевидці тих подій, зі шпальт літературних видань промовляє душа народу. Кожен часопис не тільки віддзеркалення певної епохи, це ще й суб'єктивний погляд редакційного колективу на свою добу, на ті культурні та мистецькі явища, які їй притаманні,

подекуди погляд, який дивував, захоплював, який намагалися наслідувати. Без ретельного вивчення періодики, яка є історичним і культурологічним джерелом, неможливі правдиві знання про епоху. Літературна періодика – це ще й історико-літературне джерело.

Періодичні видання, які виходили на теренах II Речі Посполитої, – явище величезне за обсягом та розмаїте за формально-змістовими характеристиками. Це і потужна польськомовна політична преса, різноманітна фахова, молодіжна, дитяча, літературна тощо – загальнодержавного обігу; а крім того, величезна кількість регіональних видань, розрахованих на обіг у межах одного воєводства чи повіту. Значний відсоток складають видання національних меншин – українські, білоруські, єврейські, німецькі і т. д., з-поміж яких знову ж таки більшість були часописи регіонального призначення, що обслуговували громади на певних заселених територіях. Крім того, окрему групу становлять періодичні видання української еміграції (найчисельнішої з-поміж усіх на території Польщі), набагато менше видавали, наприклад, представники російської еміграції.

Безумовно, такий обсяг періодики не можна охопити в одній праці, тому об'єктом цього наукового дослідження обрані періодичні видання, які стали непосредними учасниками процесу літературної комунікації та міжнаціонального культурного діалогу. У центрі уваги преса, що була посередником між читацькою аудиторією та літературою й водночас каталізатором літературного процесу, рушійною силою певних літературних явищ. Література – це той вид духовної культури, у якому наймобільніше відбиваються всі зміни суспільного життя, той, що найменш заангажований певними політичними амбіціями та комерційними інтересами, максимально доступний більшості членів суспільства й за посередництвом якого найшвидше можна порозумітися із сусідами. Літературні твори відображають різні аспекти суспільної свідомості та є художнім документом епохи. Літературні видання ще в XIX ст. поряд із красним письменством ставали флагманом національно-патріотичного руху та духовного зростання суспільства. Міжнаціональний культурний діалог починався насамперед із літературного діалогу, а письменники завжди першими декларували необхідність взаємозбагачення різних культур. Тому для спостереження над особливостями перебігу процесів літературної та міжнаціональної комунікації обрані загальнопольські періодичні видання 20–30-х рр., які презентують літературний дискурс та культурний аспект польсько-українського дискурсу. Не мож-

на заперечити участь у цьому процесі інших видів періодики – громадсько-політичної, загальноінформаційної й ін., однак їх вплив на формування стандартів літературної культури цього періоду надзвичайно малий та несуттєвий, а висвітлення польсько-українських відносин (наприклад у громадсько-політичній пресі) мало переважно політично упереджений характер.

Об'єктом дослідження частково є регіональна польська й українська періодика Волині та Львова, а також ряд видань української еміграції, їх роль у процесі літературної й міжнаціональної комунікації та місце в системі друкованих ЗМІ II Речі Посполитої.

Літературна періодика міжвоєнтя поєднала в собі три важливих суспільних функції – інформаційну, виховну та розважальну, на відміну від інших видів видань цього періоду. Їй належить одне із центральних місць у системі тогочасних друкованих ЗМІ. У той же час саме польські літературні видання міжвоєнного періоду і віддзеркалюють, і слугують каталізатором міжкультурного польсько-українського діалогу. У XIX ст. польсько-українська міжкультурна комунікація розгорталася переважно на рівні окремих представників творчої та інтелектуальної еліти та в умовах національного гноблення обох народів. У міжвоєнні роки змінюється її характер й історичні умови. На цьому етапі міжкультурний обіг інформації набуває масового характеру, переходить від міжособистісних комунікативних актів на рівень мас-медіа, де головну роль відіграють ЗМК. Періодичні видання не тільки віддзеркалюють міжкультурний діалог, акцептують та живлять його, але й поширюють знання про нього – починають вивчати його минуле, характер, перебіг, перспективи тощо.

Розділ I

Преса й літературний процес у Польщі у 20–30-х рр. ХХ ст.

Історія преси нерозривно пов'язана з історією держави, слугує дзеркалом її політичних, економічних та культурних перетворень. Преса 20–30-х рр. відображає багатонаціональний склад міжвоєнної Польщі. Польська періодика, на відміну від преси національних меншин (українці, євреї, німці, білоруси і т. д.), мала в міжвоєнні роки найсприятливіші умови для свого розвитку, оскільки презентувала інтереси домінуючої нації. Внутрішні тенденції розвитку й перевага певних видів періодики на відповідних часових відтинках показують насамперед її величезне кількісне зростання. З'являлося багато нових назв та особливо зростали накладі видань. За статистичними даними польських пресознавців найчисельнішу групу становила преса політичних партій і груп, а також загальноінформаційні (масові) видання. Причому впродовж 30-х років масова періодика за рівнем популярності та обсягом поступово почала витісняти політичну пресу, що, на думку дослідників, було першою ознакою масової культури.¹

Поряд з інтенсивним розвитком політичної та загально-інформаційної преси міжвоєнний період позначився розквітом літературної періодики та появою її різних модифікацій. Ця група разом із масовими та політичними виданнями належала до високонакладових. Дослідник польської преси міжвоєння А. Пачковський відзначає велику вагомість цього виду періодики, яку вбачає не в кількості назв, а в її значній ролі та впливі на суспільство, якими вона дорівнювалася набагато чисельнішій масовій періодиці.² Значна частина

¹ Łojek J. Dziejstwo prasy polskiej / J. Łojek, J. Myśliński, Władysław W. – Warszawa, 1988. – S. 96.

² Paczkowski A. Prasa Polska w latach 1918–1939 / A. Paczkowski. – Warszawa : PWN, 1980. – S. 258.

літературних видань мала коротке життя. Цей факт спричинений слабким економічним станом верств польської інтелігенції й мистецьких кіл, які в більшості випадків ініціювали такі часописи.

Поступ у поліграфії та техніці сприяв піднесенню видавничого рівня друкованих ЗМІ, у тому числі й літературної преси. Зростала роль ілюстративного матеріалу, постійними елементами зовнішнього оформлення видань стали фотографії, репродукції картин, малюнки і т. д.

1.1. Літературна періодика в структурі друкованих ЗМІ: хронологічний і типологічний аспекти розвитку

Сучасна класифікація польських літературних часописів спирається на загальноприйняті критерії поділу періодичних видань, запропоновані системою стандартів ЮНЕСКО. За головні ознаки поділу обрана періодичність та зміст. Відповідно, розрізняють газети або щоденники загального змісту, які виходять не рідше ніж два рази на тиждень і висвітлюють події поточного життя, та часописи різноманітного змісту, що виходять не частіше ніж один раз на тиждень.¹

Літературні видання зазвичай виокремлюють із-поміж інших за змістовим критерієм. Він є першорядним, тоді як періодичність та форма презентації літературного дискурсу слугують підставою для виділення різновидів літературних видань. У польській “Енциклопедії пресознавства” (“Encyklopedia wiedzy o prasie”) подається таке визначення цієї групи періодики: “Літературні часописи – група неоднорідних типів часописів загального змісту, які займалися переважно літературною проблематикою й публікували літературні твори, а також видання спеціального змісту (наприклад наукові часописи), присвячені науці про літературу. Зазвичай літературним часописом вважається кожне видання, в якому систематично друкуються літературні твори та обговорюються проблеми літературного життя”.² Автор

¹ Typologia prasy // Słownik terminologii medialnej / redakcja Walery Pisarek. – Kraków, 2006. – S. 233–234. Див. також : Popularna encyklopedia mass mediów / pod redakcją prof. dr. hab. Józefa Skrzypczaka. – Poznań : Wydawnictwo KURPISZ SA, 1999 ; Encyklopedia wiedzy o prasie / pod red. Juliana Maślanki. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdańsk, 1976 та ін.

² Encyklopedia wiedzy o prasie / pod red. Juliana Maślanki. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdańsk, 1976. – S. 42–43.

зазначеної енциклопедії Ю. Маслянка в пресі міжвоєнного періоду розрізняє три види літературних видань: “літературні” (literackie), до яких відносить і органи літературних груп, напр. “Скамандр”, літературно-мистецькі (literacko-artystyczne), напр. “Просто з Мосту”, літературно-суспільні (literacko-społeczne), напр. “Пйон”.¹

Дослідниця польської літератури міжвоєння К. Сероцька в цій групі періодики виділяє три типи часописів: “видання літературних угруповань” (“Здруй”, “Жагари”), “культурно-літературні магазини” (“Вядомосці Літерацке” й ін.) і “науково-літературні часописи”.²

Автори “Історії польської преси” (Є. Лоек, Є. Мислінський, В. Владика) літературні видання поділяють на “суспільно-культурні і літературні” (“Просто з мосту”, “Пйон”, “Культура”), “містично-філософські” (“Зет”) та “присвячені літературі мистецтву й науці” (“Пшегльонд Варшавські” й ін.).³

Анжей Пачковський, автор історії польської преси міжвоєнних років, застосовує аналогічну класифікацію літературних видань: “суспільно-культурні та літературні” (“Вядомосці Літерацке” та ін.), “філософсько-літературні” (“Зет” й ін.), “суспільно-літературні” (“Культура” та ін.), “фахові” (“Пшегльонд Варшавські” й ін.), спираючись на змістовий критерій та ідеологічне спрямування.⁴ До ряду польських видань мішаної проблематики в польському журналістико-знавстві часто застосовується визначення “kulturalno-literackie pismo”⁵ (культурно-літературне видання), яке не має термінологічного відповідника в українській науці. Зазвичай таке означення вживається до часописів, у яких літературна тематика подається в широкому культурному контексті.

Узагальнивши міркування польських пресознавців щодо класифікації літературної періодики, у якій вони спираються насамперед на проблемно-тематичний аспект, можна чітко означити існування двох

¹ Encyklopedia wiedzy o prasie / pod red. Juliana Maślanki. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdańsk, 1976. – S. 44.

² Sierocka K. Czasopisma Literackie / K. Sierocka // Literatura Polska 1918–1975. T. 1. 1918–1932. – Warszawa, 1975. – S. 81–135.

³ Łojek J. Dzieje prasy polskiej / J. Łojek, J. Myśliński, W. Władyka. – Warszawa, 1988. – S. 116–117.

⁴ Paczkowski A. Prasa polska w latach 1918–1939 / A. Paczkowski. – Warszawa : PWN, 1980. – S. 258–275.

⁵ Makowiecki A. Z. Czasopiśmiennictwo literackie / A. Z. Makowiecki // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 135–136.

груп: власне літературні* видання, що презентували виключно літературний дискурс (вузьколітературну проблематику), та суспільно-літературні (мішаної проблематики), що поєднували літературний з іншими видами дискурсів – політичним, філософським, релігійним тощо.

Власне літературні видання в більшості випадків були органами літературних груп, які замикалися на творчості свого колективу й виключно на літературному процесі, часто були закритими до митців інших ідейно-естетичних спрямувань, переслідували насамперед інформативну мету – знайомство аудиторії з творчістю представників свого кола, у них переважав односторонній рух інформації – від редакції до аудиторії. До власне літературних можна віднести й наукові видання, які розглядали питання літературної творчості.

Суспільно-літературні видання, крім висвітлення явищ літературного процесу, були відкритими до різноманітних суспільних проблем, різнотематичними та різновекторними, практикували двосторонній рух інформації, застосовували спектр засобів зворотного зв'язку – від читачів до митців, акцептували опінієтворчу функцію.

Незважаючи на те, що українська періодика мала свої, дещо відмінні від польської умови та шляхи розвитку, в українському пресознавстві поділ літературних видань на різновиди здійснюється за тим же змістовим критерієм. Розглядаючи історію української преси в ХІХ ст., А. Животко виділяє такі перші види літературних періодичних видань, як “літературний”, “літературно-науковий”, “літературно-політичний” часописи.¹

І. Михайлин в “Історії української журналістики ХІХ ст.” (2003) із-поміж перших літературних часописів, які виходили на території України, виокремлює “літературно-науковий”,² “літературно-мистецький, науковий і громадсько-політичний”.³

М. Галушко серед львівських видань виділяє літературні, літературно-просвітні, літературно-політичні й літературно-наукові.⁴ До

* Означення власне літературні видання вживаємо за аналогією до терміну “власне публіцистика”, застосованого відомим українським журналістикознавцем Володимиром Здоровогою у підручнику “Теорія і методика журналістської творчості”. – Л. : Паіс. – С. 227

¹ Животко А. Історія української преси / А. Животко. – Мюнхен : Укр. техн.-госп. ін-т, 1989–1990. – С. 19.

² Михайлин І. Л. Історія української журналістики ХІХ ст. : підручник, вид. друге, доповн. і поліпш. / І. Л. Михайлин. – К. : Центр навч. л-ри, 2003. – С. 25.

³ Там само. – С. 38.

⁴ Галушко М. Українська преса Львова ХІХ ст. та 1900–1919 рр. : особливості становлення, основні показники й тематико-типологічні аспекти розвитку / М. Галушко // Зб. пр. НДЦП НАНУ. – Л., 2004. – Вип. 12. – С. 16.

літературних відносить і молодіжні видання (літературні та літературно-політичні, літературно-наукові),¹ цілком слушно, оскільки основний зміст таких видань складали зазвичай художня й літературно-критична чи публіцистична творчість. За цим же критерієм до літературних також можна віднести дитячі й сатирично-гумористичні часописи, оскільки основний зміст їх публікацій складала літературна творчість.

У праці, присвяченій львівській пресі 20–30 рр. ХХ ст., М. Галушко виділяє як різновид літературно-мистецькі видання, які, на думку дослідниці, відроджувались і розвивалися в цей період.²

Літературну пресу Західної України міжвоєнного періоду аналізує у своїй дисертації М. Гдакович. Досліджуючи її змістовий аспект і роль у культурному процесі, вона виділяє три типи видань – літературно-громадські, літературно-наукові та літературно-мистецькі.³ Питанню типології періодичних видань і місця в цій ієрархії літературних часописів присвячено багато розвідок. У такому ж ракурсі проблему розглядали українські журналістикознавці І. Міляевич, С. Кость та ін. й польські – А. Маковецький, Ю. Яровецький та ін.⁴

Польська літературна періодика міжвоєнних років спиралася на сформовану в попередніх історичних етапах журналістсько-видавничу традицію. Її зародження пов'язують із кінцем ХVІІІ ст., коли у Варшаві з'явилися часописи “Zabawy Przyjemne i Pożyteczne” (1770–1777) і “Magazyn Warszawski” (1784–1785). Поява першого прототипу нинішнього літературно-наукового часопису теж припадає

¹ Галушко М. Українська преса Львова ХІХ ст. та 1900–1919 рр. : особливості становлення, основні показники й тематико-типологічні аспекти розвитку / М. Галушко // Зб. пр. НДЦП НАНУ. – Л., 2004. – Вип. 12. – С. 22.

² Галушко М. Українська преса Львова 20–30-х рр. ХХ ст. : умови, основні показники тематико-типологічні аспекти розвитку / М. Галушко // Зб. пр. НДЦП НАНУ. – Л., 2002. – Вип. 10. – С. 66–87.

³ Гдакович М. С. Літературні періодичні видання 20–30-х рр. ХХ ст. на західноукраїнських землях у суспільно-політичному і духовному контексті доби : автореф. дис. ... канд. філол. наук / М. С. Гдакович. – К., 2003. – С. 11.

⁴ Див. : Міляевич І. В. Періодичні видання Волинської губернії ХІХ – поч. ХХ ст. Історико-бібліографічне дослідження / І. В. Міляевич ; наук. редактор М. М. Романюк. – Л. : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2004. – С. 16–35 ; Кость С. Нариси з історії західноукраїнської преси першої половини ХХ ст. (Структура. Частина перша) / С. Кость. – Л. : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2002 ; Makowiecki A. Z. Czasopiśmiennictwo literackie / A. Z. Makowiecki // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 135–136 ; Żółkiewski S. Kultura literacka 1918–1932 / S. Żółkiewski. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1973 та ін.

на кінець XVIII ст. – “Journal Littéraire de Varsovie” (1777–1778). У першій половині XIX ст., коли література займає домінуючу роль у польській національній культурі, численні літературні видання з’являються у Варшаві, Вільно, Кракові, Львові й Познані. Це “Pamiętnik Warszawski” (1815–1822), “Gazeta Literacka” (Варшава, 1821–1822), “Wiadomości Brukowe” (Вільно, 1816–1822), “Motyl” (Варшава, 1828–1831), “Rozmaitości” (Львів, 1817–1848 і 1854–1859) та ін. У середині XIX ст. в польській періодиці поширюється вид наукового літературного часопису. Найважливіші з них такі: “Biblioteka Warszawska” (1841–1914), “Atheneum” (Вільно, 1841–1851), “Rok” (Познань, 1843–1846) й ін. На цьому етапі формується та набуває популярності новий вид видання – суспільно-літературне, у якому представлена мішана проблематика. Поряд із літературними темами розглядалися актуальні питання суспільного життя. Найвідомішими з цих видань у XIX ст. були “Tygodnik Literacki” (Познань, 1838–1845), “Dziennik Literacki” (Львів, 1852–1870) та ін. Еклектизм став характерною рисою цього виду періодики. Вона не брала участі в ідеологічних суперечках, які точилися тоді в інших видах преси.

“До 1863 року видань суто літературних не було”, – стверджує Ю. Маслянка.¹ Такі літературні часописи з’явилися в кінці XIX ст. У кінці XIX на початку XX ст. у польській літературній періодиці простежується чітке розмежування між елітними часописами й виданнями для широкої аудиторії. Елітними зазвичай були наукові видання та часописи модерністів, які проголошували гасло “мистецтво для мистецтва”. Вони вимагали інтелектуально добре підготовленого читача. Це були у Львові “Dziennik Literacki” (1852–1870), “Ruch Literacki” (1874–1878), “Pamiętnik Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza” (1887–1898); у Кракові – “Przegląd Polski” (1866–1914), “Museion” (1911–1913); у Варшаві – “Życie” (1887–1891), “Chimera” (1901–1907) та ін. На противагу їм виникали суспільно й патріотично заангажовані літературні видання, розраховані на ширшу читацьку аудиторію: у Варшаві – “Głos” (1900–1905) й “Atheneum” (1903–1905, 1908), у Кракові – “Krytyka” (1899–1914) та ін.

Прикметною рисою польського літературного процесу міжвоєнного періоду є його перехід на самостійні шляхи розвитку (відхід від національно-патріотичного руху), а внаслідок цього й поява численної власне літературної періодики. Новітні засоби масової інформації

¹ Encyklopedia wiedzy o prasie / pod red. Juliana Maślanki. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdańsk, 1976. – S. 43.

у 20-ті та особливо в 30-ті роки поступово стають складником щоденного життя пересічного громадянина. Якщо літературна періодика періоду Молодої Польщі (кінець XIX – початок XX ст.) була надбанням інтелектуальної еліти суспільства, то літературна періодика міжвоєнної доби поступово набуває масового характеру й стає здобутком різних соціальних верств польського суспільства.

З'являється новий вид часопису – видання літературної групи. Виникає низка періодичних видань літературних угруповань, які на пряму не залежали ні від політичної ідеології, ні від комерції. Вони презентували та популяризували творчість членів колективу, позиціонували її ідейно-естетичні засади, присвячували свої шпальти виключно мистецтву слова. З одного боку, такі часописи в діахронічному розрізі віддзеркалювали всі аспекти літературного процесу, із другого – за посередництвом літературної критики й публіцистики формували ставлення до нього читацької аудиторії та загалом літературні смаки суспільства. Видання літературних угруповань слугували трибуною для презентації творчості митців групи та їх програми. Популярними й знаковими для міжвоєнної доби стали поетичний місячник “Skamander” (“Скамандр”), альманах “Czartak” (“Чартак”), місячник “Kwadryga” (“Квадрига”), одноднівки футуристів, авангардистські “Zwrotnica” (“Зворотніца”) та “Лінія”, літературний місячник “Kamena” (“Камена”) та ін. У більшості випадків це були власне літературні видання.

Другий вид літературної періодики міжвоєннтя продовжував уже існуючу в польській культурі традицію суспільно-літературного видання, у якому література висвітлювалася в контексті широкого спектра суспільно-культурної тематики. Таким чином презентували літературний дискурс тижневики “Wiadomości Literackie” (“Вядомосці Літерацке”), “Pion” (“Пйон”), двотижневик “Zet” (“Зет”), кварталники “Marchoń” (“Мархолт”), “Wschód” (“Всхуд”) та ін.

Обидві групи видань спиралися на характерний кожній із них механізм обігу інформації. Періодика літературних груп у більшості випадків замикалася на творчості її репрезентантів, переважав однонаправлений рух інформації – від митців (надавачів) до читачів (реципієнтів). Колектив за посередництвом періодичного видання позиціонував своє творче обличчя на тлі розмаїття літературних явищ міжвоєнного періоду.

Суспільно-літературна періодика була відкритою до зовнішніх вторгнень, культивувала публічне обговорення актуальних проблем,

обіг інформації відбувався у двох напрямках: як від митців до читачів, так і в зворотному напрямі – від читачів до авторів. Такі видання віддзеркалювали рух суспільної думки, підтримували зв'язок із реципієнтом, мали значний вплив на колективну свідомість та літературні смаки суспільства. Підтвердженням цього є практика тижневика “Вядомосці Літерацке”, одного із найуспішніших проєктів міжвоєнної Польщі, який, хоч і виник довкола групи скамандритів, однак був відкритий для всіх бажаючих висловити свою думку. На сторінках видання друкувалися всі – від видатних польських і зарубіжних письменників до пересічних громадян. Редакція проводила анкети, опитування, визначала найуспішніших митців та призначала літературні нагороди на основі пріоритетів громадської думки. Наклад часопису (за даними польських джерел) зріс від 3000 у перший рік до 9000, а згодом і до 15 000 екземплярів.¹

У розвитку польської літературної періодики можна чітко означити два періоди: 1918–1930–1931 рр. і 1930–1931–1939 рр. Власне літературні видання, які презентували програми й маніфести нових літературних угруповань та їх творчість, відбивали новітні, переважно модерністські, тенденції в культурі епохи, припадають на період 1918 – поч. 30-х років. До них належали експресіонізм, краківський авангард, футуризм, конструктивізм та ін.

Часопис “Zdrój” (“Здруй”), який виходив двома періодами – 1917–1920 та 1922 рр. в Познані, був трибуною експресіоністів.

На аналогічний часовий проміжок (поч. 20-х років) припадає розквіт польського футуризму, який не мав постійного видання (на відміну від футуризму в інших національних літературах, наприклад в українській), а послуговувався одноднівками та окремими альманахами: “Tak” (“Так”) 1918, “Gga” (“Га”) 1920, “Jednodniówka Futurystów” (“Єдноднювка футуристув”) 1921, “Nuż w bżuchu” (“Нуж в бжуху”) 1921–1922. Продовженням їхніх естетичних засад стали видання “Nowa sztuka” (“Нова штука”) (1921) й “Almanach Nowej Sztuki” (“Альманах Новей Штуки”) (1924–1925).

Коли польський футуризм уже пережив zenit своєї епатажної популярності, на початку 20-х років з'явилося знакове для польської літератури міжвоєнного двадцятиліття явище, назване “Краківською Авангардою”, трибуною якої на першому етапі існування групи був

¹ Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków, 1992. – S. 1172.

часопис “Zwrotnica” (“Звротніца”). Він відобразив два етапи діяльності творчого колективу: 1922–1923 та 1926–1927 рр. Підсумком й історичним завершенням “Краківської Авангарди” став часопис “Linia” (“Лінія”) (1931–1933).

Симпатії польських письменників, які поєднували авангардистські й ліві погляди, відбилися на шпальтах часописів “Lucyfer” (“Люцифер”) (1921–1922) та “Reflektor” (“Рефлектор”) (1923–1925).

Комуністичні зацікавлення польського письменства представляли видання “Kultura Robotnicza” (“Культура Роботніча”, 1922–1923), “Nowa Kultura” (“Нова культура”, 1923–1924), “Miesięcznik Literacki” (“Месенчнік Літерацкі”, 1929–1931) та ін.

Прихильними до лівих ідей і в цілому ідеологічно еkleктичними можна вважати видання груп “Чартак” (1922–1928) і “Квадрига” (1927–1931).

Від кінця Першої світової війни починається діяльність часопису “Pro Arte et Studio” (“Про Арте ет Студіо”) (1916–1919), видання варшавської академічної молоді, з якого виростають колективи місячника “Скамандр” (1920–1928, 1935–1939), тижневика “Вядомосці Літерацке” (1924–1939) та сатиричного часопису “Cyrułik Warszawski” (“Цирулік Варшавскі”) (1926). Упродовж усього міжвоєнного двадцятиліття колектив орієнтувався на традиції європейської культури, не сповідував жодної політично зорієнтованої ідеології, віддаючи перевагу загальнолюдським цінностям. Це чи не єдина із польських літературних груп, періодичні видання якої проіснували до кінця 30-х років.

Другий етап розвитку літературної преси припадає на початок 30-х – 1939 рр. У цей період домінують суспільно-літературні видання, усуваючи з арени суспільного життя періодику літературних груп. Палітра цього етапу менш яскрава щодо ідейно-естетичних новацій. Продовженням авангардистських тенденцій стала трибуна так званої “Другої Авангарди” – часопис “Żagary” (“Жагари”, 1931, 1933–1934) та “Pionu” (“Пйони”, 1932) (тимчасово взята назва для цього ж видання).

30-ті роки позначилися бурхливим розвитком католицької та ліво-спрямованої преси. Під патронатом костьолу виходили католицькі тижневики “Tęcza” (“Тенча”, 1927–1939), “Kultura” (“Культура”, 1936–1938) та ін. Пролетарську літературу презентував “Lewar” (“Левар”, 1933–1936), прихильність до лівої ідеології – “Barykady” (“Барикади”, 1932) і “Dźwigary” (“Дзвігари”, 1934–1935), “Sygnały” (“Сигнали”, 1933–1934 та 1936–1939).

Багато періодичних видань демонстрували політичну індіферентність, переслідуючи важливі культурно-просвітницькі цілі. Діалог національних культур декларували кварталник “Wschód” (“Всхуд”, 1930–1932), двотижневик “Zet” (“Зет”, 1932–1939), місячник “Kamena” (“Камена”, 1933–1939) та ін.

У 1930-ті роки в Польщі був започаткований абсолютно новаторський та єдиний в історії преси польсько-український журналістський проект – “Biuletyn Polsko-Ukraiński” (“Бюлетин Польско-Українські”, 1932–1938), який мав на меті розвиток і поглиблення польсько-українського культурного діалогу.

Після 1918 р. значно розширюється географія літературних видань. Від середини ХІХ ст. найважливішими культурними й видавничими центрами Польщі були Краків, Варшава, Вільно та Львів. У міжвоєнне двадцятиліття вони залишають за собою провідну роль у цій сфері, однак до традиційних культурних центрів приєдналися інші, які до того вважалися провінційними, – Познань, Люблін, Остшешув Великопольський, Вадовіце й ін.

Краків став колыскою футуризму та авангарду, які сформували обличчя першого літературного десятиліття відродженої Польщі, залишили слід на наступних процесах палітрою розмаїтих поглядів, ідей, задумів. Він також був одним із центрів активного життя преси літературного міжвоєннн. Осередками краківського футуризму стали клуби “Katarzynka” (“Катажинка”) та “Gałka Muszkatołowa” (“Галка Мушкатолова”). Тут у червні 1921 р. була опублікована “Jednodniówka Futurystów” – “manifesty futurizmu polskiego – wydanie nadzwyczajne na całą Zeczpospolitą” (“Єднoднoвкa Фyтyрyстoв” – “мaнiфeстa пoльськoгo фyтyрyстoв – вoдaннa нaдзвчaйнe нa всю Річ Пoспoлyтy”), a в листопаді 1922 р. – “Nuż w bżuchu” – 2-ga jednodniówka futurystów, 30 000 egz.” (“Нуж в бжуху” – “друга oднoднiвкa фyтyрyстiв, 30 000 eкзeмплярiв”). У цей же період у Кракові Т. Пейпер із 1922 р. починає видавати “Зворотніцу”, яка стала трибуною краківського авангарду. На сторінках “Зворотніци” він опублікував свої програмні статті “Punkt wyjścia” (“Точка відліку”), “Miasto, masa, maszyna” (“Місто, маса, машина”), “Metafora terażniejszości” (“Метафора сучасності”) й ін. Знаменною була відкритість часопису до різноманітних новацій художньої творчості та винахідливості.

У Кракові виходили “Чартак” 1922–1928 і “Лінія” 1931–1933, відголос авангардистських тенденцій. Традиції “Зворотніци” більшою мірою продовжив часопис “Лінія”, яку редагував і видавав Ялу Курек.

Велике значення в розвитку новітнього польського суспільства та становлення національної журналістики мав “ІКС” (“ІКЦ”) – видавничий концерн, створений ще в 1910 р. Мар’яном Домбровським у Кракові. Флагманом групи був щоденник “Piustrowany Kurier Codzienny” (“Ілюстровани Кур’єр Цодзенни”). Його щотижневий додаток – “Kurier Literacko-Naukowy” (“Кур’єр Літерацко-Наукови”) виходив накладом 100–150 тис. екземплярів. Він не мав чіткої програми, проте намагався задовольнити літературні потреби пересічного читача. Виходив аж до 1939 р., маючи універсальний суспільно-літературний характер публікацій.

Найбільшу кількість літературних видань звичайно мала столиця Польщі. Крім футуризму, осередками якого були Краків і Варшава, ще з кінця 10-х років вона стає центром відродження класицистичних традицій, які головним чином представлені групою “Скамандр” та їх однодумцями, що упродовж усього періоду друкувалися в “Про Арте ет Студіо” (“Pro Arte et Studio”), “Скамандрі”, “Вядомосцях Літерацкіх”. Усі три видання поєднуються передусім ім’ям Мечислава Гриджевського, талановитого видавця, редактора й менеджера, діяльність якого вважають цілою епохою в польській журналістиці ХХ ст.

У 30-ті роки у Варшаві виходила велика кількість часописів, які не ставили перед собою чітко окреслених ідеологічних чи естетичних завдань, не презентували програму редакції, були відкриті до різноманітних літературних тенденцій та спрямовані до різних верств польських читачів. Це “Prosto z mostu” (“Просто з мосту”), “Пйон”, “Квадрига”, “Atheneum” (“Атенеум”), “Мархолт” та ін. Більшість прокомуністичних або лівих видань друкувалися також у столиці.

У Львові виходили “пролетарсько-ліберальні” “Sygnały” (“Сигнали”). Помітну роль у розвитку польської літератури та літературної преси відіграла віленська група і часопис “Жагари” (“Пйони”), який також мав певні симпатії до лівих ідей. Багато польських літературознавців відносять письменників групи до покоління так званої “Другої Авангарди”.

Розвиток літературної преси міжвоєнтя відзначився значним розширенням географії. Ряд регіональних видань міжвоєнтя (“Камена”, “Околіца Поетув” та ін.) здобули загальнопольське визнання й поширення.

Одним із таких міст стала Познань – колиска польського експресіонізму та новітнього католицизму. Виходили трибуна експресіоністів – часопис “Здруй” і католицькі тижневики “Тенча” й “Культура”.

Останні презентували творчі інтенції познанської національно заангажованої католицької громади. Тижневик “Тенча” (1927–1939) сформулював свої завдання у програмній статті, де йшлося передусім про служіння красі, національній культурі, літературі, мистецтву.¹

На сході Польщі значним літературно-видавничим центром став Люблін, де впродовж 20–30-х рр. виходили “Люцифер”, “Рефлектор”, “Барикади”, “Дзвігари”. Сюди згодом був перенесений заснований у Хелмі часопис “Камена”.

У 30-ті роки В Остшешові Великопольському з’явився місячник “Okolica poetów” (“Околиця поетув”), редагований поетом, публіцистом і літературним критиком С. Черніком, навколо якого згрупувалися представники польського автентизму.

Крім видань загальнодержавного значення, майже кожне воєводство мало місцеву періодику, яка в більшості випадків літературну тематику висвітлювала в широкому суспільному контексті. Регіональні часописи намагалися задовольняти літературні потреби та читацькі смаки свого краю. Вони висвітлювали культурне життя в провінції, відкривали молоді таланти, формували фундамент для впровадження нових зразків літературної культури. Їх роль у літературному та культурному процесі міжвоєнних років менш помітна, проте не менш важлива.

На міжвоєнну добу припадає період бурхливого розвитку літературної періодики, зумовлений яскравою палітрою літературних груп, громадських рухів та ідеологічних тенденцій. На цьому історичному етапі набуває особливого поширення польська власне літературна періодика, покликана презентувати виключно літературний дискурс. Значно розширюється географія літературних видань, зростають їх накладі. З елітних вони поступово переростають у популярні видання для широкої читацької аудиторії, стають рушійною силою процесу формування масової культури.

1.2. Польські власне літературні видання

Бурхливе літературне життя першої половини ХХ ст. було не суто польським явищем, а загальноєвропейською тенденцією. Воно супроводжувалося небаченим розвитком літературної преси, заснуванням ряду офіційних видавництв і появою численних літературних

¹ Tęcza. – 1927. – № 1. – S. 1.

груп (“Скамандр”, “Квадрига”, “Чартак”, “Камена”, “Околіца поетув”, “Жагари”, “Рефлектор” й ін.), які мали свої періодику.

Митці утворювали групи, видавали часописи, на їх сторінках виголошували спільні маніфести. Група була першим читачем і рецензентом написаних творів. Життя літератури переносилося в кав’ярні та редакції. Найяскравіше усвідомлення переходу до нової культурної епохи втілилось у програмах і літературних маніфестах груп та окремих митців, оприлюднених на шпальтах періодичних видань. Бурхливий процес програмотворення відбувався в першій половині міжвоєнної доби, склалися не стільки окремі тексти (маніфести), скільки цілі книжки: шукалися нові форми – від філософського дискурсу до нового особливого жанру, який своїм значенням інколи перевищував програмовану автором літературну творчість.

Найчастіше авторами маніфестів були не критики, а прозаїки, поети й драматурги, пов’язані з групами, які презентували нові рухи. Читача переконували аргументами, а інколи й галасом. Усім новаціям передувало вступне слово та ретельний автокоментар. Засилля програмної творчості – 1918–1927 рр. Переважно це була молодь, яка лише вступала в літературний процес.

Єжи Квятковський, відомий польський літературознавець і дослідник літератури міжвоєнної, виділяє в польській літературі, в основному в поезії два напрями: еволюційний – скамандрити й експресіоністи та ін. і революційний – футуристи й “Краківська Авангарда”.¹ У програмотворчості літературних груп 20-х років простежує дві хвилі. До першої відносить маніфести так званих “революційних” рухів – футуристів та авангардистів, до другої – експресіоністів, скамандритів й інші групи еволюційного характеру.² Такий поділ віддзеркалює суть літературних програм і характер літературної творчості цих груп, особливо їх підходи до оцінки літературних явищ. В означення “революційні” дослідник вкладав радикальність ідей, відхід від традицій, культ письменницького новаторства. До “еволюційних” відносив програми, що спиралися на традиції, розвивали кращі набутки польської літератури, не пропонували кардинальних змін у художній практиці або виводили їх з існуючих надбань.

Перша хвиля “революційних” програм припадає на 20-ті роки й фактично до початку 30-х років вичерпується, тоді як еволюційні

¹ Kwiatkowski J. Dwudziestolecie Międzywojenne / J. Kwiatkowski. – Warszawa, 2000. – S. 57.

² Там само. – С. 32.

рухи (друга хвиля) існували впродовж усього міжвоєннтя, створивши підвалини для подальшого культурного поступу.

Центром “революційних” літературних рухів у міжвоєнній період був Краків. Він став колискою польського формізму, футуризму (разом із Варшавою) та авангарду.

Під назвою “Польські Експресіоністи” виступила група художників-новаторів, заснована в Кракові Титусом Чижевським, до якої ввійшли брати Збігнев та Антей Пронашки, а незадовго приєдналися два видатних теоретики й письменники Станіслав Ігнаци Віткевич і Леон Хвістек. Назву (яка не відбивала суті їх творчих інтенцій) згодом замінили на “Формісти”. Зв’язок С. Віткевича із формістами виявився тимчасовим, а Л. Хвістек став головним програмотворцем групи. Він був не тільки художником і критиком, а також математиком, логіком, філософом, а згодом письменником.

Формісти разом із футуристами місцем своєї дислокації обирали клуби та кав’ярні. Творцями краківських футуристичних клубів (“Katarunka”, “Gałka Muszkatołowa”) були Бруно Ясенський та Станіслав Млодоженец, письменники, що недавно повернулися з Росії. Їх близьким співробітником став Титус Чижевський, поет і художник-форміст. Від 1919 року організували дивакуваті імпрези, названі “поезоконцертами”.

Футуризм проник у свідомість польських письменників тоді, коли в Італії та Росії він перебував у стадії занепаду. До інтелектуального й мистецького руху, який від початку 10-х років боровся з традиційними системами цінностей і визнаними авторитетами, приєдналися митці, переконані в необхідності проведення радикальної реформи мистецтва й “футуризації” щоденного життя. “Польські футуристи виявили найбільшу активність у царині поезії, яку трактували як пригоду, сповнену несподіванок, але й прагнули осучаснити прозу, драму, театр, образотворче мистецтво і фільм”, – пише Т. Мічка.¹ У програмі наслідували італійських новаторів, у творчій практиці черпали натхнення передусім із доробку російських авангардних рухів (егофутуристів, кубофутуристів і частково конструктивістів), французьких дадаїстів та меншою мірою німецьких експресіоністів. Зробили невеликий, але оригінальний внесок у польську й світову реформи мистецтва завдяки декларації власної самобутності, а також національних цінностей та критеріїв.

¹ Miczka T. Futuryzm // Słownik literatury polskiej XX wieku / T. Miczka ; pod red. Marka Pytasza. – Katowice, 2001. – S. 231.

На відміну від інших поетичних груп футуристи не мали сталої бази періодики. Ні варшавські, ні краківські футуристи не мали постійного видання й послуговувалися одноднівками. Лише Титус Чижевський, який був символом початкового симбіозу формізму та футуризму, друкував свої програмні тексти в програмовому часописі “Формісці” (1919–1921), де працював співредактором. Найголосніші маніфести футуристів виходили як листівки (прокламації), в яких презентували своєрідну тактику боротьби за визволення мистецтва та світу від оков минулого. У червні 1921 р. видали “Jednodniwkę Futurystów” (“Єдnodнiуwкe Футуристув”), у якій закликали увесь народ до “безвідкладної футуризації життя”, заохочували “поетів, художників, скульпторів, архітекторів, музикантів, акторів, щоб вийшли на вулиці”, критиків, аби зрозуміли, що тепер вони не потрібні, поетів і прозаїків, аби застосовували фонетичну орфографію й визволяли слова від обов’язкових донедавна мовних норм (таким чином апелювали до концепції Ф. Марінетті “слів на волі”).¹

У жовтні цього ж року вийшла одноднівка “Nuż w bżuchu” (“Нуж в бжуху”), у якій надрукували найбільш шокуючі з точки зору традиційних звичаїв вірші. Футуристи вільно й зневажливо переходили межі різних видів мистецтва та межі між мистецтвом і дійсністю. Демонстративний антиестетизм та екстравагантність позначали вірші перших збірок А. Стерна й Б. Ясенського. У поезії домінували образи технічних винаходів. Мовні інновації футуристів полягали в доповненнях слів кресленнями, звуконаслідуваннями й неологізмами, витворенню “довербальної” мови, творенні поза контролем свідомості (1920 р. – А. Ват “Ja z jednej strony i Ja z drugiej strony mojego torsożelaznego ріесука”). Поети безперервно збільшували мистецькі засоби, що в результаті призвело до появи надто розбудованого коду, який характеризувався дуже слабкою синтаксичною та семантичною передбачуваністю.

Л. Хвістек теоретично обґрунтував зміни в звукописі новітньої поезії. Взяв участь в одній одноднівці “Nuż w bżuchu” (“Нуж в бжуху”) 1921 р., де надрукував уривок свого найважливішого доробку з фонетичного письма.

Значно більше збурила критиків і громадськість діяльність митців, пов’язаних із поетичною групою, яка з’явилася 1918 р. у Варшаві.

¹ Kowalczykowa A. Programy i spory literackie w dwudziestoleciu 1918–1939 / A. Kowalczykowa. – Wydanie drugie, rozszerzone. – Warszawa : Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1981. – S. 96–97.

Анатоль Стерн та Александер Ват видали тоді в столиці одноднівку “ТАК”, у наступному році розсилали вже запрошення на “Вечір підтропікальний, організований білими неграми”, а через два роки опублікували альманах “Gga” (“Г-га”), у якому виголошували славу нонконформізму, що спирався на переконання, що “Г-га гусака є красивішим за спів соловейка”.¹

У 1921 р. обидві групи об’єднались і митці почали відвідувати інші польські міста, проводячи кампанії для широкої підтримки футуризму. Футуристи перетворювали кожен акт комунікації в “літературне дійство”, у динамічний акт творення життя через мистецтво. Про їхню методику спілкування з публікою писали А. Завада, З. Ярославський, Е. Бальцежан та ін.² Репрезентанти цієї авангарди прагнули за всяку ціну зробити атракційною ситуацію сприйняття і для цього проектували у своїх творах і довкола них заплутану гру перцепційних механізмів. Обрана ними стратегія мистецької агресії (експансії) спиралася на провокації та скандали й вимагала особистого контакту із глядачами (читачами).

У літературній творчості футуристів існувала тенденція до іконізації та візуалізації мовних знаків. Натхнення в тому сенсі поети черпали із малярства краківських і варшавських формістів (1917–1922), котрі першими в мистецтві визнали примат форми та її конструкції над змістом, а також інтелекту над чуттєвістю. Художники були прихильниками творчої дисципліни й логічної форми, для цього не підтримували програм інших авангардистів і підтримували тільки вільні контакти із футуристами.

Одноднівки футуристів були великими густо надрукованими плахтами паперу, мали великі накладі та продавалися на вулицях як газети. Не викликали жодної реакції професійної критики, але утвердили фатальну репутацію футуристів у масовій думці.

Багато польських інтелектуалів вважали футуристів варварами. Недостатність цивілізованості й культури закидали їм із-посеред інших С. Жеромський (“Снобізм і поступ”), К. Іжиковський (“Плагіа-

¹ Kowalczykowa A. Programy i spory literackie w dwudziestoleciu 1918–1939 / A. Kowalczykowa. – Wydanie drugie, rozszerzone. – Warszawa : Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1981. – S. 46–47.

² Див. : Jarosiński Z. Literatura i nowe społeczeństwo. Idee lewicy literackiej dwudziestolecia międzywojennego / Z. Jarosiński. – Warszawa : Czytelnik, 1983 ; Lam A. Polska awangarda poetycka. Programy lat 1917–1923 / A. Lam. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1969 та ін.

товий характер літературних переломів у Польщі”), О. Ортвін (“Ефемериди”) і С. Віткевич (“Кілька закидів проти футуризму”).¹ Можливо, під впливом таких звинувачень уже 1923 р. футуристи оголосили кінець руху, але цією назвою послуговувалися ще наступні два роки.

На тему зв’язку літератури й образотворчого мистецтва виступали на сторінках своїх часописів “Nowa sztuka” (“Нова штука”) (1921 – 2 випуски) і “Almanach Nowej Sztuki” (“Альманах Новей Штуки”) (1924–1925 – 4 випуски). Місячник “Нова Штука” виходив із підзаголовком “мистецький журнал” накладом дві тисячі екземплярів. Обидва випуски мали по 30 сторінок. Фактичним редактором був А. Стерн.

Із опублікованих там текстів випливає, що більшість митців на цьому етапі своєї еволюції вже висловлювалася за відхід від радикальних експериментів, за формування постійного естетичного канону, а також схвалення прозорості й упорядкованості. “Вступ від редакції” (“Wstęp od redakcji”) для першого числа часопису “Нова Штука” написав А. Стерн, критикуючи метафізичність, сентиментальність і символіку, відмежовуючись від експресіонізму, дадаїзму й формізму, нехтуючи логікою та поняттям здорового глузду, посилався на авторитет А. Бергсона. Викладав думки вже спокійніше й послідовніше, ніж зухвалий тон попередніх одноднівок. Декларував, що “Нова Штука” прагне бути “полем нового синтезу мистецтва, яким опанує митець для використання найширших засобів із метою творення нових сенсацій у мистецтві, на відміну від тих, які вживалися раніше”.² Часопис представляв рух, який поволі набирал художньої сили й суспільного значення. Сила була у зверненні до питань форми, конструкції, значення – у постійних творчих інтенціях, які вносили в суспільну реальність.

Ці традиції продовжив “Альманах Новей Штуки” (1924–1925), що виходив за редакцією Стефана Кордіана Гацького. Був він відкритий до різних новацій. Тодішні футуристи називалися “поетами нового мистецтва”, тому там друкувались і Т. Пейпер, Ю. Пшибось, С. Вітке-

¹ Див. : Żeromski S. Snobizm i postęp / S. Żeromski. – Warszawa ; Kraków : Wydawnictwo J. Mortkowicza, 1923 ; Irzykowski K. Wybór pism krytycznoliterackich / K. Irzykowski. – Kraków : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1975 та ін.

² Цит. за : Jarosiński Z. Футуризм / Z. Jarosiński // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 316.

вич. У формуванні програми альманаху велику роль відіграли С. Гацький, С. Бруч, А. Важик. “Альманах Новей Штукі” представляв наступну фазу формування авангардної свідомості, відхід від радикального експерименту, прагнення цілісності різнорідних здобутків, які приніс естетичний переворот. Це виявлялось у зацікавленні цивілізаційною буденністю, послабленою конструкцією, уривчастою ліричною думкою, винахідливою, але не барвистою метафорою. Альманах прагнув зініціювати дискусію про тодішній стан новаторського мистецтва, але вона не вийшла за межі авторів, пов’язаних із виданням.

Донедавна деструкційний футуризм переживав конструкційну фазу, галасливі маніфести змінилися теоретичними статтями, у яких концентрували увагу на проблемах поетики й поетичної мови. 1924 р. почали співпрацю з комуністичним часописом “Нова Культура”, а трохи пізніше опублікували том поезій “Земля наліво”. “Не створили досконаліх творів, не запропонували жодної спільної поетики, не мали своїх учнів, але викликали потужне почуття естетичного й етичного голоду, яке відтоді існує в мистецтві ХХ ст. Футуристи відважно поставили питання та сформулювали проблеми, які більшість сучасних митців мусили розв’язувати щоденно. Не можна затримати в мистецтві й у реальному світі нашестя машин, багатозначності та «слів на волі»”,¹ – писав про футуристів З. Ярославський.

1926 р. Станіслав Гжендзінський видав накладом “Бібліотеки «Рефлектора»” свою першу й останню збірку поезій під назвою “Параболи”, яку вважають одним із небагатьох творінь польського постфутуризму. Поет стверджував, що все відбувається “так повсюдно, так без сенсу”, на землі, де “сниться, що я живу”, займався вільною грою літературних жанрів і шукав нові комунікаційні моделі. Писав “екзотики” (вільні вірші на зоологічні теми), “ялинки” (вірші, які відтворювали нерегулярні блиски ялинкового світла), “ампутації” (оповіді пацієнта госпіталю) і “дороги” (пастиші традиційних віршів).

Творчість польських футуристів не викликала резонансу в інших країнах. Ф. Марінетті цінував із-поміж польських футуристів тільки Ялу Курка.² Усі учасники руху співали хвалу кіноапарату, часто дивилися на світ оком кінокамери, наслідували техніку світлотіні,

¹ Цит. за : Jarosiński Z. Футуризм / Z. Jarosiński // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 316.

² Miczka T. Futuryzm // Słownik literatury polskiej XX wieku / T. Miczka ; pod red. Marka Pytasza. – Katowice, 2001. – S. 234.

кадрового проникнення й руху. А. Стерн описав різні форми “поетичної мови фільму” в нарисі “Фільм у поезії” (зб. “Голод однозначності”).¹

Футуризм був незначним і короткотривалим епізодом в історії польського мистецтва міжвоєнтя. Творили його митці, “хворі на новітність”, визначали себе як “літературні ліві”, які вели запеклу боротьбу з релігією, профанували сакральне, відкидали культурні норми, жанрові стандарти й оспівували революцію.

Відомий польський літературознавець Казимеж Вика вважав футуризм за “друге крило авангарду” і називав доктриною, яка перебувала в опозиції до поглядів, виголошених митцями “Краківської Авангарди”.² Адам Важик приписував йому роль творчого посередника, який переносив до Польщі досвід європейського авангардного руху.³ Гасла футуризму пробриніли швидко, тривалішими були здобутки у сфері художньої мови, відновлення тематики та розширення естетичного масштабу. Вони стали здобутком новаторської поезії всього міжвоєнтя. Футуризм відіграв роль посередника, який переносив на польський ґрунт імпульси новітньої європейської лірики, каталізатора оригінальних прагнень молодого поезії. Футуризм першим поставив у польській поезії питання, чим є поезія за своєю культурною сутністю; увів у комунікативну практику механізм експансії, який знайшов своє продовження в багатьох суспільних процесах ХХ ст.

Класичним прикладом авангардного руху, позбавленого надто екстремістських кроків, була в міжвоєнній Польщі група “Краківська Авангарда”. Її початок пов’язують із поверненням Т. Пейпера з Європи до Кракова. Відомо, що він був добре знайомий із західноєвропейськими новаторськими рухами, відразу зблизився із футуристами, вже в їх поміркованій фазі й 1922 р. почав видавати часопис “Zwrotnica” (“Зворотніца”). Був його першим видавцем, головним ідеологом, головним автором і редактором. Спершу спирався на творчість футуристів, друкував Б. Ясенського та С. Млодоженця. Згодом кристалізувалися його власні погляди. Заснувавши “Зворотніцу”, крити-

¹ Stern A. Głód jednoznaczności i inne szkice / A. Stern. – Warszawa : Czytelnik, 1972.

² Wyka K. Rzecz wyobraźni / K. Wyka. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1997. – 635 s.

³ Ważyk A. Dziwna historia awangardy / A. Ważyk. – Warszawa : Czytelnik, 1976.

кував футуризм, особливо в його італійському зразковому варіанті. Із тієї критики впливало, що, крім бажання творити нове мистецтво, ніщо більше його з футуризмом не поєднувало, усе решта – розділяло.

Т. Пейпера вважають батьком “Краківської Авангарди”. Упродовж 1922–1923 і 1926–1927 рр. видав 12 випусків “Зворотниці”, які виходили у два етапи. 1-й етап припадає на 1922–1923 рр., коли часопис був періодичним органом авангардного руху в цілому. Крім засадничих програмових статей Т. Пейпера (“Punkt wyjścia”, “Miasto, masa, maszyna”, “Metafora teraźniejszości”, “Tędy/Nowe usta”), на його сторінках присутні митці з кола футуристів (Б. Ясенський, С. Моложенец, А. Стерн, А. Ват) і формізму (Л. Хвістек, Т. Чижевський, А. Замойський). Знаменна риса цього етапу – відкритість часопису до новітніх проявів художньої творчості та технічної винахідливості. В останньому випуску першої серії в статтях Т. Чижевського “Mój futurizm”, Б. Ясенського “Futurizm polski. Bilans” і Т. Пейпера “Futurizm. Analiza i krytyka” зроблено символічний підсумок здобутків футуризму. У програмних публікаціях писали про проблеми мистецтва у світлі тогочасних цивілізаційних процесів, про метафору як засіб розбудови поетичної реальності.

“Зворотниця” у цей період демонструє модель авангардного літературного видання, у якому органічно співіснують і взаємопроникають різні види мистецтва. Друкуються статті Т. Пейпера про Лежера й пуризм із кольоровими ілюстраціями, про фільм, театр і цирк, статті В. Стшемінського про супрематизм, Л. Хвістка про театр. Колектив дбав про високий рівень технічного оформлення, наполегливо підкреслював єдність міжнародного авангардного руху не тільки в статтях, але й у листах та кореспонденціях із-за кордону (стаття Тцари, лист Марінетті, стаття Бодуена де Куртене, кореспонденції Д. Мілода і т. д.). Інформували про розвиток кіно, радіо, технічні відкриття, які розглядали як естетичні категорії, як складові поняття нової краси й мистецтва. Тон видання був подекуди навіть агресивний та емоційний. Згідно з твердженням Станіслава Яворського, часопис видавався за кошти Т. Пейпера, С. Віткевича, А. Замойського та ін.¹ Була заснована “Бібліотека «Зворотниці»”, у якій вийшли книги Ю. Пшибося, Я. Бженковського, А. Важика, Я. Курка, Т. Пейпера.

¹ Jaworski S. Awangarda Krakowska / S. Jaworski // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 77.

2-й етап припадає на 1926–1927 рр. “Звротніца” вважалася часописом вузько окресленої мистецької групи. Т. Пейпер був редактором і видавцем; підписувалася група (“Piątka”) художників; поряд із Т. Пейпером – Ян Бженковський, Ялу Курек, Юліан Пшибось, маляр Казимеж Подсадецький. Через деякий час до них приєднався видатний художник і теоретик мистецтва Владислав Стжемінський. Публіцистика Т. Пейпера, надрукована в другій серії видання, розвивала й викладала тези програмних статей попереднього періоду, а також виданої раніше (1925) лекції “Nowe usta”.

Гострота й полемічність публікацій цього етапу вплинули на подальшу долю часопису. Опублікована стаття Ю. Пшибося “Chamuły roezji”, у якій він безкомпромісно атакував творчість Я. Каспровича, Е. Зегадловича та Ю. Вітгліна, звинувачував їх у культивуванні дешевої народності, художнього пасеїзму й вульгаризаторства, зіграла вирішальну роль. Здіслав Марцінув вважає, що причиною таких нападок стало прагнення Ю. Пшибося бачити у творчості певне ідейне заангажування та виразне художнє новаторство¹. Пасквільський тон цього нападу спричинив протести з боку літературної критики й бойкот часопису. У другій серії видання Ю. Пшибось виступав головним теоретиком і задавав тон усій групі. Тут опублікував свої нариси “Człowiek nad Przyrodą”, “Człowiek w rzeczach”, “Idea rygoru”, у яких спирався на засадничі ідеї Т. Пейпера.

Традиції часопису “Звротніца” продовжив Ян Бженковський, який почав видавати в Парижі польсько-французький журнал “L’art Contemporain – Sztuka Współczesna” (“Штука Вспулчесна”, 1929–1930). Певний час він виконував функцію періодичного органу групи. У ньому друкувалися С. Бруч, Ю. Чехович, Я. Курек, Ю. Пшибось, А. Важик. Редакція доклала чимало зусиль для популяризації польської літератури у Франції та Європі. Ідеологічні підвалини часопису спиралися на естетичні погляди молодого редактора, які частково викладені в передовій статті “Kilometraż” (“Kilometraż 2” і “Kilometraż 3”) пера Яна Бженковського. Текст відкривав усі три числа журналу. Письменник, аналізуючи новітнє мистецтво, підходить до оцінки явищ крізь призму контрасту реалій зовнішнього світу та форм абстрактного, відкриваючи “у тому зіставленні функціональні вартості”².

¹ Marcinów Z. Awangarda Krakowska // Słownik literatury polskiej XX wieku / Z. Marcinów ; pod red. Marka Pytasza. – Katowice, 2001. – S. 203–204.

² L’Art Contemporain – Sztuka Współczesna. – Paryż, 1929. – № 1. – S. 5.

Еволюцію польського авангардного руху продовжив часопис “Linia” (“Лінія”, 1931–1933). Вийшло п’ять чисел; редагував і видавав його Ялу Курек; співпрацювали Ян Бженковський, Юліан Пшибось, Мар’ян Чухновський. Друкувалося багато теоретичних статей Т. Пейпера, творів старих і молодих прихильників авангарду, сам редактор нічого свого не друкував. Тут у 1932 р. з’явилися твори Т. Буйніцького, Ю. Маслінського, Ч. Мілоша, Є. Загурського (“Жагари”), С. Пентака (“Околіца Поетув”), М. Чухновського (часопис “Весь – ей песнь”), С. Віткевича.

Часопис став поглибленням програми “Звротніци”. Уже на другому етапі виходу “Звротніци” письменники визначились як авангардисти та старались обґрунтувати свої позиції на тлі інших новаторських рухів Європи, протиставляючи себе “асоціативізму” й сюрреалізму. “Лінія” виходила із підзаголовком “часопис літературного авангарду” та була відкритою трибуною для новаторів поза групою (С. Віткевич, “Жагари”). Не надрукував жодного тексту Т. Пейпер. Після 1933 р. авангардисти не мали власного видання, але розвиток їх теоретичної думки тривав. Друкувалися в “Пйоні”, “Вядомосцях Літерацкіх” та інших виданнях.

Останнє число “Лінії” – остання дата існування “Краківської Авангарди”. Група рішуче протиставлялася як зразкам лірики Молодої Польщі, так і скамандритам, експресіонізму, дадаїзму, сюрреалізму. У другій половині 30-х років щоразу виразніше індивідуалізуються мистецькі шляхи поетів групи: одні переходять до форм заангажованої чи революційної поезії (Т. Пейпер, М. Чухновський), інші наближаються до сюрреалізму (Я. Бженковський). Усі члени краківського авангардного руху відкидали концепцію суспільної поезії, надаючи перевагу творчості як такій. У статтях 30-х років простежується знаменна для групи еволюція до поняття уяви та її візуалізації. З’являється теорія “фрагментарних видінь”, де ключовим було питання, “що бачить читач очима поезії”. Вождями теоретичної думки стають Ю. Пшибось, Я. Бженковський, Я. Курек. Поетична творчість авангардистів вирізнялася динамічним ліричним суб’єктом та світом, який народжувався в тексті, мовними конструкціями, що спиралися на метафоричні та еліптичні речення й нетрадиційну вільну систему версифікації.

“Краківська Авангарда” поряд зі “Скамандром” вважається однією із двох найвагоміших літературних груп у міжвоєнній Польщі. Її програма відіграла найбільшу роль у польському авангардному русі й

мала величезний вплив на подальший розвиток літератури, особливо поезії.

До програми та художньої практики митців “Краківської Авангарди” зверталось покоління “Другої Авангарди”. Поряд із Краковом осередком авангардного духу став Люблін. До явищ “Другої Авангарди” польські критики відносять творчість Ю. Чеховича й пов’язаної з ним люблінської поетичної школи, поетів Г. Домінського, В. Іванюка, Ю. Лободовського, Б. Міхальського, С. П’єнтака, Ю. Спєвака та ін., а також діяльність групи поетів і публіцистів, згрупованих довкола віленського часопису “*Żagary*” (“Жагари”): Т. Буйніцького, Ю. Маслінського, Ч. Мілоша, Є. Путрамента, А. Римкевича, Ю. Загурського й ін.

Усупереч переконанню багатьох дослідників культури міжвоєнтя про те, що розвиток літературних часописів у провінції був тільки наслідуюнням столиці, на початку 1923 р. в Любліні з’являється група під назвою “Рефлектор”, яка не мала в Польщі аналогій. На літературних вечорах формується склад групи під керівництвом теоретика літератури Чеслава Бобровського. В зустрічах і дискусіях беруть участь Конрад Бельський, Юзеф Чехович, Вацлав Гралєвський, Станіслав Гжендзінський. Ще до офіційної появи групи виник часопис із провокаційною назвою “Люцифер” (1921–1922). Головним редактором став С. Закревський. Перший номер був конфіскований через публікацію твору Конрада Бельського “*Dytyramb szatański*”. Нападки політиків надали люблінським літераторам розголосу по всій Польщі. Другий випуск “Люцифера” був останнім.

Із тактичних міркувань вирішили видавати часопис під назвою “Рефлектор” (1923–1925). Головним теоретиком залишився Ч. Бобровський, але мистецьку домінанту формував Ю. Чехович. Видання втілювало засади авангардизму з численними проявами футуристичних постулатів. Ініціаторами нового видання були В. Гралєвський і К. А. Яворський, відомий пізніше як видавець та редактор надзвичайно відомого літературного місячника “Камена”. У виданні дебютував увесь міжвоєнний літературний Люблін. На його сторінках можна зустріти найвидатніші імена польської літератури, які своїм творчим дебютом пов’язані з авангардом: С. Млодоженец, С. П’єнтак, Ю. Пшибось, А. Стерн, В. Вандурський, А. Важик.

Редакція співпрацювала з часописами “*Blok*” (“Бльок”), “Альманах Новей Штукі”, виявляла симпатії до “Звротніци”. Багато місця відводили для перекладів найновішої сучасної поезії, особливо французької: Г. Аполлінера, Ж. Кокто, М. Якоба. Видавали бібліотеку

“Рефлектора”. Після від’їзду Ю. Чеховича й С. Гжендзінського до Варшави часопис і група припинили своє існування.

Літературне покоління “Другої Авангарди” не поділяло цивілізаційного оптимізму “Краківської Авангарди”, тяжіло до катастрофізму, суспільного радикалізму, симпатизувало лівим ідеям. Яскраво й гостро презентували суспільну проблематику, болісно відчували історію та її владу над людиною. Метафізичні питання прагнули вирішити за посередництвом мистецтва й поезії. Поетична креативність, візуальність, поетичний образ, уява, відхід від традиційного віршування – риси, які успадковано від “Краківської Авангарди”.

У 30-х роках авангардні традиції люблінського “Рефлектора” прагнув відновити Ю. Лободовський. 1932 р. він почав видавати суспільно-літературний місячник “Barykady” (“Барикади”), де планував співпрацю із Ю. Чеховичем, М. Чухновським, М. Пехалом, Г. Тимофєєвим. Після конфіскації другого номера видання не відновилося. Через два роки Ю. Лободовський знову пробує видавати часопис. У Любліні з’являються “Dźwigary” (“Дзвігари”, 1934–1935). Планувалося три випуски, із яких вийшло тільки два. Формальним редактором був Казимеж Вуйцік, але фактично керував Ю. Лободовський. Місячник декларував продовження традицій часопису “Барикади”, був радикальним, із лівими симпатіями. Програмово редакція становила опозицію як колективу “Скамандра”, так і “Краківської Авангарди”. У першому числі друкувалися Ю. Чехович, Ю. Лободовський, Ч. Мілош, С. П’єнтак, Є. Путрамент. Другий випуск присвячувався поетам революційного й робітничого Лодзя.

1936 р. Ю. Чехович планував видавати “Zmowu” (“Змову”). Крім нього, до редакції мали ввійти Ч. Мілош і Є. Загурський (митці Любліна активно співпрацювали із літературними колами Вільна). Тадеуш Клак писав, що до співпраці в запланованому часописі мали бути запрошені Теодор Буйніцький, Ян Бженковський, Вітольд Гомбрович, Ярослав Івашкевич, Болеслав Міцінський, Єжи Стемповський. “Ця констеляція прізвищ свідчить про рівень ставлення до концепції видання вузько-колективного, тому що гасло «авангард» починало набирати історичного значення й залишалося воно для краківської групи”,¹ – зазначав дослідник. Заплановане видання мало поєднати всі відгалуження авангарду, мало бути до певного рівня еkleктичним із відтінком “західності”. 1934 р. поїздка Ю. Чеховича до Варшави принесла розчарування – і він почав висловлювати зневагу до

¹ Kłak T. Czasopisma awangardy / T. Kłak. – Wrocław, 1979. – Т. 1. – S. 168.

постулатів “Краківської Авангарди” і “Скамандру”, особливо до ідеї суспільної значимості літератури. “Хоч і минув час, коли мистецтво обтяжували примхи коронованих тиранів, починається період неволі, хто знає, чи не тяжчої, створеної вищими ідеями. Маю на увазі пута, якими обплутують мистецтво суспільні теорії різного гатунку: марксизми, расизми, обожнення держави і т. ін.”, – писав у статті під назвою “Декларація прав митця” (1935).¹

Надзвичайно важливу роль у розвитку польської літератури ХХ ст. відіграли віленська літературна група і часопис “Жагари”. Творцями групи були Антоні Бохдзевич (сценарист і відомий режисер), Теодор Буйніцький, Тадеуш Бирський, Антоні Голубєв, Юзеф Маслінський, Чеслав Мілош, Стефан Єндріховський, Єжи Путрамент, Александр Римкевич, Єжи Загурський, Генрік Дембінський. Трибуною творчого колективу був місячник “Żagary” (“Жагари”, 1931–1934, редактор – С. Мацкевич), певний період замінений на “Pionierzy” (“Піони”). Власне, перші два випуски виходили як додаток до віленського щоденного консервативного “Слова” і лише в третьому випуску часопис став незалежною трибуною групи. Завдяки журналістському таланту С. Мацкевича ззовні досить скромне видання стало надзвичайно популярним і набуло розголосу по всій міжвоєнній Польщі.

Ідеологом видання спершу виступив Генрік Дембінський; важливі програмні статті друкували С. Єндріховський, Ч. Мілош, Є. Загурський, Ю. Маслінський. Усі вони були видатними публіцистами; про письменницьку віртуозність їх маніфестів свідчать самі назви: “Defilada umarłych bogów” Г. Дембінського, “Bulion z gwoździ” Ч. Мілоша, “Radion sam pierze” Є. Загурського. У принципових питаннях спиралися на юнацьке романтичне прагнення змінити світ. На сторінках видання означили себе як “крокуюче Вільно”, підзаголовок часопису – “місячник крокуючого Вільна, присвячений мистецтву”. «Крокуюче Вільно» охоплювало невелику групу академічної молоді, рекрутувалася вона із товариського колективу під назвою «Клуб інтелектуалістів»... Їх притягувала не тільки поезія, а також – щонайважливіше – політика та ідеологія... Молоді поети мали добрі вірші, але не мали грошей на їх видання, звідси виникла потреба меценатства”, – писав про “Жагари” Т. Клак.²

¹ Див. : Lam A. Polska awangarda poetycka. Programy lat 1917–1923 / A. Lam. – Т. 2 : Manifesty i protesty. Antologia. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1969. – S. 93.

² Kłak T. Czasopisma awangardy / T. Kłak. – Wrocław, 1979. – Т. 1. – S. 9–10.

Редактор С. Мацкевич дозволив свободу висловлювання молодим митцям у літературних публікаціях. Тим часом вони почали писати про націоналізацію фабрик, парцеляцію маєтків, інколи навіть про колективізацію. Редакцію звинуватили в комуністичній заангажованості, яка не збігалась із програмою консервативного “Слова”, додатком якого вони були. Для жагаристів єдність групи і вірність своїм ідеалам були питаннями принциповими. Група перейшла до “Віленського Кур’єра”, де мусила взяти іншу назву, оскільки стара належала попередньому власникові. Почали видавати додаток “Пйони” (1932). На сторінках “Слова” свій додаток, названий “Жагарами”, деякий час видавала група “Смуга”. Редактором був Анатоль Мікулко, а провідним публіцистом – Мечислав Котліцький. Після занепаду “Пйонів” і “Смуги” разом утворили колектив і спільно почали видавати під старою назвою, але вже не додаток, а самостійне видання “Жагари” (1933–1934).

Усі творчі колективи, які відносять до покоління “Другої Авангарди”, поєднував суспільний радикалізм, використання традицій “Краківської Авангарди”, світоглядний катастрофізм. Поети-авангардисти 30-х років культивували епічні жанрові форми (поєми) та фрагментарність композиції (“Przyjście wroga” Загурського, “Trzy zimy” Мілоша, “Czas apokaliptyczny” Чеховича). У своїй творчості часто представляли світ із космічної перспективи. В осередку “Другої Авангарди” викристалізувалося багато яскравих індивідуальностей: Ю. Чехович, С. П’єнтак, Ю. Лободовський, Ч. Мілош.

Деякі дослідники відносять до кола “Другої Авангарди” також групу “Kwadryga” (“Квадрига”, 1927–1931) – поетичне угруповання, яке виникло у Варшаві на переломі 20–30-х рр. Групу сформували друзі по університетській лаві, й базувалася вона на зв’язках покоління, ідейній спільності та ліво-радикальному світогляді. Її трибуною був часопис “Kwadryga” (1927–1931). На перший випуск символічну субвенцію дало Міністерство освіти Польщі, інші фінансувала сама група. Видання виходило в газетному форматі, графічне оформлення здійснював Ф. Топольський. Через матеріальні проблеми часопис виходив нерегулярно, хоч редактори намагалися надати йому періодичність місячника. Наклад видання за весь період не переважив кількасот екземплярів.

Незважаючи на малий наклад, часопис був досить популярним. Виходила “Бібліотека «Квадриги»”, у якій були надруковані твори С. Цесельчука, С. Добровольського, С. Флюковського, К. Галчинсько-

го, А. Малішевського, Н. Ридзевської, В. Слободніка. Довкола видання постійно розгорталася полеміка; дискутували з приводу творчих засад скамандритів, виголошували звернення та протести – усе це творило ауру зацікавлення й чималої популярності. Практикували постійний діалог із читачами: проводили поетичні вечори у Варшаві, імпрези в Лодзі, Білостоку, Гродно, Вільно, Кракові, організували зустрічі з поетами та ін.

“Квадрига” була прикладом ситуативно-функціональної, а не програмної групи. Майже не публікувалися програмні статті. Постулат заангажованого, “осуспільненого мистецтва”, захоплення ідеями Норвіда (характерно для багатьох молодих поетів 30-х років), критичне ставлення до поетичної практики “Скамандра”, прив’язаність до засад “Краківської Авангарди”, переважно її суспільних акцентів характеризували творчі принципи групи. Члени “Квадриги” виступали проти суспільної нерівності, засуджували урбанізацію, декларували пацифізм, культ праці, революційний радикалізм.

Часопис, як і група, був відкритою трибуною. У 1929–1931 рр., коли головним редактором став Владислав Цебуля, видання набуло більш цілісного характеру. До групи належали С. Цесельчук, С. Р. Добровольський, С. Флюковський, В. Слободнік, Л. Шенвальд, М. Бібровський, А. Малішевський, М. Пехал, Н. Ридзевська. Приятельськими стосунками був пов’язаний із групою К. Галчинський.

Менш радикальним у своїх деклараціях та творчих принципах був польський експресіонізм – літературне угруповання, яке сформувалось у 1917–1922 рр. у Познані довкола часопису “Zdrój” (“Здруй”). Група мала коротку, проте бурхливу історію. Засновниками видання були С. Пшибишевський та Є. Гулевич, редактором – Вітольд Гулевич. У редакції працювали А. Бернарський, В. Гожиц, В. Скотарек, Я. Стур й ін. Часопис мав своїх кореспондентів у Кракові – С. Есмановський, у Львові – Я. Гешвінд, Ю. Віттлін, у Варшаві – Я. Івашкевич, Я. Слівінський, Е. Зегалдович. Видання виходило з підзаголовком “Присвячений мистецтву та духовній культурі” мало чудове зовнішнє оформлення. Обсяг двотижневика становив 32 сторінки, а шість випусків складали том, наклад сягав 1500 екземплярів.

Кожен випуск мав сталу структуру. Відкривала часопис вступна стаття на всю ширину сторінки, яка обов’язково містила афоризми та висловлювання А. Міцкевича, Ю. Словацького чи Ц. Норвіда. Друкували поезію, прозу, переклади зарубіжних авторів, праці з теорії мистецтва та філософії. Закінчувалися випуски рубрикою “Miscella-

пеа”, де вміщували рецензії, замітки, примітки до рубрики “У поетів”, відповіді редакції, листи, повідомлення, видавничі новинки.

Окрему сторінку займали ілюстрації, які були органічною складовою частиною видання. Насамперед це репродукції Ван Гога, П. Клее, Х. Матісса, П. Пікассо, Л. Хвістка, Т. Чижевського, А. і З. Пронашко, С. Шмай, Є. Спихальського, А. М. Свінарського, Я. Вронецького, А. Замойського та ін.

Практикували численні супутні акції, за допомогою яких старалися культурно розбудити суспільство, розвинути патріотизм, підняти рівень відсталих частин краю. Виходила “Бібліотека «Здрую»”, у якій опублікували твори П. Клоделя, М. Брода, Є. Гулевича, Я. Стура, Е. Зегадловича, З. Косідовського, В. Гулевича, Я. Івашкевича, С. Пшибишевського й ін. Друкували поштові листівки з репродукціями видатних художників. Організовували поетичні ранки та вечори “Здрую” в інших містах, презентували музичні композиції, картини, новітній танець, виступали на теми сучасного мистецтва. Вели свідому боротьбу за нову людину та нове суспільство.

Творцем програми експресіонізму вважається С. Пшибишевський, який часто підписувався псевдонімами або друкувався анонімно. Він написав вступне слово до першого випуску, де головним чином виклав свою теорію. Згодом С. Пшибишевський опублікував програмні тексти “Powrotna fala. Naokoło ekspresjonizmu”, “Ekspresjonizm – Słowacki i Genezis z Ducha”. Поряд із Пшибишевським програмні статті друкували Єжи Гулевич, Ян Стур, Зенон Косідовський. “Експресіонізм” трактували позачасово, як назву напрямів, що презентували мистецтво Духу – протиставлене мистецтву Матерії, яким нехтували та яке називали “імпресіонізмом”. Були переконані в необхідності духовного відродження народу й людства після великої війни та перед небезпекою, яку несе із собою бездушна новітня цивілізація.

“Здруй” належав до творчого колективу, який найповніше ввійшов у європейський літературний процес і підтримував активну співпрацю з європейськими рухами. С. Пшибишевський переніс на польський ґрунт багато новаторських тенденцій із німецькомовного середовища. У “Здруї” з’явилися твори Готфріда Бена, Оскара Кокошка, Ельзи Ласкер-Шуллер, Альфреда Ліхтенштейна, Курта Пінтуса. Редакція часто організовувала публічні презентації творів польського та світового експресіонізму. Навесні 1918 р. група “Бунт” організувала в Познані виставку творів експресіонізму. В червні тріумфально відкрили свою виставку в Берліні, потім у Дюссельдор-

фі. Про них писали німецькі експресіоністські видання “Die Aktion” і “Der Sturm”, публікували переклади віршів і маніфестів.

У познанському “Здруї” друкувалися видатні імена світової літератури: Л. Андреев, К. Чапек, Ф. Марінетті, Р. Кіплінг, Е. По, О. Вальд та ін. Із польських митців: С. Кубіцький, Я. Стур, Ю. Віттлін, Е. Зегадлович.

1922 р. “Здруї” припинив своє існування. Дослідники вказували на фінансові труднощі й зв’язок із політичною діяльністю. “Після приходу в групу молодих, найбільш значимі з них С. Кубіцький і А. Бедерський, часопис починає виступати на політичні теми. Виступає проти сепаратистської політики Верховних народних зборів, за з’єднання Великопольщі з центром. Це викликало атаки національно-демократичної преси і познанської адміністрації, що могло спричинити появу фінансових труднощів”, – зазначає К. Сероцька.¹

Польський експресіонізм увійшов в історію польської літератури більшою мірою своїми маніфестами. У його програмі проголошувався несподіваний для авангардних рухів зв’язок із романтичною духовною традицією. Вождем вважали Ю. Словацького та його концепцію містичного еволюціонізму. Саме тому Єжи Квятковський відносить експресіонізм до еволюційних літературних рухів польського міжвоєнтя, які прив’язувалися до традиції.² У своїх програмних виступах зверталися до актуальних суспільних проблем. Є. Гулевич у статті “Gdy Trójca w Jednię się przemienia” вітав відродження польської держави, закликав суспільство до активності в її розбудові (том 5, зошит 2). Редакційна стаття “Naczelnikowi hołd” присвячувалася Ю. Пілсудському. Підкреслювали його вирішальну роль в історичній долі польського народу (том 5, зошити 5–6). Перегляд засад католицизму запропонував С. Пшибишевський у статті “Sny na jawie” (том 3, зошит 3), у якій відстоював ідею школи без релігійних переконань.

На відміну від польського експресіонізму, який мав чітко окреслену літературну програму, але не зміг її послідовно реалізувати на практиці, у міжвоєнній Польщі існувала літературна група, яка жодного разу не виголосила ні маніфесту, ні творчої програми, однак її діяльність упродовж 20–30-х рр. мала величезний вплив на літературне і в цілому культурне життя суспільства. Ідеться про “Скамандр”.

¹ Sierocka K. Czasopisma Literackie / K. Sierocka // Literatura Polska 1918–1975. T. 1. 1918–1932. – Warszawa, 1975. – S. 91.

² Kwiatkowski J. Dwudziestolecie Międzywojenne / J. Kwiatkowski. – Warszawa, 2000. – S. 14.

Цей вплив на громадську думку здійснювали насамперед за посередництвом періодичних видань, із якими пов'язана діяльність групи.

Ще під час першої світової війни у Варшавському університеті було засновано журнал молодих під назвою “Pro Arte et Studio” (“Про Арте ет Студіо”), який виходив у 1916–1919 рр. Студентів надихав до діяльності професор Юліуш Клейнер, історик літератури, визначний полоніст і дидактик. Згодом часопис став головним місцем дебюту митців відродженої Польщі. Редактором і видавцем був Едвард Бойе, а в першому редакційному комітеті працювали Адам Булаковський, Юліан Ейсмонд, Еміль Гольдер, Вацлав Гольдман, Стефан Лієр, Чеслав Московський, Станіслав Папроцький, Вацлав Тополінський. Немає цих імен серед видатних представників літератури ХХ ст., хоч саме вони створили базу для інтелектуального розквіту польської столиці. У сьомому числі журналу за 1917 р. з'явився секретарем редакції Мечислав Гриджевський, пізніше – творець польської журналістики ХХ ст. європейського масштабу. У 15-му номері 1919 р. зустрічаємо ім'я Я. Лехоня як головного редактора, а назва змінюється на “Про Арте. Видання академічної молоді”. Редакція символічно пориває з опікою університету й переноситься до помешкання М. Гриджевського.

Історики літератури вважають, що ініціативи часопису стали причиною появи варшавських літературних груп і натхненням до започаткування інших часописів, до яких належали насамперед місячник “Skamander” (“Скамандр”) і тижневик “Wiadomości Literackie” (“Вядомосці Літерацке”). Усі вони були редаговані М. Гриджевським.

Кристина Сероцька стверджує: “В 1919 році виходить останній номер «Про Арте», переможно опанований скамандритами, а саме пікадорчиками, групою Пікадора, так їх тоді називали, тому що кав'ярня «Під Пікадором» створила свою першу, ще не підтверджену офіційною програмою трибуну. Ідеали чистого мистецтва, високої культури і т. п., проголошені періодичними виданнями на початкових етапах існування, стали швидко розбиті й закинуті молодого групою поетів, що прагнула створити нову іншу поезію, суголосну вимогам часу, постулатами якого були конкретність, демократизація, «буденність». Публікація вірша Ю. Тувіма «Весна» в 10 числі 1918 року привела до двірцевого перевороту в редакції, а той, у свою чергу, – до персональних змін у місячнику, який став фактичним, хоч ще не офіційним органом групи «Скамандр»”.¹

¹ Sierocka K. Czasopisma Literackie / K. Sierocka // Literatura Polska 1918–1975. T. 1. 1918–1932. – Warszawa, 1975. – S. 94–95.

У 1920 р. виникає періодичний орган групи, поетичний місячник під назвою “Skamander” (“Скамандр”), який виходив двома періодами: 1920–1928, 1935–1939 рр.

“Скамандр” був найбільш стриманою групою щодо програмовості творчості. Найсильніше та найтриваліше вписалася вона з усіх груп у пам’ять сучасників та в історію польської літератури. Це зумовила фундаментальність поезії митців, а також привабливість пов’язаних із ними часописів: початковий “Pro Arte et Studio”, потім “Pro Arte” (1916–1919), поетичний місячник “Skamander” (1920–1928, 1935–1939), суспільно-літературний тижневик “Wiadomości Literackie” (1924–1939). Велику роль відіграла нова форма спілкування з читачем, запозичена із Росії та Заходу, виступи в кав’ярнях, особливо в кав’ярні “Pod Picadorem” у Варшаві на вулиці Новий Світ. Усе відбувалося під впливом досвіду й авторитету Мечислава Гриджевського, редактора й видавця обох часописів групи. Мала значення й сатирично-гумористична діяльність (політичні “шопки” – польський народний жанр), пізніше співпраця із сатиричним часописом “Cyrulik Warszawski” (“Цирюлік Варшавскі”) (1926–1934), де редактором певний час був Я. Лехонь.

Поява “Скамандра” мала величезний вплив не тільки на літературне життя столиці, але й на зміну поглядів на поезію в масштабах цілого краю. Поява групи збіглась із суспільною потребою в іншому форматі поезії, у новій ролі поета в повоєнній дійсності. Поети “Скамандра” в момент старту не мали опонентів серед представників свого покоління. “Кожна нова група, кожен новий напрям мусили вже пристосовуватися до «Скамандра», акцептуючи його або протиставляючись йому. У кожному разі не могли залишитися байдужими. Звідси усталений дискусійний фермент довкола видання, багато полеміки, обговорення, контроверсійні виступи і т. п. Скамандрити і їх періодичні видання були атаковані однаково як із позицій новаторсько-авангардистських, так і традиційно-консервативних”, – писала К. Сєроцька.¹

У першому випуску місячника знаходимо такі імена, як Ю. Каде-на-Бандровський, Е. Брейтер, М. Гриджевський, В. Гожиц, Я. Івашкевич, К. Їжиковський, В. Жимовський, Лешек Сєрафінович (знаний під поетичним псевдонімом Я. Лехонь), А. Слонімський, Ю. Тувім,

¹ Sierocka K. Czasopisma Literackie / K. Sierocka // Literatura Polska 1918–1975. T. 1. 1918–1932. – Warszawa, 1975. – S. 95–96.

К. Вежинський, В. Завістовський. Усі ці письменники мали велике значення в польській літературі ХХ ст., хоч і не всі зберігали вірність засадам групи й часопису. Вплив на прихильне суспільне сприйняття програми “Скамандра” мав саме часопис, на сторінках якого з’являлися вірші, статті, полеміки. Крім “великої п’ятірки” (Івашкевич, Лехонь, Слонімський, Тувім, Вежинський) у місячнику друкувались автори, названі другим напрямом “Скамандра” (М. Браун, К. Ілаковічувна, Є. Лебєрт, М. Павліковська-Ясножевська, Л. Подгорський-Охолув). Формально не були пов’язані з групою, але друкували свої твори такі автори, як В. Бронєвський та А. Важик, критичні статті – С. Балінський, Ю. Кадена-Бандровський, С. Наперський, С. І. Віткевич, В. Завістовський і ін. Багато було перекладів: з античних авторів – Гомер, Овідій; з іспанців – Кальдерон; із французьких авторів порубіжжя – Рембо, із сучасників групи – Єсенін, Маяковський та ін.

Літературне угруповання формально перестало існувати, а часопис далі відігравав свою роль у суспільстві. Авторитетною залишалась індивідуальна творчість скамандритів. “Коли перестала існувати група, залишився «впізнаваний» спосіб писання, певна модель поезії, добре відпрацьована у поетів поза групою, а особливо митці, які походили із «Скамандра», надалі мали велику популярність. Навіть на еміграції під час II війни колишні скамандрити не перестали бути силою – як найбільш значимі особистості, поети, які формують громадську думку, виражають колективні переживання”,¹ – писала дослідниця літератури міжвоєнної Анна Насіловська.

На час перерви у виході “Скамандра” скамандрити колективно перенеслися до тижневика “Вядомосці Літерацке”. Друга поява “Скамандра” 1935 р. пов’язана з цим тижневиком, оскільки виходили вже під спільною редакцією.

В історії групи дослідники виділяють три відмінні періоди: формування групи, колективної діяльності та розпаду². Спільна діяльність ґрунтувалася на опозиції до модернізму. Заперечення поетичних взірців Молодої Польщі сприяло налагодженню контактів із групами експресіоністів (коротка співпраця із “Здруєм”) та футуристів. Сформували нову “скамандритську” модель літературної групи, у практиці якої застосували новий засіб літературної комунікації – контакт із

¹ Nasiłowska A. Trzydziestolecie 1914–1944 / A. Nasiłowska. – Warszawa, 2002. – S. 12–13.

² Stradecki J. Skamander / J. Stradecki // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 1004.

широким колом читачів. Розширення літературних адресатів стало характерною рисою доби міжвоєнтя.

На перший період припадають і книжкові дебюти скамандритів. Поступова інституціоналізація та комерціалізація видавничого ринку у 20–30-ті рр. зумовлює необхідність опіки патрона. Особливу роль в історії групи та її часописів відіграв М. Гриджевський як імпресаріо, який організовував та узгоджував усі дії. На широкі контакти з аудиторією вплинули і зв'язки скамандритів із політичними й приятельськими колами пілсудчиків, які прагнули створити інституції культурної політики. Ці зв'язки диспонували часопис на боці демократичних сил, в опозиції до яких були націоналістичні кола.

Період колективної діяльності Януш Страдецький називає “фазою віталістично-оптимістичною”,¹ а групу в цілому вважає ситуативною. Своєрідність здобутків і пропозицій “Скамандра” великою мірою зумовлена новою суспільною ситуацією, яка склалась. Історичний момент перелому: отримання незалежності, зміна суспільної ролі літератури щодо концепції поета та його обов'язків перед народом, криза розуміння літератури з його екзотичним естетизмом попереднього покоління Молодої Польщі, зацікавлення сучасністю й цивілізаційною проблематикою – сприяв особливій актуальності такого типу творчості.

Велику роль у зростанні популярності групи відіграли приватні літературні салони, модні варшавські місця, кав'ярні й т. д. Скамандрити брали участь у багатьох поетичних конкурсах, були членами комісій із присудження літературних нагород і т. д., їхні вірші виступали мірилом рівня тодішньої поезії, вони були партнерами в поетичних суперечках, у дискусіях із ними формувалися програми інших груп (“Краківська Авангарда”, “Квадрига”).

На поч. 30-х (із 1929 р.) спостерігається занепад віталістично-оптимістичних тенденцій та розвиток класицистичних, поглиблення світоглядних відмінностей між членами групи. На цей процес по-впливали різні політичні події: період авторитарних урядів Ю. Пілсудського, діяльність “групи полковників”, брестська справа 1930 р., антисемітська кампанія, переформування санаційного табору після смерті Ю. Пілсудського в 1935 р. і т. д.

Однак у культурній свідомості покоління “Скамандра” залишався групою – завдяки солідарній діяльності членів довкола часописів та

¹ Stradecki J. Skamander / J. Stradecki // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 1006.

позиції тогочасної критики. Поетична система “Скамандра” залишалася цілісною в їхніх статтях і виступах. Антискамандритські кампанії також сприяли цьому. Інтегрувалися довкола “Вядомосці Літератцкіх”, де Ю. Тувім і А. Слонімський були співредакторами. У громадській думці модель тижневика збігалась із моделлю групи.

Внутрішні суперечності групи поглибились у 1935 р., однак вони не були спостережені широкою аудиторією, хоч і призвели до спочатку неофіційного й не оприлюдненого публічно розпаду групи. Офіційний розпад настав у час Другої світової війни, після спроб консолідації в еміграційних “Вядомосцях” у Парижі, а потім у Лондоні, після відходу Ю. Тувіма і А. Слонімського в жовтні 1941-го.

Більш віддаленим від проблематики вузьколітературної, більш узагальненим, менш оригінальним за змістом та оформленням був часопис “Ропова” (“Понова”) (1921–1922), згодом “Czartak” (“Чартак”) – три випуски у форматі альманаху, які вийшли у 20-х роках: 1922 – Вадовіце, 1925 – Варшава, 1928 – Краків із підзаголовком “літературно-мистецький місячник”. Членами групи були Е. Зегадлович (1888–1941), який мав досвід попередньої співпраці зі “Здруєм” і входив до складу редакції; Ю. Бжостовська (1907–1986), яка не мала попереднього редакційно-видавничого досвіду, Я. Міллер (1890–1977) та Е. Козіковський (1891–1980). Колектив витримував критичну дистанцію щодо інших угруповань. Це було невід’ємним елементом тодішньої стратегії літературної групи. Ініціатором місячника був Е. Зегадлович. Йому належала назва, яка була запозиченням із бескидського діалекту й означала сторожку або камінну будову невідомого походження й призначення. Е. Зегадлович уважав, що чартак у XVII ст. був каплицею аріан. У назві певною мірою відображена тематично-програмна інспірація групи.

Гжегож Газда вважає, що колектив “Чартака” ніколи не був групою у вузькосоціологічно-літературному значенні як скамандрити чи “Звротніца”, тому що спирався на спорадичні особисті контакти, мав великі часові проміжки між випусками видання, низький його наклад та елітарний обіг.¹ Тісні межі групи, нерегулярність видання, залежність від меценатів згодом призвели до закриття.

Вийшло сім томів бібліотеки “Чартака”: твори Е. Козіковського в 1922, 1924 та 1925 рр., Ю. Бжостовської – у 1924, 1925 та 1926-му,

¹ Gazda G. Czartak / G. Gazda // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 127.

Я. Міллера – у 1924-му. Серед молодих прихильників часопису були В. Левік, Є. Сківський, А. Свінарський. Редакція співпрацювала з багатьма художниками (Фалат, Вейс, Пронашко, Коварський, Міски, Мрозінський, Гедлічка, Пожондковський). Про “Чартак” багато писала критика й це частково привертало увагу читача.

Фольклорна стилізація, балади, теми зі слов’янської міфології, які спиралися на звукові примітивні приспівки, звукова гармонія – характерні риси творів представників групи “Понова”, які продовжили здобутки “Чартака”. Оспівували первісні форми праці людини – жнива, косовицю, оранку, засів і т. д. Не підтримували націоналістичних тенденцій. Дослідники вважають, що після 1928 р. “Чартак” не відіграв значної ролі в літературному процесі. Його критикували за узагальненість і поверховість програмних засад.

Програмні виступи таких літературних груп, як скамандрити, футуристи, статті Л. Хвістка, С. Віткевича, Т. Пейпера, з одного боку, акцептували зв’язок поезії із поточним життям, а з іншого – впливали на факт звільнення літератури від національних і суспільних обов’язків. У різних аспектах і різною мірою вони всі висловлювалися за автономію літературної творчості. Більшість із них поширювала поезію, тісно пов’язану із суспільною реальністю нової епохи, але поезію, яка мала зберегти щодо тієї реальності повну суверенність. Згодом почали з’являтися програми, які домагалися літератури з обмеженою суверенністю, як-от універсалізм Я. Н. Міллера.

Поряд із авангардними тенденціями у 30-ті роки в польській літературі формується (так само не без західноєвропейського впливу) новий рух, який характеризувався посиленою увагою літератури до конкретних подій суспільного та особистісного життя. Він не мав свого часопису, однак згуртував довкола групи талановитих митців, яка офіційно проіснувала недовго, але започаткувала явище, що дотепер існує й розвивається під назвою “література факту”. Термін “література факту” є відповідником уживаного в українському літературознавстві терміна “документальна література” чи англійського “література «non fiction»”.

Культ факту стає засадничим постулатом літературної групи “Przedmieście” (“Пшєдмєсце”), яку заснували Гелена Богушевська та Єжи Корнацький. До неї належали письменники Зоф’я Налковська, Владислав Ковальський, Густав Морцінек, Сидор Рей, Галіна Крахельська. Поряд із варшавським існував львівський відділок. До нього відносили Галіну Гурську, Анну та Єжи Ковальськи, Яна Бжозу.

З. Налковська певною мірою була попередницею групи. Уже в 1926 р. у “Вядомосцях Літерацкіх” (№ 51–52) у статті “Pisana rzeczywistość” писала про поворот французької прози до пафосу автентичності, вказувала на щоразу виразніший культ живої реальності, на поворот від задуму й інтриги на користь враження про те, що справді відбулося.

“Пшедмесце” стало винятковим явищем у польській літературі, оскільки це була група прозаїків, яка на відміну від інших угруповань мала характер інституції. Формально заснований “Zespół Literacki «Przedmieście»” 1933-го та формально добровільно розпущений 1937-го, щось середнє між літературною групою й громадською організацією з певними науковими амбіціями. Вели своєрідну суспільно-політичну діяльність, співпрацювали з Лігою охорони прав людини й обивателя, організували студію, метою якої була співпраця з науковцями. Мали сформульовану програму, статут, складений Г. Богушевською і Є. Корнацьким, який прийняли всі члени. Відкидали фікцію й фантазування, декларували культ факту, акцентували на спостереженні, яке мало перетворити твір літератури на інструмент суспільного дослідження. Постулювали творення нових форм, індивідуальних і колективних. Жадали звернення погляду й уваги на елементи пролетарського життя, особливо на трагічність становища безробітного пролетаріату, говорили про необхідність налагодження контактів із письменниками нацменшин. Узяли багато від натуралізму і французького популізму. Друкувались у “Вядомосцях Літерацкіх” й інших літературних виданнях.

“Квадрига”, “Жагари”, “Пшедмесце” – це групи, які проголошували примат життя над мистецтвом, колективу над індивідуумом, ідеологічно ліві, однак й ідеологічно, і політично суверенні.

У другій половині 30-х років у Остшешові Великопольському виникла літературна група, що ввійшла в історію польської літератури під гаслом автентизму. Автентизм як напрям у поезії сформувався під впливом часопису “Okolica Poetów” (“Околіца Поетув”) (1935–1939), який редагував і видавав Станіслав Чернік. Фінансові витрати на видання частково покривав редактор, частково – приватні меценати та Фонд Національної Культури.¹ Місячник виходив регулярно з незначною перервою (листопад 1937 – березень 1938). Усього вийшло 42 числа. Перший випуск мав обсяг 24 сторінки книжкового

¹ Gazda G. Słownik europejskich kierunków i grup literackich XX wieku / G. Gazda. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe, 2000. – S. 47.

формату й наклад 300 екземплярів. Останній – вийшов у березні 1939-го обсягом 40 сторінок. Часто писали про матеріальні труднощі. Назва “Okolica Poetów” була символічною, означала певне коло, певну замкнену цілість. У редакторській замітці до першого числа йшлося про те, що часопис є втіленням нових засад, трибуною презентації творчості, форумом інтеграції поетів-одномумців. Цей журналістський проект був втіленням надії на видання літературного часопису в провінції, далеко від великих культурних центрів.

Центральне місце в місячнику займала польська поезія. Виходили тематичні випуски, присвячені старогрецькій поезії, древньоримській, литовській. Існував відділ перекладів, у якому друкували Мандельштама, Тракля, Якоба, Елюара, Супервеллеа, Тцара, Кокто, Гамсуна та ін. Крім поезії, представлена й літературна критика – програмні тексти С. Черніка та інших авторів, прихильних до його естетичних засад. У кінці кожного випуску публікували рецензії на поетичні збірки, замітки, огляди преси, повідомлення, кореспонденції читачів. Передостанній випуск (подвійний, № 1–2.1939) був своєрідною антологією польської поезії 1918–1938 рр. з інтерпретаціями й коментарями С. Черніка.

Місячник “Околіца Поетув” став матеріальним утіленням поетичної програми С. Черніка. Г. Газда стверджує, що відкритість була свідомою стратегією редактора, оскільки неможливо було втримати ідейно заангажований замкнутий часопис у суспільних умовах кінця 30-х років.¹

Творчість членів групи тісно пов’язана із родоводом та середовищем митців. Категорія правди чи поетичної правдивості відкидала свободу уяви поета, натомість допускала фантазієтворчість, яка мала ґрунтуватися на синтезі життєвого досвіду та внутрішніх порухів. Із часописом співпрацювали поети-автентисти Ю. Фрасік, Ю. Ожог, Ч. Янчарський, С. П’єнтак, Я. Петркевич. Сформували спільну поетику, але місячник був відкритим для митців усіх напрямів, хоч свою програму вибудовували на опозиції як до “Скамандра”, так і до “Краківської Авангарди”. У виданні публікувалися знані й молоді поети: Л. Стафф, Ю. Тувім, К. Вежинський, Я. Івашкевич, А. Слонімський, М. Павліковська-Ясножевська, Я. Лехонь, К. Іллаковичувна, С. Наперський; колишні члени “Квадриги” – С. Добровольський, К. Галючинський, С. Флюковський, В. Слободнік, М. Пехал; жагарис-

¹ Gazda G. Słownik europejskich kierunków i grup literackich XX wieku / G. Gazda. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe, 2000. – S. 48.

ти – Є. Путрамент, Є. Загурський; авангардисти з кола “Лінії” – Ю. Пшибось, Т. Пейпер, Я. Бженковський; колишні футуристи – Т. Чижевський, С. Млодоженец; члени “Чартака” – Е. Козіковський. Тут друкували поезії Ю. Чеховича, В. Петжака, М. Яструня й багатьох дебютантів. Презентативне гроно імен на шпальтах видання піднімало ранг часопису і С. Черніка як творця автентизму. Проект поетичного органу, призначений для всіх без огляду на прийняту поетику, давав можливість дійти до справжніх і впливових читачів.

Свою поетичну програму С. Чернік виклав на сторінках місячника “Околіца Поетув” у виступах: “Styl w lirycy” (№ 1), “Dialog w lirycy” (№ 2), “Fantazjotwórstwo poetyckie” (№ 4–5). Стаття “Co i jak” (1936, № 10) була сконцентрованим викладом художнього маніфесту, який умістився в 13 тез. У 1936 році (№ 6) редактор оголосив анкету “Як постає вірш”, відповіді на яку довели, що існувало багато прихильників програми С. Черніка. Це С. П’єнтак, Т. Демчик, Є. Петркевич, Є. Ожуг, Я. Фрасік, Ч. Янчарський, С. Шайдак, Б. Кобринський та ін. Вони не були єдиним колективом, тому дослідники часто говорять про поетичну школу С. Черніка. Поетів-автентистів об’єднувало багато спільного: селянське походження (їх називали “єсенінцями”), своєрідний поетичний реалізм у представленні регіональної тематики, образи світу простих людей у їх щоденному й копіткому бутті, небайдужість до суспільних проблем (протест людей із низів), пейзажний сентименталізм, антиурбаністичні та антицивілізаційні ідеї.

Існування автентизму як течії в польській поезії міжвоєнної великою мірою зумовлене непересічною особистістю С. Черніка (1899–1969). Син бідного селянина, працював учителем гімназії. У 1925–1926 рр. редагував краєзнавчий часопис “Ziemia Gostyńska”, на поч. 30-х років співпрацював із “Кур’єром Літерацко-Науковим”, дописував у “Wiciach Wielkopolskich” і “Kamienie”, де надрукував кілька критико-літературних праць. Селянське походження, чуттєві зв’язки із краєвидами, де народився та жив, екзистенція провінціала, свідомо дистанція щодо тодішніх опінієтворчих осередків і літературних тенденцій стали мотивацією створення власної незалежної програми.

Автентизм С. Черніка був поетичним відповідником автентичної тенденції в теорії й практиці прози, репрезентованої програмою групи “Пшєдмєсце”. Байдужість засновника автентизму до суспільної проблематики, акцент на сферу внутрішніх переживань відділяли його від літератури факту.

Окрему групу серед польської власне літературної періодики міжвоєнної становили літературно-наукові видання, які в більшості

зосереджувалися виключно на літературній творчості й призначалися для вузького (підготовленого) кола читачів.

Українські вчені традиційно відносять наукову періодику до фахових часописів, які класифікуються за сферами науки й галузями виробничої та культурної діяльності. Надія Зелінська називає наукові видання “матеріальною формою існування науки” та “ядром професійної діяльності вчених”.¹ У більшості європейських країн прийнята їх тематична класифікація. До переваг наукової періодики над іншими науковими виданнями журалістикознавці відносять оперативність, доступний виклад, публічність та інші властивості.² Ця група видань покликана підтримувати інформаційний зв’язок між членами наукової спільноти, формувати суспільну базу знань із відповідної галузі, апробувати інтелектуальні здобутки, поширювати наукові знання і т. д.

Наукова літературна періодика в Польщі бере свій початок ще від ХІХ ст. Тоді ж виникла традиція друкувати наукові тексти про літературу в періодиці, у виданнях, які зовсім не належать до наукових, навіть у загальній і щоденній пресі. Проте наукові літературні видання відрізняються насамперед специфікою літературознавчих текстів та методикою їх публікації і розповсюдження. Незважаючи на значну відмінність характеру літературного дискурсу в наукових часописах та виданнях, призначених для широкої читацької аудиторії, завжди існує необхідність й утрудненість чіткого відмежування наукових літературознавчих текстів від публіцистичних (есе, нарису, популярного чи дидактичного тексту, рецензії).

Активне розповсюдження літературного дискурсу та різке збільшення його вагомості в процесі масової комунікації у 20–30-ті рр. ХХ ст. сприяє виокремленню наукових часописів із-поміж споріднених видань: річників, звітів із засідань наукових інституцій і товариств, наукових зошитів вищих навчальних закладів, видавничих циклів і т. д.

Ще від середини ХІХ ст. поряд із виданнями, присвяченими іншим дисциплінам, напр. “Kwartalnik Historyczny”, існували загальнокультурні, які слугували в тому числі й для поширення рефлексії над літературою. Це “Biblioteka Warszawska” (1841–1914), “Przegląd Polski” (1866–1914), “Pszewodnik Naukowy i Literacki” (1873–1919) –

¹ Зелінська Н. Сучасна наукова періодика очима зарубіжних дослідників : коли традиція визначає перспективи / Надія Зелінська // Зб. пр. НДЦП НАНУ. – Л., 2003. – Вип. 11. – С. 444.

² Бездрабко В. Наукові журнали : минуле, сучасне, майбутнє / Валентина Бездрабко // Зб. пр. НДЦП НАНУ. – Л., 2003. – Вип. 11. – С. 454.

місячний додаток до “Gazety Lwowskiej”, “Ateneum” (1873–1919), “Przegląd Powszechny” (1884–1936). Наукові літературні часописи ХХ ст. у Польщі не завжди надаються до точної дефініції й чіткого відмежування від загальнокультурних. Основним критерієм може слугувати насамперед характер публікацій. На його підставі можна, безсумнівно, віднести до наукових літературних видань “Pamiętnik Literacki”, “Nowy Przegląd Literatury i Sztuki”, “Przegląd Warszawski”, “Przegląd Współczesny”, “Silva Rerum”, “Ruch Literacki” та ін. Літературно-наукові видання переважно поставали як презентанти певного наукового колективу чи кола фахівців, представляли погляди та втілювали інтелектуальні інтенції певної групи суспільства.

“Pamiętnik Literacki” – це кварталник, що присвячувався історії й критиці польської літератури, виходив від 1902 до 1939 р. у Львові, після Другої світової війни у Варшаві, потім Вроцлаві. Постав як орган Літературного товариства ім. А. Міцкевича і залишався ним до 1952 р., коли перейшов до повноважень IBL PAN (Інститут літературних досліджень Польської академії наук) у Варшаві.

У міжвоєнний період редакторами були В. Хахн (1912–1921), (одне з небагатьох польських видань, яке функціонувало під час Першої світової війни), В. Брухальський (1923–1924), Б. Губринович (1925–1932), Л. Бернацький за співпраці В. Брухальського і І. Хжановського (1933–1937), потім із 1946-го – Колбушевський, Кухарський, Лемпіцький та ін. Публікували, згідно з відозвою Товариства, праці, які стосувалися літератури всіх епох, зв’язків польської літератури зі світовою, застосовуючи “нову методику історії і літературної критики”.¹ Видання стало найавторитетнішим польським літературознавчим часописом, яким є й дотепер.

Найсолідніші наукові тексти представляв відділ “Rozprawy” (розвідки). Друкувалися найрізноманітніші літературні праці: статті на межі генетики та біографістики, аналіз художніх творів та постатей митців, огляд літературних рухів, спостереження над впливами та запозиченнями, історія родів і жанрів, еволюція мотивів, порівняльні студії, тексти на межі літературознавства й інших гуманістичних дисциплін та ін.

Відділ “Матеріали і замітки” друкував величезну кількість невідомих, віднайдених текстів, кореспонденції митців, важливу біогра-

¹ Pawlukiewicz R. Naukowe czasopisma literackie / R. Pawlukiewicz // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 690.

фічну інформацію, думки, підтвердження авторства і т. д. Опубліковані тут тексти інспірували багато плідних дослідницьких дискусій.

Відділ “Рецензії та огляди” друкував огляди польських і закордонних видань та подавав іншу критичну інформацію. Головним вважався відділ “Хроніка”, де інформували про поточне наукове життя. Відділ “Дискусії – Кореспонденції” надавав часопису відкритості, публічності й не давав можливості перетворитися на закрите академічне видання.

У кварталнику друкували свої праці найвидатніші польські літературознавці старшого покоління: А. Бельціковський, Б. Хлебовський, П. Хмельовський, Р. Пілат, В. Спасович, С. Тарновський; згодом – А. Брюкнер, В. Брухальський, І. Хжановський, Б. Губринович, В. Хахн, Я. Калленбах, Е. Поренбович, С. Віндакевич, К. Войцеховський; із молодшого покоління – В. Боровий, К. Гурський, Р. Інгарден, Є. Клейнер, С. Колбушевський, Є. Кжижановський, Е. Кухарський, С. Лемпіцький, З. Лемпіцький, М. Крідль, С. Пігонь, Л. Плошевський, Р. Полляк, М. Шийковський, Є. Уейський та ін. Значна частина розвідок, які стали класикою польського літературознавства ХХ ст., уперше були надруковані саме тут.

У 1933–1939 рр. друкувалася серія книг “Бібліотека «Pamiętnika Literackiego»”, у якій вийшло 5 томів праць. Часопис мав середній наклад – 1800 екземплярів, середній обсяг річника становив 1600 сторінок.¹

Місячник “Nowy Przegląd Literatury i Sztuki” виходив у Варшаві 1920–1921 рр. До редакції входили В. Берент, В. Косцельський, Л. Стафф, С. Жеромський. Від третього випуску об’єдналися із “Жицем Театру”. Видання мало літературно-мистецький характер. У ньому друкувалися тексти художньої літератури, есе, критичні праці, переклади з європейських літератур. Переважали історико-літературні розвідки нової польської літератури, присвячені творчості Ю. Словацького, С. Виспянського, Я. Каспровича та ін., статті з історії й теорії театру.

Місячник “Przegląd Warszawski” виходив у Варшаві 1921–1925 рр. як продовження попереднього наукового часопису. Редакторами були В. Боровий (1921–1923), С. Колачковський (1922–1923), М. Третер (1923–1925). Відділ художньої літератури обмежувався на користь

¹ Pawlukiewicz R. Naukowe czasopisma literackie / R. Pawlukiewicz // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 688.

проблем гуманістики. Основу кожного числа складав відділ досліджень і статей із багатьох сфер гуманітарних дисциплін, де головне місце займала наука про літературу. Зміст випусків великою мірою залежав від особи редактора. В. Боровий надавав перевагу серйозним історико-літературним дослідженням; С. Колачковський – філософії, психології, естетиці; М. Третер – історії та теорії мистецтва. Не було тематичного впорядкування публікацій: питання критики й історії літератури розглядалися поряд з іншими дисциплінами та художніми творами. Такий своєрідний еkleктизм уважався слабкістю видання, відсутністю чітко окресленого адресата. У цьому відобразилося прагнення редакторів створити видання, яке слугувало би “справі польської культури”, взаємному проникненню багатьох її сфер.

Головним був відділ “Хроніка”, де представлені огляди преси, рецензії видавничих новинок із поділом на жанри й дисципліни. Історію літератури представляли А. Брюкнер, І. Хжановський, М. Крідль, С. Пігонь, поезію – С. Колачковський, О. Ортвін, прозу – Л. Півінський, Є. Кжижановський, зарубіжні літератури – Р. Дибоський, Х. Ельзенберг, Т. Синко, В. Тарнавський, С. Вендкевич, К. Заводзінський. Хроніка мала на меті фіксувати “рух польського і світового мистецького і наукового життя на всіх теренах”, містила інформацію про музику й інші сфери культури, була найбільш публіцистичним відділом. У 1923 р. з’явився відділ “miscellanea” – різне. Зі шпальт видання поширювалися передові гуманістичні ідеї європейського масштабу.

Місячник “Przegląd Współczesny” виходив у 1922–1935 рр. у Кракові та в 1935–1939 у Варшаві. Редактором був професор Ягеллонського університету С. Вендкевич, заступником – М. Брахмер, видавцем – консервативний краківський діяч С. Бадені. Часопис мав прийти на зміну колишнім “Бібліотека Варшавська” та “Пшегльонд Польський”, які закрились у час війни. Відділ “Розвідок і статей” друкував також різноманітну інформацію та огляди матеріалів. Критика й історія літератури займала найбільше місця в кожному відділі. Літературознавчі дослідження стосувалися переважно романтизму та модернізму, репрезентували різні аспекти: постаті митців, аналіз творів, історію мотивів, студії з рецепції польської літератури за кордоном, компаративістські праці, біографістику, теоретичні й методологічні проблеми. Друкувалися М. Длуска, М. Крідль, Ф. Седлецький, Т. Пейпер, Л. Хвістек, В. Боровий, А. Брюкнер, І. Хжановський, Т. Грабовський, Р. Інгарден, К. Іжиковський, Є. Калленбах, Є. Клейнер,

С. Колачковський, К. Конінський, Я. Котт, Є. Кжижановський, Е. Кухарський, С. Пігонь, Л. Півінський, М. Плезі, Р. Полляк, Т. Синко, Є. Стемповський, З. Шмидтова, З. Швейковський, М. Шийковський, В. Вейнтрауб, С. Віндакевич, К. Вика, К. Заводзінський.

Редакція зробила виразне спрямування на зарубіжні літератури, на пропагування європейської культури, спостереження над зв'язками польської та європейської літератур. Такий ідейно-тематичний акцент мали статті Т. Зелінського, Т. Боя-Желенського, М. Брахмера, П. Дунін-Борковського, А. Третьяка, В. Натансона, В. Флоріана. Друкували переклади зарубіжних письменників. У відділі “Przegląd Miesięczny” інформували про закордонний інтелектуальний і видавничий рух.

Місячник “Silva Regum” був виданням Товариства любителів книги, а від 1930 р. – журналом польських бібліографічних товариств. Виходив у Кракові в 1925–1939 рр. із перервами у 1926, 1929, 1931–1938-му. Редакторами працювали В. Ключер, К. Пекарський, Х. Здзітовецька-Ясенська, від 1938 р. – комітет на чолі з К. Віткевичем. Друкувалися літературознавчі тексти переважно філологічного та видавничого характеру; С. Пігонь писав про автографи А. Міцкевича; І. Хжановський про Г. Сенкевича й ін. Співробітниками видання були В. Боровий, М. Брахмер, Й. Дюрр, П. Еттінгер, С. Кот, Є. Кжижановський, Л. Плошевський, Р. Полляк та ін. Часопис мав досконале графічне оформлення.

Місячник “Ruch Literacki” виходив у 1926–1939 рр. у Варшаві з перервою в 1938-му. Редагували його Б. Губринович, потім Є. Гебетнер і П. Гжегорчик. Видання було доповненням місячника “Паметнік Літерацкі”. Редакція ставила за мету інформувати й утримувати контакт між дослідниками. Була затверджена структура видання: вступні статті про найважливіші проблеми зі сфери теорії літературних досліджень, короткі історико-літературні повідомлення, важливі рукописні матеріали, звітний відділ: рецензії наукових праць (польських і найвидатніших закордонних), огляди статей і місячників, поточна хроніка (відомості про полоністичні лекції в університетах та за кордоном, праці, запропоновані Польській академії наук, дисертації і т. д.).

Серед статей переважали короткі тексти на 2–5 сторінок, які відрізнялися цілісним аналізом, описом свого предмета, сюди відносили й дослідницькі повідомлення. Часто презентували нові методології: Т. Грабовський писав про найновіші тенденції в науці про літературу;

Б. Суходольський – про позитивізм та ідеалізм у літературних дослідженнях; С. Скварчинська – про дослідження утилітарної літератури; М. Жеуска – про формалізм; М. Гергелевич – про інтегральний метод тощо. Серед заміток друкувалася біографічна інформація, текстологічні повідомлення, рецензії наукових праць та ін. Тут були надруковані листи А. Міцкевича, Ю. Словацького, А. Фредри, Ц. Норвіда, М. Конопніцької, Е. Ожешкової, Г. Сенкевича, С. Виспянського, С. Жеромського, Дж. Конрада, велася бібліографія зарубіжної й польської літератури. Вийшли монографічні випуски, присвячені творчості Данте, Дж. Конрада, С. Жеромського, С. Пшибишевського. Після Другої світової війни видання було відновлене.

Квартальник “Pamiętnik Warszawski”, а від 1930 р. – місячник у 1929–1931 рр. виходив у Варшаві. Редагували його В. Берент, згодом – Л. Морштин, його заступником був Я. Парандовський. Видання продовжувало ідеї місячника “Nowy Przegląd Literatury i Sztuki” і місячника “Przegląd Warszawski” й було присвячене “польському письменству і проблемам сучасної культури”. Публікації охоплювали проблеми гуманістики, філософії, ідеології, поєднувалися розвідки, есе й художня література. Існували великі відділи “Справи національної культури”, “Люди і проблеми сучасної культури”. Друкувалися праці таких видатних літературознавців, як А. Брюкнер, Я. Клейнер, С. Пігонь, Т. Сінко, Т. Зелінський, З. Лемпільський. У критичному відділі виступали В. Боровий, М. Крідль, З. Шмидтова, К. Заводзінський.

“Rocznik Literacki” виходив у Варшаві в 1933–1939 рр.; редактором у цей період була З. Шмидтова. Видання мало критичний, інформаційний і бібліографічний характер. На кожен том складалися розділи, які писали різні автори, презентуючи доробок року в зазначеній сфері письменства. Поділ на відділи ніколи не повторювався і впродовж років багато разів змінювався. Більшість відділів були постійними. Найважливіші з них – “Польська література”, де друкувалися поезія, проза; репортаж і література факту, драма, щоденники, есе, нариси, літературна критика, теорія та історія літератури, антології, література для дітей. Відділ “Зарубіжна література в перекладах” мав багато підрозділів за національними критеріями. У міжвоєнний період співпрацювали видатні вчені й критики: В. Боровий, К. Гурський, С. Колачковський, М. Крідль, С. Пігонь, К. Вика та ін.

До польських наукових літературних видань міжвоєнн्या можна віднести річник “Prace Polonistyczne”, що видавався в Лодзі в 1937–1939 рр.

Товариством полоністів, та двомісячник “*Życie Literackie*”, який виходив у Варшаві в 1937–1939 рр. і був органом Товариства полоністів Речі Посполитої.

Наукові видання – це часописи із віддаленою періодичністю, серед них переважали місячники, двомісячники, кварталники та річники. Домінувала літературна проблематика, однак часто вона подавалася в контексті гуманітарних наук чи загальнокультурної інформації. Ці часописи слугували трибуною для презентації та апробації наукової думки, полем обміну й визрівання нових наукових ідей, можливістю вченим викласти свої здобутки. Ці періодичні видання можна вважати елітарними, оскільки передбачали підготовлену читацьку аудиторію, якою могла бути насамперед польська інтелігенція.

1.3. Міжнаціональні журналістські проекти в Польщі у 20–30-ті рр. ХХ ст.

У міжвоєнний період геополітична ситуація в Європі зумовила своєрідне становище Польщі на світовій арені, яка відігравала роль певного буфера між західноєвропейським світом та радянською Росією, що успадкувала від своєї попередниці – царської Росії – імперські апетити й звичаї у ставленні до інших народів. Країна мусила шукати шляхи порозуміння як із західними, так і зі східними сусідами, щоб утримати здобуту незалежність та зміцнити свій вплив на світовій арені. Поза тим розвиток культури молодого держави не міг замикатися лише на внутрішніх національних проблемах, оскільки генетично вона віддавна мала тісні контакти як із романською культурою, так і зі слов'янською, частиною якої була. Тому бурхливий розвиток польської преси, який припадає на міжвоєнний період, лише “увиразнив” ті суспільні процеси, що давно існували й особливо актуалізувалися у 20–30 рр. На кінець 20-х – 30-ті рр. припадає поява низки часописів, спрямованих на розвиток та поглиблення міжнаціональних зв'язків тодішньої Польщі. Вони відображають різноспрямованість існуючих контактів серед різних верств суспільства, а також зусилля численної інтелектуальної еліти на поглиблення їх окремих векторів. Видання не завжди мали чітку ідеологічну основу, однак були спрямовані на діалог слов'янських, європейських і в цілому різних національних літератур.

Традиція такого типу видання вже існувала в польському суспільстві. На початку ХХ ст. таким був “Świat Słowiański” (“Свят Слов’янські”), який виходив у Кракові в 1905–1914 рр. за редакцією Фелікса Конечного. Це був місячник, “poświęcony słowianoznawstwu i przeglądowi spraw słowiańskich ze stanowiska polskiego” (“присвячений слов’янознавству й оглядові справ слов’янських із польських позицій”).¹ Колектив часопису очолювала надзвичайно оригінальна людина як за світоглядом, так і за науковими інтересами. Фелікс Конечний народився у Кракові в 1862 р. Студював історію в Ягеллонському університеті. Його погляди сформувалися під впливом таких наставників, як С. Смолка (прихильник ідеографічної концепції історичної науки), В. Закревський, А. Левуцький, Б. Уляновський. Захистив дисертацію і вів пошуки в архівах та бібліотеках Ватикану, Флоренції, Модени й інших містах. Працював в Академії наук у Кракові, Ягеллонському університеті, Ягеллонській бібліотеці. Найвідоміші його праці: “Jagiello i Witold”, “Dzeje Śląska”, “Dzeje Polski”, “O wielości cywilizacji”, “Zasady prawa w cywilizacji łacińskiej”, “Prawa dziejowe” та ін. Ф. Конечний був громадським діячем – постійно вів публіцистичну та просвітницьку діяльність в Малопольщі й Галичині. Під час Другої світової війни брав участь у діяльності підпільної організації “Унія”, яку очолили Єжи Браун, Ян Хоппе, Конрад Сеневич. За життя вченого переслідували як представники польської санаційної влади, так і фашисти та комуністи. Помер 1949 р., а його спадщину опублікували й почали досліджувати вже після смерті.

Упродовж усього життя вчений захоплювався слов’янською проблематикою. Написав низку праць з історії Литви, Русі, Москви, Слов’янщини. З 1901 р. був членом Слов’янського Клубу в Кракові, заснованого Мар’яном Здзеховським. Клуб проводив наукову й політичну діяльність, однак не був пов’язаний із якимись конкретними політичними силами. Ф. Конечний часто виступав на форумах клубу, а з 1905 по 1914 рр. редагував й укладав видання Клубу – місячник “Свят Слов’янські”. Висвітлював переважно російську, руську (українську), німецьку, чеську й литовську проблематику. У першому випуску часопису в редакційній статті “Klub Słowiański w Krakowie” підбивалися підсумки трирічної діяльності Клубу. Про мету його заснування редакція писала: “Засновники прагнули створити серйозну інституцію, доступну тільки для поважних людей, котрим йдеться

¹ Klub Słowiański w Krakowie // Świat Słowiański. – Kraków, 1905. – R. I, T. I, № 1. – S. 1.

про слов'янознавство, а не про якісь тиради, навіть складені із гарних слів. Залежало незмірно на тому, щоб відроджуючи польське слов'янофільство, не знизити його до ролі теми славного красномовства, а вивести його на єдино розумний шлях: вивчення і досліджень". У статуті клубу зазначалося, що він не є політичним товариством, тому не ставить жодних політичних завдань і не накидає їх своїм членам. Його цілі винятково культурного характеру. Причому тези статуту, сформульовані завдання, а також згодом зміст публікацій місячника доводили, що йшлося про високоповажну наукового організацію. "Без усіляких відозв чи інавгураційних промов приступили відразу до праці, при цьому маючи на увазі, що головне завдання Клубу – формування грона справжніх знавців Слов'янства, підготовлених належно науково",¹ – писала редакція.

Символічним і красномовним не тільки для діяльності Клубу та його часопису, але в цілому для започаткованої ними традиції, був український аспект. Ось що зазначала редакція: "Знаменним є те, що діяльність Клубу розпочалася від – Русі. Це не було випадковістю; хотіли, щоб так було. Визнаючи русинів за найближчих своїх братів, надаємо перший голос у новому товаристві русинові, щоб це залишилося документом у хроніці Клубу, який прагне ствердити таким чином, що маючи симпатії до слов'янських побратимів взагалі, маємо їх перш за все для Русі, незважаючи на нинішню безуспішну спробу мирного залагодження русинської справи в Галичині. Довів це на інавгураційному засіданні Клубу 21 грудня 1901 р. доповіддю про найновішу русько-українську літературу Богдан Лепкий, відомий руський поет".²

На початках діяльності Клубу і на сторінках перших річників місячника часто з'являлося ім'я Богдана Лепкого. Він інформував про Наукове товариство імені Тараса Шевченка, про українські праці в галузі слов'янознавства, про переслідування української мови в Російській імперії, про представництво русинів у думі та інші справи українського суспільства. У звіті про діяльність Клубу за три роки бачимо, що Богдан Лепкий виступав із доповідями про розвиток української літератури (1901), про Миколу Гоголя (1902), про Василя Стефаника (1903), про музику Лисенка (1904).

На сторінках місячника "Свят Слов'янські" українську тему представляли публікації самого редактора Ф. Конечного – про справи

¹ Klub Słowiański w Krakowie // Świat Słowiański. – Kraków, 1905. – R. I, T. I, № 1. – S. 2.

² Там само.

у Львівському університеті, про творчість Івана Франка, про питання польсько-русинських відносин та ін. Про творчість Михайла Коцюбинського писав А. Гжимала-Седлецький; про польсько-українські стосунки в Галичині – Р. Завілінський, про погляди М. Грушевського – Л. Коланковський. У 10-ті роки на шпальтах часопису серед авторів з'являються знакові імена – знакові для українського питання вже у міжвоєнній Польщі. Наприклад, у 1913 р. була опублікована стаття Леона Василевського “Михайло Драгоманов”.

Упродовж усього періоду існувала рубрика “Przeglądy prasy słowiańskiej”, яка традиційно починалася з преси українсько-руської. Тут аналізувалися публікації ЛНВ, “Руслана”, “Діла”, “Ради”, “Громадського голосу”, “Лемка”, а також “Ruska kronika”, у якій подавався огляд останніх подій українського політичного та культурного життя.

Після початку Першої світової війни місячник припинив своє існування, але суспільна потреба такого видання не зникла, а започаткована традиція була продовжена подібними журналістськими проектами міжвоєнного періоду. У 1918 р., після встановлення польської державності необхідність порозуміння і мирного співжиття із сусідами стала значно більшою. Унаслідок цього з'явилися громадсько-політичний часопис “Sprawy Narodowościowe” (“Справи Народовосцьове”), наукове славістичне видання “Ruch Słowiański” (“Рух Слов'янські”), суспільно-літературні “Wschód” (“Всхуд”), “Zet” (“Зет”), “Biuletyn Polsko-Ukraiński” (“Бюлетин Польско-Українські”), власне літературні “L'Art Contemporain – Sztuka Współczesna” (“Лярт Контемпорен – Штука Вспулчесна”), “Kamena” (“Камена”) та ін.

Якщо розглядати в хронологічному порядку функціонування міжнаціональних літературних видань, то першим і єдиним таким (двомовним, польсько-французьким) був часопис “L'Art Contemporain – Sztuka Współczesna”, який пов'язаний з іменем Яна Бженковського, одного зі співавторів другої хвилі “Zwrotnicy” (“Звротніци”) та члена “Краківської Авангарди”.

Ян Бженковський увійшов у польську літературу як поет, прозаїк, публіцист, теоретик літератури, редактор і видавець, послідовний прихильник авангардного мистецтва, творчість якого впродовж більше ніж сорока років розвивалася на польсько-французькому пограниччі. Перші зацікавлення митця французькою новітньою поезією та малярством виявились у час його співпраці в редакції другої серії “Zwrotnicy” (“Звротніци”), яка слугувала трибуною “Краківської Авангарди” (1926–1927).

1928 р. Ян Бженковський виїхав до Парижа, де навчався в Інституті журналістики Паризького університету й співпрацював як кореспондент у польській еміграційній та французькій пресі. Працював у Польській бібліотеці в Парижі в 1932–1933 рр. Із цього моменту впродовж усього свого творчого шляху письменник працював на користь польсько-французьких культурних відносин. Постійно проживаючи у французькій столиці, поет залишається активним учасником літературного процесу, час від часу приїжджаючи на батьківщину, співпрацюючи в літературних та журналістських проектах.

Уже в цей перший паризький період творчості з'являється його власний двомовний журналістський проект “L'Art Contemporain – Sztuka Współczesna” – “revue d'art international” – журнал інтернаціонального мистецтва. Єжи Квятковський вважає, що після занепаду “Зворотніці” він продовжував функції колективного часопису “Краківської Авангарди” разом із “Комунікатами а. р.”.¹ Приязні стосунки із представниками французького та європейського авангарду, які з'явилися у Бженковського в Парижі, сприяли їх активній співпраці не тільки у виданні “L'Art Contemporain – Sztuka Współczesna”, але й у всіх інших справах упродовж усього життя митця.

Перший номер часопису надруковано в 1929 р., другий і третій – у 1930. Видання виходило в Парижі за власні кошти видавців, тому, з огляду на фінансовий бік проекту та його певну тематичну обмеженість, він не міг довго проіснувати. Літературну частину готував Ян Бженковський, живописом й ілюстраціями займалася художниця Ванда Ходасевич-Грабовська, згодом – дружина Фернанда Лежера. Редакція розміщувалася за адресою – 21, вулиця Валлет, у 5-му департаменті Парижа. Список авторів складають такі імена, як Арнольд, Берета, Бруч, Бженковський, Хіріко, Ходасевич-Грабовська, Чижевський, Дерме, Деснос, Ген, Георге, Грабовський, Кайрукштіс, Курек, Лежер, Массон, Маркуссі, Мондріан, Озенфант, Пейпер, Пікассо, Пшибось, Ремер, Сеуфор, Стажевський, Тислява, Тцара, Важик, Вольська, Замойський. Це найяскравіші представники європейського авангарду, більшість із яких були приятелями Бженковського. Авторський склад визначав ідейне спрямування часопису, який займався виключно проблемами літератури, мистецтва, творчості, тобто належав до власне літературної періодики. Усі публікації подавалися

¹ Kwiatkowski J. Dwudziestolecie Międzywojenne / J. Kwiatkowski. – Warszawa : PWN, 2000. – S. 47.

паралельно двома мовами, польською й французькою, як поезії, так і публіцистика. Це, з одного боку, розширювало межі читацької аудиторії географічно, а з іншого – зосередженість лише на новітньому авангардному мистецтві звужувала коло зацікавлених. Переклади готував як сам редактор і видавець, так і інші автори.

Ідеологічні підвалини часопису спиралися на естетичні погляди молодого редактора, які виростили з ідей “Зворотниці” та “Краківської Авангарди”. Вони частково викладені в передовій статті “Kilometraż” (“Кілометраж”), (“Kilometraż 2” і “Kilometraż 3”) пера Яна Бженковського, з якої починаються всі три числа. Тут розглядаються існуючі напрями тогочасного авангардного мистецтва на засаді “*progresji chronologicznej*” (хронологічної прогресії),¹ аналізуються та співвідносяться тенденції в малярстві та літературі. Письменник підходить до мистецьких явищ крізь призму контрасту реалій зовнішнього світу та форм абстрактного, знаходить “у такому зіставленні функціональні здобутки”.² Еволюцію тогочасної поезії Бженковський розкриває через динаміку елементів, на основі яких розбудовується художній образ, тобто від “слів на волі” Марінетті через метафору – “художнє відображення метафізичного конфлікту” – до еліпсису, який формує “образ-поняття”.³ Розглядаючи нові тенденції в малярстві, автор не стільки підкреслює заперечення традиції новими “ізмами”, як то зазначали багато критиків, скільки спостерігає еволюцію, в результаті якої формуються вартості нового мистецтва. Серед таких бачить зміну настанови художнього твору, відмову від досконалого копіювання оточуючого світу на користь виокремлення “*różnic*”, тобто відмінностей образу від його природної копії. Це відбувається, на думку Я. Бженковського, за посередництва “деформації кольору”, “деформації об’єму”, “деформації перспективи”, “деформації лінії”, які, у свою чергу, є підвалинами “конструкції” (“композиції”). У своїх міркуваннях він приходить до висновку, що “деформація відігравала роль сходинок, які мали привести до конструювання образу із чисто абстрактних елементів. Від безладу (хоч і не позбавленого художньої вартості) деформаційного малярства – до впорядкованості, до простоти”.⁴

¹ Kwiatkowski J. Dwudziestolecie Międzywojenne / J. Kwiatkowski. – Warszawa : PWN, 2000. – S. 5.

² L’Art Contemporain – Sztuka Współczesna. – Paryż, 1929. – № 1. – S. 5.

³ Там само. – С. 6.

⁴ L’Art Contemporain – Sztuka Współczesna. – Paryż, 1930. – № 3. – S. 91–92.

На той час ще доволі молодий письменник демонструє глибокий і проникливий погляд, уміння побачити внутрішній механізм тих художніх явищ, які багатьом критикам розкрили свої таємниці лише тоді, коли вже стали історією мистецтва. Його концепція розгортається в парадигмі таких філософських категорій, як аналіз – синтез, традиція – новаторство, конкретика – абстракція та ін. Очевидно, саме такий підхід дає можливість автору максимально досягнути сутність мистецьких явищ.

Основний зміст усіх чисел “L’Art Contemporain – Sztuka Współczesna” складають поезії французьких і польських авторів, перекладені паралельно французькою або польською, та ілюстрації представників авангардного малярства. У першому випуску надруковані поезії Трістана Тцари, Т. Пейпера, Роберта Десноса, Т. Чижевського, А. Ваджика, Ялу Курка, поезії в прозі Поля Дерме, поезії Я. Бженковського, М. Сеуфора, Андре Гена, поезія в прозі Гелін Арнольд, Ю. Пшибося, Юозаса Тисляви. Вони супроводжувалися ілюстраціями – репродукціями картин С. Грабовського, Л. Маркуссі, А. Озенфанта, Г. Хіріко, В. Ходасевич-Грабовської, Ф. Лежера, Массона, Замойського. У наступних випусках ці автори повторювались із певною варіативністю.

Пізніше, уже у 60-ті роки, згадуючи свою редакторську працю в часописі, Ян Бженковський у своїй книзі “W Krakowie i w Paryżu” писав: “Переважно ми давали оригінальні тексти і їх переклади польською або французькою. Виконувалися вони «своїми силами», знайомими студентами, потім їх переглядали разом із Сеуфором. Не виходило то якось по-особливому, якщо йдеться про французькі переклади – тоді мої знання французької були досить поверховими – однак вони давали загальну інформацію про те, як виглядала нова польська поезія”.¹

Часопис знайомив читачів із творчістю представників французького новітнього малярства за посередництвом мистецької критики. Це статті “Marcoussis” (“Маркуссі”) Вальдемара Георге (№ 1), “Озенфант” Жана Кассу (№ 1), “Bonsoir M. Picasso” (“Добрий вечір месьє Пікассо”) Яна Бженковського (№ 3), “Przeciw Pikassowi” (“Проти Пікассо”) того ж автора (№ 3) й ін. Розглядаючи стиль і техніку полотен авангардних художників, критики показують і шляхи проникнення в суть образів, на перший погляд надто абстрактних та глибоко суб’єктивних: “У картинах, які Людвік Маркуссі презентуватиме

¹ Brzękowski J. W Krakowie i w Paryżu. Wspomnienia i szkice / J. Brzękowski. – Warszawa, 1968. – S. 86.

глядачам на своїм майбутній виставці, годі дошукуватися того органічного ритму, який єднає форми із собою, створюючи враження єдиної площини. Узагалі відсутні пластичні рими, які спираються на асоціації предметів, і відносно простору також. Немає ні асонансів, ні прихованих аналогій чи повторень. То лінійні начерки. Гострий малюнок людини, котра із силою виголошує власну думку. Форми, які просвічуються, які підтримує просторове дрижання непрозорих площин. Маркуссі звертається тільки до уяви, тієї «королеви якості». Біля його картин, котрі є мімограмами, ритуальними формулами чи, може, також музичною фразою, нікому не спаде на думку замислитися над поставленими і вирішеними проблемами”¹.

Розвиток нової польської поезії в хронологічній послідовності від 1916 року до другої половини 20-х розглядається в інформаційному нарисі “La poésie polonaise d’aujourd’hui” (Documentaire) (“Польська поезія сьогодні”) Яна Берета (№ 1). Серед знакових етапів нового мистецтва в Польщі – Єжи Яновський, “Здруй”, “Формісці” Чижевського, Стерн, Ват, “Тга”, Ясенський, Млодоженец, Хвістек, Віткевич, Пшибось, Бженковський, “Звротніца” й ін. Зазначається, що польська поезія однією із перших піднесла ініціативу французької поезії та радикальні ідеї італійського й російського футуризму. Автор розглядає найбільші досягнення польської поезії та теорії новітнього мистецтва, серед яких свобода образних асоціацій, правила поетичного конструктивізму, своєрідність мови, диспонування та ін. Він спостерігає певне згасання активності нової поезії в останні роки.²

Після виходу першого номера з’явилося ряд критичних відгуків, на які довелося відповісти редактору у другому номері гострою полемічною статтею “Eurora? Eurora?”. Третій випуск, на думку самого письменника, був найцікавішим, особливе враження справили на французьких читачів дві критичні статті про Пікассо.³ Літературна та мистецька критика, надрукована в трьох числах видання, викликала резонанс у суспільстві як французькому, так і польському. Незважаючи на те, що читачами виступила переважно творча еліта обох країн, ці статті були видані окремими книгами і миттєво розпродані. У Парижі в 1930 р. – збірка науково-критичних творів письменника “Kilometrage de la Peinture Contemporaine” (1908–1930), статті Бжен-

¹ L’Art Contemporain – Sztuka Współczesna. – Paryż, 1929. – № 1. – S. 11.

² Там само. – С. 22–23.

³ Brzękowski J. W Krakowie i w Paryżu. Wspomnienia i szkice / J. Brzękowski. – Warszawa, 1968. – S. 89.

ковського, Лежера, Самсона, Мартеля, Бокера вийшли в колекції “L’Art Contemporain” 1935 р. під назвою “Wanda Wolska”.

Часопис Я. Бженковського “L’Art Contemporain – Sztuka Współczesna” фактично було першим виданням в історії польської журналістики, яке мало на меті показати міжнаціональні мистецькі контакти, а також поглиблювати їх за посередництвом власних виступів. Часопис продемонстрував зв’язок польського й французького авангардного мистецтва як у сфері малярства, так і у сфері поезії та теоретичних узагальнень, єдність загальноєвропейських тенденцій і водночас самобутність їх національних виявів. Двомовний характер публікацій був певним відкриттям редактора, безперечно, демонстрував високий інтелектуальний рівень авторів та давав ґрунт для порівняльних досліджень. Цей цікавий і оригінальний проект відіграв би набагато більшу роль в історії польської культури, якби не був припинений через об’єктивні причини.

У літературному житті Польщі в міжвоєнний період домінує європоцентрична орієнтація, яка посилюється ще і її давніми месіаністичними прагненнями, що актуалізуються в цей час геополітичною ситуацією. У 30-ті роки стає особливо актуальною концепція так званого “санітарного пояса” – блоку центрально- й східноєвропейських держав, який мав відгородити Європу від Радянського Союзу. Це спричиняє активну популяризаторську та пропагандистську діяльність, появу громадських організацій, товариств, спрямованих на політичну і культурну консолідацію слов’янських народів. На початку 30-х років виникає низка часописів із різними ідейними засадами, які об’єднувала одна мета – розвиток і поглиблення взаємин між слов’янами, де місію консолідуючого центру брала на себе Польща. Серед часописів, спрямованих на популяризацію культури слов’янських народів, літературний місячник “Камена” (Хелм, 1933–1939), ілюстрований кварталник, присвячений справам сходу, “Всхуд” (Варшава, 1930–1939), двотижневик “Зет” (Варшава, 1932–1939), “Wiuletyn Polsko-Ukraiński” (Варшава, 1932–1938).

Серед них лише “Камена” була виданням власне літературним, тобто висвітлювала виключно питання літературного життя, і лише “Камена” вважалася провінційним виданням, бо виходила в Хелмі. Однак, оглядаючись на літературний процес міжвоєнний, можна із певністю стверджувати, що вона мала загальнодержавне значення та вплив на читачів в усій Польщі, здобувши славу популяризатора слов’янських літератур, від початку заснування швидко стала самобутнім явищем польської культури.

Часопис, започаткований у Хелмі в 1933 р., проіснував до 1939. Після війни, на другому етапі відновлений у Любліні в 1945–1949 рр. Третій його період розпочався в 1952 р. Від 1957 р. – це суспільно-літературний двотижневик.

Упродовж першого періоду (1933–1939 рр.) редакція послідовно втілювала політику “zbliżenia kulturalnego narodów słowiańskich” (культурного зближення слов’янських народів), приділяючи особливу увагу культурі етнічно близьких народів. Відразу ж була задекларована цілковита ідейна незалежність, відсутність зв’язків із будь-яким політичним табором¹. Часопис ставив собі за мету служити літературним потребам жителів найближчих регіонів – Холмщини, Люблінщини, Волині. На час його заснування видавцем був Зенон Васневський, редактором – Казимеж Анджей Яворський, відомий польський поет і перекладач, родом із Холмщини. Завдяки його зусиллям із редакцією співпрацювали такі польські й зарубіжні письменники, як Ю. Чехович, Ю. Лободовський, С. Чернік, Ю. Пшибось, Ч. Мілош, В. Дорошенко, Ю. Клосовський, А. Баумгардтен, Т. Бохенський та ін., які надавали часопису високого художнього й інтелектуального рівня.

Зміст місячника складали відділи “Статті”, “Літературна проза”, “Поезія”, “Слов’янські сторінки та переклади” – “Болгарська”, “Чехословацька”, “Македонська”, “Російська”, “Сербо-лужицька”, “Словацька”, “Українська”, “Сторінка наймолодших” та ін. Серед постійних рубрик “Слов’янська хроніка”, “Українська хроніка”, “Замітки”, “Від редакції і видавництва”, “Полоністика у слов’ян” й ін.

Найбільшу частину публікацій складала поезія – словацька, чеська, польська, білоруська, болгарська тощо. Зрідка друкували поезію інших європейських неслов’янських літератур (англійську, італійську й ін.). У рубриці “Kronika Słowiańska” (“Слов’янська хроніка”) подавалися новинки із життя слов’янських літератур, “Noty” (“Замітки”) інформували про тогочасний літературний процес у Польщі та інших країнах. Кожен випуск мав ще й спеціальні рубрики – “Білоруська хроніка”, “Литовська поезія”, “Словацька поезія в Польщі” й т. ін.

Змістова палітра інформаційних публікацій часопису 30-х років переважно відображає процес розвитку польської та сусідніх слов’янських літератур: білоруської, словацької, болгарської, російської принагідно й інших європейських країн. Місячник знайомив із новою польською поезією, поетичними перекладами, життям різних літературних видань, друкував рецензії на нові твори.

¹ Spojrzenie wstecz // Kamena. – 1933/34. – R. I, № 10. – S. 197–200.

Досить широко представлена на сторінках місячника українська література. Це і переклади поезії, і новинки літературного життя, і огляди публікацій у часописах. Особливо багато уваги приділяється творчості українських письменників Львівщини, Люблінщини, української еміграції в Польщі. Часто зустрічається рубрика “Kronika Ukraińska”, у якій знайомили читачів із новинками української літератури на теренах Радянської України та східних землях II Речі Посполитої.

Більшість поетичних перекладів із різних слов'янських літератур, надрукованих у “Камені”, виконані самим К. А. Яворським, визнаним майстром поетичного перекладу. Він презентував майстрів чеської, болгарської (Е. Багряна), словацької (Я. Смрек), російської (С. Єсенін), української поезії (Т. Шевченко, П. Тичина, М. Рильський, О. Олесь та ін.). Серед інших перекладачів поезій такі імена, як Т. Бохенський, А. Баумгардтен, Т. Холлендер.

У цілому часопис не ставив за мету глибоко проаналізувати творчість того чи іншого окремо взятого автора, а, найімовірніше, прагнув подати панораму літературного процесу слов'янських літератур, у тім числі й української. Тому кожен уже відомий чи молодий митець презентувався кількома творами, які мали засвідчити його присутність у тій чи іншій літературі, проте не завжди яскраво демонстрували самотність його творчої манери. На перешкоді цього ставала ще й відсутність художніх перекладів належного рівня, очевидна також малодоступність оригінальних текстів письменників із радянської України та тогочасних митців інших слов'янських країн.

Серед суспільно-літературних видань ідею культурного зближення слов'янських народів послідовно втілював часопис “Зет”, який виходив у Варшаві в 1932–1939 рр. за редакцією Єжи Брауна. Особливістю функціонування більшості літературної преси міжвоєнної доби було виголошення колективних програм, оскільки переважна частина часописів слугувала трибуною певних літературних угруповань або ідейних рухів. Зазвичай ідейні засади часопису викладалися в першому номері видання, розгорталися й уточнювалися в полеміках, дискусіях та публіцистичних кампаніях, які велися з ініціативи редакції. Програму “Зету” деякі дослідники оцінювали як “месіаністично-націоналістичну”,¹ інші – як “поєднання християнської ідеї з месіанізмом і катастрофізмом”,² бо саме національною та слов'яно-

¹ Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1992. – S. 144.

² Там само. – С. 119.

консолідуючою ідеями часопис протиставлявся іншим виданням, наприклад тижневику “Wiadomości Literackie”.

У передовій статті двотижневика (від 1937 р. – місячник), який мав підзаголовок “мистецтво, культура, справи суспільні”, викладалася його програма, де в підсумку зазначалося: “Чому часопис виходить із таким багатим ідейним оснащенням і починає боротьбу за найвищий сенс життя, за новий моральний устрій, за світ розуму, який спиратиметься на авторитет абсолютної правди? – Бо усі інші проблеми менш важливі і тільки ця одна повинна бути вирішена «бути чи не бути» для сучасної людини. Бо нарешті хтось має кинути клич для вирішальної розправи із грізним історичним Фатумом, в якому людство так трагічно заплуталося. Химера мусить бути подолана. Польський геній має дати сигнал для створення нового ладу, нової Христової культури, котру польські мислителі й польські поети називали так піднесено: ЕРОЮ ПАРАКЛЕТА”.¹

Ідеологічно редакція “Зету” спиралася на концепцію чільника польського месіанізму першої половини ХІХ ст. Юзефа Марії Хоене-Вронського, відомого вченого в галузі природничих наук, філософії, права й економіки, яка викладена в його працях “Problem mesjanizmu” і “Metapolityka”. Автором літературних та історичних есеїв про Хоене-Вронського, а також публіцистичних статей, де викладалася месіаністична “абсолютна філософія” вченого, у більшості випадків був сам Єжи Браун.

Із часописом співпрацювали Карол Іжиковський, у 1932–1934 рр. вів рубрику “Kronika Lubelska” Юзеф Чехович, у 1934–1937 рр. друкував свої статті, рецензії, фрагменти прози, переклади з фінської та литовської поезії Станіслав Чернік, у цей же період публікував свої статті й рецензії Карол Людвік Конінський. Упродовж усього періоду (1932–1938) із виданням співпрацював письменник і відомий популяризатор театрального мистецтва Тадеуш Кудлінський, який тут друкував свої статті про театр та фейлетони.

У перші роки функціонування часопису публікували свої поезії й публіцистику Ю. Лободовський, В. Цебуля, З. Уніловський; упродовж двох років вів відділ літератури та театральної критики Б. Міцінський. Публіцистику друкували Я. Б. Ожуг (1936–1937), Ст. П’єн-так (1935–1936), Ст. І. Віткевич (1932–1936) та ін.

У полеміках, які редакція часто вела із тижневиком “Вядомосці Літерацке”, особливу вагомість мала етична проблематика. Єжи Браун

¹ Dłaczego? // Zet. – 1932. – R. 1. – № 1. – 27 marca. – S. 1.

звинувачував своїх опонентів у здрібненні важливих питань суспільної моралі. У цьому ж напрямі часто виступав С. І. Віткевич, спираючись на засади християнської етики. Загалом репертуар й авторський склад часопису продемонстрували появу нової формації світської католицької інтелігенції, яка мислила по-новому та була суспільно заангажованою. “Зет” фактично став органом християнсько-демократичної групи “Унія”, ідейним вождем якої був його редактор Єжи Браун.

Українська тема подавалася у двох рубриках “Świat Słowiański” і “Kolumna Ukraińska”. Упродовж усього періоду на сторінках видання друкувалися польські переклади української поезії, нариси, статті та повідомлення про український літературний процес і події культурного життя на еміграції та в Радянській Україні, публіцистика щодо проблеми польсько-українських відносин й української проблеми в контексті загальнослов'янської. З української поезії були опубліковані твори Є. Маланюка, О. Ольжича, П. Тичини, М. Бажана, Л. Мосендза, Б. Лепкого, Т. Шевченка, Г. Чупринки в перекладах Ю. Чеховича, Ч. Ястшембця-Козловського, Л. Рубаха, Г. Заславського, К. А. Яворського, Ю. Лободовського, а також фрагмент із повісті М. Коцюбинського “Тіні забутих предків” під назвою “Діти гір” у перекладі Ю. Чеховича.

У рубриках “Kronika Ukraińska”, “Z sprawy ukraińskiej” друкувались огляди найцікавіших публікацій в українській пресі, повідомлення про події – мистецькі виставки, появу нових книг (наприклад про книгу П. Зайцева “Шевченко і поляки” та ін.), нариси про життя і творчість українських письменників (Є. Маланюка, П. Тичину й ін.), огляди літературного процесу, інформацію про політичні репресії в Радянській Україні тощо.

Автором аналітичних публікацій на суспільно-історичні теми та політичні проблеми України був переважно сам Є. Браун – “Polska a kwestia ukraińska” (“Польща і українське питання”), “Ukraina – zagadnienie międzynarodowe” (“Україна – міжнародна проблема”) та ін. Засадничою ідеєю публіциста в поглядах на українське питання була ідея духовного союзу польського й українського народу, ідея “нової Речі Посполитої”, яка, на його думку, вирішить проблеми східної Європи.¹

¹ Braun J. Polska a kwestia ukraińska / J. Braun // Zet. – 1939. – № 1–2. – S. 20–21.

До часописів, які прагнули познайомити польського читача з особливостями культури східних народів, належав і кварталник “Wschód”, який почав виходити у Варшаві в 1930 році за редакцією Влодзімежа Бончковського. Видання виходило із підзаголовком “kwartalnik poświęcony sprawom Wschodu” (“квартальник, присвячений справам Сходу”), причому поняття сходу включало в себе як культуру народів Далекого й Близького Сходу, так і культуру східних слов’янських народів. Словом, усіх, хто жив на схід від Польщі. Діяльність часопису була пов’язана із орієнталістськими студентськими колами у Варшаві. На початкових етапах і справді широко висвітлювалася культура далекосхідних, азійських народів, як і передбачалось у програмі, викладеній у першому числі, – писати “перш за все для представників азійського краю”, писати про національне відродження, традиції та звичаї, про впливи європейської культури й т. ін. У вступі привітання молоді народів Сходу подавалося трьома мовами: польською, французькою та англійською. Редакція переконувала, що “взаємне пізнання є найкращою запорукою добрих стосунків між народами”.¹ Тематику першого номеру склали публікації про Кавказ, про культуру народів Азії, життя шіїтів, друкувалася інформація про діяльність орієнталістського студентського гуртка у Варшаві тощо.

У четвертому числі за 1931 р. зазначалося, що кварталник є “орган польської академічної молоді, згуртованої в орієнтальному Колі Молодих, присвяченому справі дружнього зближення і знайомства з народами Близького і Далекого Сходу”.²

Із часом тематичне спрямування звузилося більше на культурі східних слов’ян, актуалізувалися питання міжнаціональних взаємин у східній Європі, з’явилася українська тематика. Деякі тексти подавалися двома мовами: польською та англійською. Серед постійних рубрик – “Miscellanea” (“Різне”), “Recenzje” (“Рецензії”), “Orjent Polski” (“Польський Орієнт”), “Kronika” (“Хроніка”), “Dział Literacki” (“Літературний відділ”) та ін.

У рубриці “Рецензії” в № 3 за 1931 р. знайомили з книгою Р. Смаль-Стоцького “Україна і мир” (“L’Ukraine et la paix”), яка вийшла цього ж року в Парижі французькою мовою. У рубриці “Польський Орієнт” ішлося про караїмські видання в Луцьку: книги Олександра Мардковича “Сини закону” – порівняння історії караїмів та їх

¹ Wschód. – Warszawa, 1930. – R. I, № 1. – S. 2.

² Wschód. – Warszawa, 1931. – R. II, № 4. – S. 1.

осадництва в Польщі й А. Зайончковського “Короткий виклад граматики західно-караїмської мови”; повідомлялося про те, що почав виходити в Луцьку караїмський часопис “Карай Авази” (голос караїма). У рубриці “Хроніка” під назвою “Українська еміграція в Польщі” розповідалося про історію та діяльність українських еміграційних осередків. Багато публікацій присвячувалися проблемі політичного становища України, критиці радянської політики щодо українського народу, розглядалися питання української незалежності (статті Міхала Ковалевського “Гігантська битва сучасного Прометея”, Яна Липовецького “Симон Петлюра” (в п’яту річницю трагічної смерті), Владзімежа Бончковського “Радянська преса”, Г. Бончковської “Тарас Шевченко і польський народ” та багато інших).

Серед різноманітної проблематики видання присутня й літературна, а серед розповідей про письменників східних народів – і публікації про українську літературу. Принагідно літературний відділ знайомить польських читачів із польськими перекладами творів різних національних літератур. У першому числі за 1932 р. надрукована стаття Євгенія Маланюка “Українська література в світлі сучасності”, де подається огляд літературного процесу від IX–XIII ст. (періоду Київської Русі) до XX ст., а в 1934 р. (№ 2–4) – “Таємниця Гоголя”, у якій поет розглядає витoki та сутність величі й трагедії великого митця.

Часопис “Wschód” був чи не єдиним виданням у міжвоєнній Польщі, спрямованим на пізнання та популяризацію культури східних народів.

З іменем Владзімежа Бончковського пов’язана поява іще одного оригінального й неповторного за своїм задумом часопису – “Biuletyn Polsko-Ukraiński” (Варшава, 1932–1938), який передбачав розвиток і поглиблення польсько-українського культурного діалогу, надання об’єктивної інформації зі сфери історії, політики, історіософії, суспільного життя, літератури й мистецтва, пізнання історії та культури сусіднього народу. Із цього приводу редакція писала, що “прагне створити площину, якої не вистачає сьогодні, для спільного й щирого обміну думками щодо української проблеми і розвитку на тих засадах подальших польсько-українських стосунків”.¹ Фактично місячник був органом утвореного Польсько-українського товариства й видавався за кошти його членів та кіл, прихильних до них.

¹ Biuletyn Polsko-Ukraiński. – Warszawa, 1932. – R. I, № 1. – S. 1–2.

Звичайно, що обличчя часопису визначав насамперед його головний редактор Влодзімеж Бончковський, який за своїми поглядами належав до демократично-ліберальної інтелігенції міжвоєнної Польщі та прометейського руху. Говорячи про прихильність до певної політичної групи, треба відзначити, що належав до так званих неформальних “пілсудчиків” – тобто послідовників національної політики Ю. Пілсудського. Такі ж погляди поділяли Ю. Лободовський, Є. Гедройц, К. і М. Прушинські, Ал. і Ад. Бохенські, Г. Юзевський та багато ін. Ці й інші імена презентували авторський склад видання. Місячник мав такі відділи: “Політика, справи освітні, суспільні і господарські”, “Питання історичні і культурні, література і мистецтво”, “Спогади”, “Літературний відділ”, “Рецензії і полеміки”, “Інформаційний відділ” тощо. Вони в свою чергу поділялися на численні рубрики.

Крім польських публіцистів, на сторінках бюлетеня часто зустрічаємо українські імена – І. Кедрин, Е. Карк і Я. Стоян (псевдоніми Є. Маланюка), А. Крижанівський та ін. Часопис постійно друкував польські переклади творів української літератури, переважно поезії. За період з 1932 по 1938 рр. польському читачеві представлені поезії Т. Шевченка, Лесі Українки, О. Кобилянської, І. Франка, Є. Маланюка, П. Тичини, М. Рильського, Б. Лепкого, О. Ольжича й багато ін. у перекладах К. Симонолевича, Г. Заславського, Є. Житомирського, К. А. Яворського, Б. Лепкого тощо.

У постійних рубриках “Хроніка”, “Хроніка УРСР”, “Хроніка СРСР”, “З українського життя в Речі Посполитій і в світі” інформувалося про події політичного й культурного життя на теренах Радянського Союзу, у Польщі, в інших країнах, де існували осередки української еміграції.

За весь період функціонування часопису простежується певна тематична еволюція публікацій: у другій половині 30-х років відчутне зменшення вагомості літературних виступів та політизація змісту загалом. Причому ця тенденція була зумовлена не стільки позицією редакції, скільки загостренням політичної ситуації у світі, у Європі й у Польщі зокрема, напруженням у міжнаціональних відносинах. Ці процеси відобразилися на змісті та характері публіцистики другої половини 30-х років. У цілому ж “*Biuletyn Polsko-Ukraiński*” був і дотепер залишається єдиним часописом такого типу в історії польсько-українських відносин – проектом ентузіастів, спрямованим на культурне зближення й поглиблення стосунків двох сусідніх народів.

1.4. Суспільно-літературні видання

Найчисельнішу групу літературної періодики Польщі у 20–30-ті рр. становили суспільно-літературні видання. Вони відрізнялися широтою гуманістичної проблематики, своєрідним представленням літературного дискурсу в контексті актуальних суспільно-культурних проблем, подекуди прив'язаністю до певних світоглядних засад чи навіть ідеологічних доктрин. Ці часописи спрямовувалися до пересічного читача, орієнтувалися на масові літературні смаки, зазвичай не потребували особливо підготовленої аудиторії. Редакції спиралися на тісні контакти з читачами, культивували зворотний зв'язок – від читача до видання, вивчали й висвітлювали громадську думку. На відміну від власне літературних видань, у більшості випадків розрахованих на літературну еліту, суспільно-літературні видання найбільшою мірою впливали на формування масової літературної культури.

До літературної періодики міжвоєнної Польщі, яка розглядала літературний процес у контексті певної ідеологічної концепції або навіть цілої партійно-політичної доктрини, належали насамперед католицькі часописи та ліві (прокомуністичні) видання.

Найбільш радикальними, пов'язаними з ідеологією марксизму, були письменники комуністичної орієнтації. Часто вони були й відповідної партійної приналежності, тому менш суверенні та більш політично залежні. Їх літературна творчість і видавнича діяльність концентрувалася переважно навколо прийнятого в Радянському Союзі поняття пролетарської культури. Крайню позицію серед лівих діячів займав Ян Хемпль, який вимагав відірваності від давньої літературної традиції. “Не можна великопромислового пролетаріатові захоплюватися старогрецькою поезією, середньовічними лицарськими легендами або витворами новітніх буржуазних поетів, бо ті твори не задовольняють його духовних потреб”, – писав у 1924 р.¹

У Польщі виходило багато прокомуністичних видань: від часопису “Kultura Robotnicza” (1922–1923) до львівського “Sygnały” (1933–1934, 1936–1939), який був найбільш ліберальним із-поміж усіх лівих. Серед помітних і значимих варто назвати “Miesięcznik Literacki” (1929–1931) і “Lewar” (1933–1936).

До 1922 р. у Польщі лівих часописів не було. 1922 р. у Варшаві з'явився тижневик “Культура Роботніча” – перше ліве літературне

¹ Цит. за : Kwiatkowski J. Dwudziestolecie Międzywojenne / J. Kwiatkowski. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000. – S. 44.

видання, яке фактично стало органом нелегальної КПП. Офіційно його фінансувала Спілка культурно-освітніх організацій, керували Я. Хемпль і Я. Херинг, які представили власну концепцію літератури, що перебувала під виразним впливом радянського Пролеткульту. Це був своєрідний прототип партійного видання, яке започаткувало розвиток аналогічних видань упродовж усього міжвоєнного періоду. У тижневику друкувалася велика кількість освітнього матеріалу, оголошень, повідомлень, популярно-наукових текстів і т. д. Серед членів редакції постійно точилися суперечки, зумовлені різним баченням розвитку видання політиками і літераторами. Політики вважали часопис інструментом реалізації ідейно-політичних завдань. Літератори відстоювали пріоритет літератури. Постійно дискутували про завдання літератури, агітаційне мистецтво, “поезію миті”, “поезію суспільної затребуваності”, літературу факту, репортаж і т. д.

“Редакції лівих видань, якими керувала КП, старалися, згідно слів Леніна, бути організатором, агітатором і пропагандистом. Намагалися втілити певного типу програму – залишалися в опозиції до державного зразка культури і літератури, втілювали доктрини робітничого руху <...>, організовували дискусії довкола проблем культури і пролетарської літератури, пропагували творчість робітничих і селянських письменників – самоучок. Пробували переоцінити національну і світову літературну спадщину, пропагуючи, на їх переконання, найкращі традиції, які часто мали дидактичні функції. Популяризували твори письменників Радянської Росії <...> Їх програми мали функціональний характер в системі ідеологічних засад і практичної діяльності”, – так оцінювала діяльність лівих видань дослідниця літературної культури міжвоєнної К. Сероцька.¹ Ці видання агітували і політично формували читача, застосовуючи політику камуфляжу (приховували офіційну інформацію), брали участь у різноманітних політичних акціях – закликах, відкритих листах, збиранні підписів й т. д. Прикметник “літературний” завжди стояв у назві на першому місці, проте насправді політичні справи були пріоритетними. Чим тісніше часопис був пов’язаний із політичною інституцією, тим більше було політичних проблем і менше справжньої літератури.

“Нова Культура” (1923–1924) продовжила засади тижневіка “Культура Роботніча”. Те ж ставлення до партії та обґрунтування її

¹ Sierocka K. Lewicy czasopisma literackie w dwudziestuleciu międzywojennym / Krystyna Sierocka // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 530.

доктрини за допомогою літератури. Формально часописом керували Ф. Квятковська й Е. Станецький, фактично – Я. Херинг і Я. Хемплъ, які мали великі симпатії до Пролеткульту й запозичували його практику. У 1924 р. в редакцію прийшли молоді: С. Станде, В. Вандурський, Б. Ясенський, а також А. Стерн та А. Ват. У 20-х роках письменники-комуністи започаткували дискусію про культуру, літературу й пролетарську поезію, яка охопила широкі кола митців інших таборів. Більшість із них ставилися до поняття пролетарської культури критично.

У цей період ліві видання вкорінювалися в робітничі кола, намагалися залучити радикальну інтелігенцію. Місячник “Dźwignia” (“Дзвігня”) (1927–1928) видавав М. Щука, потім Т. Жарноверувна і С. Вандурський. Спиралися на досвід радянського Нового Лефу, займалися проблемами конструктивізму, розширювали тематику публікацій фільмами.

“Miesięcznik Literacki” став продовженням закритого місячника “Дзвігня”. Перший випуск вийшов у грудні 1929 р., останній – у серпні 1931-го, вони мали по 56 сторінок. Видання ілюструвалося малюнками та фотографіями. Місячник був черговим неофіційним органом КПП у ланцюгу лівих видань міжвоєнтя, який заснували з ініціативи марксистського кола поляків: В. Броневський, В. Дашевський, Я. Хемплъ, Л. Шиллер, А. Ставар, А. Ват (згодом головний редактор). До редакційного колективу входили В. Броневський, Я. Хемплъ, С. Станде, А. Ставар. Місячник мав постійні фінансові проблеми, не оголосив жодної окремої редакційної програми, продовжував лінію “Дзвігні”, звертаючись до радикальної інтелігенції як до потенційного читача. Редакція намагалася зосередити довкола себе широке коло співробітників – науковців, літераторів, митців, які симпатизували лівим ідеям. Прагнули не тільки пропагувати літературу лівих, але й інформувати про процеси, які в ній відбуваються в Польщі й у світі, навчати її класовій інтерпретації. Проблеми літератури та мистецтва аналізувалися з позицій марксизму. Ідейні засади викладені в статтях А. Ставара “O krytyce” (1930, № 2), “O pojmowaniu literatury” (1930, № 9), С. Станде “O krytykę marksistowską” (1930, № 5), “Eklektyzm czy dialektyka” (1930, № 14) й ін. Дискутували на теми художнього відображення дійсності, плеханівської теорії літературного пізнання, на тему завдань та обов’язків революційного поета, а також правил, яким він має підпорядковуватися.

Більшість авторів розглядали суспільно-політичні питання й теоретико-літературні справи у світовому масштабі. Переважали

проблемні статті, репортажі, рецензії, функціонував відділ “Хроніка закордонна”, де друкувалися тексти на зразок “Proletariacko-rewolucyjna literatura w Szwajcarii” Г. Курза (1930, № 2), “Ankieta o literaturze proletariackiej” (1930, № 2), “Drogi literatury chłopskiej” (1930, № 5) Г. Джевецького. Акцептували тезу про необхідність мистецтва існуючої дійсності, пропагували документальні жанри – літературу факту з репортажем на першому місці, яка мала стати синонімом нової творчості, читачам – узірцем для наслідування, партії – допомогою у вихованні нового громадянина. “Концепція літератури факту, сформульована на шпальтах лівих літературних видань, указувала на репортаж як на письменницький інструмент, що служить реєстрації подій поточного публічного життя, висвітлюючи суспільно-політичну ситуацію пролетарських верств”, – писала К. Сероцька.¹ Репортаж мав бути вагомою частиною літератури, насиченої публіцистичним змістом. А. Ват у статті “Reportaż jako rodzaj literacki” (1930, № 7) писав, що “класова спрямованість репортажу лежить на поверхні. Тому репортаж такий досконалий для революційного класу, котрому важливо якнайміцніше й усесторонньо висвітлити класовість усіх суспільних явищ”. Друкували тексти, присвячені В. Маяковському, № 16 був присвячений українській пролетарській літературі (писали про твори С. Тудора, А. Гаврилюка, західноукраїнську пролетарську літературу, про українське видання “Вікна”) і багато ін.

Зрідка друкували художні твори, найчастіше вірш або фрагмент драми. Першим поетом був, без сумніву, В. Бронєвський, потім А. Станде, Л. Левін, С. Вигодзький та ін. У місячнику виступали зі своєю публіцистикою Анжей Ставар й Александр Ват. А. Ставар дискутував із Ришардем Станде про образність літератури (теза Плеханова) і “понятєвість” науки. А. Ват пропагував репортаж. У публікаціях торкалися важливої естетико-літературної проблематики: зв’язок дійсності й літератури, роль літератури факту, значення репортажу як виховного жанру і т. д. Широко інформували про культурні події в СРСР, про пролетарську літературу у світі.

У 30-ті роки з’являються “Левар” (1933–1936) – літературний двотижневик КПП; “Леви Тор” (1935–1936) – суспільно-літературний місячник ППС, який відрізнявся від інших ідейно, але редакційна політика була аналогічною; “Сигнали” (1933–1934, 1936–1939) –

¹ Sierocka K. Miesięcznik Literacki 1929–1931 / K. Sierocka // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 621.

львівський місячник, який видавала група прогресивної молоді, близької до комуністичного руху, однак презентувала дещо іншу концепцію видання. Прихильними до лівих ідей були часописи “Жагари” (1931–1932, 1933–1934), “Пронди” (1931–1932), “Епока” (1932–1933, 1936–1939), “Нова Весь” (1935–1936), “По prostu” (1935–1936), “Наш Вираз” (1935–1939), “Карта” (1936), “Нова Квадрига” (1937), “Альбо-Альбо” (1937–1939). До цієї групи зазвичай відносять і місячник “Весь – Єй Песнь” (1933–1934), заснований групою селянських поетів. У “Леварі” головним теоретиком виступав Давід Хопеншанд, указував на відмінність пролетарського реалізму від соціалістичного, розрізняв прогресивний і регресивний стилі.

Спочатку ліві часописи діяли лише у Варшаві, потім – у Кракові, Вільно, Львові та інших містах. У 30-ті роки подовжилася тривалість видань, зросли накладі до 20–25 тисяч. Часто вони були потрактовані сучасниками як легальні видання нелегальної партії. Власне літературним виданням була лише “Нова Квадрига”. Польську партію соціалістичну представляв тільки “Леви Тор”. На цьому етапі з’являється молода інтелігенція селянського походження і лівих поглядів, із відчуттям наближення війни простежується невпинна радикалізація суспільства.

У 30-ті роки ліва періодика ставить інше завдання – формування антифашистського Народного фронту. У центрі багатьох видань постають селянська культура й література. Місячник “Нова Весь”, згодом двотижневик молодих радикальних діячів і селянських письменників, офіційний орган Народних письменників, також пов’язаний із лівими ідеями. Редактором був А. Мірк (псевдонім – Антоні Ольха), пропагував ідеї Народного фронту. У п’ятому числі було опубліковано декларацію “Проти Фашизму”, яку підписали “Левар”, “Леви Тор”, “По prostu”, “Нова Весь”. Пропагували літературу факту, проводили конкурс на кращий репортаж.

Велике значення для формування культурних засад польської державності та розвитку новітнього польського суспільства мав інформаційний концерн ІКС, створений ще в 1910 р. Мар’яном Домбровським. Флагманом концерну був щоденник “Pustrowany Kurier Codzienny”. Його щотижневим додатком – “Kurier Literacko-Naukowy”, суспільно-літературний тижневик, який виходив накладом 100–150 тисяч екземплярів і був досконалим поєднанням комерційного задуму з бажанням популяризувати культуру, мистецтво й науку. Тут дебютувало багато літераторів міжвоєнтя. Додаток виходив до 1939 р. і

мав великий вплив на рівень культури тодішньої Польщі. Його популярність, як і роль у процесі масової комунікації, дорівнювалася варшавському тижневику “Вядомосці Літерацке”. У “найцікавішому додатку найкращого польського щоденника” друкувалися статті, інтерв’ю, художні твори Є. Анжеєвського, К. Чаховського, Я. Домбровського, М. Павліковської-Ясножевської, Я. Ожога, В. Петжака, С. П’єнтака, К. Прушинського, Я. Віктора, К. Заводзінського.

У 30-ті роки на арені культурного життя Польщі постає формація світської католицької інтелігенції, яка мислила по-новому й була суспільно заангажованою. Її інтелектуальні інтенції великої мірою втілювалися в громадській та видавничій діяльності. Серед католицької періодики, яка в міжвоєнній Польщі була досить численною, варто виділити видання познанської націоналістично-католицької громади “*Tęcza*” (1927–1939) – тижневик для інтелігенції, першим редактором якого був Щепан Єленський. Навколо видання згрупувалися відомі польські письменники: А. Гурський, А. Гжимала-Сєдлецький, К. Ілаковичувна, З. Козак-Щуцка, Е. Козіковський, С. Пігонь, А. Третьяк, С. Василевський. Спершу вийшло 250 000 екземплярів. Презентували перший випуск безкоштовно з метою залучення якнайширшої читацької аудиторії. Упродовж усього періоду редакція прагнула зреалізувати завдання, поставлені в першій програмній статті: служити красі, національній культурі, літературі, мистецтву.

1928 р. головним редактором став Е. Зєгадлович, від 1930-го – Єжи Дробнік. 1932 р. через фінансові проблеми тижневик змінив періодичність на місячник, а редактором став Юзеф Киселевський. У кінці 30-х років місячник утратив своє попереднє значення, а з початком війни перестав виходити.

Інший познанський тижневик – “Культура” – також належав до популярних католицьких видань, у яких вагоме місце займала літературна проблематика. Його перший номер вийшов 1936 р. На шпальтах часопису реалізувалися творчі інтенції інтелігенції, літераторів, філософів, заангажованих християнською ідеологією. Першим редактором був ксьондз С. Бросс. За підтримки костьолу “Культура” набула великої популярності. Високим рівнем своєї публіцистики зайняла провідне місце серед суспільно-літературних видань Польщі. Появу такого типу часописів польський пресознавець А. Пачковський оцінює як наслідок не тільки зростаючих духовних потреб кількісно зростаючої польської інтелігенції, але й “прагнення різних суспільно-політичних кіл мати засоби власного впливу на громаду, появи

видавництв, призначених для кіл, заангажованих в інтелектуальному житті краю ... Костьол не міг і не хотів залишитися позаду”¹.

Довкола “Культури” згрупувалося гроно талановитих авторів: Єжи Бандровський, Вітольд Беньковський, Стефан Хельштинський, Олександр Яцкевич, Альфред Єсьоновський, Станіслав Колбушевський, Олександр Рогальський. Часопис виходив накладом 14–15 тисяч екземплярів, чим дорівнювався таким популярним загальнопольським виданням, як “Відомості Літерацке” чи “Просто з мосту”.

Познанська “Культура” розходилася в усьому краї та мала своє велике значення у формуванні польської преси міжвоєнної, у розвитку польської духовності та культури. Тижневик друкувався на якісному папері, мав блискуче видавниче оформлення й високий рівень публікацій. Редакція віднайшла новітній й досконалий спосіб презентації католицької доктрини та її програмної ідеології. Релігійна проблематика презентувалася інформаційними рубриками й майже завжди у формі розвідок філософського характеру, статей і виступів на суспільну тематику. Актуальні аспекти релігійного життя висвітлювалися в репортажах, інтерв’ю, за посередництвом літературної критики, поезії та белетристики. Видання виразно експонувало свій католицький характер. Стил, у якому трактувалася релігійна тематика, відрізнявся своїм рівнем від затертих зразків інших католицьких тижневиків, критикували крайньо консервативні течії польського католицизму, порушували ряд істотних суспільних і політичних проблем.

На особливу увагу з-поміж католицьких літературних видань заслуговує кварталник “*Werbum*” (“Вербум”), присвячений питанням сучасної культури. Виходив у Варшаві в 1934–1939 рр. накладом 1000 екземплярів та обсягом 600–840 сторінок. Усього вийшло 22 випуски. Часопис призначався для кола католицької інтелігенції, був пов’язаний із Товариством ксьондза В. Корніловича, яке діяло у форматі літературно-наукового клубу. Першим редактором був К. Гурський – історик літератури, критик, громадський діяч, професор університету у Вільно. Його перу належать три статті про творчість Ф. Моріака, С. Жеромського й Дж. Конрада. Потім редактором став кс. Корнілович. Членами редакції були юристи Т. Чайковський і С. Кживошевський, історик літератури, критик та публіцист Р. Блут, сестра Тереса – літературний критик, філософ і перекладач, книгар і

¹ Paczkowski A. *Prasa polska w latach 1918–1939* / Andrzej Paczkowski. – Warszawa, 1980. – S. 266.

публіцист Г. Моравська, письменниця і перекладач М. Віновська та ін. Із часописом співпрацювали інші члени Товариства – В. Бонк, Л. Буяльський, І. Гомбрович, Є. Ковальський, А. Марильський, М. Стоковська, С. Свежавський. Друкувались І. М. Бохенський, М. Морштин-Гурська, К. Ростворовський, Л. Стафф, А. Третьяк, Г. Дембінський, із публіцистів – Б. Міцінський, Я. Котт, К. Вика. Колектив видання декларував відновлення релігійного життя Польщі й мав чітку ідейну лінію – відновлення католицької філософської думки (неотомізм, католицький персоналізм) та автентичності внутрішнього життя людини. Данута Патканьовська називає часопис “інтелектуально елітарним виданням”.¹

Редакція сторонилася тогочасної боротьби політичних таборів, особливе зацікавлення виявляла до справ літератури й мистецтва. Репрезентативним критиком була сестра Тереса (псевдонім Сільвестер), яка написала більшість статей, рецензій, повідомлень, літературних оглядів. У статті “Моральні критерії в літературній критиці” (1938, № 4) розглядала питання автономії мистецтва та митця, намагалася відшукати гуманістичний зміст у будь-якій формальній структурі. У своїх міркуваннях про суть творчості спиралася на Г. Сенкевича, С. Бжозовського, С. Жеромського, Н. Богушевську, М. Домбровську, Я. Парандовського, З. Налковську, С. Анджеєвського, В. Гомбровича й ін. У статті “В пошуках людини” (1937, № 4) писала про Анджеєвського, Отвіновського, Гомбровича. Відділ художньої літератури був набагато меншим. Друкували переважно поезію – вірші Леберта, Бонка, Стаффа, Іллаковичуни, Мілоша, Томпсона та ін. Найбільше уваги приділяли творам католицької польської й зарубіжної літератур. Крім сестри Тереси, про літературну творчість писали К. Гурський, М. Віновська, М. Морштин-Гурська, Р. Блют, З. Старовойська-Морштинова, Г. Моравська, А. Плесневич, З. Серафинович, М. Стоковська, Л. Гомоліцький, А. Третьяк, З. Гельштинський, Я. Котт, А. Дембінська, Е. Місьолек та ін.

Розглядали релігійну проблематику в мистецтві (Я. Роговська-Дорошевська “Благовіщення в польському мистецтві”, К. Регамей “К. Шимановський і його релігійна творчість”, В. Котович “Григоріанський спів” та ін.), не друкували матеріали про театр, фільм і природничі науки. Часопис відрізнявся від інших суспільно-літературних видань тим, що за поодинокими винятками не торкався

¹ Patkaniowska D. Verbum / Danuta Patkaniowska // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 1160–1161.

суспільно-політичної проблематики. Винятком була стаття К. Вики “Перспективи молодості” (1935, № 3), у якій автор подає песимістичну характеристику молодого покоління, що саме вступало в життя. У цілому колектив видання займав відкриту позицію, був готовий до філософських та світоглядних дискусій, чинив спротив фанатизму, демагогії та тоталітаризму, акцептував повсякденні вартості, прагнув рівноваги висловлених суджень та подолання крайніх (екстремістських) позицій в усіх сферах життя.

До польських суспільно-літературних видань, які розробляли питання духовної культури, але не спиралися на постулати католицизму, належить кварталник “Мархолт”, присвячений справам літератури й культури. Виходив у Варшаві накладом Інституту підтримки польської літературної творчості від жовтня 1934 до грудня 1938 р. (останні два числа вийшли як двомісячник). Річний обсяг становив 600 сторінок.¹ Назва була взята із середньовічного міфу про Мархолта та його новітньої версії в містерії Я. Каспровича. Засновником і головним редактором був С. Колачковський (1887–1940), історик літератури, професор Ягеллонського університету, критик і публіцист, а відповідальним редактором та секретарем – Я. Лемпіцький.

У вступній статті до першого числа редакція писала про різючу диспропорцію між розвитком цивілізації та духовної культури, акцентувала на необхідності розширення духовного світу, розвитку особистості людини, протиставлення односторонньому культові інтелектуалізму, раціоналізму, естетизму й гедонізму ієрархії духовних вартостей. У своїх гаслах спиралися на незнищенність сили духу, яка ґрунтується на інтуїції. Редактор зазначав необхідність висунення провідних ідей зі сфери моральних цінностей: “Тільки незнищенна і непоборна сила духу, яка опирається безпосередньо на інтуїцію вартостей, може повернути нам те, що і є людською гідністю”.² Кожен випуск першого року супроводжувався словами із Ц. Норвіда: “Piękno bez prawdy zatęchnie w samolubstwie czasu lub koterii” (“Краса без правди задихнеться в самолюбстві часу або касти”).

Мархолт був символом боротьби за “тріумф духу”. У № 1 за 1938 р. у вступній статті “Poufna rozmowa z czytelnikiem” редакція писала: “Постать Мархолта втілює всі сьогоденні прагнення й тривоги:

¹ Patkaniowska D. “Marchoń” (1934–1938) / Danuta Patkaniowska // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 616.

² Od Redakcji // Marchoń. – Październik, 1934. – R. I, № I. – S. 9.

селянин-король, людина виснажена жагою святості, сильна особистість, яка рветься крізь пута облуди й пустоти формалістики до дій у широкому видноколі. Має в собі непоступливість і тверезість, яка наскрізь проникає пануючу софістику. Його образ відроджує деякі вартості середньовіччя, підносить зв'язок із землею і промовляє гумором, що пливе з гіркоти та віри”.¹

У задумах С. Колачковського часопис мав стати трибуною і платформою публіцистичної боротьби за нову модель майбутнього суспільного життя в Польщі із новою організацією культури; місцем злиття етичних і гуманістичних цінностей, тісно пов'язаних із суспільно-політичною й культурною реальністю. У редакційній політиці С. Колачковський акцептував лібералізм і толерантність щодо публікованих наукових, публіцистичних, критичних та літературних текстів і водночас критичну суворість та безкомпромісність у дотриманні виразного напрямку, репрезентованого редакцією.

“Мархолт” був виданням широкої гуманістичної проблематики, охоплював питання культури й літератури, історії та історіографії, філософії й естетики, психології та педагогіки, соціології й етнології, багато місця відводилося суспільно-політичній проблематиці (наростання тоталітарних тенденцій, питання політичного устрою, проблеми села, постулати суспільних реформ, освіта, роль інтелігенції та ін.). Широту проблематики об'єднували спільні програмні засади, які називають гуманізмом і персоналізмом. Нова концепція гуманізму вибудовувалася на базі статей С. Колачковського, А. Гурського, К. Л. Конінського, З. Лемпіцького, Б. Суходольського, А. Ставарського й ін. Намагалися критично переглянути культурну спадщину давніх епох – середньовіччя та романтизму. Тривога за долю сучасної людини була етичною домінантою, демонстрували сучасні політичні, цивілізаційні, суспільні загрози особистості, постулювали модель нової культури й мистецтва, яка вибудовувалася на засадах естетики персоналізму.

У статтях С. Колачковського: “Estetyka a dziesięjsza filozofia osobowości”, “Nie ma ludzi”, “«Bilans» estetyzmu”, “Stanowisko filizoficzne Brzozowskiego” персоналізм розглядається як рух, що поєднує світ вічних цінностей зі знаком особистості творця, естетичні цінності мистецтва з індивідуальним життям митця. Ідеї персоналізму розви-

¹ Pofna rozmowa z czytelnikiem // Marchołt. – Wrzesień ; Październik, 1938. – R. V, № I (17). – S. 3–4.

вались у працях А. Гурського, В. Кубацького, З. Лемпільського, Г. Ельзенберга, М. Домбровської, М. Віновської, В. Борового, Р. Дибоського, Р. Ингардена та інших авторів. Персоналізм редакційної програми полягав у тому, що головну мету суспільної реформи вбачали в людині, у формуванні особистості серед людства, відродження села через ріст його духовних (людських) сил.

В обороні людини як особистості, проти її розчинення в масі та спроби позбавити ідентичності в ім'я якоїсь ідеї, за свободу мислення і приватного життя (спільна риса із катастрофізмом) виступали А. Гурський (“Околю humanizmu”, “Zwrot ku człowiekowi”), Ю. Якубкевич (“Etyka gycerska w Japonii”) та ін.

Публіцистика “Мархолта” була безкомпромісною в змалюванні важливих явищ суспільного й політичного життя, часто полемізували з офіційною політикою санаційної влади (А. Гурський “Ostrzeżenia”, С. Колачковський “Mu, czwarta brygada”). Піднімали питання устрою, села, народної освіти та культури, освітньо-виховної системи, університетських студій (С. Колачковський “Alternatywy”, “Organizacja kultury w Polsce”, “Sprawy nie cierpiące zwłoki”, “Wieś czy miasto”, А. Гурський “Obrachunki”, “Wybór”, “Pojednanie”, “Potrzeba równowagi” й ін). Висували постулати реформ: аграрної, інвестування державою будівництва доріг, регулювання ріками, піднесення прибутковості сільських господарств, зв'язок села із містом, ріст культури села, розвиток освіти, народних університетів і т. д.

Багато місця відводилося проблемам педагогіки, виховання, протиставляли державному вихованню метод Сократа, акцентували увагу на формуванні особистості, її ставлення до мистецтва (Я. Новаковський “Nauczanie jako sztuka”, Л. Хмай “Spór w pedagogice”, М. Шукевич “Z dziedziny problemów wychowania”, Ю. Спитковський “Szkoła na wsi a życie”).

Маргінально була представлена літературна й критична творчість. З оригінальної творчості надрукували окремі вірші К. Вежинського, Ч. Мілоша, М. Пехала, Е. Малачевського, В. Бонка, Т. Маковецького, А. Щербовського, Я. Гамської-Лемпільської, А. Суського та кількох менш відомих поетів. Дуже мало прозових творів – А. Осецької, Є. Островського, есе Є. Стемповського. Опубліковані художні твори не презентували жодного із сучасних літературних рухів, зовсім не друкували авангардистів. Літературна критика представлена такими іменами, як С. Колачковський, Л. Камиковський, З. Леснодорський, Т. Маковецький, Ф. Плажек, Я. Шокальський, М. Віновська,

К. Вика. Досить критично оцінювали явища нової польської літератури. Із класики багато писали про А. Міцкевича (А. Гурський, З. Шмідтова, С. Пігонь), С. Бжозовського (К. Вика, С. Колачковський), Я. Каспровича (С. Колачковський, М. Сухоцький), С. Виспянського (М. Пехал, С. Колачковський). Опублікували невідомі листи С. Жеромського, невідому працю Ц. Норвіда “Емансипація жінок”, рецензували нові книги, критичні й наукові праці, інформували про нові явища мистецького життя, археології.

Принагідно кварталник торкався української тематики: у 1935 р. була надрукована стаття Є. Маланюка “Нариси до типології культур”, у 1936 р. – стаття А. Гурського “Українська справа” та рецензія на книгу поезій Т. Шевченка, видану Українським науковим інститутом, у 1937 р. – стаття В. Морачевського “Василь Стефаник”.

“Мархолт” був виданням із високим інтелектуальним рівнем, майстерно редагований, ідейно послідовний і безкомпромісний. Виходили тематичні випуски. Його характер більшою мірою зумовлений особистістю головного редактора, ентузіазмом у пропагуванні суспільних ідей і нової моделі культури. За свою політичну безкомпромісність в оцінці важливих явищ суспільного й культурного життя “Мархолт” заплатив заборонаю в кінці 30-х років.

Яскравою сторінкою в історії польської літературної періодики міжвоєнтя був тижневик “Pion” (“Пйон”), який виходив із 1933 до 1939 р. Редакторами упродовж цього періоду працювали Т. Свенціцький, В. Антоневич, Л. Півінський, Ю. Чехович, Р. Колонецький. Видавцем було Товариство культури і освіти, яке заснував тодішній прем’єр-міністр. Появу часопису супроводжувала широка пропаганда й реклама.

У першому числі була надрукована вступна стаття А. Скварчинського “Odbudowanie państwa a literatura”, у якій прозвучало звинувачення тогочасної польської літератури у відірваності від національного життя, у тому, що не помітила державної незалежності. Література, на переконання автора, мала допомогти формувати нову національну свідомість, прийняти на себе відповідальність співтворця, не повинна шукати “безтурботної іграшки і дитячої розваги”, не повинна займати позиції репортера чи глядача.¹ Ця стаття викликала дискусію, яка тривала впродовж багатьох місяців. Рішучі протести, з

¹ Skwarczyński A. Odbudowanie państwa a literatura / A. Skwarczyński // Pion. – 1934. – № 1. – S. 1.

якими виступили літератори і публіцисти, свідчили про те, що постулат “державної літератури” було сприйнято як початок планового вторгнення держави в царину культури із застосуванням усього апарату примусу й репресій, як це відбувалося тоді в Німеччині та СРСР. Найгостріше зреагувала ліва преса. Т. Свецький у “Роботнику” писав, що співпраця з “Пйоном” є втіленням плану завоювання літератури і мистецтва державою.¹ А. Скварчинський у відповідь пояснював, що не прагнув тенденційної літератури, а такої, яка була б авангардом думки, випереджала суспільну еволюцію. Переконавав, що “література має дати великий синтез сучасності і виховний міф, скерований до майбутнього”.² До полеміки долучилися Л. Поміровський, Є. Сківський, Т. Пейпер, К. Вика. У результаті Л. Поміровський сформулював завдання “Пйону” як турботу про добру літературу, прагнення пізнати “істинне обличчя епохи”, творення нової мистецької та моральної позиції щодо нової польської реальності, проте багато письменників відмовилися від співпраці.

У публіцистиці, надрукованій у перших випусках видання (Є. Гожиц “Spójrzmy niewoli w twarz”, А. Сківський “Jeszcze projekt na Polskę”, Є. Клейнер “Godziny języka polskiego a budowanie kultury”, Я. Бистронь “Spór o kulturę ludową”), простежується прагнення охопити найважливіші проблеми польської культури, освіти і виховання, культурної праці в провінції і т. д. З’являються мотиви громадянського заангажування, підтримки зусиль уряду, відповідальності за дійсність, позиції героїчного активізму. На першому місці були статті з офіційних урочистостей, висвітлювалися проблеми державного життя, культурні спрямування санаційної влади. Критикували “Вядомосці Літерацке” за антимилітаризм, лібералізм та антидержавність, особливо фейлетони А. Слонімського. Атакували ендеків (націонал-демократів) за ідейну обмеженість. О. Гурка циклом статей про історичну правду “Вогнем і мечем” (1933, № 3, 9, 11; 1934, № 1–2, 4–5, 8, 10) піддав сумніву позиції Г. Сенкевича, якого вважали найбільшим авторитетом в оцінках історичного минулого Польщі.

Поступово “Пйон” став суспільно-літературним виданням із широким колом співробітників. Театральні рецензії готував В. Завістовський, про поезію писав В. Цебуля. Редакція прагнула охопити всі

¹ Цит. за : Jaworski S. Pion / Stanisław Jaworski // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 784.

² Skwarczyński A. Literatura w państwie niepodległym / A. Skwarczyński // Pion. – 1933. – № 12. – S. 1.

мистецькі тенденції без будь-яких преференцій. Із художніх творів друкували Є. Стемповського, М. Русінка, Ю. Чеховича, В. Бонка, С. Флюковського, С. Добровольського, К. Іллаковичувну, С. Карпінського, Є. Леберта, С. Млодоженця, В. Островську, В. Цебулю, В. Слободніка, Л. Стаффа, К. Вежинського, Ю. Пшибося, Я. Котта, Ю. Лободовського, Ч. Мілоша, С. П'єнтака та ін. У відділі прози друкувалися З. Налковська, К. Іжиковський, С. Грабінський, В. Жукровський, Г. Ворцелль й ін. Спеціальні випуски присвятили століттю "Пана Тадеуша" (1934, № 27), творчості Дигасінського (1934, № 38) та Конрада (1934, № 50). Свої статті публікували Л. Хвістек, С. Віткевич, Т. Пейпер. У відділі критики – К. Іжиковський, Є. Лорентович, Є. Уейський, К. Трочинський, К. Вика, В. Кубацький, Т. Терлецький, С. Чосновський, Е. Коженєвська. Згодом з'явився відділ рецензій та інформації із культурного життя.

Із 1937 р. редакцію очолив Ю. Чехович, який змінив характер "Пйону". Залишаються ті ж імена, однак домінують молоді письменники, пов'язані з авангардом. Сам редактор виступає з програмними статтями (№ 14 – "Wyobraźnia stwarzająca" та ін.) під псевдонімом Г. Заславський. Я. Бженковський друкує серію есе про авангардну поезію "Integralizm w czasie" (№ 39), "Wyobraźnia wyzwolona" (1938, № 18), "Czas poetyczny" (1939, № 10). Друкуються поезії Ю. Чеховича, К. Галчинського, Ч. Мілоша, М. Яструня, Ю. Пшибося, С. П'єнтака, проза Я. Бженковського, Я. Курка, Ю. Чеховича, драматичні поеми Ю. Чеховича.

"Пйон" відіграв дуже важливу роль у літературному житті Польщі тридцятих років, був відкритим для представників усіх літературних напрямів, друкував письменників молодого покоління, чудово функціонував звітно-інформаційний відділ, по-новому трактувалося радіомистецтво. На сторінках часопису дебютувало багато молодих талантів, полегшив старт багатьом письменникам, для яких важкодоступними були "Вядомосці Літерацке", став місцем висвітлення нових художніх тенденцій.

Сучасники сприймали видання по-різному. У 1933 р. редакція "Сигналів" писала про "Пйон": "Рекламований із великим галасом «Пйон» не виправдав надій. Не має ідейних тенденцій, не прагне створити ідейно-культурного середовища. Якісний папір, чудові ілюстрації і весь зовнішньо-технічний бік не співмірний зі змістом. Крім Я. Сківського і останнім часом К. Іжиковського, а також кілька менших, решта – то заледве «пйонкі». В. Цебуля взагалі не повинен

писати ані критики, ані віршів; так само «поет» Є. Стемповський. Весь матеріал критично-публіцистичний такого типу, який дотепер був у «Пйоні», зможе підготувати будь-який полоніст, навіть без винагороди. Повинно існувати якесь правило добору і сенсу. Чи ж немає справді письменників, які не переливають з пустого в порожнє? (хоч би нудна вже справа «Вогнем і мечем». Таку критику «Пйону» можемо собі дозволити, бо є щирими і робимо це з приязні)”.¹

Абсолютно протилежну оцінку дав Стефан Киселевський на сторінках видання “Polityka”: “«Пйон» є єдиним у нас часописом, який до мистецьких справ застосовує «французьку» методу, методу ретельного аналізу, а не поривається на похопні синтези. Всупереч тому, що пишуть всілякі самозвані синтетика, не є взагалі розкладовим і не пропадає марно. Навпаки, така реальність аналізу має більше значення для підготовки підвалин духовної культури народу, ніж шумовиння будь-яких синтез. Піддаємося декларованому новітньому ідеалізму, забуваючи, що ідеалізм, який не вміє для своєї мети послужитися «матерією», є тільки брехливою недолугістю: не інтенції, а досягнення нехай будуть для нас критерієм вартостей, графоман шкодить національній культурі навіть коли оспівує вітчизну та армію. Добре літературно-аналітичне видання (хоч би «без ідеї») більш варте для польської культури, ніж погане політичне видання, в яке перетворюються зараз деякі з наших літературних часописів. Польська держава потребує людей і талантів, а не ідеї, фрази і цілого підбурюючого базікання. На щастя, Польщу рятувати вже не треба, хіба що позбавити непотрібних рятівників. «Пйон» має свої недоліки (надмір рецензій, брак літературної частини, певна випадковість у доборі змісту), але й у такому вигляді вносить до нашого часописменства тон необхідний, а навіть благодіючий”.²

1.5. Тижневик “Wiadomości Literackie” в історії польської журналістики ХХ ст.

Тижневик “Wiadomości Literackie” (1924–1939) слугував скамандритам другою трибуною групи й водночас був прикладом абсолютно нового за форматом літературного часопису в Польщі, який до-

¹ Sygnały. – 1933. – № 1. – S. 8.

² Kisielewski S. Wśród czasopism literackich / Stefan Kisielewski // Polityka. – 1937. – 10 grudnia. – S. 5.

слідники називають класичним магазином. Автор польської енциклопедії пресознавства Юліан Маслянка подає таке визначення цього виду видання: “Магазин – (анг. magazine; фран. magazine; нім. Magazin; рос. магазин – тип журнального издания) – часопис (найчастіше тижневик) надзвичайно різноманітного змісту з точки зору тематики (від статей на поважні актуальні політичні теми, суспільні, культурні та господарські, до найпростіших цікавинок), зазвичай багато ілюстрований (переважно поширений зараз тип кольорових видань), не позбавлений різноманітних журналістських сенсацій, що є характерною рисою сучасних американських та західноєвропейських магазинів”.¹ “Вядомосці Літерацке” можна назвати польським літературним магазином міжвоєнного періоду. Актуальний, багатотемний, чудово редагований, він реалізувався із комерційним успіхом. Ріст рівня освіти, розвиток масового читання, особливо у великих містах, урбанізація, зростання рівня життя суспільства зумовили потреби на суспільно-літературний магазин для широкого читача. Із таким задумом стартував Мечислав Гриджевський, який мав за плечима досвід більш елітних видань. Феноменальний редактор сам виконував працю, якою зазвичай займався штаб людей. Писав статті, складав хроніки, готував макет і контролював перебіг верстки, добирав ілюстрації, підписував знімки, робив коректуру. На додаток редакція розміщувалася в його приватному помешканні. У тижневику поряд зі скамандритами друкувалася ціла плеяда митців міжвоєнної Польщі: Шимон Аскеназі, Вацлав Боровий, Казимеж Чаховський, Ігнаци Дашинський, Марія Домбровська, Юзеф Фельдман, Манфред Крідль, Юзеф Кжижановський, Стефан Наперський, Адольф Новачинський, Болеслав Прус, Станіслав Пшибишевський, Ян Еміль Сківський, Леопольд Стафф, Анжей Ставар, Анжей Струг, Збігнев Уніловський, Мельхіор Ванькович, Юзеф Вейсенхоф, Карол Віктор Заводзінський, Тадеуш Бой-Желенський і багато-багато інших видатних митців. Варто зауважити, що у М. Гриджевського друкувалися комуністи й соціалісти, прихильники санації та народники, ендеки і євреї, було це нечувано відкрите й вільне видання. На сторінках тижневика міг з’явитися кожний, хто був здатний сказати щось істотне. Славнозвісними стали плебісцити, проголошені в 1925 і 1930 рр., під час яких читачі віддавали голоси за майбутніх членів Академії літератури.

“Письменниками, яких редакція вважала за найбільших авторитетів, були С. Жеромський і Дж. Конрад. Популяризували З. Налков-

¹ Encyklopedia wiedzy o prasie / pod red. Juliana Maślanki. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdańsk, 1976. – S. 139.

ську, до певної міри С. Віткевича. Інформували про все, що було цікавого у світовій літературі, з нотаток «В. Л.» можна скласти хронологію світової літератури тих років. Із репортажів виростає правда про епоху така ж драматична, як із найбільш викривальних романів групи «Пшедмесце». На зразок Академії Гонкурів часопис створив власну Академію Незалежних, яка призначала літературні нагороди... Жодне із успадкованих двадцятилітнім видань, ані «Тигоднік Ілюстровани», ані редагований С. Кживошевським «Свят» не могли змагатися з виданням М. Гриджевського, яке було водночас органом скамандритів», – писав про «Відомості Літератке» Л. Евстахевич.¹ У 1939 р. часопис припинив свою діяльність. Мечислав Гриджевський повернувся до моделі свого суспільно-літературного магазину після Другої світової війни, перебуваючи в Лондоні.

Видавцями тижневика були А. Борман і М. Гриджевський. Часопис став найпопулярнішим і найбільш шанованим на літературному ринку виданням, яке формувало культурну ієрархію та літературну моду. Мав привабливе видавниче оформлення, яке великою мірою забезпечувало читацький успіх. Перший випуск вийшов 6 січня 1924 р. накладом 3000 екземплярів. За перший рік наклад збільшився до 9 тисяч, потім – до 15 тисяч. Звичайні випуски виходили обсягом від 4–8 і аж до 48 сторінок – подвійні, спеціальні або святкові. Анжей Маковецький вважає, що тижневик був створений на зразок французького літературного магазину «Les Nouvelles Littéraires» і завдяки цьому мав привабливий вигляд.²

У 20-ті роки редакція робила акцент на зв'язну інформацію про події літературного життя в краї і за кордоном, яка подавалася графічно із застосуванням прийомів газетного стилю: диференційований шрифт, колонки та рубрики.

У 30-х роках посилювалися риси традиційно літературних видань, обмежувався обсяг журналістської інформації на користь об'ємних і цінних суттєвих та проблемних текстів, які відбивали й водночас співтворили літературне життя: рецензії, публіцистичні статті, есе тощо. Упродовж усього періоду редакція свідомо обмежувала та селекціонувала літературні публікації – не друкували прози і лише по кілька поетичних текстів.

¹ Eustachiewicz L. Dwudziestolecie 1919–1939 / Lesław Eustachiewicz. – Warszawa, 1982. – S. 72.

² Makowiecki A. Z. «Wiadomości Literackie» / A. Z. Makowiecki // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 1172.

У програмній замітці “Від редакції” (1924, № 1) М. Гриджевський писав: “Наше видання не репрезентує жодної естетичної школи. Не бореться за ту чи іншу доктрину. Не відстоює і не прагне жодних догм, які обмежують свободу творчості. Тому прокламує гасло пошанування і честі кожному способу і кожному прояву сумлінної праці в ім’я мистецтва”¹. Програма свідомого естетичного еkleктизму й прагнення до політичної та ідеологічної незалежності послідовно була реалізована редактором упродовж усього міжвоєнного періоду. Безсумнівно, пріоритетною була творчість скамандритів – найактивніших співробітників видання, які впливали на редакційну політику. Редакція була прихильною до санаційних урядів, особливо у 20-ті роки, пізніше її ставлення до суспільної реальності радикалізувалося, однак у цілому презентувала ідейний лібералізм. Серед співробітників тижневика були представники різних таборів: ендеки – А. Новачинський, Є. Вейссенхофф, “пілсудчики” – Я. Кадена-Бандровський, М. Ванькович, М. Велопольська, соціалісти – А. Струг, комуністи – В. Броневський, А. Ставар. Часопис мав широку мистецьку платформу: популяризували творчість скамандритів та поетів, близьких їм, – М. Браун, М. Хемар, С. Карпінський, Є. Леберт, С. Наперський, Є. Пачковський, Я. Віттлін, Й. Волошиновський; друкували представників Молодої Польщі – Я. Каспрович, С. Жеромський, С. Пшибишевський, футуристів – А. Ват, А. Стерн, опозиційних до “Скамандра” авангардистів – Я. Бженковський та ін. Із виданням постійно співпрацювали видатні письменники, які не належали до жодної літературної групи: М. Домбровська, З. Налковська, К. Іжиковський. Мистецький традиціоналізм виявився у ставленні до рідної літератури, скрупульозно висвітлювалися новинки європейської літератури, підтримували деякі починання авангарду літературного – Б. Шульц, С. Віткевич, музичного – К. Шимановський, малярського – брати Пронашки, група “Формісти”.

Систематично публікували рецензії та повідомлення про новинки польської та зарубіжної літератури. Провідними критиками були Е. Брейтер і Л. Півінський (проза), С. Наперський та К. В. Заводзінський (поезія). Про радянську літературу писав Т. Парніцький, про західноєвропейську – В. Вейнтрауб, новинки дитячої й молодіжної готувала Я. Броневська.

Багато писали про зарубіжну, європейську класику: спеціальні випуски присвячувалися творчості Байрона та Гете. Англійська й

¹ Od redakcji // Wiadomości Literackie. – 1924. – № 1. – S. 1.

французька література з'являлися найчастіше: Д. Конрад, О. Хакслі, Д. Джойс, Т. Еліот, Г. Аполлінер, Ж. Кокто, А. Мальро, А. Сент-Екзюпері, П. Целін, М. Пруст.

Особливе місце в тижневику займала російська та радянська літератури, незважаючи на велику кількість критичних відгуків про культурну політику в СРСР. Охоче друкували І. Еренбурга й В. Маяковського, з ініціативи скамандритів та редакції тижневика їх запросили до Варшави, пізніше – І. Северяніна й К. Бальмонта, останньому був присвячений спеціальний випуск. На відміну від інших видань, про літературне життя в СРСР інформували об'єктивно.

Важливе місце в тижневику, особливо в 30-ті роки, мав репортаж. Від 1932 р. репортажі друкувалися в рубриці “З циклу репортажів «Вядомосці Літерацкіх»”. Найбільшою популярністю користувалися критичні (подекуди сенсаційні) репортажі на суспільні теми, які не висвітлювалися в офіційній пропаганді й урядовій пресі. Писали про судові сенсації, голосні кримінальні та політичні процеси (процеси українських націоналістів й ін.), про виховні заклади та притулки, безробіття, ситуації з життя національних меншин, про суспільний маргінес, злочинність і проституцію. Тип сенсаційного репортажу, який відкривав темні сторони дійсності, найчастіше представляли І. Кживіцька, В. Мельцер, Г. Богушевська, Е. Шельбург-Зарембіна, П. Гулка-Ласковський. Цикл репортажів “Подорож Польщею” помістив К. Прушинський, суспільно-економічної тематики торкався К. Вжос. Широко представлений закордонний репортаж: про війну в Іспанії – Я. Борейша і К. Прушинський, про гітлерівську Німеччину – А. Собанський, про СРСР – А. Слонімський, Палестину – М. Кунцевічова, Бразилію – З. Уніловський. Багато репортажів із Польщі викликали негативну реакцію цензури. У 30-ті роки тижневик часто виходив із білими плямами (вилучені тексти – конфіскати), редакція судилася із цензурою та подекуди вигравала.

Постійними були фейлетонні й полемічні рубрики – від 1927 р. А. Слонімський вів “Kroniku Tygodniowu”, у фейлетонах певний час популяризував науку Б. Вінавер, Р. Мальчевський писав “100 віршів про спорт”. Великий успіх мала рубрика “Camera obscura”, яку готували А. Слонімський і Ю. Тувім, де вистежувалися журналістські помилки та прояви журналістської й літературної графоманії. Цю ж мету переслідувала і рубрика “Найгірші книжки”, де друкували негативні рецензії.

Тижневик постійно практикував спеціальні випуски. У 20-ті роки переважали спеціальні випуски, присвячені класикам і сучасним

польським письменникам – Я. Кохановський, А. Міцкевич, Б. Прус, Ю. Словацький, С. Виспянський. Із живих письменників – Т. Манн, Л. Стафф, К. Бальмонт, В. Честертон, В. Реймонт. Посмертні випуски присвячені Є. Лебертові, З. Уніловському, С. Пшибишевському, В. Пежинському. У 30-х роках переважали тематичні випуски, присвячені культурі СРСР, литовській культурі, полякам за кордоном, культурі Сльонська, Варшаві, Японії та ін.

М. Гриджевський дбав про графічне оформлення кожного випуску й зміг залучити до співпраці багато талановитих художників. Тижневик мав свій символічний знак (зображення кентавра), який рекламував видання впродовж усього часу. Традиційно обсяг складав чотири або шість сторінок, спеціальні випуски – більше. Використовували привабливу шестишпальтову структуру, різноманітні шрифти, підзаголовки, ілюстрації. Крім фотографій, друкувалися карикатури, портрети письменників, малюнки-панорами до творів тогочасної польської літератури.

Модель магазинно-фейлетонного видання особливо яскраво виявилась у перший період – до 1930 р. Після 1930 р. намітився опозиційний щодо санації рух. Про Брестську справу критично висловився А. Слонімський, індивідуальний протест надрукував Ю. Тувім, згодом з'являлися гострі й суворі оцінки суспільних процесів у Польщі, критикували знищення демократії. Зростала значимість важливих публіцистичних жанрів, посилилася співпраця із науковцями гуманістичних дисциплін: істориками літератури – К. Чаховський, В. Боровий, М. Крідль, Є. Кжижановський, істориками – Ш. Аскеназі, М. Хандельсман та ін. Фейлетон, замітка, інтерв'ю відходять на другий план, провідними стають жанри есе, великої статті, публіцистичного репортажу. Є. Страдецький писав про еволюцію видання: “Відбувся перехід від примату рубрики до примату жанру. Надалі редакційна школа спиралася на контрапункт – зіставлення різнорідних висловлювань, спорідненість яких не нав'язувалась увазі читача, хоч і була можливою конструкція більшого культурного контексту”.¹ Матеріали, спрямовані на популяризацію, змінюються мистецькими, аналітичними й проблемними. Популярні рубрики, замітки й інформаційні відділи змінюються на розлогі одно- та двосторінкові статті. Обмежується кількість інтерв'ю (до 1931 р. провели 209 інтерв'ю), оглядів преси, бібліографічних заміток і кореспонденцій на користь

¹ Stradecki J. Wiadomości Literackie / J. Stradecki // W kręgu Skamandra. – Warszawa, 1977. – S. 144.

гострих публіцистичних жанрів, широко презентується критика тогочасної польської літератури та збільшуються відділи поезії та прози.

У 30-ті роки частішими стають обговорення актуальних суспільно-політичних проблем. Голосні кампанії проводилися проти державної культурної політики, кілька публіцистичних кампаній зініціював Т. Бой-Желенський, один із найскандальніших співробітників 30-х років. Ефектні полеміки притягували як прихильників, так і ворогів. Наклад дійшов максимальної межі – 15 тисяч екземплярів. Успіх був досягнутий завдяки умілій редакційній політиці, яка ґрунтувалася на важливості специфічних зв'язків із читачами. Охоче оголошувалися конкурси і плебісцити для читачів, зустрічі з ними, друкували листи до редакції, проводили краєзнавчі та історичні конкурси, конкурси для читачів на кращу новелу заданої теми, опитування на теми: “Де мають лежати останки Ю. Словацького?”, “Найвидатніші книги року”, “Найкращі письменники” і т. д.

Остання сторінка завжди вміщувала тексти менш важливі, які поєднувались із поточними оглядами й рекламами, оголошеннями й малюнками. У 1927–1939 рр. на останній сторінці вміщувалася “Kronika Tygodniowa” А. Слонімського. Із цього приводу він жартома писав: “Є стаття, її друкують, про зміст же спеціально нікому не йдеться. Часом найдурніша стаття подається на першій сторінці, бо «добре вписується», а нинішню, найважливішу у виданні рубрику, спихають завжди на останню, бо маю звичку писати її в останню хвилину”.¹

Фейлетони А. Слонімського утвердили зразок радикальної журналістської полеміки, були надзвичайно популярні й великою мірою сприяли популярності тижневика. Виразні оцінки, висловлені там, ототожнювались із позицією тижневика. Започатковані А. Слонімським полеміки не закінчувались обміном думок з опонентами, ставали імпульсом для редакційної політики тижневика. Зацікавлення читачів, які ставали предметом обговорення, редакція використовувала для подальших більш ґрунтовних статей на цю ж тему. Такою була дискусія про пролетарську поезію, про варшавські театри, про Фонд національної культури, про Академію літератури та ін. Яскравості й інтриги додавали анонімні рубрики: “Camera obscura”, “Książki najgorsze” (вів Ю. Тувім), “Przegląd prasy” (М. Гриджевський), “Listy do redakcji”. Ефективними були й інші редакторські прийоми: ілюстрація тижневої хроніки, висміювання й зіставлення. Часто в полемі-

¹ Słonimski A. Kronika Tygodniowa / A. Słonimski // Wiadomości Literackie. – 1927. – № 45. – S. 6.

ці використовували простіші, але живіші публіцистичні жанри. Згодом цю практику літературного магазину запозичили інші видання.

“М. Гриджевський сторив модель тижневика, яка довела свою адекватність певному типу інтелігентської, але неакадемічної літературної культури, незалежно від політичної чи ідеологічної доміанти, який чудово діяв як інструмент демократизації культури”, – писав Є. Страдецький.¹ Поєднання жанрів, сформоване тижневиком, вплинуло на формат суспільно-культурного тижневика, який утвердився в польській журналістиці після Другої світової війни.

“Вядомосці Літерацке” мали багато антагоністів. Їх критикувала ліва, консервативна, радикальна права преса. Нападали на модель культури, презентовану редакцією, закидали недостатність інтелектуального авторитету, плекання культурного снобізму, поверховість, гонитву за сенсацією, загравання з читачами, задоволення їх пересічних смаків, гумористичну інтерпретацію серйозних справ, недостатність моральної відповідальності, пропаганду спрощеного життя і т. д. Однак тижневик усі знали й усі читали. Стефан Кіселевський у 1937 р. писав: “Загальновідомо, що успіх «Вядомосці Літерацкіх» спирається на співпрацю найвидатніших польських письменників, що читачі цього видання, то у більшості поляки, і нарешті – немає чого приховувати – ми всі його читаємо, бо у ньому друкуються тексти, котрі культурний поляк не знати не може”.²

1.6. Програмні засади літературного місячника “Sygnały”

Із-поміж лівих видань виділялися “Сигнали” – львівський місячник, потім двотижневик, який читала інтелігенція на теренах цілої Польщі. Видавав Є. Охендушка, потім К. Курилюк, мали відомих співробітників, застосовували форми діалогу для різнобічного розкриття проблем. Співпрацювали Г. Дембінський, Т. Холлендер, Ч. Мілош, К. Курилюк, С. Єндріховський, Г. Гурська, Т. Буйніцький, Є. Загурський, Є. Путрамент, К. Петрусевич та ін.

“Sygnały” (“Сигнали”) виходили із підзаголовком “Справи суспільні – література – мистецтво” з листопада 1933 р. до серпня 1939-го

¹ Stradecki J. Wiadomości Literackie / J. Stradecki // W kręgu Skamandra. – Warszawa, 1977. – S. 145.

² Kisielewski S. Wśród czasopism literackich / Stefan Kisielewski // Polityka. – 1937. – 10 grudnia. – S. 5.

з короткою паузою між кінцем 1934 і початком 1936 рр. У цілому вийшло 75 чисел середнім накладом від 3 до 6 тис. екземплярів. До 1934 р. редактором був польський поет і перекладач, прихильник лівої ідеології, Т. Холлендер, потім кілька місяців редагували разом із К. Курилюком, польським культурним діячем і публіцистом. Пізніше до кінця редагував сам К. Курилюк. Він відіграв особливо важливу роль у формуванні профілю видання. Сам друкував небагато, натомість зміг згрупувати довкола численне гроно людей із відомими та шанованими іменами, які презентували різноманітну світоглядну палітру лівих у ширшому значенні цього слова. До складу редакції входили Т. Банась, А. Баумгардтен, Г. Гурська, Т. Холлендер, С. Кавин, А. Зд. Кручковський, К. Курилюк, Б. Вл. Левіцький, М. Поппер, Ст. Роговський.

Більшість польських дослідників розглядали функціонування часопису у зв'язку із розвитком пролетарської літератури або лівих тенденцій у мистецтві міжвоєнної доби. Це праці Т. Буйніцького, К. Кознівського, В. Шиманського, статті А. Свецького, Є. Квятковського та ін.¹

Видання впродовж усього періоду зберегло характер “вільної трибуни”. На його сторінках можна було зустріти як імена марксистів – С. Руднянський, Я. Борейша, І. Фік, так і прихильників зовсім інших поглядів – П. Гулка-Ласковський, Б. Шульц, С. Наперський.

“Сигнали” з'явилися у той час, коли внаслідок суспільно-політичних змін у Польщі відбувалася значна радикалізація інтелігентських кіл. Тоді виходили такі ліві видання, як “Попросту” (“Poprostu”), “Карта” (“Karta”) (Вільно), “Левар” (“Lewar”), “Леви Тор” (“Lewy Tor”), “Нова Весь” (“Nowa Wieś”) та ін. “Сигнали” відрізнялися широкою і демократичною концепцією. Їм була чужою доктринерська односторонність та упереджене ставлення до інших переконань. У цьому сенсі видання було менш “програмне”, більш наставлене на полеміку і дискусію та презентацію різних, часто протилежних позицій.

¹ Див. : Bujnicki T. Pismo poszukujące “Sygnały”. Uwagi wstępne w : Bunt żywiolów i logika dziejów. W kręgu idei polskiej lewicy / T. Bujnicki. – Katowice, 1984. – 282 s. ; Bujnicki T. “Sygnały” / T. Bujnicki // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Wydawnictwo “Zakład Narodowy im. Ossolińskich”, 1996. – S. 1052–1055 ; Koźniewski K. Historia co tydzień. Szkice o tygodnikach społeczno-kulturalnych / K. Koźniewski // Wydajemy we Lwowie... – Warszawa, 1976. – 457 s. ; Szymański W. P. Z dziejów czasopism literackich w dwudziestolecu międzywojennym / W. P. Szymański // Wydajemy we Lwowie... – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1970. – 386 s. ; Świecki A. “Sygnały” (1933–1939) / A. Świecki // Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego. – 1968. – Z. 2 та ін.

Перший випуск місячника відкривався зверненням “Do czytelników” (“До читачів”), в якому зазначалося, що видання в ідейному сенсі є продовженням “Małopolanina” (“Малополянїна”) і “Wczoraj-Dziś-Jutro” (“Вчорай-Дзїсь-Ютро”). Редакція наголошувала, що не становлять ні лївиці, ні правиці: “Хочемо бути просто людьми і цього нам достатньо... Рїзниця в поглядах не заважає нашій дискусїї... Пробуємо вчити культури себе самих та інших...”.¹ Запрошували не погоджуватися й полемізувати на сторїнках видання всїх, хто має що сказати читачам.

“Сигнали – спроба кинути сніп світла в темноту, яка охоплює львівський Quartier Latin. Сигнали! Може, то семафор від станції Сьогодні, який відкриває шлях потягові з Учора в невідоме Завтра... Може це знак, що існуємо, боремось, маємо багато сказати... Над сплячим містом блищать наші Сигнали”, – так символічно підкреслювали свою читацьку аудиторію та свою суспільну роль, яку свідомо прагнули відіграти.

Незважаючи на декларацію аполітичності, “Сигнали” не були позбавлені ідейних тенденцій. Домінувала радикальна настанова, яка виростала із соціалістичних засад членів редакційного колективу. Її дотримувалися послїдовно і незалежно від багатьох небезпек. За твердженням Т. Буйніцького, часопис 22 рази конфісковували і часто нависала загроза закриття.² У кінці 30-х, після закриття більшості радикальних видань, “Сигнали” були головним лївим часописом загальнопольського значення. Були ще “Епока” (“Ерока”), “Чарно на бялем” (“Czarno na białem”), “Альбо-альбо” (“Albo-Albo”), але жодне не набуло розмаху та значення львівського двотижневика.

“Львівські «Сигнали», відносно найбільш лїберальне видання з-поміж лївих віддзеркалювало атмосферу, в якій домінували гасла Народного Фронту”, – писав один із дослідників польської літератури міжвоєннїя Є. Квятковський.³

У третьому випуску 1934 р. у вступній статті “Ku czemu idziemy?” (“Куди йдемо?”) редакція знову повернулася до питання ідеологічних засад часопису. Очевидно, до цього спонукали відгуки в пресі та звинувачення в прихильності до більшовизму чи, навпаки, безбарв-

¹ Do czytelników // Sygnały. – 1933. – № 1. – S. 1.

² Bujnicki T. “Sygnały” / T. Bujnicki // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Wydawnictwo “Zakład Narodowy im. Ossolińskich”, 1996. – S. 1053.

³ Kwiatkowski J. Dwudziestolecie Międzywojenne / J. Kwiatkowski. – Warszawa : Wydawnictwo PWN, 2000. – S. 44.

ності. “Більшовики? Очевидно, бо ж віддавна, коли хтось хотів думати інакше, відразу був зачислений до табору більшовиків, масонів, жидів, комуністів, отримував остаточну етикетку і міг бути спокійним, що його звідти не рушать...”, – писали автори. “Безбарвні? Правда, не прийняли жодного кольору модних тепер сорочок: чорних, червоних, коричневих, білих. Спокійним обивателям, які люблять мислити усталеними категоріями і не виносять будь-яких оновлень, в головах замутило: «Панове, то щось гірше від більшовиків!..»...”, – продовжувала свої міркування редакція.¹ Підкреслюючи свою незалежність від усіх існуючих політичних таборів, авторський колектив часопису висловлював негативну оцінку тогочасних ідейних рухів, убачав у них такі спільні риси, як сповідування культу вождя, переслідування інакодумців, виховання послухності й ін. Незважаючи на відмінність і навіть протилежність гасел, які кидались у різних кінцях світу, редакція вбачала одну головну ознаку епохи – “В Європі гине людина”.

Відкидаючи всі декларовані суспільні ідеали, автори видання все ж не були соціальними нігілістами. Залишаючись на засадах матеріалістичної філософії, визнаючи пріоритетність соціально-економічного розвитку, вони писали про перспективи “устрою суспільної справедливості..., устрою справедливої, організованої, планованої праці”. Ці, здавалось, повністю радянські гасла редакція відмежовує від тодішньої радянської дійсності, підкреслюючи несумісність, суперечність виголошених ідей та їх практичного втілення в Радянській Росії: “Те, що там відбувається, методи, які там застосовують, нам найбільш чужі, це методи каторжників, які з ножем в руках дорвалися до влади. Нещастя соціалізму в тому, що ця велика ідея випадково мала зреалізуватися в Росії, краї найменш культурному, і в господарському, і суспільному розвитку найбільш занедбаному...”.² Їх суспільний ідеал – творчий розвиток суспільства на засадах спланованості та справедливості в усіх сферах життя. Шлях до нього – з найменшими офірами, без будь-якого догматизму. Серед ключових етичних понять концепції – обов’язок – “єдина надійна річ”, яка “творить органічний зв’язок людини із суспільством”. Тому й мета кожної особистості бачилась у служінні інтересам колективу. “Цінність і вищість ладу, якого хочемо і за який боремося, вищість його багатократна над нинішнім, буде полягати в цінності спаяних

¹ Ku czemu idziemy? // Sygnały. – 1934. – № 3. – S. 1–2.

² Там само. – С. 1.

суспільно – культурно, морально і духовно високих особистостей. Не йдеться про демагогію, про розвагу читача, але про можливість зворушення його розуму, про його оживлення від мертвоти і отвердіння і пробудження в ньому туги за новим світом, за образом нової людини і нового суспільства. Йдеться про збудування нового життя!” – завершувала свої міркування редакція.¹

У “Сигналах” публікувалися поетичні твори Т. Холлендера, Г. Балка, М. Пехала, М. Поппера, Ст. Роговського, А. Баумгардтена, М. Лісевича, М. Фреудмана, Т. Жакея, М. Промінського, прозові – Віктор Франтза, М. Промінського та ін.

Від першого випуску друкували цикл виступів “Розмовки про театр” та існували рубрики “Львівські автори”, “Молоді в світі”, з третього випуску – “Нові книжки”, “Сторінка львівської науки”. Діяла “Українська хроніка”, в якій розповідали про українські літературні нагороди, про українське малярство (спадщина художників О. Грищенко й О. Архипенка та ін.), про українське часописьменство (інформували про появу двотижневика “Назустріч” М. Рудницького) й ін.

У кінці видання завжди подавався огляд преси, у якому окремо інформували про публікації в літературній пресі, молодіжній, найцікавіше із виступів у пресі сусідів та ін. Наприклад, у першому числі передрук із французької преси – результати анкети на тему “які книжки потрібно спалити?”.

Високий рівень тижневика, крім редакції, забезпечували інші співробітники. У часописі друкувалися такі відомі польські письменники, як М. Чухновський, Г. Дембінський, Г. Гурська, С. Єндріховський, Я. Котт, Г. Крахельська, Л. Кручковський, Я. Н. Міллер, А. Прухнік, Є. Путрамент, Е. Зегадлович. Їх присутність забезпечувала видання високим рівнем суспільної публіцистики. Вона домінувала й окреслювала сітку понять та оцінок явищ із інших сфер, у тому числі культури й літератури. Періодично співпрацювали з виданням такі письменники, як Т. Пейпер, Сер. П’ясецький, А. Важик, Ю. Вітлін, Б. Шульц та ін.

Ключове місце в публіцистиці займала проблематика фашизму і загроза його експансії. Крім актуальної оцінки політичної ситуації – війна в Іспанії, – авторів цікавило питання витоків тієї ідеології. Дискусія, яка розгорнулася довкола статті Гулкі-Ласковського “Istota rewolucji niemieckiej” (“Сутність німецької революції”) (1937, № 32),

¹ Ku czemu idziemy? // Sygnały. – 1934. – № 3. – S. 2.

розглядала з різних точок зору психологічні та суспільні засади гітлеризму. Головні постулати фашизму аналізували С. Єндриховський “Z problematyki faszyzmu” (“З проблематики фашизму”) (1938, № 48), “Problem wodza” (“Проблема вождя”) (1938, № 55). Ставлення фашизму до гуманізму та культури – головна тема циклу статей Борейши “Розмова про гуманізм” (1937, № 25), “Повернення Торквемади” (1937, № 27), “Лист Ямеса Турнера” (1937, № 32).

Ще в перший рік існування часопису, коли військова німецька експансія не була надто актуальною для Польщі, філософський аспект культу особистості розглядала Г. Гурська у своїй публікації “Młodzież, wódz i przewodnik” (“Молодь, вождь і провідник”) (1933, № 1–2). Вона проаналізувала такі існуючі в історії людства пари суспільних ролей, як вождь і колектив, майстер та учень, Христос та Іуда.

Антифашистська настанова “Сигналів” зумовила увагу й оцінки інших питань. Багато місця займали розповіді про європейські рухи, які виступали за захист миру та культури, про пацифізм. Занепокоєння викликали профашистські й антидемократичні тенденції в Польщі. Це статті Єндриховського “Навала Третього Рейху” (1937, № 28), “Патологія фашизму” (1938, № 53), Кручковського “Вздвж, а не воперек історії” (1938, № 43). Письменники виступали проти ідейної демагогії. Засуджувався антисемітизм у виступах Г. Крахельської “Клімат Тарговиці” (1937, № 25) та К. Мушалувни “Антисемітизм – ворог Польщі” (1937, № 29). Оцінки тогочасного католицизму, а саме неприязнь до примітивізації та клерикалізації польського католицизму висловлено у вищеназваній статті Г. Крахельської та Є. Любоянського “Католицизм і соціалізм” (1938, № 56).

Критичний аналіз ідей катастрофізму викладений у публікаціях П. Конрада “Дві перспективи” (1939, № 64) та Гулки-Ласковського “Кінець світу” (1937, № 29). Поняття катастрофи розглядається в політичному та історичному аспектах.

Низку виступів про суспільну й ідеологічну роль польської інтелігенції започаткувала стаття Б. Зубжицького “Маргінеси боротьби” (1936, № 16), а світоглядні проблеми аналізували Руднянський “Діалектичний матеріалізм” (1936, № 24), Фік “Дискусія про демократію” (1937, № 36), Прухнік “Три гуманістичні революції” (1938, № 37). До останнього числа “Сигналів” тривала полеміка довкола статті З. Яроша “Матеріалізм ще живе” (1939, № 59–60).

Спробою підсумувати п’ятнадцятирічний суспільно-історичний досвід незалежної Польщі була стаття “Реабілітація котурну. Спроба балансу в п’ятнадцятиліття незалежності” (1933, № 2).

Ця змістова палітра публікацій становила головний контекст культурної та літературної проблематики. Не було окремого літературного відділу. Культура й література стала частиною світоглядних спрямувань редакції, окреслених гуманістичними цілями. Мета – поступ та вільний розвиток.

Значна увага приділялася питанням творчості: Г. Гурська “Письменник і маси” (1936, № 18), І. Фік “Реальність мистецтва” (1937, № 26), Я. Котт “Пожежники і письменники” (1937, № 35). Розглядалися питання етичної відповідальності письменника, людського фактора в мистецтві, суспільної ролі літератури й мистецтва.

Про необхідність переосмислення культурної традиції та літературної спадщини і створення правдивого уявлення про неї писав К. Курилюк у виступі “З нічого не зрікатися” (1936, № 20). Зреалізувати це на практиці послідовно прагнула редакція, часто друкуючи фрагменти творів Осторога, Сташица, Міцкевича, Бжозовського та ін., а також статті про Словацького, Ожешко, Бжозовського, про епоху позитивізму, фольклорну спадщину. Колектив прагнув утверджувати поступальні та демократичні традиції, важливі для тогочасного культурного розвитку суспільства.

Значну увагу приділяли розвитку авангардного мистецтва. Нова епоха творила нову літературу, яка, у свою чергу, вимагала нових форм. Здобутки авангарду аналізували Є. Путрамент, І. Фік, М. Хмельовец, Я. Котт. Відзначали раціоналізм та експериментаторство польського новітнього мистецтва. Належно поцінували і творчість Анджеєвського й Шульца.

Тогочасні літературні тенденції (переважно поетичні) в Польщі редакція розглянула в статті “Дивацтва і здобутки” (1934, № 6). У метафоричних формах і цікавих іронічних висловлюваннях аналізувались авангардні новації на тлі традиційних процесів. Програму “Зворотніци”, як і “Лінії” (періодичні видання “Краківської Авангарди”) вважали “крайньою і рішучою, переважно теоретичною”, її суспільний аспект “надто туманним”. Саме цього забракло, на думку авторів, групі “Скамандр”, яка виголошувала “найпосполітійший” “атлантизм”. Безперечне новаторство авангарду протиставляли скамандритам, які виходили “ідеологічно із романтичної минувшини і формально із Молодої Польщі”. Оцінка “Скамандру” була надто категоричною – “не виголошував нічого нового”, видимість нового створювали нові теми, а здобутки форми запозичені від “Зворотніци”. У цьому “Сигнали” не були самотні. Майже всі сучасники вважали за

необхідність покритикувати скамандритів за їх доступність, публічність, традиційність і таке інше. Все ж їх достоїнством автори називали наявність яскравих індивідуальностей, тоді як авангард їх не мав. Талановитими спадкоємцями авангарду редакція вважає вільненську літературну групу “Жагари”. “Нарешті хтось збере урожай краківського авангарду”, – писали, відзначаючи творче наслідування та такі здобутки, як збагачення поетичної метафори, надання слову нової цінності, відхід від строфіки, розпад речення й вірша на слова та склади, конденсація слова і т. д.¹

До ключових належали і питання теорії літератури, особливо розмірковували про соціологію літератури. Це публікації Л. Кальтенберга “Літературна соціологія” (1936, № 21), І. Фіка “Реальність мистецтва” (1937, № 26) і “Діалектика літературного руху” (1937, № 32), А. Тролля “Цінність літературного твору” (1937, № 28), Л. Кручковського “Суспільні аспекти плагіату” (1938, № 37) та ін.

Запропонована “Сигналами” модель літератури мала моралістичний характер. Основу складала світоглядна й гуманістична проблематики. Творчі права письменника не заперечувались, але обмежувалися на користь суспільних інтересів за критерієм доцільності. У 1939 р. розгорнулася полеміка про пролетарську літературу, започаткована статтею К. Франковського “Пролетаріат і культура” (№ 68).

На шпальтах часопису постійно публікувалася літературна критика: С. Кавин “Свідомий письменник. Мова про літературну діяльність Боя-Желенського” (1933, № 1), Т. Банась “Вікаріат натуралізму” (1933, № 2) і багато ін.

Важливою сторінкою у функціонуванні часопису була українська тема. Поліетнічність Львова, яка склалась історично, зумовлювала її актуальність. Від перших випусків редакція почала друкувати відгуки, обмін думками української та польської громад, розлогі виступи на культурну тематику. На шпальтах “Сигналів” постійно знайомили з українською історією, актуальними проблемами тогочасного суспільно-культурного життя, провідними постатями українського культурного процесу та українською літературою Львова, аналізували болючі проблеми політичного співжиття.

Уже в другому випуску місячника з’явилася замітка “Українці про «Сигнали»”, де подавалися відгуки української преси на появу нового польського видання. Діяла рубрика “Справи українські” від № 7, 1934 р.

¹ Dziwactwa i zdobycze // Sygnały. – 1934. – № 6. – S. 1–2.

Українська тема як актуальна суспільно-політична проблема II Речі Посполитої вперше з'явилася в публіцистиці вже в 1933 р. (№ 2) у статті “Przemilczana Ukraina” (“Промовчана Україна”). Автор подає сувору оцінку ситуації в польському суспільстві та тому ставленню, яке сформувалося до української меншості. Він пише: “З польського боку, оминаючи сфери дипломатично-політичні, існує тільки повсюдне нерозуміння і просто-таки гідне покарання легковаження, навіть погорда до українців, як народу і громади, недостатність хоч якогось глибшого й ширшого зацікавлення українськими проблемами”.¹ На його думку, це викликає відповідну реакцію серед українців – “відокремленість і виняткове відмежування від польського елемента та всіх його впливів”. У свідомості пересічних українців закріплювався образ поляка-гнобителя та уярмлювача. Триваюча політична боротьба вибудовувала китайську стіну між двома сусідніми народами. Та найбільшою і найболючішою проблемою сучасної польської національної політики автор вважає замовчування величезного культурного набутку українців. “Безсумнівно, українці мають творчу думку, мають власний оригінальний доробок у царині науки, літератури, мистецтва, справ суспільно-господарських – займають перші позиції в питаннях, які стосуються всіх людей. Проте в польському суспільстві це все замовчується, продовжуючи послідовну погорду, зарозумілість або ігнорування”.²

Автор публікації, декларуючи позицію усієї редакції, висловлював необхідність впливати на ситуацію, починаючи з найпростішого, – інформування, пізнання культури сусіда, взаємна пошана. Ключова теза статті – “не можемо продовжувати колишній листопад на цілу вічність”, маючи на увазі листопадові події львівських боїв у польсько-українській війні. Колектив часопису ставив собі за мету поєднання двох суспільств – польського і українського. Починав із постійної української культурної хроніки, яка мала поступово розширюватися й поглиблюватися. Найпарадоксальнішим із точки зору автора був той факт, що питання непоінформованості польської громади поставало в центрі української культури на західних землях – Львові.

Висвітленню здобутків української культури був присвячений попередньо анонсований подвійний випуск “Сигналів” – 1934, № 4–5. Матеріал зібрав й уклав Карол Курилюк. До нього ввійшли як художні твори, так і публіцистика, літературна та мистецька критика.

¹ CRI “Przemilczana Ukraina” // Sygnały. – 1933. – № 2. – S. 7.

² Там само. – С. 7.

Проблемно-тематична палітра надзвичайно широка – від тодішньої історичної ситуації до розвитку театру, малярства, преси і т. д.

Відкривала випуск вступна стаття Святослава Гординського “Культура антракту”, у якій розглядалися тогочасні умови розвитку української культури. Метафора, винесена в назву тексту, втілює головну думку – усі національні сили витрачені на зовнішню боротьбу, яку програно, тому настав період, коли треба перечекати й зібратися з новими силами. Замкнутість автор уважає головною рисою тодішнього розвитку української культури, оскільки етнічні українські землі були поділені між чотирма країнами і між ними фактично були відсутні прямі контакти часто через політичні причини. У більшості випадків джерелом інформації служили не першоджерела, а закордонні видання.

Грунтовний аналіз культурної ситуації, її політичної та історичної зумовленості й нових завдань, які постали перед українським суспільством, С. Гординський завершує такою думкою: “Мусимо починати все спочатку, заповнювати картки своєї історії тисячами дрібних і здавалось би неважливих фактів щоденної роботи, яку ні переступити, ані обійти не можна”.¹ У цих умовах письменник називає Галичину помостом, який з’єднував культуру України з Європою. Її центр – Львів – відкритий для різноманітних впливів. Гординський уважає, що характерною ознакою епохи є творення нової української людини, яка здатна здійснити національні амбіції – “живемо в п’ятихвилинному антракті перед неминучим”.

Текст супроводжувався коментарем редакції, де зазначалося, що випуск є винятково культурною акцією – “щоб польське суспільство могло пізнати правду, відчути, як мислить народ, який живе в межах нашої держави, але був спеціально відділений від нас колючим дротом”.²

Думки С. Гординського продовжувало інтерв’ю із Михайлом Рудницьким під назвою “Дорога на Захід (розмова з Михайлом Рудницьким)”, у якому письменник, відповідаючи на запитання журналіста, подає аналіз ключових тенденцій у розвитку української літератури міжвоєнтя. Розглядається поезія, проза, драма, література радянської України та еміграції, стан літературного часописьменства, вплив політичних ідеологій і їх вияв у діяльності митців і літературних угруповань.

¹ Hordyński S. Kultura antraktu / S. Hordyński // Sygnały. – 1934. – № 4–5. – S. 1.

² Там само. – С. 1.

Відповідаючи на запитання “Чи є теперішній розвиток задовільним?”, письменник зіставляє передвоєнний стан літератури із теперішнім (тобто 20–30-ті рр.). Він відзначає в попередньому етапі великий поступ, унаслідок якого з’явилося багато великих талантів, а нинішній стан називає тяжчим, ніж були переслідування царського уряду, указуючи саме на суспільно-політичні обставини.

Найбільшим недоліком української радянської літератури він вважає “незнання світу, проти якого пишуть і якому протиставляються”, тобто західного, європейського. Закид міг стосуватись окремих митців лише опосередковано, оскільки умови життя і творчості не сприяли, а навіть суперечили цьому. Серед найвидатніших поетів радянської України Михайло Рудницький називає Тичину й Рильського – “підвалина, без якої іти далі неможливо”, “хоч може зараз і пишуть на замовлення”. Відзначає М. Зерова та інших неокласиків, Я. Савченка, М. Терещенка, О. Слісаренка, М. Бажана, В. Сосюру, М. Семенка, Д. Загула, їхню поетичну творчість, перекладацький доробок та внесок у розвиток літературної критики.

На еміграції найвизначнішими вважає В. Винниченка, Олександра Олесья, С. Черкасенка, членів літературної групи “Ми”, яка діяла у Варшаві.

Розглядаючи становище української літератури на теренах тодішньої Польщі, письменник вказує передусім на недостатність літературних видань, плачевний фінансовий стан тих, які існували. Першою вдалою спробою створити щось на зразок надзвичайно популярного в міжвоєнну добу польського літературного “магазину” (ілюстрований журнал) “Вядомосці Літерацке” називає львівський літературний часопис “Назустріч”, який тоді перебував у важкій економічній ситуації. Серед недоліків М. Рудницький убачає насамперед брак фахівців, людей із професійною підготовкою, як у галузі журналістики, редагування, видавничої справи, так і публіцистики та літературної критики.

Із-поміж суспільних факторів, які мали значний вплив на розвиток тогочасної української літератури, письменник називає передусім політичну боротьбу, яка вдиралася в літературний процес і “перебивала” справжню літературу: “Видатний новеліст М. Яцків мовчить 15 років”, “талановиті лірики П. Карманський і В. Пачовський згубили шлях у війну”, “Б. Лепкий занедбав лірику на користь історичного роману”. Із-поміж яскраво ідеологічно забарвлених літературних видань виділяє “Вістник” Донцова, католицькі “Дзвони”, молодіжний “Дажбог”, комуністичні “Нові шляхи”.

Найхарактернішою рисою літературного процесу в Галичині Михайло Рудницький вважає боротьбу між суспільно-політичними та релігійними рухами, які шукали собі підтримку в літературі. Але, незважаючи на ідеологічну барвистість, письменник відзначає рух української літератури на всіх чотирьох територіях (включно з радянською) в єдиному напрямку – на захід, до Європи. Свої міркування він завершує такими думками: “Маю особисте переконання, що українська література знаходиться під знаком європеїзації. Навіть сто процентний комуніст живцем наслідує західноєвропейські твори: маємо вже експресіоністів, футуристів, формістів і «нову реальність»... Українська література рухається до безповоротного майбутнього, урбанізується, відкриваючи Америку – тобто Європу”.¹

До оглядових публікацій українського випуску “Сигналів” належала й стаття Б. І. Антонича “Поезія по той бік барикади”, у якій поет аналізує розвиток української поезії від кінця ХІХ ст. Розглядає ключові імена, групи, найвідоміші збірки, відзначає загальні риси та здобутки окремих авторів. Указує на посилення радянських впливів в останні роки, які виявились у творчості Атаманюка й Бобинського. Найвидатнішим із комуністичних письменників уважав С. Тудора.

Із художніх творів було надруковано багато українських поезій у польських перекладах. Це твори М. Рудницького, Б. І. Антонича, С. Чарнецького, Ю. Косача, С. Гординського, Р. Купчинського, П. Карманського, П. Тичини, Н. Лівницької-Холодної, Є. Маланюка, Б. Кравціва, О. Ольжича у перекладах Г. Балка, Т. Холлендера, Я. Лебьоди, Зд. Кунстмана, К. Яворського, Ю. Чеховича. Із прози – новела В. Стефаника “Дитяча пригода”, М. Черемшини “Інвалідка” без зазначення імені перекладача та Зигмунта Процишина “Кохання Луцяна Рогожи” в перекладі Тадеуша Васильковського.

Завершувала літературну частину випуску публікація Осипа Боднарівича “Роман і новела”, у якій автор розповідав про українських прозаїків останніх десятиліть. Першим сміливий реалістом і натуралістом школи Золя вважає автор Івана Франка, а майстром психологічної новели М. Коцюбинського. Героя А. Кримського називає психопатом-декадентом, у В. Винниченка підкреслює сексуальні проблеми, в Ольги Кобилянської відзначає проблеми емансипації та впливи символізму.

¹ Droga na Zachód (rozmowa z Michałom Rudnickim) // Sygnały. – 1934. – № 4–5. – S. 2–3.

Із-поміж майстрів новели в Галичині виділяє В. Стефаника, Л. Мартовича, М. Черемшину, М. Яцківа, із радянських – В. Підмогильного, М. Івченка, А. Михайличенка, Миколу Хвильового та ін. До нових письменників “винятково європейського духу” відносить М. Рудницького, С. Левінського, А. Крижанівського, Дарію Віконську, С. Яблонську. Молоді таланти – Ю. Косач, У. Самчук, Г. Журба, З. Процишин.

Широко була представлена мистецька критика, яка знайомила польських читачів із українським малярством, театром, музикою та іншими галузями мистецтва. Статті С. Чарнецького “Погляд на розвиток українського театру” та В. Блавацького “Сучасний український театр” присвячені театральному мистецтву. Розповіді про акторів – М. Морська, О. Кривіцька й ін. – супроводжуються фотографіями та ілюстраціями. Українському живопису присвятив свою публікацію “Українське малярство” Міхал Драган, у якій розповідав про таких художників, як І. Труш, О. Новаківський, О. Грищенко, О. Кульчицька, О. Архипенко, М. Глущенко, П. Ковжун і багато ін. Стаття супроводжувалася портретами митців та репродукціями їхніх картин. Михайло Осінчук написав про українську графіку (“Графіка”), знайомлячи читачів із репродукціями творів П. Ковжуна, Р. Лісовського, В. Касіяна, С. Гординського, П. Ковжун розповідав про скульптуру (“Сучасна скульптура”) з репродукціями О. Архипенка і Ф. Ємця. А. Рудницький надіслав із Берліна кореспонденцію про розвиток тогочасної музики (“Про сучасну музику”).

Огляд нових наукових тенденцій у гуманістиці представив Василь Сімович у статті “Нинішній стан гуманістичних наук”.

Детальну картину розвитку української преси подав Іван Кедрин в огляді “Багатство чи бідність української преси”. Публіцист розглянув українські періодичні видання, які виходили тоді на території різних держав. Розглядаючи українські періодичні видання, які виходили на теренах II Речі Посполитої, журналіст відзначав парадоксальність суспільної ситуації. На його думку, українська преса є просто “фантастична річ”, бо нічого, крім “Діла”, поляки не знають і то сприймають його як агітацію вбивств. Радянську пресу характеризує як наскрізь пропагандистську, а українську на території інших держав вважає локальною. Галицьку пресу називає замкнутою від сходу й заходу.¹ Автор подає цікаві статистичні дані про ріст кількості

¹ Kedryn I. Bogactwo i biedność prasy ukraińskiej / I. Kedryn // Sygnały. – 1934. – № 4–5. – S. 14–15.

української періодики від XIX століття. У 1932 р., за даними І. Кедрин, у світі налічувалося 502 українські видання. Надто бідною він вважає щоденну пресу (через об'єктивні причини), відзначає тогочасну тенденцію до збільшення тижневиків і зростання читачів серед сільського населення.

Свій огляд І. Кедрин завершив аналізом львівської преси та літературної періодики, яка, на його думку, виділялася серед усієї іншої: “Поряд із войовничо настроєним «Вісником» (великий місячник) д-ра Донцова маємо консервативно-католицькі «Дзвони», місячник, видання літератури наймолодших «Дажбог», місячник, орган «дисидентів» із «Вістника» – варшавське поважне видання (радіше періодичний альманах) «Ми», урешті відповідник «Вядомосці Літерацкіх» – «Назустріч». Вузька наука має свою домену в Записках НТШ. Існує окремий і вже 6-й рік виходить чудовий місячник, присвячений тільки історіографії та документалістиці з періоду боротьби 1917–1920, «Літопис Червоної Калини», безмір незвично цікавого текстового й ілюстративного матеріалу...”¹

У функціонуванні української періодики І. Кедрин визначив два найважливіші чинники – відсутність державного фінансування та субвенцій і вплив політичних відносин, через які були постійними конфіскації та заборони. Це, на його думку, зумовлювало матеріальні проблеми, зовнішню “бідність” при її жанрово-тематичному та ідейному багатстві. Попри всілякі перепони поява нових видань свідчила про постійне прагнення розвитку.

“Сигнали”, безперечно, займали одне із провідних місць у міжвоєнній журналістиці Польщі. Це було, безсумнівно, найвидатніше ліве видання 30-х років, особливо після закриття інших радикальних часописів. Реалізуючи модель відкритого часопису, “Сигнали” не обмежувалися до вузького кола співробітників і не накидали єдиної системи переконань. Формуючи образ соціалістичної культури, публіцисти не були однодумцями, а свої погляди відстоювали в полеміках і дискусіях, які відбувалися на високому інтелектуальному рівні. Колективізм і пріоритетна суспільна роль літератури (культури взагалі) були ключовими тезами їхньої програми. “Сигнали” – один із низки польських часописів, який упродовж усього періоду існування знайомив польського читача із українською культурою, історією, проблемами тогочасного співжиття, прагнучи вибудувати міст порозуміння та взаємоповаги.

¹ Kedryn I. Bogactwo i biedność prasy ukraińskiej / I. Kedryn // Sygnały. – 1934. – № 4–5. – S. 15.

1.7. Ідейно-естетичні пошуки літературної групи та часопису “Żagary”

Група “Жагари” (“Żagary”, 1931–1934) з’явилася дещо раніше від видання й проіснувала дещо довше. Діяльності групи та функціонуванню її періодичного органу присвячені праці цілого ряду польських дослідників: С. Бересь, К. Вики, Т. Клака, В. Шиманського, М. Залеського, А. Зеневича, Є. Квятковського.¹ У них розглядаються такі проблеми, як становлення групи (Т. Клак, В. Шиманський), спільні засади творчості (С. Бересь, А. Зеневич), поезика вільненських митців (К. Вика, М. Залеський), її еволюція та вплив на розвиток польської літератури (Є. Квятковський). Творчість жагаристів як прояв історіософського катастрофізму розглядають російські автори підручника “История польской литературы”,² а також Володимир Моренець у монографії “Національні шляхи поетичного модерну першої половини ХХ ст.: Україна і Польща”.³

Історія часопису охоплює 1931–1934 рр. Т. Клак виділяє три фази його розвитку.⁴ Спочатку він був літературним додатком до щоденних газет, потім, у третій фазі, став незалежним виданням, яке виходило за кошти членів літературної групи. Від квітня 1931 до березня 1932 р. “Жагари” виходили як безплатний додаток до віленського “Слова”, який видавав і редагував С. Мацкевич, і мали підзаголовок “Місячник ідучого Вільно, присвячений мистецтву”. Редакторами були Т. Буйніцький, А. Голубєв, С. Єндріховський, Є. Загурський. За цей період вийшло вісім чисел.

Від травня 1932 р. унаслідок непорозумінь між редакцією і видавцем часопис виходить як додаток до щоденника “Кур’єр Віленьскі”,

¹ Див. : Bereś S. Ostatnia wileńska plejada : szkice o poezji kręgu “Żagarów” / S. Bereś. – Warszawa : PEN, 1990 ; Kłak T. “Żagary” / T. Kłak // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Wydawnictwo “Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 1235–1239 ; Szymański W. P. Żagary i żagaryści / W. P. Szymański // Z dziejów czasopism literackich w dwudziestoleciu międzywojennym. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1970 ; Wyka K. Rzecz wyobraźni / K. Wyka. – Kraków : W-wo Literackie, 1997 ; Zieniewicz A. Idące Wilno. Szkice o “Żagarach” / A. Zieniewicz. – Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1987 та ін.

² История польской литературы в 2-х томах. Т. 2. – М. : Наука, 1969. – 502 с.

³ Моренець В. Національні шляхи поетичного модерну першої половини ХХ ст. : Україна і Польща / В. Моренець. – К. : Основи, 2002. – 327 с.

⁴ Kłak T. “Żagary” / T. Kłak // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 1235.

редактором якого був К. Окулич. Назву змінили на “Ріонь” (“Пйони”) з підзаголовком “Місячник жагаристів”, підкреслюючи, що “Пйони” є продовженням “Жагарів”. До редакційного комітету входили Г. Дембінський, С. Єндриховський і Є. Загурський. За цей час вийшло п’ять випусків. Назва, точніше її зміна, на думку одного із членів групи, засвідчила естетичну еволюцію. “Жагари – то жар і молодеча романтика. Пйони – то математика, конструкція, верховенство економіки, соціології і політики”, – писав С. Єндриховський.

У період із листопада 1933 до березня 1934 р. повертаються до початкової назви на засадах повної самостійності. Часопис виходив у газетному форматі із підзаголовком “літературне видання”. Такі зміни в статусі відбулися внаслідок об’єднання колишніх “Жагарів” зі “Смугою”, яка спершу також була додатком до щоденника “Кур’єр Віленські”, а потім стала самостійним виданням. Довкола “Смуги” була зосереджена інша частина літературної молоді Вільна. Із неї до об’єднаної групи перейшли М. Котліцький, А. Мікулко. У передмові зазначалося, що “Жагари”, “Пйони” і “Смуга” творять єдиний фронт молодого літературного Вільна. Редагували Т. Буйніцький, Г. Дембінський, М. Котліцький, Є. Маслінський, Ч. Мілош, А. Мікулко, Є. Путрамент, Є. Загурський. Вийшло чотири випуски, останній із яких був подвійним.

На сторінках видання, крім презентації літературної творчості членів групи – поезії, прози, сатири та програмних публікацій, приділялася увага іншим справам (суспільним), а також літературі національних меншин (литовській і білоруській). Піднімалися численні проблеми духовності, наприклад, тема маленької батьківщини у виступі Ч. Мілоша “Сенс регіоналізму” (“Пйони” (1932, № 32)). Після закриття часопису творчість жагаристів друкував “Кур’єр Віленські” на своїй літературній сторінці. Група практикувала й інші форми колективної діяльності. У січні 1931 р. відбувся поетичний вечір “Наймолодше літературне Вільно” за участю Т. Буйніцького, К. Халабурди, Ч. Мілоша, Є. Загурського. С. Єндриховський уважався ідеологом групи, творчими лідерами – Т. Буйніцький та Г. Дембінський. До групи входили художник Т. Годзішевський, режисер А. Бохдзевич і Т. Бирський.

Ідеологічна прихильність деяких членів колективу до певних політичних таборів згодом зумовила їх майбутній відхід від групи – Дембінський був діячем Католицького товариства, Єндриховський пов’язаний із організацією радикальних пілсудчиків. Пізніше вони

зблизилися з комуністами. Поступова радикалізація ідеологічних засад групи простежується в публіцистиці Ч. Мілоша і Є. Загурського. “Жагари” еволюціонували від літературної групи до ідейної. В 1933 р. її літературне крило почало розходитись із політичним. Дембінський і Єндріховський почали видавати радикальні “Читайце”, “Разем”, “Попросту”, “Карта”. Видання проіснували недовго, багато чисел було конфісковано. Згодом вони разом із Є. Путраментом брали участь у комуністичному русі.

Спільні колективні погляди презентували програмні виступи, а також полемічний та рецензійний відділи. Діяльність групи збіглася з інтенсивними процесами в житті Європи: економічна криза 1929, наростання фашистських тенденцій, дискримінаційні процеси в СРСР. Саме ці теми стали предметом обговорення на сторінках часопису поряд із літературними. Жагаристи прагнули створити програму не тільки поетичну й мистецьку, але й прийнятну для всіх сфер життя. Ішлося про перебудову державних і суспільних засад. Головні суспільні постулати програми викладені в статтях Г. Дембінського “Дефіляда померлих богів” (“Жагари” (1931, № 3)) та “Піднімаємо завісу” (“Жагари” (1932, № 7)). Звучала критика капіталізму та його ідеологій, декларувалась ідея організованого суспільства, яке спиралося на нову мораль творення і вільної праці. Героїзм праці, моральна дисципліна, колективна діяльність, націоналізація великого капіталу і засобів виробництва – головні складові концепції Г. Дембінського. Її доповнювали думки Єндріховського про нову культуру, мистецтво та літературу, яка повинна бути знаряддям перебудови свідомості індивідуума і суспільства.

Літературна програма була викладена у статтях Ч. Мілоша “Бульйон із цвяхів” (“Жагари” (1931, № 5)), Є. Загурського “Радіон сам пере” (1932, № 6), С. Єндріховського “Посилання на Петражицького” (“Пйони” (1932, № 1)), “Індивідуум і колектив у мистецтві” (“Жагари” (1932, № 4)). Мистецтво й література трактувалися суспільно та функціонально, розглядалися як інструмент впливу на індивідуальну й колективну свідомість. Перевага суспільної, політичної та економічної реальності призвела до того, що естетичні аспекти відходили на задній план. Творчу уяву замінювали конкретність і суспільний факт.

Літературну програму “Жагарів” характеризували радикалізм переконань, опозиційність щодо тогочасної дійсності. Вони протиставлялись як скамандритам, так і авангардистам. Скамандритів уважали

застарілими, засуджували навіть членів “Квадриги”, яка також проголошувала суспільний підхід до справ мистецтва. Серед сучасників найближчою їм була “Краківська Авангарда” з її раціоналізмом та “інженерним” підходами до слова. Це виявилось у творчій співпраці: жагаристи друкувалися в “Лінії”, авангардисти – у “Пйонах”.

Жагаристам були близькі ідеї представників “Краківської Авангарди” про художню дисципліну, лад, конструкцію, але не стали пріоритетними. Вони відкидали гасла “псевдонімування” та “сорому почуттів”. Замість вербального еквіваленту в жагаристів був “конкрет”, замість “псевдонімування” поезії – лірика прямого називання, наближена до прози. Т. Пейпер виводив засади вірша із суспільної структури, у жагаристів вірші мали переформувувати дійсність. Із-поміж жагаристів до настанов авангарду найближчим був у своїх поезіях та статтях Є. Маслінський.

Відсутність цивілізаційного оптимізму, неприязнь до сучасності, упевненість у кризі існуючих форм устрою зумовили катастрофізм відчуття і бачення світу. Джерелами послужили ідеї О. Шпенглера, С. Віткевича, М. Здзеховського. Т. Клак уважав, що катастрофізм жагаристів не був крайнім песимізмом. На його думку, усе залежало від концепції часу (лінійний або циклічний). В останньому випадку можна чекати відродження після катастрофи.¹ Катастрофізм зближував жагаристів із представниками люблінського авангарду, із Ю. Чеховичем.

У період колективної творчості жагаристи займали радикальну й критичну позицію щодо багатьох явищ тогочасного світу, використовували непоетичні засоби виразу: журналістські – хронікальні, інформаційні, репортерсько-публіцистичні. У таких формах виражався екзистенційний неспокій покоління тих років. Суспільно-економічні кризи поступово переходили в описи катастроф апокаліптичного характеру й космічних вимірів. Місце історії поступово займала природа, а місце фізики – метафізика. Космос і його складники – ключові поняття для Мілоша, Римкевича, Загурського. Космос у стані розпаду й знищення знаходить свій відповідник у “розбитому стилі” (термін А. Зеневи́ча) та пізніше у “містерійній поемі” (термін П. Кунцевича) вільненських митців. У кінці 30-х років творчість провідних жагаристів насичується романтичним елементом: казка, містика, візійність. Відчутні впливи А. Міцкевича та Ю. Словацького.

¹ Kłak T. “Żagary” / T. Kłak // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 1238.

У пізній творчості Буйніцького, Мілоша, Загурського й Путramenta простежується поява рис класицизму. Формується поезія високої культури, відновлюється ода, гімн, поетичний лист, описова лірика. Це частково збігається із загальнопоетичною тенденцією в польській літературі. Шляхи поетів групи щоразу більше розходились, індивідуалізувалися, проте мали значний вплив на наступні поетичні покоління.

Від перших випусків у місячнику “Жагари” із поезій друкувалися твори Ч. Мілоша, Є. Загурського, Т. Буйніцького, К. Халабурди, Ю. Маслінського. Із прози – “Крилом райдуги” Антоні Голубева, “З записок добродішної людини” Єжи Загурського, “Валізка у футлярі” Стефана Єндриховського та багато ін. В ролі ілюстрацій – репродукції П. Сергієвича, А. Поплавського, І. Карпінської, Р. Якимовича, Т. Годзішевського, карикатури А. Чарневіського й Т. Годзішевського та ін.

Інформаційну частину становили повідомлення про події мистецького життя (виставки художників, нові сценарії фільмів й ін.), у рубриці “ex-libris” публікували рецензії на нові видання. Завершувала випуски рубрика “Відповіді редакції”, із № 4 з’явилася рубрика “Polonica”. Друкувалася театральна¹ та літературна² критика.

Крім знайомства з творчістю молодих вільненських митців, велике значення мала програмна публіцистика – статті членів літературної групи, у яких викладалися погляди на творчість, її суть і роль у суспільстві. Перший випуск “Жагарів” відкривався короткою, але голосною заявою про себе: “Крокуюче Вільно, а точніше покоління, яке тільки стартує, стартує по вже вибраній для себе доріжці. Не створюємо групи, школи, напряму. Нас єднає радше спільне зусилля, ніж його характер. Факт, що пишемо або малюємо, а не – що пишемо й малюємо так чи інакше. «Йдучи», минаємо, наштотуємося на цілий ряд проблем, щодо яких маємо визначитися. Звідси – наша думка про «старших». Ми не є замкнутим гроном. Передбачаємо співпрацю людей, про існування котрих сьогодні навіть не відаємо. Запрошуємо їх до спільного старту”.³

І хоча спочатку не йшлося про якусь чітку програму, суспільну або естетичну, однак у публіцистиці, яка друкувалася в кожному

¹ Byrski T. Teatr amatorski postawa kultury teatralnej / T. Byrski // *Żagary*. – 1931. – № 3. – S. 3–4.

² Maślinski J. Jalu Kurek / J. Maślinski // *Żagary*. – 1931. – № 4. – S. 2.

³ “Idące Wilno” // *Żagary*. – 1931. – № 1. – S. 1.

випуску часопису, члени колективу почергово висловлювали свої погляди на творчість та роль літератури, які свідчили про єдність засад. Це статті Стефана Єндриховського “Zbrodnie przymiotnika” (“Злочини прикметника” (1931, № 1–2)), Pasteljusza “Patologia wierszy” (“Патологія віршів” (1931, № 2)), Генріка Дембінського “Defilada umarłych bogów” (“Дефіляда померлих богів” (1931, № 3)), “Bezpośrednio przed nami” (“Безпосередньо перед нами”) I linja wpisana w koło (I) лінія вписана в коло) Стефана Єндриховського і II) ostatnia kwadra “Kwadrugi” (II) остання квадра “Квадриги”) Т. Буйніцького (1931, № 4), Jan (Ч. Мілоша) “Buljon z gwoździ” (“Бульйон із цвяхів”) і редакційна стаття “Krok roomasku” (“Крок навпомацки”) про анкету “Жагарів” та ін. (1931, № 5). Ці публікації доповнювали й поглиблювали одна одну. Вони розкривали як суспільні погляди членів групи, так і їхню естетику. Жагаристи приділяли величезну увагу проблемі суспільної ролі літератури, тому навіть вузько формальні процеси творчості розглядались у зв’язку з певними загальними тенденціями епохи.

У статті “Злочини прикметника” простежуються особливості функціонування прикметників у поезії попереднього століття (XIX) і тогочасній (першій половині XX ст.). Питання висвітлюється у двох аспектах – проблеми “надуживання” та “динамізації” поезії. Проблему надуживання прикметників автор бачить у поезії попередніх епох, коли важливою була ритмічна форма вірша. Він стосовно цього пише, критикуючи своїх попередників: “Прикметник, як найбільш еластичний із усіх елементів мови, який найлегше піддається вставлянню чи причепленню, вживався без обґрунтованої глибшої формальної потреби з метою заповнення віршового розміру. Це призводило до кастрації поняттєвих та образних комплексів на користь звукової вартості”.¹ З іншого боку, формальне введення у текст прикметників привело до появи затертих висловлювань, що втрачали свій первісний зміст метафоричних епітетів і ставали звичайними логічними символами. Нова авангардна поезія вносить, на думку жагаристів, кардинальні зміни в художнє бачення, динамізуючи текст. Настанова конкретності, суголосності літератури життєвим реаліям була спільною для членів групи “Жагари” та постулатів, висунутих авангардом. Прикметник як найбільш статичний, на думку С. Єндриховського, за своїми граматичними властивостями з-поміж усіх

¹ Jędrychowski S. Zbrodnie przymiotnika / S. Jędrychowski. – 1931. – № 1, 2. – S. 1.

частин мови втрачає свою значимість і замінюється образною комбінацією іменників: “Подолано прикметник, як статичну форму, що суперечить ідеї динамічного бачення”. Автор формулює нові вимоги до вживання прикметника, які висуває нова доба. Серед них – потрібність (наявність змісту, який не піддається довільному трактуванню), новизна зіставлення (здатність запліднювати уяву), ощадливість (наявність такого змісту, який не несуть інші складники).¹

Роздуми про природу поезії та сучасні вимоги до її творення продовжила стаття “Patologia wierszy” (“Патологія віршів”), підписана псевдонімом Pasteljusz (Пастеліуш). Вона побудована у вигляді семи постулатів, кожен із яких розкриває певний аспект поетичної творчості. Писання віршів прирівнюється до стану алкогольної чи наркотичної залежності, коли захоплення складає сенс життя. Сучасний стан поезії автор вважає деградацією, бо “добрий вірш – буржуазний лакей”, а революційна поезія – “найблагіша”, оскільки “взяла від революції найблагіше – фабулу”. Вихід із кризи бачиться в досягненні віршем головного завдання – “схвилювати, збудити в читача здатність до образів, асоціацій та думок, які найбільш забивають дух”. Це може бути досягнуто тільки оновленням засобів вираження – зіставленням, зіткненням несподіваних слів та звуків, колиханням ритму тощо. “Постулат оригінальності поета на тлі епохи – це його картка вступу до історії літератури”, – пише автор. “Найгарніший вірш, коли стає надто публічним, є на устах у всіх – втрачає свою цінність. Не естетичну, а емоційну цінність. Набридає, <...> стає занадто відомим: прислів’ям, шкатулкою цитат”.²

Автор однозначний і категоричний у баченні самого процесу народження поезії. Вірш повинен давати сатисфакцію тому, хто пише: “Вірш, написаний лише з думкою про читача, занадто виразний, «запопулярний», «заефектний». Одним словом, демагогічний – містить у собі брехню і фальш, є онтологічно злим, аморальним”.

Водночас зворушення поезією, на думку письменника, є процесом раціональним, є працею інтелекту. У питанні про механізм народження й сприйняття поезії жагаристи були близькими, скоріше, представникам “Краківської Авангарди”, ніж іншим авангардним течіям. Однак, на відміну від краківських митців, вони не відкидали і чуттєвої складової частини цього процесу. Роздуми про поезію

¹ Jędrychowski S. Zbrodnie przymiotnika / S. Jędrychowski. – 1931. – № 1, 2. – S. 2.

² Pasteljusz. Patologia wierszy / Pasteljusz // Żagary. – 1931. – № 2. – S. 4.

завершує твердження про те, що складання віршів може “бути грізним і нищівним, як і кохання”.¹

Після викладення ключових поглядів на поетичну творчість узагалі жагаристи перейшли до аналізу доробку своїх сучасників, висловлюючи або підтримку, або засудження їх принципів. У четвертому випуску часопису за 1931 р. була опублікована критична стаття саме такого змісту під назвою “Безпосередньо перед нами”. Вона складалась із двох частин. Першу під назвою “I) лінія вписана в коло” написав Стефан Єндриховський, де виклав свої погляди на творчість представників “Звротніци” як новаторську думку в сучасній польській літературі. Серед імпонуючих автору ідей – оновлення мистецтва. Однак Пейпер та його послідовники бачили цей процес більш формально – у “пристосуванні мистецтва до ритму сучасного життя”, в “ідеї ладу й конструкції”, тоді як жагаристи оновлення мистецтва пов’язували з процесом суспільного оновлення.

У творчості представників “Квадриги” С. Єндриховський знаходив багато спільного “якщо не з футуризмом, то з італійським фашизмом”. Особливо відзначав “творення нових досконалих організаційних форм, позбавлене глибшого творчого обґрунтування, матеріального субстрату”.² Надто критично автор ставиться і до діяльності “Скамандра” та “Вядомосці Літерацкіх”, убачаючи в них надмірний колективізм та підпорядкованість масовим смакам.

Із-поміж усіх сучасних літературних тенденцій критик відзначає найбільший внесок “Звротніци”, яка змогла переключитися на новий шлях розвитку. Однак жодна із груп не продовжила започатковане, тому, на думку автора, польська поезія зараз на “сліпому шляху”. “Остаточно лінія вписана в коло, в облудне коло занепадаючої сучасності, пса, який не може дістати власного хвоста”, – іронічно завершує С. Єндриховський свої роздуми.

Другою частиною статті є “II) остання квадра «Квадриги»” Теодора Буйніцького. Він продовжує думки свого співавтора, вказуючи на “інфляцію сучасної польської поезії”. Його висловлювання ще більш категоричні. Розквіт і популярність “Скамандра” Буйніцький називає фальшивим, а їхній доробок “вражаюче слабким”. Жагаристи не поділяли віталізму скамандритів. “Квадригу” вважає послідовницею “Скамандра” у “майстерному технічному писанні віршів”. Убачає еволюцію цієї групи в русі від “пролетарських гасел і віршів про

¹ Pasteljusz. Patologia wierszy / Pasteljusz // Żagary. – 1931. – № 2. – S. 4.

² Bezpośrednio przed nami // Żagary. – 1931. – № 4. – S. 1.

війну”, які були, на його думку, “римованими агітаціями”, до більш аполітичної поезії. Але він вважає, що поетам не вдалося відшукати істинного ідейного стержня для своєї творчості, тому вони приходять до краху. “Не хочемо «Костьолу без Бога», робимо натиск на існування у поета міцної ідейної вертикалі, але не можемо погодитися на чисельні прикраси й позолоти святині, імітуючі мармур і дорогоцінні метали: тобто святотрадієзнавство. Із задоволенням вітаємо занепад нелітературних тенденцій <...>, місяць «Квадриги» сьогодні світить в останній фазі. Нове покоління поетів, яке наближається і котре не вірить в «інфляцію» поезії (завжди були графомани й автори нікчемної макулатури), опирає своє літературне кредо на міцну сувору архітектуру фундаментів форми”.¹

Важливою складовою частиною програмних засад групи “Жагари” було питання суспільної ролі літератури, ставлення до традиції, до сучасності й напрям руху в майбутнє. Цій проблемі присвячувалася низка публіцистичних текстів, які розглядали її в різних аспектах.

У третьому випуску “Жагарів” за 1931 р. опублікована стаття Генріка Дембінського “Дефіляда померлих богів”, у якій автор від імені поетів групи висловлює свої думки про епоху та роль молодого покоління, а також запрошує всіх узяти участь в анкеті, де висловитися “про нашу сучасність і нас самих”. З юнацьким максималізмом і деяким романтичним пафосом виголошується, що молоді “хочуть чомусь служити з такою честю й духовною міццю, як спартанці, з таким екстазом й аскетизмом, як у середньовіччі, із такою вірою в здійснення великої епопеї і з такою нудьгою за великими вчинками, яку носили у своїх душах солдати атакуючих шеренг Наполеона”.² Категорично негативно вони ставляться до всіх сучасних політичних рухів, убачаючи їх облудність і фальш. Їх порив виходить за межі вузьких інтересів народу, країни чи нації до космополітичних масштабів: “Щоразу сумніше в Женеві і щоразу страшніше в червоних передмістях. У Кремлі Сталін поволі просуває стрілку на годиннику світової революції. Без п’ять, без чотири, без три... дванадцять. Немає часу. До діла! Хочемо взяти те, що можна взяти від старших, і вперед. Приймаємо дефіляду померлих богів, у яких вірили попередні покоління. Очевидно нам ідеться не про особистості, і навіть не про польське покоління, лише – про те, що грало в масах, чим вони жили”.

¹ Bezpośrednio przed nami // Żagary. – 1931. – № 4. – S. 2.

² Dembiński H. Defilada umarłych bogów / H. Dembiński // Żagary. – 1931. – № 3. – S. 1.

Жагаристи засуджували всі існуючі суспільні системи, песимістично оцінюючи їхній сучасний стан, як економічний, так і культурний: “Залишився нам у спадок homo economicus, економічна худоба, опанована єдиним потужним прагненням здобути можливі найбільші цінності при найменшому зусиллі. В усіх сферах культури панує біржовий маклер <...> Ліберальний капіталізм, саме вільна конкуренція вже давно на цвинтарі. Курява марення про вільного конкурента та вільного виробника є сьогодні лише побожним бажанням... Любимо скорочення й спрощення. Отож сучасний ново-реалістичний капіталізм є таким злостивим величезним скороченням первісної вільно конкурентної ідилії... Зрештою, прокляттям сучасної культури є не стільки анархія вільно конкурентних підприємств, скільки товарний стосунок до людини та її діяльності”.¹

Дещо узагальнено, але з тим самим романтичним запалом, висловлювали свою позицію: “Ми боремося з комерцією праці і гендлярською мораллю. Снімо про могутню й радісну творчість робітника-героя з його власними варштатами праці. Прагнемо культу праці... Сумуємо за дисципліною думки, за міцними конструкціями і зв’язками. Хочемо радше кліщів думки (але не тих московських), ніж словесної розбещеності... Прагнемо філософії та науки, яку б робили колективно без відхилень. Прагнемо колективізму мислення. Схолас тико ХХ століття, приходь! А поки її серед нас немає, шануємо тільки математиків і природознавців”.² Заявляли, що не приймають ні комунізму, ні фашизму, ні націоналізму, лише “боротьбу колективу за буття і розвиток як істотну суть життя”. “Боротьба свідомого пролетаріату з буржуазією, боротьба свідомого народу за свій розвиток – це зміст історії”, – писав Г. Дембінський, презентуючи переконання своїх однодумців, які вважали, що майбутнє залежало саме від них – “Розуміємо, що від нас, молодих, це залежить. Без трьох дванадцять... часу мало. Хочемо бути на дванадцятку готові. Перекреслюємо етичний тип людини, котрого виховує капіталістична демократія... Мріємо про нову тверду мораль творців”.³

Незважаючи на категоричне заперечення комуністичної та націоналістичної ідеології, суспільна програма жагаристів усе ж багато почерпнула із їхніх ключових тез. Культ колективу (маси), культ

¹ Dembiński H. Defilada umarłych bogów / H. Dembiński // Żagary. – 1931. – № 3. – S. 1.

² Там само.

³ Там само. – С. 2.

поступу й боротьби, нищівна критика буржуазної епохи особливо зближували їх із гаслами пролетарської літератури та футуризму. У кінці тексту редакція пропонувала всім бажаючим висловитися щодо позиції молодих і їхнього ставлення до сучасності.

Попередньо викладені думки жагаристів про літературу та її роль у суспільстві були розвинуті у п'ятому випуску часопису в статті “Бульйон із цвяхів”, підписаній псевдонімом Jan (за словами Т. Клака, автором статті був Ч. Мілош). Метою виступу, згідно з автором, є пошук правди, яка б обґрунтовувала необхідність поетичної праці. Письменник відкидає постулати творчого натхнення та індивідуалізму, натомість розглядаючи мистецтво як працю інтелекту задля колективних інтересів та засіб впливу на людину: “Мистецтво є знаряддям. Скажімо собі це чітко, без одурманення вірою в його надприродне походження. Мистецтво є знаряддям у боротьбі суспільств за вигідніші форми буття. Його роль полягає в організації психіки”.¹

Зосереджуючи увагу на комунікативних властивостях мистецтва, тобто розглядаючи його як один зі способів передачі інформації та формування масової свідомості, автор вважає, що в ньому криються безмежні можливості впливу на маси. Фактично він викладає постулати заангажованого, тенденційного мистецтва, підпорядкованого певній суспільній ідеї. Його мета – убивати в голови ідеї, мотивація – тренінг, “формування інтелектуального, емоційного та інтуїтивного сприйняття”, його суть – самоусвідомлення певної групи людей, віддзеркалення дійсності в словах, барвах, формах.

Концепція мистецтва, описана Ч. Мілошем, – абсолютний двійник майбутньої радянської концепції соцреалістичної літератури з тією лише відмінністю, що класові інтереси пролетаріату тут означені абстрактно – інтересами суспільства. Він пише: “Митець може бути творцем певного типу людини, накидаючи одні духовні цінності, відкидаючи інші... Виробник мистецьких цінностей мусить мати виразну мету – формування такого типу людини, який із точки зору суспільних інтересів є потрібним у найближчому майбутньому... Приналежність до політичного табору є виразом глибоко закоренілих психічних потреб... Застосування певного типу ритмів у вірші або певної системи ліній у малярстві підготовує ґрунт для суспільних програм... Із цього легко випливають критерії оцінки мистецького твору...”²

¹ Jan. Buljon z gwoździ / Jan // Żagary. – 1931. – № 5. – S. 1.

² Там само.

Письменник розкриває методику управління творчим процесом, яку можна зреалізувати, створивши “межові стовпи” на мапі літератури, які б чітко відділяли “землю обітовану” та “землю заборонену”. Він відкриває низку “бездоганних засобів” маніпуляції свідомістю, якими володіє мистецтво і часто послуговується: “Перший – навчати емоційності, легковажити інтелект. Звідси романтичний шал, спокута, жертви – все це чудово діє на читача і робить із нього екстатичного одержимого напівбога. Вразливій особистості важко піддатися правилам суспільства, а ще важче задуматися про щоденні важкі явища. Другий – дати індивідууму забавку у вигляді гонитви за власним хвостом, тобто змусити до інтроспекції, до розгляду власних почуттів і трагедій. Третій – переконати індивідуум, що справи еротичні є найважливішим питанням в житті людини, а заспокоєння імпульсів – умовою щастя”.¹

Завдання мистецтва ХХ ст. Мілош убачав у диктатурі інтелекту, яка убезпечила б свідомість громади від надмірної емоційності. Письменник вимагав визначити їй певне місце сексуальним явищам. Солідарність та інтереси колективу були ключовими у його поглядах на роль мистецтва. Мета – створення єдиної програми, що відповідала б інтересам розвитку суспільства: “Здається час порвати з пошануванням таланту творця-самітника і почати працювати над програмами”.² Із пафосом поступу пов’язані поняття нової віри й нової моралі, формування яких письменник уважав обов’язковою умовою розвитку.

Концепція суспільно заангажованої літератури, викладена Ч. Мілошем, є доволі універсальною за своїм змістом і могла легко накладатися на будь-яку ідеологію – комуністичну, націоналістичну, релігійну. Однак її поглибленням у сенсі маніпуляції свідомістю та фальшування (підміни) духовних орієнтирів була саме теорія соцреалізму.

Перші виступи молодих жагаристів на сторінках часопису викликали неабиякий резонанс у суспільстві як своїми оригінальними творами, так і інколи надто різкими й категоричними заявами. Це підтвердила редакційна стаття “Krok roomacku. Ankieta «Żagarów»”, де були оприлюднені й узагальнені результати оголошеної раніше анкети. Багато відгуків надійшло від старшого покоління, яке найбільше закидало поетам сильну негоцію в ставленні до традицій, до їхніх набутоків. У відповіді редакція пояснювала негоцію групи наслідком усвідомлення пережитого, яке спонукало до будівництва

¹ Jan. Buljon z gwoździ / Jan // Żagary. – 1931. – № 5. – S. 1.

² Там само.

нової суспільної структури. Базовою тезою нової моралі майбутнього суспільства мав бути культ праці, а професійні організації – осередком формування нової еліти.

Ідеї, задекларовані групою “Жагари” на початку, були розвинуті й поглиблені на наступних етапах. У 1932 р. місячник жагаристів виходив як безплатний додаток до газети “Кур’єр Віленьскі” під назвою “Пйони”. У ньому друкували свої поезії Ю. Пшибось, Ч. Мілош, Ю. Маслінський, Є. Загурський, Є. Путрамент. Питання творчості окремих митців або літературних груп обговорювалися в літературно-критичних статтях, як наприклад індивідуальний стиль Віткевича-прозаїка, його новаторство – у публікації Леона Шредера “Czytelnik na obroży (w sprawie powieści St. Ign. Witkowicza)” (“Читач на повідку (про роман С. І. Віткевича)”)¹.

Ідеї суспільної ролі літератури – такій важливій у програмі жагаристів – присвячена публіцистична стаття С. Єндриховського “Jednostka i kolektyw w sztuce” (“Індивід і колектив у мистецтві”). Текст має певний культурологічний відтінок, оскільки розглядаються індивідуалізм і колективізм як культурні явища, як “два різні методи споглядання й зображення функції й вартості особистості в суспільстві”².

Роздуми письменника рухаються в бік розвінчання індивідуалізму та, відповідно, критики літератури, збудованої на такому типі світобачення – літератури романтизму, модернізму й т. д. Найбільший недолік останньої автор бачить у відриві особистості від світу праці, ідеалізації її розвитку та зосередженні на вузьких станових інтересах. Так, занурення у психічні процеси особистості він зневажливо називає “бабранням у комплексах і відчуттях”, яке за посередництвом техніки натуралізму, імпресіонізму й інших засобів відволікає від найістотніших проблем. Сучасний (тобто повоєнний) стан польської літератури автор називає “забагненням” сексуалізмом.

Як вихід із кризи та шлях до покращення С. Єндриховський пропонує “грунтовну ревізію ролі особистості в суспільстві”. Її оцінка, з точки зору “внеску в суспільне життя”, діяльності в колективі, із боку праці й продуктивної ролі – позитивні гасла виступу письменника. Така методологічна переорієнтація літератури зумовлювала

¹ Szreder L. Czytelnik na obroży (w sprawie powieści St. Ign. Witkiewicza) / L. Szreder // Piony. – 1932. – № 4. – S. 2–3.

² Jędrychowski S. Jednostka i kolektyw w sztuce / S. Jędrychowski // Piony. – 1932. – № 4. – S. 1.

пошук відповідних форм і засобів вираження. Автор пропонує форсувати проникнення соціальних наук у твори мистецтва, які будуть представляти економічну, політичну й соціальну сфери діяльності людини. Унаслідок цього відбуватиметься зближення літератури та журналістики – “вміле фіксування фактів реальної дійсності і конструювання з них більших цілостей – це і є мистецтво майбутнього... занепад фікційності принесе мистецтву користь”.¹ Головним завданням тогочасної літератури, на думку письменника, було “формування мистецтва про працюючі маси і для працюючих мас”. “Мистецтво, що спирається на факт, є культом праці і боротьби”, – писав С. Єндриховський, зазначаючи, що це лише один аспект великої проблеми ролі мистецтва.

Естетичні погляди групи деталізувалися й кристалізувалися в публікаціях метаінформаційного характеру, оглядах та коментарях. Прихильність до лівої ідеології була сталою рисою програми групи, члени якої в цілому ряді проблем поступово розходилися, а їхні творчі манери яскраво індивідуалізувалися. Центральною постаттю третього періоду “Жагарів” стає Ч. Мілош. Друкується багато його поезії, з’являються інформаційні виступи про розвиток різних національних літератур: “Головні напрямки білоруської поезії”, “Ліва єврейська література” та ін. Із-поміж публікацій ідеологічного характеру – статті “Бжозовський про Маркса і марксистів” Л. Шредера і Ю. Маслінського, “Панове, спокійно” Ю. Маслінського й ін.

У 1934 р. львівські “Сигнали” в рубриці “Про літературні видання” писали: “«Жагари» є, безсумнівно, найкращим і найоригінальнішим виданням літературного авангарду в Польщі. Кілька поетів і прозаїків цікаво і досконало оповідають, творять дуже монолітний та рішучий ідейний колектив”.²

Співробітники “Сигналів” і “Жагарів” були останнім перед вибухом Другої світової війни поколінням молодих митців, які старалися програмно окреслити як ставлення до ситуації в літературі, так і до найважливіших суспільно-політичних справ. Одночасно відмежовуючись від усякої програмовості, намагалися створити, спираючись на видання, власне літературне й суспільно-політичне кредо. У них відчувалася внутрішня сила та відповідальність покоління, пов’язана з наближенням назриваючих змін. Починали з ідейних пошуків у

¹ Jędrychowski S. Jednostka i kolektyw w sztuce / S. Jędrychowski // Piony. – 1932. – № 4. – S. 1.

² O czasopismach literackich // Sygnały. – 1934. – № 3. – S. 7.

різних сферах (“Жагари” у християнстві), потім наступив етап поетичної й політичної кристалізації, мали сильні, в тому числі організаційні, контакти з лівими. Їх спільною рисою була зрілість у трактуванні складних національних проблем, спроба розуміння рації національних меншостей і творчої співпраці з ними.

1.8. Програмотворча публіцистика та її філософсько-естетичні параметри

Розмаїття літературних угруповань та їх періодичних видань у 20–30-ті рр. ХХ ст. супроводжувалось активною програмотворчістю. Стало мало не обов’язком кожного нового літературного об’єднання оголошувати свої ідеї, естетичні та творчі принципи за посередництвом літературних маніфестів, передових редакційних статей і наукової публіцистики. Найактивнішими у цій формі самопрезентації були польські формісти, футуристи, представники Краківської авангарди та експресіоністи. Відсутність задекларованої програми, як це було в скамандритів, давало підстави для нападок і звинувачень в аморфності та еkleктичності як із боку представників радикальних літературних рухів (Друга авангарда, “Жагари” й ін.), так і більш поміркованих, традиційних (“Чартак”, “Пшедмесце” та ін.).

Саме людина є тією точкою, у якій стикаються й пересікаються життя та мистецтво. Митець, його індивідуальність й екзистенція вибудовують міст між життям і мистецтвом, творять своє альтернативне “я”. Модель відносин людини зі світом за посередництвом процесу творчості вибудовували митці у своїх програмах.

У 20–30-ті рр. ХХ ст. домінував тип колективної програми, яка визначала авторство збірним “ми” або не була підписана зовсім. Часто за колективним “ми” стояло чиєсь “я” конкретного автора. Найбільш індивідуалізованими були маніфести футуристів та експресіоністів, які творились окремими найяскравішими постатями (С. Пшибишевський, Б. Ясенський, Є. Гулевич), у формістів таким ідейним вождем був Л. Хвістек, у “Краківській Авангарді” – Т. Пейпер.

Головні тези, довкола яких вибудовуються програмні маніфести літературних груп, це новий тип літератури й мистецтва в нових суспільно-історичних умовах, зміна ролі митця та його творчих настанов, переосмислення парадигми “людина і світ” відповідно до нових потреб епохи, роль мистецтва та літератури в суспільному житті, незалежність і цілеспрямованість творчого акту й ін.

У літературній програмотворчості міжвоєнного двадцятиліття виокремлюється постать С. І. Віткевича, який був теоретиком та практиком, митцем поза колективом, письменником і художником із найоригінальнішою програмою (“біологічний монадизм”), яку самостійно втілював у своїй творчості впродовж усього життя. Основи концепції були викладені в праці “Pojęcia i twierdzenia implikowane przez pojęcia istnienia”, написаній ще в 1917 р., а надрукованій уперше в 1935-му. Естетичні погляди викристалізувалися в книгах “Nowe formy w malarstwie i wynikające stąd nieporozumienia” (1919), “Szkice estetyczne” (1922) і “Teatr” (1923).

С. І. Віткевич прагнув пояснити світ заново, створюючи власну оригінальну філософську систему. Підвалиною тієї конструкції були антонімічні поняття єдності й множинності. Засаднича та дуже плідна антиномія єдність-множинність була не єдиною. Ціла система письменника збудована на таких антиноміях, як сталість-змінність, тяглість-перервність, безкінечність-обмеженість (нескінченність стосується “Цілісності Існування”, обмеженість – “Існувань Окремих”). До поняття “Окремі Існування” належала найважливіша категорія – людські особистості (а значить і сценічні постаті, яким присвятив багато уваги, оскільки С. І. Віткевич був драматургом).

Самодостатньою в його концепції була одна монада (єдність, індивідуальність), залежною – група багатьох якостей (множинність). Ізсереди “Окремі існування” виглядають завершеними, їм більше нічого не потрібно для існування. Ззовні вони виглядають обмеженими в часі та просторі частинами великої “Цілості”. Внутрішня суперечлива онтологічна суть “Окремих Існувань” виявлялася в драматичних та прозових творах Віткевича, де змальовувався конфлікт між людиною як індивідом, що прагне до максимальної експансії, і людиною як частиною колективу, для якого доля особистості не має найменшого значення.

На думку Є. Квятковського, антонімічність системи С. І. Віткевича виникала зі спроби погодити два суперечливих рухи у філософії ХХ ст.: метафізичного та позитивістського. Це й зумовило численні незрозумілості та суперечності.¹

Кінцевим пунктом концепції Віткевича було поняття “Таємниці Існування”. Переживання “Таємниці Існування”, тієї Таємниці, яка полягала в парадоксі особистості в множинності (парадоксі, спіль-

¹ Kwiatkowski J. Dwudziestolecie Międzywojenne / J. Kwiatkowski. – Warszawa, 2000. – S. 28.

ному для індивідуума та цілісності існування), було для Віткевича найціннішим почуттям, єдиним, для якого варто жити на світі. Це метафізичне почуття він назвав метафізичним неспокоєм, у якому втілювався трагізм людського буття.

Естетична теорія С. І. Віткевича, відома під назвою “Теорія чистої форми” виростала з його онтології. Твір мистецтва мав бути виразом й одночасно причиною метафізичного почуття, маніфестацією єдності в множинності, мав показати людині зв’язок між власною індивідуальністю та цілісністю існування. На думку Віткевича, мистецтво мало досягнути цієї мети за допомогою засобів чисто формальних, наприклад завдяки певній конструкції “простих властивостей”, таких як колір і форма тощо.

На противагу авангарду, який вітав цивілізацію міста, машини й маси, бачив у ній великі шанси для нової літератури та впевнено дивився в майбутнє, Віткевич був переконаний, що цивілізація несе загибель культурі (свою програму трактував як продовження життя мистецтва й літератури, яка конала в конвульсіях). Майбутнє бачив у чорних або й безнадійних сірих кольорах. Заповідав переворот, який, справді, дасть владу в руки працюючих, і був переконаний, що він матиме на меті загальне добро та справедливість. Але ще більше був переконаний, що переворот остаточно підтвердить триваючий уже від певного часу процес дегуманізації людства, процес перемін у суспільному механізмі, який нагадуватиме організацію мурашок, бджіл чи джмелів. Розвиток історії, який іде шляхом переслідувань індивідуальності на користь загалу, на думку С. І. Віткевича, мусить довести до згасання метафізичних почуттів і пов’язаних із ними релігії, філософії, мистецтва, поезії.

Місто, маса, машина – ключові характеристики сучасного суспільства, на які спиралися концепції авангардних рухів міжвоєнної Польщі. Місто – головний простір міжлюдської комунікації. У ньому нове мистецтво, на думку польських футуристів, знайде ідеал нової краси. Маса, машина – це зміна характеру людських зв’язків у нову епоху. Головні програмні тези футуризму були викладені в статтях “Prymitywiści do narodów świata i do Polski” (“Г-га”, 1920), Т. Чижевського “Poezja ekspresjonistów i futurystów”, “Mój futurizm”, Б. Ясенського “Manifest w sprawie poezji futurystycznej. Jednodniówka futurystów 1921”, “Futurizm polski (Bilans)”, А. Стерна “Zwierzęta w klatce. (O polskim futuryzmie)”. У маніфестах звучали заклики “до польського народу в справі невідкладної футуризації життя” (natychmiastowej

futuryzacji), “в справі футуристичної поезії”, “в справі мистецької критики” (що вона не потрібна), “в справі фонетичної орфографії”.¹ Безсумнівно, у маніфестах утілилися початкові гасла європейського футуризму: заперечення традиції, зневага до минулого, похвала сучасності, прагнення беззаперечного новаторства, збурення усталених засад художньої оповіді. У маніфесті “примітивістів” із “Г-га” звучить похвала “простоті, ординарності, веселості, здоров’ю, тривіальності, сміху”,² “відголоски дадаїзму з його погордливым зневажанням цінностей міщанської культури і апологія ідіотизму”.³ Похвала техніці й сучасній цивілізації тут мають другорядне місце. У Маніфесті футуризації життя міститься задум радикальної демократизації мистецтва та його експансії у світ урбаністичної буденності, щоб вивільнити в ньому чинник радості й винахідливості: “Митці на вулицю! Мистецтво, яке зосереджується в кількасотенних, та навіть кількатисячних концертних залах, виставах, мистецьких палацах і т. п., є смішною анемічною потворою, тому що ним користується одна стамільйонна з усіх людей... Мистецтво має бути несподіваним, всепроникним, збивати з ніг”.⁴ Ідеї бралися із гасел російських кубофутуристів. Художніх здобутків було небагато. Перекреслювали речення як “антипоетичну звукову потвору”, прагнули визволити поезію з-під пут логіки і твердження. Цеглиною поезії вважали слово, а поетичний твір – композицією слів. Однак ця ключова теза футуристичної концепції не була розвинута. Слово трактується переважно як матеріальна одиниця, звукова або графічна, менш важливим є його семантичний вимір.

Митець у футуристичній концепції розглядався як частина маси, колективу, а мистецтво – справа суспільна. Майже завжди футуристи виступали як “ми” і майже ніколи не звучало “я”. Полемізуючи з іншими напрямками, футуризм окреслювався як виразно матеріалістична ідеологія, де і людина була, відповідно, продуктом суспільної діяльності. Однак не відмежовувалися від природи, а навпаки розглядали як прояв реальності, процесів життєдіяльності. Польські

¹ Jaworski St. Awangarda / St. Jaworski. – Warszawa : Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1992. – S. 185–190.

² Там само. – С. 182–183.

³ Jarosiński Z. Футуризм / Z. Jarosiński // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 315.

⁴ Jaworski S. Awangarda / S. Jaworski. – Warszawa : Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1992. – S. 187.

футуристи не бачили протиріччя між природою та цивілізацією – у живій матерії бачили схему дії машини, у світі машин бачили енергію стихій природи:

Elektryczne oczy strzały świecące
Szerokość mózgu metro-dworzec ziemi
Czarne pełne energii dynamo pędzące
Bez ognia koła gorące...¹

“Цивілізаційна” орієнтація зумовлювала оригінальну концепцію творчого процесу й ролі митця. Футуристи розуміли свою працю передусім як посередництво між дійсністю та читачем, як продовження актуального життя в слові. “Дисциплінована, інтелектуально мужня генерація митців покликана до втілення – як існуючий психічний тип – новітнього суспільства свідомих конструкторів життя”, писав С. Гацький (“Sztuka ludzka” в часописі “Альманах Новей Штукі”, № 1).²

Багато писали про реформу поетичної мови, указуючи її напрями. Однак нова поезія ХХ ст. не відкинула остаточно структуру речення, лише позбулася рис його гладкості, усталеності, допускаючи розмаїті порушення. Реченневий порядок став другорядним чинником організації тексту. Зіставлення було визнане в публіцистиці “Альманаху” ключовою творчою засадою. Ідея мала перспективи, бо давала змогу відірвати поезію від конвенційних мовних норм, стандартів поточного розумування, відкриваючи автономні форми мислення й висловлювання. На зіставленні будувалися такі новації футуристів, як зрівнювання знаків культури та буденності, техніки й природи, явищ естетичних і потворних, поєднання в метафорі понять, семантично віддалених, заперечення усталених конотацій.

Із-поміж декларованих у міжвоєнні літературних програм виділялися познанські експресіоністи, об’єднані довкола часопису “Здруй”. Головні програмотворці – засновники часопису С. Пшибишевський, Є. Гулевич та Я. Стур. Найважливіші тексти С. Пшибишевського “Ekspresjonizm, Słowacki i «Genezis z Ducha»” (1918) і “Powrotna fala (Naokoło ekspresjonizmu)”, надруковані в 1918 р. Статті Я. Стура

¹ Czyżewski T. Wejście w niebieski dzień / T. Czyżewski // Zielone oko. Poezje formistyczne. Elektryczne wizje. – Kraków, 1920. – S. 18.

² Цит. за : Jarosiński Z. Футуризм / Z. Jarosiński // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 317.

“Czego chcemy” і З. Косідовського “Z zagadnień twórczości” опубліковані в 1920 р., фундаментальна праця Єжи Гулевича “Ego eimi” – у 1921. Їх концепцію можна назвати містичним еволюціонізмом. Уважали, що еволюція людства досягається “духом” тих, що йдуть попереду (національних геніїв). Її мета – духовна досконалість, вивищення людини, яку можна досягнути тільки через постійну боротьбу з матерією, формою, традицією. По суті, це була релігійно-етична програма, а не естетично-літературна. Учила, як з’єднатися з Богом, але не відповідала на питання, як і про що писати. Глибока самосвідомість митця як особистості, відчуття відокремленості, загострений індивідуалізм диктували єдину “поетичну норму” польського експресіонізму – “Твори, як хочеш!”.¹

У 1917 р. С. Пшибишевський стає одним із головних авторів програми експресіонізму, намагаючись пов’язати її із традицією польського романтизму. На початках своїх міркувань експресіоністи розділяли буття на нижчу та вищу сфери, а мистецтво трактували як вузол, зв’язок митця із невидимою сферою. Спираючись на польських класиків, стверджували, що “мистецтво – видіння”.²

У виступі С. Бедерського “Czytelniku robożny” (1918, т. 3, з. 1) декларувалися гасла мистецької свободи – “Самі стали і вільні”, “самі змісту повні”. Активна життєва позиція була головною тезою, а потреба літератури як засобу формування позалітературної реальності – головною вимогою. Із програми поступово витіснялися метафізичні ідеї перших років, заповнюючи їх політичними.

У викладі програмових постулатів писали про вимогу мистецтва, яке не відображає зовнішній світ, а заглиблюється в людську душу, пізнає її; про красу, що будується не на гармонії зовнішніх складників образу, а на гармонії зовнішнього образу та його внутрішньої суті; про твір мистецтва, який справляв враження не зовнішньою формою, а відображав найпотаємніші куточки людських почуттів. Уважали, що мистецтво має бути виразом найвищої Правди, яка ховається в душі людини, або царства душі, якого всі прагнуть.³ Протиставлялися скамандритам, футуристам і формістам.

¹ Цит. за: Kwiatkowski J. Eleuter. Szkice o wczesnej poezji Jarosława Iwaszkiewicza / J. Kwiatkowski. – Warszawa, 1966. – S. 90.

² Słowo wstępne do “Zdroju” // Jaworski St. Awangarda. – Warszawa : Wydawnictwa Szkolne i pedagogiczne, 1992. – S. 171.

³ Od redakcji // Zdrój. – 1920. – Maj. – S. 1.

Кристалізація програмних засад відбулася 1920 р. в циклі нарисів Я. Стура “Czego chcemy?” (том 11, зошит 5–6), яку вважають маніфестом експресіонізму. Філософські позиції були викладені в статті Є. Гулевича “Ego eimi. O ewangeliey Jezu Christa według spisania Janowego. Rzecz w Duchu uyrzana” (1921). У цей період формується цілісна концепція польського експресіонізму, відбувається процес самоусвідомлення, актуалізуються потужні етичні й утопічні ідеї, увиразнюється концепція мистецтва, засади нової естетики, ставлення до інших літературних напрямів.

Теоретичні засади краківських авангардистів спиралися на міф технічного прогресу, віру в науку, уявлення про лінійний характер історичного процесу та суспільну утопію. Прагнули звільнення людини від залежності від природи, незалежності особистості від біології. Творчий процес усвідомлювали як раціональний акт. Великого значення надавали тодішнім суспільним процесам: розвиток цивілізації, великих міст, зростання участі мас у суспільному житті, демократизація. Водночас акцептували обмеження особистості на користь суспільної організації, примат прав економіки та колективних інтересів.

Прагнули нового мистецтва, яке буде співучасником такої суспільної еволюції. Не йшлося про агітацію, а про нові мистецькі форми, які формуватимуть суспільну підсвідомість, утверджуватимуть у ній нові зразки мислення й почуттів.

Виступи Т. Пейпера, які друкувалися в часописі “Звротніца”, накреслили програму майбутньої групи “Краківська Авангарда”. Відмежовуючись від футуризму, члени групи водночас мали з ними багато спільного. Вони виступали за творчість, пов’язану із сьогоденням, із новітньою технічною цивілізацією і життям великого міста (гасло: місто–маса–машина). Праця художника розумілася у зв’язку із його суспільною роллю і пов’язувалась із ремеслом, яке втілювалося в “слові”. Поезія в такому розумінні – це продумана мовна конструкція, заснована на мовній дисципліні й ощадливості (переважно покладалися на метафору й еліпсис, сферу відчуттів передавали еквіваленти, світ речей – через їх псевдоніми). Стержнем зв’язків у новому суспільстві, на думку теоретика Краківської Авангарди Т. Пейпера, є людина. Зв’язок мистецтво-суспільство для Т. Пейпера надто примарний. Мистецтво-людина – зв’язок багатовекторний.

Примат конструкції, суспільна роль митця, втілена в слові, текст сконденсованого метафоричного змісту – складники автономної поетичної реальності, що твориться. На відміну від футуристів, Т. Пей-

пер захищав речення перед “словами на волі”, конструкцію – перед хаосом. У його уявленні конструкція була втіленням цілості зовнішнього світу. Будування художнього твору мало спиратися на органічні й функціональні засади.

Праця Т. Пейпера “*Nowe Usta*” є теорією поетичної мови. Поетичне речення – це відображення стосунків підмета з предметом. Слово у прозі – називає, у поезії – “псевдонімує”, творить багатослівний синонім – перифраз, у якому виявляється ставлення автора. Митець – майстер словотворення, свідомий своїх завдань і засобів. Замість зображення внутрішнього життя – творча воля, замість переживань – їх селекція та рефлексія над ними. Передбачалась особлива роль читача, який мав реконструювати з мови поетичних еквівалентів твору через мову власних емоцій нову поетичну реальність. Віддалена рима, економія літературних засобів, структурна співмірність мали формувати суспільну уяву реципієнта. Метафора повинна була спонукати читача до ревізії пануючої суспільної ієрархії.¹

У другому циклі часопису групи головною фігурою групи стає Ю. Пшибось, виступає як теоретик авангарду, публікує нариси: “*Człowiek nad Przyrodą*”, “*Człowiek w rzeczach*”, “*Idea rygoru*”. У своїх поглядах спирається на засадничі ідеї Т. Пейпера, творчо їх розвиває: висловлюється за інтелектуальну дисципліну митця, яка би спиралася на ощадливість у використанні слів, на “обґрунтованості застосування кожного елемента”, на художній конструкції, яка мала б “рівномірне наповнення поетичними вартостями” і т. д.

Ю. Пшибось акцентує на суспільному аспекті творчої праці: людина в інтелектуальній праці починає панувати над природою. Давній культ природи був ознакою її бездарності, людської слабкості. Твір сучасного митця, звільнений від невідкладності й дидактики, є заповітом, який містить нову, як у використанні слова, так у творенні фантазії, суспільну роль. Теоретик акцентує споживче ставлення до природи та її краси. “Гора була колись гарною тому, що підвівши до неба очі, мав ілюзію, що вищий за її вершину. Гора зараз є гарною тому, що можу її здобути, якщо я турист; можу її перетнути тунелем, якщо я інженер... Проте гарнішим від гори є аероплан, який піднімає льотчика понад найвищі вершини гір, в якому спіралями позначені сліди марень розуму і втілень людської волі, що панує над природою”, – писав Ю. Пшибось.²

¹ Peiper T. *Nowe Usta* / T. Peiper // *Jaworski St. Awangarda*. – Warszawa : Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1992. – S. 218–225.

² Pszyboś J. *Człowiek nad Przyrodą* / J. Pszyboś // *Zwrotnica*. – 1926. – № 9. – S. 1.

Розвиток програми польського авангарду простежується в публікаціях Яна Бженковського на сторінках часопису “Штука Вспулческа”. Його міркування зосереджувалися на самому процесі творення художнього тексту. Еволюцію тогочасної поезії митець розкриває через динаміку елементів, на основі яких розбудовується художній образ, тобто від “слів на волі” Марінетті через метафору – “художнє втілення метафізичного конфлікту” – до еліпсису, який формує “образ-поняття”.¹ Серед досягнень нового мистецтва бачить зміну настанови художнього твору, відмову від досконалого копіювання оточуючого світу на користь виокремлення «відмінностей», відмінностей образу від його природної копії. Це відбувається, на думку Я. Бженковського, за посередництвом “деформації барв”, “деформації об’єму”, “деформації перспективи”, “деформації лінії”, які, у свою чергу, є підвалинами “конструкції” (“композиції”). Конструювання образу з “чисто абстрактних елементів” – це, на його думку, рух “до ладу, до простоти”.²

На пізньому етапі своєї еволюції краківські авангардисти постулювали єдність поетичної візії та інтегральність стилю. У кінці 30-х років Я. Бженковський висунув концепцію метареалізму. Поезія мала стати поетично організованим спогадом, унесення до неї часу, тривання і становлення зближало її до епіки, давало змогу зайняти певну моральну позицію щодо світу. Цілком можливо, що ідея народжувалась із загальнопольської тенденції 30-х років активного проникнення у поезію епічного начала. І Ю. Пшибось, і Я. Бженковський спиралися на категорії візія, уява, образ. Я. Курек у статтях, надрукованих у “Європі” й “Лінії” оголошував естетику ладу, культ речення, усвідомлену працю поета, зв’язність та доцільність мови. На відміну від представників інших авангардних рухів їх поезія розвивалася в ногу із теорією і взаємно доповнювалися.

Примат життя над мистецтвом, колективу над особистістю та чітко виражені ліві ідеали проголошували такі групи, як “Квадрига”, “Жагари” й “Сигнали”.

Програмні статті “Квадриги” писали головно С. Бібровський (“Sztuka wojująca i triumfująca” (1927, № 1); “Nie przebrzmiały wasze tęsknoty” (№ 2); “U progu idących przemian” (1928, № 2)), С. Добровольський (“Rzemisło czy objawienie” (1927, № 2); “Miserere” 1929, № 2)) та Л. Шенвальд (“Wojna czy pokój” (1928, № 1); “O śmierci” (1927, № 2)),

¹ L’Art Contemporain – Sztuka Współczesna. – Paryż, 1929. – № 1. – S. 6.

² L’Art Contemporain – Sztuka Współczesna. – Paryż, 1930. – № 3. – S. 91–92.

виголошуючи “суспільне мистецтво, суспільну справедливість і гідність праці”.

Програма була не стільки літературна, скільки громадсько-політична, ідеологія брала верх над естетикою. Статті відзначалися бойовим пафосом, виступали за ідеологізацію та суспільну радикалізацію мистецтва. Згодом з’явився постулат “творчої позиції щодо суспільства”, у цілому не новий, бо був у багатьох програмах авангардних груп. Протиставлялися “міщанському естетизму” скамандритів і “містровсько-формальним” цілям “Краківської Авангарди”. Поза доволі загальними програмними тезами кожен член групи керувався власними художніми пошуками, по-своєму формував поетику, використовував різні здобутки. Об’єктом запеклих нападок був “Скамандр” за брак ідеології. Г. Газда вважає, що атаки на скамандритів були стратегічними, а не програмними,¹ бо пізніше, у 30-ті роки, члени “Квадриги” співпрацювали з виданнями скамандритів. Згодом С. Добровольський писав: “Розбилась «Квадрига» об культурну байдужість класу, для якого культура є квіткою біля кожуха грубого інтересу, котрий перед лицем загрози тій культурі думає лише про те, як зберегти рештки нагромадженого жиру”.² Творчість “Квадриги” характеризувалася виразним еkleктизмом: скільки поетів – стільки поетик (від високого класичного стилю до антиестетизму, від ліричного імпресіонізму й настроєвої метафори до реалістичних чи натуралістичних картин, від стихеного голосу до агітації та крику). Відсутність єдиного поетичного канону групи призвела до того, що поетичну своєрідність члени досягнули вже поза групою.

Жагаристи (молоді вільненські митці, об’єднані в групу “Жагари”) також підпорядковували літературу суспільно-економічній реальності, домагаючися змін. Роль літератури бачили не стільки в моралізаторстві й дидактизмі, як у формуванні нового типу людини, яка найбільш потрібна майбутньому суспільству. До обов’язків нового мистецтва й літератури відносили виправлення певних сегментів психіки, свідомий розвиток одних диспозицій і викорчування інших. Суспільну роль літератури розуміли широко, надаючи письменникам чималу владу над душами. Незважаючи на категоричне заперечення комуністичної та націоналістичної ідеології, суспільна програма жагаристів мала багато спільного із їх ключовими тезами. Культ

¹ Gazda G. Kwadryga / Grzegorz Gazda // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Wydawnictwo “Zakład Narodowy im. Ossolińskich”, 1996. – S. 523.

² Там само.

колективу (маси), культ поступу й боротьби, нищівна критика буржуазної епохи зближували їх із гаслами пролетарської літератури та футуризму. Попередньо викладені думки жагаристів про літературу та її роль у суспільстві були розвинуті в п'ятому випуску часопису в статті “Buljon z gwoździ” (“Бульйон зі цвяхів”), підписаній псевдонімом Jan (автором статті був Ч. Мілош). Ішлося про функціональну роль мистецтва як засобу організації людської психіки, як знаряддя формування нової суспільної свідомості.

С. Єндриховський у статті “Jednostka i kolektyw w sztuce” (“Індивід і колектив у мистецтві”) пропонує “грунтовну ревізію ролі особистості в суспільстві”, оцінює її з точки зору “внеску в суспільне життя”, діяльності в колективі, з боку праці й продуктивної ролі. Така методологічна настанова літератури зумовлювала пошук відповідних форм і засобів вираження.

Програмні засади жагаристів стосувалися більше суспільної стратегії, ніж питань творчості. Їхні ідеї балансували “між демократизмом ліберально-демократичної Європи, що відходила в минуле, та тоталітаризмом – образом централізовано керованої держави”, – зазначав Марек Залеський.¹ Вони намагалися сформувані свою концепцію “третього шляху” й ідеал суспільства справедливості – проект “держави праці”, суспільства “вільних творців” і їхньої нової культури. Багато почерпнули із публіцистики С. Жеромського та авангардної традиції, де мистецтво мало певні суспільні завдання, відіграло роль допоміжного засобу у формуванні психіки читача – члена очікуваного суспільства майбутнього. Позиція молодих вільненців була швидше моральним протестом, жаданням суспільної справедливості, проявом огиди до політики й ментальності правих та їх політичної заангажованості. Певний час вони належали до лівого руху, однак жоден із поетів не був комуністом у сенсі партійної приналежності чи переконань. Із лівої ідеології засвоїли діалектичну методу, але були впевнені, що комунізм і капіталізм отруєні хворобою. Марксизм уважали філософією історичної катастрофи. Ліві не зараховували жагаристів до свого табору через інтелігентність та духовні інтенції, а праві вважали їх революціонерами.

Представники групи “Жагари” мали багато спільного із люблінськими митцями. Їх громадянський бунт живився метафізичним

¹ Zaleski M. Awangarda druga / M. Zaleski // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 71.

неспокоєм. Мистецтво було для них міфотворчістю, яка переносила зусилля митця в сферу сакрального в його філософському сенсі. Твір мистецтва, за висловом Ю. Чеховича, був “мікрокосмосом, що відби-
вав епоху”.¹ Творчість розглядалась як акт пізнання, який руйнував
внутрішню самотність людини. Характеризувалися схильністю до
філософського катастрофізму, який набував форм героїчного чи тра-
гічного, прагнули до пошуків сталих непохитних вартостей, сенсу
вищого, позаісторичного порядку.

Постулати програми жагаристів і люблінських авангардистів у
багатьох аспектах пересікалися із тезами програмних текстів львів-
ського часопису “Сигнали”. У третьому випуску 1934 р. у вступній
статті “*Ku czemu idziemy?*” редакція виклала ідеологічні засади
колективу. Підкреслювали незалежність від усіх політичних таборів,
висловлювали негативну оцінку тодішніх ідейних рухів. Із-поміж
їхніх яскравих спільних рис називали культ вождя, переслідування
інакодумців, виховання послухності та ін. Характерною ознакою
епохи вважали знеосіблення людини, утрату гуманістичних ціннос-
тей. Їхня концепція нового ладу мала виразні етичні акценти. Серед
ключових етичних понять – обов’язок – “єдина надійна річ”, яка
“творить органічний зв’язок людини із суспільством”. Тому й мета
кожної особистості бачилась у служінні інтересам колективу.

Відчуття загрози, самотність, відчуження – наскрізні мотиви
публіцистики представників генерації, названої в Польщі “Другою
Авангардою” (Ю. Чехович: “Людина бачить катастрофу”; Ч. Мілош:
“Ми з проклятого покоління”, “Для нашого покоління людина була
іграшкою демонічних сил, які містяться не в ній самій, але в міжлюд-
ському просторі, витвореному нею із подібними їй”). Ці катастрофіч-
ні акценти не є образом кінця історичного циклу, навпаки, передчу-
вана катастрофа, на їхнє переконання, матиме характер катарсису, є
елементом історичного циклу – несе шанси на зцілення й відроджен-
ня (“зцілюючий катастрофізм”). Мистецтво вважали найвищим вира-
зом самоусвідомлення людства. Поет, творячи, а читач – переживаю-
чи твір, знаходять у мистецькому символі образ власного “я”. Мис-
тецтво має виразити епоху, бути її синтезом, а не лише фрагментом.
Твір мистецтва – мікрокосмос, який відображає епоху.² Творчість –
акт пізнання, який розбиває внутрішню самотність людини.

¹ Czechowicz J. Wyobrażenia stwarzająca / J. Czechowicz ; oprac. T. Kłak // Szkieł literackie. – Lublin, 1972. – S. 90.

² Czechowicz J. Koc rydzy / J. Czechowicz. – Lublin, 1992. – S. 240.

Засадничою ідеєю концепції польського автентизму та його лідера С. Черніка було поняття “реального”, “повновартісного”, “автентичного” переживання поета, яке лежить в основі творчого акту. Цьому поняттю протиставляв “сурогати” (переважно футуристичної природи), називаючи так те, що вважав штучним, непережитим. Автентисти висували й етичні цінності, але літературна програма була надто загальною й надто дискусійною, бо ґрунтувалася на твердженні, що “не буде лірикою вірш, який описує настрої під час бурі на морі, якщо поет не бачив моря”. Акцентували увагу на психологічній та біографічній генезі поезії. Автентизм – своєрідна поетична етика, почуття відповідальності в ім’я “найтіснішого зв’язку з нашою життєвою правдою”.¹

Першим викладом автентизму вважається стаття Черніка “Treść i forma”, надрукована у літературному місячнику “Камена” (1933–1934, № 7). Вона викликала певний резонанс, після якого утвердилося поняття автентизму. Термін уже функціонував у критиці як позначення нових тенденцій, переважно в прозі (література факту, документалізм). Його вживає З. Налковська в статті про французький роман (“Вядомосці Літерацке” (1926, № 51–52)). Автентизм передбачав правдивість, вірогідність, узгодженість із реальністю.

“Якщо у вірші має бути тіло, кров, життя – його первісний матеріал мусить бути автентичним, бо в іншому випадку залишається набором пустих слів... Матеріал-сировина, який є автентичним змістом поета, істотний матеріал, поет вивільняє властивим йому і його змістовій концепції способом... Один такий правдивий вірш замінить томи сьгоднішніх віршотворців”, – писав С. Чернік.² Автентизм спирався на пошук художньої правди в тісному зв’язку з пошуком життєвої правди. Фундаментальний принцип – залежність поетичного твору від багажу життєвого матеріалу поета у формі переживань, знань, досвіду, вражень і т. д. Автентизм у ліриці виключав славослів’я, ефекти, вимисел. Переносив поезію на рівень психологічної інтроспекції, домагався безпосереднього зіткнення із життєвим матеріалом, відкидав поетичну уяву.

Близькою автентистам була програма “Чартака”. Програмні засади групи та часопису викладені в статтях Я. Міллера “Rzeczzenie wstępne” (№ 1), “Do czytelnika” Е. Козіковського (№ 2), “Słowo

¹ Czernik S. Styl w liryce / S. Czernik // Okolica poetów. – 1935. – № 1. – S. 1.

² Цит. за : Gazda G. Słownik europejskich kierunków i grup literackich XX wieku / Grzegorz Gazda. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe, 2000. – S. 48.

wstępne” Е. Зегадловича, “О przyrodzie” Ю. Бжостовської, “О marzeniach i tęsknotach naszych” Е. Козіковського, “О mitach, faktach i możliwościach” Шантроха (№ 3). У них були продовжені традиції попередника (“Понови”), але гасло мистецтва, що спиралося на народні традиції прямо не висловлювалося. Група презентувала програму “самобутності”, народності, антиурбанізму. У вступній не підписаній статті до першого випуску “Понови” Ян Непомуцен Міллер писав, як і всі інші автори, про відхід поезії, що будила національний дух, про необхідність звернення до загальнолюдських сенсів, до народної творчості. Йшлося про пошук своєрідної форми для вираження загальнолюдської сутності.

Програмовий виступ “Чартака” був написаний також Я. Міллером. З’явився постулат універсалізму, народність поєднувалась із культом праці. Після першого випуску Я. Міллер вийшов із “Чартака”, не погоджуючись із дуже акцентованим в ідеології групи бескидським регіоналізмом. У другому числі з’являється гасло регіоналізму, про який писав Едвард Козіковський. У вступному виступі до третього числа Е. Зегадлович виголошував войовничий антиурбанізм, у сільському житті, у безпосередньому контакті з природою й містичному зв’язку бачив порятунок людства. Донедавна пов’язаний із експресіонізмом “Здрую”, Е. Зегадлович утверджував думку, що форма в поезії є справою несуттєвою: сам дух знайде собі таку, як йому треба. Третій випуск “Чартака” був останнім. Настанови “Понови” і “Чартака” були найбільш опозиційними програмі Т. Пейпера, творця “Краківської Авангарди”. Деякі критики їх уважали поверховими, примітивними. Група презентувала концепцію простої людини, первісність, ідеї общини, своєрідний оптимістичний експресіонізм. Митцям притаманні захоплення краєвидами Бескиду як вияв антицивілізаційності та антиурбанізму, можливість гармонійного поєднання з природою, традиційна мова, простота тропів, емоційна природність поетичного образу й т. д. “Виходимо із землі. Це весь наш родовід, поезія наша і філософія наша”, – писав Е. Зегадлович у третьому числі видання.¹

На відміну від усіх інших польських літературних груп міжвоєн-ня “Скамандр” ніколи не виголошував програмних засад, не друкував маніфестів чи програмних тез. Однак їх поетична, публіцистична творчість, громадська та видавнича діяльність презентували дуже яс-

¹ Zegadłowicz E. Słowo wstępne / Emil Zegadłowicz // Czartak. – 1928. – № 3. – S. 9.

краву модель літератури, яка спиралася на виразні світоглядні засади. На формування програми групи мали вплив загальноєвропейські ідеї, які були опозиційними до символістської концепції. Переважало повернення до активної позиції (активізм), захоплення натовпом і новітнім містом (урбанізм), використання поточної мови як матеріалу лірики (поетика повсякденності). У цілому ці позиції можна окреслити як віталізм, у якому центральне місце займає “життя” не тільки в метафізичному його значенні, а пов’язане зі сферами цивілізації, повсякденності та суспільної вартості (почуття спільності з людською масою). Такі мотиви вже звучали у Вітмена, Верхарна, Бодлера, Блока, Брюсова та ін. Певні риси майбутньої поетичної моделі “Скамандру” можна побачити в рухах, що сформувалися до 1918 р. – футуризмі (протиставлення минулого образу нового світу й нової цивілізації), експресіонізмі (звернення до проблем групи, громади, активна позиція). На початках скамандритам близька експресіоністична лірика протесту проти війни – пацифізм і діонісійське захоплення життям. Після 1918 р. посилюються філософські тенденції – віталістична філософія (Ф. Ніцше та А. Бергсон). Раніше ці риси частково виявились у поезії Л. Стаффа, якого вважали патроном групи. Однак вони могли розквітнути лише в умовах незалежного суспільства.

Група як творчий колектив сповідувала вільний розвиток кожного літературного таланту, зв’язок мистецтва із сьогоденням: “ми є поетами сьогодення – у цьому наша віра і вся наша програма”¹, віталізм – оспівування всіх проявів життя в його біологічній повноті та буйності. Свою мистецьку експансію називали популізмом, бо вона була спрямована на широке коло отримувачів, читачів, залучення нового читача до суспільного обігу літератури, формування нового громадського статусу поета на літературному ринку.

Поетика скамандритів спиралася на деякі здобутки молодопольської поетики – імпресіоністична композиція вірша, швидкоплинна настроєність; парнаський ідеал досконалої форми; естетизм, романтичну стилізацію, публіцистичну риторичку, інтелектуальну рефлексійність, подекуди свідому брутальність та зниження поетичного стилю, експресіоністичні й футуристичні інтенції. Така різноманітність свідчить про синкретизм і своєрідність явища.

Скамандрити відмовилися від традиційного розуміння національного посланництва та громадського обов’язку поета, від традиційного

¹ Цит. за : Stradecki J. Skamander / J. Stradecki // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 1007.

канону високих тем, усвідомили, що стара роль літератури стає безпредметною. Пропагували розширення меж поетичного використання поточної мови, сатири, гумору, іронії. Надавали перевагу колективним проблемам – концепція міста, натовпу, громади замість індивідуальних почуттів і емоцій. Їхній ліричний герой – людина, оточена сучасними, найчастіше міськими поетичними реаліями. Скамандри-там притаманна строфічна форма, ритмічна узгодженість, веристична (правдива) модель поетичного світу.

Віталізм розуміли в широкому значенні: не тільки вживання життям, а й обґрунтування певних суспільних процесів, переборення міщанства, творення нового стилю життя. Замість романтичного поета-пророка й модерністського поета понад світом сформували вірш поета-учасника щоденного життя відродженої держави, заангажованого безпосереднім його перебігом і новий тип участі в культурному житті – не споглядання, вболівання, а активна спільна діяльність у широкому її значенні.

Літературний процес міжвоєнних років у Польщі позначився розмаїттям програм і творчих концепцій, які, незважаючи на декларовану відокремленість від інших, мали ряд спільних рис. Головну увагу зосереджували на суспільній ролі митця та його зв'язку із життям. Метою мистецтва бачили формування нової особистості згідно з потребами нової епохи, і лише механізми цього процесу в різних групах відрізнялися між собою. У цілому всі програми були занадто декларативними й універсальними, щоб утілитися в практичній діяльності, відображали ідейні пошуки своєї доби.

1.9. Волинська та львівська періодика 20–30-х рр.

На початок 20-х років ХХ ст., коли Волинь увійшла до складу Польщі, більшість її населення склали українці, але, крім них, землі краю населяли поляки, євреї, чехи, караїми, німці та інші народності. Тут завжди розмовляли різними мовами, сповідували різні релігії, співіснували різні культури. Така історична ситуація сприяла формуванню певного рівня толерантності у спілкуванні між представниками різних етносів. Узаємна повага та довір'я мусили бути запорукою їх спокійного й надійного співжиття.

У січні 1920 р., коли стала очевидною розв'язка польсько-більшовицької війни та зрозуміло, що західноукраїнські землі ввійдуть до

складу Польської держави, Юзеф Пілсудський у своїй промові в Рівному сказав: “Ми, поляки, були об’єктом різних кресових політик. Нам знайома така політика, коли інші нами керували. В цілому світі кресова політика подібна до тієї, об’єктом якої ми були. Не знаю іншої кресової політики, як політика зневаги та утиску, гаслом якої є слова: “Біда переможеним”. Ми, поляки, добре знаємо, які це має наслідки, як недалеко веде, яких незначних результатів досягає... Якщо в цілому світі панує непорядність у кресовій політиці, я хотів би, щоб наша кресова політика, була чесною”.¹ Однак ідеї, виголошені вождями, не завжди втілювалися на практиці. В реальності питання міжнаціональних відносин на львівських та волинських землях були набагато складнішими. Їх різнобічно віддзеркалюють часописи міжвоєнної доби. У пресі відобразилися всі перипетії суспільно-національного життя, соціальне буття відбилося в текстовій реальності періодичних видань.

Упродовж 20–30-х рр. на Волині існували десятки українських та польських видань, кілька російських, єврейських, чеських, караїмських, які презентували традиції та інтереси своїх соціально-етнічних груп. Вони висвітлювали важливі, господарські, політичні та культурні проблеми краю. Феномен україномовної періодики Волині був об’єктом численних наукових розвідок українських журналістико-знавців. Про неї написано монографії, укладено бібліографічні покажчики, опубліковано багато статей, у яких важливе місце займає період міжвоєнтя.² Натомість волинська преса інших народів, які населяли край, не досліджена в українському пресознавстві.

¹ Piłsudski J. Przemówienie w Równem dnia 9 stycznia 1920 r. / Józef Piłsudski // Rocznik Wołyński. – Równe, 1935. – T. IV. – S. 1.

² Див. : Миць М. Українська періодична преса Волині (1921–1939 рр.) як історичне джерело : автореф. дис. ... канд. іст. наук. 07.00.09. – історіографія, джерелознавство та методи історичних досліджень / М. Миць ; Ін-т укр. археології НАН України. – К., 1995 ; Мартинюк М. Українські періодичні видання Західної України, країн Центральної та Західної Європи (1914–1939 рр.) : матеріали до бібліографії / М. Мартинюк. – Л., 1998 ; Мілясевич І. В. Періодичні видання Волинської губернії XIX – поч. XX ст. Історико-бібліографічне дослідження / І. В. Мілясевич ; наук. редактор М. М. Романюк. – Л. : [б. в.], 2004 ; Павлюк І. З. Українська легальна преса Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя 1917–1939, 1941–1944 рр. / І. З. Павлюк. – Л. : Каменяр, 2001 ; Павлюк І. З. Українська преса Волинської області 1939–1941, 1944–2000 рр. : монографія / І. З. Павлюк. – Луцьк : Волин. обл. друк., 2004 ; Новосад О. Постулати українсько-польського співжиття у міжвоєнний період : за матеріалами часопису “Волинське слово” (1937–1939) / О. Новосад // Проблеми славістики. – Луцьк, 2003. – Ч. 2. – С. 65–71 та ін.

Регіональні засоби масової інформації завжди певною мірою локалізовані (змаргіналізовані) як за змістом, так і за формою. На Волині у міжвоєнну добу їх характер частково визначала польська державна політика, яка дещо відрізнялася від попереднього етапу – політики Російської імперії (україномовних видань тоді взагалі не було). Розглядаючи історію української преси міжвоєнної доби на прикладі волинських видань можна говорити про її становлення як такої порівняно з виданнями інших націй, варто відзначити історично зумовлену змістову локальність, що суттєво відрізняє її від центральної, і водночас домінуючий проблемно-тематичний універсалізм, спричинений різношерстою місцевою читацькою аудиторією. У силу спрямованості на різностанове та різного рівня освіченості населення воєводства майже кожне видання прагнуло охопити всі найважливіші суспільно-політичні, господарські й культурні проблеми. Фахове або ж якесь інше звуження тематики публікацій часопису призводило до втрати читачів, що неминуче загрожувало закриттям, тому більшість періодичних видань прагнула задовольнити інтереси широких верств населення. Водночас ця універсальність замикалася на проблемах регіону і майже не виходила на рівень загальнодержавний.

Центральна періодика переважно спеціалізувалася за сферами суспільного життя (громадсько-політична, економічна, літературна тощо), задовольняючи інтереси певних груп населення всієї країни. У міжвоєнній Польщі існувало багато власне літературних та суспільно-літературних видань, тоді як серед волинської преси такого типу часописів виділити практично неможливо. Їх класифікація спирається на ідеологічні засади (ліві, праві, релігійні тощо) і професійну орієнтацію (селянські, кооперативні, просвітні й ін.). Літературні теми висвітлювалися принагідно та дуже епізодично поряд з іншими актуальними темами, частіше в дитячій і молодіжній періодиці.

Російська община на території міжвоєнної Волині була нечисленною, мала свою періодику. Серед надзвичайно цікавих явищ – “Юный гимназист”, “литературный журналъ, издаваемый учащимися IV класса Луцкой Русской Гимназии”.¹ Назва “часопис” стосовно цього видання є умовною, тому що воно було рукописним (написане чорнилом каліграфічним дитячим почерком), розмножувалося за допомогою копівки. Роки видання рахувалися не за календарем, а за навчальним роком. Друкувались учнівські твори, поезії російської класики, переважали тематичні випуски. Із рядків, написаних дітьми,

¹ Юный гимназист. – Луцк, 1929. – № 1.

віє гордістю за свою культуру, відповідальністю за її збереження й популяризацію.

Особливий інтерес викликає інше російськомовне видання – це ілюстрований неперіодичний журнал “Казачья воля”, літературний і політичний, що виходив 1936 р. в Луцьку накладом 2000 екземплярів. Це орган організації козацької еміграції на Волині, а місцевий осередок еміграції був у селі Чаруків поблизу Луцька. Він представляв лише маленьку частину значної сітки козацьких товариств за межами Росії в Польщі (Варшаві), Румунії, Югославії, Франції й інших країнах. Редакція часопису прихильно ставилася до польської влади. Про це свідчать стаття “Памяти маршала Иосифа Пилсудского” та вірш “К годовщине смерти”, присвячений Маршалку II Речі Посполитої, надруковані в другому числі за 1936 р.¹

Більшість публікацій цього журналу розкриває ідеологічні засади діяльності козацької еміграції, спрямованої на утвердження ідеалів вільного незалежного козацтва, розвиток його культурних традицій. Видання було відверто антирадянське, йшлося про утворення суверенної держави Казакія на землях понад Доном, Кубанню й Тереком. У статті “Страдальцы за идею «Вольного Казачества»” автор (С. Рябцев) розкриває основні етапи козацької боротьби проти Москви за незалежність, починаючи від повстання Степана Разіна. Публіцист називає три постулати, на яких базується життя козацтва: “свобода, независимость, казачьи уклады жизни”,² і закінчує виступ закликом до об’єднання та боротьби.

У публікації Ф. Штовханя “Наши задачи” формулюються завдання козацької еміграції, серед яких найголовніші: “...Организовать и сохранить все казачьи силы; Обратить серьезное внимание на подрастающее поколение и воспитать его в казачьем духе; Работать для Казачества; ...Доверие к соседям и поиск союзников; ...Формировать кадры с пяти дивизий в пятьдесят...”³

Значне місце у виданні займали художні твори, друкувалися вірші Г. Діктарова, В. Самсонова, Є. Кротова, нариси А. Чебурашкіна і есе Г. Діктарова та багатьох інших авторів. Деякі статті (наприклад В. Єремєєвої “Zagadnienie kozackie” “Козацьке питання”) друкувалися польською мовою, очевидно, для залучення ширшого кола читачів. Наскрізна ідея часопису – боротьба з більшовизмом. Друкувалися

¹ Казачья воля. – Луцк, 1936. – № 2. – С. 1–3.

² Там же. – С. 6.

³ Там же. – С. 8–12.

оповідання, поезії та нариси, сповнені ностальгією та історичними ремінісценціями. Із тексту публікацій зрозуміло, що козацька еміграція, як і всі інші, переживала матеріальні проблеми, ідейні суперечності, міжособистісні конфлікти, розчарування й зневіру певної частини членів організації.

Української періодики на Волині в міжвоєнний період виходило набагато більше, проте мало було таких часописів, які могли виходити безперервно впродовж кількох років. Більшість із них за деякий час закривалися або через фінансові проблеми, або заборонялися владою через радикальні антипольські настрої. У цілому волинська преса була багатотематичною, спрямованою на різні верстви суспільства, однак переважну частину становили громадсько-політичні часописи.

Єдиний на Волині український дитячий часопис “Сонечко” виходив у Рівному з 1935 по 1939 рр. Опікувалося ним Товариство “Українська школа”, яке, крім цього, ще видавало в 1939 р. місячник “Культурне життя”, що вважався його органом.

Зміст “Сонечка” був спрямований на духовно-національне виховання дітей. Тут відсутні публікації політичного чи ідеологічного змісту. Друкуються оповідання, вірші, казки, ребуси, загадки, наукові нариси, листи читачів тощо. До визначних подій давалися розповіді про видатних українців, наприклад стаття “Тарас Шевченко”.¹

Загальнокультурне спрямування мав місячник “Культурне життя”. У першому числі були виголошені завдання: “Часопис буде служити великій справі піднесення культурного рівня українського волинського загалу”.² На сторінках видання піднімалися проблеми освіти, шкільництва, духовного та патріотичного виховання молоді, бібліотечних справ, української літератури.

Серед українських видань Волині, які за їх ідеологічною спрямованістю можна порівняти із російським журналом “Казачья воля”, варто відзначити газету “Громада”, орган української національної думки. Однак вона відрізнялася від російськомовного видання тим, що надзвичайно критично ставилася не тільки до радянської влади, але й до польської. У публікаціях ідеться про політичні, релігійні, соціальні утиски українців на Волині. Розповідається про закриття українських церков, про заміну українських шкіл утраквістичними (двомовними із головною мовою викладання польською), про відби-

¹ Сонечко. – Рівне, 1939. – № 6–7. – С. 3–4.

² Культурне життя. – Рівне, 1939. – № 1. – С. 1.

рання церковних земель, про осадництво як польську колонізацію Волині, про зменшення українських кооперативів на селі тощо. Наскрізна думка публікацій – об'єднання всіх українських сил, їх культурно-патріотичне виховання для боротьби за єдину незалежну українську державу.

У ряді статей газети розповідається про ті проблеми, які переживала українська громада. У другому номері за 1926 р. редакція писала: “В керуючих кругах нашого громадянства стало ширитися те, що є звичайним початком громадської дезорганізації, ослаблення й руїни, а саме – стало ширитися взаємне недовір'я, розбрат...”. Автор закликав “до скріплювання єдиного українського фронту”.¹ Через свою радикальну налаштованість газета проіснувала недовго. Упродовж 1926 р. вона пережила ряд конфіскацій, а згодом була закрита.

До радикальних українських видань належала газета “Дзвін”, яка виходила у 20-ті роки в Рівному. Тут друкувалося багато інформації з історії України, особливо з подій нещодавньої війни України за свою незалежність. Актуальною залишалася тема єдності всіх сил у боротьбі за спільну справу.²

До ідеологічно поміркованих належали тижневик “Народний вісник” (Луцьк, 1927), газета “Волинська неділя” (Львів–Луцьк, 1927–1933), двотижневик “На варті” (Володимир–Волинський, 1925–1926). Були видання, що відображали погляди частини українського суспільства, яка лояльно ставилася до польської влади, бачила в суспільстві позитивні зміни й декларувала ідею польсько-українського мирного співжиття. Це “Волинське слово”, орган Волинського українського об'єднання (Луцьк, 1937–1939), релігійно-громадський часопис “Шлях” (Луцьк, 1937–1938). Місячник “Рідний колос” (Луцьк, 1933–1935) був присвячений винятково господарській проблематиці й уникав будь-яких політичних тем.

Із-поміж волинської преси виділяється своєю поглибленою літературною спрямованістю журнал “Наш світ”, який у другий період свого існування виходив у Луцьку. Спершу ілюстрований літературний та популярно-науковий тижневик “Наш світ” почав виходити 1 квітня 1924 р. у Варшаві під керівництвом Володимира Островського. У першому числі була визначена його головна мета: “...По силі та змозі своїй служити культурним потребам українського народу, починаючи з церковного життя й кінчаючи життям економіч-

¹ Коли починає ширитися розбрат... // Громада. – Луцьк, 1926. – № 2. – С. 1.

² Спадщина неволі // Дзвін. – Рівне, 1926. – № 193. – С. 1.

ним”.¹ Із-поміж двадцяти чисел тижневика, які вийшли у 1924 р., лише перший номер мав визначену провідну тему, він був присвячений роковинам Т. Шевченка. Після звернення “До українського громадянства!” відкривала номер стаття відомого й досвідченого журналіста Олександра Саліковського (за інформацією О. Вішки саме під його керівництвом працював редактором Володимир Островський²) “Шевченко як геній нації”, у якій розкривалася величезна національнооб’єднуюча сила шевченкового слова.

Вагому частину публікацій журналу впродовж усіх років склали художні твори. Тут друкували переважно сучасну українську літературу, як уже відомих письменників, так і молодих. У першому числі “Нашого світу” презентувалися оповідання Володимира Островського “Твердий знак” та вірш Кліма Поліщука “Озеро князя”, поетичний переказ волинської легенди про утворення озера. У часописі друкувалися художні твори Галини Орлівни, Володимира Островського, Кліма Поліщука, Антіна Павлюка, Миколи Вороного, Євгена Маланюка й ін.

Діяли постійні рубрики “Церковна хроніка”, “Сойм і Сенат”, “Останні події”, “Літературне життя” та інші. У них висвітлювалися й коментувалися найважливіші події суспільно-політичного та культурного життя українців, фіксувалися етапні моменти перебігу польсько-українських відносин. Багато уваги часопис приділяв питанням духовності й християнської моралі. У дев’ятому номері за 1924 р. був надрукований огляд “В хвилях життя”, в якому редакція дала політичний аналіз становища української церкви та його можливих наслідків, зазначаючи, що різні політичні сили використовують церкву й духовенство для сіяння розбрату поміж українськими людьми.³

За ним, продовжуючи тему закриття православних церков, редактор опублікував “Відкритий лист до польських письменників”, у якому писав: “Ми на протязі чотирьох років десятки раз апелювали до тих урядів, що один одного змінюли, – нас не слухали. Ми, через наших послів і сенаторів апелюємо до вищих законодавчих установ, – і тут нас не слухають. Залишається апелювати до Бога й до тих, що повинні бути голосом Його – до письменників, до совісти народньої. До Вас і звертаюся. Невже Ви не бачите, що робиться на нашій землі

¹ До українського громадянства // Наш світ. – 1924. – № 1. – С. 1.

² Вішка О. Преса української еміграції в Польщі (1920–1939 рр.) / О. Вішка. – Л. : [б. в.], 2002. – С. 117.

³ В хвилях життя // Наш світ. – 1924. – № 9. – С. 7–8.

від імени й під прапором польського народу? Невже Ви не чуєте плачу, стогонів, молитов і проклять українського народу? Невже Ви не відчуваєте тої несправедливості, яка керує рукою тих, що живцем виривають паростки й коріння нашої культури? Невже, Ви, совість народня, не обурюєтесь легалізованим винародовленням нас?”¹ Продовжуючи свою сповнену страждань думку, автор писав, що він переконаний – письменники, виховані на творах А. Міцкевича та Ю. Словацького, не можуть бути байдужі до чужих бід, і тому він надіється почути їх голос.

У 1925 р. часопис виходив із січня по березень як двотижневик. Усього відомо п'ять випусків за цей рік із місцем видання Варшава–Львів–Луцьк. Його ідейно-тематичне спрямування залишалось таким самим, як і в попередній рік виходу. Переважну частину публікацій становили художні твори, огляди різних аспектів культурного життя українців, значно зменшилася кількість статей суспільно-політичного змісту.

Із 1926 р. часопис “Наш світ” був об'єднаний із “Духовною бесідою” і виходив під назвою “Наша бесіда” як ілюстрований двотижневик літератури, науки й суспільного життя. У цілому зберігаючи свій попередній формат, редакція зосереджувала більше уваги на регіональних аспектах суспільно-культурного життя (“Луцька українська гімназія” (1926, № 2); “До питання про початок державності у Східних Слов'ян” (1926, № 4); “Нові легенди Холмщини” (1926, № 11); “Природні багатства Волині” (1926, № 22) та ін). Значне місце відведено проблемі православної церкви й духовності (“Становище православної церкви в Підляшші” (1926, № 2); “Сторінка з історії української мови, як мови богослужбової” (1926, № 4); “Православна церква на Україні” (1926, № 7); “Церква та інтелігенція” (1926, № 10); “Зловіща байдужість” (1926, № 13) та ін.).

Після перерви часопис повернувся до життя в 1935 р. зі своєю першою назвою “Наш світ” у Луцьку як ілюстрований журнал літератури, мистецтва, науки. Він виходив щомісяця з липня 1935 по червень 1936 р. у видавництві Володимира Островського. Видання зберегло своє загальне літературно-мистецьке спрямування. Помітно збільшилася на його сторінках кількість художніх творів. Поряд з іменем редактора й видавця Володимира Островського, яке було відоме читачам ще із 20-х років, як автора цікавих повістей та оповідань, з'являються нові імена: Г. Журба, Й. Шумський, І. Атаманюк,

¹ Відкритий лист до польських письменників // Наш світ. – 1924. – № 9. – С. 8.

П. Коваль-Степовий, С. Даушков, У. Самчук, І. Зубенко, Г. Луцик-Муллик, П. Серпенко, П. Карманський та ін.

У випусках 1935 р. були надруковані уривок із повісті Г. Журби “У Лаврі”, уривок із роману У. Самчука “Кулак”, оповідання В. Островського “Колежка”, “Журавлі”, оповідання Й. Гаврилюка “Зірваний цвіт” і багато поезій різних авторів.

Упродовж 1936 р. друкувалися повість В. Островського “Вогнене око”, уривок із повісті Б. Жарського “Каїн”, оповідання Д. Чирського “Жарт природи”, уривок із повісті І. Зубенка “Повінь”, оповідання Гр. Луцика-Муллика “Земляні діти”, поезії П. Карманського, В. Крушенка, П. Серпенка тощо.

Як і в перший етап своєї історії, часопис продовжував знайомити читачів із найяскравішими постатями української літератури та найважливішими подіями літературного процесу: стаття-некролог “Андрій Чайковський” подавала короткий огляд життя, громадської діяльності та літературної творчості письменника; стаття “Улас Самчук” знайомила із життям та творчістю митця, який перше своє оповідання надрукував (за інформацією автора) в “Нашій бесіді” в 1925 р., а в 1934 р. вже отримав першу нагороду “Товариства українських письменників імені Івана Франка” за роман “Волинь”.¹ Друкувалися статті та присвяти “Модест Левицький (Квітка на могилу)”, “Володимир Самійленко”, “Леся Українка”, “Олекса Стороженко” та ін.

У 30-ті роки, ставши місячником літератури, мистецтва, науки, “Наш світ” стає виданням суто регіонального характеру, у якому переважає тема культурного життя (сьогоднішнього й минулого) Волині, хоч редакція і не хотіла погодитись із такою оцінкою сучасників.² Зникають гострі публіцистичні виступи, очевидно, не без впливу цензури, яка в цілому посилила свій контроль над пресою у середині тридцятих років. У журналі домінує ліро-епічний та гумористичний струмінь, залишаючи на другому плані теми суспільно-політичного й церковного життя, актуалізується життя “кресів” і розважальний пафос.

Надзвичайно актуальним у волинських виданнях залишалося питання міжнаціональних відносин. Воно мало свою давню історію, на рівні пересічного жителя краю живилося негативно маркованими стереотипами та тодішніми суспільно-політичними негараздами. Центральна преса, висвітлюючи погляди відомих письменників, представляла теоретико-аналітичний рівень польсько-українського дис-

¹ Павлович В. Улас Самчук / В. Павлович // Наш світ. – 1935. – № 1. – С. 10.

² Література // Наш світ. – 1935. – № 2. – С. 14.

курсу. Він виявлявся як у ємкості та лаконічності назв (“Zagadnienie ukraińskie” (“Українське питання”), “Polacy i Ukraińcy” (“Поляки й українці”) та ін.), глибині поставлених проблем (майбутнє країни, інтереси держави, уникнення збройного конфлікту тощо), універсальності понять, якими оперували автори (державна політика, толерантність, взаєморозуміння, експансія й ін.), так і в жанрах публікацій (нарис, полемічний виступ, стаття, дискусія).

На відміну від столичної періодики, волинська подає зовсім інший рівень осмислення зазначеної проблеми, сформований середнім пересічним світоглядом “автора-читача” регіональних видань. Польські часописи, які виходили на Волині, були пронизані однією наскрізною ідеєю – ентузіазмом із приводу отримання Польщею незалежності після закінчення Першої світової війни та розбудовою своєї державності. Частина з них узагалі не торкалася проблеми польсько-українських відносин, уникаючи складності чи вважаючи їх другорядними, як наприклад “Wideta” – молодіжний місячник державної гімназії ім. М. Коперніка у Володимирі-Волинському, що виходив із середини 20-х до кінця 30-х років, та “Harcierz Wołyński” – місячник харцерської молоді Волині, який виходив у 1925–1926 рр. у Ковелі.

Тижневик “Przegląd Wołyński” (“Волинський огляд”), присвячений справам Волині, виходив також упродовж 20–30-х рр. за редакцією Йоахіма Волошиновського (Joachima Wołoszynowskiego) і представляв Волинське демократичне об’єднання (Wołyńskie zrzeszenie demokratyczne). Публікації 20-х років наводять різноманітні факти із життя Волині, української та польської громади, проте зовсім їх не коментують, уникаючи будь-яких акцентів. У 1928 р. на сторінках часопису з’являється постать волинського воєводи Генріка Юзевського, котрий відомий у політичних колах як речник польсько-української згоди, який пробув на Волині до 1938 р. За звинуваченням у протектуванні українських інтересів був переведений до Лодзя.

У “Przemówieniu na Zjeździe Posłów i Senatorów B. B. z Wołynia” (“Промові на з’їзді депутатів і сенаторів з Волині”) 16 серпня 1928 р. він говорить про братнє співжиття українського й польського народів та завдання його органічної розбудови, про господарську й інтелектуальну експансію Польщі на Волині, її зацікавленість українською культурою, відсутність колізії між концепцією незалежної України та її приналежністю до Речі Посполитої.¹ Усі тези, висловлені Генріком

¹ Przemówienie Wojewody Józewskiego na Zjeździe Posłów i Senatorów B. B. z Wołynia // Przegląd Wołyński. – 1928. – № 1. – S. 2.

Юзевським, відповідали тому стану справ, який мав би бути на східних теренах (і волинських у тому числі) тодішньої Польщі. За умови надання українцям статусу автономії справді можна було б говорити про братнє співжиття. Водночас незаперечним є той факт, що Волинь унаслідок довготривалого панування Російської імперії після Першої світової війни була економічно відсталим регіоном. Не було доріг, зв'язку, відсутні українські школи та преса. Після того, як Волинь увійшла до складу Польщі, розпочалося пожвавлення економічного життя, проникнення європейських тенденцій у ведення сільського господарства, в місцеве управління, поступове долучення до європейської культури тощо. Однак узяті зобов'язання не були повністю виконані польською владою, тому постійно виникали суперечки довкола найгостріших проблем: політичних прав і свобод українців у Польщі, становища православної церкви, українського шкільництва та відкриття українського університету, надання офіційного статусу українській мові та ін. Виступ воєводи 1928 р. підсумовує замітка редактора видання Йоахіма Волошинівського "Fundament programu" ("Фундамент програми"), у якій, аналізуючи плани Генріка Юзевського, автор відзначає, що головною тезою його програми є "братерське співжиття народів, які населяють Волинь".¹

Часопис друкував промови українських послів, висвітлював потреби української громади. Навіть убивство відомого польського політика Тадеуша Голувки представниками українського націоналістичного руху, викликало протести, дискусії та обговорення в столичній польській пресі, а в тижневику "Przegląd Wołyński" позначилося лише передовою статтею "Nic to...", у якій він характеризувався як прихильник ідеї співжиття "wolni z wolnymi".² Автор, очевидно, свідомо уникав політичних коментарів та експресивних акцентів. Тему польсько-українських відносин продовжувала стаття самого Тадеуша Голувки під назвою "Tragedja społeczeństwa ukraińskiego w Małopolsce wschodniej", надіслана ним до редакції незадовго до смерті. На думку автора, найбільшою проблемою української громади є існуюча анархія, відсутність бачення єдиної спільної перспективи, яка виявляється в бунті молодих та розпорошеності старшого покоління.³ Зміст публікації показує, що політик добре розумів проблеми українського

¹ Wołoszynowski J. Fundament programu / Joachim Wołoszynowski // Przegląd Wołyński. – 1928. – № 1. – S. 3.

² Nic to... // Przegląd Wołyński. – 1931. – № 35. – S. 1.

³ Hołówka T. Tragedja społeczeństwa ukraińskiego w Małopolsce wschodniej / Tadeusz Hołówka // Przegląd Wołyński. – 1931. – № 35. – S. 2.

суспільства, бачив їх глибину й причини, розумів прорахунки як польської влади, так і помилки вождів української громади, шукав шляхів їх розв'язання. Варто зауважити, що це була слухна та справедлива оцінка ситуації, яка збігалась із думками багатьох українських публіцистів, висловлених у тодішніх часописах.

У цілому тижневик “Przegląd Wołyński” не ставив за мету розглядати глибинні аспекти міжнаціональних відносин, його публікації на цю тему мали констатуючий, поверховий та декларативний характер, що виявилось як у жанрах (промови, виступи, замітки), так і назвах, які не відображали проблеми або не несли важливої інформації для читача.

“Rocznik Wołyński” (“Волинський щорічник”), який виходив у Рівному впродовж 30-х років як орган Związku nauczycielstwa polskiego (Товариства польських учителів) за редакцією Якуба Гофмана, приділяв велику увагу історичному минулому Волині. З-поміж актуальних питань сьогодення розглядалося військове осадництво та його роль у житті Волині. Ця державна акція мала кілька завдань. Найперше – винагорода тим солдатам, які проливали свою кров у боротьбі за незалежну Польщу. Друге – це закладання осад на занедбаних економічно ще з часів царської Росії розлогих землях Волині й налагодження господарства. Третє – здійснення польської культурної місії, яка мала на меті як налагодження польсько-українських стосунків, так і “експансію своїх впливів на вже своїх територіях”.¹ Автор відзначає величезну роль, яку відіграло осадництво в економічному та культурному піднесенні регіону. Очевидно, що з позиції тодішніх польських державних інтересів така оцінка була справедливою. Осадництво сприяло побудові доріг, відкриттю поштового зв'язку, введенню нових способів господарювання, здійсненню польської культурної місії на переважно українських (на 75 %) за кількістю населення землях. Стосунки, які склалися між поселенцем, його родиною і місцевим населенням, великою мірою залежали від його культурного й інтелектуального рівня, світогляду та виховання. Зазвичай, як відомо із спогадів очевидців, проблеми в стосунках на побутовому рівні не виникали лише через те, що одні були українці, а інші поляки. У волинському краї завжди жили різні національності й толерантність була їх щоденною звичкою. Усі проблеми завжди мали політичні витоки і за ними зазвичай стояли якісь політичні сили, проте це не завжди було зрозуміло простим жителям.

¹ Bonkowicz-Sittauer J. Osadnictwo wojskowe / Jerzy Bonkowicz-Sittauer // Rocznik Wołyński. – Równe, 1934. – Т. III. – S. 518–538.

Серед українського населення Волині ставлення до осадництва різне, часто вкрай негативне. Причина була не в тому, що приїжджали поляки, а в тому, що силою державного акта їм віддавалися кращі, родючіші землі, на які розраховував місцевий селянин. Це, зрозуміло, викликало обурення й незгоду та часто виливалося навіть у сутички й акти непокори. Українські радикальні кола, навіть польські ліві політичні сили, називали осадництво польською колонізацією на волинських землях.

Український часопис “Наш стяг”, який виходив у Луцьку в 1924 р., дає дуже категоричну оцінку акції осадництва: “З метою спольщення українських земель під Польщею та здушення всього, що зветься тільки українським, приступила польська влада до колонізації, осадництва та закладання польських шкіл на так званих східних кресах”.¹

До надзвичайно стриманих у питаннях міжнаціональних відносин належав польський суспільно-політичний і господарський тижневик “Wołyń”, який виходив у 30-х роках у Луцьку. Редакція дуже мало писала про українську громаду, зрідка побіжно вказувала на необхідність мирного співжиття різних культур. У публікації на першій сторінці другого випуску за 1933 р. під назвою “Kresy” (“Окраїни”), ідеться про польську “racju stanu” (“державні інтереси”) на східних рубежах, однак нічого не згадують про інтереси українців, які склали більшість місцевого населення.²

Але вже в третьому номері видання була надрукована стаття “Duch na Stepie” (“Дух на Степі”), у якій ішлося про співіснування різних культур, про єдиний закон для всіх у межах однієї держави, про необхідність відкриття українських шкіл.³ Варто пояснити метафору, ужити в назві публікації, яка відображає певні стереотипні уявлення поляків про Україну, що утвердилися завдяки творчості поетів-романтиків, представників української школи в польській літературі. Вималюваний ними образ Червоної Русі асоціювався із безмежними просторами безлюдного степу, у якому жили козаки серед дикої мальовничої природи, безмежжя барв буйних трав та квітів, співу птахів і бездонного синього неба. Це була захоплююча екзотика, невідома густозаселеній, урбанізованій Європі, втілена в художньому часопросторі степу. Волинь важко назвати степом, але вжита метафора, фактично, є контекстуальним синонімом до слів “українські землі”.

¹ Наш стяг. – 1924. – № 8. – С. 4.

² Kresy // Wołyń. – 1933. – № 2. – S. 1.

³ Duch na Stepie // Wołyń. – 1933. – № 3. – S. 1–2.

В одинадцятому номері тижневика за цей же рік тему українсько-польського співжиття продовжує промова сенатора Маслоу, де він наголошує на значенні польської культурної експансії, завдяки якій волиняни долучаються до західної культури. Закінчує свій виступ думкою про необхідність уберегти український народ від ідеї боротьби та ненависті.¹ Очевидно, що слухність його ідей заперечити неможливо. Однак, напевно, національне самоствердження було більш актуальним для української культури на той час.

У 1935–1936 рр. питання українсько-польських відносин помітно актуалізується. З'являється проблема шляхів подальшого мирного співжиття, питання, як застерегти український народ від ідеї збройної боротьби. У 1936 р. на сторінках часопису з'являється постійна рубрика “Sprawy ukraińskie”, де інформують про діяльність парламентської репрезентації Волині. У цей період тижневик говорить про стабілізацію польсько-українських відносин на Волині².

Загалом це видання, як і багато інших польських регіональних часописів, мало інформативний характер. На його сторінках переважають хроніки, огляди подій та публікацій центральної преси, виступи й промови. Мала кількість статей аналітичного характеру. Така редакційна політика відбилась і на висвітленні польсько-українського питання.

Серед значимих періодичних видань, які проіснували впродовж декількох років і представляли інтереси певної групи волинян, треба відзначити двотижневик “Skiba” – бюлетень товариства рільників, орган луцьких католиків “Spojnia”, видання волинського товариства техніків “Wołyńskie wiadomości techniczne”, безпартійний тижневик “Ziemia Wołyńska”, регіональний місячник “Znicz” та багато ін.

Польськомовні періодичні видання, які виходили на Волині в міжвоєнний період, фактично не висвітлювали літературний дискурс. Зрідка друкувалися поезії чи інформація про новинки літературного життя (наприклад вірші Ю. Лободовського, поезію О. Ольжича в перекладах Ю. Чеховича та інших авторів подекуди друкував тижневик “Волинь”). У центрі уваги більшості регіональних видань були актуальні суспільно-політичні й господарські проблеми. Волинь мала, порівняно з іншими воєводствами, незначну кількість інтелігенції, оскільки була переважно сільськогосподарським краєм, тому попит на літературні видання, вочевидь, був незначний.

¹ Przemówienie senatora Masłowa // Wołyń. – 1933. – № 11. – S. 1.

² Idziemy naprzód // Wołyń. – 1936. – № 1. – S. 1.

Серед українських часописів, які виходили на Волині, також виділяються групи, що віддзеркалювали погляди й настрої певних верств української громади. До політично нейтральних видань можна віднести місячник “Рідний колос”, який виходив у 1933–1939 рр., висвітлював переважно господарські проблеми. Наскрізні ідеї – економічне піднесення українського села, його культури господарювання. Чи не єдина ідеологічна теза – “здоровий націоналізм”, до якого, на думку автора, українське суспільство ще не доросло.¹

Подібну позицію займала і редакція місячника “Культурне життя” (Рівне, 1939) із тією різницею, що головним завданням часопису бачила піднесення культури українського громадянства. Видання було органом Товариства “Українська школа” в Рівному, яке мало за мету “організацію народу в культурну свідому свого призначення націю”.² Висвітлювалися виключно питання освіти та виховання молодого покоління, просвітницької діяльності інтелігенції, уникали всіляких політичних акцентів. Редакція відзначала, що “на протязі 20 літ Польська Держава зробила дуже багато, щоб вікові занедбання Росії на Волині вирівняти”.³

До продержавних українських видань на Волині можна віднести тижневик “Народний вісник” (Луцьк, 1927–1928). Його публікації охоплюють різні сфери життя суспільства, значна кількість виступів присвячена постаті Й. Пілсудського та його кресовій політиці. Цю тему продовжувало інтерв’ю з президентом І. Мосціцьким, у якому він зазначав стосовно проблеми національних меншин у Польщі: “Польський Уряд узаєє всіх громадян, які замешкали в Польській Державі, всі меншости иншого походження, раси й віроісповідання, всі групи, які є зв’язані з собою економічними й культурними узлами, за рівноуправні чинники в життю Держави. Всяку співпрацю у цьому напрямку будемо попірати ділом, а не словами...”.⁴ У четвертому номері цього ж року редакція тижневика друкує передову статтю під назвою “Дзеркало суспільности”, у якій розмірковує про величезний вплив преси на суспільство. Автори пишуть: “У пресі приглядається само до себе життя цілого народу, а инші народи можуть у ній немов

¹ Смітницький І. Націоналізм, інтернаціоналізм та космополітизм / І. Смітницький // Рідний колос. – 1934. – № 11. – С. 3.

² Найближчі завдання Товариства “Українська школа” // Культурне життя. – 1939. – № 1. – С. 3.

³ Там само. – С. 2.

⁴ Інтерв’ю Президента Мосціцького для американської агенції // Народний вісник. – 1927. – № 3. – С. 2.

у дзеркалі побачити правдиве обличчя даного суспільства й вичитати його духовні тайни, які творять етичну й моральну вартість та суспільні стремління народу”. Зіставляючи ідейно-тематичний спектр української та польської тогочасної преси, редакція робить невтішні висновки: “В польській пресі відчувається безупинне прямування до усталення власного державного буття, без огляду на політичні напрями, які обстоює преса. ...А з нашої власної, української преси найчастіш вичитуємо тільки те, про що краще б і не говорити...”.¹ У підтексті статті відчувається гіркота з приводу неоднотайності, розпорошеності українських політичних сил.

Починаючи з восьмого числа часопису за 1927 р., провідною стає тема виборів до гмін, управлінь та Сейму. Редакція закликає читачів до поміркованості у виборі людей, які будуть представляти їхні політичні та економічні інтереси у владі; уважає, що треба вибрати розумних і добрих хазяїв – “не політика, а хліб”.² Продовжуючи зазначену тему в наступних випусках, часопис звертається до читачів: “Дурисвіти вже кинулись по селах. Стережіться дурисвітів!”.³ Наскрізні ідеї публікацій – працювати в мирі, відстоювати свої національні інтереси на виборах, відкривати українські школи тощо.

Ідею братнього співжиття та політику Генріка Юзевського підтримували релігійно-громадський часопис “Шлях” (Луцьк, 1937–1939), орган Товариства ім. митрополита Петра Могили, закликаючи до “апостольської праці в наші дні” та громадсько-політичний часопис “Волинське слово” (Луцьк, 1937–1939), який, фактично, видавався Волинським українським об’єднанням і декларував українську політичну незалежну думку.

Ряд українських видань Волині можна віднести до радикально налаштованих. Виходили переважно в середині 20-х і на початку 30-х років. Це газета “Дзвін” (Рівне), місячник “На варті” (Володимир-Волинський), уже згадуваний тижневик “Громада” (Луцьк), газета “Волинська неділя” (Львів–Луцьк). Вони друкували критичні статті щодо національної політики польського уряду, писали про політичні, релігійні, мовні утиски. Однак радикальність поглядів редакторів не виходила за межі ідеї спільного співжиття на справедливих умовах.

Наприклад, газета політична, економічна і літературна “Дзвін”, що виходила в Рівному, а в 1924 р. – орган Української народної

¹ Дзеркало суспільности // Народний вісник. – 1927. – № 4. – С. 1.

² Народний вісник. – 1927. – № 8–9. – С. 1.

³ “Людей слухай, а свій розум май” // Народний вісник. – 1927. – № 31. – С. 1.

партії, ще в листопаді 1923 р. писала з приводу національної політики польської влади: "...Тільки зміна національно-політичного курсу сучасної урядової Варшави відносно українців та вишукання нових відносин в економічній політиці, що створила б такий стан речей, коли на українських землях у Польщі не було б національно упосліджених і в цілковитій економічній неволі знаходючихся, а повноправних мешканців Річипосполитої".¹

Як правило, українські періодичні видання, які критикували існуючу державну політику і були радикальними щодо влади, існували недовго, супроводжувалися постійними конфіскаціями й згодом закривалися.

Польсько-український дискурс, представлений часописами Волині, втілює погляди пересічних громадян та регіональної інтелігенції східних земель тодішньої Речі Посполитої, презентує їхні світоглядні засади, демонструє ідеологічне розшарування тогочасного суспільства. Йому характерна, на відміну від центральної преси, вузькість у розгляді суспільно-політичних питань, навіть певна побутова конкретність, недостатність аналітичного підходу та цілісного бачення багатьох загальнодержавних чи національних проблем. Це проявилось у назві рубрик ("Дописи", "Українське життя в краю", "Хроніка" й ін.) і статей ("Непотрібна завада", "Де тая правда в світі?", "Ще дещо про сучасне православ'є під Польщею" та ін.). Однак ці видання, незважаючи на їхню різну ідеологічну спрямованість, яка зараз не така вже й актуальна, були звернені до простого мешканця Волині й виконували, напевно, свою найважливішу місію – спонукали до роздумів над власним і чужим життям та його перспективами.

Саме тексти публікацій у регіональній періодиці найретельніше відбивають усі аспекти життя тогочасного суспільства із його політичними, економічними, мовними, освітніми, культурними й навіть побутовими негараздами та здобутками, свідчать про рух суспільства, його духовні інтенції.

Галичина, як і Волинь, після Ризької угоди відійшла до складу II Речі Посполитої. Історія цих земель, як і громадська думка, щодо їх історичних перспектив складалася перед Першою світовою війною дещо інакше, ніж на Волині. Політика австро-угорської держави стосовно українців Галичини була надзвичайно толерантною, тому після втрати надії на власну державність та утвердження польської

¹ Мацюк Й. Кризіс Варшави / Й. Мацюк // Дзвін. – 1923. – № 33. – С. 1.

влади на цих землях дуже гостро постали проблеми міжнаціональних відносин, які в самому Львові упродовж 20–30-х рр. часто переростали в сутички й протистояння. Натомість у польській громадській думці Львів був насамперед польським культурним центром із досить давніми традиціями. Численні громади поляків, українців, євреїв, вірменів та інших національностей населяли місто, мали свої професійні, освітні та культурні організації, інституції, товариства, видавництва, періодичні органи і т. д. У міжвоєнний період тут просто-таки вирувало видавниче життя, підтвердженням чого є десятки періодичних видань та існування ряду книжкових видавництв, чого не можна сказати про інші провінційні міста тодішньої Польщі. За твердженням Єжи Яровецького, Львів своїм культурним рівнем у той період поступався тільки Варшаві та Лодзю.¹ На відміну від Волині та Луцька, у Львові впродовж усього міжвоєнного періоду існувало багато власне літературних і суспільно-літературних видань, які свідчили про творчу потужність його мешканців, рівень розвитку міста як культурного центру та кількісно широко представлену інтелігенцію. У цілому кількісно львівська преса у кілька разів переважала волинську, не кажучи вже про журналістсько-видавничий рівень.

Львівська польськомовна періодика 20–30-х рр. ХХ ст. – явище, майже не досліджене в українському пресознавстві. У польських розвідках цій темі присвячені окремі розділи в історії польської преси ХХ ст. та низка статей у наукових збірниках.² Натомість польська львівська періодика міжвоєння заслуговує на розлогі монографічні дослідження різних її аспектів. Видавнича традиція тут існувала ще від ХVІІІ ст. – виходило багато щоденної, громадсько-політичної та особливо католицької преси, існували літературні та наукові часописи. Статистика свідчить про те, що в період 1918–1939 рр. у

¹ Jarowiecki J. Typologia i statystyka prasy lwowskiej w latach 1864–1939 / J. Jarowiecki // Kraków–Lwów : Książki – czasopisma – biblioteki XIX i XX wieku. T. IV / pod red. J. Jarowieckiego. – Kraków : Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 1999. – S. 224.

² Див. : Jarowiecki J. Studia nad prasą polską XIX i XX wieku / J. Jarowiecki. – Kraków, 1997 ; Kraków–Lwów : Książki – czasopisma – biblioteki XIX i XX wieku. T. 5 / pod red. J. Jarowieckiego. – Kraków : Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2001 ; Pietrzak M. Reglamentacja wolności prasy w Polsce (1918–1939). – Warszawa, 1963 ; Tyrowicz M. Wspomnienia o życiu kulturalnym i obyczajowym Lwowa 1918–1939 / M. Tyrowicz. – Wrocław, 1991 ; Prasa Polska we Lwowie : ze zbiorów Lecha Kokocińskiego – warszawskiego bibliofila i kolekcjonera // Kraków–Lwów : Książki – czasopisma – biblioteki XIX i XX wieku. – Kraków : Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2007 та ін.

Львові виходило 1090 періодичних видань польською мовою.¹ Для порівняння (із того ж джерела) – у міжвоєнний період у Львові виходило 402 українських періодичних видання, що становило 53 % української преси в усій II Речі Посполитій.

Серед надзвичайно популярних щоденних видань були “Lwowski Pustrowany Ekspres Wieczorny” (50 тисяч екз.), “Express Poranny” (30 тисяч екз.), тижневик “Niedziela Rano” та багато ін. “Wiek Nowy” друкував різноманітну тематичну публіцистику, надавав великий обсяг інформації, постійно друкував фейлетони, літературні твори, особливо популярні романи. Широко представлена періодика різних політичних партій. Наприклад соціалісти від 1918 р. видавали накладом 3,5 тисяч “Dziennik Ludowy”.

Атмосфера літературного життя міжвоєнних років, пов’язана із діяльністю численних літературних груп та їх часописів, відбилася і на культурному житті Львова. У літературних виданнях тривали постійні літературні дискусії, які торкалися не тільки питань естетики, а часто переходили на площину етики, соціології, філософії і т. д. Полемізували з приводу ролі літератури в житті суспільства, ролі письменника та навіть функції інтелігенції в процесі розбудови нової держави, її майбутньої моделі. Обговорювалися питання народної та пролетарської літератури.

Єжи Яровецький надає статистику львівських літературних видань 20–30-х рр., згідно з якою було зареєстровано 85 назв. Із них 45 не проіснувало навіть року, лише сім видань функціонували 10 і більше років². Серед довгожителів були “Lwowskie Wiadomości Muzyczne i Literackie” – орган Спілки музикантів-педагогів, який виходив із 1925-го із незначною перервою до 1934 р. На його шпальтах переважала літературна проблематика, друкували художні твори (М. Чухновський, М. Пехал, Ю. А. Галушка, Л. Хвістек, С. Грабінський тощо), статті з теорії та історії польської і зарубіжної літератури, літературну критику (К. Чаховський, Ч. Ястшембець-Козловський, Ю. Клейнер, К. Буковський, С. Колачковський та ін.), виступи про українську культуру. Модель популярного літературного видання представляв “Przegląd Filmowy i Teatralny”, наклад якого в міжвоєнні роки сягав подекуди 30 тисяч екземплярів.

¹ Jarowiecki J. Prasa lwowska w dwudziestoleciu międzywojennym. Proba bibliografii / J. Jarowiecki, B. Góra. – Kraków : Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1994. – 422 s.

² Jarowiecki J. Studia nad prasą polską XIX i XX wieku / J. Jarowiecki. – Kraków : Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1997. – S. 74.

Надзвичайно популярними були в 30-ті роки львівські “Сигнали”, про які вже йшлося вище. Видання одне із небагатьох львівських, яке набуло загальнодержавної популярності та залишило свій яскравий відбиток у літературному процесі доби. Подібним за характером (суспільно-літературним) був двотижневик “Nowa Kronika”, присвячений культурним, науковим і суспільним справам, який ставив за мету об’єднати зусилля для культурної перебудови. Із редакцією співпрацювали Т. Пейпер, С. Вигодський, Л. Шиллер.

У 1937 р. від колективу “Сигналів” відокремилася група на чолі з Анжеєм Кручковським, заснувавши новий місячник “Lwów Literacki”. Редакція підтримувала починання санаційних урядів, виступала за імперську могутню Польщу, полемізувала з лівими, друкувала художні твори, історико-літературні та критично-літературні тексти, театральні, кіно- й видавничі огляди. Співпрацювали з часописом Л. Стафф, К. Вежинський, П. Герц, Я. Бжоза, Т. Парницький, З. Черни та багато ін.

Численну групу складали гумористично-сатиричні видання: ілюстрований тижневик “Pociąg” (1911–1933), сатирично-політичний тижневик “Szczutek”, часописи “Kabaret”, “Chochoł”, “Hulaj Dusza”, “Komik Polski”, “Kukuryku” та ін.

Частково літературний процес висвітлювала релігійна періодика, яка представляла римо-католицьку, греко-католицьку, єврейську й інші громади Львова. Виходили “Gregoriana” (1935–1938), “Greko-Katolik” (1932–1939), “Gazeta Kościelna” (1893–1939), “Róża Duchowna” (1898–1939), “Szkoła Chrystusowa” (1930–1939), “Katolicki Głos Pracy” (1930–1939) та ін.

Панораму літературних видань поповнювали дитячі й молодіжні часописи, яких у Львові міжвоєнних років було також чимало. Переважали двотижневики, місячники та двомісячники. Найдовше проіснували “Przyjaciel Dzieci” (1849–1931), “Mały Świątek. Czasopismo Ilustrowane dla Dzieci i Młodzieży” (1887–1939), “Skaut” (1911–1939), “Młoda Polska” (1920–1939) та ін. Часопис “Filomata” (1929–1939) популяризував серед молоді античну культуру й знання про світ, “Iskry” (1923–1939) друкували літературну, гуманістичну та краєзнавчу інформацію, поєднуючи її із розважальними рубриками. Найчастіше видавцями були молодіжні та дитячі організації.

У міжвоєнний період у Львові виходило кілька наукових літературних видань. Це “Eos”, “Pamiętnik Literacki”, “Rocznik Orientalistyczny”, “Przegląd Humanistyczny”, “Kwartalnik Kłasyyczny”, “Przegląd

Klasyczny”. Класичну філологію представляли річник “Eos” – орган Польського філологічного товариства, в якому друкувалися статті зі сфери гуманістики, огляди та повідомлення. Накладом цього ж товариства в 1927 р. почав виходити “Kwartalnik Klasyczny”, призначений для вчителів-філологів. У 1935 р. почав виходити “Przegląd Klasyczny”, який видавав університет Яна Казимира. Львів був центром польської орієнталістики міжвоєнтя, тут виникло перше орієнталістичне товариство, яке в 1925 р. почало видавати “Rocznik Orientalistyczny”. Найстаршим науковим літературним виданням у Львові був “Pamiętnik Literacki”, орган літературного товариства імені А. Міцкевича, який виходив від 1902 р. і був присвячений історії польської літератури та літературній критиці.

Українська періодика Львова 20–30-х рр. ХХ ст. становить яскравий і самобутній етап історії української журналістики. На відміну від польських, єврейських та видань інших національностей, про українську періодику Львова написано чимало наукових розвідок – статей, монографій, дисертацій, укладено ряд бібліографічних покажчиків.¹ Львівська преса міжвоєнної доби спиралася на вже сформовану й усталену видавничу традицію, яка тут існувала. Саме Львів був одним із тих видавничих центрів, звідки починалась українська журналістика. Яскравими сторінками її історії у ХІХ ст. були “Слово”, “Діло”, “Зоря”, “Літературно-науковий вістник” та багато інших періодичних видань. В умовах чужої державності українські часописи виконували націєконсолідуючу роль, були трибуною національної ідеї та засобом збереження духовної самобутності народу.

¹ Див. : Місило Є. Бібліографія української преси в Польщі (1918–1939) і Західноукраїнської народної республіки (1918–1919) / Є. Місило. – Едмонтон, 1991 ; Мартинюк М. Українські періодичні видання Західної України, країн Центральної та Західної Європи (1914–1939 рр.) : матеріали до бібліографії / М. Мартинюк. – Л. : [б. в.], 1998 ; Нариси з історії західноукраїнської преси першої половини ХХ ст. (Структура. Частина перша) / за ред. С. Костя. – Л. : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2002 ; Романюк М. М. Українські часописи Львова 1848–1939 рр. : Історико-бібліографічне дослідження : у 3 т. / М. М. Романюк, М. В. Галушко. – Л. : Світ, 2003 ; Гдакович М. С. Літературні періодичні видання 20–30-х рр. ХХ ст. на західноукраїнських землях у суспільно-політичному і духовному контексті доби : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.08 / М. С. Гдакович ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Ін-т журналістики. – К. : [б. в.], 2003 ; Габор В. Вплив творчості Дарії Віконської на західноукраїнський літературно-мистецький дискурс 20–30-х рр. ХХ ст. (за матеріалами преси) / В. Габор // Зб. пр. Наук.-дослід. центру періодики. – Л. : [б. в.], 2007. – Вип. 15. – С. 97–106 та ін.

У міжвоєнний період дуже потужною у Львові була громадсько-політична періодика, яка презентувала палітру тодішніх ідейно-політичних рухів, партій і течій (“Громадський вістник”, “Вперед”, “Земля і Воля”, “Свобода” та ін.). Поряд із нею численними були літературні видання, які відбивали різноманітні тенденції національного літературного процесу.

Початок 20-х років (1922) позначився появою місячника літератури й мистецтва “Митуса” за участю В. Бобинського, Р. Купчинського, П. Ковжуна (вийшло лише кілька випусків). М. Гдакович вважає часопис “Митуса” “ліберально”-модерністським виданням, яке декларувало незаангажоване мистецтво.¹ Цього ж року відновився “Літературно-науковий вістник” за редакцією Д. Донцова, який від 1933 до 1939 р. називався “Вістник”, спирався на ідеологію українського націоналізму, згуртовуючи довкола себе передову національно свідому творчу українську інтелігенцію.

Із 1921 по 1931 рр. виходив літературний часопис “Поступ”, а 1931 р. (до 1939-го) починає виходити місячник “Дзвони”, які у своїх програмних засадах спиралися на християнський світогляд. У “Бібліотеці «Дзвонів»” вийшло багато цікавих наукових праць та художніх творів молодих митців. Активно культивували літературну критику, яка не оминала етичних проблем у літературі та звертала особливу увагу на художню форму твору.

Радянофільську ідеологію обстоював журнал “Нові шляхи” (1929–1932), який виходив за редакцією А. Крушельницького, був герметичним до нових проєвропейських тенденцій у літературі. До цього ідеологічного табору належав і місячник літератури, мистецтва й критики “Вікна” В. Бобинського.

Націоналістичне спрямування творчих інтенцій, презентоване ЛНВ Д. Донцова, безперечно, відіграло провідну роль у літературному процесі міжвоєнної доби. “Пристрасна творчість «вісниківців», яка випромінювала любов до України, боронила соборність української нації, полум’яні, не байдужі до української справи, літературно-критичні статті головного редактора Д. Донцова та співробітників журналу формували світогляд української молоді, розбудували історіософську концепцію України, створили новий тип літератури на

¹ Гдакович М. Літературні періодичні видання 20–30-х рр. ХХ ст. на західноукраїнських землях у суспільно-політичному і духовному контексті доби : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.08 / М. Гдакович ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Ін-т журналістики. – К., 2003. – С. 6.

західноукраїнських землях – літературу «національної чинності», літературу з філософією «трагічного оптимізму», – писала про часопис М. Гдакович.¹

Близькими націоналістичній ідеології були місячник “Дажбог”, двотижневик “Напередодні” та тижневик “Обрії” (1936–1938), пов’язані з іменем Б. Кравціва та молодого генерацією митців. Вагоме місце з-поміж літературної періодики Львова займав двотижневик “Назустріч” (1934–1939, редактори В. Сімович та С. Гординський), який, за оцінкою А. Животка, підніс українську журналістику “на європейський рівень”.² Провідну роль у формуванні обличчя часопису відіграв М. Рудницький, який акцентував естетичні критерії в літературній творчості, виступаючи проти ідеологічної заангажованості мистецтва.

Крім того, що літературні видання часто мали яскраве ідеологічне забарвлення, багато із них служили трибуною певних літературних угруповань. Літературна група “Митуса” видавала однойменний журнал “Митуса”, “Логос” – часопис “Поступ”, “Інтебмовсегії” – видання “Літературні вісти”, “Горно” – часопис “Вікна”, “ЗУМО” – “Альманах лівого мистецтва”.

До літературно-наукових можна віднести місячник “Наука і письменство”, “Поступ”, “Записки Наукового товариства ім. Шевченка”, “Стара Україна”, “Слово”.

Висвітлення літературного процесу відбувалося і за участю дитячих та молодіжних видань: “Світ дитини”, “Молода Україна”, “Молоді каменярі”, “Дзвіночок”, “Студентський шлях” та ін.

Активними учасниками видавничого руху, співробітниками, редакторами й авторами періодичних видань були відомі українські письменники, які своїм літературним дебютом часто завдячували цим часописам. Це була нова літературна генерація: Б.-І. Антонич, Б. Кравців, С. Гординський, В. Гаврилюк, О. Ольжич, Є. Маланюк, О. Теліга, Л. Мосендз, О. Стефанович, О. Лятуринська, Ю. Косач, Н. Лівицька-Холодна, Н. Королева, К. Гриневичева, У. Самчук, І. Вільде, Г. Журба та багато ін. Їхня художня творчість була засобом

¹ Гдакович М. Літературні періодичні видання 20–30-х рр. ХХ ст. на західноукраїнських землях у суспільно-політичному і духовному контексті доби : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.08 / М. Гдакович ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Ін-т журналістики. – К., 2003. – С. 7.

² Животко А. Історія української преси / А. Животко. – К. : Наша культура і наука, 1999. – С. 289.

національного самозбереження й самоствердження, а публіцистика – національного самоусвідомлення в нових історичних умовах. На цьому етапі сформувався новий тип літературної критики – письменницька критика, у якій митці намагались окреслити своє місце в історико-літературному, суспільно-політичному та духовному контексті доби.

Українські письменники друкували свою публіцистику не тільки в літературних, але й у громадсько-політичних виданнях (“Діло”, “Дзвони” й ін.), долучаючи таким чином ширшу читацьку аудиторію до процесу літературної комунікації. У 30-ті роки у Львові молодим західноукраїнським митцям присуджувалася літературна премія, яку активно обговорювали на шпальтах літературних і громадсько-політичних українських видань.

Львівська літературна періодика (на відміну від волинської) своїм журналістсько-видавничими характеристиками дорівнювалася польській центральній літературній періодиці. У ній відбилися як суспільно-політичні пошуки, так і провідні мистецькі тенденції міжвоєнної доби. Часописи слугували засобом інформування (висвітлення подій) і водночас були механізмом впливу, формування літературного процесу, виховання літературної культури суспільства і т. д. Поза всяким сумнівом, львівська періодика, її національна, ідейно-змістова, жанрово-типологічна палітра та інші аспекти, заслуговують на низку окремих монографічних досліджень. Лише ЛНВ – це ціла епоха в історії української журналістики, не кажучи вже про видання інших народів у Львові. Упродовж усього міжвоєнннн актуальним залишалося питання польсько-українських відносин, яке мало свій відбиток на шпальтах і літературних, і особливо громадсько-політичних видань. Цей аспект може стати об’єктом окремої наукової розвідки.

В умовах розділеності українських земель між різними державами Львів залишався одним із найпотужніших культурних центрів, де, на відміну від радянської дійсності, були більш сприятливі умови для культурного розвитку українців. Попри фінансові негаразди, проблеми із польською владою та інші перепони, духовний розвиток українців не припинявся, був безперервним і послідовним процесом, не переживав тотального фізичного й морального знищення, як в умовах більшовицько-сталінського режиму. У процесі духовно-національного самоствердження українців після поразки визвольної боротьби 1918–1920 рр. велику роль відіграла періодика, яка у 20–30-ті рр. була основним засобом масової комунікації в суспільстві.

Львівська та волинська періодика міжвоєнної доби характеризується яскравою етнічною дихотомією. У ній паралельно існує два найпотужніших національних пласти – польська та українська преса.

1.10. Преса української еміграції в Польщі

У міжвоєнний період українська еміграція на теренах Польщі була найчисленнішою з-поміж еміграційних осередків в усіх інших європейських країнах. Цей факт зумовлений історичною ситуацією – інтернування армії УНР, політична еміграція після поразки національно-визвольної війни й ін. Суспільно-культурні аспекти життя українців-емігрантів найяскравіше відбилися на сторінках численної української періодики, яку видавали впродовж 20–30-х рр. У містах Краків та Варшава існували давні вогнища української культури й утримувалися тісні польсько-українські культурні зв'язки. Ще від початку ХХ ст. тут навчалися, працювали або мешкали такі українські письменники й громадські діячі, як Б. Лепкий, В. Стефаник, К. Студинський, згодом – І. Огієнко, С. Петлюра та ін. Про українську еміграцію першої половини ХХ ст. як історичне й культурне явище написано чимало ґрунтовних історичних, філологічних, журналістико-кознавчих та інших досліджень.¹

Розглядаючи українську еміграційну періодику, яка виходила на території Польщі, усі дослідники поділяють її на два етапи: перший – 1920–1924 рр., до якого належать таборові видання (розквіт преси військової еміграції); другий – 1924–1939 рр. (періодика цивільної еміграції). Н. Сидоренко зазначає, що преса є “мірилом культури

¹ Див. : Трощинський В. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище / В. Трощинський ; НАН України. Ін-т соціології ; відп. ред. В. Б. Євтух. – К. : Ін. тел., 1994 ; Крупський І. Преса як джерело досліджень національно-визвольних змагань за Українську державу (друга половина ХІХ – перша чверть ХХ ст.) : автореф. дис. ... д-ра іст. наук / І. Крупський. – К., 1996 ; Історія української еміграції / [за ред. Б. Д. Лановика]. – К. : Вища шк., 1997 ; Сидоренко Н. М. “Задротяне життя” українських часописів на чужині (1919–1924) / Н. М. Сидоренко. – К. : [б. в.], 2000 ; Сидоренко Н. М. Національно-духовне самоствердження : у 3 ч. Ч. II : Преса інтернованих українців та цивільної еміграції (Чехія, Польща, Румунія, Єгипет, 1919–1924) / Н. М. Сидоренко. – К. : [б. в.], 2000 ; Вішка О. Преса української еміграції в Польщі (1920–1939) : Історико-бібліографічне дослідження / О. Вішка. – Л. : [б. в.], 2002 та ін.

кожного народу”.¹ Аналізуючи змістову, жанрову та типологічну палітру українських еміграційних видань, можна стверджувати, що вона віддзеркалювала всі аспекти суспільно-культурного життя, була не тільки джерелом інформації й інструментом впливу на масову свідомість, але й засобом національного самозбереження.

Еміграційна періодика існувала “на кошти українських інституцій і приватних пожертвувань”,² тому рівень її технічного оформлення зазвичай був невисокий. Видання існували переважно упродовж короткого періоду, часто виходило всього одне-два числа. Лише небагатьом удалося протриматися довший час. Це літературний місячник “Веселка” (1922–1923), літературно-політичний та суспільний альманах (річник) “Дніпро” (1922–1925, 1927–1940), двотижневик “Духовна бесіда” (1924–1925), ілюстрований журнал “Духовний сіяч” (1927–1930), річник “За державність” (1929–1938), місячник і двомісячник “За незалежність” (1934–1939), літературний журнал “Ми” (1933–1939), ілюстрований літературний і популярно-науковий тижневик “Наш світ” (1924–1925, 1935–1936), ілюстрований двотижневик літератури, науки й суспільного життя “Наша бесіда” (1926–1927), літературно-військовий журнал “Наша зоря” (1920–1923), науково-літературний місячник “Наша культура” (1935–1937), таборовий тижневик “Промінь” (1921–1922), науково-популярний місячник “Рідна мова” (1933–1939), двомісячник “Студентський голос” (1927–1928), військово-літературний журнал “Табор” (1923–1924, 1927–1939), тижневик “Українська нива” (1926–1936), демократична газета “Українська трибуна” (1921–1922), двотижневик “Український сурмач” (1922–1923).

За статистичними даними, які подає О. Вішка, 25 % від загальної кількості складала інформаційні видання, ще 25 % – наукові, суспільно-культурні та культурно-артистичні, 15 % – сатирично-гумористичні.³ Вони насамперед виконували роль інформатора: подавали відомості із життя таборів, про події суспільно-культурного життя в середовищі емігрантів, новини із Польщі та Радянської України. Друга важлива функція – можливість реалізації творчого потенціалу емігрантів, більшість із яких були представники української інтелі-

¹ Сидоренко Н. Національно-духовне самоствердження / Н. Сидоренко. – К. : [б. в.], 2000. – С. 195.

² Там само. – С. 243.

³ Вішка О. Преса української еміграції в Польщі (1920–1939 рр.) / О. Вішка. – Л. : [б. в.], 2002. – С. 93.

генції – учені, викладачі й учителі, журналісти, письменники, художники, священики, військові чини тощо. Третя – розвиток національної культури, українського слова в чужому культурному середовищі, збереження своєї національної ідентичності та духовне самоствердження.

Першу потужну за своїм кількісним складом та жанровою палітрою хвилю українських часописів у Польщі складають видання, які виникли в таборах інтернованих (Каліш, Ланцут, Пйотрков Трибунальський та ін.) на початку 20-х років. За даними дослідження Н. Сидоренко, лише за період 1920–1924 рр. у Польщі виникло понад 90 українських періодичних видань,¹ які мали на меті національно-духовний розвиток української громади. Із них лише близько 20 зовсім не друкували художніх творів і не висвітлювали літературну творчість. Це переважно вісники, бюлетені, вісті, комунікати або фахові видання – економічні, політичні, природничі й т. д. Решта – близько 80-ти видань – друкували твори красного письменства. Із них більше 30-ти, враховуючи сатирично-гумористичні, були заявлені редакціями як літературні або культурно-освітні (напр.: “військово-літературний”, “гумористично-сатиричний”, “літературно-науковий”, “часопис кооперації, культури і освіти” й т. д.). У важких матеріальних і моральних умовах життя на чужині творчість інтернованих вояків стала своєрідним порятунком від деградації, засобом реалізації та розвитку духовного потенціалу.

Після розформування таборів українці виїжджали на студії, розселялися в інших містах, тому в другій половині 20-х та у 30-ті роки поступово центрами культурного життя українських емігрантів стають Варшава, Краків, Львів.

О. Вішка відзначає, що українська еміграційна преса мала переважно лівий соціалістичний характер, була без винятку антирадянською, тому до недавніх часів залишалася не доступною дослідникам, водночас вона була в більшості випадків лояльною до Польської держави.² Українські часописи не мали доступу до даних інформаційних агенцій, тому живилися подіями внутрішнього життя таборів і кореспонденціями громадських співробітників. Із їхніх сторінок віс щирою та сердечною тугою за родинним теплом і рідною землею. У

¹ Сидоренко Н. “Задротяне життя” українських часописів на чужині (1919–1924) / Н. Сидоренко. – К. : [б. в.], 2000. – С. 5.

² Wiszka E. Prasa wojsk Ukraińskiej Republiki Ludowej internowanych w Polsce w latach 1920–1924 / E. Wiszka // Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa. – Toruń, 1997. – S. 312–313.

назвах часописів часто повторюється слово Україна – “Син України”, “Трибуна України”, “Український сурмач” і т. д.

У Каліші в 1922 р. виникло літературно-мистецьке товариство “Веселка”, яке видавало однойменний часопис, ставило за мету об’єднання української інтелігенції та формування засад незалежності української громади. Часопис “Веселка” виходив упродовж 1922–1923 рр., ідея його створення належала Є. Маланюку. У редакції часопису працювали Є. Маланюк, Ю. Дараган, М. Селегій та ін. Основний зміст складали літературні публікації – художні твори і публіцистика. Друкували поезії Є. Маланюка, Ю. Дарагана, А. Падоліста, М. Осики, п’єси Ф. Крушинського, І. Зубенка, О. Карманюка та навіть переклади світових письменників. Літературну критику готували М. Селегій, Є. Маланюк, Ф. Крушинський і т. д. У 1923 р. редакція вирішила доповнити шпальти свого видання актуальними питаннями поточного життя й зв’язками із читачем – з’явився розділ “Громадська думка”. Ілюстрували часопис П. Омельченко, В. Цимбал, М. Щербак та ін. “Мистецькі орієнтири співробітників та авторів каліського літературного місячника чітко визначені – Тарас Шевченко, Леся Українка, Іван Франко, Василь Стефаник, Олександр Олесь, Павло Тичина. Їм присвячувалися розлогі статті, невеликі есе, поетичні рядки, графічні твори”, – писала про ідейно-естетичні засади “Веселки” Н. Сидоренко.¹ Співробітниками редакції були Ф. Крушинський, М. Грива, О. Карманюк, А. Павлюк і багато ін. Безперечно, журнал був одним із найяскравіших і найцікавіших таборових видань українців у Польщі.

Український еміграційний осередок у Пйотркуві Трибунальському не був надто численним, проте був добре організованим та мав також свої періодичні видання. Це сатирично-гумористичний щоденник “ВСІМ”, двотижневик “На хвилях життя” і літературно-військовий журнал “Тернистий шлях”. Під редакцією офіцера армії УНР, українського поета Є. Маланюка видавалися літературний часопис “На хвилях життя” й щоденна сатирично-гумористична газета-плакат “ВСІМ”. Редактором журналу “Тернистий шлях” був О. Козловський.² Документи архіву міста Пйотркува підтверджують перебування Євгена Маланюка та його участь у різноманітних культурних заходах.³

¹ Сидоренко Н. Національно-духовне самоствердження / Н. Сидоренко. – К. : [б. в.], 2000. – С. 127.

² Сидоренко Н. “Задротяне життя” українських часописів на чужині (1919–1924) / Н. Сидоренко. – К. : [б. в.], 2000. – С. 8.

³ Starostwo Powiatowe Piotrkowskie. Ref. I. Bezpieczeństwo Publiczne № 72. 1921. – Архів м. Пйотркува Трибунальського.

За словами М. Крупача, “першим на еміграції суто літературним журналом був часопис «На хвилях життя»”.¹ У журналі “На хвилях життя”, який був виданням культурно-освітнього відділу штабу армії УНР, друкувалися поезії, проза, сатиричні твори, спогади, огляди переважно літературної та військово-політичної проблематики. Усього вийшло два числа цього видання в березні 1921 р. У першому випуску часопису в рубриці “Від редакції” зазначається: “Серед несприятливих і важких обставин, про які не приходиться згадувати, видаємо перше число журналу “На хвилях життя”. Метою своєю журнал ставить правдиво освітлювати, наскільки це буде можливо, з державного, громадського і військового боку, як загальне українське, так і наше козацьке таборове життя, виявляти в ньому хиби та словом правди їх виправляти. А це все робиться для того, щоб уникнути нам грізних політичних хвиль, бути до всього готовими та з повною вірою і силою переможців щасливо виплисти на широкі простори Рідної Вкраїни”.² Тут же підписаний криптонімом Е. М. був надрукований вірш Є. Маланюка “Генерал Павленко”, який присвячувався членові Української центральної ради й Українського центрального військового комітету, генералу армії УНР Віктору Павленку, який згодом, “повернувшись із еміграції в Радянську Україну, загинув без сліду”.³ Вірш написаний у дещо одіозному стилі й відрізняється від знайомої маланюкової манери як за змістом, так і за формою. Очевидно, що був написаний поетом-початківцем під емоційним впливом недавніх бойових подій і на потребу часу:

Це – скромна постать, але в ній
Печать великого і вічного нам сяє,
Якусь велику правду знає
Цей вождь, коли веде нас в бій.⁴

Зміст чисел складала творчість таборян. Друкували нариси про таборове життя вояків, поезії Євгена Маланюка, Назара Гримала, твори, присвячені Т. Шевченку, фрагмент повісті Кнута Гамсуна

¹ Крупач М. “Каліський Парнас” : Михайло Селегій – воїн та письменник / М. Крупач // Січ. – 2008. – № 10. – С. 94.

² Від редакції // На хвилях життя. – 1921. – № 1. – С. 2.

³ Weretiuk O. Publikacje literackie ukraińskiej emigracji politycznej w Polsce międzywojennej / O. Weretiuk // Slavia Orientalis. – T. XLIV. – Kraków, 1995. – № 2. – S. 270.

⁴ На хвилях життя. – 1921. – № 1. – С. 3.

“Вікторія” у перекладі Є. Маланюка та ін. Наскрізнi мотиви видання – туга за батьківщиною, за рідною землею, яка залишилася в більшовицькому ярмі, прагнення продовжувати боротьбу за незалежну Україну та віра в перемогу, надія на об’єднання політичних сил і визволення України.

Газета “ВСІМ” мала повну назву “Вільне слово і малюнок”. Усього вийшло 38 номерів упродовж лютого–травня 1921 р. “Ця щоденна газета-плакат складалася з окремих аркушів-оголошень, шаржів, реплік, усмішок, карикатур тощо, наклеєних на картон. Поряд була розміщена спеціальна скринька із написом “Редакція”, куди читачі могли вкласти будь-які матеріали. Одним із гасел стали слова: “Сміємося – не плачемо”. Редколегія зазначала про свій часопис: орган кожного і всіх, видання анонімне. Можна використовувати будь-які псевдоніми, ніхто не цензурує, не редагує. Не коректує, не друкує, стоїть поза політикою...”, – писала про це видання Н. Сидоренко.¹

“Тернистий шлях” – це був військово-літературний журнал, який видавався культурно-освітнім відділом 1-ї кулеметної дивізії армії УНР за редакцією О. Козловського. У ньому друкувалися переважно художні твори (у тому числі й поезії Є. Маланюка), а також інформація із життя табору. Редакція ставила за мету духовно об’єднати таборову громаду та рятувати її від духовного занепаду, тому закликала всіх пробувати свої сили на ниві письменства.

Упродовж 20–30-х рр. найбільше українських періодичних видань, які виходили на території Польщі, було у Варшаві. За статистикою, поданою польським дослідником О. Вішкою, найменше їх було в столиці в 1920 р. – три, найбільше у 1935 р. – 14, із дуже рухливою динамікою до збільшення у 20-ті роки та піком у середині 30-х.²

Із 1921 р. польська влада дала змогу українцям вступати до польських вищих навчальних закладів, оскільки українських вузів на теренах тодішньої Польщі не було. Тоді ж з’явилося українське студентство на еміграції та виникла студентська преса. На початку 20-х років виходили “Студентський вісник”, “Українська рілля”, “Українське книгознавство”. У середині 20-х – “На чужині”, а в кінці 20-х – “Студентський голос”. Усі ці видання проіснували недовго – від одного до кількох чисел упродовж одного-двох років. Усі часо-

¹ Сидоренко Н. “Задротяне життя” українських часописів на чужині (1919–1924) / Н. Сидоренко. – К. : [б. в.], 2000. – С. 22.

² Вішка О. Преса української еміграції в Польщі (1920–1939 рр.) / О. Вішка. – Л. : [б. в.], 2002. – С. 10.

писи мали загальноінформаційний характер, літературна творчість презентувалася вибірково й епізодично.

Усередині 20-х років у Варшаві виходив “неперіодичний орган вільної думки Українських студентів-емігрантів у Польщі” “На чужині”. Усього вийшло три числа. Найбільшу цінність має часопис насамперед як джерело інформації про життя українського студентства в Польщі, про різноманітні проблеми, які доводилося вирішувати щоденно, про культурні та духовні потреби. Літературна творчість на шпальтах видання була другорядною.

До літературних публікацій першого номера “На чужині” належать сатирична історія студентського руху на еміграції, написана студентом Політехніки Ю. Савашинським, під назвою “*Sic transit gloria mundi*”¹ та лірична замальовка І. Цікавого “Шматки думок і суму”.² Історію студентського руху на еміграції автор умовно-іронічно поділяє на п’ять етапів, які є своєрідною аналогією до періодів усесвітньої історії. Етюд “Шматки думок і суму” – єдина лірична сторінка журналу, у якій автор лине думкою на рідну Україну, згадує недавні події, кохану дівчину, красу землі, яку довелося залишити, напевно, назавжди.

У другому числі за 1924 р. узагалі відсутні літературні публікації. Натомість перший номер часопису за 1925 р. презентував аж три поезії: Ю. Дарагана “Степи розлогі, далечинь...”, М. Дарагана “На полях Аустерліца” і Є. Маланюка “Як сон”, які є історіософськими рефлексіями, пронизаними журбою за рідним краєм.

Авторський склад видання представлений виключно студентами. Значну кількість публікацій ідеологічного та загальноосвітнього характеру готував І. Липовецький. Серед авторів інформаційно-публіцистичних текстів М. Дараган, М. Шишацький, К. Бабенко, М. Ковальський, І. Фещенко-Чопівський та ін. Частина “Хроніки” підписані криптонімами Л., Д., О., І., Г. Д., І. Л., І. Л-ий і ін., які збігаються з першими буквами імен членів варшавської громади.

Журнал “На чужині”, незважаючи на короткий період, ретельно виконував взятую на себе роль літопису українського студентського життя. Редакції вдалося висвітлити найважливіші сторінки українського студентського руху в Польщі та світі. Детально виписані

¹ Савашинський Ю. “*Sic transit gloria mundi*” / Ю. Савашинський // На чужині. – Варшава, 1924. – № 1. – С. 15–18.

² Цікавий І. Шматки думок і суму / І. Цікавий // На чужині. – Варшава, 1924. – № 1. – С. 19–20.

організаційні питання, проблеми, які доводилося вирішувати, суспільно-політична атмосфера, дух узаємодопомоги, що панував серед молоді. Часопис ще довго послужить цінним історичним джерелом.

А. Животко в “Історії української преси”, аналізуючи видання, що виходили за межами України, називає три часописи, які виходили у Варшаві в 30-ті роки, “що зайняли в українській журналістиці окреме поважне місце”.¹ Це кварталник “Ми”, місячники “Наша культура” та “Рідна мова”.

Із-поміж літературних видань української еміграції, звичайно ж, вирізняється й заслуговує на особливу увагу часопис “Ми”, що в 1933–1937 рр. виходив у Варшаві, від № 7, 1937 р. до 1939 р. – у Львові, літературний неперіодичний журнал, який був органом однойменної творчої групи. Українська молодь в 1929 р. заснувала групу “Танк”, до якої входили Є. Маланюк, Ю. Липа, О. Теліга, Н. Лівницька-Холодна, Б. Ольхівський, П. Зайцев, А. Крижанівський, Ю. Дригинич й ін. Пізніше О. Теліга, Є. Маланюк, Л. Мосендз відійшли. За твердженням О. Веретюк, сталося це через ідейні суперечки із редактором львівського “Вістника” Д. Донцовим.² У сучасних польських літературознавчих розвідках часопис “Ми” часто називають альманахом, очевидно з огляду на характер публікацій. Наприклад, відомий польський україніст Флоріан Неуважний писав так: “Істотну роль у розвитку української літератури на території передвоєнної Польщі відіграла група, зосереджена довкола часопису, власне альманаху «Ми» (1934–1939) у Варшаві, де спершу довкола поетів Ю. Липи (1900–1944) і Н. Лівницької-Холодної (нар. 1902) повстала група «Танк», членами якої були Є. Маланюк, О. Теліга, П. Зайцев, Б. Ольхівський і ін., а потім ці поети залучили до співпраці інших, головню А. Крижанівського і Ю. Дригинича”.³

Видавцем та відповідальним редактором був Модест Куницький, редагували випуски І. Дубицький, Б. Ольхівський та А. Крижанівський, художнє оформлення забезпечував П. Холодний молодший, син маляра імпресіоніста, чоловік Н. Лівницької. Часопис виходив у видавництві “Варяг”, друк здійснювали у відомій у Варшаві друкарні “А.В.С.” по вулиці Маршалковській.

¹ Животко А. Історія української преси / А. Животко. – Мюнхен : [б. в.], 1989–1990. – С. 285.

² Weretiuk O. Życie literackie emigracji petlurowskiej w Polsce międzywojennej / O. Weretiuk // Warszawskie zeszyty ukraińoznawcze. – Warszawa, 1996. – Т. 3 – С. 293.

³ Nieuważny F. Ukraińska literatura w Polsce / F. Nieuważny // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław, 1992. – С. 1149.

Основний зміст складали художні тексти, оригінальні й переклади із різних літератур. Друкувалися твори: Б. Лепкого, А. Крижанівського, Є. Маланюка, Ю. Косача, І. Дубицького, Н. Лівицької-Холодної, М. Рудницького, М. Бажана, М. Хвильового, М. Зерова, О. Тарнавського, П. Зайцева, С. Доленги, Г. Лазаревського, І. Черняви, В. Ласовського, С. Петлюри, О. Кульчицького, А. Чекановського, С. Васильченка, О. Олійника, І. Гончаренка, С. Смаль-Стоцького, Б. Антонича, Я. Ярого-Дригинича, М. Куницького, Б. Ольхівського, С. Гординського, Ю. Яновського, Ю. Смолича, Г. Журби. Серед митців радянської України друкували окремі твори М. Бажана, М. Хвильового, Ю. Яновського, М. Зерова, І. Сенченка та ін.

Серед представлених зарубіжних імен Ліам О'Флагерті, М. де Унамуно, Камо-но-Чомея, Лабе, Десборде-Вальмор, Бодлер, Ролліна, Й. Махар, В. Зайдель, О. Вайльд, Е. Вергарн, В. Фолкнер, Л. Мартен-Шофіє, В. Боймельбург, М. Арлян й ін. Авторами перекладів були Є. Маланюк, Н. Лівицька-Холодна, Ст. Левинський, О. Бургардт, С. Гординський, І. Дубицький та ін. Проте, починаючи з 1935 р., ім'я Є. Маланюка відсутнє серед авторського складу. У четвертій книзі (1935) видання навіть був опублікований гострий критичний відгук Святослава Доленги на збірку Є. Маланюка "Земна Мадонна" під назвою "Поет тьми й хаосу".¹

Значне місце займали в журналі публіцистика та літературна критика, де розглядалися проблеми творчості, українська класика, статті митців, художні твори. Упродовж восьми випусків надруковані статті С. Смаль-Стоцького "Концепція поеми Шевченка «Сон»", Я. Дригинича "Причинний Рембо", С. Доленги "Поет тьми й хаосу (з приводу появи збірки Є. Маланюка «Земна Мадонна»)", С. Гординського "Вергарн, поет і людина", Я. Гординського "Межі реалізму в історичному романі" та ін.

В усіх випусках вміщувалась інформація про нові книжкові й періодичні видання, подавалися рецензії на них, діяв куточок зв'язку із читачами. Ілюстрували часопис репродукціями творів Н. Хасевича та П. Холодного, П. Сельського й В. Ласовського.

У рубриці "Рецензії" постійно публікувалися відгуки на книги українських авторів, які виходили на теренах Польщі або польських письменників про Україну. Тут читачам представили нові книги Б. І. Антонича, М. Мухина, Ю. Липи, О. Ольжича, І. Вільде, І. Липи,

¹ Доленга С. Поет тьми і хаосу / С. Доленга // Ми. – Варшава, 1935. – Кн. IV. – С. 113–134.

У. Самчука та ін. У п'ятому випуску від 1936 р. було надруковано рецензію Петра Щитенця на книгу польського публіциста Влодзімежа Бончковського “U źródle upadku i wielkości”, у якій розглядається українська національна ідея крізь призму тодішньої польської національної політики, а також передісторія цієї проблеми.

Програмні засади часопису були викладені в статті Михайла Рудницького “Європа і ми”,¹ де автор розгортає свої міркування у парадигмі “українська література – європейська література”. Відстоюючи настанову редакції орієнтуватися на Європу, він водночас говорить, що це щось, “як однонапрямний лет понад два бігуни, або перехід через Еверест пішки”. Аналізуючи тогочасний стан розвитку української літератури, письменник відзначає її замкнутість у суспільно-національних проблемах: “Наші письменники не мали часу дивитися на світ оком мистців, зацікавлених самим процесом життя, хоча би власного... Над загалом наших письменників навис клятий обов’язок: навчати, промовляти до совісти, пригадувати забуту славу бувальщини, думати та творити для маси... Не маємо книжок, що йшли би в парі з нашими переживаннями, з нашим індивідуальним розвитком...”² Суспільна місія, яку виконує українська література як на радянських теренах, так і на еміграції, на думку М. Рудницького, заступає загальними ідеями те індивідуальне, “поодиноке”, що є справжньою суттю літератури: “Інтернаціоналізм та націоналізм у літературі – дві доньки тої самої сухітничої мами: агітки”.³

Ідеї, висловлені М. Рудницьким у статті “Європа і ми”, були прагненнями молодшої української літературної еліти піднімати рідну літературу до світового рівня й водночас це була відповідь Д. Донцову на його вимогу суспільно-національної місії літератури. Митці угруповання “Ми” відчули подих нових тенденцій і нової епохи, яка для України лише зажеврела на обрії майбутнього. “Представники європейської літератури – це ті, що бунтуються проти стандартизації, нормалізації, соціалізації та націоналізації літературної творчості; найбільші з них відкидають з однаковою рішучістю диктатури маси, одної людини, одної політичної партії або одної релігійної віри” – провідна думка їхнього програмного виступу⁴. Однак на практиці зреалізувати задекларовану програму було набагато складніше.

¹ Рудницький М. Європа і ми / М. Рудницький // Ми. – Варшава, 1933. – Кн. I. – С. 95–106.

² Там само. – С. 97–98.

³ Там само. – С. 99.

⁴ Там само. – С. 104.

Публіцистика на шпальтах “Ми” оберталася довкола традиційних для еміграційних українських видань питань, можливо, акцентуючи більше уваги на літературі. Детально розглядався тогочасний літературний процес на еміграції, творчість однодумців та опонентів, полемізували із Донцовим, Є. Маланюком. Торкалися питань становища українців у Польщі, писали про В. Липинського, С. Петлюру, Т. Шевченка, про національну ідею, збереження та розвиток української культури тощо. Незважаючи на декларовану віддаленість від політики, національна та суспільна проблематика постійно проникала на сторінки часопису. Вона була частиною усіх завдань, які стояли перед українською еміграцією, й обминути її було неможливо.

У 1937 р. у часописі “Ми” опублікована праця Б. Ольхівського “Вільний нарід”, у якій розглядались основні історичні етапи українського державотворення. Публіцист досліджує історичну сутність таких понять, як народ, держава, нація, права народу в різні періоди існування української держави. Використовуючи як джерела тексти літописів, грамот, різноманітних державних актів та історичні праці, як-от “Історія Русів” та ін., автор робить досить цікаві висновки. Один із них, ключовий, винесений у назву праці – “Український народ ніколи не був завойований”.¹ Він наводить докази того, що українці завжди добровільно укладали союзи, від яких згодом мали трагічні наслідки. Кардинальні зміни в психології українців публіцист простежує вже в кінці XVIII на початку XIX ст., коли з’являється ідея служіння народові замість служіння державі. Це, на думку автора праці, було підтвердженням того, що надії на повернення державності були втрачені. Замість реальної держави залишилась “утопічна романтична мрія”, яка певною мірою відбилася в діяльності Братства та народницькому русі й вплинула на долю молодої української держави на початку XX ст.² Тільки засвоєння досвіду всіх історичних етапів українського державотворення, врахування всіх помилок попередніх епох, на думку Б. Ольхівського, дасть змогу вирішити проблему великого народу: “Від належної синтези і пов’язання питань етнографізму й історизму в культурі, питань соціальних і національних, маси та еліти, народництва й державництва в політиці залежатиме успіх нашої справи. Стережимися перед помилками кожної реакції, перед однобічністю, перед відкиданням того найцінні-

¹ Ольхівський Б. Вільний нарід / Б. Ольхівський // Ми. – Варшава, 1937. – Кн. VII. – С. 188.

² Там само. – С. 200.

шого, що було в духовності попередньої доби. Бо інакше матимемо тільки метушливий рух з одного боку в другий, а не творчий та переможний рух уперед”.¹

На межі психології й біології розгортаються роздуми професора О. Кульчицького довкола терміна “душа нації” у статті “Душа раси”, надрукованій у часописі “Ми” в 1939 р., не без впливу тогочасних ідей із галузі соціології, антропології, психоаналізу, інтуїтивізму щодо почуття сили спільноти, “душі групи”, притаманного первісній людині, та його фізичного й духовного втілення.

Зіставляючи тематику публіцистики журналу “Ми” перших років і 1937–1939 рр., бачимо поступове збільшення ваги суспільно-політичних та історичних проблем. Цей процес спостерігається в усій літературній пресі 30-х років ХХ ст., безумовно, під впливом зовнішніх чинників. У другій половині 30-х років простежується поширення воєнних настроїв і гасел у Європі, у тому числі серед української еміграції. Причини очевидні. Українці із новими воєнними діями пов’язували надії на звільнення від російської та польської влади й здобуття Україною незалежності. Загальновідомий факт, що Гітлер протектував український націоналістичний рух і обіцяв у разі війни з Росією самостійність України. Польські національні інтереси лежали зовсім в іншій площині, оскільки, щойно здобувши державність, Польща старалась її зберегти й утримати. Нова війна, безумовно, була загрозою втрати польської незалежності, тому жоден поляк не міг прагнути війни. У цьому сенсі інтереси української та польської інтелігенції були протилежними.

Незважаючи на загострення геополітичної ситуації й розбіжність українських та польських національних інтересів, польська літературна преса досить прихильно відгукувалася про діяльність журналу “Ми” і його авторський колектив. Двічі в 1936 (№ 26) та 1937 (№ 12) роках про нього писав “*Biuletyn Polsko-Ukraiński*”. В оглядах української преси про часопис згадували в “Бунті Млодих”, “Всхуді” та інших виданнях.

Найрозлогіші й найгрунтовніші оцінки “Ми” давав місячник “Камена”. Відразу після виходу першої книги в 1933 р. писали: “Недавно вийшов у Варшаві перший номер українського літературного квартальника «Ми», зміст якого складають поезії Б. Лепкого, Є. Маланюка, Н. Лівицької-Холодної і М. Бажана, оригінальні новели

¹ Ольхівський Б. Вільний нарід / Б. Ольхівський // Ми. – Варшава, 1937. – Кн. VII. – С. 215.

А. Крижанівського («Міста і люди») і Ж. К. («Остання атака поручика вон Хагенау» (Hagenau)), програмна стаття Михайла Рудницького «Європа і ми», перша частина праці Маланюка «Гоголь», уривок із твору «Україна чи Малоросія» Миколи Хвильового, а також новела ірландського письменника Ліам О'Флагерті «Громадянська війна». Випуск оздоблює літографічна вкладка Петра Холодного, а також гарно задумана віньєтка того ж митця. На особливу увагу заслуговують вірші Маланюка, напевно найцікавішого (після замовклого Тичини) із сучасних українських поетів, а також обидві новели. Особливо «Міста і люди» Крижанівського з огляду на оригінальне подання простої теми. Чисельні ліричні дигресії дещо нагадують польському читачеві Івашкевича з його «Хіларим, син бухгалтера» або «Вечори у Абдона». Цікавими є спостереження Маланюка над таємницею Гоголя, автор завершує свою статтю таким висновком: «Мертві душі» – це найбільш фаталістична, найглибша українська книга, написана про Україну українцем». В цілому кварталник стоїть на високому художньому рівні і свідчить, що заповідь проспекту: «Ми» – то перше і єдине видання українське, яке формою і змістом орієнтується на Захід і відповідає усім вимогам книжкової естетики» – не просто фраза”.¹

У 1934 р. редакція “Камени” писала: “Після отримання другого випуску стверджуємо, що кварталник не тільки не поступається з обраного шляху, але дуже розвивається”.² У 1935 р. читаємо: “Третя книга «Ми» має такий високий рівень, як і попередні... З усіх відомих нам українських видань «Ми», безперечно, стоїть із мистецької точки зору найвище”.³ Схвальні відгуки друкувались і згодом, коли часопис після перерви виходив у Львові, так само відзначався його високий рівень та європейська орієнтація.

Безумовно, літературний журнал “Ми”, який виходив у Варшаві в 30-ті роки, мав величезне значення в літературному житті української еміграції та в історії української преси в цілому. Насамперед слугував трибуною для української творчої молоді, презентував літературний процес на еміграції, його ідейно-естетичні напрями, відображав культурне життя українців, намагався утримувати духовні зв'язки із письменниками радянської України та європейськими авторами, зберігав і консолідував духовний потенціал народу, розірваного кордо-

¹ Kronika Słowiańska // Kamena. – 1933. – № 2. – S. 31.

² Kronika Słowiańska // Kamena. – 1934. – № 7. – S. 124.

³ Kronika Słowiańska // Kamena. – 1935. – № 4. – S. 69.

нами й історичними обставинами. Журнал був прикладом проєвропейських прагнень української мистецької та інтелектуальної еліти. Він один із небагатьох українських видань міжвоєнної доби, який активно знайомив українського читача зі здобутками світової літератури, що могло відбуватися тільки завдяки високому інтелектуальному рівню його редакторського колективу.

У 30-ті роки завдяки зусиллям І. Огієнка на теренах Польщі виходили місячники “Наша культура” та “Рідна мова”. Науково-літературний місячник “Наша культура”, що виходив у Варшаві впродовж 1935–1937 рр., був справді науковим виданням, у якому друкувалися розвідки українських учених із усіх сфер гуманітарних знань. Та найголовніше своє завдання редакція сформулювала так: “усебічне й глибоке наукове висвітлення нашої духовної й матеріальної культури”.¹ За роки існування часопису були надруковані більше ста наукових статей, нарисів, оглядів, рецензій, критичних статей, розвідок з історії української культури, літератури, релігії, мовознавства, етнографії, образотворчого мистецтва, історії, філософії тощо. Об’ємні монографічні праці друкувалися впродовж декількох чисел.

За свідченням В. Ляхоцького “Нашу культуру” Огієнко заснував власним коштом, і це видання разом зі своїм редактором тривалий період несли ідею консолідації української творчої інтелігенції. Із метою максимальної доступності всім бажаючим ціна місячника була мінімальною, наскільки це було можливо.²

Часопис мав за мету розповідати українцям про їх походження, історію, духовну та матеріальну культуру. Він слугував, як і всі інші еміграційні видання, трибуною та засобом духовно-національного самоствердження українців. Вирізнявся з-поміж інших високим науковим рівнем публікацій та “вченою” презентабельністю авторського складу. Це професори Л. Білецький, І. Свенціцький, К. Студинський, Я. Гординський, В. Щербаківський, С. Сірополко, О. Мицюк, Г. Костельник, С. Шелухин й ін. Як і більшість українських еміграційних видань, журнал друкував твори красного письменства – поезію, прозу та навіть драму. Постійно присутні на сторінках часопису такі імена, як С. Черкасенко, О. Олесь, Б. Антонич, А. Чайковський, Ю. Вухналь, Б. Лисянський. Однак художні твори склали незначну частину змісту, і відомо, що Іван Огієнко планував згодом перетворити його

¹ Національна освіта й наші завдання // Наша культура. – 1935. – Ч. 1. – С. 3.

² Ляхоцький В. Просвітитель : Видавничо-редакційна діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона) / В. Ляхоцький. – К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 2000. – С. 178–182.

на науковий культурологічний часопис. Через фінансові проблеми було перервано видання місячника і, попри всі намагання редактора, відновити його не вдалося.

Традиційними для такого типу видань були прикінцеві постійні рубрики “Нашої культури”: “Рецензії й огляди”, “Хроніка наукового і культурно-освітнього життя”, “Бібліографія нових видань”, “Огляд наукових журналів”, “Від Редакції й Адміністрації” та ін. Вони носили інформативний характер – знайомили із новинками наукової та художньої літератури, подіями українського культурного життя в радянській Україні та на еміграції, через них контактували із читачами. Проте ці рубрики містили й певні критичні коментарі автора, у яких яскраво відбиваються культурологічні погляди та засади редакційної політики І. Огієнка.

На відміну від більшості української еміграційної преси, місячник “Наша культура” не декларував поглядів жодної політичної сили і не захищав жодну із релігійних конфесій. На сторінках часопису мали можливість виступати представники різних сил і світоглядних засад, якщо зміст їхніх публікацій відповідав вимогам науковості, новизни та аргументованості. У рубриках видання відсутні новини суспільно-політичного й церковного життя.

Незважаючи на проголошену відсутність політичних пріоритетів, крізь усі випуски місячника “Наша культура” – його тематичне розмаїття, проблематику, наукові підходи, сформульовані завдання, крізь кожне написане слово, кожен редакторський коментар яскраво проступає одна наскрізна фундаментальна теза – українська національна ідея як мета і суть усієї творчості та редакційно-видавничої діяльності Івана Огієнка.

Вона бринить у рядках пейзажних (“Батьківщина”) та ліричних (“Уривок”) замальовок Б. Антонича, у патріотичних піднесених словах Б. Лисянського (“Гірке моє слово”, “Не час”), невгасиме бажання сформувати єдину міцну українську націю відчувається у виголошених редакцією завданнях: “...Національно сильний характер вироблюється тільки глибокою, систематичною й послідовною національною освітою...”¹

Прагнення утверджувати гордість за свою національну культуру звучить навіть у коментарях редактора до інформації, поданої в прикінцевих рубриках. Наприклад, у рубриці “Рецензії й огляди”, аналізуючи переклад С. Гординського “Слова о полку Ігоревім”,

¹ Національна освіта й наші завдання // Наша культура. – 1935. – Ч. 1. – С. 1.

опублікований 1936 р., І. Огієнко пише: “Мова перекладу – добра, літературна, і вже це саме робить переклад С. Гординського помітним культурним нашим надбанням, надбанням загальноукраїнським, бо соборна мова робить його цінністю соборною. С. Гординський у своїм перекладі скрізь уживає слів: Русь, руський. Боїтеся вжити: Україна, український? Чи може думаєте, що нас на своїх землях у XII ст. ще не було? Це шкідливе для національного почуття недотягнення, сьогоднішнім станом науки неоправдане”.¹

Попри різноманітні, дискусійні оцінки діяльності часопису сучасниками Івана Огієнка, сьогодні, з огляду досвіду прожитого Україною століття, можна з абсолютною впевненістю сказати, що “Наша культура” поряд із “Веселкою”, “Табором”, “Нашим світом” та іншими українськими еміграційними виданнями зберігав, відроджував і розвивав українську культуру на чужині. Був прикладом справді наукового культурологічного часопису, наскільки тоді це було можливо, розвивав українську наукову думку й наближав її до пересічного читача.

Розглядаючи різновиди українських еміграційних видань (за змістовим критерієм), які виходили у 20–30 рр. ХХ ст. на території Польщі, можна стверджувати, що з-поміж великої кількості часописів, які редакція характеризувала по-різному, часто залежно від внутрішніх потреб громади, яку вона представляла, чітко означилися такі види: літературні – “Ми”, “Веселка” та ін.; науково-літературні – “Наша культура”, “Наш світ” й ін.; суспільно-літературні – “Дніпро”, “Промінь”, “Українська нива” та ін.; студентські (молодіжні) – “Студентський вісник”, “На чужині”, “Студентський голос” й ін. До різновиду суспільно-літературних видань можна віднести та військово-літературні журнали, наприклад “Наша зоря”, “Табір” й ін.

Літературна творчість була важливим складником культурного та духовного життя українців-емігрантів на чужині. Це яскраво віддзеркалює зміст еміграційних видань, їх літературна частина, яка заслуговує на окреме ґрунтовне монографічне дослідження. Творчий процес удалині від природних живильних джерел, національних підвалин завжди дається важче, є певним подоланням експансивних інтенцій чужого культурного середовища, страждає від постійного виснаження. Попри певну відірваність літературного процесу українців на еміграції від національного культурного розвитку на рідній землі

¹ Огієнко І. Рецензії й огляди : Слово про Ігорів полк (С. Гординського) / І. Огієнко // Наша культура. – 1936. – Ч. 2. – С. 152–153.

(який переживав у міжвоєнні складні перипетії) часописи демонструють величезний творчий потенціал і поступ їх авторів. Періодичні видання художнім словом вселяли віру, підтримували дух, у важких умовах життя уселяли оптимізм, були засобом самореалізації, національної консолідації та культурного розвитку. Крім цього, вони вповні виконували комунікативну роль – висвітлювали літературний процес на еміграції та в радянській Україні, долучали українців до набутків світового мистецтва, інформували про актуальні події сьогодення, формували громадську думку в дусі національно-патріотичних інтенцій. На сьогодні вони служать ще й незамінним історичним джерелом.

1.11. Особливості літературної комунікації міжвоєнної доби

Розглядаючи різні аспекти потужної інтенсифікації комунікативних процесів у міжвоєнну добу, треба відзначити збільшення в них вагомості літературної комунікації. Її перебіг – правові та фінансові умови, соціальні параметри, механізми впливу та багато ін. – досить ретельно розроблені польськими вченими. Цій проблемі, яка заслуговує на самостійне ґрунтовне дослідження, присвячені праці В. Шиманського, С. Жолкевського, К. Сероцької, Т. Степня, О. Чарніка, А. Кłosковської та багатьох інших дослідників.¹

¹ Див. : Sierocka K. *Czasopisma Literackie* / K. Sierocka // *Literatura Polska 1918–1975*. Т. 1, 2. – Warszawa, 1975 ; Makowiecki A. Z. *Czasopiśmiennictwo literackie* / A. Z. Makowiecki // *Słownik literatury polskiej XX wieku*. – Wrocław : Wydawnictwo “Zakład Narodowy im. Ossolińskich”, 1996. – S. 127–136 ; Żółkiewski S. *Kultura literacka 1918–1932* / S. Żółkiewski. – Warszawa, 1973 ; Szymański W. P. *Z dziejów czasopism literackich w dwudziestoleciu międzywojennym* / W. P. Szymański. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1970 ; Koźniewski K. *Historia co tydzień. Szkice o tygodnikach społeczno-kulturalnych 1918–1939* / K. Koźniewski. – Warszawa : Czytelnik, 1976 ; Stępień T. *Kabaret literacki* / T. Stępień // *Słownik literatury polskiej XX wieku*. – Wrocław : Wydawnictwo “Zakład Narodowy im. Ossolińskich”, 1996. – S. 439–445 ; Czarnik O. *Komunikacja literacka* / O. Czarnik // *Słownik literatury polskiej XX wieku*. – Wrocław : Wydawnictwo “Zakład Narodowy im. Ossolińskich”, 1996. – S. 468–476 ; Kłoskowska A. *Kultura masowa: krytyka i obrona* / A. Kłoskowska. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1983. – Wyd. 3 ; Dmitruk K. *Literatura – społeczeństwo – przestrzeń. Przemiany układu kultury literackiej* / K. Dmitruk. – Wrocław etc. : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1980 ; *Publiczność literacka* / pod red. S. Żółkiewskiego i M. Hopfinger // PAN. IBL. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1982 ; *Problemy wiedzy o kulturze : prace dedykowane Stefanowi Żółkiewskiemu* / pod red. A. Brodzkiej, M. Hopfinger, J. Lalewicza // PAN. IBL. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1986 та ін.

Польські дослідники у своїх наукових розвідках уживають термін, який не застосовується українськими журналістикознавцями – “dziennikarstwo literackie” (“літературна журналістика”). Термін з’явився в журналістикознавчих дослідженнях у другій половині ХХ ст. Анжей Маковецький подає таке його визначення: “Літературна журналістика ХХ ст. – сукупність періодичних видань (головно тижневиків та місячників) від 1900 р. до сучасності, присвячених винятково або переважно літературній проблематиці, які друкували літературні тексти, виконуючи свою своєрідну функцію в процесі літературної комунікації”.¹

Розглядаючи фінансові умови появи та функціонування польської літературної періодики, можна сказати, що вони напряду не залежали від держави чи конкретних політичних партій. Сформувалися певні механізми їх утримання, серед яких приватне меценатство, система попередньої підписки, фінансування інституції або організації, концерн. У добу міжвоєнної на засадах приватного меценатства існували такі польські видання, як “Звротніца”, “Зет” та ін., органами інституцій і організацій були всі літературно-наукові видання, а також “Пйон”, “Biuletyn Polsko-Ukraiński”, “Газета Літерацка” та ін. Редакція тижневика “Biuletyn Polsko-Ukraiński” подекуди застосовувала систему попередньої підписки. “Кур’єр Літерацко-Наукови” видавав концерн Мар’яна Домбровського, тижневик “Культура” фінансувався концерном “Prasa Polska”.

Літературні видання перебували під контролем держави, костьолу й різноманітних інституцій, із якими були пов’язані, – політичних партій, організацій та суспільно-культурних товариств, читацьких інституцій – шкіл, бібліотек і т. д. Контроль здійснювався через правовий механізм – сукупність правил, які регулювали діяльність видавництва, і загальноприйнятих норм, що стосувалися діяльності засобів масової інформації.

Ю. Лоек, аналізуючи правові засади діяльності преси, писав: “У внутрішньополітичній історії II Речі Посполитої, буржуазної держави, дуже виразно обтяженої недавнім постфеодальним спадком, можна спостерігати яскравий перехід від ліберально-демократичних формул у перші роки незалежності до автократичної практики, яка спиралася на нові положення конституції 1935 р.”.²

¹ Makowiecki A. Z. Czasopiśmiennictwo literackie / A. Z. Makowiecki // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 127.

² Łojek J. Prasa Polska 1918–1939 / J. Łojek. – Warszawa : PWN, 1980. – S. 10.

До 1938 р. у Польщі в цій сфері діяли переважно закони ще ХІХ ст. Конституція 1921 р. гарантувала свободу преси, свободу висловлення своїх думок і переконань. Заборону свободи преси передбачали умови надзвичайного стану – війни, внутрішніх безпорядків тощо. Остаточне рішення щодо діяльності преси згідно з діючими законами виносив суд. Діяла державна цензура в усіх сферах – політичній, світоглядній, етичній, із особливою увагою до політичної. Деякі поправки внесла конституція 1921 р., яка ліквідувала превентивну (запобіжну, профілактичну) цензуру. За винятком кількох невеликих періодів діяла репресивна цензура. Після 1926 р. (травневий переворот) президент видав розпорядження про відповідальність за поширення неправдивої інформації, зневагу до влади та її представників і значні розміри грошових штрафів. Надалі стали жорсткішими засади конфіскації та штрафів, які були підтверджені законом 1932 р. Виконання приписів та законів контролювало Міністерство внутрішніх справ. Конституція 1935 р. обминула статтю про свободу преси. У 1938 р. було прийняте нове законодавство. Після 1938 р. (декрет про пресу) вимоги стали ще суворішими. Жорсткішими стали вимоги до особи редактора, скасовано посаду відповідального редактора, уведено систему урядових документів, обов'язкових до друку всіма виданнями, у декілька разів збільшено штрафи, обмежено повноваження суду і т. д. Репресії набули виразно політичного характеру, особливо щодо опозиції (комуністичні часописи – “Месенчнік Літерацкі” або ендецькі – “Мисль Народова”).

Костьол до 1939 р. контролював літературну періодику у сфері лектури – надавав преференції та засуджував. Цю функцію виконували також різні професійні товариства й громадські організації. У добу міжвоєнної доби набули поширення товариські та громадські клуби, світлиці, читальні, які створювалися для культурно відсталих верств. Таку діяльність проводили у тому числі й Товариство народної освіти та Товариство робітничих університетів.

Комунікаційні можливості літературних періодичних видань у поширенні та популяризації художніх творів у багато разів перевищували можливості книжкових видань. Про це свідчить статистика їх накладів. У середньому, за окремими винятками, вони не перевищували 15 тисяч екземплярів. Лише додаток до щоденної газети “Люстровани Кур’ер Цодзенни” “Кур’ер Літерацко-Наукови” виходив накладом 150–250 тисяч екземплярів. Найпопулярніший літературний тижневик міжвоєнного двадцятиліття “Вядомосці Літерацке” у 30-ті роки виходив найбільшим накладом 13–15 тисяч, а його французький відповідник “Pologne Littéraire” – 6 тисяч. Для порівняння:

ліва “Культура Роботніча” у 20-ті – 3 тисячі, у 30-ті роки “Лінія” – 1 тисяча, “Камена” й “Околіца Поетув” – по 300 і т. д. Серед літературних тижневиків особливим випадком був сатиричний “Цирулік Варшавскі” (1926–1934), який мав наклад 25 тисяч і задовольняв не тільки літературні потреби суспільства, а й масові розважальні смаки.

Масовий характер літературних видань міжвоєнного періоду перекреслив теорію елітарності мистецтва, сповідувану поколінням Молодої Польщі (порубіжжя). Розвиток літературної періодики напряду залежав від рівня розвитку комунікаційних технологій у цілому. Саме у 20–30-ті роки у зв’язку із піднесенням літературних видань розширюється їх функціональна палітра. Літературна періодика цього етапу виконує трансмісію літературного життя, висвітлює літературні новини, здійснює програмування літературного процесу, формує культурний контекст літературної творчості.

У кінці ХІХ – на поч. ХХ ст. кристалізується модель масової культури, зростає суспільна затребуваність на інформацію, у тому числі й літературну. Особливо після 1918 р. зростає потреба у масових літературних захопленнях. Збільшенню кількості видань також сприяла лібералізація законодавства та ліквідація превентивної цензури. В період Молодої Польщі налічується 50 літературних та літературно-мистецьких видань. У міжвоєннє простежується вибухове збільшення їх кількості до 150. У подальші періоди відбувається поступове зменшення літературної періодики через щоразу більше переважання інших засобів масової комунікації та передачі літературної інформації (радіо, кіно, телебачення й т. д.).

У протистоянні цензурі для подовження свого існування редакційні колективи часто застосовували прийом камуфляжу.¹ Після заборони чи конфіскації розпочинали видавати той же часопис під іншою назвою.

Літературні видання міжвоєннє редагувалися колективно, аніматорську та керівну функції виконував головний редактор. Особа редактора та його ранг в ієрархії літературного життя суспільства відігравали вирішальну роль під час заснування видання, формування його політики та завоювання місця на ринку ЗМІ. У період Молодої Польщі головним редактором зазвичай був видатний письменник чи критик, який презентував власну індивідуальну літературну програму (наприклад С. Пшибишевський у часописі “*Życie*”).

¹ Makowiecki A. Z. Czasopiśmiennictwo literackie / A. Z. Makowiecki // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 132.

У міжвоєнні частіше трапляється функція редактора як експонента прагнень і програми літературної групи – (“Рефлектор” – Гралевський, “Скамандр” – Гриджевський, Чернік – “Околіца Поетув”, Курек – “Лінія” й ін.) або політичної партії чи ідеологічної організації (Хемпель – “Культура Роботніча”, “Нова Культура”; П’ясецький – “Просто з мосту”; Колачковський – “Мархолт 1934–1938”, ксьондз Бросс – “Культура” і т. д.).

Характерною рисою міжвоєнтя є поява редактора-менеджера, який, сам не будучи талановитим митцем, відіграє важливу роль в анімуванні колективу й видання, у здобутті рангу та позиції на ринку періодики. Прикладом досконалої менеджерської моделі є діяльність М. Гриджевського в “Скамандрі” й “Вядомосцях Літерацкіх”. Після війни внаслідок специфічної державної політики ця модель стає домінуючою. У ХХ ст. часто роль ідейного натхненника чи протагоніста відігравала особа, котра не була редактором або й не належала до редакційного колективу. Наприклад, С. Пшибишевський у часописі експресіоністів “Здруй”, сестра Тереса в католицькому “Вербумі” та ін.

Спостерігаються сталі зв’язки видатних критиків із редакторськими колективами, які спиралися не на спільну програму, а на можливість постійних публікацій. Наприклад, рецензії К. Іжиковського в “Роботніку”, публікації С. Віткевича в “Зеті”. Значно збільшується кількісний склад редакцій – від кількох осіб до кільканадцяти. Найпопулярніші літературні тижневики міжвоєнтя мали по 20–30 осіб постійних працівників.

Посилюється роль критики як інструменту формування громадської думки, популяризатора ідейного змісту літературного твору. Посилення політизації культури у 30-ті роки пов’язане зі спробами світоглядного програмування літератури. Поява нових верств читачів, поширення масової культури, розвиток щоденної та літературної преси зумовлюють потребу в нових критичних інформаційно-рецензійних жанрах. В умовах міжвоєнтя головною дилемою польської критики залишається вибір між “автономною” та утилітарною концепцією ролі мистецтва в житті суспільства, опозиція автономії та заангажованості.

На думку А. Маковецького, у 20-ті роки в критиці актуалізуються критерії європейськості та “новітності”,¹ які великою мірою звіль-

¹ Makowiecki A. Krytyka literacka / A. Makowiecki // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 493.

няють літературу від суспільних обов'язків. Характерна риса критики міжвоєнтя – програмотворча активність, зумовлена розмаїттям літературних груп, які мушили обґрунтовувати свою відокремленість. Стираються межі між критикою, історією і теорією літератури внаслідок активної участі суб'єктів критики в поточному літературному житті. Із метою масового залучення читача до культурного життя формується критика, яка меншою мірою зосереджується на літературних вартостях твору, а більшою – на широкому генетичному контексті твору, на зв'язках із психологічною, етичною, суспільною, економічною проблематикою. У сфері інформаційно-популяризаторської критики велику роль відіграла практика тижневика скамандритів “Вядомосці Літерацке”, який реалізував модель літературного магазину, призначеного для широкої публіки.

Редакційна політика літературних видань 20–30-х рр. спиралася на тісний зв'язок із читачами переважно через анкети й плебісцити. У період міжвоєнтя вони стають звичайним явищем. Найактивнішим був колектив “Вядомосці Літерацкіх”. Проводили плебісцити “Обираємо Академію Літератури”, конкурси, літературні загадки, впорядковували листки найпопулярніших книжок року та найвідоміших письменників.

Функцію програмування літератури найчастіше реалізовували у формі публікації маніфестів і програмних виступів. У першому випуску (або у видавничому проспекті, який попереджував появу часопису) оголошувалися засади й принципи редакційного колективу чи літературної групи, яка стоїть за виданням. Традиційно це був виступ “Від редакції” або передова стаття в першому числі. У міжвоєнті це ставало обов'язком. Коли “Скамандр” виголосив свою антипрограмовість, то цим викликав сувору критику своїх сучасників. Іншою також популярною формою було ініціювання та проведення критичних і публіцистичних кампаній, які стверджували або заперечували необхідні засади світогляду чи поетики, у тому числі персонального характеру. Розквіт цього явища припадає на міжвоєнтя. Після війни керівництво пресою централізується.

За посередництвом часопису здійснювалася популяризація творчості письменників власного світоглядного табору чи членів літературної групи, органом (формальним чи неформальним) якої було видання. На основі висвітлення читацької рецепції та позиції видання визначалася участь в актуальних суспільно-політичних акціях через публікування закликів, протестів, колективних листів, звернень до

влади й суспільства. Такі форми комунікації були поширеним явищем у міжвоєнні. Наприклад, заклик колективу “Здрую” підтримати школи без віросповідання, протести проти вбивства президента Нарутовича в ліберальній пресі, індивідуальні й групові протести проти Берези Картуської тощо.

Функція програмування здійснювалась і через інші форми участі в культурному житті, як наприклад серійні книжкові видання бібліотеками часописів. Початки були закладені в період Молодої Польщі. У міжвоєнний період було звичним явищем засновувати бібліотеки при виданнях. Колектив “Здрую” видав 24 томи, “Звротніци” – 10 томів, “Квадриги” – 12 томів і т. д. Організовували виставки – малярські (“Химера”, “Здруй”, “Бунт”), виставкові вітрини (“Вядомосці Літерацке”), виставкові салони (“Шпількі”) і т. д. Традиційними були публічні й персональні презентації, авторські вечори, зустрічі редакції з читачами.

Літературна періодика послуговувалася своєю системою жанрів, які формувалися за критерієм журналістської актуальності. У міжвоєнні роки набувають популярності форми есе, критико-літературної статті та особливо рецензії. У більшості випадків літературні рецензії писали відомі письменники та критики. Типовим для періоду міжвоєннє стає також літературний репортаж. Високого професійного рівня досягли репортажі, які друкувались у “Вядомосцях Літерацкіх”. Їх авторами були І. Кживіцька, К. Прушинський, М. Домбровська та ін. Традиційними стають хроніки – літературні, театральні, загальноінформаційні й ін.; огляди преси – часто анонімні (подавались як редакційний матеріал). У тижневику “Вядомосці Літерацке” існувала рубрика “Kamera Obskura”, яка висвітлювала рейтинг найгірших книжок. Популярним жанром став фейлетон, який часом був колективним виступом, проте найчастіше писався відомими публіцистами чи критиками. Найчастіше виражав особисту позицію автора (фейлетони Ч. Ястшембця-Козловського та Ф. Захори в тижневику “Biuletyn Polsko-Ukraiński”, “Тижнева Хроніка” А. Слонімського у “Вядомосцях Літерацкіх” та багато ін.)

У міжвоєнну добу змінилось і графічне оформлення, яке виконувало оздоблювальні та комунікаційні функції, інформувало про спрямування й мистецькі преференції видання. Цьому сприяв розвиток техніки: з’являються фоторепродукції, кольорове фото. Важливу роль в оформленні видань залишали за собою художні редактори.

До традиційних форм літературної комунікації додаються нові: літературні кабаре, кав’ярні, клуби тощо. Вони з’явилися внаслідок

перенесення на польський ґрунт французьких та російських впливів і сприяли насамперед популяризації творчості письменників представників літературних груп серед пересічної публіки. Детально розглянув це явище літературного міжвоєнтя у своїй статті Томаш Степень.¹ Він вважає, що кабаре стало істотною рисою літературної культури міжвоєнтя і було ознакою переходу від елітарної до масової культури. Найчастіше ці форми спілкування з публікою практикували футуристи та скамандрити. Для перших це було вторгнення у внутрішній світ слухачів та провокація, для других – двостороння участь у спонтанній спільній літературній забаві. Кабаре й кав'ярні слугували формою поетичної трибуни та реклами. “Qui pro Quo” було найвідоміше кабаре міжвоєнтя, яке своїм мистецьким рівнем завдячувало значною мірою текстам скамандритів, особливо Ю. Тувіма й А. Слонімського.

Власне літературна періодика міжвоєнної доби, до якої належали переважно видання літературних груп, характеризувалася однонаправленістю комунікативного процесу. Видання, члени літературної групи виступали суб'єктами, відправниками інформації, а літературна громадськість – споживачами. Тексти різними шляхами (періодика, розважальні заходи) потрапляли до публіки. Однак у більшості випадків видання літературних груп були закриті для зворотного зв'язку. Рецепція ідей, думок, творчості членів групи залишалася за межами їх комунікативних спрямувань і зацікавлень. Така практика функціонування періодичного видання застосовувалася групами футуристів, формістів, експресіоністів. До цього типу взаємин із читачами вдавалася редакція місячника “Скамандр”, тоді як той же колектив, видаючи тижневик “Вядомосці Літерацке”, спирався на інший (двосторонній) механізм комунікації. Однонаправленість руху літературної інформації характеризувала діяльність часописів “Чартак”, “Квадрига”, “Лінія”, “Околіца Поетув” й ін.

Суспільно-літературна періодика, яка мала масовий і більш публічний характер, спиралася на двосторонній рух інформації. Автори, видання та читачі виступали і суб'єктами, й об'єктами, залежно від ситуації. Анкетування, плебісцити, листи до редакції, дискусії, конкурси ставали засобами зворотного руху інформації від споживача до відправника. Думки читачів, їх вибір, їх спосіб читання тощо в майбутньому впливали на автора, видавця, редактора, на їх рішення і т. д.

¹ Stępień T. Kabaret literacki / Tomasz Stępień // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 439–445.

Крім М. Гриджевського, який спопуляризував таку практику діяльності часопису в тижневику “Вядомосці Літерацке”, її застосовували “Пйон”, “Кур’ер Літерацко-Наукови”, “Мархолт”, “Biuletyn Polsko-Ukraiński”, “Зет” і т. д. Довкола періодичних видань формувалася певна соціокультурна спільнота (її складовими частинами були і автори, і читачі), яка співтворила своє середовище, впливала на його ідеологію, мову й навіть засоби передачі інформації.

Яскраво вираженими соціокультурними спільнотами характеризувалися літературні видання, які спиралися на певні політичні партії чи табори. Їх характеризували ідеологічні платформи, певна суспільна заангажованість і внаслідок цього – подекуди штучність, накидання двосторонніх зв’язків. Це стосувалося насамперед лівих, католицьких та ендецьких літературних видань.

Практично не змінився характер спеціальних (наукових) видань, які переважно застосовували однонаправлений рух інформації від автора до споживача. Відкриттям та ознакою літературної комунікації міжвоєнної стає літературний магазин, який задовольняв широкий спектр літературних смаків, не нехтував явищами масової культури, сповідував культ актуальності. Його практика вплинула на функціонування щоденної та суспільно-політичної періодики, унаслідок чого змінилась участь щоденної універсальної періодики в процесі літературної комунікації. Кількість літературної інформації на її сторінках вагомо збільшується. Звичним явищем у щоденній пресі міжвоєнної стає поява художніх творів і літературних рецензій, висвітлення літературних та культурних новин.

Споживач або літературна громадськість міжвоєнної Польщі (до неї входили і представники нацменшин) була неоднорідним явищем. Основну верству складала свідомо читаюча публіка, що згідно зі своїм рівнем культури обирала авторів і періодичні видання. Критеріями слугували художні й естетичні вартості. Другу групу складала читачі, інспіровані до лектури політичними, професійними чи будь-якими іншими організаціями. У них переважав ідейно-тематичний критерій вибору літературних творів та їх оцінок. Літературна майстерність була другорядною. Третю групу складала читачі, для яких література була насамперед забавою, розвагою. Для задоволення своїх культурних потреб читали популярні дешеві видання, сенсаційні новини, легкі гостросюжетні й драматичні тексти. У добу міжвоєнної з’явився новий тип споживача літературної інформації – учень загальноосвітньої школи. Його поява зумовлена суспільно-історичним розвитком.

Попри існування літературної періодики елітарної та спеціальної, призначеної для вишуканої й підготовленої публіки, та популярної, призначеної для широких верств суспільства, у міжвоєнний період активно триває процес стирання меж між елітарною і масовою культурою, стирання міжкультурних меж. Бурхливо розвивається міжнаціональний культурний обмін, свідченням чого стає поява низки міжнаціональних журналістських проєктів та їх успішна діяльність у 30-ті роки.

Суспільно-історичні зміни, удосконалення засобів і механізмів комунікації та інші процеси вносять зміни у статус відправника інформації. С. Жолкевський, дослідник літературної культури ХХ ст. відзначає процес професіоналізації відправника літературної інформації.¹ Спостерігається професіоналізація як письменника, літературного критика, так і видавця, редактора, репортера, журналіста і т. д.

Для 20–30-х рр. притаманне інтенсивне співжиття літератури й преси. Літературний твір у більшості випадків починає свій шлях до читача зі шпальт періодичного видання. Посилюється роль інтелігенції в цілому як носія загальнонаціональної культури.

Розвиток провідних літературно-мистецьких тенденцій та їх репрезентантів – періодичних органів у 20-ті роки проходив під потужним впливом поезії та авангардного мистецтва: експресіонізм, футуризм, формізм, “Краківська Авангарда”, скамандрити й ін. Це літературне покоління намагалось сформулювати своє ставлення до власного сьогодення через декларовані маніфести та нову форму поезії, презентовані в періодиці. Стратегія впливу на читача відбувалася в кількох напрямках: поборення традиційних звичок, розширення тематики, наповнення новим змістом – поточним, щоденним життям. На цьому етапі домінували часописи літературних груп.

Після 1930 р. більшого розмаху набула проза, великої ваги – документалістика (література факту). На перший план вийшли суспільно-літературні видання, які спиралися на певну суспільну ідеологію та світоглядну концепцію. Активно культивувалися форми репортажу, спогаду, свідчення очевидців тощо. Утверджується термін “література факту” (жанри, що спираються на автентичні події), який привився в польській літературі, на думку Мацея Трамера, великою

¹ Żołąkowski S. Literatura w kulturze XX wieku / S. Żołąkowski // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 587.

мірою під російськими впливами (“Новый Леф”).¹ На цьому етапі переважають суспільно-літературні видання. Зміни в суспільній свідомості зумовлюють відповідні зміни в літературній критиці. Її напрями та підходи переважно визначаються естетичними програмами й маніфестами літературних груп, а професійних літературних критиків замінюють самі митці. У публічних лекціях та полеміці народжувалося не тільки нове бачення літературної творчості, але й напрями її інтерпретації. У період міжвоєнтя сформувався тип літературного критика, безпосередньо пов’язаного із мас-медіа. Деякі автори не видали жодної власної книжки, однак були присутні в пресі як професійні літературні рецензенти, які мали вплив на формування естетичної свідомості читача. Водночас про літературу, її цілі, завдання й обов’язки висловлювалися самі письменники, а їхні атаки на критиків та на інші письменницькі програми були поштовхом до появи критичних літературних маніфестів у ХХ ст., автокоментарів і дискусій. Зв’язок критиків із пресою, поява циклів дискусійних анкет призвели до того, що літературна критика стала постійним модератором мистецького життя. Часто критики тісно були зв’язані з політичною та ідеологічною пропагандою (у 30-х роках у Польщі з колами ендецькими (націонал-демократи), комуністичними, католицькими й т. д.).

Висновки до розділу

Міжвоєнний період став якісно новим історичним етапом у житті польського суспільства. Тут виявили себе як загальноєвропейські тенденції, так і внутрішні національні процеси. Формувалося суспільство масової культури, у якому стрімко розвивалися друковані ЗМК, максимально розширилися межі читацької аудиторії, ідеї набули міжнародного обігу. Розбудова духовних підвалин самостійної Польщі насамперед спиралася на бурхливий розвиток літератури та літературної періодики. У 20–30-ті рр. актуалізувалися критерії європейськості та новітності, з’явився журналістський феномен – часопис літературної групи, який слугував трибуною творчого колективу, розвивалися традиційні суспільно-літературні видання, набули популярності нові форми літературної критики та публіцистики – маніфести, програмні статті й т. д., сформувався тип критика-журналіста, тісно

¹ Tramer M. *Literatura faktu // Słownik literatury polskiej XX wieku / Maciej Tramer ; pod red. Marka Pytasza. – Katowice, 2001. – S. 255–259.*

пов'язаного зі ЗМІ. Кожен молодий митець і кожен новий художній твір майже завжди починав свій шлях до читача зі шпальт періодичного видання. Преса стає ареною літературного життя, а польська література активно форсує філософсько-естетичні канони, позбувшись обтяжливої боротьбистської ролі.

Українська літературна періодика відбивала суспільно-культурну ситуацію, у якій перебувало українське населення в межах II Речі Посполитої. Вона слугувала своєрідним культурним флагманом, духовним бастионом у боротьбі за національне самоствердження українців в умовах інокультурного середовища. Українська література продовжувала виконувати свою важливу суспільну роль націєконсолідуючого фактора. Українські видання на тлі тодішніх польських друкованих ЗМІ характеризувалися певною автономністю, замкнутістю й маргінальністю.

Актуалізація польсько-української міжкультурної комунікації зумовлена суспільно-історичними чинниками й пов'язана із діяльністю низки польських суспільно-літературних видань – “*Biuletyn Polsko-Ukraiński*”, “Зет”, “Всхуд” та ін. та представників і прихильників польського прометейського руху.

У міжвоєнний період у структурі друкованих ЗМІ Польщі переважають два типи літературних видань: власне літературні й суспільно-літературні. Перші представляють на своїх шпальтах виключно літературну проблематику та домінують на першому етапі у 20-ті до початку 30-х років. Другі презентують мішану проблематику із певною пріоритетністю літературної та художніх творів, і їх популярність припадає на 30-ті роки. Більшість власне літературних видань були органами літературних груп, популяризували їх програми й творчість, переважно спиралися на елітну читацьку аудиторію. Суспільно-літературні характеризувались ідейним еkleктизмом і спрямовувалися до масового читача. Розширилися географічні обрії літератури – до традиційних видавничих центрів Польщі приєдналися Познань, Люблін, Остшешув Великопольський та ін.

Більшість власне літературних видань склали часописи літературних груп, де письменники виступали видавцями, редакторами, критиками, публіцистами, програмотворцями. Найбільш яскравими й епатажними були часописи польських футуристів. Переважали одноднівки (“Так”, “Нуж в бжуху”, “Єдноднювка Футуристув” та ін.), спрямовані на сьогодення. Маніфести видавали у формі прокламацій і листівок. Декларували звільнення від оков минулого, футуризацію життя, заперечували традицію. Застосовували своєрідний механізм спілкування з читачем (реципієнтом), який спирався на стратегію

мистецької експансії (агресії). Пройшли певну еволюцію – кілька фаз авангардної свідомості, які відбилися в характері періодичних видань і програмних текстів. Були проявом новітніх європейських тенденцій на польському ґрунті.

Краківський авангард послуговувався більш поміркованими гаслами. Початок закладений часописом “Зворотніца”, у якому декларували ідею новітнього мистецтва, його зв’язку із цивілізацією. Еволюція руху простежується в пізніших часописах “Штука Вспулчесна” та “Лінія”. Виступали проти утилітарної літератури, але за її ідейну заангажованість, приділяли велику увагу теорії й практиці поетичної творчості, техніці творення образу. У 30-ті роки авангардний рух знайшов свій розвиток у діяльності люблінських і вільненських митців та їх періодичних видань, яких називають другим поколінням авангарду. Їхній світогляд глибоко просякнутий ідеями катастрофізму. Відмовилися від зовнішньої атракційності часописів, але стали популярними завдяки атракційності стилю висловлювання в публіцистиці та програмних текстах. Спиралися на суспільний радикалізм, прихильність до лівих ідей, космічне мислення.

Спорідненою другому поколінню авангардистів була група й часопис “Квадрига”, яка також декларувала радикалізм лівого забарвлення, ідейну заангажованість, моральність, антиурбанізм, пацифізм і культ праці. Як і їхні попередники, активно застосовували різноманітні засоби популяризації своєї творчості, впливу та зацікавлення читача – вечори, імпрези, полеміки, зустрічі тощо.

На відміну від європейського, польський експресіонізм був менш радикальним рухом і спирався на традиції польського романтизму. Пов’язаний із діяльністю групи та часопису “Здруй”. Експресіоністи акцептували сучасне мистецтво – музику, живопис, танець, спиралися на постулати нової людини й нового суспільства та духовного відродження народу й людства перед загрозою новітньої цивілізації. Також організовували масові культурні акції, проте з виховною метою – розбудити суспільство, розвинути патріотизм, підняти культурний рівень відсталих регіонів. Заангажовані ідеями розбудови національної держави.

Із-поміж видань літературних груп виділяється безпрограмний і аполітичний “Скамандр”, який проіснував найдовше (1920–1939) та мав найбільший вплив на літературне й культурне життя міжвоєнної Польщі. Найбільший вплив на читача здійснювали через періодику (“Про Арте”, “Скамандр”, “Вядомосці Літерацке”, “Цирулік Варшавські”). Базові підходи – демократизм, конкретність, “буденність”, аполітичність, зацікавлення сучасністю. Популярності скамандритів спри-

яла фундаментальна літературна творчість та нова форма спілкування з читачем, яка спиралася на співпрацю та “співтривання” – виступи в кав’ярнях, політичні “шопки”, дискусії й полеміки з читачами на шпальтах видань, листування, літературні салони, плебісцити, літературні нагороди тощо. Змінили погляди свого покоління на поета й поезію, формували громадську думку, виражали колективні переживання через новий засіб літературної комунікації – контакт із широким колом читачів. Максимально розширили коло літературних адресатів.

30-ті роки позначилися посиленням тенденції до конкретизації літератури та уваги до життєвого досвіду. Формується література факту, представлена групою “Пшедмесце” і її поетичний варіант – польський автентизм із часописом “Околіца Поетув”. Спиралися на традиції реалізму й натуралізму, розвинули репортаж, привнесли в художню творчість публіцистику. Автентисти базовою категорією обрали правду життя, відкидали уяву, ідеалізували життя простих людей, застосовували сентименталізм і виголошували антиурбанізм, акцентували на внутрішньому світі людини. Практикували анкетування, зв’язок із читачами за посередництвом часопису.

Розповсюдження літературного дискурсу зумовило кількісне збільшення наукових літературних видань, традиція яких існувала ще з ХІХ ст. Від початку ХХ ст. виходив “Паментнік Літерацкі”, з’явилися “Рочнік Літерацкі”, “Рух Літерацкі”, “Silva Rerum” та ін. Мали віддалену періодичність – від місячника до річника, літературна проблематика часто подавалася в гуманістичному контексті, сприяли популяризації наукових знань, проте призначалися насамперед для наукових кіл й інтелігенції.

Активізація процесу міжкультурної комунікації сприяла появі у 20–30-х рр. низки міжнаціональних журналістських проєктів: “Всхуд”, “Biuletyn Polsko-Ukraiński”, “Зет” і т. д., які спрямовувалися на поглиблення діалогу польської з іншими національними культурами. Спиралися на традицію місячника “Свят Слов’янські”, який виходив на початку ХХ ст. у Кракові за редакцією відомого вченого Ф. Конечного. Серед них були власне літературні – польсько-французький “Штука Вспулчесна” Я. Бженковського та слов’янський “Камена” К. А. Яворського – і суспільно-літературні “Зет” Є. Брауна та “Всхуд” і “Biuletyn Polsko-Ukraiński” В. Бончковського. Феноменальним за ідейним задумом і його практичним утіленням був тижневик “Biuletyn Polsko-Ukraiński”, який єдиний в історії польської журналістики упродовж 30-х років реалізував задум культурного зближення польського і українського народів.

Більшість польських суспільно-літературних видань з'явилися у 30-ті роки й вирізнялися з-поміж решти літературної періодики своїми відкритими або прихованими зв'язками з певною суспільною ідеологією, світоглядною концепцією, політичними таборами чи навіть партіями. До таких належали насамперед прокомуністичні, ліві, католицькі й інші видання. Комуністичні “Культура Роботніча”, “Нова Культура”, “Месєнчнїк Літерацкі”, “Леви Тор” й інші в суспільстві сприймалися як неофіційні органи КПП, що спиралися на концепцію заангажованого мистецтва та утилітарної літератури. Їх програми мали функціональний характер, література підпорядковувалася політичним цілям, а фундаментальною проблемою публіцистики було питання про роль та завдання літератури в суспільному житті. Акцептували жанри документалістики, репортажу, літературу факту.

Найпопулярніші католицькі літературні видання “Культура”, “Тєнча”, “Вєрбум” й інші втілили прагнення костьола та католицької інтелігенції мати вплив на громадськість і не залишатись осторонь інтелектуального життя. Презентували католицьку ідеологію, розглядали істотні суспільно-культурні й етичні проблеми, стояли за відновлення релігійного життя та католицької філософської думки, сторонилися політичних проблем.

Глибоко розробляв питання духовності і кварталник “Мархолт”, який відстоював нову модель суспільства зі сформованою певною ієрархією духовних цінностей. Література була важливою складовою частиною широкої гуманістичної проблематики, яка розглядалася з позицій гуманізму та персоналізму. Прødeжавницькі інтенції відстоював “Пїон” із позицій активізму, патріотизму, героїзму й національних інтересів. Тип популярного літературного видання представляли “Кур’єр Літерацко-Наукови”, тижневик “Вєдомосці Літерацкє”, найпопулярніші ліві – “Сигнали” та “Жагари”. На відміну від власне літературної періодики, суспільно-літературні видання були розраховані на найширшу читацьку аудиторію, різні суспільні верстви населення краю і мали найбільший вплив на формування масових літературних смаків та літературної культури міжвоєнтя.

Найяскравішу сторінку в історію польської журналістики міжвоєнтя вписав тижневик “Вєдомосці Літерацкє”, “класичний літературний магазин”, створений на зразок французьких видань такого формату. Сучасний, майстерно редагований, відкритий часопис, який розповсюджувався із комерційним успіхом. Еволюціонував від інформаційних публікацій, популяризації літератури та газетного стилю 20-х років до журналістських проблемних текстів і суспільно-політичної аналітики 30-х. Був поряд зі “Скамандром” неофіційною три-

буною скамандритів, стояв на засадах мистецького традиціоналізму, естетичного еkleктизму, політичної та ідеологічної незалежності. У редакційній політиці акцентували важливість зв'язків із читачами – анкети, конкурси, опитування, листування і т. д. Пропагували відповідний тип літературної культури й були інструментом її демократизації.

Львівські “Сигнали”, які вважаються найпопулярнішим лівим виданням міжвоєнтя, презентують ліву ідеологію в дуже широкому її значенні. Часопис не прив'язувався до якогось політичного табору, мав характер вільної трибуни, був демократично налаштованим. Відстоювали суспільну роль літератури, аполітичність, ідеал “устрою суспільної справедливості”, засуджували радянську дійсність і фашизм, сповідували колективізм та громадський обов'язок людини. Метою проголошували поступ і вільний розвиток, утверджували модель соціалістичної культури та моралістичної літератури, розвивали польсько-український культурний діалог.

Такими ж лівими симпатіями відзначався й вільненський часопис “Жагари”, який презентував творчість і світогляд наймолодшої польської літературної генерації. Декларували перебудову усіх підвалин суспільного життя, ідею організованого суспільства, вільну працю, нову мораль. Проголошували постулати заангажованого мистецтва, літературу трактували функціонально, як знаряддя перебудови людської свідомості. Естетичні критерії були другорядними, акцентували фактаж та життєву конкретність, послуговувалися журналістсько-репортерськими засобами виразу. Надавали перевагу колективним інтересам, декларували поступ, культ праці, суспільну літературу й мистецтво для мас. Жагаристам притаманні риси катастрофізму та зрілість у трактування національних проблем. Активно застосовували форми колективної діяльності – поетичні вечори, зустрічі, анкети тощо.

Літературні групи польського міжвоєнтя декларували свою окремішність із-поміж інших творчих колективів переважно у формі маніфестів, редакційних і публіцистичних статей. Оголошення програм було ознакою тієї літературної доби. Переважав тип колективної програми, у якій фундаментальні питання стосувалися нового типу літератури в нових суспільних умовах, ролі митця і його творчих настанов, характеру творчого акту й ін.

Більшість літературних програм – футуристів, авангардистів, покоління другого авангарду – спиралися на засади колективізму, акцентували на суспільній ролі митця та зв'язку літератури із життям. Ставили за мету формування нової людини відповідно до потреб нового часу. Програми футуристів, хоч і писались окремими авторами, проте завжди презентували колективне “ми”. Митець трактувався як

частина маси, людина – як продукт суспільної діяльності, творчість – як посередництво між дійсністю та читачем, що втілює новітнє суспільство. Краківські авангардисти також декларували примат колективних інтересів, мистецтво розуміли як учасника суспільного розвитку, творчість мала бути тісно пов'язана із життям, а митець ніс важливу суспільну роль. На відміну від інших груп глибоко розробили питання поетичної творчості, яку розглядали як ремесло, та засади розбудови художнього образу як інтелектуальної художньої конструкції. Колективістськими за своєю суттю можна назвати і програмні засади “Квадриги”, “Жагарів”, “Сигналів”, люблінських груп, “Чартака”, у яких митець розглядався як виразник певних колективних інтенцій. Більшість із них були декларативними, бо не підтверджувалися в практичній діяльності та поетичній творчості митців групи. Виняток становила програма краківських авангардистів, які були найбільш послідовними в теорії та практиці.

Із-поміж польських літературних груп виділяється програма польських експресіоністів, яка, на противагу іншим групам, спиралася на філософські засади індивідуалізму, отримала назву містичний еволюціонізм і розглядала еволюцію людства насамперед через духовні шляхи національних геніїв. Акцентували на внутрішньому світі людини та релігійно-філософських пошуках.

Зовсім осторонь усіх літературних концепцій стоїть “Скамандр”, який ніколи не виголошував жодної програми, проте ідейно-естетична система чітко вимальовується із різноаспектної творчості представників групи. Світоглядно це активізм, віталізм, оптимізм, естетично – вираження колективних переживань через індивідуальне творче “я”, захоплення життям в усіх його проявах, довершеність поетичної форми й майстерність володіння словом. Виступали проти суспільної ролі літератури, митець трактувався як учасник і співтворець сьогодення.

На відміну від декларованих засад колективної творчості, С. І. Віткевич був творцем індивідуальної програми (онтологічної за своєю суттю), яка мала назву “біологічний монадизм” і спиралася на функціональну антиномію єдності-множинності, що мала безліч варіацій. У площині естетики вона втілилась у “Теорії чистої форми”, яка акцептувала індивідуалізм і розглядала художній твір насамперед як вияв метафізичного почуття.

Більшість програм декларували ідеї, що були віддаленими від практичного втілення, а митцям не вдавалося їх сповна реалізувати. Найближчими до виголошених лозунгів у своїх художній творчості виявилися краківські авангардисти, скамандрити та С. І. Віткевич.

Волинська й львівська періодики на тлі барвистої палітри польських друкованих ЗМІ вирізнялися виразною етнічною дихотомією – паралельним існуванням двох національних пластів. І польська, й українська преса Волині, на відміну від львівської, характеризувалася локальністю, яка виявлялась як у проблемно-тематичній площині, так і в її зовнішньому оформленні, та домінуючим змістовим універсалізмом. Більшість видань мали загальноінформаційний характер, намагались охопити весь спектр проблем регіону. Відсутні власне літературні видання, поодинокі – суспільно-літературні часописи, до яких можна віднести “Наш світ” луцького періоду, дитячу й молодіжну пресу. У волинській періодиці гостро неодноразово поставало питання польсько-українських відносин, висвітлювався їх регіональний аспект. Публікації на цю тему мали констатуючий, інформативний і по-верховий характер, що виявлялось у перевазі інформаційних жанрів, вузькості проблематики, домінуванні аграрних та суспільних тем.

Львівська преса міжвоєнного періоду за рівнем свого розвитку стоїть на щабель вище волинської. Львів віддавна був розвинутим культурно-освітнім центром із давніми видавничими традиціями. Тут кількісно виходило набагато більше періодичних видань, ніж на Волині. Особливо активно видавалася щоденна преса, тижневики, потужною була громадсько-політична періодика, органи різних політичних партій. Бурхливе літературне життя відбилося в існування багатьох літературних груп та численних літературних видань. Власне літературні часописи переважно представляли літературні групи й фахові інституції, а суспільно-літературні часописи – певні ідеологічні тенденції в суспільстві. Багато польських видань мали загальнодержавне значення. Це “Львовске Вядомосці Музичне і Літерацке”, “Сигнали”, “Нова Кроніка”, літературно-наукові – “Паментнік Літерацкі”, “Рочнік Орієнталістичні” та ін. Окремі численні групи становили католицькі, сатиричні, дитячі й молодіжні часописи. З-поміж української періодики досить відомими серед громадськості були громадсько-політичне “Діло”, “Літературно-науковий вістник”, “Назустріч” та ін. Чимало суспільно-літературних часописів відстоювали певну ідеологію – “Вікна”, “Напередодні”, “Дажбог” та ін. Сформувався тип літературно-наукового видання – “Записки НТШ”, “Наука і письменство” та ін. Львівська літературна періодика віддзеркалювала провідні тенденції літературного процесу на західноукраїнських землях, формувала громадську думку, слугувала форпостом української національної ідеї та націєконсолідуючим фактором. Львів залишався найбільшим центром української культури поза межами радянської України.

Поряд із регіональною періодикою вагомий пласт українських періодичних видань на теренах міжвоєнної Польщі становили часописи української еміграції. У їх розвитку виділяють два етапи: перший 1920–1924 рр. – таборова преса; другий 1925–1939 рр. – преса цивільної еміграції. На першому етапі переважали суспільно-культурна та суспільно-літературна періодики, тому що творчість стала головним засобом самореалізації й духовного єднання. Головна риса видань цього періоду – коротка тривалість, їх функції – інформувати про життя в таборах, реалізувати творчий потенціал інтернованих, забезпечити їх духовний розвиток. Першим літературним виданням був двотижневик “На хвилях життя”, найяскравішою сторінкою з-поміж літературної періодики таборян – безперечно, “Веселка”.

Упродовж усього міжвоєнного періоду функціонувала студентська преса, яка інформувала про історію студентського руху на еміграції та їх культурне життя. У другий період українські еміграційні видання поглиблюють своє фахове чи галузеве спрямування. З-поміж літературної періодики виділяється високим інтелектуальним рівнем та творчим потенціалом журнал “Ми”, який декларував аполітичність і європейськість, слугував трибуною для творчої молоді, висвітлював літературний процес. Редакційний колектив намагався охопити всі нові літературні тенденції на теренах Польщі, утримувати духовні зв’язки із літературою на землях радянської України, надавати європейський і світовий літературний контекст.

Прикладом літературно-наукового видання є місячник “Наша культура” І. Огієнка, який розвивав українську наукову думку на чужині, слугував духовному зростанню українців й утвердженню їх національної ідеї. Літературна творчість була найважливішою складовою частиною культурного та духовного життя української еміграції, слугувала головним засобом виживання в скрутних матеріальних та моральних умовах і порятунком від деградації чи асиміляції в інокультурному середовищі. Творчість була способом збереження свого екзистенційного “я” та каталізатором розвитку, часописи – об’єднавчими осередками, засобами поширення інформації, обміну думками та впливу на свідомість співвітчизників.

Літературна періодика міжвоєнної доби проходила свій самостійний шлях розвитку, дещо відмінний від громадсько-політичних, загальноінформаційних та інших видів видань. Вона напряду не залежала від державного фінансування й не була безпосередньо пов’язана з існуючими політичними партіями. Джерелами фінансування були меценати, розлога мережа підписки абонентів, інституції та організації, інформаційні концерни. Контроль здійснювали держава,

костюл (чи церква) і відповідні інституції через правовий механізм, який спирався на репресивну цензуру. Набувають поширення різноманітні форми колективної лектури – клуби, світлиці, читальні для культурно відсталих регіонів. Найдієвішим засобом популяризації літератури стає літературна періодика, яка у 20–30-ті рр. має набагато більші можливості, ніж книжкові видання. Літературні видання набувають масового характеру, виконуючи такі головні суспільні функції: трансмісія літературного життя, інформування про літературні новини, програмування літературного процесу, формування культурного контексту літературної творчості. Визначальної ролі в житті літературного видання в міжвоєнні роки набуває особа редактора. Характерна риса міжвоєнтя – поява редактора-менеджера, не митця, та формування численних редакційних колективів – до 30 осіб. З'являється посада художнього редактора. Набуває популярності й необхідності тісний зв'язок із читачем через анкетування та плебісцити. Ознакою доби є програмування літературного процесу, яке здійснювалося через оприлюднення маніфестів і програмних виступів. Практикують активну участь у громадських акціях через публікацію закликів, протестів, колективних листів, звернень і т. д. Для активізації комунікативного процесу масово організовують виставки, презентації, вечори, зустрічі й т. д. Істотна риса літературної комунікації міжвоєнтя – клуби, кав'ярні, кабаре.

Надзвичайної популярності набувають жанри есе, літературно-критичної статті, рецензії, літературного репортажу. У періодиці літературних груп переважає однонаправленість комунікативного процесу. Суспільно-літературні видання, більш публічні та масові, застосовують двосторонність комунікації, за рахунок чого формують довкола себе певну соціокультурну спільноту. Відкриттям польської періодики міжвоєнтя став “літературний магазин”, що спирався на культ публічності, актуальності й масових смаків.

Тенденції розвитку літературної періодики вплинули на розвиток щоденної преси, яка почала друкувати більше художніх творів, долучаючись до процесу літературної комунікації. Максимально розширилася читацька аудиторія, з'явився зовсім новий читач – учень загальноосвітньої школи. Усі ці процеси приводять до поступового стирання меж між елітарною та масовою культурою. Під впливом багатьох суспільно-культурних факторів активізується міжнаціональний культурний обмін. Відбувається професіоналізація відправника (надавача) літературної інформації – письменника, критика, редактора, журналіста, видавця й т. д. Співіснування літератури та преси – характерна риса міжвоєнної доби.

Розділ II

Польсько-український діалог у польській періодиці 20–30-х рр. ХХ ст.

Історія польсько-українських відносин, як і відносин будь-яких інших сусідніх народів сягає часів, коли вони починають усвідомлювати своє сусідство. Вона завжди мала і має як періоди війни, протистояння, конфлікту, так і періоди співпраці в різних історичних умовах – рівноправних, рівнозалежних від третьої сили чи взаємозалежних. Зіставляючи різні етапи польсько-української історії можна однозначно стверджувати, що майже завжди (за деяким винятком) українці були в стані боротьби за свою волю, у стані загарбаних і залежних, тоді як у польській історії існували довгі етапи процвітання їх державності, у тому числі коли українці входили до складу як залежні, завойовані.

Територіальне сусідство, спільне минуле, постійна господарська та культурна співпраця зумовили майже постійну присутність української теми в польській літературі від найдавніших часів. Особливо яскраво постала вона в добу романтизму у творах Л. Семенського, А. Мальчевського, М. Чайковського, М. Грабовського, Г. Жевуського, Ю. Словацького та ін. У кінці ХІХ – на початку ХХ ст. українські реалії інспірували появу творів Г. Сенкевича, М. Конопніцької, В. Оркана, згодом – Ю. Лободовського, Я. Івашкевича й ін. Часто захоплення українською темою зумовлювалося біографічно. Багато польських письменників походили з етнічних українських земель, із ними пов'язане було їхнє дитинство та досвід юності. Як наприклад варто назвати Ю. Коженювського, Ю. Словацького, Т. Заборовського, Т. Падуру, К. Пйотровського, Я. Івашкевича й ін.

Пожвавлення та загострення польсько-українських відносин простежується у першій половині ХХ ст. під впливом історичних подій та суспільно-політичних обставин – перша світова війна, боротьба за

незалежність, ситуація 20–30-х рр. – розподіл територій, посилення націоналістичних рухів й ін., Друга світова війна та її наслідки.

Питання польсько-українських відносин як в аспекті історії, так і в аспекті культури, літератури, віддавна обговорювалися вченими різних галузей. Особливо вони актуалізувалися в останні десятиліття, після суспільно-політичних змін, які відбулися в Польщі й Україні в кінці ХХ ст. Цій проблемі присвятили численні свої праці такі польські дослідники, як А. Хойновський, Я. Брусський, Я. Дарський, З. Карпус, В. Менджецький та ін.¹ З українських учених ці питання досліджували Т. Гунчак, М. Кучерепа, І. Кедрин, В. Трощинський, М. Рябчук і т. д.² Від початку 90-х років ХХ ст. звичними стали спільні наукові конференції, симпозіуми, семінари, де обговорюються різні аспекти польсько-української історії. Такі зустрічі постійно відбуваються у Варшаві, Кракові, Познані, Любліні, Києві, Львові, Луцьку й інших містах. Унаслідок цього постали численні збірники наукових праць польських та українських учених.³

¹ Див. : Chojnowski A. *Ukraina* / A. Chojnowski, J. Bruski. – Warszawa, 2006 ; Chojnowski A. *Koncepcji polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939* / A. Chojnowski. – Wrocław, 1979 ; Darski J. *Ukraina. Historia, współczesność, konflikty narodowe* / J. Darski. – Warszawa, 1993 ; Karpus Z. *Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924* / Z. Karpus. – Toruń, 1997 ; Mędrzecki W. *Województwo wołyńskie 1921–1939. Elementy przemian cywilizacyjnych, społecznych i politycznych* / W. Mędrzecki. – Wrocław, 1988 ; Papierzyńska-Turek M. *Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej 1922–1926* / M. Papierzyńska-Turek. – Kraków, 1979 ; Potocki R. *Idea restytucji Ukraińskiej Republiki Ludowej (1920–1939)* / R. Potocki. – Lublin, 1999 ; Stryjek T. *Ukraińska idea narodowa okresu międzywojennego. Analiza wybranych koncepcji* / T. Stryjek. – Wrocław, 2000 ; Torzecki R. *Kwestia ukraińska w Polsce w l. 1923–1929* / R. Torzecki. – Kraków, 1989 ; Wiszka E. *Emigracja ukraińska w Polsce 1920–1939* / E. Wiszka. – Toruń, 2004 ; Wiszka E. *Systemy polityczne Ukrainy* / E. Wiszka. – Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2007.

² Див. : Гунчак Т. *Україна. Перша половина ХХ століття. Нариси політичної історії* / Т. Гунчак. – К. : Либідь, 1993 ; Кучерепа М. *Волинське українське об'єднання (1931–1939 рр.)* / М. Кучерепа, Р. Давидюк. – Луцьк : Надстир'я, 2001 ; Колесник В. *З історії українсько-польських наукових взаємин 1994–2003* / В. Колесник, М. Кучерепа // *Історіографічні дослідження в Україні*. Вип. 13. – Ч. 2. – К., 2003 ; Кедрин І. *Життя – події – люди* / І. Кедрин. – Нью-Йорк : Вид. кооператива “Червона Калина”, 1976 ; Трощинський В. *Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище* / В. Трощинський. – К. : Інтел, 1994 ; Рябчук М. *Два боки Вісли : до проблеми польсько-українського діалогу* / М. Рябчук // *Універсум*. – 1997. – Ч. 5/6. – С. 41–43.

³ Див. : *Україна – Польща : важкі питання : матеріали Міжнар. семінару “Українсько-польські відносини в 1918–1947 роках”*. – Луцьк ; Варшава,

У галузі літератури питання польсько-українського діалогу також віддавна було предметом досліджень з обох сторін. Українській літературі присвячені праці таких польських учених, як С. Козак, Ф. Неуважний, В. Мокрий, Я. Савіцька, С. Ульяш, Б. Бакула, А. Корнеєнко й т. д.¹ У свою чергу, дослідження польської літератури та польсько-українських літературних зв'язків мають в Україні давню традицію. До ключових імен у цій сфері належать Г. Вервес, О. Сухомлинов, Ю. Булаховська, В. Моторний, Р. Радишевський, О. Веретюк й ін.² Триває традиція наукових конференцій, семінарів та спільних літературознавчих видань.³

1998–2005. – Т. 1–9 ; *Ukraińska myśl polityczna w XX wieku : materiały z międzynarodowej konferencji naukowej zorganizowanej przez Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego i Fundacji św. Włodzimierza Chrzyciciela Rusi Kijowskiej w Krakowie 28–30 maja 1990 / red. M. Pułaski // Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego MLXXXVIII ; “Prace Historyczne”. – Z. 103. – Kraków, 1993 ; У пошуках правди : зб. матеріалів міжнар. наук. конф. “Українсько-польський конфлікт на Волині в роки Другої світової війни : генезис, характер, перебіг і наслідки”. – Луцьк, 2003. – 20–23 трав. та ін.*

¹ Див. : Kozak S. *Ukraińscy spiskowcy i mesjaniści. Bractwo Cyryla i Metodego / S. Kozak. – Warszawa, 1990 ; Nieuważny F. O poezji ukraińskiej. Od Iwana Kotlarewskiego do Liny Kostenko / F. Nieuważny. – Białystok, 1993 ; Uliasz S. O literaturze kresów i pogranicza kultur / S. Uliasz. – Rzeszów, 2001 ; Bakula B. Skrzydło Dedala. Szkice, rozmowy o poezji i kulturze ukraińskiej lat 50–90 XX wieku / B. Bakula. – Poznań, 1999 ; Bakula B. Polska-Ukraina : partnerstwo kultur / B. Bakula. – Poznań, 2003 ; Korniejenko A. *Ukraiński modernizm / A. Korniejenko. – Universitas, 1998.**

² Див. : Вервес Г. *Адам Міцкевич в українській літературі / Г. Вервес. – К. : Держлітвидав України, 1955 ; Вервес Г. Владислав Оркан і українська література / Г. Вервес. – К. : Рад. письм., 1962 ; Вервес Г. Т. Г. Шевченко і Польща / Г. Вервес. – К. : Дніпро, 1964 ; Вервес Г. Максим Рильський в колі слов'янських поетів / Г. Вервес. – К. : Рад. письм., 1972 ; Вервес Г. Ярослав Івашкевич / Г. Вервес. – К. : Наук. думка, 1978 ; Вервес Г. Польська література і Україна / Г. Вервес. – К. : Рад. письм., 1985 ; Моторний В. *Слов'янські літератури. Епоха Відродження / В. Моторний. – Л. : Вища шк., 1982 ; Радишевський Р. Юліуш Словацький : життя і творчість / Р. Радишевський. – К. : Дніпро, 1985 ; Веретюк О. Літературне життя українців у міжвоєнній Польщі : навч. посіб. / О. Веретюк. – Т. : НЛУК, 1994 ; Сухомлинов О. Польсько-українське культурне пограниччя у прозі Я. Івашкевича (топіка і функціональність) / О. Сухомлинов. – Донецьк : Юго-Восток, 2006.**

³ Див. : *Київські полоністичні студії. “Українська школа” в літературі та культурі українсько-польського пограниччя. Т. VII. – К., 2005 ; Україна і Польща : діалог культур (Мовно-літературні та суспільно-політичні відносини) : зб. наук. пр. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2005 ; Бруно Шульц і культура пограниччя : матеріали двох читань Міжнародного*

В останнє десятиліття почали з'являтися порівняльні польсько-українські дослідження у сфері журналістикознавства. Це, наприклад, стаття Соломії Онуфрів про сучасні польсько-українські відносини та їх перспективи,¹ а також дисертаційне дослідження В. Цісак про зміни у польській та українській пресі 90-х років ХХ ст., які відбувалися під впливом суспільно-політичних подій.² Однак польська преса міжвоєнної доби, у якій активно розгортався польсько-український діалог, а тема України була однією із головних, досі залишається білою плямою у нашій науці. “Бюлетин Польсько-Українські”, який фактично був дзеркалом польсько-українських відносин цього періоду, залишається невідомим переважній частині українського суспільства. Принагідно інформація про видання почала з'являтися у наукових студіях останніх років,³ в історичних розвідках про період міжвоєнної,⁴ у публікаціях преси останнього десятиліття.⁵

фестивалю Бруно Шульца в Дрогобичі. – Дрогобич : Коло, 2007 ; *Literatura Polski i Ukrainy XIX i XX wieków. Wspólnota trudnych doświadczeń.* – Warszawa, 1994. – 7–9.XI ; *Spotkanie z Ukrainą.* – Kraków, 1995. – 18–19.II ; *Modele i praktyka polsko-ukraińskich związków kulturowych : literatura, sztuka, filozofia, historia XX wieku.* – Poznań, 2000. – 4–6.XII ; *Polska w literaturze ukraińskiej – Ukraina w literaturze polskiej // Materiały z sesji naukowej zorganizowanej w dniu 10–11 czerwca 2002 roku przez Instytut Filologii Polskiej Filii Akademii Świętokrzyskiej w Piotrkowie Trybunalskim / pod redakcją Stanisława Fryciego.* – Piotrków Trybunalski, 2003 ; *Polska-Ukraina. Dialog kultur // Materiały z sesji naukowej zorganizowanej w dniu 29–30 października 2003 roku przez Instytut Filologii Ukraińskiej Filii Uniwersytetu im. Łesi Ukrainki w Łucku / pod redakcją Wojciecha Piotrowskiego.* – Piotrków Trybunalski, 2005.

¹ Онуфрів С. Україна–Польща : формування нових стереотипів в українсько-польських мас-медіа / С. Онуфрів // Зб. пр. НДЦП НАНУ. – Вип. 11. – Л., 2003. – С. 458–478.

² Цісак В. Трансформація преси в Польщі і Україні в контексті суспільних змін (1989–1999 рр.) : автореф. дис. ... д-ра філол. наук / В. Цісак. – К., 2001 – 42 с.

³ Див. : Наукова серія “Polska-Ukraina 1000 lat sąsiedztwa” / pod red. Stanisława Stempnia. Południowo-Wschodni Instytut Naukowy. Stacja Naukowa Polskiego Towarzystwa Historycznego w Przemyślu. – Т. 1–8. – Przemyśl : PWIN, 1990–2000 ; Стемпень С. Українсько-польські культурні взаємини на перетині віків / Станіслав Стемпень // *Ї* : незалежний культурологічний часопис. – 1998. – № 12. – С. 148–177.

⁴ Юрчук О. Ф. Українські питання у польській консервативній суспільно-політичній думці міжвоєнного періоду (1918–1939) : автореф. дис. ... канд. іст. наук / О. Ф. Юрчук. – Л., 2005. – 18 с.

⁵ Стемпень С. Польсько-українські культурні взаємини упродовж віків / Станіслав Стемпень // *Незалежний культурологічний часопис “Ї”.* – 1998. – Ч. 11–12. – С. 148–177 ; Бердиховська Б. Рідкісна птиця / Богуміла Бердиховська // *Критика.* – 2005. – № 12 (98). – Груд. – С. 29.

2.1. Прометеїзм як суспільно-політичне підґрунтя польсько-українського діалогу

Наслідки Першої світової війни зумовили актуалізацію теми України та питання розвитку польсько-українських відносин не тільки в культурній (літературній) площині, а й у суспільно-політичній. Ситуація, що склалася після підписання Ризької угоди, змушувала польських політиків або повернутися до історичного варіанту стосунків завойовника й завойованого, або ж до пошуку нових шляхів розвитку польсько-українських відносин. Тому впродовж усього міжвоєнного періоду українське питання не зникало зі шпальт польської періодики як громадсько-політичної, так і літературної. “*Biuletyn Polsko-Ukraiński*”, який виходив у 30-х роках і був фактично дзеркалом цієї проблеми в Польщі та в певному сенсі феноменом, оскільки досі залишається єдиним в історії Польщі й України подібним виданням, став утіленням певних інтенцій, які існували в польській суспільній думці ще від часу польсько-російської війни. Їх родоначальником і натхненником був Ю. Пілсудський. Від історичного союзу Пілсудський–Петлюра 1920 р., який не дав очікуваних результатів, особливо для української сторони, він був автором і залишався прихильником федеративної концепції вирішення українського питання в Польщі. І хоча на практиці Ю. Пілсудський так і не зміг утілити її, навіть під впливом політичних змін у країні згодом дещо змінив свої погляди, однак саме його однодумці (офіційні та неофіційні (світоглядні) “пілсудчики”) склали ту частину польського суспільства, яка прагнула об’єктивно оцінювати ситуацію, її можливі розв’язки й наслідки. Більшість із них належали до так званого європейського “прометеїзму” – руху, що виник у міжвоєнну добу, або просто поділяли ці погляди, були ідейними сподвижниками.

“Прометеїзм – політичний рух, який постав після російської революції 1917 року, об’єднав діячів незалежницьких прагнень народів СРСР на еміграції під гаслом співпраці в боротьбі проти СРСР, із метою його поділу на національні держави і доведення Росії до ролі московського князівства; 1926 року прихильники прометеїзму заснували в Парижі організацію «Прометей», яка згрупувала представників кавказьких народів, української еміграції, козацької і туркменської, також кримських татар; прометеїзм спочатку мав відкрити, а після 1932 року польсько-радянського пакту про не агресію – приховану фінансову та організаційну підтримку польської влади, котра ідеї

прометеїзму вважала розвитком сформульованої Ю. Пілсудським федеративної концепції у стосунках із східними сусідами”, – таке визначення цього явища подається в одній із найновіших польських енциклопедій.¹

Із метою втілення поставленої мети польською владою підтримувалася діяльність відповідних інституцій та видань. Такими формами поширення прометеїзму в Польщі були видання 1920–1921 рр. “Przymierze” (“Пшимеже”) і діючий у 1921–1923 рр. Związek Zbliżenia Narodów Odrodzonych (Союз зближення відроджених націй); від 1928 р. у Варшаві існував клуб “Прометей”, наукові дослідження в цій сфері вели науково-дослідний Інститут Східної Європи у Вільно, а також Східний інститут у Варшаві. У кінці 20-х та у 30-ті роки на засадах прометеїзму формується коло Єжи Гедройца й часописи “Bunt Młodych” і “Polityka”, а також фактично трибуною цих ідей у 30-ті стали видання В. Бончковського “Всхуд-Ор’єнт” (спершу редагований Гедройцом) та особливо “Biuletyn Polsko-Ukraiński”. Уже після Другої світової війни ці ідеї продовжувала втілювати в життя польська еміграція на сторінках всесвітньо знаної “Культури”. Історія підтвердила їх слушність. До польських діячів прометеїзму належали А. Бохенський, Т. Голувко, В. Єнджеєвіч, Р. Кнолль, Т. Схетзель, В. Стпичинський, Л. Василевський, В. Бончковський і т. д.

Про те, що ці ідеї були не просто політичною ціллю певного кола польського суспільства, а їх переконаннями, яких не зрадили до кінця життя, свідчать факти. Після смерті Ю. Пілсудського в 1935 р. польська кресова політика повністю змінюється в бік відкритої державної експансії. Однак часописи Є. Гедройца та В. Бончковського продовжують свою ідеологічну лінію попри численні конфіскації та спротив офіційної влади. Після Другої світової війни цю справу продовжує все те ж гроно польської інтелігенції на еміграції попри повне неприйняття на батьківщині. Події кінця ХХ ст. довели їх історичну правоту. Мало того, справдилися всі висловлені ними застереження, збулися пророчі думки Л. Василевського, В. Бончковського, Ад. Бохенського й інших польських мислителів бурхливого міжвоєнтя.

Розглядати перебіг польсько-українського культурного діалогу на сторінках літературної преси неможливо без урахування ролі Єжи Гедройца та його видань, які були громадсько-політичними за своїм характером, групували довкола себе прихильників прометеїзму, інспі-

¹ Wielka encyklopedia PWN. – Warszawa, 2004. – Т. 22. – S. 340.

рували громадськість новими ідеями. Їх можна вважати певною ідеологічною підвалиною концепції польсько-українського зближення, яку презентував “*Biuletyn Polsko-Ukraiński*” В. Бончковського.

“*Bunt Młodych*” (“Бунт Молодих”) – суспільно-політичний тижневик, згодом двотижневик, який виходив у 1931–1937 рр. у Варшаві. Вважався виданням неоконсервативної орієнтації, яке спершу мало назву “*Dzień Akademicki*” (“Дзень Академіцкі”). Головним редактором був Є. Гедройц. Серед співробітників – імена Ад. Бохенського, К. Прушинського, К. Студентовича, П. Дунін-Борковського та ін. У 1937 р., коли через конфіскації його існування стало практично неможливим, видання почало виходити під назвою “*Polityka*” (“Політика”).

Початки “Бунту Молодих” сягають 1927 р. й пов’язані з заснуванням академічної організації “*Myśl Mocarstwowa*”. Час від часу з’являлася “*Kronika Akademicka*”, яка висвітлювала діяльність організації. У кінці 20-х – на початку 30-х років організація втрачає своє значення в суспільстві (пов’язана із правими націоналістичними колами). Водночас Є. Гедройц зближується із колом пілсудчиків, що й зумовлює його вихід з організації та заснування окремого видання іншого ідейного спрямування. У 1932 р. у “Бунті Молодих” з’явився підзаголовок “незалежний орган молодого інтелігенції”. Редактор прагнув створити видання для об’єктивного аналізу дійсності, для пошуку способів стабілізації незалежності та суверенності Польщі,¹ для обговорення всього, що стосувалося національних інтересів.

Польський історик, дослідник політичної біографії Є. Гедройца писав, що “видання було забарвлене переконаннями й поглядами своїх авторів, однак не репрезентувало ані політичного напрямку в партійному сенсі чи ідеологічному, ані невідкладних інтересів згуртованої довкола нього групи”.² Про політичний аспект діяльності Є. Гедройца, передусім як редактора, писав у своїй монографії польський історик Марцін Криль.³ Автентичним джерелом інформації є й книга самого Є. Гедройца “*Autobiografia na cztery ręce*” (“Автобіографія в чотири руки”).⁴

¹ Tobie... // *Polityka*. – 1937. – № 9/10. – S. 1.

² *Dokąd nam iść wypada? : Jerzy Gedroyc od “Buntu Młodych” do “Kultury” / Rafał Habielski. – Warszawa : Wikli, 2006. – S. 18.*

³ Kryl M. *Style politycznego myślenia. Wokół “Buntu Młodych” i “Polityki” / M. Kryl. – Wrocław : Universitas, 1981. – 124 s.*

⁴ *Giedroyc J. Autobiografia na cztery ręce / J. Giedroyc. – Warszawa, 1999. – 388 s.*

Він обрав редагування часописом “Бунт Млодих” найприйнятнішою для себе формою політичної активності, а часопис – інструментом і виявом публічної діяльності. Тому через видання прагнув діяти в усіх сферах, які цікавили, особливо геополітичній, а також тій, яка була найсуперечливішою, – це проблема національних менших, питання устрою та господарювання. Будучи виданням громадсько-політичним за змістом, “Бунт Млодих” не оминав питань культури, літератури й мистецтва. І хоч художні твори друкувалися дуже рідко, постійно обговорювалися питання літературного процесу, театрального мистецтва та інші.

Видання мало газетний формат, було відкритим і здатним до еволюції, у тому числі й програмної, у міру зміни історичної ситуації. У 1937 р., змінюючи назву на “Polityka”, редакція писала: “Ніколи не писали для тлуму, для демосу, для вулиці. Писали для тих, хто про майбутню Польщу говорить усерйоз і хто ті маси хоче вести і буде вести. Кількість полемік, що присвячені цим тезам, б’є всі рекорди. Але це навіть серед найбільш рішучих полемістів несподівано, непомітно народжувало ті думки, які ми власне творили”. Продовжуючи міркування, зазначали, що мають на меті “впливати на думку” громадськості, через думку на світ політики, “змушувати” владну верхівку вести політику, згідно з інтересами Польщі.¹ Опінієтворча функція місячника, у якому погляди редактора й співробітників ніколи не презентувались як догма чи пріоритет, зумовили його оригінальність. Міжвоєнна Польща не мала жодного іншого подібного політичного видання.

Часопис мав авторський характер, не репрезентував жодної суспільної чи політичної групи, інтерес загалу був найбільшою його вартістю. Очевидно, тому його наклад і популярність упродовж 30-х років постійно зростали. Полемічний запал на шпальтах не зникає до 1939 р. Колектив редакції, який сформувався в 1932–1933 рр., фактично в ідентичному складі проіснував до 1939 р. Із ним співпрацювали відомі польські публіцисти Ксавери й Мечислав Прушинські, Адольф і Александер Бохенські. Згодом приєдналися Казимеж Студентович та Станіслав Лось. Адольфа Бохенського можна визнати ідеологом колективу й видання. Принаймні про це свідчать спогади й оцінки його однодумців і співробітників.

¹ Zmieniamy nazwę pisma na : “Polityka”// Bunt Młodych. – 1937. – № 2/116. – S. 1.

Єжи Гедройц набагато пізніше після смерті Ад. Бохенського згадував про нього як про одного із найближчих своїх співробітників, здатних поєднати “холодний реалізм своєї чудової публіцистики із романтизмом у житті”.¹ Р. Габельський вважає, що письменник задавав тон видання якістю та тематикою свого пера, був автором його геополітичної концепції, був “найвидатнішою публіцистичною індивідуальністю двадцятиліття”, “славетним полемістом”.² П. Дунін-Борковський називав публіциста ідеологом групи “Бунту”, “провідником консервативної групи”, яка сформувалася довкола видання.³ У 1933–1937 рр. Адольф Бохенський готував огляд преси, із 1938 р. рубрика називалась “Zygzałem przez prasę” (“Зигзагом крізь пресу”).

“Бунт Млодих” полемізував постійно майже з усіма тогочасними виданнями: як лівими, так і правими, у тому числі високонакладовими, як-от “Вядомосці Літерацке”, презентуючи власні переконання. Після вбивства міністра внутрішніх справ Броніслава Перацького президент Польщі видав декрет про заснування “ізоляційних таборів”, унаслідок чого була заснована Береза Картуська. Одними з перших висловили свій протест Адольф Бохенський і Ксавери Прушинський. Детальніше про ситуацію, яка склалася в колективі “Бунту Млодих” після зазначених подій, пише у своїй книзі Рафал Габельський.⁴

Від 1933 р. посилюється протистояння часопису та влади, частішають конфіскації й бойкоти. Від 1935 р. зі шпальт видання зникає ім’я його редактора – Єжи Гедройца. Спочатку фігурує як видавець і відповідальний редактор Тадеуш Бонк, а потім (1936–1938) Тадеуш Зайончковський. А 1937 р. редакція змушена змінити назву на “Polityka”.

У 1938 р. в серії “Політики” вийшла колективна праця “Problem polsko-ukraiński w Ziemi Czerwieńskiej”, підготовлена Александром Бохенським, Станіславом Лосем і Влодзімежом Бончковським. Перше видання було конфісковане, а друге вийшло в значному скороченні. Потім з’явилася студія Станіслава Свяневича “Polityka gospodarcza Niemiec hitlerowskich” та політична програма колективу часо-

¹ Вступ до статті А. Бохенського “Skromna malutka wojna” // *Kultura*. – 1965. – № 7/213–8/214. – S. 22.

² *Dokąd nam iść wypada?: Jerzy Gedroyc od “Buntu Młodych” do “Kultury” / Rafał Habielski. – Warszawa : Wikli, 2006. – S. 22–23.*

³ Dunin-Borkowski P. O życiu i śmierci Adolfa Bocheńskiego / P. Dunin-Borkowski // *Zeszyty Historyczne*. – 2006. – № 157. – S. 17.

⁴ *Dokąd nam iść wypada?: Jerzy Gedroyc od “Buntu Młodych” do “Kultury” / Rafał Habielski. – Warszawa : Wikli, 2006. – S. 28–29.*

пису під назвою “Polska idea imperialna”. Видавнича діяльність продовжувалась і в 1939 р.

Крім постійних співробітників, у “Бунті” подекуди з’являлись імена Іноценція Бохенського, Збігнева Йордана, Вацлава Збишевського, Чеслава Мілоша, Станіслава Вінценца, Павла Здзеховського, Теодора Парніцького й ін. Можна стверджувати, що видання стало каталізатором формування певного середовища однодумців, заангажованого громадськими справами, і певних ідейних та суспільних процесів у міжвоєнній Польщі. Ксавери Прушинський писав, що це були люди з постійною “потребою шукання, пізнання, доведення”, не брали в руки вже надрукованих текстів, не приймали готових суджень.¹

Рафал Габельський у своїй уже згадуваній монографії відзначає ще одну особливість колективу: майже всі були за походженням із небагатих, часто не титулованих шляхетських або інтелігентських родин, і щонайважливіше – усі були пов’язані з кресами. Дослідник вважає, що це стало передумовою їх ідейного заангажування.²

Сам редактор стверджував, що від перших свідомих життєвих кроків був “антиендецьких” переконань (ендеки – скорочене означення націонал-демократичної партії, уживане у польській пресі), а його батько – навіть прихильним лівих поглядів³. Світогляд Єжи Гедройца великою мірою визначив державницькі інтенції часопису, а в їх контексті – широку присутність теми України. Стосовно перспектив редакція писала: “Тільки бунт «Молодих», тільки революційний відрив від давніх зразків може створити нові цінності”⁴. З ініціативи Є. Гедройца і “Бунту Молодих” у лютому 1936 р. у Львові відбувалося публічне зібрання в українській справі, яке викликало різні оцінки в тогочасній польській пресі. Наприклад, Мар’ян Роек назвав подію “вечором «української» пропаганди у Львові”⁵.

Східна проблематика постійно форсувалася Є. Гедройцом. Її супроводжували на шпальтах видання публікації на тему польсько-

¹ Pruszyński K. Niezadowoleni i entuzjaści / K. Pruszyński // Publicystyka. – Т. 1. 1931–1939. – Warszawa, 1990. – S. 65.

² Dokąd nam iść wypada?: Jerzy Gedroyc od “Buntu Młodych” do “Kultury” / Rafał Habielski. – Warszawa : Wikli, 2006. – S. 37.

³ Giedroyc J. Autobiografia na cztery ręce / J. Giedroyc. – Warszawa, 1999. – S. 21.

⁴ Błędy P. Hałaburdy // Bunt Młodych. – 1936. – № 11/102. – S. 1.

⁵ Rojek M. “Mocarstwowcy” o “Galicji Wschodniej”. Wieczór propagandy “ukraińskiej” we Lwowie / M. Rojek // Warszawski Dziennik Narodowy. – 1936. – № 68 (9 marca). – S. 1.

німецьких відносин та загрози із заходу. Після заснування місячника “*Biuletyn Polsko-Ukraiński*”, який мав подібну мету у сфері польсько-українських відносин, що й “Бунт”, на його сторінках з’явилися ті ж постаті – Адольф Бохенський, С. Лось, К. Прушинський та ін. На перехресті спільних ідей було засноване ще одне видання. У липні 1930 р. Є. Гедройц редагував перший випуск заснованого з ініціативи Міністерства закордонних справ кварталника “*Всхуд*”, який видавала організація “*Orientalistyczne Koło Młodych*”. Керував нею Влодзімеж Бончковський як представник Східного Інституту, заснованого ще в 1926 р. з метою дослідження сучасних проблем народів і країн Сходу, а також поширення знань на цю тему в Польщі. Задекларовані ідеї мали тісний зв’язок із ідеологією прометейського руху. У першому випуску кварталника “*Всхуд*” писали: “*Liczcie na nas*”, маючи на увазі незалежницькі прагнення народів Кавказу. У жовтні 1930 р. редакцію видання перебрав на себе Влодзімеж Бончковський.

Стосовно слов’янських народів місія Польщі бачилась як центр, довкола якого мав утворитися слов’янський вал. Стосовно становища національних меншин у Польщі представники прометейського руху були прихильниками державної асиміляції. Щодо самої польської держави, то від початків – від заснування організації “*Мисль Мocarstwowo*” Гедройц і його коло були послідовниками ідеї сильної Польщі. Ідея сильної держави вкладалася в низку постулатів. Найперше – це відмова від політичної демагогії та торгів на користь окремих партій, раціональне творче формування нової суспільної ієрархії. Потім – здатність віддалити небезпеку двох сусідів (малися на увазі Росія й Німеччина), які несли територіальну та політичну загрозу з двох боків, і виконання історичної місії, яка бачилась у створенні блоку слов’янських держав під егідою Польщі. У сфері державної етики до зміцнення держави мало привести опертя суспільного життя на християнську мораль, у сфері управління – надання всієї необхідної повноти виконавчій владі, усунення націоналізму з державної політики, вирішення соціальних проблем, залучення до державотворчості широкої громади та реструктуризація економіки. Від початку і до кінця свого існування колектив часопису “*Бунт Млодих*” захищав пріоритет сильної держави, називаючи свою концепцію “*synteze tak zwanej ideologii mocarstwowej*”.¹ У кінці 30-х років до ідеї сильної влади додалась необхідність гарантії прав особистості.

¹ Piłsudski R. *Synteza ideologii mocarstwowej* / R. Piłsudski // *Bunt Młodych*. – 1931. – № 7. – S. 1.

Висловлюючи спільність постулатів своєї програми з ідеологією табору пілсудчиків, редакція підкреслювала, що пілсудчики прийняли й продовжили існуючу в польській історії традицію, а не відкрили її.¹ У пошуках оптимальної форми устрою для тодішньої Польщі схилилися до форми авторитарної держави. Вимагали заміни старих доктрин новими, а в травневих подіях 1926 р. бачили прихід нового покоління. У цих питаннях найбільше полемізували з націоналістичним табором, меншою мірою – із лівими.

Переконання в необхідності реформ на кресах зумовило особливу увагу до українського питання. У його інтерпретації спостерігається певна еволюція. На початках поява часопису трактувалася досить маргінально, хоч у цілому вирішення національних питань редакція бачила в дусі “ідеології ягеллонської”, тобто залучення національних меншин до державотворення й праці на спільне благо. Однак після загострення польсько-українських відносин у др. пол. 30-х років редакція висловлювалася досить обережно, зазначаючи, що з причин,² не залежних від неї, не може висловлювати свою думку відкрито.² Послугуючися терміном “ягеллонізм”, уклали в нього передусім ідею співпраці слов’янських народів. Незалежність України також, на їхню думку, перебувала в орбіті польських національних інтересів, оскільки самостійна держава на сході ставала бар’єром перед комуністичною Росією і приймала на себе її апетити. З цього приводу Адольф Бохенський писав, що на користь Польщі утворення довкола неї “максимальної кількості державних організацій”.³ Поряд із часописами “Бунт Млодих” і “Політика” ці ідеї інтерпретувалися часто зовсім по-різному на сторінках періодичних видань “Всхуд”, “Biuletyn Polsko-Ukraiński”, “Справи Народовосцьове”, “Мисль Польска” та ін.

Актуалізація української теми була зумовлена історичними подіями – паціфікація на східних кресах, убивство представниками ОУН Т. Голувки та Б. Перацького, ліквідація православних церков й ін. Середовище Є. Гедройца в пошуках вирішення актуального питання в другій половині 30-х років розпочало співпрацю з УНДО, друкуючи низку повідомлень та інтерв’ю з його представниками. Одним з ідейних опонентів прометеїстів виступив К. Грабик, який бачив у підтримці українізму загрозу державних інтересів Польщі.⁴ Розв’язання української проблеми в Польщі представлене в різноманітних

¹ Zachowawcy i my // Polityka. – 1937. – № 31/145. – S. 1.

² Stanisław Mackiewicz zwolniony // Polityka. – 1939. – № 8/182. – S. 2.

³ Bocheński Ad. “Aktualność idei jagiellońskiej” / Ad. Bocheński // Bunt Młodych. – 1937. – № 2/116. – S. 2.

⁴ Hrabik K. Sprawa ukraińska / K. Hrabik. – Poznań, 1935. – S. 10–22.

публікаціях часопису “Бунт Млодих”. Їх узагальнення представлене у вищеназваній книзі “Problem polsko-ukraiński w Ziemi Czerwieńskiej”. Програма прометеїстів передбачала кроки психологічного, культурного й політичного характеру:¹ не ігнорувати поняття “українці”, не вживати нівелюючого “русини”, ввести двомовні написи та українську мову в державних установах, дозволити вживання українських кольорів, спільно святкувати річниці битв, допускати прихильних українців до посад в адміністрації. У сфері освіти Ал. Бохенський пропонував ліквідацію утраквістичних (двомовних) шкіл й утворення окремих для поляків та українців, відкриття українських гімназій, кафедр і університету. У політичному плані – допуск українців до самоуправління, який мав сприяти легалізації їх нелегальної діяльності, введення національних критеріїв під час виборів до місцевих рад та самоуправління. С. Лось, розглядаючи економічний аспект, уважав необхідним гальмування ліквідації фільваркових господарств, які викликали менший спротив серед українських селян ніж осадництво.² В. Бончковський писав про необхідність поєднання польських інтересів із визвольницькими національними рухами народів, уярмлених Росією. Це мало визволити, на його думку, Польщу із тісного коридору між Росією та Німеччиною.³

Ідея могутньої польської держави була ключовою у програмі Є. Гедройца і його сподвижників. Українське питання розглядалось як важлива внутрішня проблема II Речі Посполитої і як елемент прометейської політики, що мала принести Польщі безпеку зі Сходу. Однак, незважаючи на те, що це була одна з найбільш “україно-фільських” концепцій, із-поміж існуючих у тодішній Польщі версій вирішення українського питання, вона не мала широкої підтримки серед українського населення. На це були свої причини. Проте концепція прометеїзму варта уваги вже хоча б тому, що пропонувала діалог і співпрацю замість протистояння й нехтування. Її постулати з початком Другої світової війни не втрапилися, а лише змінили своє місце перебування. 1946 р. в Єрусалимі, а потім у Бейруті виходив часопис “Sprawy Bliskiego i Środkowego Wschodu” за редакцією Владзімежа Бончковського, “Intermarium” і “Międzymorze” припадають на римський період польської еміграції.⁴ Прометейська ідея жила на

¹ Problem polsko-ukraiński w Ziemi Czerwieńskiej. – Warszawa, 1938. – S. 191.

² Там само. – С. 206.

³ Там само. – С. 242.

⁴ Див. : Daniliewicz-Zielińska M. Szkice o literaturze emigracyjnej półwiecza 1939–1989 / M. Daniliewicz-Zielińska. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków, 1999. – S. 111–112.

шпальтах паризької “Культури” Єжи Гедройца впродовж другої половини ХХ ст.

Усі часописи, засновані довкола прометеїзму, мали потужне опінієтворче спрямування. Щоб утілити в життя прометейську концепцію, потрібно було кардинально змінити масову свідомість поляків, оновити й оздоровити її. Пересічний обиватель не був готовий до радикальних ідей, тим більше не був готовий поступатися власними упередженнями. Про свою читацьку аудиторію іноді дещо суворо, але правдиво редакція писала: “Польща не має громадян. Має дорогоцінних, примхливих і непокірних «підданих», які вимагають їсти, вимагають пити, вимагають теплі барлоги і... городових для охорони спокійного сну і травлення...”¹

Адольф Бохенський, аналізуючи політичну ситуацію середини 30-х років, у своїй статті “Одвічний ворог Речі Посполитої” писав, що тодішня політична кон’юктура антагонізму Росії та Німеччини вигідна для Польщі, оскільки саме внаслідок такого антагонізму в кінці Першої світової війни Польща здобула свою незалежність. Однак країна мусить бути готова до зміни цієї кон’юктури в будь-який момент від антагонізму до співпраці, тому вона мусить шукати собі союзників на сході. Ними можуть стати поневолені Росією народи, у тім числі Україна. Тобто українське питання є частиною питання польської безпеки.² Геополітичний аспект українського проблеми в Польщі розглядався і в інших публікаціях. Стаття О. Гуркі “Między Niemcami a Rosją” фактично продовжує міркування Ад. Бохенського щодо місцезнаходження Польщі між двома потужними військовими силами, антагонізм котрих, хоч і вигідний, однак непередбачуваний. На тлі геополітичної ситуації, яка склалася, публіцист бачив позитивним для Польщі такий розвиток подій: “Єдиним повним і позитивним наслідком російського вибуху був би поділ радянської Росії на ряд національних держав. Напевно, деякі з них були б у тісному зв’язку із Німеччиною. Але ті новоутворені держави перебували б між собою в такому гострому антагонізмі, що сам зв’язок одних із німцями автоматично означав би протистояння інших із ними і з рештою. Таким чином, наш східний сусід поділився б на ряд узаємонейтралізуючих державних організмів і у певному сенсі перестав би для нас існувати взагалі. В разі вибуху німецько-

¹ Przemówienie którego niebyło // Bunt Młodych. – 1936. – № 2/93. – S. 1.

² Bocheński A. M. Odwieczny wróg Rzeczypospolitej / Adolf M. Bocheński // Bunt Młodych. – 1936. – № 2/93. – S. 4–5.

російського конфлікту, котрий для Польщі був би нечувано корисним, польські національні інтереси повинні дбати лише про одне. Маємо на увазі необхідність поділу Росії на ряд національних держав”.¹

Як уже зазначалося, колектив видання “Бунт Млодих” постійно полемізував із іншими редакціями. У відповідь на низку публікацій п. Глузінського в “Новому Ладі” (національно-демократичне видання) щодо українського питання в Польщі, з’явилася стаття Адольфа Бохенського “Samoistna Ukraina p. Gluzińskiego”. Публіцист доводить помилковість тверджень Глузінського щодо антагонізму польських та українських інтересів. За допомогою історичних фактів і логічних доказів він доводить, що підтримка Німеччиною України є тимчасовою ілюзією. Якби німці прагнули самостійної України, то вони б її підтримали ще в 1918–1920 рр., стверджує публіцист.²

Під назвою “Тріумф ідеї поєднання” на сторінках видання обговорювалася вищезгадувана львівська зустріч щодо майбутнього польсько-українських відносин та відгуки про неї у польській і українській пресі. Це публічне обговорення важливого питання було організоване колективом часопису. На ньому свої доповіді прочитали співробітники редакції Адольф Бохенський і Мечислав Прушинський. До дискусії долучилися широкі кола громадськості Львова й інших міст II Речі Посполитої. Підбиваючи підсумки, колектив стверджував, що зустріч довела правильність програми прометеїстів і того напрямку в українському питанні, якого дотримувався “Бунт Млодих”.³

Економічний аспект української проблеми презентував у своїх виступах Станіслав Лось. Він торкався проблем кооперації, розподілу земель, аграрної реформи та ін. У статті “Reforma rolna na południowym wschodzie” публіцист указує на економічні причини невдоволеності українських селян у східних регіонах Польщі, а саме привілейоване становище польських селян і несправедливий розподіл земель, шкоду осадництва тощо.⁴

Колектив часопису українське питання постійно пов’язував із ключовою тезою своєї програми – ідеєю могутньої Польщі. Її початки сягають ще організації “Мисль Моцарстова”, з якою вони були

¹ Między Niemcami a Rosją // Bunt Młodych. – 1937. – № 2/116 (25 січ.). – S. 1.

² Bocheński A. Samoistna Ukraina p. Gluzińskiego / Adolf Bocheński // Bunt Młodych. – 1937. – 10 luty. – S. 3–4.

³ Triumf idei pojednania // Bunt Młodych. – 1936. – 25 marca. – S. 7.

⁴ Łoś S. Reforma rolna na południowym wschodzie / S. Łoś // Bunt Młodych. – 1936. – 25 kwietnia. – S. 6.

пов'язані. Ідея сильної імперської Польщі була їх метою, шлях до якої бачили в конкретних і чітких кроках в усіх сферах громадського життя від зовнішньої політики до культури. Однак утілити ці кроки тодішнє суспільство було ще не готове. Про цю проблему романтичних гасел, відірваних від реального життя, які проголошували тодішні політичні табори, у тому числі й щодо українців, забуваючи про щоденні справи, писав Стефан Кіселевський у статті “Польський Дон Кіхот”.¹ Декларативність, ідеалізм та романтизм, відірваний від конкретного матеріального життя, автор називав найбільшою помилкою поляків.

Політичну ситуацію в прикарпатській Україні, її історичну зумовленість аналізує Владзімеж Поплавський у циклі інтерв'ю “Про українців і русинів”.² Тут розглядаються політичні симпатії мешканців прикарпатської Русі, витoki москвофільства, зумовленість антипольських настроїв, українофільство чеської влади, причини виїзду угорської інтелігенції з тих земель, які відійшли до Чехії, та ін. важливі питання регіону. Висвітлюючи діяльність чеської соціал-демократії, яка мала великий вплив на громаду того краю, публіцист зазначає її прихильність до українських націоналістичних сил і можливі наслідки такої співпраці для Польщі.

Певним підсумком політичних виступів та полеміки на шпальтах видання “Бунт Млодих” стала стаття “St. Piasecki o ukraińcach”.³ Вона проаналізувала й узагальнила існуючі в тодішній польській політичній думці концепції вирішення української проблеми та політики щодо нацменшин узагалі. На думку автора, усі вони пропонують варіант асиміляції українців, однак кожна різну за суттю і способом. Перша була концепцією примусової заміни певного відсотка українців на безперечних поляків, виголошена Ст. Грабським і його однодумцями. Друга – це концепція Гертиха, суть якої полягала в заміні всіх українців на руське плем'я, політично віднесене до польської нації. Третя концепція – це ідеї П'ясецького щодо злиття поляків і українців в єдиний народ – обопільна й добровільна асиміляція.

Аналізуючи існуючі теорії, редакція визнавала безглуздість і абсолютну безперспективність перших двох, які, на її думку, не мали

¹ Kisielowski S. Polski Don Kiszot / S. Kisielowski // Bunt Młodych. – 1936. – 10 października. – S. 5.

² Poplawski W. O ukraińców i rusinów / W. Poplawski // Bunt Młodych. – 1936. – № 3/94. – 25 лют. – S. 2.

³ St. Piasecki o ukraińcach // Bunt Młodych. – 1936. – 10 października. – S. 5.

жодних політичних, психологічних, матеріальних і будь-яких інших підстав для реалізації. Проте і концепцію П'ясецького вони вважали помилковою, нежиттєздатною. Його недолік бачили саме в психічному аспекті справи: українці ставляться до поляків, як поляки до німців. Виникає логічне запитання: чи згодилися б поляки добровільно злитися з німцями навіть за певних необхідних історичних умов? Питання риторичне. У ньому вже міститься однозначна негативна відповідь. У поглядах П'ясецького редакція бачила певне раціональне зерно, здатне до розвитку та втілення, однак спостерегла деяку суперечність. Публіцист виступав проти польсько-української угоди й водночас захищав ідею добровільного злиття, тоді як прометеїсти вважали взаємовигідне порозуміння на засаді національних інтересів обох сторін найбільш перспективною справою.

Своєрідним продовженням цього виступу була стаття “Два голоси в справі меншин”, надрукована в 1938 р. Тут автор також розглядає існуючі в тогочасній польській політичній думці концепції вирішення питання національних меншин, серед яких – насильна й повна асиміляція на кресах; несвідома державна асиміляція за можливості самобутнього культурного розвитку; угода між націоналізмами – використання національних інтересів меншин в інтересах Польщі.¹ Слушність і життєздатність останньої відстоював колектив часопису.

Українська тема на сторінках часопису “Бунт Млодих” була представлена і широкою палітрою різних аспектів українського життя від політики до освіти й культури. Надзвичайно цікаві й змістовні спостереження опублікувала редакція після вбивства міністра Б. Перацького та судового процесу над Бандерою і Лебедем. Вони стосувалися самої діяльності УВО (Українського військового об'єднання). На думку редакції, українському народові не притаманні радикальні способи вирішення проблем. Тому не в його інтересах і він не буде утримувати таку організацію, бо виснажений попередніми історичними подіями, шукає й потребує порозуміння, мирного співжиття. Автор статті стверджував, що УВО фінансується з-за кордону і як тільки припиниться фінансування з-за кордону, то і не стане терористичних акцій, від яких загинули польські й українські прихильники порозуміння². Колектив видання однозначно й категорично засуджував вирішення проблем за допомогою насильства як із боку

¹ Dwugłos w sprawie mniejszości // Polityka. – 1938. – 10 marca. – S. 4–5.

² Na marginesie procesu // Bunt Młodych. – 1936. – № 25/26 (90–91). – 20 grudnia – 5 stycznia. – S. 1.

українців, так і з боку поляків. Розглядаючи гострі епізоди польсько-українських відносин того часу, завжди прагнули побачити не тільки поверхові очевидні, але й приховані, глибинні витoki подій, обов'язково – їх психологічну обумовленість.

Неодноразово гостями на сторінках часопису виступали українські мислителі й політичні діячі. Насамперед це одна із ключових постатей міжвоєнної України – Дмитро Донцов. У 1936 р. з'явилася його стаття “Перспективи”, польський передрук із “Вістника”. Тут автор роздумує про майбутнє України, головне про роль особистості, вождя, який має повести за собою народ. Д. Донцов виступає ярим противником ідеї федералізму, яка ще від часів М. Драгоманова мала багато прихильників серед українців. Серед його контраргументів – передусім психологічний фактор. Наслідком існування краю впродовж кількох століть на правах провінції в складі іншої держави стало нівелювання самої назви Україна. На думку Д. Донцова, це є загрозою існування нації взагалі, бо якщо немає самостійної назви, то немає і явища.

Оцінюючи тодішню політичну ситуацію, особливо підтримку Німеччиною українських визвольницьких прагнень, він, як і більшість публіцистів видання “Бунт Молодих”, уважав її небезпекою для національних інтересів України. Українці мають створити свої власні сфери діяльності, які стануть шляхами реалізації кінцевої мети. Ці сфери, у свою чергу, словами Донцова, мають спиратися на засадничу (національну) ідею – радикальну в дії, оборонну за суттю.¹

Показовою в цьому плані була стаття “Владислав Студницький і Дмитро Донцов”, надрукована в 1937 р. Поштовхом до її появи стали висловлювання В. Бончковського про пілсудкізм і петлюрівщину та проведені між ними паралелі. Постаті розглядаються автором передусім із точки зору їх значення для своєї нації, її незалежницьких прагнень. Цікавими є висловлювання щодо можливих перспектив утілення їх ідеології в життя.² Традиційно для колективу видання – навіть дуже конкретні проблеми розглядаються на тлі історичних обставин, з урахуванням політичних та психологічних передумов.

Від 1936 р. часопис започатковує цикл інтерв'ю із провідними діячами українського суспільства. Відкривала його розмова із Васи-

¹ Doncow D. Perspektywy / D. Doncow // Bunt Młodych. – 1936. – 15 lipca. – S. 2–3.

² M. P. Władysław Studnicki i Dymitr Doncow / M. P. // Polityka. – 1937. – 10 czerwca. – S. 7.

лем Мудрим.¹ Ішлося головним чином про роль УНДО, вплив подій польської історії на життя української громади та шляхи розбудови спільного життя. Віце-маршалок унікав надто гострих питань, зосереджуючись на проблемах шкільництва, долі гімназій та університету, культурних потреб.

Аналізу стану українського шкільництва в Польщі була присвячена і стаття Володимира Кубійовича “Небезпека українська”, опублікована в 1937 р. Сама назва містить натяк на висловлювання численних польських політиків щодо “української загрози польським національним інтересам на кресах”. Автор наводить статистику щодо зміни кількості населення за релігійними визнаннями та мовою викладання в школах від 1910 до 1930 р. За його спостереженнями, бачимо значне зменшення кількості греко-католиків та різке вражаюче зменшення кількості україномовних шкіл.² Із наведених фактів випливає однозначний висновок про те, що так звана “українська загроза” в реальності виявляється зворотнім процесом, ширмою переслідувань української культури на східних землях Речі Посполитої.

До широкої української тематичної палітри виступів у польській періодиці міжвоєнної доби належала і тема “Волинь”. У цьому Гедройц та його однодумці не були новаторами. Її культивували як органи різних політичних рухів, так і аполітичні та літературні видання – від газети “Вядомосці Літерацке” до місячника “Biuletyn Polsko-Ukraiński”.

Волинська тема мала своїх постійних авторів, які презентували її в різних виданнях. Це Ксавери Прушинський, Марія Домбровська, Владзімеж Бончковський, Пйотр Дунін-Борковський, Йоахім Волошинович та ін. Їх в’язали з Волиню як родинні, так і духовні зв’язки, а також часто суспільні інтереси. Ці постаті презентують волинську тему і на сторінках часопису “Бунт Млодих”. Із-поміж знакових публікацій – нарис К. Прушинського під назвою “Волинь”, надрукований у 1936 р. Це роздуми про масову свідомість мешканців етнічної Волині, про зміни, які відбуваються в їхній психології у ХХ ст., про скам’янілість стереотипів рабської свідомості пересічного обивателя й багато ін. важливих аспектів щоденного буття волинян³.

¹ Pruszyński M. Rozmowa z wicemarszałkiem Wasylem Mudryjem / M. Pruszyński // Bunt młodych. – 1936. – № 25/26 (90–91). – 20 grudnia – 5 stycznia. – S. 2.

² Kubijowicz W. “Niebezpieczeństwo” Ukraińskie / W. Kubijowicz // Bunt młodych. – 1937. – 10 czerwca. – S. 6–7.

³ Pruszyński K. Wołyń / K. Pruszyński // Bunt Młodych. – 1936. – № 3/94. – 25 lutego. – S. 1.

У 1938 р. під назвою “Dwadzieścia lat Wołynia” був опублікований кінцевий розділ майбутньої книги письменника “Wołyń”, яка стала узагальненням усіх його виступів у польській пресі 20–30-х рр.

Непересічна постать волинського воєводи кінця 20-х – початку 30-х рр. Генріка Юзевського також стала об’єктом численних публікацій про життя Волині. З-поміж них інтерв’ю П. Дуніна-Борковського “Борковський про Юзевського”, у якому публіцист дає оцінку господарській та культурній діяльності воєводи, розглядає його ідеологію.¹ Спостереження польського письменника доволі різносторонні, аргументи надзвичайно переконливі, а висновки просто вражаючі. Господарську діяльність воєводи він оцінює досить високо, вважаючи, що вона спрямована на розвиток регіону до європейського рівня і, на його думку, є досить вигідною та корисною українцям. Натомість культурну діяльність Г. Юзевського називає антиукраїнською, спрямованою на культурну асиміляцію місцевих жителів краю. Автор розглядає соціальні й психологічні чинники, які зумовлюють стан справ на Волині, указує на їх національний аспект.

Зовсім іншим за ідейним спрямуванням є репортаж Константи Олехновича, представника групи медиків, які подорожували Волиню. Він висвітлює позиції та інтереси лише однієї сторони – польської. Розповідаючи про зустрічі з місцевими жителями різних волинських сіл, він акцентує свою увагу лише на проявах польської культури та польської ментальності, розглядає їх соціальну природу, прив’язаність до певних суспільних верств, умови розвитку й перспективи.²

Українська тема на сторінках видання презентувалася численними публікаціями про літературу й мистецтво. Однак домінантним залишався громадсько-політичний аспект, тому що саме такого характеру був часопис.

“Бунт Млодих” (а потім “Політика”) був фактичним органом прометейського руху в міжвоєнній Польщі та слугував ідейною основою для інших близьких йому суспільно-літературних видань, якими були передусім “Biuletyn Polsko-Ukraiński” та “Всхуд”. Редакційна політика й ідеологія спиралася на концепцію “ягеллонізму”, у якій ішлося про могутню державу, збудовану на засаді спільності національних інтересів усіх народів, що її населяють. Ця ідея, у свою чергу, була розвитком давньої історичної традиції, яка сягала ще Речі Посполитої

¹ Borkowski o Józewskim // Polityka. – 1938. – № 14 (159). – 25 czerwca. – S. 1–2.

² Olechnowicz K. Reportaż z Wołynia. Reportaż Wędrownego Koła Medyków / K. Olechnowicz // Polityka. – 1938. – 25 września. – S. 6 i 8.

двох народів. Колектив часопису постійно форсував українську тему як одну із ключових із кола польських державних інтересів. Автори мали на меті передусім опінієтворчу функцію. Епоха вимагала нових рішень, до яких не був готовий пересічний поляк, особливо у сфері національної політики. Видання було вільною трибуною, не обмеженою ні політичними інтересами, ні якоюсь вузькою ідеологією. Тому на його сторінках виступали представники різних ідейних таборів, різних поглядів. Кожен міг висловити свою власну думку, якщо був здатний її обґрунтувати. Редакція не нав'язувала читачам своїх уподобань, вела численні дискусії, обговорювала найактуальніші проблеми. З-поміж політичних часописів міжвоєнного періоду це був єдиний такого типу, певною мірою неповторний та оригінальний, особливо в максимальному звільненні від стереотипів масової свідомості, пересічного мислення й упереджень. Незалежність позицій зумовлювала певні труднощі в стосунках із владою, особливо в другій половині 30-х років. Численні конфіскати змусили змінити назву, а згодом і припинити випуски. Авторський склад видання демонструє найяскравіші імена польської політичної та публіцистичної думки міжвоєнної доби. Репертуар підтверджує поважність, високий інтелектуальний і культурний рівень. Безперечно, це був один із блискучих проявів духовних інтенцій польської національної еліти ХХ ст.

2.2. В. Бончковський і українське питання в Польщі

Із кола польських прометеїстів величезну роль у розвитку польсько-українських відносин у 20–30-х рр. відіграв В. Бончковський, символічна і ключова постать польсько-українського діалогу. Його життя, громадська діяльність і публіцистична творчість – яскравий тому доказ.

Влодзімеж Бончковський народився 26 березня 1905 р. в околицях Байкалу в польській родині, яка була заслана в Сибір за участь у підпільному антиросійському русі.¹ Батько – також Влодзімеж Бончковський старший – був висланий із Польщі без права повернення. Працював на Забайкальській залізниці й дослужився до посади начальника ремонтного цеху локомотивів. Там пройшло дитинство Влодзімежа Бончковського молодшого. Згодом батько заснував

¹ Біографічні дані письменника взяті зі статті : Cisek Janusz “Włodzimierz Wączkowski”. – Eurazja, 1997. – № 1. – S. 90–91.

приватне геологічне гірничо-промислове товариство, яке займалося розвідкою родовищ дорогоцінного каміння в Сибіру, та після революції 1917 р. воно занепало. Влодзімеж навчався в гімназії, після чого збирався в Гірничий інститут у Томську, щоб продовжити працю батька. Однак під час революції та приходу влади червоних батька кілька разів заарештовували. Це спонукало сім'ю покинути Забайкалля й поїхати в 1921 р. в Маньчжурію. Осіли в китайському Харбіні, який населяли люди різних народностей. Тут продовжив свою науку майбутній письменник. Інтереси юнака поступово переносяться з геологічних на суспільно-політичні проблеми.

У письменника було дві сестри і троє братів. Із сім'ї Бончковських усі діти виховані справжніми патріотами й були мужніми борцями за національні інтереси країни. Обидві сестри, Зоф'я та Гелена, в роки Другої світової війни брали участь у русі опору, були ув'язнені в концтаборах. Зоф'я загинула в Освенцимі. Брати Фелікс і Чеслав були учасниками антифашистської конспірації та співробітниками II Головного штабу, загинули під час Другої світової війни.

У 1925 р. родина повернулася в Польщу й оселилася в околицях Пінська, тодішні землі Волинського воєводства. Влодзімеж Бончковський молодший розпочав студії на Гуманістичному відділі Варшавського університету. Вивчав право, англійську філологію та синологію. Очевидно, що життєвий досвід великою мірою зумовлював зацікавлення майбутнього письменника. Спочатку був учасником Товариства імені Петра Скарги й співпрацював зі Східним інститутом, куди готував огляди радянської преси. 1928 р. за його ініціативи було засноване Молодіжне орієнталістичне коло (товариство) з метою пізнання та зближення з народами Сходу. З 1930 р. працює в Східному інституті у Варшаві, де зближується із представниками еміграції різних народів, що були захоплені радянською Росією. Контактуює із представниками прометейського руху. Пізніше неодноразово згадував про цей період у численних спогадах і статтях.¹

Діяльність В. Бончковського та його публіцистична творчість упродовж усього періоду ПНР, тобто в 40–80 рр. ХХ ст., замовчувалась. У жодній польській енциклопедії, виданій у цей період, як і в інших інформаційних джерелах (не кажучи вже про радянські – російські й українські видання), немає навіть такого імені. У кінці 80-х та 90-ті роки ім'я письменника повернулося на батьківщину.

¹ Bączkowski W. Karta z historii stosunków polsko-ukraińskich / Włodzimierz Bączkowski // Niepodległość. – 1986. – Т. XIX.

З'явився ряд досліджень публіцистичної творчості письменника, пов'язаних з історією II Речі Посполитої та прометеїзмом, і монографічних праць.¹ Сприяли належному пошануванню діяча виступи Єжи Гедройца.² Проте в Україні, якій він присвятив так багато сторінок своїх праць і так багато своїх інтелектуальних та духовних зусиль, ця постать досі невідома.

У міжвоєнній Польщі В. Бончковський належав до провідних публіцистів та громадських діячів, фахівців зі східної проблематики. Став відомим як знавець польсько-українських відносин та російської політики. Був засновником і редактором часописів “*Biuletyn Polsko-Ukraiński*” (“Бюлетин Польсько-Українські”) (1932–1938), “*Wschód*” (“Всхуд”) (1930–1939), які головним чином присвячувалися цим проблемам. Бюлетень був пов'язаний зі Східним інститутом у Варшаві. Коли його закрили в 1938 р., з січня 1939 р. Бончковський деякий час видавав “*Problemy Europy Wschodniej*” (“Проблеми Європи Вхідної”). Квартальник “Всхуд” ідеологічно також був пов'язаний зі Східним інститутом. Однак був заснований Єжи Гедройцом за підтримки Міністерства закордонних справ Польщі як офіційних орган Молодіжного орієнталістичного кола. Від другого числа і до початку війни головним редактором працював Влодзімеж Бончковський. Саме в цих виданнях головним чином друкував свою публіцистику. Однак його ім'я можна зустріти і на шпальтах інших громадсько-політичних видань, як-от двотижневик “*Myśl Polska*” (“Мисль Польска”) (1936–1939). Міжнародні відносини та національні проблеми належали до центральних у публіцистиці Бончковського. Та найбільше місце в ній займали польсько-українські зв'язки, особливо в контексті польських національних інтересів. Більшість текстів на українську тематику надруковані в бюлетені. Із цим виданням найтісніше пов'язане ім'я письменника. Статті, які друкувалися в періодиці, згодом були видані книгами: “*U źródła upadku i wielkości*” (1935), “*Grunwald czy Pilawce*”

¹ Див. : Chojnowski A. *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939* / A. Chojnowski. – Wrocław, 1979 ; Paruch W. *Od konsolidacji państwowej do konsolidacji narodowej. Mniejszości narodowe w myśli politycznej obozu piłsudczykowski (1926–1939)* / W. Paruch. – Lublin, 1997 ; Stoczewska B. *Litwa, Białoruś, Ukraina w myśli politycznej Leona Wasilewskiego* / B. Stoczewska. – Kraków, 1998 ; Kłoczkowski J. *Jak rozwiązać spór polsko-ukraiński? Publicystyka Włodzimierza Bączkowskiego z lat trzydziestych // Narody i historia, praca zbiorowa* / J. Kłoczkowski ; pod redakcją Arkadego Rzegockiego. – Kraków, 2000. – S. 207–238 та ін.

² Giedroyc J. *Autobiografia na cztery ręce* / Jerzy Giedroyc. – Warszawa, 1996 та ін.

(1938), “Problem polsko-ukraiński w ziemi czerwieńskiej” (співавтори: Ал. Бохенський, С. Лось), (1938), “W obliczu wydarzeń” (1939). Вони фактично є викладом сходознавчої концепції В. Бончковського.

Як для українців, так і в цілому для міжвоєнної Польщі, його діяльність у бюлетені є справою величезної важливості, не поцінованою належним чином. Часопис аналізував стан та перспективи польсько-українських відносин, шукав шляхи ліквідації чи хоча б нейтралізації джерела конфліктів. Попри найгостріші політичні проблеми та найбільшу зацікавленість ними читацької аудиторії видання було суспільно-літературним (або навіть згодом суспільно-культурним за змістом публікацій), оскільки значне місце займала літературна тематика, а також питання української історії та культури. Досі бюлетень залишається безцінним джерелом інформації з української тематики.

Деякі польські історики пов'язують діяльність часопису із прихованим патронатом пілсудчиків, а саме одного із відділів Міністерства внутрішніх справ, що координував прометейський рух. Анжей Хойновський стверджує, що всі статті політичного змісту проходили через таємну цензуру відділу. Коли після 1935 р. на сторінках видання почали з'являтися тексти, що критикували національну політику уряду, зародилася думка про закриття часопису, яку втілили в життя в кінці 1938 р.¹ Сам головний редактор часто суворо критикував національну політику тодішньої Польщі. Достатньо переглянути його тексти, опубліковані на сторінках бюлетеня. У своїх спогадах про підготовку випусків Бончковський заперечує практику цензурування політичних текстів.² Авторський склад часопису був настільки авторитетним, що не допускав оперування його думками. Водночас на шпальтах видання часто висловлювали різні та протилежні погляди щодо однієї й тієї ж проблеми, не відчувається політична заангажованість (окрім хіба що ідеєю польсько-українського зближення), не спостерігається форсування якихось одних позицій, як то спостерігалося в інших періодичних виданнях міжвоєнної доби.

У публіцистиці В. Бончковського презентовані передусім його політичні погляди, які спиралися на певний світогляд та ідейні переконання. Поза всяким сумнівом, центральне місце належало національним інтересам Польщі, які розглядалися крізь призму

¹ Chojnowski A. *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939* / Andrzej Chojnowski. – Wrocław, 1979. – S. 193–233.

² Bączkowski W. *Karta z historii stosunków polsko-ukraińskich* / Włodzimierz Bączkowski // *Niepodległość*. – 1986. – Т. XIX.

геополітичної ситуації в Європі та, особливо, на її сході, а також спільність і розбіжність цих інтересів з інтересами інших народів, котрі населяли II Річ Посполиту. Письменник постійно вказував на загрозу зі сходу, яку пов'язував із Росією. Бачив політичну природу цієї держави близькою до азійських традицій, які під впливом комуністичної ідеології стали ще більш завойовницькими. Уважав, що захоплення всієї або частини польської території належить до незмінних цілей російської міжнародної політики. Подальший перебіг подій у Європі показав слушність цих та й інших застережень публіциста.

Публіцистичні виступи В. Бончковського спираються на ідеї прометеїзму, викладають, розгортають та пояснюють їх певні аспекти. Письменник ніколи не приховував свого захоплення постаттю Юзефа Пілсудського. Уважав, що більш талановитого й енергійного політика Польща не має, що лише він міг узятися за вирішення складних проблем східних польських кресів. Брав участь у діяльності “Товариства імені Тадеуша Голувки”, яке займалося прометейськими проблемами та українським питанням, і був відзначений Золотим хрестом заслуги. Однак ніколи не боявся критично висловлюватися на адресу діяльності санаційних урядів.

В українському питанні прагнув прихилити й переконати польську та українську сторони у вигідності польсько-українського союзу, особливо в ситуації російської загрози, що наростала. Був проти силового вирішення проблем, проти політики колонізації українців у будь-яких її проявах, вважаючи її каталізатором міжнаціонального конфлікту. Стверджував, що, підтримуючи незалежницькі прагнення українців, Польща знайде в них союзників і відверне їх від екстремістських та ворожих дій. Серед українських політиків особливо цінував Симона Петлюру і вірив у незалежність України в недалекому майбутньому. Вважав, що незалежна Україна лежить у колі національних інтересів Польщі саме з точки зору протистояння й загрози з Росії.

У міжвоєнній Польщі В. Бончковського, як і Т. Голувку, Л. Василевського, Г. Юзевського та інших прихильників прометейського руху, називали українофілами. Це означення настільки часто вживалося, що редактору бюлетеня довелося відповісти на нього статтею “Nie jesteśmy ukrainofilami”, у якій він пояснив свої погляди та обґрунтував їх.¹ Із-поміж важливих проблем міжнаціональних

¹ Bączkowski W. Nie jesteśmy ukrainofilami / Włodzimierz Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1935. – № 3.

відносин, на яких наголошував Бончковський, були домінування стереотипів в уявленнях одного народу про інший, які виникали зазвичай із незнання, від відсутності правдивої інформації. Тому основну функцію своїх часописів убачав саме в поширенні правдивих уявлень передусім у середовищі пересічних поляків про українців та Україну з усіх сфер їх життя.

У 30-ті роки родина В. Бончковського мешкала у Варшаві. Через вечори та зустрічі, які влаштовувалися в їхньому помешканні, пройшло багато прихильників прометеїзму, одностумців, представників майбутньої еміграції. Після початку війни в 1939 р. унаслідок мобілізації письменник потрапляє до Румунії. Деякий час перебуваючи в Бухаресті із польським дипломатичним паспортом, письменник працює редактором бюлетеня “Sprawy sowieckie”. Після загострення політичної ситуації в 1941 р. редакцію перенесли до Стамбула, де представники бюлетеня перебували під домашнім арештом. Завдяки допомозі англійців В. Бончковський із групою польських офіцерів переїхали до Палестини. Роки війни провів на Близькому Сході, працюючи у відділі II Штабу Головнокомандуючого над збором та узагальненням інформації стосовно Кавказу, Вірменії, Азербайджану, Курдів та ін. В. Бончковський також співпрацював із Центром інформації на Близькому Сході, готував звіти про ситуацію в СРСР і на Сході взагалі. У зв'язку із цим часто виїжджав до Турції, Багдаду та Тегерану.

1945 р. тут виходить брошура В. Бончковського “U źródeł polskiej idei federacyjnej”, де автор обґрунтовує правильний шлях вирішення національного питання в майбутній Польщі. Він бачить його в побудові держави на федеративних засадах, які існують у традиції країни від ягеллонської доби, від часу існування Речі Посполитої двох народів. Уважає ягеллонську ідею найважливішим досвідом поляків, який вони повинні використати в подальшій розбудові держави.¹

1946 р. в Єрусалимі вийшла найвідоміша праця В. Бончковського “Rosja wczoraj i dziś”, у якій викладений увесь політичний досвід письменника попередніх років. Це роздуми про більшовизм як продовження традицій російської політичної думки, про роль церкви в політичній культурі Росії та наслідки цього для неї самої, про радянську національну та міжнародну політику. Указує на постійне й невпинне прагнення Росії до розширення своїх кордонів, відсутність

¹ Bączkowski W. U źródeł polskiej idei federacyjnej / Włodzimierz Bączkowski // Jeruzolima. – 1945. – S. 32.

цінностей, пов'язаних із поняттям миру, зловживання етичними засадами. Зазначав, що її завойовницькі апетити згодом призведуть до захоплення азіатських і навіть африканських колоній.¹ Упродовж другої половини ХХ ст. на Заході ця книга вважалася однією із найповажніших розвідок радянської дійсності. Була перекладена англійською, турецькою, арабською мовами, у скороченому варіанті видана в Індії. Певний час слугувала підручником в американських коледжах.

Після війни В. Бончковський виявився серед грона засновників Інституту Близького та Середнього Сходу “Редута” в Єрусалимі. Розпочав редагувати бюлетень “Sprawy Bliskiego i Środkowego Wschodu”. Після арабсько-єврейського конфлікту переїхав до Лівану, де продовжував свою редакторську працю. Водночас виконував обов'язки культурного аташе посольства Польщі в Бейруті.

1955 р. В. Бончковського запросили до Нового Світу. США забезпечили польського дипломата безкоштовним переїздом, добре оплачуваною роботою та помешканням. До 1971 р. він працював у бібліотеці Конгресу у Вашингтоні.

Після Другої світової війни набагато менше писав і публікувався. Аналіз політичних явищ поєднував із розглядом впливу церкви, у тому числі й ролі Ватикану, а також із культурологічним контекстом. Повернувся вже у вільну Польщу аж у 90-ті роки. 1994 р. був відзначений Офіцерським хрестом Ордена відродження Польщі.

Наприкінці життя, даючи інтерв'ю польському журналістові, В. Бончковський підтвердив незмінність своїх переконань та ідей, яким служив, не кажучи вже про те, що правильність його суджень і передбачень підтвердила сама історія ХХ ст. На запитання, що думає зараз про тодішній “Biuletyn Polsko-Ukraiński”, письменник відповів: “Коли думаю про «Бюлетин», то його місію бачу передовсім у тому, що забезпечив він форум обміну поглядів на тему майбутнього польсько-українських стосунків. Писали там дуже відомі люди і не бракувало контрверсій чи полемік. Багато заслуг «Бюлетину» були очевидними. З історичної точки зору, там надруковано ряд повідомлень, спогадів, котрі сьогодні є вартісним матеріалом для істориків, особливо тим, які займаються війною 1920 року та польсько-українським союзом. Хто знає чи не варто сьогодні подумати над таким місячником, що присвячений стосункам по лінії Варшава–Київ”. А

¹ Bączkowski W. Rosja wczoraj i dziś / Włodzimierz Bączkowski // Jerozolima. – 1946. – S. 244.

потім додав про свої особисті відчуття: “Та насправді мене найбільш радувала публіцистика на сторінках Бюлетеню. Видання виконувало свою місію і праця в тому колективі людей приносила задоволення. Нам здавалося, що можемо формувати, чи хоч би впливати на взаємини. Тому те, що там писав є і сьогодні для мене важливим”.¹

2.3 “Biuletyn Polsko-Ukraiński” як феномен польської журналістики міжвоєнної доби

Із колом прометеїстів та іменем Влодзімежа Бончковського пов’язана діяльність Польсько-українського товариства у Варшаві й поява оригінального та неповторного за своїм задумом часопису – “Biuletyn Polsko-Ukraiński”. Фактично, місячник був органом утвореного Польсько-українського товариства й видавався за кошти його членів або кіл, близьких до них. Його програма передбачала розвиток і поглиблення польсько-українського культурного діалогу, надання об’єктивної інформації зі сфери історії, політики, історіософії, суспільного життя, літератури та мистецтва, пізнання історії й культури сусіднього народу. Серед передумов появи видання редакція зазначала “посилення уваги до польсько-українських стосунків з обох боків”, “недостатність знань”, яка перешкоджала формуванню взаємоповаги, поява публікацій, які оперують псевдоінформацією, бо беруть її з третього джерела, агітаційність та значна політична заангажованість більшості публікацій української преси, відсутність правдивої інформації про “об’єктивну суть і розвиток тих стосунків...”²

“Biuletyn Polsko-Ukraiński” був заявлений як видання двомовне, але більшість публікацій друкувалися польською мовою з огляду на читацьку аудиторію – часопис виходив у Варшаві. Упродовж усього періоду існування (1932–1938) у ньому співпрацювали як поляки, так і українці. Вони були переконані в необхідності такої праці, бо бачили українське питання частиною великого питання української незалежності, а питання української незалежності – частиною великих державних інтересів тодішньої Польщі й одним із найважливіших політичних завдань європейського світу. На жаль, на той час ці люди

¹ Strona poświęcona Włodzimierzowi Bączkowskiemu. Opracowania dotyczące Włodzimierza Bączkowskiego / Benefis polityki federacyjnej – Rozmowa z Włodzimierzem Bączkowskim : Data publikacji 09-kwi-2005 // www.omp.org.pl

² Biuletyn Polsko-Ukraiński. – Warszawa, 1932–1933. – R. I, № 1. – S. 1–2.

ще не складали більшість ні серед польської інтелігенції, ні серед тих, хто формував внутрішню та зовнішню політику держави.

Обличчя часопису визначав насамперед його головний редактор Влодзімеж Бончковський. У 30-ті роки він деякий час паралельно редагував тижневик “Wołyń” (“Волинь”) і після Єжи Гедройца – кварталник “Всхуд”. За світоглядом належав до демократично-ліберальної інтелігенції міжвоєнної Польщі, близький до Є. Гедройца та його однодумців, із політичної точки зору – до так званих неформальних “пілсудчиків”, тобто послідовників національної політики Юзефа Пілсудського. Ідейно близькими йому (хоч не завжди із тими ж поглядами) і водночас офіційними та неофіційними співробітниками бюлетеня були Юзеф Лободовський, Ксавери й Мечислав Прушинські, Александер і Адольф Бохенські, Станіслав Лось, Генрік Юзевський (у 30-ті роки волинський воєвода), Леон Василевський та ін. Бюлетень як тип видання був обраний також невипадково. Термін уживався від XVIII ст. головним чином у тому значенні, що й слово “часопис” або в назві наукових періодичних видань. У сучасній польській пресознавчій термінології переважно є назвою видань інформаційних агенцій, а також внутрішніх видань (призначених для вузького кола читачів) різних інституцій, товариств тощо.¹ Редакція часто вживає його в іронічному контексті – як бюлетень віддавна хворобливих польсько-українських відносин, у якому фіксуються ознаки хвороби, її перебіг та засоби до її подолання.

Часопис мав успіх, здобув численних дописувачів і від сьомого випуску змінив періодичність виходу із місячника на тижневик. Це засвідчило правдиву зацікавленість польського суспільства поставленими проблемами, їх актуальністю та гостротою. У вступній статті до сьомого числа, звертаючись до читачів, редакція писала: “Тепер, розпочинаючи друге півріччя нашої праці і, усвідомивши необхідність розширення вже сьогодні завузьких початкових меж нашого видання, ми вирішили перейти з місячника на тижневик. Розширюючи таким чином своє видання, водночас прагнемо актуалізувати його настільки, наскільки актуальним є саме українське питання. Це причини нашого кроку. Тому сьогоднішній тижневик є послідовним продовженням нашого місячника”.²

Уже після Другої світової війни Костянтин Зеленко, голова Польсько-українського товариства в Лондоні, розглядаючи проблему кризь

¹ Nowa encyklopedia powszechna. – Warszawa : PWN, 1998. – Т. I. – S. 478.

² Biuletyn Polsko-Ukraiński. – Warszawa, 1933. – R. II, № 7. – S. 1.

досвід прожитих років, у своїй праці писав, що ситуацію, яка склалася з українцями в II Речі Посполитій, об'єктивно бачили В. Бончковський і Ю. Лободовський.¹ Слушність та необхідність такого проекту були беззаперечними.

Від початку свого існування часопис мав такі постійні відділи: “Політика, справи освітні, суспільні і господарські”, “Питання історичні і культурні, література і мистецтво”, “Спогади”, “Літературний відділ”, “Рецензії і полеміки”, “Інформаційний відділ” та ін. Вони, у свою чергу, презентувалися в численних рубриках, серед яких постійними були “Хроніка”, “Хроніка УРСР”, “Хроніка СРСР”, “З українського життя в Речі Посполитій і в світі” та ін. Прикінцеві рубрики: “Справи видавничого фонду”, “Відповіді редакції”, “Надіслані книги”, “Різне” тощо.

Крім польських публіцистів, на сторінках бюлетеня часто натрапляємо українські імена – І. Кедрин-Рудницький, Е. Карк та J. Stojan (псевдоніми Є. Маланюка),² А. Крижанівський, В. Дорошенко, Б. Лепкий, П. Шандрук та ін. Часопис постійно друкував польські переклади творів української літератури, переважно поезії. За період з 1932 по 1938 рр. польському читачеві представлені поезії Т. Шевченка, Лесі Українки, О. Кобилянської, І. Франка, Є. Маланюка, П. Тичини, М. Рильського, Б. Лепкого, О. Ольжича й ін. у перекладах К. Симонолевича, Г. Заславського, Є. Житомирського, К. А. Яворського, Б. Лепкого тощо. Постійно подавали інформацію про події політичного та культурного життя на теренах Радянського Союзу, у Польщі, в інших країнах, де жила українська еміграція.

Українська тема була головною, однак не вичерпувала тематику публікацій видання. Польські письменники, мислителі, публіцисти, громадські діячі, інспіровані спільними історичними або ж культурними реаліями, часто ставали не тільки об'єктом аналізу, але й цілої дискусії. Як-от творчість Г. Сенкевича, поетів “української школи”, діяльність Романа Дмовського, Тадеуша Голувки, Генріка Юзевського та ін.

¹ Zelenko K. Stosunki polsko-ukraińskie w II Rzeczypospolitej 1918–1938 / K. Zelenko. – Lublin, 1994. – S. 25.

² Див. : Куценко Л. Dominus Маланюк : тло і постать / Л. Куценко. – К. : Проміт, 2002. – На 252 сторінці дослідник зазначає в примітках : “Окрім статей, підписаних повним прізвищем, письменник послуговувався криптонімами Е. М., М. М. ; псевдонімами J. Stojan (в основі якого дівоче прізвище матері) та відповідними йому криптонімами J. S., J. St., S.; Е. Карк (запозичений у героя Кнута Гамсуна) та відповідними криптонімами Е. К., К.”.

Характер публікацій бюлетеня дорівнювався науковим виданням. Основний зміст складали аналітичні статті й розвідки, особливо у другій половині 30-х рр.

У перші роки часопис виходив у книжковому форматі, а згодом збільшив його до газетних параметрів. Редакційна політика презентувалася безпосередньо через передові статті, яких у цілому було небагато. У першому річнику (1932–1933 рр.) із шести чисел лише перший, другий та шостий розпочиналися передовою статтею. У першій – зазначалися причини, мета й завдання, які ставить перед собою редакція. Передова стаття шостого числа була святкового змісту, відзначали півріччя існування бюлетеня, “півріччя важкої, не завжди вдячної праці”. Редакція писала: “Починали ми її як жменька польських і українських мрійників, як гроно нікому не відомих людей доброї волі. Нинішній випуск найкраще свідчить про визнання, яке отримала наша праця в обох громадах. Почали ми від обережних теоретичних формулювань, від стриманих узагальнень про гострі питання. Тепер ведемо дискусію у справі українського університету у Львові та готуємося до поставлення на порядок денний ряду інших конкретних польсько-українських справ”.¹

Від першого випуску редакція декларувала вільне висловлювання думки, доведеність і аргументованість, незалежність від будь-яких політичних таборів. Через півроку лише підтверджувала “необмежену свободу в обміні думками між поляками та українцями” та часопис як “вільну трибуну польсько-української дискусії”. Не заперечували можливих помилок і прорахунків, але надалі утверджували саме таку редакційну політику.

У сьомому числі за 1933 р. редакція повідомляла читачів про те, що з видання місячника переходить на тижневик: “Розпочинаємо друге півріччя нашої праці і стоїмо перед необхідністю розширення недостатніх уже сьогодні початкових меж нашого видання, тому вирішили перейти з місячника на тижневик. Розширюючи таким чином своє видання, прагнемо одночасно актуалізувати його настільки, наскільки актуальним є саме українське питання. У цьому причина внесених змін, і тому нинішній тижневик є органічним продовженням нашого місячника”.² Наплив актуальної кореспонденції, тісно пов’язаної із поточним життям, спонукав редакцію до зміни формату видання. З місячника, де обговорювалися базові питання історії та

¹ Biuletyn Polsko-Ukraiński. – Warszawa, 1933. – R. I, № 6. – S. 1.

² Od redakcji // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – Warszawa, 1933. – R. II, № 7. – S. 1.

спільного майбутнього у відповідних аналітичних і публіцистичних жанрах, він перетворювався на тижневик, у якому збільшувався обсяг інформаційного відділу, з'являлося більше актуальних публікацій, пов'язаних із сьогоденням, із вирішенням щоденних гострих питань польсько-українського життя. У такому форматі він проіснував до 1938 р., зберігаючи свою політичну незалежність. Збільшення інформаційних текстів не вплинуло на загальний характер видання. Цикли аналітичних статей, гостра публіцистика, дискусії, полеміка з приводу політичних, історіософських, культурологічних питань постійно присутні на шпальтах бюлетеня.

Редакція неодноразово зазначала, що політична незалежність видання є причиною його фінансових проблем. Тому часто упродовж усіх років зверталася до читачів із проханням вчасно оплачувати надіслані випуски. Часопис налагодив і утримував тісні зв'язки із читачами. Це була одна із ключових засад редакційної політики. “У момент переходу на тижневик тим більше нам важливо висвітлювати нинішні думки і настрої широкого читацького загалу. Не накидаємо свою тематику. Просимо писати до бюлетеня про все, що викликає роздуми й почуття у зазначеній царині, що, може, й не належить до польсько-українських стосунків, а до всієї української проблеми взагалі”, – писали у статті “Від редакції”.¹ Із-поміж головних принципів діяльності колективу були правдивість та відповідальність за опубліковані кореспонденції, що також неодноразово зазначалося в редакційних зверненнях. Редактор постійно дбав про авторитет видання, тому ніколи не приймав і не друкував анонімних повідомлень, вимагав аргументованості та доведеності поданої інформації.

У восьмому номері бюлетеня за 1933 р. передова стаття презентувала читачам Статут Польсько-українського товариства. Із редакторської преамбули зрозуміло, що Товариство було сформоване докола авторського колективу часопису як продиктована часом необхідність. У попередньому сьомому числі за 1933 р. зазначався склад Товариства, яке заснували через потребу “в постійному суспільному підґрунті”, – головою обрано Ст. Стемповського, членами правління були Я. Голувко, О. Гурка, Ст. Папроцький, М. Свеховський, Дир. Колодзейський, В. Жимовський, В. Бончковський, К. Симонолович молодший.²

¹ Od redakcji // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – Warszawa, 1933. – R. II, № 7. – S. 2.

² Towarzystwo Polsko-Ukraińskie // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 7. – S. 12.

Зазначалося, що до нього тимчасово не залучають представників української громади через існуючу серед українського суспільства недовіру до польської сторони. Передбачалося, що діяльність Товариства підтвердить добрі наміри та цілі й тоді українці самі приєднаються до такої вкрай необхідної справи. У статті викладалися основні тези Статуту Польсько-українського товариства, який загалом був дуже коротким – мета і засоби її досягнення. “Праця над поглибленням і розбудовою польсько-українського зближення”, – це була мета об’єднання. До засобів її реалізації відносили “вивчення і пропаганду необхідності врегулювання польсько-українських стосунків”, “ведення періодичних і неперіодичних видань” та інші форми видавничої діяльності, “організація та проведення лекцій” та інших культурно-освітніх заходів, “створення товариських польсько-українських колективів”, у тому числі відділів Польсько-українського товариства і його місцевих осередків.¹ Статут помістився заледве на п’ятнадцяти рядках однієї колонки й був дуже загальним за змістом. Зрозуміло, що учасники об’єднання, усвідомлюючи необхідність першого кроку, напевно, не дуже чітко бачили подальші кроки, швидше покладаючись на життя, яке їх продиктує.

Вочевидь, до редакційних можна віднести й публікацію В. Бончковського “Odpowiedź” (1933, № 2 (4)) та анонімний текст, із якого починався № 3 (5) за 1933 р. Обидва уточнюють та пояснюють як ідеологію, так і редакційну політику видання. У статті “Odpowiedź” редактор, відповідаючи на думки Івана Кедріна, висловлені в одному українському виданні з приводу появи бюлетеня, прагне пояснити позицію редакції та мету її діяльності. Він указує, що колектив свідомо відмовився від гучних гасел і пропаганди на користь щоденної копіткої інформаційної праці. Підготувати польське суспільство психологічно до потужного й такого необхідного діалогу та співпраці з українським суспільством – у цьому бачив Бончковський головну роль часопису. Він писав: “Звідси власне й випливає необхідність врахування моментів психологічної природи, звідси інформаційна тематика, звідси врешті народжується необхідність порушення загальних тез та ідеологічних роздумів Стояна, спроб окреслення польського інтересу в українському питанні, зазирання в історію та щирість, наче нежиттєвість чарівних спогадів С. Стемповського...”²

¹ Biuletyn Polsko-Ukraiński. – Warszawa, 1933. – R. II, № 8. – S. 1.

² Bączkowski W. Odpowiedź / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 2 (4). – S. 2.

Щодо цивілізаційної місії Польщі на сході (привнесення західної культури на східні креси), про яку так багато й пихато писала націонал-демократична польська преса, то Бончковському вона бачилася дещо в іншому ракурсі. Він розумів це не як прихід культури на схід, а, навпаки, рух суспільства як самостійного суб'єкта до вищого культурного рівня: “Стоїмо на засадах, що місія цивілізаційна є акцією пасивною, є наближенням суб'єкта тої акції до джерел цивілізації, а не є її несенням на терени. Цивілізація і культура це речі, які не мандрують ані в потягах, ані в ранцях маршируючих солдатів, ані навіть у валізах колоністів...”¹

Позитивним наслідком своїх зусиль редактор бачив початок процесу взаємного обміну думками, ідеями та зусиллями. На його думку, минув період загострення стосунків і суспільство вступило в етап усвідомленої необхідності мирного співжиття, про що свідчать численні публікації не тільки в бюлетені, але й в інших польських часописах. Автор указував на величезний “тягар відповідальності”, який несуть усі, хто керує політичним життям і впливає на суспільну думку.

Передова стаття у № 3 за 1933 р., хоч і була анонімною, однак, виходячи з її ідейного наповнення та стилю висловлювання, також належить головному редактору. Вона була відповіддю на публікацію в українській газеті “Діло” (відомої своїми гострими критичними висловлюваннями на адресу польської влади й польської політики). Фактично в тексті розкривається програма бюлетеня щодо вирішення українського питання в Польщі. Провідна її думка – існування чіткого плану дій не гарантує їх невідкладного здійснення, тому колектив бюлетеня накреслив лише загальні напрями руху, покладаючись на те, що виробничу необхідність кожного нового етапу продиктує саме життя.²

Упродовж наступних років у тижневику майже не друкувалися такі тексти, де б визначалися певні пріоритети редакційної політики чи програмні засади. У подальші роки випуски зазвичай відкривалися тематичними виступами або самого редактора, або ж когось із відомих авторів. Часто це були тексти, які викладали чи пояснювали ідеологічні позиції видання.

Провідна тема публікацій – Україна. Вона презентується на шпальтах бюлетеня широким спектром проблематики: від історич-

¹ Bączkowski W. Odpowiedź / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 2 (4). – S. 3.

² Biuletyn Polsko-Ukraiński. – Warszawa, 1933. – R. I, № 3 (5). – S. 1–4.

ного минулого, актуального політичного сьогодення до здобутків культури й літератури, питань освіти й мистецтва. Одна із головних досліджуваних проблем, представлених публіцистикою самого редактора – “Україна крізь призму польських національних інтересів”.

Уперше публічно на сторінках періодичного видання обговорювалися найболючіші проблеми життя української нації: минуле, сучасний стан, перспективи. У поле обговорення, ретельного аналізу та полеміки авторського колективу потрапляють такі проблеми:

- витоки й походження української нації, основні етапи розвитку, знакові постаті української історії, відносини з іншими народами;
- спільні сторінки польсько-української історії, здобутки та втрати, досвід і прорахунки, сучасний стан відносин та їхні перспективи;
- політичні проблеми України в контексті міжнародної політичної ситуації у світі;
- українські незалежницькі прагнення крізь призму польських державних інтересів;
- українська культура: минуле й сучасне як *terra incognita* для тодішнього пересічного поляка;
- ключові постаті українського літературного процесу;
- польські письменники, натхненні на творчість Україною, та ін.

Ядро аналітичних публікацій видання складала публіцистика В. Бончковського, що заклала перші цеглини провідних напрямів, довкола яких розгорталася діяльність часопису впродовж усіх 30-х років. Це переважно політична публіцистика, у якій суспільно-політичні проблеми аналізуються у зв'язку й у контексті культурних і духовних процесів. Спираючись на ідеї польського прометеїзму, Бончковський викладає власний погляд на політичну історію України та її перспективи, на український елемент у державній політиці II Речі Посполитої, висловлює часто зовсім відмінні від інших авторів судження й обґрунтовує їх.

Початок був покладений статтею “На маргінесі спроб творення польських державних інтересів в українському питанні” (1932, № 1). Її ідеї продовжені публікацією “Теоретичні міркування на тему українського питання і сучасної Польщі”, яка друкувалася в кількох випусках і презентувала глибокий аналіз геополітичної ситуації в Європі.

Психологічний, економічний та інші аспекти проблеми розглядає В. Бончковський у статтях “Елемент провокації в польсько-україн-

ських стосунках” (1933, № 7), “Безплідні дискусії” (1933, № 10), “Націоналізм”, “Ще про націоналізм” (1933, № 14, 15, 19), “Виклад засад вирішення української проблеми в Польщі” (1935, № 7 (94)), “Польська ідея” (1935, № 46 (133)), “Проблема польськості на кресах” (1936, № 144–145); “Справа українців у світлі актуальних проблем” (1937, № 196 і 197) й ін. У своїх виступах В. Бончковський викладає своєрідну програму подолання суперечностей, які виникли в польському суспільстві у зв’язку з українським питанням, указує на загострення цих суперечностей у другій половині 30-х років під впливом зовнішніх чинників і назрівання “саморозв’язання”, трагічного як для Польщі, так і для України.

Концепція польсько-українських відносин, представлена в публіцистиці В. Бончковського, заслуговує на окреме ґрунтовне дослідження, оскільки є глибоким проникливим поглядом на стосунки двох великих сусідніх народів крізь призму їх історичної еволюції, геополітичної ситуації у світі, специфіки національних менталітетів та перспективи їх державницьких інтересів. Це погляд мислителя, який за перипетіями буденного й суб’єктивного бачить раціональне зерно майбутнього розвитку та вдосконалення.

Поряд із В. Бончковським на сторінках часопису питання польсько-українських відносин розглядає відомий польський письменник-публіцист і громадський діяч, автор багатьох популярних у міжвоєнній Польщі книг про Україну Леон Василевський. Його рецепція зазначеної проблеми викладена в публікаціях “Про шляхи порозуміння” (1932–1933, № 2), “Кон’юктурні висновки” (1933, № 24) та ін.

Цілі дискусії розгортаються на сторінках часопису довкола ключових історичних етапів у перебігу польсько-українських відносин. Зокрема, довкола рецепції Хмельниччини, польсько-українського союзу 1920 р., Ризької угоди та ін. Це виступи А. Бохенського “Ще про Ризький договір” (1932–1933, № 6), “Як вирішити польсько-українську проблему” (1938, № 242), К. Симонолевича молодшого “Осягнута історія” (1933, № 17 і 18), “Справа про Суботів” (1932–1933, № 2), І. Кедрина “Сутність Ризької угоди” (1932–1933, № 5) й ін.

“Гарячі точки” тогочасних реалій польсько-українського співжиття також знаходять відгуки на сторінках видання. До них належали також питання національних меншин у польському сеймі і український націоналістичний рух на території Польщі, і відкриття українського університету у Львові, становище української школи та православної церкви. Вони обговорювались у публікаціях С. Лося “В спра-

ві українського університету” (1932–1933, № 5), І. Кедрин “Безробіття української інтелігенції і справа українського університету” (1933, № 30), М. Данька “Україна, Польща і Москва” (1935, № 120), М. Андрусика “Біля витоків українського національного відродження” (1936, № 182).

Постійною темою для дискусії впродовж усіх років залишалася творчість Г. Сенкевича, його рецепція української історії, а також у зв’язку із цим проблема міфосвітогляду, існування негативних стереотипів у масовій свідомості та способів їх подолання. Розпочала її анонімна стаття в першому номері видання під назвою “Про романтизм і реальність” (1932–1933, № 1), де йдеться про зачароване коло згубної тривалості історичних стереотипів, які захопили свідомість з обох боків, про поверхове прочитання “Трилогії” Сенкевича, поєднане із небажанням мислити сучасними категоріями. Розвиток цих тез знаходимо в циклі публікацій Якуба Стояна (Є. Маланюк) “На історико-культурні теми” (1932–1933, № 2–5), “Сенкевич, якого не знаємо” без автора (1932–1933, № 1), А. Крижанівського “Про одну жіночу працю” (1933, № 8) та цикл “В зачарованому колі” (1933, № 9, 11, 13, 14).

Питання польсько-українських відносин у польському суспільстві міжвоєнної доби асоціювалося з постатями багатьох політиків і громадських діячів. Насамперед це Ю. Пілсудський та С. Петлюра як автори польсько-українського військово-політичного союзу 1920 р. Перший як ідеолог демократичного вирішення національних проблем у незалежній Польщі, другий – вождь українського народу, із яким поєднували ідею самостійної України, і ворог більшовизму. Політичні портрети цих діячів та роздуми над їхніми вчинками з’являлися на сторінках часопису впродовж усіх років його існування. Це були виступи: “Після смерті вождя”, “Симон Петлюра” (1935), “Забута ідея Ю. Пілсудського”, “Ідея Петлюри і українське суспільство”, “Спогади про Отамана Петлюру (Розмова з майором Леоном Князьолуцьким)” (1936), “Петлюрівство і пілсудскізм” (1937), “Пілсудський та прометейські ідеї” (1938) й ін.

Спроби вирішити гострі кути в національній політиці тодішньої Польщі пов’язані із діяльністю відомого польського політика Тадеуша Голувки, який був убитий членами радикального крила ОУН, однак трактувався поляками однозначно як захисник українських інтересів у польському уряді. Про його роль у розбудові міжнародних відносин писали В. Бончковський “Тадеуш Голувка в україн-

ському питанні” (1932–1933), “Відкриття погруддя Т. Голувки в сеймі” (1932–1933), “В п’яту річницю (29.08.1931–29.08.1936)” (1936), “З галереї забутих” (1937).

Близьким редактору за своїми політичними поглядами був інший польський політик і громадський діяч – Генрік Юзевський. У 30-х роках – волинський воєвода, за спробу практично вирішити в умовах свого воєводства польсько-українське питання, тобто гармонійно поєднати розбудову польської державності й інтереси українського населення, був звинувачений частиною польських політиків у зраді польських державних інтересів і відкликаний із Волині. Цій неординарній постаті в польській політиці присвячені публікації “Наукові почини на Волині” (1937), “Генрік Юзевський – воєвода волинський”, “Ще про політику на Волині”, “Волинські спогади” (1938).

Одне із головних завдань, яке ставила перед собою редакція видання, було надання об’єктивної інформації про минуле та сучасне життя сусіднього для Польщі народу. Колектив виконав велетенську роботу для того, щоб ліквідувати ті величезні білі плями у свідомості поляків. Серед ключових тем української історії, які постійно обговорювалися й навіть дискутувалися, – війна під проводом Б. Хмельницького, роль П. Орлика, діяльність І. Мазепи, Крути та Базар й ін. Вони розкривались як у розлогіх аналітичних статтях та інформаційних нарисах, так і в коротких ювілейних повідомленнях чи замітках: “У зв’язку із річницею Мазепи”, Б. Лепкий “Мазепяна”, Ю. Науменко “Крути і Базар”, К. Симонолевич “Справа про Суботів” (1932–1933), Ю. Мьодушевський “Спадок Полуботка (зі спогадів)”, Б. Ольхівський “Кафедра Святої Софії в Києві”, “Українські січові стрільці” (1935), А. Дублянський “Києво-Могилянська академія” (1937) та ін. Цикл статей Є. Погоновського “Шляхами української політичної думки” (1933, № 18–21) присвячений історії української політичної думки, а низка публікацій змальовувала портрети українських політичних діячів різних епох: Х. Л. “Микола Скрипник”, А. Бохенський “Український Моррас” (про В. Липинського), Е. Карк “Михайло Грушевський” (1933); Ю. Дригинич “Іван Мазепа” (1936); Ю. Н. “Генерал В. Змієнко” (1938) та ін.

Повноту образу України, який створював редакторський колектив на шпальтах свого видання, не можна було уявити без української літератури. У літературному відділі постійно друкувалися переклади творів українських класиків і тогочасних митців, переважно поетів.

Крім того, у кожному випуску надавалася літературна критика, інформаційні огляди, есеїстика, літературні портрети.

Першість, поза всяким сумнівом, мав Великий Кобзар. Бюлетень публікував не тільки переклади його поезій та фрагменти поем, але й розкривав малодосліджену тоді тему зв'язків Тараса Шевченка із польською культурою. Їй присвячена низка розвідок відомого українського вченого, який перебував на еміграції в Польщі, професора Павла Зайцева. Особливу цінність досі має його праця “Шевченко і поляки”, надрукована в № 10 за 1934 р., у якій простежуються як глибинні, так і зовнішні зв'язки митця із польською культурою, розглядається його значення не тільки для України, але й для Польщі, суть слави його творчого генія. Літературній спадщині Т. Шевченка присвячені статті П. Зайцева “Дві польські постаті у повістях Т. Шевченка” (1935), Є. Погоновського “«Заспів» Т. Шевченка в польських перекладах” (1932–1933), М. Альтбауера “Вільненські відлуння в житті та творчості Тараса Шевченка”, “Культ Шевченка”, Л. Луціва “Поляки про Шевченка”, “Польська промова над труною Тараса Шевченка”, “«Кобзар» Т. Шевченка латинською азбукою” (1934), “Річниця Шевченка” (1936) та ін.

Серед українських поетів, які були улюбленцями польських читачів 20–30-х років, – Євген Маланюк. Його творчість була найбільш знаною й доступною польській аудиторії завдяки значній кількості перекладів, які друкував не тільки тижневик, але й інші літературні видання – “Камена”, “Вядомосці Літерацке”, “Зет”, “Пйон” та ін. Про поезію Євгена Маланюка писав у виданні К. Симонолевич – “Є. Маланюк, поет-лицар” (1932–1933, № 3). Водночас Євген Маланюк як журналіст, публіцист та літературний критик постійно присутній на шпальтах польських періодичних видань міжвоєнного періоду. На сторінках “Бюлетеня” він друкується з 1932 р., найчастіше під криптонімами Е. К., Е. М., М. М., J. S., S., псевдонімами Е. Карк у публікаціях на літературну тематику, J. Stojan – на історико-культурні теми.¹ У своїх роздумах про українських та польських письменників Є. Маланюк часто торкається проблеми міфологізму масової свідомості, яка деформує правдиве обличчя митця, перетворюючи його в уявленні мас на мертвий постамент.

В оглядах українського літературного процесу письменник знайомить польську аудиторію зі своїми сучасниками – поетами радян-

¹ Див. : Куценко Л. Dominus Маланюк : тло і постать / Л. Куценко. – К. : Промісвіта, 2002. – 368 с.

ської України та класиками. Особливе захоплення викликає у нього творчість М. Рильського й П. Тичини (“На літературні теми” – 1932–1933, № 2), І. Франка (“Титан праці” – 1933, № 9), Миколи Хвильового (“Микола Хвильовий” – 1933, № 8; “Брошура про М. Хвильового” – 1933, № 26), Лесі Українки (“Леся Українка” – 1933, № 12), Василя Стефаника (1936).

У політичній публіцистиці Євген Маланюк розглядає проблеми націоналізму, русофільства, патріотизму, історичних стереотипів, концептів східної та західної культур тощо. Його виступи виділяються глибокими історіософськими висновками щодо історичного шляху й долі української нації. Перу письменника належать огляди публікацій в українській радянській та еміграційній пресі, публікацій польської періодики на українську тематику, книжкових новинок, подій українського культурного життя.

Крім літературного процесу, значне місце в публікаціях часопису відводилось українському малярству, театру й музиці. У 1933 р. була представлена творчість М. Садовського, О. Архипенка, у 1935 – Ф. Ємця, у 1937 – Миколи Лисенка та ін.

За весь період функціонування часопису простежується певна тематична еволюція публікацій – у другій половині 30-х років зменшення вагомості літературних виступів, збільшення полемічних статей, політичної публіцистики та політизація змісту загалом. Причому ця тенденція була зумовлена не стільки позицією редакції, скільки загостренням політичної ситуації у світі, у Європі й у Польщі, зокрема напруженням у міжнаціональних відносинах, які мусили знайти своє вирішення. У цілому ж “*Biuletyn Polsko-Ukraiński*” був і досі залишається єдиним таким виданням в історії польсько-українських стосунків, який є проектом ентузіастів, спрямованим на культурне зближення й поглиблення відносин двох сусідніх народів, який зрушив із мертвої точки пошуки шляхів взаєморозуміння і взаємопізнання. Часопис заклав ідеологічні основи та механізми культурного обміну, міжнаціональної культурної комунікації, яка базувалася на особистісних контактах, спільних світоглядних засадах і суспільних ідеалах.

У 1938 р. внаслідок загострення внутрішньої ситуації та наростання мілітаристської загрози ззовні, посилення репресій щодо національних меншин і демократично налаштованих представників польського суспільства, з ініціативи польської влади часопис був закритий. Із цього приводу в газеті “Політика” Адольф Бохенський

писав: “Закриття «Бюлетину Польсько-Українського» має двояке значення, оскільки двоякою була роль, яку виконувало видання. По-перше, зникає пропагандистська інституція прометеїзму в його найбільш кристалічній формі. Статті Бончковського – це було істотне й монолітне продовження великого «повстанчого» гасла «За нашу Волю і Вашу». То було поширення ідеї польських демократів і передвоєнних соціалістів, розпочате в момент, коли ці демократи і ці соціалісти випустили з рук штандарт прометеїзму. Чи треба додавати, що це продовження було славетним. Саме відголос, який викликали книга «Грюнвальд чи Пилявці», вже свідчить про роль, яку виконав Бончковський у вихованні польської політичної ідеї. Сталося так, що у певних проблемах боролися пліч-о-пліч. Засади «Бунту Млодих», а потім «Політики» були іншими, ми доходили до наших висновків, ідучи шляхами чистого раціоналізму та імперіалізму, але ті висновки збігалися принаймні у великих лініях із «Бюлетенем Польсько-Українським». Тому недостатність цього крила прометеїзму матиме вплив і на нашу лінію, коли в міру наших можливостей змушені будемо зайняти те місце, яке після закриття часопису опустіло. Але більша втрата, і то вже не для прихильників польського імперіалізму, але для всієї польської публіцистики викликає ліквідація того інформаційного центру, яким був бюлетень. Річники видання П. Бончковського – це правдива енциклопедія української історії, літератури і культури, а значить і народу, з яким призначено нам співжиття і про який так мало знаємо. Сьогодні не можна уявити собі серйозного польського публіциста, який пише про українські справи, і не має під рукою тих річників, і хронік та наукових статей, що в них вміщені. У тому була для всієї без винятку польської думки велика заслуга праці Бончковського, і в тому є втрата, яка виникає з ліквідації «Бюлетину»”.¹

2.4. Тема України в публіцистиці В. Бончковського

Більшість публіцистичних текстів В. Бончковського побачили світ зі шпальт тижневика “*Biuletyn Polsko-Ukraiński*”, незначна частина надрукована в часописі “*Всхуд*” та інших виданнях. Розглядаючи їх ідейно-тематичну наповненість, можна умовно поділити на три

¹ Bocheński Al. *Biuletyn Polsko-Ukraiński* / Al. Bocheński // *Polityka*. – 1939. – 10 lutego. – S. 6.

групи. До першої – віднести статті теоретичного характеру, у яких письменник роздумує над геополітичною ситуацією в Європі та в її контексті – над місцем Польщі й України. Ці тексти є певною політичною стратегією, спираються на ідеологію, близьку самому автору. У них письменник викладав перспективи політичного розвитку Польщі в контексті європейських і світових процесів, які він бачив з огляду на минуле та сьогодення.

До другої групи належать статті більш конкретного й практичного змісту. У них ішлося про тогочасні проблеми польсько-українських відносин у межах II Речі Посполитої. Часто це були відгуки на певні події – акції членів ОУН, рішення польської влади щодо української меншини, відкриття нових часописів, резонансні публікації в пресі і т. д. Зазвичай автор аналізував ситуацію, пропонував найбільш прийнятне рішення та його можливі наслідки, розглядав причини тих чи інших подій. Це були статті тактичного змісту, їх ідеї можна було застосувати щодо певних конкретних обставин польсько-українських відносин 30-х років ХХ ст.

До третьої групи належать редакційні статті, частина із яких друкувалася анонімно, інша підписана ім'ям головного редактора. Тут визначалася й уточнювалася ідеологія видання та засади редакційної політики. Про них уже йшлося в попередньому параграфі. Розглядаючи ці тексти впродовж усього періоду виходу бюлетеня, можна простежити певну еволюцію часопису, його ідейного спрямування, які коректувалися у зв'язку зі зміною ситуації в суспільстві. Крізь рядки, у яких редактор відповідав на звинувачення, звертався до читачів та дописувачів, полемізував, переконував та аргументував позицію часопису, відчувається глибока зацікавленість проблемами, відповідальність за кожне надруковане слово, бажання інспірувати позитивні процеси діалогу в обох громадах.

Розглядаючи детальніше першу групу публіцистичних текстів В. Бончковського, бачимо глибокий аналіз геополітичної ситуації 30-х років, досвід, передбачливість та навіть інтуїцію мислителя.

Початок був покладений статтею “На маргінесі спроб творення польських державних інтересів в українському питанні” (1932, № 1). Публіцист розглядає витoki, ідеологічні засади й складові поняття “національні інтереси”, його матеріальний та духовний бік, зумовленість геополітичною ситуацією і ментальністю народу. Духовний бік поняття “національні інтереси” завжди спирається на національну ідею того чи іншого народу. Якщо ж національні інтереси коректу-

ються під впливом політичних, культурних та психологічних чинників, то національна ідея є завжди більш сталою величиною. Письменник виходить із того, що тільки за гармонійного поєднання матеріальних і духовних чинників можна сформувані правдиві національні інтереси.

Аналізуючи ситуацію, яка склалася в Європі та світі, В. Бончковський бачить Польщу міжвоєнної доби втягнутою в протистояння двох імперських сил – Німеччини й СРСР, протистояння заходу та сходу. На його думку, у тих умовах Польща може зберегти власну незалежність, тільки підтримуючи національні прагнення окупованих держав Східної Європи. Щодо цього автор писав: “Грузія, Азербайджан, Північний Кавказ, Туркменія, Україна й інші, формуючи так званий прометейський фронт, є тою силою, яка діятиме на цих теренах і зможе змінити обличчя Східної Європи. Ключем до вирішення проблеми, підвалиною всього фронту, які можуть ґрунтовно переформувати уклад сил, є Україна, яка великою мірою зумовлює незалежницькі перспективи для Кавказу, а сьогодні під пресом імперського режиму ще й найпотужніше живить організм СРСР своїми багатствами. Таким чином логічно народжується позитивна й твереза позиція польських національних інтересів стосовно незалежності України”.¹

Публіцист ясно усвідомлював, що міжнародна ситуація розгорталася в бік активної мілітаризації всіх могутніх і маленьких держав Євразії – “своєрідний вишкіл заліза”. Першою під його колеса як із заходу, так зі сходу потрапляла Польща. Країні потрібні були союзники – інші держави, інтереси яких би в цій ситуації збігалися. Саме серед численних слов’янських і кавказьких народів, загарбаних Росією, бачив Бончковський польських союзників, а найсильнішим і найнадійнішим – Україну. Він був переконаний, що вирішення українського питання як усередині Польщі, так і підтримка незалежної України у світі – це вагома частина польських державних інтересів: “Проблема незалежної, справді міцної України визнана (але чи завжди послідовно реалізована?) польськими національними інтересами як умова зміцнення Польщі, яка буде рухатися лише в напрямі піднесення польського духу, польської історії, у напрямі вимог геополітичного становища Польщі і її правдивої місії на Сході”.²

¹ Bączkowski W. Na marginesie prób tworzenia polskiej racji stanu w kwestji ukraińskiej / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1932. – № 1. – S. 11–12.

² Там само. – С. 12.

Аналізуючи розподіл сил у світі, укладені мирні угоди та союзи, більшість із яких, на думку автора, були тимчасовими й ненадійними (мав на увазі – українсько-німецький, російсько-німецький, польсько-російський та ін.), указував, що вони жодним чином не впливають і не применшують значення незалежності України для надійного майбутнього Польщі. Водночас він зауважував, що на подальші перспективи великою мірою впливає внутрішня політика, яка визначає перебіг польсько-українських відносин на теренах II Речі Посполитої. В умовах жорстоких репресій у радянській Україні врахування національних інтересів українців на польських землях давало б надійний польсько-український фронт на майбутнє. В. Бончковський уважав цю засаду ключовою для тодішньої польської політики, “продиктованою необхідністю порятунку свого народу і вимогою боротьби за незалежність”.¹

Розгортання цих тез спостерігаємо в статті “Теоретичні міркування на тему українського питання і сучасної Польщі”, надрукованої у 5 і 6 числах за 1933 р. Письменник дає історичне обґрунтування своєї вищевикладеної думки про спільність зовнішніх ворогів України та Польщі. Він указує на спільний період тотальної русифікації як Польщі, так і України в XIX ст., на зацікавленість Росії в послабленні Польщі та України шляхом підігрівання антипольських настроїв в Україні й антиукраїнських – у Польщі. Для цього активно використовувалася творчість Сенкевича, яка мала значний вплив на масову свідомість поляків і з пропагандистською метою трактувалася односторонньо. Автор наголошує на величезній необхідності полякам і українцям відмежуватися від обтяжливого минулого й подивитися на сучасні проблеми з позицій сучасних політичних умов і сучасних національних інтересів. Назріла потреба “незалежності сучасності від історії, в сенсі її розуміння як чинника, що зумовив нинішній перебіг подій, яка дасть об’єктивну можливість формування проблеми на нових засадах, що ґрунтуватимуться на інтегральній «непов’язаності» сучасного із минулим, на обґрунтованій субпозиції відкриття нової сторінки польсько-українських стосунків”.² Із-поміж фактів, які спонукають до об’єднання, Бончковський називає, крім спільного минулого та спільних історичних помилок із їх ганебними наслідками, ідентич-

¹ Bączkowski W. Na marginesie prób tworzenia polskiej racji stanu w kwestji ukraińskiej / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1932. – № 1. – S. 13.

² Bączkowski W. Rozważania teoretyczne na temat kwestji ukraińskiej i Polski współczesnej / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 5. – S. 25.

ність геополітичного становища, деструктивний вплив на колективну психіку обох суспільств більшовицької ідеології, загрозу приходу третьої сили на землі українського та польського народів та ін. Публіцист, розглядаючи історичні чинники тогочасного стану польсько-українських відносин, розуміє й пояснює причини негативних домінант. Багато процесів у обох суспільствах зумовлені загальноєвропейськими тенденціями (як, наприклад, популярність націоналістичних ідеологій та волонтаристських підходів). Поглядам письменника притаманне філософське – глибинне бачення проблем й історичних процесів. Для нього є очевидним і безперечним той факт, що утримати й розбудувати самостійну державу набагато важче, ніж завоювати незалежність, щоденна копітка праця є важливішою, ніж смерть у пориві ентузіазму, а критикувати завжди легше, ніж створювати що-небудь самому.

Підтверджуючи свої думки фактами історії, статистичними даними з економіки обох країн та явищами культурного життя, автор приходить до висновку, що головні державні інтереси Польщі й України не мають між собою протиріч. Жодна зі сторін не перешкоджає досягненню мети іншій, тоді як політичні інтереси двох країн мають численні спільні точки, які можуть стати підґрунтям польсько-українського союзу.

У другій частині цієї статті Бончковський викладає пункти, ті позитивні аспекти, із яких має починатися нова сторінка польсько-українських відносин у 30-ті роки: “Ідеї Комінтерну протиставляються в даному випадку прометейській ідеї, збудованій на передумовах диференціації СРСР на національні держави. І з тої ідеї, затьмареної етапом майбутньої боротьби і змін, вириваються союзницькі плечі уярмленого українського народу, який після скинутої неволі перейме на себе половину тягара російського імперіалізму і всіх його похідних. У втіленій ідеї незалежної України сьогодні бачить кожен тверезий поляк сухі державні інтереси, бачить власну користь і реальну мету”.¹ Крім політичного аспекту, не менш важливим, на його думку, є економічний та духовний: “Позитивне ставлення Польщі до незалежності України утверджує поза тим і чинник імовірної, надзвичайно корисної господарської польсько-української співпраці, яка спиратиметься на чорноморсько-балтійський блок, оточений комплексами держав Балтики з одного і Кавказу з другого боку. <...>

¹ Bączkowski W. Rozważania teoretyczne na temat kwestji ukraińskiej i Polski współczesnej / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 6. – S. 27.

І в тому останньому аспекті розглянутий інтерес Польщі у відродженні української державності набирає нової барви піднесеного обов'язку, виконання якого принесе для неї найвищу користь, духовну”.¹ В останніх словах ішлося, власне, про так звану “місію на Сході”, про яку багато й часто писали різні польські публіцисти, вкладаючи в неї різні значення – від звичайної полонізації до несення західної цивілізації на схід. В. Бончковський бачив духовну місію поляків на Сході в реалізації прометейських цілей – тобто звільнення загарбаних Росією держав.

Психологічний аспект проблеми, а саме зумовленість міжнародних конфліктів певними рисами національної психології народів розглядає В. Бончковський у статті “Елемент провокації в польсько-українських стосунках” (1933, № 7). Простежуючи вияв певних рис національної ментальності і в побуті, і в характері преси, навіть у діях вождів, письменник аналізує їх як один із вагомих факторів впливу на стан польсько-українських відносин. Їх мінливість, нестабільність є, на його думку, ознакою низької політичної культури поляків, які щойно відродили державність, і недержавних українців. Він розглядає найхарактерніші риси національної психології цих народів, які виявляються в перебігу стосунків, а саме у формі взаємних провокацій, свідомих і несвідомих. Голослівність, перебільшення, нагнітання атмосфери неприязні, до яких особливо долучилася преса з обох боків, приносять величезні втрати на ниві польсько-українського порозуміння. Автор закликає громади побачити спільну користь саме в політичній та економічній співпраці обох народів, або хоча б вчинити за законами християнства: “Все, що коли-небудь сварило і ятрило, дратувало і ображало, нехай стане прекрасним і піднесеним, традиційне і для предків святе – мусить уступити в ім'я кращого, спокійнішого майбутнього, в ім'я праці рук і духу – того істинного джерела всіх духовних і матеріальних благ людини”.²

До аналітичних текстів стратегічного характеру належить і стаття В. Бончковського “Безплідні дискусії” (1933, № 10). Відштовхуючись від численних публікацій в українській та польській пресі з приводу історичних подій 1914–1922 рр., публіцист постає мудрим мислителем і вказує на те, що ці дискусії не приносять ніякої користі

¹ Bączkowski W. Rozważania teoretyczne na temat kwestji ukraińskiej i Polski współczesnej / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 6. – S. 28–29.

² Bączkowski W. Element prowokacji w stosunkach Polsko-Ukraińskich / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 7. – S. 4.

жодній зі сторін, оскільки час вимагає вирішення гострих проблем, а не порпання в колишніх помилках і поразках. Водночас він подає власне бачення тої історичної ситуації, аналізує розподіл сил і причини саме такого перебігу подій. Не оминаючи помилок і прорахунків, публіцист, як то завжди було притаманно його мисленню, знаходить позитивні аспекти й набутки, від яких треба відштовхуватися, щоб рухатися далі. Він пише: “І тут з абсолютною впевненістю треба підкреслити вигідний, з точки зору ідеї свободи, наслідок перебігу подій і змін того періоду. Понад сто мільйонів людей – громадяни Польщі, Литви, Латвії, Естонії і Фінляндії звільнилися у відносно короткий час, після наростаючих перед війною реакції та утисків у Росії та Німеччині. Також до позитивного балансу треба віднести і психічний та історичний досвід широких мас українських, кавказьких і інших народів, котрі певний час утримували незалежність і сьогодні, набуті досвідом, заклали міцний фундамент під майбутню боротьбу за визволення”.¹

Свої міркування щодо польсько-українських відносин продовжує Бончковський у статті “Під знаком перелому” (1933, № 11), розглядаючи проблему крізь призму геополітичної ситуації та світового балансу сил. Письменник вважає, що низка трагічних подій у радянській Україні (вбивства, самогубства і репресії), а також ряд трагічних подій у Польщі останніх років (убивство Т. Голувки, напад на пошту та смертельний присуд українцям-членам ОУН – учасникам терористичних актів) зумовлює необхідність кардинального повороту в польсько-українських відносинах. Причому в цій статті він розглядає проблему у зв’язку із трьома складовими елементами політичного життя: польська держава, українці на теренах Польщі, світ за межами Польщі. На думку публіциста, брестський мир, польсько-українська війна та варшавська угода зумовлювали негативне ставлення основної маси українців до поляків. В. Бончковський називає найбільшою помилкою поляків внутрішню політику в II Речі Посполитій, яка посилювала ворожі настанови з боку українців. Він пише: “Неприродно було б бажати, щоб українське суспільство відразу після програної війни та обманутих надій на власну державу могло відразу повернутися на 180 градусів і своє ставлення до Польщі та поляків радикально змінити. Не маємо жодних моральних прав ми, поляки, вимагати такого повороту; бо неодноразово зробили багато, аби зі-

¹ Bączkowski W. Niecelowe dyskusje / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 10. – S. 1.

псувати українцям життя в новій державній реальності, мобілізуючи тим самим сили ворожих до Польщі кіл”.¹ Ураховуючи вплив зовнішніх сил, Бончковський указував причини розбіжностей у ставленні до існуючого в Європі усталеного балансу політичних таборів і країн українців та поляків. Останні зацікавлені в якнайдовшому утриманні й продовженні існуючого миру для розбудови й зміцнення власної держави. Його порушення із заходу чи сходу однозначно приносить Польщі загрозу втрати незалежності, загрозу окупації чи то Росією, чи то Німеччиною. Для українців нова війна, зміна балансу політичних сил у Європі приносить надії на здобуття власної незалежності, тому то такою актуальною була в українській публіцистиці тема війни й боротьби. Свої незалежницькі прагнення вони також пов’язували із тими силами, у яких поляки бачили передовсім загрозу. Під час просування Німеччини на схід українці розраховували на їх підтримку незалежної України, під час просування Росії на захід надіялися на крах імперії СРСР. Єдиним корисним для Польщі виходом могло бути поєднання українських незалежницьких прагнень із національними інтересами II Речі Посполитої, врахування державницьких інтенцій української меншини у внутрішній політиці Польської держави.

На перешкоді усвідомлення таких, здавалося очевидних із точки зору публіциста істин, стояли певні політичні табори і в польському, і українському суспільстві – партії та організації націоналістичного спрямування, які за вузькою партійною ідеологією не бачили широких масштабів і перспектив. У Польщі це були прихильники ідеології Р. Дмовського (так звані ендеки та їхні прибічники), які у 20-ті роки мали більшість у польському сеймі й перешкодили Ю. Пілсудському узаконити обіцяну українцям автономію. В Україні це були екстремістські сили ОУН та УВО та інших політичних партій, які відкидали ідею співжиття і співпраці й закликали до військових дій. Водночас націоналізм належав до провідних і ворогуючих між собою ідеологій сучасності поряд із комунізмом. Тому їх популярність і авторитет в обох суспільствах зумовлювалися ще й загальноєвропейськими тенденціями. У зв’язку із такими обставинами В. Бончковський присвячує проблемі націоналізму низку своїх публікацій у бюлетені, які викликали численні відгуки й полеміку.

Першою була стаття в № 14 і 15 за 1933 р. під назвою “Націоналізм”. Ішлося про витоки та різновиди цього руху у світі, його

¹ Bączkowski W. Pod znakiem przełomu / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 11. – S. 1.

екстремістські прояви. Публіцист подає різні визначення цього явища – політичні й культурологічні, короткі та доповнені, залежно від суспільно-політичного контексту, колишні й теперішні, залежно від періоду функціонування. Із-поміж викладених автором дефініцій можна виділити одну, яка викладає, на нашу думку, найбільш універсальні та ємкі властивості цього явища. “Більшу й повнішу вартість має визначення націоналізму як синтезу низки понять, оцінок і специфічної ієрархії культурних цінностей. <...> Націоналізм репрезентує власну ієрархію. На перше місце ставить народ, як колективну одиницю, на тому ж рівні або нижче ставить релігію, а знанням і науці відводить роль інструменту для досягнення цілей і постулатів народу, а не інтелектуальні інституції висувають свої концепції формування людського життя”, – пише В. Бончковський.¹

Серед ключових проблем тексту – роль націоналізму в історії різних народів, його значення в польській та українській історії. Нація, на думку письменника, є суб’єктом ідеології націоналізму, водночас він розглядає такі парадигми, як націоналізм-більшовизм, націоналізм-католицизм й ін. Виділяючи два напрями руху – національний і націоналістичний, публіцист характеризує тогочасний повоєнний націоналізм, як ідеологію, засадничо пов’язану із антираціоналістичним волюнтаризмом, збудовану на “визнанні фактичної вищості фізичної сили, на післявоєнній перевазі сили над законом”.²

Називаючи представників тогочасного польського та українського націоналізму з-поміж публіцистів, В. Бончковський вважає, що “до зовсім окремої групи, яка вимагає спеціального розгляду, треба зарахувати Д. Донцова, великою мірою неслухно названого духовним вождем львівських націоналістів”.³

У статті публіцист наводить дещо несподіваний висновок зі своїх спостережень над явищем. Він стверджує, що посилення націоналістичних рухів “пов’язане, збігається або ж є наслідком великої культурної та економічної кризи”, тоді як народи зі здоровою душею не мають їх. До останніх він відносить великі імперські народи або ж кількісно малі й слабкі. Наприклад, Північну Америку, Англію. Унаслідок цього письменник приходять до думки, що націоналізм є “виразом бунту проти усталених вартостей Правди, Справедливості,

¹ Bączkowski W. Nacjonalizm / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 14. – S. 6.

² Там само. – С. 8.

³ Там само. – № 15. – С. 4.

Людства – вартостей раціоналістичних і метафізичних, які не можуть протистояти злу, що опановує світом, його можна окреслити як прояв миттєвої і революційної реакції на процеси моральної та матеріальної кризи”.¹ Погляд публіциста є доволі суворий і критичний. Текст справляє враження швидше осуду, ніж підтримки, хоч автор не висловлює особистого ставлення.

Стаття відразу викликала реакцію читачів. У № 17 та 18 за 1933 р. був надрукований полемічний відгук Якуба Стояна (Jakób Stojan – як уже зазначалося вище, це, згідно з інформацією Леоніда Куценка, псевдонім Євгена Маланюка) “На маргінесі «Націоналізму»”. Автор не погоджується із багатьма твердженнями Бончковського, особливо із його надто критичним поглядом на націоналізм. Він уважає, що націоналізм стане провідною ідеологією ХХ ст. і за ним великі перспективи. Як і В. Бончковський, він бачить головну роль націоналізму в запереченні чи протиставленні універсалістичній ідеології ХІХ ст.: “Сучасний націоналізм спрямований проти матеріалістично-безбожної «антрополатрії» ХІХ ст. в обох її проявах... Розмежувавши те, що «кесарева» від того, що «боже» і «землю» від «неба», сучасний націоналізм бере людську особистість в карби ієрархії, орієнтуючи тим самим її духовну суть до неба. Сучасний націоналізм пере-креслює механічне розтинання живого національного тіла на «класи» й утверджує поняття народу – нації, як духовної і історично – соціальної цілості, як організму”.²

У 19 номері тижневика за 1933 р. В. Бончковський друкує відповідь на текст Якуба Стояна під назвою “Ще про націоналізм”. Він відповідає на закиди опонента, пояснює й уточнює деякі свої думки. Наскрізна ідея тексту – селекція явища, яке розглядається, тобто необхідність чіткого розмежування двох течій націоналізму – національного руху та націоналістичного. Останній, за словами публіциста, став “мотором гітлеризму, фашизму”, тоді як національна ідея – основа процвітання суспільства. Він пише: “Національна ідея в Польщі – це ідея Речі Посполитої, яка подекуди набирає форму *sui generis* федерації. Національна ідея в Польщі – то Ягеллони. На цій справжній польській національній ідеї будувалася національна політика колишньої Речі Посполитої, коли шанувалася індивідуальність різних

¹ Bączkowski W. Nacjonalizm / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 15. – S. 4–5.

² Stojan Jakób. Na marginesie “Nacjonalizmu” / Stojan Jakób // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 18. – S. 6.

народів, коли не застосовувалося примусу в міжнаціональних взаєминах, коли «широка свобода давала можливість мирно жити народам». Саме на такій національній ідеї виріс і утвердився польський месіанізм та ідея Польщі – Христа Народів, яка сягає містичних вершин етики, витікає із болісної і великої віри в Бога Справедливості й Доброти”.¹

В. Бончковською розвиває попередні думки про націоналізм та його роль у тогочасному польському суспільстві в передовій статті “Шкідливе марення” (1933, № 23). Текст побудований у формі дискусії. Письменник наводить висловлювання представника польського консервативного табору Бобжинського, а потім доводить їх помилковість та облудність. Ідеться про недавні події на теренах радянської України – реакція на голод 1932–1933 рр. й політичні амбіції офіційної Польщі. Суть висловлювань Бобжинського полягала в тому, що смерть мільйонів людей сусіднього народу в нього, як у людини, викликала співчуття, однак він переконаний, що це – внутрішня справа Росії, а чим слабший сусід, тим це вигідніше Польщі, оскільки приєднання земель України й Поділля має бути у планах офіційної Польщі, навіть якщо вони не збудуться чи збудуться частково. Тези Бобжинського вражають письменника двома аспектами – етичним і політичним. Але якщо етичний аспект є зрозумілим для будь-якої людини та коментарів не потребує, то політичний аспект Бончковський супроводить розлогим коментарем, у якому доводить передусім нереальність і неможливість здійснення експансивних замірів свого опонента через їх негатив із позиції національних інтересів, відсутності реальних засобів та умов здійснення, суперечності життєвим потребам й інтересам польського народу, браку відповідного політичного потенціалу з польського боку. Він називає ідеї Бобжинського авантюрними фантазіями відірваної від життя людини та шкідливими мареннями з точки зору інтересів Польщі: “Тривожний і дразливий для українців характер заяв пана Бобжинського, який гарно і з добродушною міною злого дипломата роздумує на теми захоплення чужої території, дозволяє ці марення доповнити прикметником шкідливі. Достатньо пану Бобжинському уявити собі почуття, які викликала його консервативна фантазія хоча б у гарячих душах української молоді”.²

¹ Bączkowski W. Jeszcze o nacjonalizmie / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 19. – S. 8.

² Bączkowski W. Szkodliwe majaczenie / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 23. – S. 2.

Розглядаючи українське питання як ключове в комплексі національних інтересів Польщі, В. Бончковський неодноразово аналізував його крізь призму історіософської дилеми схід-захід, яка в цілому була актуальною для міжвоєнної доби. Наприклад, вона є головною в публіцистиці Є. Маланюка, однією із наскрізних у виступах Д. Донцова та інших авторів. Ця дилема стосовно України та Польщі винесена на обговорення в статті Бончковського “Чи Захід?..” (1934, № 20). Власне, сам текст народився як відповідь на публікацію у ЛНВ статті Д. Донцова “Чи Захід?”. Як із цієї, так із попередніх публікацій письменника видно, що він високо цінував українського публіциста, в цілому не поділяючи його поглядів. У статті “Чи Захід?..” Бончковський підкреслює потужний об’єктивізм Донцова в оцінці польських “ендеків” (націонал-демократів) та їхнього ідеолога Романа Дмовського, якого “покритикував найкраще в Польщі, атакуючи його з найістотнішого боку, бо з боку перспективи в минуле і в майбутнє, зі сторони комплексу «inferiority», зі сторони облесливого усміху в бік Мекки всіх безамбітних «Полячишек», що впиваються смородом російського «короля духу», тих усіх Налепінських, Ледніцьких і т. п.”.¹ Однак Бончковський не поділяє і доводить помилковість думок Донцова щодо значення Польщі для України, а саме його спроби відповіді на запитання, чи є Польща для України тим самим заходом. Якщо Донцов уважає Польщу на мапі Європи другорядним тереном, то Бончковський має протилежну думку й виступає його опонентом. Для аргументації публіцист знову ж таки звертається до аналізу геополітичної ситуації в Європі початку ХХ ст., до аналізу ряду історичних подій, балансу сил у світі й т. д. Він стверджує, що більшість народів Європи від початку століття хворіє на різноманітні психічні хвороби, викликані тотальним пануванням різних фатальних для них ідеологій. До таких відносить Італію, Німеччину, Росію. Тоді як польський, у порівнянні із ними, є народом здоровим. Він пише: “Ми є здоровим народом, знаходимося в переможній фазі і, віримо, що далеко до зеніту. Усвідомлюємо зло, яке йде із «Вядомосці Літерацкіх», із радянських фільмів, із баранячих захоплень рідних «колективістів» і т. д. і т. д., але дивимося на ці явища, як кожен здоровий організм, без надмірного страху й спокійно. А зрештою як усе й усі не можемо бути хімічно чистими, особливо, якщо маємо поряд себе націоналістичні групи різних «смаків» і твердимо, що частина тих

¹ Bączkowski W. Czy Zachód?.. / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1934. – № 20. – S. 1.

«злих» сил є значною мірою споживана ними, а не нами».¹ Одним із доказів здорової нації є, на його думку, той факт, що маршалка Ю. Пілсудського вважають вождем усі поляки, незалежно від політичних переконань – ліві й праві, націоналісти та консерватори. Це є ознакою єдності народу. В. Бончковський, характеризуючи стан сучасної Європи, відзначає її духовну розпорошеність, втрату геокультурної цілості. Говорячи про епоху, відзначає такі світові тенденції, як мілітаризація та мобілізація, протистояння Заходу й Росії. Розглядаючи історично сформовані взаємини Європа–Росія та їх перебіг, Бончковський аналізує принципову відмінність ставлення Польщі до Росії від ставлення Європи. Тому називає найбільшою помилкою Донцова позицію ігнорування досвіду Польщі в реалізації українських інтересів. «І це тоді, коли для українця Польща та її історія дає живий приклад, віру в успішну боротьбу, найдавніші знання про Росію, найсильніші почуття стосовно Москви, найочевиднішу політичну вигоду в опорі на Захід! Треба тільки позбутися українцям того «мрійництва», яке каже шукати кращого «за горами, за долами», яке каже, що там краще, де нас нема, того м'якотілого постійного розчарування. Українцям необхідно сильніше й детальніше вдивлятися в життя того Заходу, з якого Україна свої головні якості Оксиденту почерпнула, з яким поєднують її сотні років безперервного співжиття, з якого частину своїх імпульсів і злетів почерпнула. В Польщі, в тій Польщі знайде українець найвищі, найповчальніші для себе приклади і сьогодні. «Ad Fontes!»», – завершує свої міркування публіцист.² Постійно звертаючись до польської та української громад, Бончковський прагнув знайти максимальну кількість аргументів, щоб довести необхідність і взаємовигідність польсько-українського союзу, його політичні перспективи, господарську та культурну користь. Ідея зближення й мирного співжиття двох сусідніх народів – ключова у публіцистиці письменника.

Із-поміж проблем, що з'являються у творах Бончковського внаслідок певного сприйняття або несприйняття його думок громадськістю, – питання українофільства. Постало воно в статтях письменника в середині 30-х років як наслідок численних звинувачень в українофільстві як із польського, так і з українського таборів на адресу колективу тижневика «Biuletyn Polsko-Ukraiński». Безпосередньо

¹ Bączkowski W. Czy Zachód?.. / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1934. – № 20. – S. 3.

² Там само. – С. 8.

цьому питанню присвячена стаття “Ми не українофіли” (1935, № 3). Згодом, уже на початку ХХІ ст. назва статті Бончковського дала назву цілій книзі – антології польської політичної думки ХХ ст., присвяченій Україні, “Nie jesteśmy ukrainofilami”.¹ З притаманною йому логікою й аргументованістю думки розглядаються витoki та суспільно-історичні підвалини українофільства у ХІХ ст., сутність його тодішніх проявів і, нарешті, шкідливість або неактуальність застосування терміна в 30-ті роки ХХ ст. Польське українофільство виникло в умовах “політичної і подекуди культурної німоти української маси” ХІХ ст. у наддніпрянській Україні, Росії та Польщі. Але, на переконання В. Бончковського, такого явища не було ніколи в Західній Україні (Червоній Русі). На запитання, що ж, як не українофільство пов’язує їх із українським питанням, письменник відповідає досить несподівано, але цілковито в дусі ідеології прометеїзму: “Єдиним джерелом нашої активності в сфері національних проблем Речі Посполитої є належно, реально зрозумілі Благо і Честь Польщі. І нічого більше. <...> Знаємо, що могутню Польщу збудуємо єдино і тільки великими кроками великої внутрішньої і зовнішньої політики. Знаємо, що наша міць полягає не у поменшенні українських сил (білоруських чи литовських), а в накресленні спільного напрямку руху, у спільному експансивному зусиллі, у спільному піднесенні охопленого нашими національними кордонами балтійсько-чорноморського міжмор’я до ролі всесвітнього. Українізм (білорусинізм і литовськість) трактуємо як свого союзника, його органічний і здоровий розвиток з усвідомленням власної мети й експансії трактуємо як зміцнення наших сил. І тому кричимо: «Україна мусить бути вільною!» І тому питання нашої щирості чи нещирості, проблема наших почуттів до українців є питанням наївним та академічним. «Любимо» Україну, за словами Євгенія Чикаленка, «до глибини власної кишені» і ніхто нам не дорікне відсутністю щирості в турботі про її вигоду”.² Щодо сприйняття українською стороною, то тут, на переконання Бончковського, для справжніх українських патріотів проблеми немає взагалі. “Всі українці – справжні українці, без фільства і орієнтацій, які захоплені справою українського визволення так,

¹ Nie jesteśmy ukrainofilami. Polska myśl polityczna wobec Ukraińców i Ukrainy. Antologia tekstów / pod redakcją P. Kowala, J. Ołdakowskiego, M. Zuchniak. – Wrocław, 2002. – 428 s.

² Bączkowski W. Nie jesteśmy ukrainofilami / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1935. – № 3. – S. 24.

що із дияволом готові укласти союз, аби тільки їм було до вільної України по дорозі – нас зрозуміють і підуть із нами. Про інших нам не йдеться, з іншими на розмови шкода часу”, – завершує свої міркування автор.¹

Спостерігаючи хронологію публікацій редактора в бюлетені впродовж 30-х років, можна відзначити їх поступову суспільно-політичну актуалізацію. Після 1935 р. Бончковський практично не публікує тексти теоретичного характеру, зникають зі шпальт видання міркування про геополітичну ситуацію в Європі, про стратегію польської національної політики, про спільність польських національних інтересів та українських незалежницьких інтенцій. З’являється значна кількість відгуків на щоденні події польської національної політики й суспільного життя. Редактор менше пише передових статей, віддаючи перевагу іншим авторам, а свої тексти друкує часто не підписаними. Причин, очевидно, було кілька. Насамперед, смерть Ю. Пілсудського, після якої поступово змінюється польська внутрішня та зовнішня політика. Загострюється міжнародна ситуація – відчуття близької війни стає все більш очевидним і невідворотним. Нові польські урядовці відходять від засад першого маршалка, внутрішня національна політика стає жорсткішою. Посилюються утиски у сфері освіти, культури, релігії й т. д. Довкола видання збираються хмари, посилюється цензура, частішають конфіскації випусків бюлетеня. Назрівають та вибухають численні локальні конфлікти на Волині й Галичині. Негайне вирішення нагальних щоденних проблем у суспільстві відсторонювало питання перспектив. Заклики Бончковського та його однодумців були почуті надто малою кількістю співвітчизників і не почуті політиками. З іншого боку, навіть найглибша та найпереконливіша думка не могла спинити рух світової історичної машини, механізми були вже давно запущені й мали добігти свого кінця.

Другу ідейно-тематичну групу публіцистики письменника склали тексти, зазвичай коротші за обсягом та конкретніші за змістом у тому значенні, що присвячувались якійсь окремій події або відгукам на неї. Якщо перша група текстів є викладом концепції прометеїзму Бончковського стосовно перспектив польсько-українського діалогу, то друга група – це незамінне джерело інформації про життя українців у II Речі Посполитій, польську національну політику в дії та перебіг польсько-українських відносин на тих теренах. Тут менше

¹ Bączkowski W. Nie jesteśmy ukrainofilami / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1935. – № 3. – S. 25.

трапляється аналітичних статей, а більше повідомлень, оглядів, дискусій, відповідей, звернень тощо.

Провідна думка публікацій письменника – заклик діяти, впливати на ситуації, змінювати або хоча б коригувати обставини. У “Думках про нову Польщу” В. Бончковський пише про те, що східні землі Речі Посполитої є джерелом її могутності й загибелі і від самих поляків залежить фінал: “Все що сталося вже поза нами, все це змушує нас до найвищих дієвих зусиль в усіх сферах. Історія дає нам вибір: змарніти чи бути сильними. Тривати й пливати за течією є для нас неможливим. Н е м о ж л и в и м!”.¹ Виділяючи найважливіші слова в тексті та застосовуючи відповідну пунктуацію, публіцист прагнув привернути увагу читачів до найактуальніших проблем. Він це часто використовував не тільки як автор, але і як редактор часопису.

У своїх тактичних пропозиціях і рішеннях Бончковський спирався на ідеї, які віддавна поділяв, на ідеї Ю. Пілсудського. Постать політика часто з’являється на сторінках видання як зразок ідеального патріота, мужньої особистості й мудрого мислителя. Неодноразово Бончковський друкував фрагменти його творів (особливо на початку 30-х років), які могли слугувати програмою дії для будь-якого поляка. Але завжди це були думки про співпрацю, мир, порозуміння, згоду: “Йдеться про те, щоб наш край зрозумів, що свобода, якщо має давати силу, то повинна єднати, мусить пов’язувати, мусить подавати руку сусідам і суперникам, мусить уміти залагоджувати суперечності, а не тільки стояти на своєму. Лише з такої взаємної поступливості, лише з такого взаємного пошанування народжується велика сила в тяжкі хвилини, в моменти державних криз”.²

Відтоді, як часопис став тижневиком і наповнився більш інформативними та актуальними публікаціями, він вів постійну полеміку з іншими виданнями, друкував відгуки на публікації в українській та польській пресі, віддзеркалював поточне життя суспільства крізь призму польсько-українського діалогу. Вкрай шкідливими для обох громад він уважав впливи крайніх націоналістичних та комуністичних ідеологій, які затьмарюючи розум, оперували емоціями та почуттями маси. Про диверсійні акції УВО як прояв екстремістських тенденцій українського націоналізму (вбивство Т. Голувки, напад на

¹ Bączkowski W. Myśli o nowej Polsce / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 21. – S. 1.

² Piłsudski J. Myśli / J. Piłsudski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1934. – № 27. – S. 3.

поштове відділення в Грудку Ягеллонському) та більшовизму, про неймовірно великі втрати, які вони несуть суспільству та відсутність будь-якої користі від них писав у нарисах “На тлі Грудка Ягеллонського” (1932, № 2), “Тадеуш Голувко в українському питанні” (1932, № 3), “В річницю трагічної смерті” (1933, № 18), “Війна чинників розкладу” (1933, № 27), “Черговий фальш ендеків” (1933, № 33), “Новий міраж” (1935, № 40), “Москва і гайдамаччина ХХ-го століття” (1935, № 34) та ін.

“На тлі Грудка Ягеллонського” – це роздуми письменника над подіями, які сколихнули усю Польщу, які супроводжувалися револьверними пострілами й завершилися новими могилами з обох боків. Півтора року тому це було вбивство польського політика Т. Голувки, тепер це був напад на пошту, внаслідок якого загинуло кілька людей. Учасники нападу, якими були молоді українці, засуджені до смертної кари. Бончковський аналізує ситуацію досить детально – її витoki, сприйняття й оцінки з обох боків та наслідки. Він бачить глибше за інших і розуміє, що ці трагічні події стали віддзеркаленням суспільно-політичних реалій. Вони стали поштовхом для перегляду усталених поглядів і позицій. Письменник указує на головну помилку польської сторони: “Цілі натовпи української молоді завдяки польській національній політиці залишилися усунуті за межі державного життя, не мають можливості для відповідної віддачі своєї життєвої енергії, виявилися зіштовхнуті в гетто власного незадоволення і бунту проти існуючого стану справ – хто ж як не ми самі полегшили ворогові організувати ту молодь в послушне собі знаряддя...”.¹ Розглядаючи різні відгуки в пресі, публіцист розуміє, що з українського і з польського боків сприйняття й оцінки подій не можуть бути однаковими. Для українців це прояв патріотизму, мужності й любові до батьківщини, готовність віддати в боротьбі за її свободу власне життя, протест проти ігнорування їх інтересів. Для поляків це злочин, прояв “гайдамаччини” ХХ ст. У цілому ж, на думку автора, учинок не мав ніякої політичної вартості, не приніс жодної користі суспільству, мав лише негативні наслідки. Як і вбивство Т. Голувки, напад на пошту приписує УВО (Українській військовій організації), яку він називає “самовбивчою у своїй сліпоті”. Бончковський наводить відгуки на подію українських політиків, які також засуджували терористичну акцію, що відбулася тоді, коли фактично розпочався процес стабілі-

¹ Bączkowski W. Na tle Gródka Jagiellońskiego / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1932/1933. – № 2. – S. 33–34.

зації польсько-українського життя в II Речі Посполитій. У нього виникає підозра, що чиясь зла воля прагне не примирення, а постійно протистояння. Найбільшою жертвою в цьому процесі, на його думку, стало життя Т. Голувки, який належав до представників прометейського руху і був відомим у міжвоєнній Польщі як захисник інтересів українців.

Відгуком на закриття українських націоналістичних та комуністичних часописів на території Польщі була публікація під назвою “Війна чинників розкладу”. У ній автор аналізує роль крайнє націоналістичної та комуністичної ідеології в житті української громади II Речі Посполитої. Він відзначає подібність методів, якими вони послуговуються, та певну взаємну толерантність при абсолютній протилежності ідеологій. Бончковський переконаний у шкідливості дій кожного політичного табору, які приносять тільки постійні жертви, тому закриття їх представницьких органів вважає правильним. Будучи прихильником національно-визвольних рухів, письменник був однозначним і категоричним противником крайніх екстремістських дій націоналістів, був противником ненависті, бездумного сліпого насильства.

Спираючись на ідеологію Юзефа Пілсудського В. Бончковський у ряді своїх публікацій (“Виклад засад вирішення української проблеми в Польщі” (1935, № 7 (94)); “Польська ідея” (1935, № 46 (133)); “Проблема польськості на кресах” (1936, № 144–145); “Справа українців у світлі актуальних проблем” (1937, № 196 і 197) та ін.) викладає етапи подолання суперечностей, які виникли в польському суспільстві у зв’язку з українським питанням, указує на загострення цих суперечностей у другій половині 30-х років під впливом зовнішніх чинників і назрівання “саморозв’язання”, трагічного як для Польщі, так і для України. До статті “Виклад засад вирішення української проблеми в Польщі” автор навіть додає примітку, у якій зазначає безпосередні витoki ідей його тексту – ідеологія Ю. Пілсудського, праці А. Скварчинського, Т. Голувки, Л. Василевського та ін. Тут письменник розглядає реальну ситуацію в суспільстві й існуючі умови вирішення українського питання. Він прагне знайти способи розв’язання проблеми без заперечення, знищення чи ламання якихось існуючих реалій, а шляхом синтетичного чи еkleктичного поєднання інтенцій протилежних сторін. Публіцист детально розглядає політичний, господарський, демографічний і культурно-освітній аспекти проблеми й приходять до висновку, який у цілому не був новим для

його текстів на українську тематику: “Засада взяття на себе державою ролі головного джерела заспокоєння українських національних жадань із опертям на політичні інтереси, виокремлена з потоку нинішніх роздумів, стане єдино можливою формою одночасного врахування вимог двох незнищених і непоборних чинників: політичної «омні-потенції» польської держави і українських національних прагнень. Таким чином зреалізується момент всеохопності держави, а також потреба українського культурного і господарського розвитку під егідою держави, яка буде очевидним доказом необмежених можливостей держави в інспіруванні всіх суспільних і масових проявів життя її громадян”.¹ Текст викликав багато відгуків в українській пресі різного політичного спрямування. Підтвердженням цього стала відповідь редактора бюлетеня на ці відгуки у № 11 за той же рік під назвою “Перемога” про “Виклад засад вирішення української проблеми в Польщі”. Він полемізує з українськими авторами, пояснює власну позицію. Найсуттєвішою, з практичної точки зору, є наскрізна ідея відповіді, у якій Бончковський вважає найтрагічнішим аспектом ситуації – протилежність стратегічних інтересів двох народів. Поляки ведуть політику “стативи” – прагнення зберегти існуючий стан справ, усякий рух на політичній арені тягне зміни, яких поляки не прагнуть. Українцям вигідна політика динаміки – змін, бо це надія на втілення в життя незалежницьких прагнень. У цьому сенсі будь-який політичний союз є для них вигідним, якщо принесе очікувані результати. Письменник детально аналізує ситуацію й накреслює ті аспекти, через які можна поєднати такі протилежні на перший погляд національні інтереси.

До міркувань, які носили конкретний і прикладний характер, можна віднести низку публікацій В. Бончковського в 1936 р. Це “За крок до головної зради”, “Що загрожує польським інтересам на південному сході Речі Посполитої”, “Проблема польської культури на кресах”, “Кресове право прав” та ін. Тактика польської внутрішньої політики розглядалася крізь призму історичних змін і актуальних подій доби.

В останні два роки виходу бюлетеня публікації В. Бончковського набувають критичного, часом навіть категоричного змісту, хоча в основі залишаються ідеологією прометейського руху. Письменник указує на втрачені шанси, на зміни внутрішньої та зовнішньої ситу-

¹ Bączkowski W. Zarys podstaw rozwiązania problemu ukraińskiego w Polsce / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1935. – № 7. – S. 76.

ації, загострення стосунків через посилення терористичної діяльності ОУН і репресивних заходів влади. Частішають передчуття не тільки назриваючого військового протистояння у світі, а й масового польсько-українського протистояння, інспірованого третьою силою. Це статті “Українська справа в світлі актуальних питань”, “На повороті”, “Яким має бути польський націоналізм?”, “Йдемо до нової Хмельниччини” у 1937 р. та “Проблема з проблем польських”, “Війна чи мир”, “Абетка польсько-української проблеми”, “Актуалізація української справи” в 1938-му.

Концепція польсько-українських відносин, представлена в публіцистиці В. Бончковського, заслуговує на окреме ґрунтовне дослідження. Статті аналітичного теоретичного характеру висвітлюють стратегічний аспект концепції. Публіцист розглядає проблему з огляду на підвалини, підготовлені історичним минулим, та перспективи у світлі геополітичної ситуації міжвоєнної доби. Статті конкретного, прикладного характеру є викладом тактичного аспекту його концепції. У них ідеться про перебіг польсько-українського діалогу передусім на політичному рівні, про дії представників влади з обох боків, про витоки й наслідки помилок. Завжди Бончковський пропонує власне бачення виходу із кожної проблемної ситуації та розв’язання проблеми в цілому. Ідейною підвалиною поглядів письменника є прометейські ідеї, які генетично виростають з ідеології Ю. Пілсудського та його однодумців. У публіцистиці представлений глибокий і проникливий погляд на стосунки двох великих сусідніх народів крізь призму їх історичної еволюції, специфіки національних менталітетів та перспективи їх державницьких інтересів. Це погляд досвідченого політолога, мислителя, який за перипетіями буденного й суб’єктивного бачив раціональне зерно майбутнього розвитку та вдосконалення.

Традиційним для його стилю є винесення ключової проблеми в назву публікації або її подання у вигляді прозорої й зрозумілої метафори. Зазвичай текст починається також із викладення головної тези, після чого послідовно та аргументовано автор доводить власні міркування. Згідно із законами логіки публіцист завжди завершує свій виступ висновком, де лаконічно й доступно підсумовує сказане. Часто він запрошує до полеміки та обміну думками читачів та колег-журналістів. Його публікації зазвичай викликали резонанс у пресі, обговорення в суспільстві, часті дискусії. У кінці 1937 р. за ініціативи В. Бончковського започаткована анкета “Як вирішити польсько-українське питання?”, на яку впродовж 1938 р. відповіло дуже багато

авторів, а в процесі оприлюднення їх відповідей відбувалось обговорення, яке, у свою чергу, перетворилося в палку полеміку. Письменник не боявся писати відкрито й прямо, називати речі своїми іменами, відверто вказувати на помилки влади, залишаючись толерантним до всіх інакодумців. Саме його погляди, геополітична концепція, редакційна політика та публіцистичний стиль великою мірою зумовили журналістський феномен часопису.

2.5. Політичний портрет на шпальтах тижневика

Серед широкої палітри жанрів публіцистики, які друкувалися в часописі, викликає зацікавленість портрет. Він представлений не надто часто, однак майже в кожному річнику трапляється та чи інша його форма. Переважають політичний і літературний портрети. Політичні портрети знайомлять читацьку аудиторію з постатями діячів, які були пов'язані із перебігом польсько-українського діалогу в минулому або в міжвоєнні роки, а також із політиками, котрі брали ту чи іншу участь у вирішенні українського питання в II Речі Посполитій. Літературні портрети – це зазвичай образи українських митців (подекуди польських, інспірованих темою України), яких мало знала або не знала зовсім польська аудиторія.

Із-поміж текстів, які мали на меті змалювати непересічну особистість політика, – портрети Ю. Пілсудського, Т. Голувки, Л. Василевського, Е. Шмігли, В. Липинського, Г. Юзевського та ін. Їх спільною рисою є те, що постать політичного діяча завжди розглядалася крізь призму чи у зв'язку з українським питанням. Крім цього, на сторінках бюлетеня надруковано ряд портретів українських політиків: С. Петлюри, М. Скрипника, М. Грушевського, І. Мазепи, А. Шептицького та ін.

Оскільки ідеологія бюлетеня виростала із політичних ідей Ю. Пілсудського й інспірованого ним прометейського руху, то з упевненістю можна стверджувати, що постаті маршалка було присвячено найбільше публікацій – як портретів, так і статей про окремі аспекти його діяльності. Більшість із них з'явилося вже після смерті, починаючи з 1935 р.: “Про історичну правду імені Ю. Пілсудського”, “Смерть Маршалка Пілсудського та українці”, “Поховання Маршалка Пілсудського та українці”, “По смерті вождя” (1935), “Забута думка Ю. Пілсудського”, “У першу річницю” (1936), “Петлюрівщина й пілсудскізм” (1937), “Ю. Пілсудський та прометейські ідеї” (1938).

Ряд названих текстів містять у собі жанрові риси портрету (“Про історичну правду імені Ю. Пілсудського”, “Ю. Пілсудський та ідеї прометеїзму”), інша частина є відгуками на події, пов’язані з його смертю. У цілому ж вони разом подають цілісний образ вождя польського народу, який мав неперевершений авторитет і належав до найбільш прихильних до України польських політиків того часу. У публікаціях “Смерть Маршалка Пілсудського та українці”, “Поховання Маршалка Пілсудського та українці”, “По смерті вождя” й ін. наводяться відгуки, які викликала смерть Пілсудського в українському суспільстві. Розглядаються публікації в українській періодиці, вказується на значення його діяльності та його політики для українського народу. Особлива заслуга маршалка вбачається в його військовому союзі із С. Петлюрою, який мав на меті здобути незалежність Польщі та України. Водночас підкреслювалися його толерантність, поміркованість, бачення засад національної політики, погляди на майбутнє України, спроби реалізувати ідею федеративної Польщі, роль у Київському поході й ін. В одній із них зазначається, що майже всі українські видання підкреслювали особисті риси польського вождя, серед яких, передусім, сильна воля, незламність духу, патріотизм. “Замовкли погребові дзвони, тіло Вождя спочило на Вавелі, стаючи «рівним королям». Але Його дух буде жити вічно, навчаючи любити свою свободу і шанувати чужу. Той дух стане покровителем не тільки волі й могутності Речі Посполитої, але навчителем і проводирем усіх уярмлених народів, які борються із ганьбою та тягарем невольничого ярма”, – писала редакція.¹

Яскраві штрихи до портрета Ю. Пілсудського додає рецензія В. Бончковського на книгу Владислава Грабовського “Ідея Польщі”. Постаті вождя присвячено багато місця, відзначається його історична роль і велетенський внесок у розбудову Польщі: революційна діяльність, участь у стрілецьких дружинах та легіонах. Розглядається ідеологія Ю. Пілсудського – ідея вільної Польщі, “мілітарність” світогляду – життєва необхідність армії для існування держави. Зазначається його величезна й вирішальна роль у перемозі над більшовизмом і в переломі 1926 р., коли вдалося зрушити з тупикової точки “паралізований державний дух”. Автор пише, що життя політика було великим чином і самопожертвою.² Ключові тези ідеології Піл-

¹ Śmierć Marszałka Piłsudskiego a Ukraińcy // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1935. – № 22. – S. 253.

² W. B. Idea Polski / W. B. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1935. – № 46. – S. 481.

судського розкриває стаття В. Бончковського “Петлюрівщина і пілсудскізм”, у якій розглядаються витoki світогляду маршалка та його діяльності. Найбільшим представником незалежницької думки тодішньої Польщі публіцист називає Владислава Студницького, його праці – джерелом ідейного натхнення Ю. Пілсудського, а останнього – найбільшим представником незалежницького чину. Значимість поста-ті вождя підкреслює існування самого явища пілсудщини в суспільно-політичному житті Польщі. Письменник проводить історичну аналогію між роллю Пілсудського й пілсудщини для Польщі та Петлюрою й петлюрівщиною в історичній долі України.¹

Перу В. Бончковського належить і передова стаття “Ю. Пілсудський та ідеї прометеїзму” (1938, № 20), присвячена роковинам смерті політика. Ішлося про погляди маршалка, засадничі ідеї прометейського руху, який він заклав. Письменник обрав найкращий спосіб аргументації – цитати вибраних найважливіших праць, у яких постає проникливим і мудрим мислителем. Бончковський розглядає геополітичну ситуацію у світі перед і після I світової війни, становище Польщі щодо Росії й Німеччини, стан українського суспільства і його значення для польського та багато інших важливих проблем.

На сторінках бюлетеня Ю. Пілсудський постає перед читачем як мислитель, ідеолог, політичний діяч, вождь польського народу. Майже відсутній біографічний аспект, немає інформації про еволюцію поглядів, домінує глорифікація образу, захоплення історичними заслугами, відсутній Ю. Пілсудський як людина.

Низка публікацій часопису була присвячена активному діячеві прометейського руху, сподвижнику Ю. Пілсудського Т. Голувці. Коли почав виходити “Бюлетень”, його же не було в живих. Перша публікація в першому числі тоді ще місячника присвячувалася річниці смерті – “У першу річницю”. Це був не стільки портрет, скільки текст-роздум, навіяний поминальним молебнем. Кілька штрихів до образу – “прометейський вогонь у великому серці”, “завжди гарячий, завжди рухливий пан Тадеуш за життя”, “прихильний до русинів” і т. д. Смерть Т. Голувки ставиться в один ряд із убивством Петлюри та Рамішвілі. Виникає сама собою історична аналогія – п’ять куль у Парижі, шість куль у Трускавці. Автор бачить подібність стилю виконання й відзначає, що в кожному випадку стріляли в ідею, уособленням якої були ці люди. Петлюра був уособленням європейської

¹ Bączkowski W. Petlurowstwo a piłsudskizm / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1937. – № 9–10. – S. 1–2.

України, Голувка – польсько-українського союзу. “Ошалілий ворог стріляв у невмирущу ідею польсько-українського союзу. Бо він добре знає про смертельну небезпеку тої ідеї для нього”,¹ – завершує свої роздуми автор.

Риси портретного жанру більш витримані в публікації В. Бончковського “Тадеуш Голувко в українському питанні” (1932/33, № 3). Фактично, це політичний портрет діяча у світлі суспільно-політичних обставин його доби. Автор подає біографічні витoki зацікавлення Україною та становлення світогляду, показує втілення прометейської ідеології Голувки в його публіцистичних працях. Розглядає постать політика, роль у житті суспільства, ставлення до української проблеми. Він пише: “Людина світлих поглядів, що усвідомлювала цілість великого українського питання; виразно розмежовував і поділяв два питання, дві проблеми – велику, першорядної ваги проблему незалежності України – сорокамільйонного народу, нащадка держави Св. Володимира, і другу проблему – справу польсько-українських стосунків на землях Східної Галичини. Вірний син своєї держави і народу в час формування його як політичного діяча Речі Посполитої, після 1926 року виростає до рівня найвищого державного мужа, який відчуває пульсуючу кров усього молодого здорового організму Польщі, Тадеуш Голувка реально наближається до питання українського народу в Польщі. Прагне узгодити своє безумовне позитивне і глибоке ставлення до всіх проявів життя і всіх інтенцій українців із постулатами польської держави”.² З-поміж рис, які викликають повагу автора, – вірність ідеям прометеїзму попри зміну обставин і жорсткість конкретних ситуацій, відповідальність за кожен крок і кожне публічне висловлювання. Т. Голувка був одним із небагатьох поляків того часу, які захищали інтереси українців у польському сеймі. Бончковський вважає, що він був одним із нечисленних політиків, які відчували назріваючі трагічні наслідки на землях II Речі Посполитої таких суспільних процесів, як саботаж, пацифікація та ін.

До образу політичного діяча деталі зовнішнього вигляду додає повідомлення “Відкриття погруддя с. п. Т. Голувки в Сеймі” (1933, № 7). У фрагменті виступу прем’єра Януша Єндрєєвича, який цитує автор, вимальовується образ доброї, щирої людини – “з приємною посміш-

¹ W pierwszej rocznicy 29.VIII.1931–29.VIII.1932 // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1932. – № 1. – S. 8.

² Bączkowski W. Tadeusz Hołowko w kwestji ukraińskiej / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1932/1933. – № 3. – S. 14.

кою”, “трохи задуманий”, “з добрими ледь примруженими очима”, “лагідний і доброзичливий погляд”, “може погляд має щось подібне до Будди, який дивиться на нас із індійських скульптур”, “поблажливість, ласка, розуміння, може щось подібне до усмішки вибачення”.¹

У 18 числі цього ж річника в пам’ятній публікації “В річницю трагічної смерті”, до 2-річчя загибелі Т. Голувки, автор коротко описує основні етапи життя політика, відзначає заслуги діяча перед своїм народом. В. Бончковський звертає особливу увагу на його бойовий досвід – Т. Голувка був учасником усіх битв за свободу Польщі. Він загартувався, набув величезних знань, продовжив боротьбу на іншому фронті – ідейному та духовному. “Сенсом його життя була боротьба за Польщу”, – пише автор. Здобуття незалежності краю дало поштовх до іншої битви – боротьби за свободу уярмлених народів східної Європи. “Справжній солдат свободи” – так називає його публіцист – стає в ряди прометейського руху, “ гине в боях і бурях сучасного світу”, щоб “закласти потужний фундамент, власною кров’ю як вапном спаяний, під репрезентовану ним ідею”.²

Ряд публікацій часопису були присвячені постаті Леона Василевського – відомого знавця національних проблем, автора значної кількості книг на цю тематику, прихильника ідеології Ю. Пілсудського та прометейського руху. Першою була коротка рецензія на нову працю письменника під назвою “Нова книга Леона Василевського” (1933, № 24). Рецензент відзначає авторитет Леона Василевського у сфері справ національностей. До важливих набутоків відносить енциклопедичний характер книги, яка дає інформацію з різних аспектів проблеми, досі не досліджуваних. На завершення рецензент подав перелік усіх праць Леона Василевського польською, французькою, німецькою, чеською й російською мовами, кількість яких сягала сорока. У 1936 р. опублікована стаття “Леон Василевський та українське суспільство”, у 1937 – “Про Леона Василевського”, “Леон Василевський у національних питаннях”. Тексти презентують Леона Василевського насамперед як політичного діяча, сподвижника й однодумця Ю. Пілсудського, неперевершеного знавця справ національностей у Європі та світі. Автори наводять приклади листування маршалка з колегою, із яких видно, як кристалізувались їх погляди, як формувалися

¹ Odslonięcie popiersia ś. p. T. Hołówki w Sejmie // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 7. – S. 3.

² Bączkowski W. W rocznicę tragicznej śmierci / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 18. – S. 2.

прометейські плани в новій Польщі на початку 20-х, приклади з досвіду роботи в уряді підтверджують прагнення втілити їх у життя.

Не належав до прихильників прометеїзму, але тісно пов'язаний із Україною і життєвим шляхом, і своєю діяльністю Вацлав (В'ячеслав) Липинський. Йому присвячені на сторінках “Бюлетеня” кілька публікацій. Привертає особливу увагу стаття видатного польського публіциста міжвоєнної доби Адольфа Бохенського під назвою “Український Моррас”, яка друкувалася у кількох випусках упродовж 1933–1934 рр. (№ 33–36). Текст виходить за межі звичного знайомства з особистістю своїм масштабом і є ґрунтовним аналізом політичних поглядів В. Липинського. Фактично, це політологічна студія. Письменник розглядає В. Липинського як політика, полишаючи осторонь його історіографічний здобуток. Зупиняючись на окремих етапах біографії, Бохенський прагне показати причини перетворення безсумнівного поляка на натхненного українського політика. Він пише: “Був поляком, став українцем, його втрата для польської культури була болісною, пам'ятною. Однак його роль серед сусіднього українського народу, здається, стала набагато більшою, ніж та, котра могла бути відіграна у нас... Характерним у всякому разі є те, що коли справжні українці по чоловічій і жіночій лініях, як, наприклад, ксьондз Александер Єловіцький, дядько батька Липинського, були безперечними поляками, то саме він, нащадок чисто польської родини, став ідеологом і глашатаєм української ідеї”.¹

Перехід або дослівно “асиміляція” В. Липинського видається А. Бохенському надзвичайно несподіваною, але цілком логічною. Крім того, він вважає, що внесок політика в українську культуру був набагато більшим і вагомим, ніж він міг бути в польській культурі. “Влив Липинського на українську думку є набагато більшим за той, який він би міг навіть за найкращих умов мати на польську думку. Той вплив, який розвивався в напрямі позбавлення українського народу характерного для нього «inferiority complex» щодо західних народів і спирався на творчі, а не деструкційні історичні традиції, мусимо визнати за безперечно позитивний. Окрім того, піднесення рівня культури цього краю буде завжди вигідним для його сусідів, тому без гіркоти можемо спостерігати творчість шляхтича з Нюрської землі, ідеолога шляхетності та консерватизму в Україні”,² – пише

¹ Bocheński A. Ukraiński Maurras / A. Bocheński // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 33. – S. 3.

² Там само. – С. 4.

автор. Він розглядає могутній потенціал політичної думки Липинського на тлі історії української політичної думки й політичних рухів ХІХ і початку ХХ ст. Уважає найбільшим внеском політика, просто революційним, новий спосіб оцінки української історії, нещадну критику існуючих політичних доктрин і створення нової концепції України. Його історичні праці називає “сенсаційними”. А. Бохенський аналізує антиномію Сенкевич–Липинський щодо оцінки Хмельниччини, їх суперечність щодо генези цього етапу української історії.

Зіставлення В’ячеслава Липинського із французьким політиком Шарлем Моррасом, яке винесене в назву, є ключовою тезою письменника. Моррас був в історії Франції фігурою багатогранною, але їх зіставлення із Липинським здійснюється в аспекті розвитку світової консервативної думки. Ідеї Липинського Бохенський дорівнює до кращих здобутків світової політичної думки, захоплюється його відстороненістю від буденних політичних протистоянь, умінням бачити головне за щоденною мішурою дріб’язковості. “Неможливо відмовити Липинському у великому інтелектуальному розмахові й, безперечно, нових комбінаціях думки. «Листи до братів-хліборобів» залишаться однією із найбільших пам’яток консервативної думки в Європі. Його роздуми про диктатуру, написані в 1921 році, іноді, здається, мають дивний присмак актуальності”,¹ – зазначає публіцист.

Відповіддю та доповненням до розвідки А. Бохенського була публікація Дмитра Дорошенка “Вацлав Липинський (Кілька спогадів і зауважень)” (1934, № 9–10 (44–45)). Автор близько знав Липинського, у минулому вони були колегами й друзями. Д. Дорошенко не погоджується із багатьма судженнями Бохенського, часткового заперечує або доповнює його думки щодо еволюції світогляду мислителя. Автор тексту спирається на особисті спогади, розповіді самого В. Липинського, висловлювання із його праць та листів, спогади друзів, деякі історичні спостереження й аналогії. Він доводить, що витокami українофільства Липинського були шкільні й студентські роки, проведені в Луцьку, Житомирі, Києві. Це було захоплення українською історією, особливо козаччиною, впливи друзів і наставників, згодом – історичні студії. Провідною ідеєю Липинського, на думку Д. Дорошенка, є переконання, що спольщення української шляхти – це велика історична помилка й головне її покликання – духовна єдність із народом, “прагнення, щоб уся шляхетська верства (поміщицька) як

¹ Bocheński A. Ukraiński Maurras / A. Bocheński // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 34–35. – S. 4.

така повернулася на місце проводиря українського народу і добивалася для України політичної незалежності як від Росії, так і від Польщі”.¹

Із-поміж українських політичних діячів сучасності чи недавнього минулого найбільшою повагою та зацікавленням користувався в польському суспільстві Симон Петлюра. Йому присвячено цілий ряд публікацій часопису: “Симон Петлюра” (1935, № 22), “Ідея Петлюри та українське суспільство”, “Спогади про Отамана Петлюру (Розмова з майором Леоном Князьолуцьким)”, “Річниця смерті Симона Петлюри” (1936), “Політичний заповіт Симона Петлюри” (1937, № 35), “Дванадцята річниця” (1938, № 23) та ін. Анонімний текст під назвою “Симон Петлюра”, надрукований у 1935 р., мав на меті показати значення політика в українській історії та його внесок у польсько-український союз. У формі короткого нарису автор прагне подати всі найважливіші віхи його життя. Він називає Петлюру “єдиною найвеличнішою постаттю, яку висунула українська революція”. До головних заслуг перед народом відносить створення армії та державної традиції, присвяту життя визвольній боротьбі. До особистих рис – безпощадність і безкомпромісність до ворогів, рішучість у труднощах. Кількома штрихами автор намагається змалювати портрет українського вождя та його характер: “Симон Петлюра власним життям давав приклад своїм співвітчизникам. Скромний і суворий, невимогливий і твердий – ця людина із сірими очима, в своїй шинелі та тяжких солдатських чоботах – репрезентувала боротьбистське покоління, була виразником того богатирського козацького духу, який випромінюють сторінки історії його народу. Не шукав почестей, не дбав про власну вигоду та особисту безпеку. Завжди на чолі своєї армії, однаковий на фронті і в тилу, навіть без зброї, лише з палкою в руці викликав запал і захоплення серед солдатів. Йшли у бій з його іменем на устах, з радістю за нього віддав би життя найпростіший солдат його армії”.² Для більшості польських публіцистів ім’я Симона Петлюри асоціюється передусім з іменем Юзефа Пілсудського, із польсько-українським військовим союзом 1920 р. Тому й значення петлюрівщини для українців часто дорівнюють до значення ідеології Пілсудського для поляків. Для пересічного поляка тих часів Петлюра був передусім символом союзу двох народів, тому що саме цей аспект його політичної діяльності найчастіше згадувала польська преса.

¹ Doroszenko D. Wacław Lipiński (Kilka wspomnień i uwag) / D. Doroszenko // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1934. – № 9 (44). – S. 3.

² Symon Petlura // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1935. – № 22 (109). – S. 250.

У статті “Політичний заповіт Симона Петлюри” перед нами постає насамперед Петлюра-державник. Текст написаний у формі рецензії на книгу Симона Петлюри “Завдання української військової літератури”, яка вийшла у Варшаві у видавництві “Варяг”. Згадується і її перша публікація в 1923 р. у першому числі військового часопису “Табір”. Автор відзначає, що книга презентує ідею, символом якої був Петлюра, яка продовжує жити після його загибелі. Він називає її “синтезою української незалежницької ідеології”, “вказівкою реальних шляхів відбудови української держави”, “політичним заповітом Вождя”. У публікації розглядається структура книги, аналізуються головні ідеї та її значення для українського суспільства. Зазначається подібність багатьох думок Петлюри із державницькою ідеологією Пілсудського. Тут Симон Петлюра постає як мудрий військовий керівник і мислитель. Із-поміж його головних ідей – неприпустимість використання армії в боротьбі політичних груп чи партій за владу (як відбувалося віддавна в Україні), армія – оборонна сила держави, розвиток військової думки для захисту інтересів армії, необхідність пошуку союзників для зміцнення власного геополітичного становища, створення союзів із країнами споріднених політичних та економічних зацікавлень, дотримання спадкоємності влади й сталості військового керівництва, виховання військового духу в армії та в народі й ін.¹ Більшість думок українського політика мають універсальний характер та досі залишаються актуальними для будь-якого народу. Глибину й слушність державницьких ідей Петлюри підкреслює автор публікації.

В останньому річнику бюлетеня була надрукована стаття Ф. Захори, присвячена пошануванню пам’яті Симона Петлюри в 12-річчя його загибелі під назвою “Дванадцята річниця” (1938, № 23 (262)). Автор прагне змалювати цілісну постать політика, звертаючи увагу на його особисті риси, оцінюючи як військового командуючого, як вождя, як політика й дипломата, як ідеолога та вихователя українського народу, як патріота. Текст супроводжують фотоілюстрації – вулиця, де був убитий Петлюра, кімната, де він жив, тощо. Велике значення надається співпраці із Ю. Пілсудським, наводяться уривки із їх листування, які підтверджують політичне значення укладеного союзу, великі надії, що покладалися на нього. Крім цього, політики обговорювали питання війська, його ролі в майбутньому, зміцнення й розвитку. Публіцист вважає, що найбільша історична роль С. Петлю-

¹ Testament polityczny Symona Petlury // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1937. – № 35 (226). – S. 396–397.

ри взагалі (окрім звичайно ролі в боротьбі за українську державність) полягає (разом із Ю. Пілсудським) у “подоланні одвічної, злої традиції” польсько-українського протистояння.¹

У 1933 р. в 21 числі вже тоді тижневика Е. Карк (псевдонім Є. Маланюка) представив читачам політичний портрет іще одного українського політика й державного діяча періоду визвольних змагань, Михайла Грушевського. За традицією письменник подає основні віхи біографії політика, зупиняється на його громадсько-політичній діяльності, указує на деякі риси характеру, відзначає науковий доробок. Поштовхом для написання стала трагічна інформація з України про процес, пов’язаний із СВУ, та відкликання Грушевського із Києва до Москви. “Безумовно, відірваність від світу (заборона листування), неможливість наукової праці, нарешті перебування в темному великому підвалі та систематичне голодування – призвели до фатальних наслідків. Спочатку він захворів на цингу. Пізніше моральні та фізичні страждання призвели до того, що осліп”,² – пише Є. Маланюк у вступі. Він проводить паралель між долею Шевченка й Грушевського, бо трагічна доля митця – не новина в українській історії. Відзначаючи політичну діяльність першого президента, письменник оцінює її досить побіжно й невисоко. Він вважає його політичні погляди “надто поміркованими і трохи за-теоретичними”. Викладом еволюції цих поглядів стала публіцистична творчість на еміграції. Найбільшу роль в українській культурі письменник віддає Грушевському-науковцю, Грушевському-історику. Його доробок ученого він називає “одним із найбільш імпонуючи в історії науки”.³ Маланюк вважає повернення М. Грушевського з еміграції в радянську Україну безглуздом, оскільки воно жодним чином не вплинуло на трагічну долю українського народу, проте призвело до страждань і передчасної смерті. “Історію України-Русі” поряд із “Історією української літератури” він відносить до монументальних праць у спадщині Грушевського. Особливу заслугу вченого бачить в обґрунтуванні концепції органічного безперервного історичного розвитку українського народу від IV ст. до сьогодення. Поза тим високо оцінює його соціологічні та культурологічні розвідки. Текст доповнює портрет науковця та політика із логотипом його особистого підпису.

¹ Zahora F. Dwunasta rocznica / F. Zahora // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1938. – № 23 (262). – S. 243.

² Kark E. Michał Hruszewskyj / E. Kark // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 21. – S. 2.

³ Там само. – С. 3.

Той же річник “Бюлетина...” опублікував два виступи, викликані повідомленням про самогубство українського радянського політичного діяча Миколи Скрипника. В 11 та 12 випусках під назвою “Микола Скрипник” тексти, підписані криптонімом Н. Ї. розповідали про неоднозначну й непересічну особистість українського більшовика. Перша публікація, коротка, стисла та категорична. Побудована як традиційне повідомлення із незначними коментарями. У ній автор називає політика “по-ренегатськи відданим Росії і її соціалістичній партії”.¹ Коротко оповідає його життєвий шлях та обставини самогубства. Друга публікація розлога, об’ємна. У ній більше інформації, роздумів над долею більшовика, політика й просто людини. Тут автор розмірковує над причинами самогубства, оцінює його діяльність як політика, члена більшовицької партії, розглядає суперечки й протистояння, що існували довкола нього. Якщо в першому тексті автор перелічує тільки втрати української культури, до яких був причетним політик, то в другому той же автор зазначає його заслуги як співтворця Конституції України, ініціатора україномовного судочинства, упорядкування правопису, захисника українізації тощо. Однак і звинувачує його в причетності до знищення петлюрівщини, хвильовізму, єфремовщини тощо. Автор підкреслює неоднозначність цієї постаті та необхідність її аналізувати в контексті політичних процесів у радянській Україні. Щоб упередити читача від надто категоричних оцінок, публіцист використовує метафору терезів, де на одній шальці лежать заслуги людини, на іншій – провини. Він вважає, що ціна життя не може бути меншою за всі провини, і завершує свої роздуми такими словами: “Минуть літа, усе заспокоїться, усе вийде на нормальні шляхи й український історик у Києві буде мати можливість безсторонньо, об’єктивно придивитися до цієї постаті. Візьме в свої руки терези, на шальку покладе всі злі вчинки Скрипника. Шалька впаде низько до землі. На другу шальку кине маленьку сталеву кульку револьвера, яка, дзвінко падаючи на пусту шальку, переважить шальку, наповнену провинами. І тоді, здається, в приміщенні – не ВУАН, а Української академії наук, у будові, очищеній від усього, що стільки років засмічувало, на стіні залишиться портрет члена Академії Миколи Скрипника”.²

¹ Н. Ї. Mikołaj Skrypnyk (1872–1933) / Н. Ї. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 11. – S. 9.

² Н. Ї. Mikołaj Skrypnyk / Н. Ї. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 12. – S. 6.

Серед політичних діячів тодішньої Галичини особливою пошаною в колективі “Бюлетина...” користувався митрополит Андрій Шептицький. У 1935 р. (№ 30 (117)) із нагоди його 70-річчя було надруковано статтю “У 70-ту річницю народження кс. Митрополита Шептицького” та інтерв’ю “Кс. Митрополит Андрій Шептицький про «Biuletyn Polsko-Ukraiński»”. Оминаючи подробиці біографії, автор (ім’я якого не вказується) розглядає значення цієї великої людини в українському суспільстві, називає його “індивідуальністю непересічного виміру”. Відзначаючи велетенський внесок митрополита в розвиток української культури – опіка бібліотек, музеїв, госпіталів, шкіл і т. д., журналіст детальніше зупиняється на політичному аспекті цієї постаті, який, на його думку, є важливим для поляків. Спонукає до цього легенда (чи міф), яка давно живе серед пересічних громадян, про неприхильність А. Шептицького до поляків та польської держави. Автор намагається низкою своїх аргументів її розвіяти, переконати в помилковості таких думок і довести протилежне. Навівши приклади самостійних політичних дій митрополита, публіцист показує, що всі вони були спрямовані на порозуміння, залагодження конфліктів, несення культури костьолу на схід. Саме за останнє він був засланий царською владою в глиб Росії. А. Шептицький своїм життям та діяльністю здобув величезний авторитет серед українців, і той моральний скарб є його найбільшою винагородою. Однак автор тексту стверджував, що саме цей скарб Польща повинна використати для вирішення українського питання на землях II Речі Посполитої. Відповідаючи на запитання журналіста про роль тижневика, А. Шептицький сказав: “Вважаю, що місія, яку виконує «Biuletyn Polsko-Ukraiński» нова, світла і відповідальна перед історією. Я переконаний, що ця праця нелегка – відверто кажучи – особливо зараз, коли правду не дуже люблять і неохоче слухають”.¹

Розглянуті тексти не висвітлюють усієї палітри політичних постатей, про які писав колектив часопису впродовж 1932–1938 рр. Автори видання як шаблон та методику змалювання українських і польських політиків обирали різні публіцистичні жанри й підходи: огляд, ювілейну статтю, біографію, інтерв’ю, рецензію та ін.

Політичний портрет мав на меті пізнати людину-політика. Критерієм відбору об’єкта зображення були світогляд і місце в польській (або українській) історії. У “Бюлетині...” з-поміж польських політиків

¹ J. E. Ks. Metropolita Andrzej Szeptycki o “Biuletynie Polsko-Ukraińskim” / J. E. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1935. – № 30 (117). – S. 333.

прагнули представити аудиторії передусім діячів прометейського руху, які несли в собі ідеї визволення українського народу та польсько-українського союзу. Серед інших представників польського політикуму розповідали зазвичай про постаті, які були пов'язані з Україною чи життєвою дорогою, чи родом своєї діяльності. Їхні біографічні відомості майже завжди досить лаконічні, зазвичай концентрується увага на політичній діяльності та ролі в історії. Особливо пошаною наділені прихильники Ю. Пілсудського, як і сам маршалок.

Портрети українських політиків більш розлогі, детальні, різноаспектні. Ця особливість зумовлена орієнтованістю видання на переважно польську читацьку аудиторію, яка дещо обізнана із польськими діячами і зовсім не знайома із українськими політиками. Як українські радянські діячі, так і представники еміграції чи українські історичні особи розглядаються багатопланово. Зазвичай подається огляд життєвого шляху, вказуються світоглядні принципи, політичні симпатії, їхні витоки й, безперечно, як роль в українському суспільстві, так і ставлення до польсько-українських відносин (наприклад Симон Петлюра). Серед радянських політиків традиційно розповідали про жертв тоталітарного режиму (Микола Хвильовий, М. Грушевський).

У кожному разі навіть під час висвітлення якогось одного аспекта діяльності політика, особистість поставала цілісно. Автори завжди прагнули показати витоки ідей, поглядів, причини вчинків. Безумовною складовою частиною майже всіх текстів було суспільно-історичне тло (іноді досить поверхове), без якого неможливо пізнати особистість.

2.6. А. Василевський та польські прометеїсти про українське питання

Крім публіцистики В. Бончковського, яка складала суттєву частину публікацій “Бюлетина...”, важливе місце займали тексти ідейних сподвижників редактора, відомих польських публіцистів 20–30-х рр. Це Леон Василевський, Адольф і Александер Бохенські, Станіслав Лось, Пйотр Дунін-Борковський, Константи Симонолевич молодший, Ян Липовецький, Єжи Погоновський та інші автори. Не завжди їхні погляди на обговорювані проблеми збігалися, однак присутність на

шпальтах видання впродовж усього періоду свідчила про спільність думок у принципових питаннях. Л. Василевський, брати Бохенські, П. Дунін-Борковський, Ф. Захора представляли політичну публіцистику. С. Лось, Я. Липовецький обговорювали у своїх текстах економічні й загальнокультурні проблеми. К. Симонолевич, Є. Погоновський та інші автори писали про історико-культурні процеси.

Символічною постаттю для колективу видання був Леон Василевський (1870–1936). Він представляв табір пілсудчиків. Відомий під псевдонімами Осаж і Леон Плохоцький. Діяч ППС упродовж усього життєвого шляху за винятком коротких юних захоплень “ендеками”, сподвижник Ю. Пілсудського, співторець польської східної політики, дипломат, історик, публіцист, батько письменниці Ванди Василевської. Родина походила з Вітебської губернії, народився і провів дитинство в Петербурзі. 1893 р. переїхав до Галичини, де вступив у ряди ППС та познайомився із Ю. Пілсудським. Кілька років провів у Лондоні, де видавав часопис “Пшедсвіт”. Після повернення до Польщі редагував газету “Роботнік”. Від 1917 р. належав до Польської військової організації, працював у першому уряді незалежної Польщі, був послом в Естонії. Брав участь у мирних переговорах між Росією та Україною в Ризі. З 1924 р. займався науковою працею, очолював Інститут новітньої історії Польщі, через п’ять років заснував кварталник “Неподлеглосць”. Прихильник федеративного устрою Польщі, противник колонізації білорусів та українців, відстоював ідею їх державної асиміляції. Автор історичних праць “Литва і Білорусія” (1912), “Огляд історії ППС” (1925), “Юзеф Пілсудський яким його знав” (1935) та багатьох інших. Належав до діячів прометейського руху. На шпальтах часопису опублікував статті “Про шляхи порозуміння” (1932), “Кон’юктурні пропозиції” (1933), “На маргінесі одного видання” (1935).

Леон Василевський мав зрілі сформовані погляди на східні проблеми та східну політику Польщі. Перший його виступ “Про шляхи порозуміння” переповнений оптимізмом із приводу появи місячника “*Biuletyn Polsko-Ukraiński*”. Це роздуми політика про складне польсько-українське питання й безліч перепон на шляху його вирішення. Письменник розглядав загострення ситуації та його причини. Відповідальність покладав на поляків, бо вважав, що незалежне становище Польщі зобов’язує їх шукати нові шляхи, бажані й корисні для обох сторін. Маючи досвід політичного діяча, Леон Василевський розумів, що лише холодний політичний прагматизм, урахування обопільних

очікувань може стати підвалиною тривалого союзу. Щодо цього писав: “Безумовно, спільність інтересів Польщі та України, зрозуміла ширше, із загальнонаціональної позиції, може бути рушієм великої ваги. Однак той рушій зможе діяти плідно і швидко тільки тоді, коли буде спиратися на щирі згоду, яка виключатиме будь-яку двозначність. І ми, поляки, мусимо добре усвідомлювати те, чого українці можуть чекати від нас, а українці повинні усвідомлювати добре, на що можуть розраховувати з нашого боку. Від цього потрібно починати польсько-українське зближення, бо це зближення повинно супроводжуватися взаємним пізнаванням, з якого виникатиме порозуміння”.¹

Л. Василевський розробляв тактику політичних рішень у цьому питанні – складна справа починається із висхідної точки, а не від очікуваного результату. Був переконаний, що поляки мають почати із самих себе, тобто від усвідомлення тих проблем, які мають українці II Речі Посполитої. Оцінки письменника критичні й суворі, викладені низкою риторичних запитань, на які мав би дати собі відповідь кожен поляк: “Чому наприклад статті нашої конституції, що забезпечують рівноправність українського населення, на практиці часто залишаються мертвою літерою? Чому молодий українець, який закінчив українську державну гімназію, мусить до вищої школи їхати в Чехословаччину, щоб потім працювати успішно на своїй рідній землі? Чому на Волині майже немає українських шкіл, хоч українське населення становить там значну більшість, і чому там проводиться утравкістичне навчання навіть у тих школах, де зовсім немає польських дітей? Чому висококваліфікований і лояльний учитель-українець може вчити польських дітей на Помор’ї та в Келецькому регіоні, але не може навчати українських дітей у своєму рідному селі? Чому у Києві, Харкові чи Одесі виходять коштом загарбницького радянського уряду не тільки агітаційні брошури, але й сотні наукових праць, коли в бюджеті Польщі немає ні гроша на Товариство ім. Шевченка у Львові? Чому в польській державі у православної церкві до українців застосовується російська україноненависницька політика?”.² Цей ланцюг категоричних запитань-звинувачень віддзеркалив найгостріші кути тодішньої польської національної політики. Л. Василевський був переконаний, що щира відповідь польської влади на ці “прокляті”

¹ Wasilewski L. O drogi porozumienia / L. Wasilewski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1932/1933. – № 2. – S. 3.

² Там само. – С. 4.

запитання стане першим кроком до польсько-українського союзу. Усунути причини появи таких запитань він уважав головним завданням поляків.

У 24 випуску бюлетеня за 1933 р. Леон Василевський у статті “Кон’юктурні пропозиції” продовжив міркування над темою в широкому європейському й історичному контексті. У центрі уваги – незалежницькі прагнення українців. Для письменника самостійна Україна є міжнародною проблемою і питанням, яке неодмінно має бути в колі польських національних інтересів. Текст спрямований до польської аудиторії. Не почував права давати поради іншому народові, проте підтекст очевидний. Сепаратизм українського націоналістичного руху на польських землях вважав самогубством. Використати існуючу ситуацію для зміцнення духу та творення підвалин для подальшого розвитку, для згуртування національних сил – у цьому бачив публіцист корисну мету українців на польських землях. Завдання польської сторони вбачав у підтримці українських незалежницьких прагнень і сприянні розвитку осередків української культури у Польщі. Щодо цього писав: “Безумовно, політична короткозорість і засліплення нинішньою кон’юктурою деякий час ще буде приносити смутні тріумфи. Але завдання людей, які випереджають думкою інтереси сьогоденного дня, є виголошення тої правди, що кон’юктурі є явищем перехідним і змінним, натомість держава вимагає такої політики, яка б не призвела до поразки при жодній кон’юктурі. Таким має бути висхідний пункт польської політики”¹.

Публіцистика Леона Василевського характеризувалася чіткістю й лаконічністю думки, логічним аргументованим викладом, досить суворими й критичними оцінками. Серед суспільних проблем, які хвилювали політика, – москвофільство. Поштовхом до роздумів над явищем стало російськомовне видання народного календаря на 1935 р. Москвофільство на теренах II Речі Посполитої, на його думку, втратило своє суспільне підґрунтя, яке воно мало до війни, і тому змушене вдаватися до різноманітних ідейних пасток та інтриг. Російські видання, які виходили в Галичині, відверто ігнорували всі події української історії та інтереси українців, проголошуючи ідею “єдиного великого русского народа”. Зазначав згубність і безплідність їхніх зусиль: “Національна свідомість українських мас, яка зростає всупереч усьому, безсумнівно знищить з такими зусиллями конструйова-

¹ Wasilewski L. Wnioski konjunkturalne / L. Wasilewski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 24. – S. 3.

ний «російський» рух на Червоній Русі і поховає разом із ним легко-важні й безплідні надії, які той рух плекає...».¹ Леон Василевський був не єдиним, хто вказував на шкідливі проросійські тенденції, що мали на меті повернути український народ до стану регіонального мешканця російської імперії. У польсько-українських конфліктах на східних землях тодішньої Польщі, як і в багатьох трагічних подіях (наприклад смерть С. Петлюри), часто вбачалася відкрита або прихована рука більшовицької Росії. Польсько-український союз був їй не вигідним. Повернення земель Галичини й Волині стояло на порядку денному її завойовницьких апетитів – це незабаром підтвердили події 1939 р. Тексти Василевського на цю тематику не містили підтексту. Він писав прозоро та відкрито, завжди маючи низку фактів для підтвердження своїх думок. Не використовував метафор, риторики, мінімум емоцій. Його думка, завжди чітка й прагматична, спиралася на раціональне мислення.

На тлі діловитості та прагматизму авторів політичної публіцистики бюлетеня виділявся своїм яскравим індивідуальним стилем Адольф Бохенський (1909–1944). Письменник, публіцист, солдат, кавалер Мальтійського ордену, брат відомого історика й публіциста Александра Бохенського. Студював у Парижі (1927–1930) в знаменитій школі дипломатії та у Львові (1930–1932) вивчав право. Його вважають одним із найвидатніших політичних письменників міжвоєнного періоду в Польщі. Народився у східній частині краю, був пов'язаний із колом “Бунту Млодих” і “Політики”. Видавець і редактор консервативних видань “Бунт Млодих” і “Мисль консервативна”, автор відомої книги “Між Німеччиною і Росією” та цілого ряду історичних і політологічних праць. Загинув під час Другої світової війни в Італії. Про його інтелектуальний внесок, творчість та особистість написано ряд цікавих досліджень.²

У II Речі Посполитій Адольф Бохенський належав до прихильників Ю. Пілсудського, хоч активно критикував багато ініціатив сана-

¹ Wasilewski L. Na marginesie pewnego wydawnictwa / L. Wasilewski // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1935. – № 13 (100). – S. 150.

² Див. : Ujazdowski K. M. *Żywotność konserwatyzmu. Idee polityczne Adolfa Bocheńskiego* / K. M. Ujazdowski. – Warszawa : ISKRY, 2005. – 304 s. ; Micewski A. *W cieniu marszałka Piłsudskiego* / A. Micewski. – Warszawa, 1968 ; Kryl M. *Style politycznego myślenia. Wokół “Buntu Młodych” i “Polityki”* / M. Kryl. – Warszawa, 1979 ; Kosicka-Pajewska A. *Polska między Rosją a Niemcami. Koncepcje polityczne Adolfa Bocheńskiego* / A. Kosicka-Pajewska. – Warszawa, 1992 ; Tanewski P. *Ostatni kawaler* / P. Tanewski. – Warszawa, 2008 i in.

ційних урядів. Виступав за зміцнення виконавчої влади і підтримував незалежність України. До ключових питань, яким присвятив свої праці, належать питання державного устрою, національна політика та теорія національної держави, ягеллонські ідеї. Розглядаючи міжнародні відносини, вважав універсальною позачасовою їх формою політичний релятивізм. Розробив засади політичного релятивізму, який мав замінити позбавлені актуальності імперські гасла. У своїх міркуваннях спирався на історичний досвід та ідеї християнства. Шукав шляхів досконалого поєднання сильної державності й політичних свобод.

На сторінках “Бюлетеня” впродовж декількох випусків 1933 р. Адольф Бохенський опублікував велику розвідку про В’ячеслава Липинського під назвою “Український Моррас”¹ та взяв участь у полеміці довкола сутності й історичних наслідків підписання Ризької угоди. Його виступ на цю тему був надрукований у першому річнику видання під назвою “Ще про ризький договір”. Письменник у своїх творах демонструє яскравий метафоричний, експресивний стиль. Наводить несподівані зіставлення та історичні паралелі, легко оперує історичними фактами, не приховує власних почуттів і емоцій. Він легко переконує читача й повертає на свій бік. Після прочитання його текстів не виникає жодних сумнівів щодо правоти автора.

Його брат – відомий польський письменник, публіцист і перекладач Александер Бохенський – також належав до промоторів прометеїських ідей у міжвоєнній Польщі. Друкувався переважно в часописі “Бунт Млодих”, а також у співавторстві з В. Бончковським та С. Лосем опублікував книгу “Польсько-українська проблема на землях червоноруських” (1938). У “Бюлетині...” взяв участь в анкеті “Як вирішити польсько-українську проблему?”, організованій редакцією в 1937–1938 рр. Його відповідь під № 14 була надрукована 1938 р. в десятому числі. Текст вражає лаконічністю й чіткістю, одночасно й глибиною розуміння проблеми. Письменник подає “засадничі психологічні моменти”, без яких неможливе вирішення питання взагалі. Він переконаний, що зменшити ворожість і ненависть українців до польської держави можна лише шляхом певних ґрунтовних змін у політичній психології поляків та українців. Він, як і Л. Василевський, вважає, що початок повинна покласти польська сторона із розуміння повновартісності й непридатності до асиміляції україн-

¹ Детальніше про цю студію див. у підрозділі, присвяченому портретам політиків.

ського народу та можливості його праці на користь Польської держави. Публіцист поділяє необхідні кроки на психологічні, освітні, управлінські, господарські. У кінці свого виступу Александер Бохенський викладає тези, які стосуються українського населення. Він засуджує терористичні акти українців та аргументує їх шкідливість: “Всякі терористичні акти відкидають українське національне і культурне життя назад, а всякі легальні дії ведуть до його розвитку”.¹ Позитивна настанова українців до Польщі, на думку письменника, залежала лише від політики польської влади.

Із-поміж кола прометеїстів на сторінках часопису подекуди друкував свою політичну публіцистику Пйотр Дунін-Борковський (1890–1949), польський консервативний політик, державний діяч і політичний письменник. Один із провідних діячів Львівської консервативної групи. У 1927–1928 рр. – львівський воєвода, у 1928–1929 – познанський, пов’язаний із колом Єжи Гедройца, виданнями “Бунт Млодих” і “Політика”. Прихильник польсько-українського союзу в протидії СРСР, автор низки політичних та історичних праць (“Генеза польського парламентаризму” й ін.). Спогади про життя та діяльність цього непересічного поляка Єжи Стемповський надрукував під псевдонімом *Павел Гостовец* у “Культурі” відразу після його смерті.² Про його внесок у розбудову польської державності та розв’язання польсько-української проблеми написано ряд історичних розвідок. Серед них – цікава й ґрунтовна студія Ольги Гнатюк.³

Публікації П. Дунін-Борковського на сторінках “Бюлетеня” з’явилися в 1937–1938 рр.: “Блискіт і тінь нормалізації” (1937), “Відповідь на анкету «Бюлетеня» № 5”, “Проблема сокальського кордону”, “Ще про політику на Волині” (1938) та інші. У них викладена програма вирішення українського питання в Польщі. Письменник аналізує екстермінаційну й ліберальну національні політики, які велися в різних європейських державах у різні історичні епохи, та їх наслідки для панівних народів і національних меншин, доводить неприйнятність екстермінаційної політики для земель Червоної Русі, населення яких має мішаний характер. Уважає найвигіднішим засто-

¹ Bocheński A. Jak rozwiązać problem polsko-ukraiński / Aleksander Bocheński // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1938. – № 10 (249). – S. 104.

² Hostowiec P. Wspomnienie o Piotrze Borkowskim / Pawel Hostowiec // *Kultura*. – 1949. – № 4–5.

³ Hnatiuk O. Piotr Dunin-Borkowski / Ola Hnatiuk // *Zeszyty Historyczne*. – № 155.

сування щодо українців ліберальної політики, яка, на його думку, принесе економічний і політичний зиск. Публіцист послідовно викладає дії польської влади у рільництві, освіті й культурі, самоврядуванні, необхідні для стабілізації ситуації. Провідна думка – вигідність співпраці поляків та українців в усіх сферах суспільного життя: “Не думаю, що насправді керівник української економічної політики в якійсь сфері, усвідомивши собі, яку користь та економіка може принести польській державі, перестав би працювати, щоб принести польській державі шкоду. Зробив би шкоду і собі, і своєму народові. Так само неможливо, щоб якийсь керівник державної польської економічної політики, наприклад промисловості чи торгівлі, захотів принести збитки державі у міжнародній торгівельній політиці аби дошкулити українцям”.¹ Найважливішим моментом він вважає врахування національної неоднорідності теренів – не можна мислити лише на користь якогось одного народу – “мислити в такий спосіб, значить не прийти до жодних позитивних результатів навіть для того одного народу, не кажучи вже про державу, до якої той край належить”.²

Постійним автором “Бюлетина...” був Станіслав Ян Лось (1890–1974), історик античності, перекладач, дипломат, публіцист, викладач. Народився в Чишках поблизу Самбора. Навчався у відомій єзуїтській гімназії в Хирові. Студював право та суспільні науки у Віденському університеті, де захистив дисертацію. Підчас Першої світової війни служив у австрійській армії. У 1916–1918 рр. працював у секретаріаті генерал-губернатора в Любліні. З 1919 р. воював у рядах польського війська проти Росії. З 1919 до 1929 р. працював у Міністерстві закордонних справ. Був радником посольства в Британії, листувався із В. Черчелем. 1931 р. внаслідок політичних змін пішов на пенсію і поселився в маєтку дружини на Люблінщині. Тут написав книгу “Таке життя”, опубліковану під псевдонімом Генрік Мортенський, де переплітаються родинні, історичні й суспільно-політичні події, містяться алюзії до особистості маршалка та його кола. Книга була сприйнята критично. Друкував публіцистику на сторінках видань “Дрога” і “Бунт Млодих”. Займався проблемами співжиття поляків та українців на східних землях Речі Посполитої. У 1932–1933 рр. опублікував польською й українською мовами книгу “Про конструктивну політику на Червоній Русі”. Знавець української справи в

¹ Dunin-Borkowski P. Odpowiedź na ankietę “Biuletynu” / Piotr Dunin-Borkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1938. – № 1 (240). – S. 4.

² Там само. – С. 5.

міжвоєнній Польщі. 1938 р. разом із Александром Бохенським та В. Бончковським опублікував книгу “Польсько-українська проблема на землях червоноруських”. 1938–1939 рр. вийшло два видання славнозвісної його книги “Еллада на переломі”. Займався древньою історією. Із 1945 р. працював у Католицькому університеті на кафедрі стародавньої історії, де здобув звання доцента й професора. Видав низку наукових праць з історії античного світу. Переклав багато наукових праць із різних мов. Про цю багатогранну постать в історії польської культури залишилися численні спогади друзів і колег.¹

Упродовж 30-х років на сторінках “Бюлетину...” письменник надрукував низку виступів різної тематики. Проблему польсько-українського співжиття розглядав у статтях “У справі українського університету” (1932/33, № 5), “Про українську рільничу школу” (1933, № 11), “На маргінесі перемоги під Віднем” (1933, № 13), “Українці на сторінках «Бюлетину Польско-Українського»” (1933, № 24), “Ще на тему «Чи стріляли в бік Львова замість обороняти Київ»” (1935, № 12), “Про конструктивну політику на Червоній Русі” (1937, № 48), “Про українське питання” (1938, № 13), “Відповідь на анкету Бюлетеня” (1938, № 4) та ін. Своє бачення основних засад польської національної політики Станіслав Лось виклав у публікаціях “У справі українського університету”, “Про конструктивну політику на Червоній Русі”, “Про українське питання”, “Відповідь на анкету Бюлетеня”, “Програмові зауваги” та ін. Його погляди спиралися на ідеологію прометейського руху й ідею утвердження незалежних держав на території східної Європи, тому вважав державну самостійність України необхідністю в колі польських державних інтересів. Найбільшу відповідальність за перебіг подій також покладав на польське суспільство, від якого залежали засади політичних відносин. Станіслав Лось узяв участь в анкеті бюлетеня на тему вирішення проблеми польсько-українських стосунків. Невідкладна зміна існуючого стану справ – ключова теза письменника, яку аргументував, спираючись на знавців східного питання – П. Дунін-Борковського та ін. С. Лось був переконаний, що “є реальністю двонаціональний, двомовний, двообрядовий поділ слов’янського елементу... Невизнання на практиці

¹ Див. : Bender R. Profesor Stanisław Łoś / R. Bender // *Więź*. – 1974. – № 4. – S. 145–149 ; Zwolski E. Jan Stanisław Łoś / E. Zwolski // *TP*. – 1974. – № 13. – S. 4 ; Pajewski J. Stanisław Łoś / J. Pajewski // *Przeszłość z bliska. Wspomnienia*. – Warszawa, 1983. – S. 141–142 ; Biernacki A. *Dziedziczny arcystolnik Królestwa Galicji i Lodomerii* / A. Biernacki // *Kultura*. – Paryż, 1991. – № 10.

цього стану речей, сформованого віками, призведе до постійних чвар, суперечок і неспокою із величезною шкодою як моральною, так і матеріальною для всіх мешканців терену”.¹ Основним принципом вирішення національних проблем на східних землях бачив національний паралелізм і паритет, який успішно застосовувався у міжконфесійних відносинах. Серед пропозицій, які відстоював, – мовна рівноправність, двомовність у суспільному житті, офіційний статус синьожовтих кольорів, заміна утраквістичних шкіл паралельно школами з польською та українською мовами, упровадження самоврядування і національних курій, відкриття українського університету у Львові, культурний та господарський рівноправний розвиток українського населення. Це була коротка програма вирішення національних проблем, утілення якої мало принести економічну користь, політичну стабільність і розвиток суспільства. Письменник прагнув переконати читачів, що польському суспільству набагато вигідніший свідомий, організований українець, який має права і боїться їх утратити. Програма С. Лося демонструвала політичну далекоглядність, гнучкість, дипломатичність. У своїх висновках він спирався на історичний досвід європейських народів, а інші шляхи вважав згубними для Польщі. Цю тему продовжив у статті “Про українське питання”, де також стверджував необхідність переходу польської національної політики з експансивних кроків на позитивні настанови. Як і більшість авторів часопису, історик покладав відповідальність і спрямовував свої пропозиції до польських політиків, зобов’язував зробити перші вирішальні кроки саме їх.

Ряд публікацій С. Лося на шпальтах бюлетеня були присвячені українській історії – “Про українську рільничу школу”, “На маргінесі перемоги під Віднем” та інші. Стаття “Ще на тему «Чи стріляли в бік Львова замість обороняти Київ»” стала відповіддю або, швидше, полемікою із Мироном Кордубою з приводу оцінки недавніх історичних подій 1918–1920 рр. Тема була доволі актуальною для міжвоєнної доби, оскільки активно обговорювались як польсько-український військовий союз, так і причини поразки української визвольної боротьби. Лунали кардинально протилежні думки від крайнього осуду до розуміння й співчуття. С. Лось не був прихильником категоричних заяв і в кожній події прагнув побачити набутий досвід та позитивні сторони.

¹ Łoś S. Odpowiedź na ankietę “Biuletynu” (№ 9) / Stanisław Łoś // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1938. – № 4 (243). – S. 33.

У публікації “На маргінесі перемоги під Віднем”, написаній у жанрі листа до редакції, публіцист демонструє ґрунтовні історичні знання. До написання тексту спонукала полеміка, яка точилася на шпальтах польської преси щодо участі українців у битві під Віднем, де християнські народи перемогли турків. Учений розглядає генеалогію самого командувача битви Яна Собеського, називаючи його у підсумку полякорусином, розглядає походження багатьох інших видатних поляків та українців, ствердивши факт змішаної польсько-української крові більшості з них. Автор оперує численними історичними фактами, аналізує участь українців у битві та національний склад усієї тодішньої “Корони”. Велика роль українців у славних подіях минулого й у героїчних сторінках польської історії, на думку вченого, ще потребує своєї об’єктивної оцінки. “Поменшали ми і зміліли, і ми, і українці з тих давніх добрих часів. Поляки забули, що Річ Посполита, то було щось більше і може щось краще ніж «один із пунктів президента Вільсона»; українці забули, що як і інші великі народи можуть споглядати довгу, повну слави і тяглу, підкреслюю, тяглу, тобто безперервну історію своєї державності”, – зазначав із гіркотою, завершуючи свою генеалогічну подорож такими словами: “Відійшовши від головної теми, завершу висновком про те, що було б дуже добре, якби хтось захотів один раз написати українську історію не під кутом бачення тисячолітньої неволі і поневірянь, а під кутом бачення тисячолітньої державної традиції й історичної слави. Ми мали б правдиву й корисну історію”.¹

Із-поміж імен польських публіцистів часопису привертає увагу Константи Симонолевич молодший, репертуар якого охоплює історичні, суспільно-політичні, культурні та літературні теми. Це “Справа про Суботів”, “Є. Маланюк, поет-лицар”, “Містерія про Золотий Ріг” – у 1932/1933 рр. (перший річник); “Трагедія польського українофілізму”, “Українські відлуння віденської відсічі”, “Осягнута історія”, “Враження від дискусії у Товаристві Істориків” – у 1933 р.; “Боккаччо в ролі Тацита”, “Рах Сухрынensis” – у 1934-му; “Про одного знавця українського питання”, “Про «Рочнік Волинські»”, “Ор’єнс” – у 1935-му; “Новий випуск «Земі Червеньскей»”, “Польща і православна церква” – у 1936-му; “Велика синтеза Коланковського”, “Україніка в «Польському біографічному словнику»”, рецензії “С. М. Кучинський: Землі Чернігівсько-Сіверські”, “Б. Влодарський: Роль Конрада Мазо-

¹ Łoś S. Na marginesie zwycięstwa pod Wiedniem / Stanisław Łoś // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 13. – S. 5.

вещького”, “М. Хандельсман: Українська політика кс. А. Чарторийського” – у 1937-му; “Роль науки в нормалізації польсько-українських стосунків (Відповідь № 10 на анкету)”, рецензії “Земля Червеньська”, “Рочнік Волинські”, “Квартальнік Гісторични”, “А. Зігні Сойсал: «З історії Криму»” – у 1938-му.

У статті “Трагедія польського українофілізму” автор розглядає суспільну тенденцію, яку за ідейними характеристиками можна окреслити як польський українофілізм. На відміну від В. Бончковського, котрий вважає польський українофілізм анахронізмом і явищем виключно ХІХ ст., К. Симонолевич пише про певні “розпорошені і принаймні незгармонізовані почини різних осіб і кіл у Польщі, що мають «українофільський характер»”.¹ Він розглядає умови функціонування цих тенденцій у польському суспільстві, їх сприйняття та інтерпретацію польським і українським населенням, інтелігентськими колами, роль, помилки й загрози. Публіцист насамперед виокремлює дві його риси – “непомірно молодий”, що лише торує собі шлях, та рух “проти течії”, оскільки “польське суспільство (не будемо пояснювати чому) характеризує взагалі українофобія (зрештою лише у сфері політики)”.² Функціонування цього руху в Польщі та небезпеки, які на нього чигають, автор порівнює зі “складом динаміту”. Саме таким йому бачиться стан польсько-українських відносин, причому як наслідок політичної діяльності обох сторін. Дії політиків, на думку публіциста, призвели не до розв’язання, а до крайнього загострення й дражливості, до фанатичної безкомпромісності. Константи Симонолевич причини такого катастрофічного стану проблеми бачить у фальшивих уявленнях про силу і значення суперника, які породили низку злочинних легенд. Публіцист підкреслював важливу інформаційну місію польського українофілізму, який розглядав поза традиціями ХІХ ст., як явище зовсім нове, відзначав нерозуміння з боку української “освіченої” громади, надавав йому великого значення в перспективі.

Об’єктивно осмислити сторінки спільної польсько-української історії намагається в статті “Осягнута історія”, яка постала у відповідь на публікацію Андрія Крижанівського “В зачарованому колі” (№ 9, 11, 13, 14). Рецепція історії у творах художньої літератури,

¹ Symonolewicz K. jnr. Tragedja polskiego ukrainofilizmu / K. Symonolewicz jnr. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 9. – S. 3.

² Там само. – С. 3.

історія крізь призму патріотичних інтенцій кожного народу на прикладі творів Г. Сенкевича, М. Гоголя та ін., вплив письменників на громадську думку – головні питання роздумів К. Симонолевича. Суб'єктивне трактування історичних подій у цьому випадку сприяло поглибленню упереджень і фальшивих уявлень про спільне минуле, тому “історія польсько-українських стосунків мусить бути «відбронзована». Хочемо нарешті знати правду і про це повинні пам'ятати історики обох народів”, – пише автор.¹

Цю ж проблему розглядає в статті “Українські відлуння віденської відсічі”. У зв'язку із 250-річчям віденської битви у пресі та на шпальтах тижневика “*Biuletyn Polsko-Ukraiński*” точилися дискусії про участь українців у битві під Віднем. Константи Симонолевич аналізує дві українські публікації на цю тему – історичний нарис Івана Німчука під назвою “Українці і відсіч Відня 1683 року” та історичну повість Івана Филипчака “Кульчицький – герой Відня”. Автор детально розглядає зміст обох творів, зіставляє їх із реальними подіями сімнадцятого століття, зафіксованими в польській історіографії, показує певну національну заангажованість, унаслідок чого одна й та ж подія може сприйматися представниками різних народів по-різному – через різну ментальність, патріотичні інтенції, національні пріоритети. Письменнику притаманне іронічне мислення, яке передається за допомогою численних риторичних прийомів. К. Симонолевич активно вводить у публіцистичний текст діалоги, переказує уривки художнього твору з власним коментарем, подає художні деталі зовнішності персонажів, аналізує описи битви, змалювання міжособистісних стосунків та їх значення, указує на необґрунтованість і суб'єктивність деяких тверджень й оцінок українського історика. Утім, у кінці свого виступу зазначає: “Усі наші застереження не применшують цінності праці п. Німчука і не змінюють нашої позитивної думки про нього. Вважаємо її за вартісний внесок до української історичної літератури і привертаємо увагу наших читачів”.²

На сторінках видання Константи Симонолевич часто друкував рецензії та бібліографічні огляди. У четвертому томі (1935, № 47 (134)) опублікований розлогий бібліографічний огляд видання “Рочнік Волинські”. Автор детально аналізує його технічні характеристики,

¹ Symonolewicz K. jnr. *Historja wyczuwana* / K. Symonolewicz jnr. // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1933. – № 18. – S. 6.

² Symonolewicz K. jnr. *Ukraińskie echa odsieczy wiedeńskiej* / K. Symonolewicz jnr. // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1933. – № 24. – S. 10.

авторський склад, редакторську працю і зміст публікацій. Особливе зацікавлення викликає в нього великий історичний відділ із численними матеріалами з історії Волині, етнографічний, соціологічний, географічний і ботанічний відділи. Заслугу редакції вбачає в ретельно підготовленій бібліографії Волині. “Коли переглядаю ці томи, що налічують майже півтори тисячі друкованих сторінок доброї 8-ки, відбиті на чистому якісному папері й прикрашені численними гарними (подекуди рідкісними) ілюстраціями, малюнками і картами, то мимоволі дивуюся, що таке видання могло постати внаслідок самовідданої праці лише кількох осіб”,¹ – зазначав публіцист.

До авторитетного авторського складу “Бюлетеня”, який презентував різні аспекти життя українського суспільства та польсько-української історії, можна віднести ім’я Яна Липовецького, автора багатьох публікацій на економічну тематику. Ретельний аналіз тодішнього стану економіки радянської України він надає в статті “Значення цифр” (1933, № 19–20). Із наведеної численної статистики випливає вражаючий висновок про те, що українська економіка слугує продовольчим і промисловим донором усього Радянського Союзу. У статті “Для кого працює Дніпро?” (1933, № 27) Ян Липовецький змальовує правдиву картину славнозвісного радянського Дніпрогесу, розглядаючи господарську рентабельність, економічні перспективи, стан новобудови, статистику аварій уже в перший рік запуску та інші аспекти. Будні радянського села розкривала стаття “Битва за хліб” (1933, № 32, 33), у якій письменник, як і в попередньому тексті, розвінчував брехливість більшовицької пропаганди. Значну частину публікації складають цитати із радянської періодики – заклики, звинувачення, осуд, погрози на адресу українських селян і т. д. Текст насичений абсурдними висловлюваннями, які автор майже не коментує, сподіваючись, що скажуть усе самі за себе.

Різні аспекти господарської системи радянської України письменник аналізував і в інших публікаціях: “За радянською завісою”, “Про кооперацію в УРСР” (1935), “Дніпро на узбіччі”, “Стаханівський молот і державне ковадло” (1937), “Порти України чекають на кращі часи”, “Радянська торгівля в «прориві»”, “Економічний визиск України”, “«Рідке золото» СРСР”, “В Советах знов позика” (1938) та ін.

Серед численних публікацій бюлетеня варто відзначити й виступи на історичну тематику Якуба Гофмана (“Ще на тему Собеського

¹ Symonolewicz K. jnr. O “Roczniku Wołyńskim” / K. Symonolewicz jnr. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1935. – № 47 (134). – S. 490.

під Віднем”, “Суспільно-політична ідеологія польської молоді Волині, Поділля та Київщини у період між повстаннями”, “В справі «Рочніка Волинського»” й ін.), історичні, історіософські та соціологічні міркування Марти Зин (“До арійських джерел”, “Якби спробувати?” і т. д.) та Фелікса Захори (“В тенетах упереджень”, “Міркування польського україніста”, “Над Золотою Липою”, “Відповідальність тяжіє над нами”, “Дванадцята річниця” й ін.), публікації Романа Гамчикевича (“Що нас розділяє”), фейлетони Здіслава Кунстмана, Фелікса Захори та Чеслава Ястшембця-Козловського. У межах одного дослідження неможливо розкрити усю проблемно-тематичну палітру публікацій часопису, яка несе надзвичайно важливу історичну інформацію. Значна кількість авторів видання ховається за псевдонімами й криптонімами, які досі не розшифровані.

2.7. Україна в публіцистиці Юзефа Лободовського

Юзеф Лободовський (1909–1988) – знакова постать як для польської літератури ХХ ст., так і для історії польсько-українських відносин. Письменник, перекладач, публіцист, громадський діяч. Україна мала велике значення в його житті та творчості, у формуванні його суспільно-політичних поглядів. Родина матері походила з Білорусії, батька – з України. Народився в селі Пурвішки поблизу Сувалок. Згодом батька відправили служити в Росію, де разом із ним жила сім’я до початку 20-х років. Тут майбутній письменник вивчив російську мову, а в час перебування на Кубані – українську, зблизився із потомками козаків, захопився українською історією та козаччиною. Після смерті батька сім’я повертається в Люблін, де жила ще перед від’їздом до царської Росії. Тут у кінці 20-х – на початку 30-х років матеріальна скрута змусила Лободовського заробляти на життя різними способами, але саме в цей час починає писати поезію, перекладати з української поезії на польську (російську й білоруську також), пробує свої сили як журналіст і редактор. Враження дитинства, проведеного на Кубані, захоплення українською історією стали постійною темою його багатогранної творчості впродовж усього життя. Україна чарівна й загадкова – провідний мотив поезії митця, її буремне та трагічне минуле – об’єкт зображення у прозі; українську поезію від найдавніших часів до ХХ ст. опрацьовував Юзеф Лободовський як перекладач, Україна, її історія й сучасність, питання поль-

сько-українських відносин – ключова проблема його публіцистики впродовж усього життєвого шляху. Часто його поетичні збірки були заборонені й конфісковані, політична діяльність викликала невдоволення польської влади та заборону вступати до вузів. На початку 1932 р. Лободовський дебютував статтею “Серця за барикадою”, де вперше закликав до згоди поляків та українців.¹ Ця тема залишиться головною в його творчості.

У міжвоєнний період письменник співпрацював з різними виданнями: у Любліні – “Кур’єр Любельські”, в Хелмі – “Камена”, у Луцьку – із часописом “Волинь”, у Варшаві – із періодичними виданнями “Пйон”, “*Biuletyn Polsko-Ukraiński*”, “Дрога”, “Скамандер”, “Мархолт”, “Вядомосці Літерацке”, “Мисль Польска”, “Всхуд”, “Ми” й ін. Юзеф Лободовський був пов’язаний зі Східним Інститутом і товариством “Прометей”, яке об’єднувало довкола себе українських, російських та грузинських емігрантів. Ім’я й творчий доробок митця за радянських часів у Польщі замовчувалися, а в Україні були забороненими. Ю. Лободовський почав повертатися на батьківщину з 80-х років ХХ ст., а в Україні він досі відомий доволі незначному колу науковців та інтелігенції. У 90-ті роки ХХ ст. з’явилося ряд наукових досліджень та журналістських публікацій, надруковані твори письменника і його переклади.² Завдяки цьому багатогранна постать Юзефа Лободовського відкривається читачам.

30-ті роки були періодом становлення особистості митця, його світогляду й творчих зацікавлень, формування мислення та публіцистичного стилю. Підтвердженням активної співпраці із В. Бончковським були його публікації на сторінках часопису “*Biuletyn Polsko-Ukraiński*”. Упродовж 1937–1938 рр. він надрукував більше 10 вели-

¹ Цей факт із біографії письменника наводить у своїй книзі польський літературознавець та автор монографії про Юзефа Лободовського Людмила Сірик. Див. : Siryk L. *Naznaczony Ukrainą. O twórczości Józefa Łobodowskiego* / Ludmiła Siryk. – Lublin : Wydawnictwo UMCS, 2002. – S. 16.

² Див. : Szypowska I. *Rozmowa z Józefem Łobodowskim* / I. Szypowska // *Poezja*. – 1988. – № 6. – S. 27 ; Sawicka J. *Hellada scytyjska. Ukraina w poezji Józefa Łobodowskiego* / J. Sawicka // *Więź*. – 1988. – № 11–12 ; Święch J. *Niepokorny wędrowiec w : Łobodowski J. List do kraju* / J. Święch. – Lublin, 1989 ; Zięba J. *Żywot Józefa łobodowskiego* / J. Zięba // *Relacje*. – 1989. – № 3 ; Łobodowski J. *Wspomnienia Lubelskie* / J. Łobodowski // *Kresy*. – 1991. – № 8 ; Łobodowski J. *Narod jest nieśmiertelny* / J. Łobodowski ; red. Barbara Truchan. – Poznań, 1996 ; Szypowska I. *Łobodowski. Od “Atamana Łobody” do “Seniora Lobo”* / I. Szypowska. – Warszawa, 2001 ; Siryk L. *Naznaczony Ukrainą. O twórczości Józefa Łobodowskiego* / Ludmiła Siryk. – Lublin : Wydawnictwo UMCS, 2002 та ін.

ких текстів про українську літературу, історію, про важливість вирішення українського питання для Польщі та польсько-українську згоду.

Ці проблеми продовжив у численних публіцистичних текстах, які після Другої світової війни друкував у польськомовних еміграційних виданнях у Парижі й Лондоні: “Kultura”, “Zeszyty Historyczne”, “Orzeł Biały”, “Wiadomości”, “Tydzień Polski” й ін.

Публіцистика Юзефа Лободовського цінна насамперед тим, що містить різноманітну інформацію та її інтерпретацію. Вона є відгуком на численні події поточного життя суспільства, має практичне, утилітарне спрямування, меншою мірою філософський і прогнозує сенс. Цим публіцист відрізнявся від В. Бончковського та інших представників прометейського руху.

Українська проблематика в публіцистиці Ю. Лободовського охоплює широкий спектр тем і мотивів, які могли б стати предметом цілого ряду наукових досліджень. На особливу увагу заслуговує проблема польсько-українських відносин, у трактуванні якої відбиваються політичні погляди письменника. Починалася вона із роздумів Лободовського про місце України й Польщі в Східній Європі. Головна їх ідея – згода між поляками та українцями, співпраця між Польщею й Україною як шлях до добробуту. Як стверджує польська дослідниця творчості Ю. Лободовського Людмила Сірик, письменник пізніше зауважував, що “дуже мало та сердечна й поважна писанина вплинула на серця та думки поляків і українців”.¹

Публіцист на початку 30-х років мав певні симпатії до комуністичної ідеології. Для того, щоб підтвердити їх, він нелегально поїхав до СРСР. Утім, враження були протилежними, ілюзії розвіяні, ідеали розвінчані. Про цей випадок із біографії писала Ірена Шиповська у своєму інтерв'ю із письменником.² Зміну ідеологічних орієнтирів декларував у публікаціях на сторінках варшавського тижневика “Вядомосці Літерацке” у 1935 р.³

Проблемі польсько-українських відносин були присвячені статті, які надрукував “Biuletyn Polsko-Ukraiński”: “На маргінесі дискусії-анкети” (1937, № 38), “Історія in statu nascendi” (1938, № 38), “Україна між Сходом та Заходом” (1938, № 31), “Відкритий бік проблеми, відповідь № 12 на анкету” (1938, № 6), “Пристосована історія” (1938,

¹ Siryk L. Naznaczonej Ukrainą. O twórczości Józefa Łobodowskiego / Ludmiła Siryk. – Lublin : Wydawnictwo UMCS, 2002. – S. 166.

² Szypowska I. Rozmowa z Józefem Łobodowskim / I. Szypowska // Spotkania. – 1987. – № 33–34. – S. 202.

³ “Smutne porachunki” (1935. – № 43), “Adwokatka heroizmu” (1935. – № 48).

№ 36), “Перед лицем рішень” (1938, № 37), “Від безглуздості до катастрофи” (1937, № 34), “Від Малоросії до Mitteleuropy” (Mitteleuropa – Середня Європа) (1938, № 43) та ін. Свою публіцистику письменник часто підписував псевдонімом *Stefan Kuryłło* або криптонімом *J. Ł.* Він дошукувався причин і наслідків ворогування двох народів, а разом із ними – шляхів до згоди. Був переконаний, що без вирішення цього важливого питання не можна вирішити будь-яке інше, без розв’язання цієї проблеми неможливий міжнародний авторитет обох народів.

Письменник відзначав, що і без того напружені відносини на кресах ще більше загострювалися внаслідок політики санаційних урядів та їх адміністрацій, які намагалися вплинути на свідомість українців, швидко полонізувавши їх. Це викликало опір і загострювало ситуацію в Галичині й на Волині. Про негативний вплив політичних і суспільних факторів писав у статтях “На маргінесі дискусії-анкети”, “Україна між Сходом та Заходом” та ін. Найбільшою помилкою поляків уважав те, що не розуміли причин опору українців і трактували їх як “обтяжливого співмешканця, якого необхідно якнайшвидше денационалізувати, а після – цькувати і зневажати”.¹ Критикував національний егоїзм поляків, які вважали себе єдиними господарями на кресах, тоді як співпраця й спільне господарювання могли бути єдино правильним виходом із ситуації. Був переконаний, що поляки змушені прийняти цей не вигідний для них факт. Про це писав у публікаціях “На маргінесі дискусії-анкети” (1937, № 38), “Відкритий бік проблеми, відповідь № 12 на анкету” (1938, № 6).

У статті “Пристаєвана історія” дискутує із Міхалом Старчевським щодо визначення українців на Волині як національної меншості, “етнографічного матеріалу”, який не має національної свідомості.²

Ю. Лободовський називав кресову політику тодішньої польської влади ігноруванням історії, “мертвим застоєм на відрізку польсько-українських стосунків”, антиукраїнською позою.³ З іронією писав про політиків як про баламутів, політиканів, сліпців і політичних страусів, указуючи на відсутність політичної свідомості й короткозорість.⁴

¹ Łobodowski J. Na marginesie dyskusji-ankiety // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1937. – № 38 (225). – S. 429.

² Kuryłło S. Historia stosowana / S. Kuryłło // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1938. – № 36 (275). – S. 392.

³ Kuryłło S. W obliczu rozstrzygnięć / S. Kuryłło // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1938. – № 37 (276). – S. 406.

⁴ Kuryłło S. Od Małorosji do Mitteleuropy / S. Kuryłło // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1938. – № 43 (232). – S. 469.

У статті “Безвідповідальні задуми”¹ гостро та критично відповідає Болеславу Подгурському, який не розумів української проблеми й убачав у зростанні потенціалу української свідомості небезпеку для поляків. Його пропозицію віддати всю волинську землю полякам уважав безвідповідальною.

Юзеф Лободовський наголошував, що такі репресивні дії політиків викликають в українців почуття образи, жалю й приниження. Вони збільшують дистанцію між народами й спонукають українців шукати порятунку в націоналізмі або комунізмі. Письменник бачив, що протистояння між українцями та поляками легко може використати третя сила у своїх загарбницьких цілях. Ішлося насамперед про Росію або Німеччину. Серед польських діячів було небагато таких, які бачили й розуміли цю загрозу. Про неї писали В. Бончковський, Л. Василевський, А. Бохенський.

Ю. Лободовський критично ставився і до так званого “волинського експерименту” в особі Генріка Юзевського, який намагався в межах одного воєводства вирішити цю проблему та знайти шляхи для згоди й співжиття. У публікаціях, присвячених Волині, вказував на суперечність між політичною ідеєю воєводи і способами її реалізації. Зазначав, що польська громада на Волині не була готова до реальної оцінки ситуації та не могла пробачити Юзевському захоплення бандурою, українськими піснями й мовою, які були “декоративними” рисами його українізму.² Проте поразку волинського експерименту вбачав не стільки в прорахунках самого воєводи, скільки у відсутності загальнодержавної програми і конкретних напрямів вирішення українського питання в Польщі. Він писав: “Тоді, коли кожне воєводство, якщо не кожен повіт мали свою власну українську політику, яка змінювалася щосезону, один лише Юзевський виступив із концепцією і планом, який принаймні щодо Радянської Росії був цілком слушним, узгодженим із польськими державними інтересами та ідейним заповітом пілсудчини”.³ Юзеф Лободовський застерігав польське суспільство, яке своїм ставленням штовхало українців до мобілізації. Це явище тривало в п’яти південно-східних воєводствах і, на його думку, могло набути агресивних форм нової “хмельниччини”.⁴

¹ Łobodowski J. Nieodpowiedzialne pomysły / J. Łobodowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1937. – № 43 (234).

² Kuryłło S. Legendy Wołyńskie / S. Kuryłło // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1938. – № 42 (281). – S. 457–458.

³ Там само. – С. 458.

⁴ Łobodowski J. Od bezmyślności do katastrofy / J. Łobodowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1937. – № 34 (225). – S. 378.

Щодо впливу діяльності преси на стан українського питання в міжвоєнній Польщі Людмила Сірик у своєму дослідженні писала: “На поразку програми Юзевського і всієї східної політики працювала також преса. У тій ситуації, що склалася в міжвоєнній Польщі, Лободовський засуджував діяльність преси, котру в українському питанні вважав за джерело дезорієнтації та фальшивої інформації. На додаток преса виражала русофільські інтереси”.¹ Письменник у своїй відповіді на анкету “Бюлетину...” “Відкритий бік проблеми, відповідь № 12 на анкету” про це зазначав: «Щоденна преса була засипана тисячами репортажів із Радянської Росії, а про Україну завжди було глухо”.² Деякі польські періодичні видання трактували українське питання лише як прояв гайдамаччини та як загрозу польським державним інтересам, їхні голоси, часто насичені емоціями й почуттями за відсутності будь-якої аргументації, підігрівали антиукраїнські настрої, дезорієнтували суспільство, поглиблювали проблему, сприяли росту українофобії. Ю. Лободовський уважав, що ні преса, ні суспільство не змогли сформувати об’єктивної думки в українському питанні, і передовсім тому, що не мали жодного уявлення про історію та культуру України, про визначальні тенденції її розвитку, генезу прагнень українського народу, про неспотворену історію польсько-українських відносин. Джерелом масових уявлень поляків про українців та їх історію був роман Г. Сенкевича “Вогнем і мечем”, а українців про поляків – “Тарас Бульба”.

У свою чергу, Ю. Лободовський засуджував і українську пресу, особливо такі видання, як “Діло”, “Народне Слово” та інші, які підтримували антипольські настрої в українському суспільстві. Про це писав у статті “Від Малоросії до Mitteleuropu”. Велике значення надавав ментальності народу. Вона була тим внутрішнім чинником, який формував суспільну думку найбільшою мірою. Настрої польського суспільства визначали долю української проблеми, серед якого Лободовський виділяв дві групи: невеличке гроно людей доброї волі, яке прагнуло вирішити “найважливішу польську проблему”,³ і

¹ Siryk L. Naznaczony Ukrainą. O twórczości Józefa Łobodowskiego / Ludmiła Siryk. – Lublin : Wydawnictwo UMCS, 2002. – S. 171.

² Łobodowski J. Zapoznana strona zagadnienia, odpowiedź nr. 12 na ankietę / J. Łobodowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1938. – № 6 (245). – S. 59.

³ Łobodowski J. Na marginesie dyskusji-ankiety / J. Łobodowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1937. – № 38 (225). – S. 428–429.

байдужа бездумна маса – “99,9 % усього польського суспільства залишається зі старим способом мислення”.¹

Найбільшу трагедію письменник убачав не в тому, що уряд має недосконале вирішення проблеми, а в тому, що не має жодного підходу до її вирішення. Недозрілість польської політичної думки в східному питанні призвела до того, що великого негативного впливу на неї набуло русофільство, яке, у свою чергу, стало в польському суспільстві 30-х років рівнозначним українофобії.

У той же час ще більшу політичну незрілість убачав в українському суспільстві, яке взагалі балансувало між впливами трьох сил: Росії, Польщі та Німеччини, не змігши визначитися у своїх геополітичних пріоритетах. Критикував українців за те, що не бачили поглиблення національної руїни на території радянської України і не розуміли антиукраїнських дій і цілей уряду СРСР. Однак його думки не мали жодного впливу на українців, а політичні передбачення залишилися голосом волаючого в пустелі. Спорідненість політичних спрямувань Росії та Німеччини стала очевидною відразу після початку Другої світової війни, а українці в черговий раз змушені були воювати проти поляків не заради своїх, а заради чужих державних інтересів.

Серед питань, над якими публіцист розмірковував, – і причини поразки українців у своїй боротьбі за незалежність. У статті “Від Малоросії до Mitteleuropу” стверджував, що бездержавність у минулому і зараз не можна пояснювати лише не вигідною геополітичною ситуацією й історичними умовами. “Якщо Україна зараз не існує як самостійний чинник, який свідомо вирішує перебіг подій, то це значною мірою завдяки помилкам історії, що виникли через своєрідний національний менталітет і політичну незрілість передової верстви народу у вирішальні моменти”,² – зазначав Ю. Лободовський. Підкреслював, що в час громадянської війни на розвиток подій мав вплив різний рівень національної свідомості самих українців, а також явища “отаманщини”, махновщини й ін.

Аналізуючи місце Польщі та України в контексті геополітичної ситуації в Європі перед Другою світовою війною, Лободовський передбачав, що Польща буде втягнута в конфлікт, у якому виграє той,

¹ Łobodowski J. Zapoznana strona zagadnienia, odpowiedź nr. 12 na ankietę / J. Łobodowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1938. – № 6 (245). – S. 58.

² Kuryłło S. Od Małorosji do Mitteleuropу / S. Kuryłło // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1938. – № 43 (232). – S. 467.

хто зуміє розіграти і виграти “українську партію”.¹ Він був переконаний, що вирішальним чинником у війні, яку, напевно, розпочне Німеччина, будуть герольди “Mitteleuropу” (Середньої Європи). Тому й засуджував польських політиків за те, що їх проросійська позиція змушувала “малоросіян” ставати переконливими прихильниками ідеї “Mitteleuropу”.² Застерігав поляків, не політиків, а весь народ, усвідомити важливість української справи для майбутнього, побачити в українцях союзників або втратити шанс на сході Європи на довгі роки. Два народи мали поєднатися під загрозою спільного зовнішнього ворога. Досвід минулого підказував письменнику, що конфлікти й війни між поляками та українцями завжди використовували для своїх інтересів вороги.

Юзеф Лободовський засуджував байдужість і легковажність країн західної Європи до українського питання та їх прорадянську позицію. Був уражений ставленням західних політиків до вбивства Симона Петлюри, для яких це було всього лиш сенсацією. Натомість вбивця був не тільки виправданий, але й вільно роз’їжджав країнами Європи із доповіддю “Як я вбив отамана Петлюру”.³ Висловлювання публіциста були різкими, вкрай суворими й категоричними. Він не боявся називати речі якими вони є, засуджувати найповажніших політиків, критикувати свій народ. Його виступи завжди викликали бурхливу реакцію від підтримки до заперечення й осуду. Довкола його публікацій точилися дискусії. Через статті Лободовського конфісковували в кінці 30-х років випуски тижневиків “Вядомосці Літерацке”, “Biuletyn Polsko-Ukraiński” та інших видань. Свої думки письменник завжди аргументував і доводив фактами, часто апелював до історичної відповідальності та високої моралі.

У статті “Демократія, що демаскується” (1938, № 30) публіцист дискутує із представниками польських лівих сил із приводу їх ставлення до незалежницьких прагнень українців й убивства Петлюри. Він наголошує на тому, що саме ліві партії (особливо ППС) були прихильниками української автономії та ідей пілсудкізму. Спостерігаючи кардинальну зміну їх позиції у національних питаннях, Ю. Лободовський вважає, що українська справа була використана для

¹ Kuryłło S. Historia in statu nascendi / S. Kuryłło // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1938. – № 38. – S. 414.

² Kuryłło S. Od Małorosji do Mitteleuropу / S. Kuryłło // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1938. – № 43 (232). – S. 469.

³ Там само.

власних кон'юктурно-партійних цілей і по смерті Ю. Пілсудського – зраджена. Він з обуренням пише: “Але на визвольницькі прагнення завойованих іще царською Росією, а зараз червоною Москвою надалі поневолених народів наша демократія оглухла й осліпла. Недоля сімдесятитисячної єврейської інтелігенції у Німеччині їх обходить аж до сліз, аж до болю, але доля сорока мільйонів українців не обходить! Абіссінія має право на незалежність, Україна не має”.¹

Привертає увагу своїми ідеями рецензія Ю. Лободовського на книгу Бориса Крупницького “Гетьман Пилип Орлик (1672–1742)” під назвою “Книга про гетьмана Орлика”. Він називає її повчальним уроком для поляків і водночас застереженням на майбутнє. Про головного персонажа зазначав: “Орлик бодай першим зрозумів, що боротьба з Росією повинна виникати насамперед із визвольницьких прагнень окупованих народів, які об'єднуються спільним фронтом, і все життя прагнув його створення. Природного союзника в такому фронті бачив великий гетьман насамперед у Польщі, слушно розмірковуючи, що держава, яка виявилася під найбільшою загрозою зростаючої російської могутності, є найбільш зацікавленою в її подоланні і знищенні”.² Публіцист високо цінує роль Пилипа Орлика в українській історії і зазначає, що він “сьогодні з перспективи часу виростає на великого державного мужа і проникливого дипломата”.³

Прихильно відгукнувся Ю. Лободовський про книгу Влодзімежа Бончковського “Грюнвальд чи Пилявці”, у якій розглядалася польська кресова політика. В особі редактора “Бюлетину...” він спостеріг однодумця й далекоглядного аналітика, людину, яка справді переймалася майбутнім свого краю.

Розглядаючи таку складну проблему польсько-українських відносин, публіцист постійно акцентував увагу на тих рисах, які об'єднують обидва народи. Історичний досвід, засвоєний письменником досить ретельно й унікально, дав підстави йому для такого переконливого висновку: “Спостерігаючи розвиток польсько-українських стосунків упродовж кількох століть, прийдемо до неминучого висновку, що багато разів поточна кон'юктура політична, суспільна, релігійна або іще інша кидала побратимі народи один проти одного, а

¹ Kuryłło S. Demaskująca się demokracja / Stefan Kuryłło // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1938. – № 30 (269). – S. 323.

² Łobodowski J. Książka o hetmanie Orliku / J. Łobodowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1938. – № 23 (262). – S. 245.

³ Там само.

те насильство, продиктоване їх національними інтересами, мстило згодом із невблаганно зловісними наслідками”.¹

Ю. Лободовський вказував на географічні, етнографічні, господарські, історичні й особливо культурні зв'язки, на величезну кількість двомовних і двообрядових сімей. Культурний аспект був для нього найважливішим, бо обмін культурними цінностями мав лише збагатити життя обох народів. Про витoki такої позиції Людмила Сірик писала: “Серйозне ставлення Лободовського до культурних питань виникало напевно із переконання, що історія народу виражається в його культурі, а в ній виявляються універсальні цінності, які об'єднують усі народи, тому прагнув показати суть і історію української культури. Як природне й органічне явище окреслив поворот України в ХХ столітті до європейських джерел”.² Ю. Лободовський убачав органічну злитість української культури з європейською: “Україна викристалізувала власне культурне обличчя єдино і виключно під добротним впливом західноєвропейської цивілізації, тоді як зі Сходу йшли до неї руйнівні тенденції, які нівечили її культурну самобутність”.³ У статті “Пристаєвана історія” письменник захоплюється культурою Київської Русі, показує її зв'язки із цілою Європою і світом. Прагне окреслити психологічні й історіософічні аспекти самобутності української культури. Він застерігає від отожднення української культури з російською, вказуючи на різні фактори впливу впродовж століть.

Творчість Ю. Лободовського публіциста (як і поета, і прозаїка, і перекладача) була спрямована на покращення польсько-українських відносин. Він засуджував та виправдовував, захищав і нападав, шукаючи шляхи духовного оздоровлення обох суспільств, які хворіли на взаємну неприязнь. Письменник намагався своїми творами надати польському суспільству елементарні знання про історію України, показати її культурну самобутність і волелюбні прагнення. Він вражає багатством наведених фактів суспільних, літературних, політичних і т. д. Публіцист поєднує раціональне мислення з емоційністю, динамікою думки, іронією та сарказмом. Часто застосовує різноманітні риторичні фігури для забарвлення своєї оповіді.

¹ Kuryłło S. Ukraina między Wschodem a Zachodem / S. Kuryłło // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1938. – № 31. – S. 334.

² Siryk L. Naznaczonej Ukrainą. O twórczości Józefa Łobodowskiego / Ludmiła Siryk. – Lublin : Wydawnictwo UMCS, 2002. – S. 185–186.

³ Kuryłło S. Ukraina między Wschodem a Zachodem / S. Kuryłło // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1938. – № 31. – S. 334.

2.8. Українці на шпальтах тижневика “Biuletyn Polsko-Ukraiński”

Часопис, який був заснований для обміну думками між поляками та українцями, для впливу на громадську думку й покращення польсько-українських відносин, постійно надавав слово представникам української громади. “Українці, співробітники видання, могли писати на його сторінках не тільки те, що хотіли, але і як хотіли. Тоді промовляли до польської громади неодноразово дуже жорстко і з певною зверхністю... Редакція зробила дуже мудро, ніколи не обмежуючи їх свободи...”,¹ – зазначав Станіслав Лось.

Український авторський склад був досить презентабельним: Іван Кедрин, Мирон Кордуба, Микола Ковалевський, Андрій Крижанівський, Юрій Науменко, Богдан Лепкий, Євген Маланюк, Павло Ковжун, Роман Смаль-Стоцький, Василь Біднов, Павло Зайцев, Дмитро Дорошенко, Володимир Дорошенко, Лукаш Луців, Віталій Юрченко, Борис Ольхівський, Микола Андрусак, Олександр Доценко, Ю. Дригинич, Степан Баран, О. Бочковський та ін. Численні публікації були підписані псевдонімами й криптонімами, частина – зовсім анонімні.

За кількістю презентованих виступів у часописі першість посідає, безперечно, Іван Кедрин (1896–1995), ім’я якого присутнє в кожному річнику від 1932 до 1938 рр. Відомий український журналіст і політичний діяч, він мав авторитет і повагу серед польської інтелігенції міжвоєнного часу. Із ним часто полемізували, не погоджувалися, але на його думку завжди зважали. На шпальтах бюлетеня з Іваном Кедрином постійно дискутував Влодзімеж Бончковський докола подій 1918–1920 рр., оцінок польської національної політики, позиції українських політичних кіл у Другій Речі Посполитій, діяльності ОУН й ін.

За весь період журналіст опублікував на сторінках видання більше сорока текстів різних жанрів, від аналітичних статей до відповідей і рецензій, переважно у відділі “Політика, справи релігійні, суспільні та економічні”, а також – “Рецензії та полеміки”, “Інформаційному відділі” й ін. Це: “Dwie uwagi”, “Eligjusz Niewiadomski i Dmytro Danyłyszyn”, “Istota traktatu ryskiego”, “Potrzeba nam partnera...”, “Polemika o traktacie ryskim i jej wyniki”, “Dwa grzechy ukraińskie”, “Widmo św.

¹ Łoś S. Ukraińcy na łamach Biuletynu Polsko-Ukraińskiego / Stanisław Łoś // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 24 – S. 5.

Jura”, “Lęk przed powtórzeniem historii”, “Święta narodowe”, “Splendid Isolation”, “Bezrobocie inteligencji ukraińskiej a sprawa ukraińskiego uniwersytetu”, “Płast” – у 1932/1933 pp., “Ukraiński ruch kobiecy”, “Bigos terminologiczny”, “O prawdę historyczną dla imienia J. Piłsudskiego” – у 1934/1935 pp., “«Niebezpieczeństwo dla poskości» czy antyukraiński manewr taktyczny?”, “Breść-Ryga-Paryż”, “Ewolucja stosunków polsko-ukraińskich”, “Bitwa pod Warszawą nie jest skończona...”, “Optymizm i pesymizm”, “Co to jest Talerhof?” – у 1936 p., “Kompleks rosyjski u Ukraińców”, “Triumf i katastrofa marzeń oraz zmartwychwstanie nadziei moskalofilów galicyjskich”, “W poszukiwaniu metryki”, “Ukraiński front antykomunistyczny i polski front antyukraiński”, “Drogi i bezdroża myśli politycznej”, “Dwie ankiety”, “Dla czego tak sie dzieje?!”, “Pro domo sua” та багато інших – у 1937/1938 pp.

Недавні історичні події 1914–1921 pp. були предметом особливої уваги й ретельного аналізу публіциста. Іван Кедрин розглядає перебіг подій, укладені політичні союзи, підписані угоди та їх наслідки для України. У статтях “Суть Ризького договору”, “Полеміка про Ризький договір та її наслідки”, “Брест–Рига–Париж”, “Битва під Варшавою ще не завершена...” ідеться про роль польсько-українського союзу в боротьбі з більшовиками, про здобутки й прорахунки української визвольної боротьби, про наслідки підписання Ризького договору для українців. Зіставляючи зміст трьох укладених у ті роки угод – брестської, ризької та паризької, – журналіст виділяє їх спільні риси й відмінності, зазначає факт ігнорування України як самостійного політичного суб’єкта.¹ Велике історичне значення битви під Варшавою відзначає І. Кедрин у статті “Битва під Варшавою не завершена...”, убачає його в тому, що поляки та українці билися з більшовиками разом і вперше зупинили західний наступ більшовизму.² Про негативні наслідки Ризької угоди для українців, а також про невиконання польською стороною усіх своїх зобов’язань, узятих перед міжнародною спільнотою, пише публіцист у статтях “Суть Ризького договору” та “Полеміка про Ризький договір та її наслідки”.³

Численні публікації журналіста присвячені проблемі польсько-українського співжиття в II Речі Посполитій. Виступи Івана Кедрина

¹ Kedryn I. Breść-Ryga-Paryż / I. Kedryn // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1936. – № 12. – S. 112.

² Kedryn I. Bitwa pod Warszawą nie jest skończona... / I. Kedryn // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1936. – № 33. – S. 334.

³ Kedryn I. Polemika o traktacie ryskim i jej wyniki / I. Kedryn // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 8. – S. 2–3.

на сторінках “Бюлетину...” висвітлювали перед польською аудиторією позицію української громади. Автор відстоював інтереси українців, пояснював і аргументував не тільки власну думку, але прагнув розкрити проблеми всього українського населення тодішньої Польщі. Різні аспекти поточного життя віддзеркалені в його публікаціях “Страх перед повторенням історії”, “Дві анкети”, “Splendid Isolation”, “Пласт” та ін. Про психологічні аспекти проблеми співіснування поляків і українців у межах однієї держави пише І. Кедрин у статті “Два українські гріхи” (1933, № 9–10). Власне, ідеться про ті спрямування української громади, які дратують поляків і супроводжуються постійними закидами та звинуваченнями з боку польської преси. Це закордонна пропаганда та германофільство певних українських кіл, тобто “звернення до Ліги Націй” й “особливе ставлення до Німеччини”, як зазначає автор.¹ У першій частині своєї публікації журналіст пояснює причини таких звернень і виступів українців, які змушені відстоювати свої права національної меншості в Польщі доступними їм методами й шукати підтримки в інших країнах, якщо не може знайти її тут. У другій частині публіцист аналізує українське “германофільство”, тобто пояснює причини підтримки українцями німецької міжнародної політики. Кедрин дає реальну оцінку тій політичній силі, яка прийшла до влади в Німеччині, указує на ті аспекти німецької політики, які збігаються з національними інтересами українців, а саме – прагнення подолати комунізм у Європі та створення незалежної України як засіб нормалізації ситуації в східній Європі. Розглядаючи трикутник Польща – Україна – Німеччина, журналіст виокремлює спільні інтереси та суперечності.

Про становище православної церкви в Польщі, одну із “найдражливіших політичних болячок дня”,² писав у статті “Страх перед повторенням історії” (1933, № 14). Проблема розглядається в декількох аспектах – культурологічному, політичному, психологічному. Публіцист показує культурну місію православної церкви як носія візантійської традиції в українському суспільстві, підкреслює негативне ставлення більшості польської громади, навіть на найвищому офіційному рівні, виражене у простій формулі – “православний – значить не поляк, а чужинець”. Автор підкреслює, що примітивізація такого

¹ Kedryn I. Dwa grzechy ukraińskie / I. Kedryn // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 9. – S. 2–3.

² Kedryn I. Lęk przed powtórzeniem historii / I. Kedryn // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 14. – S. 4.

складного й глибокого питання призводить до ототожнення віросповідання із національною приналежністю, що, у свою чергу, має негативні психологічні наслідки.

І. Кедрин критикував різні аспекти тодішньої польської внутрішньої політики. Розглядаючи стан освіти, практику утравквістичних шкіл, він показував невпинний процес ізоляції, розмежування українців та поляків, який відбувався внаслідок існуючої національної політики польської влади. “Усунуто українців із державного апарату і самоврядування, ліквідовано спільний Крайовий Відділ, закрито українські кафедри у львівському університеті, викреслено усі державні субвенції для українських інституцій, щоб відділити польську державу від українського мешканця і відкинути того останнього від держави якнайрадикальніше – омріяну і жадану землю віддано шляхом «аграрної реформи» – на колонізацію і польське осадництво. Коли український громадянин відійшов і замкнувся в собі – забили тривогу і почали роздумувати над способами його повернення. Але не через відновлення спільної праці, спільних способів співжиття і відповідальності за долю краю, а шляхом механічного примусу. Так постав геніальний план утравквізації школи, народилася чудова теорія регіоналізму, а з тих планів та теорій виникла практика – нищення позитивних культурних і господарських українських цінностей! По сьогоднішній день це називається «організацією польсько-українського співіснування»”, – писав І. Кедрин у статті “Splendid Isolation”.¹ Доповненням до критичних звинувачень польської влади послужить і розлога публікація під назвою “Пласт” (1933, № 23), у якій розкривається історія українського скаутського руху, її ідеологічні засади, причини заборони його діяльності польською владою.

Ретельний аналіз перебігу міжнаціональних відносин упродовж 20–30-х рр. подає публіцист у статті “Еволюція польсько-українських стосунків” (1936, № 25–27). Виділяє три періоди із характерними тенденціями, у кожному з яких переважали негативні явища.

Роль жінок у житті українського суспільства розглядав у статті “Український жіночий рух” (1934, № 26), де зупинився на найбільш значимих, на його думку, жіночих постатях в українській культурі.

У 1937 р. у виступі під назвою “Дві анкети” Іван Кедрин відзначає велику користь опитування, яке провели “Діло” та “Бюлетин

¹ Kedryn I. Splendid Isolation / I. Kedryn // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 18. – S. 3–4.

Польсько-Українські”. Анкета мала на меті висвітлити погляди представників різних суспільних груп на проблему міжнаціональних відносин у II Речі Посполитій. З’ясування громадської думки дає можливість почути думку опонента, оцінити інше бачення. Журналіст розраховував таким шляхом дійти згоди й подолати суперечності.

Відповідаючи на різкі, а часом і брехливі звинувачення як із польського, так і з українського боку, публіцист часто змушений був виступами в пресі пояснювати свої політичні погляди. Однією із таких полемічних відповідей на закиди опонентів на шпальтах “Бюлетину...” став виступ під назвою “Pro domo sua” у 1938 р., де підтверджував свою вірність ідеї, яку “захищає Кедрин як українець, а «Biuletyn Polsko-Ukraiński» і «Політика», як польські видання”.¹

До українців, які постійно друкувалися на сторінках бюлетеня, належав і Микола Ковалевський (1892–1957), політичний діяч і журналіст. Його публікації також торкалися найгостріших політичних проблем. Ряд виступів аналізували політичну ситуацію в радянській Україні – “Kilka uwag o sowieckiej polityce narodowościowej na Ukrainie” (1932, № 1), “Nowy okres walki narodowościowej w USSR” (1932, № 2), “Sytuacja w ZSSR” (1933, № 6), “Ponowny wzrost opozycji ukraińskiej w partii komunistycznej i nowe represje” (1938, № 22 (261)), “Wzrost opozycji ukraińskiej w Sowietach” (1938, № 23 (262)) та ін. Розглядав засади політичної системи більшовицької держави – централізм комуністичної доктрини, планову організацію економічного й громадського життя та ін., показував спорідненість багатьох дій більшовицької Росії із системою колишньої російської імперії, особливо у сфері національній політиці – “російський комунізм перейняв місію об’єднання російської імперії у новій формі і під новими гаслами”.² М. Ковалевський обґрунтував несумісність українських національних інтересів із пануючою радянською ідеологією, розглянув усі історичні етапи і форми визвольної боротьби українців від подій 1918–1923 рр. до опозиції українських комуністів Шумського та Максимовича, виступів Миколи Хвильового й інших письменників у тридцяті роки. Крім спадкоємності ідеологічної, політичної, публіцист констатував культурну спадкоємність. Зіставляючи гасла персонажів російської літератури XIX ст. із декларованими більшовиками ідеями, писав:

¹ Kedryn I. Pro domo sua / I. Kedryn // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1938. – № 7 (246). – S. 71.

² Kowalewski M. Nowy okres walki narodowościowej w U.S.S.R. / Mikołaj Kowalewski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1932. – № 2. – S. 27.

“Чи не вражаюча ідеологічна спорідненість тих усіх героїв російської літератури з універсалізмом ідей Леніна? Як Рудін і Базаров кидали абстрактні гасла про абсолютний пріоритет матеріалістичного начала, поєднуючи це своє переконання з хворобливо розвинутим ідеалізмом, який кинув Рудіна на барикади Парижа, так і творці комунізму кинули в світ гасла абсолютного визволення людства шляхом соціальної революції, інструментом якої є диктатура пролетаріату... Зв'язок культури вчорашньої Росії і Росії сьогоденної просто вражаючий”.¹ У 1938 р. (в опублікованому фрагменті книги “*Polityka narodowościowa w Ukrainie Sowieckiej*” (Warszawa, 1938)), простежуючи перебіг національної боротьби на теренах радянської України, М. Ковалевський відзначав її запеклість, гостроту й непримиренність, убачав еволюцію у переміщенні домінанти із сільського до міського населення. Практична діяльність українських комуністів, спрямована на захист національних інтересів, перекреслила базові теоретичні засади комунізму. Публіцист уважав, що крах національної політики Сталіна виявився вже навіть у зміні усіх керівних посад не-українцями та в багатьох інших трагічних подіях.² Неодноразово М. Ковалевський розглядав і питання польсько-українських відносин та їх перспектив – “У першу річницю”, “Концепція «народного фронту» й українське питання” й ін.

Становище радянської України в тодішньому СРСР, нищення національної культури в усіх її проявах розглядав Віталій Юрченко у статтях “Чому мовчить Україна”, “Великдень у Сове́тах”, “Українізація чи русифікація” (1935).

Негативні наслідки польської національної політики щодо українців, вплив негативних стереотипів на міжнаціональні відносини критикує у своїх виступах і професор Варшавського університету український історик, дійсний член НТШ Мирон Кордуба. Це статті “У справі українського університету у Львові” (1933, № 4), “Елемент провокації в польсько-українських стосунках” (1933, № 22), “Чому русини, а не українці?” (1937, № 1).

В обговоренні різних аспектів польсько-українських відносин на сторінках тижневика впродовж 30-х років брав участь Андрій Крижанівський, друкувався у відділах “Історія, література і мистецтво” та

¹ Kowalewski M. Nad granicą dwóch cywilizacyj / Mikołaj Kowalewski // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1935. – № 13 (100). – S. 150.

² Kowalewski M. Wzrost opozycji ukraińskiej w Sowietach / Mikołaj Kowalewski // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1938. – № 23 (262). – S. 245.

“Рецензії і полеміки”. На особливу увагу заслуговує цикл виступів письменника в 1933 р. під назвою “У зачарованому колі” (1933, № 6, 9, 11, 13, 14), де розглядається польська рецепція української історії у творах Г. Сенкевича, вплив його художньої інтерпретації подій минулого на масову свідомість поляків. А. Крижанівський звинувачує Сенкевича у фальшуванні історії, розмірковує над культурологічними аспектами цієї проблеми.

Сторінки недавньої української історії, зумовленість української проблеми в Польщі різними епізодами недалеких у часі історичних подій, висвітлював у своїх виступах Юрій Науменко – “Крути і Базар” (1933, № 3), “Православна церква в Польщі та українці” (1933, № 26), “Українські військові формування в період Світової війни (1914–1918)” (1934, № 2), “Роль української армії в польсько-російській кампанії 1920 р.” (1935, № 20), “Українська військова традиція”, “Українське питання та українці на тлі київського походу” (1937), “На Україні перед 20-ми роками” (1938) й ін.

Упродовж декількох років на шпальтах видання Олександр Доценко презентував цикл своїх статей під назвою “Україна у нову добу” (1935–1938), де розкривав перед польською аудиторією самотність матеріальної та духовної культури українців, висвітлював ключові події їх нової історії.

Проблема польсько-українських відносин, яка гостро постала в міжвоєнний період на теренах Польщі, мала свою довгу передісторію. У цій передісторії були героїчні й трагічні сторінки, про які переважна частина населення Польщі та України не мала достовірної інформації. Численні публікації українських учених та журналістів висвітлювали різні етапи спільної історії двох сусідніх народів. Це статті Романа Смаль-Стоцького “Українці під Віднем” (1933, № 10), Миколи Андрусика “Нарис історії москалофільства серед галицьких українців” (1933, № 34–35), “Біля витоків українського національного відродження”, “Український національний рух і польська конспірація в Галичині в 30–40-х роках ХІХ століття” (1936) та ін.

Питання духовної культури й розвитку українського мистецтва розглядали Борис Ольхівський (“Кафедра св. Софії у Києві”, “Біскуп Юзеф (Йосип) Верещинський” (1935) та ін.), Павло Ковжун (“Олександр Архипенко” (1933, № 28), “Олекса Грищенко” (1933, № 31), “Федір Ємець” (1935) і т. д.), Василь Біднов “Українське історико-філологічне товариство у Празі” (1933, № 8) та багато інших авторів.

Яскраві постаті української історії та культури презентували польській аудиторії численні моноstudії. До таких можна віднести публіцистичний портрет “Відомий професор Василь Біднов” (1935, № 14), інтерв’ю В. Бончковського із головою наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові Володимиром Левицьким (1933, № 7), інтерв’ю із президентом Української народної республіки Андрієм Левицьким та ін.

Українська сторона представлена на шпальтах видання доволі презентабельно. Авторами численних публікацій були відомі політики, журналісти, вчені, письменники, художники, представники української еміграції не тільки Польщі, але й Чехословаччини, Німеччини та інших країн Європи. Вони мали можливість висвітлити всі аспекти української історії й сучасного життя українців, як на території радянської України, так і на тих землях, де жили різні великі й малочисельні українські громади. Тематична та ідейна необмеженість давала можливість відкрити багату культурну історію України, невідому пересічному полякові, висловити українцям власний погляд на проблему польсько-українських відносин, на польську політику щодо українців, відкрито критикувати, заперечувати, полемізувати. У тій політичній ситуації надзвичайно важливим був психологічний аспект – сторони мали принаймні спершу почути одна одну, для того, щоб усвідомити глибину проблеми, а тоді шукати шляхів її вирішення. Редакція бюлетеня зробила все від неї залежне для вільного обміну думками, для творення позитивного польсько-українського дискурсу.

2.9. Євген Маланюк – співробітник “Бюлетину...”

Переглянувши сторінки місячника, а згодом тижневика “Biuletyn Polsko-Ukraiński” упродовж семи років, прийдемо до одностайного висновку про те, що найактивнішим співробітником із-поміж представників української інтелігенції був Євген Маланюк. Не враховуючи польських перекладів поезії митця та анонімних публікацій, його публіцистичні виступи, підписані автентичним ім’ям, псевдонімами та криптонімами, кількісно складають більше шістдесяти. Причому спостерігається певна закономірність: поезії були підписані справжнім іменем письменника, літературна публіцистика – псевдонімом *Едвард Карк* або криптонімами *Е. К.* чи *К.*, тексти на суспільно-політичну тематику – переважно псевдонімом *Якуб Стоян* або

криптонімами *J. St., J. S., S.*, в інших часописах зустрічаються криптоніми *E. M., M. M.*¹

Євген Маланюк виступав практично в усіх відділах, особливо активно – у відділах “Історія, література і мистецтво” та “Рецензії та полеміки”, часто готував і редагував інформаційні й бібліографічні огляди. Простеживши статистику за роками, можна зауважити кількісне зменшення виступів письменника в бюлетені в другій половині 30-х років, починаючи від 1936 р.

У першому річнику часопису Євген Маланюк присвятив кілька публікацій літературному процесу. Це роздуми із циклу “На літературні теми” та “Із царини літератури”. Поет аналізує процес перетворення письменників – вождів нації на мертві постаменти. Був переконаний, що очищення від історичного пилу потребують польський Адам Міцкевич та, особливо, український Тарас Шевченко.² Є. Маланюк згадує польських приятелів українського поета, розповідає про їхні оцінки поезії Кобзаря й особисті взаємини. У другій публікації під назвою “На літературні теми” автор аналізував літературний процес в Україні 20–30-х рр., політичні репресії, детально розглянув постаті П. Тичини та М. Рильського. У виступі під назвою “Із царини літератури” представив польській аудиторії Б. Антоненка-Давидовича та уривок із його повісті “Смерть”. У рубриці “Некрологи” Маланюк підготував тексти на пошанування пам’яті Миколи Садовського, Марії Морської, у 1934 р. – Михайла Грушевського.³

У другому річнику видання (1933 р.) Є. Маланюк знайомить польських читачів зі знаковими постатями української літератури – Миколою Хвильовим, Іваном Франком, Лесею Українкою й Михайлом Грушевським. Їхні літературні портрети “Микола Хвильовий”, “Титан праці”, “Леся Українка”, “Михайло Грушевський” розкривають головні етапи життєвого шляху митців і їхній творчий доробок.

¹ Про псевдоніми та криптоніми Є. Маланюка дивитися на сторінці 252 у примітках кн. Леонід Куценко. *Dominus Маланюк : тло і постать*. – К. : Просвіта, 2002. – “Окрім статей, підписаних повним прізвиськом, письменник послуговувався криптонімами *E. M., M. M.*; псевдонімами *J. Stojan* (в основі якого дівоче прізвисько матері) та відповідними йому криптонімами *J. S., J. St., S.*; *E. Kark* (запозичений у героя Кнута Гамсуна) та відповідними криптонімами *E. K., K.*”.

² Kark E. *Z dziedziny literatury* / E. Kark // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1932/1933. – № 17. – S. 24.

³ Див. : Kark E. *Mykoła Sadowśkyj i K. E. Marja z Piatkiewiczów Morśka* / E. Kark // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1932/1933. – № 4. – S. 39, 41 ; J. S. Michał Hruszewski / J. S. // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1934. – № 48. – S. 1.

Практично в кожному числі першого й другого річника Є. Маланюк висловлював свої міркування “На культурно-історичні теми”. Зазвичай це були роздуми над історіософською сутністю різних проявів суспільно-політичного життя Європи.

В одному із таких виступів публіцист роздумує над змістом публікацій нового російського еміграційного видання “Завтра”, яке з’явилося у Парижі, а разом із цим над “ідеологією синтетичного російського месіа-імперіалізму”.¹ Навівши низку цитат із його першого випуску, які називає “хаосом безсенсових слів і понять” та “мішаниною думок”, “російською політичною філософією”,² Маланюк доводить ідентичність позицій усіх російських еміграційних часописів, які служать “духовно-ідеологічним доповненням філософії російської державності”³ на землях СРСР. Письменника насторожує така російська мобілізація – “матеріалістична” – у СРСР, “ідеалістична” – на еміграції. Він вважає, що це явище несе загрозу, деструкцію в систему цінностей західної цивілізації. Публіцист розглядає підвалини цього ідейного руху, його витoki спостерігає в розвитку російської культури попередніх століть, особливо російської літератури ХІХ ст., насамперед творчості Л. Толстого і Ф. Достоевського. Наслідком російських “щеплень” називає образ сучасної Німеччини – “хаотична мішанина гітлеро-більшовизму”.⁴ Письменник намагається застерегти Європу, а особливо Польщу й Україну від “перекрашеної” та “укладеної” “совето-російської брехні” та “ідеологічної навали”. Найважчим убачав Маланюк завдання українців – “подолати орієнтальний гіпноз, ліниві й рабські надії на різні україно-фікції за Збручем, а щонайважче – задушити й знищити у собі раз і назавжди фатальні психологічні ремінісценції на тему «східного царя, православного». Ті психологічні ремінісценції в різних модифікаціях, під різними часом фантастичними формами (від «комунізуючої» до католицької) на жаль мають місце до сьогодні”.⁵ Прозірливий митець у різноманітних ідейних спокусах колективізму відчував загрозу для духовного стержня української нації, яка тільки виборювала своє право самостійності, для духовних цінностей європейської цивілізації, органічною частиною якої вважав українську культуру.

¹ Stojan Jakób. Na tematy kulturalno-historyczne / Jakób Stojan // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1932/1933. – № 2 (4). – S. 18.

² Там само. – С. 18.

³ Там само. – С. 19.

⁴ Там само. – С. 20.

⁵ Там само. – С. 21.

Розмірковувати над проблемою Є. Маланюк продовжив у наступному виступі “На культурно-історичні теми”, де критикував європейських русофілів в особах журналістів, що захоплено відкликалися про радянську дійсність. Сутність більшовицької системи розглянув крізь призму земельної власності. Колгоспи називає логічним продовженням різних форм колективної власності, які існували на одвічно московських землях у попередні століття, – общин, артілей і т. д. Думка публіциста знайшла свій розвиток, як і в попередньому виступі, у протиставленні російської та української культур, традицій господарювання і форм земельної власності. Ця відмінність виявилися найбільшою мірою у ставленні російського та українського селянства до колективізації. На етнічних московських землях колгоспи були сприйняті як продовження традиції – земля божа, царська, панська, колгоспна – тобто завжди чужа, чиясь. Жодного спротиву чи заперечення. Натомість український селянин боровся за свою землю, за право власності на неї і цей спротив тривав. Численні повстання, заколоти, бунти проти більшовиків на землях, де більшість склали етнічні українці, – історичний факт. Навіть білогвардійські рухи тривали переважно на цих територіях. Кровопротитна боротьба за свою землю, названа більшовиками “класовою”, завершилася “встановленням на державних землях радгоспів, на приватних землях – колгоспів, або ж інакше кажучи, насильницьким упровадженням на теренах високої аграрної культури примітивної московської «общини», а також відновлення панщини в найогиднішій військово-політичній формі, в стилі Москви XVI століття”.¹

Є. Маланюк зазначає, що останні події поволі змінюють громадську думку. Європа виліковується від гіпнозу й наївного формалізму в оцінках більшовизму. Він критикує польських русофілів, особливо Романа Дмовського, називаючи його “Далай-Ламою сучасного польського націоналізму”.² Розвінчуючи імперську суть російської політичної системи, приховану за комуністичними гаслами, письменник бачив найбільшу її загрозу насамперед для українського й польського народів. Він наголошував, що Річ Посполита має бути сильною, аби протистояти російському імперіалізму, натомість українська проблема – рана, що ятрить на її тілі, ослабляє, забирає сили, потрібні для майбутньої боротьби. Поет був прихильником польсько-українського

¹ Stojan Jakób. Na tematy kulturalno-historyczne / Jakób Stojan // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 3 (5). – S. 20.

² Там само. – С. 21.

союзу. У цьому питанні він цілком поділяв погляди польських прометеїстів, тому завершив свій текст у певному сенсі закликом до обох громад: “Багато ознак говорять про те, що українська проблема, так само, як і в минулі століття, стане тим пунктом, в якому зосередяться і доля держави, і воля історії. Якраз зараз час розірвати зачароване коло, в якому безвладно замкнулася проблема польсько-українських стосунків. Найвищий час зрушити її з нинішньої мертвої точки, яка загрожує загниванням і розкладом. Час подолати в душі глибоко закорінені забобони («сепаратизм») й історично згубну взаємну підозрілість і недовіру. «Сумлінна справедливість» – це формула, яку подав недавно один із видатних польських політиків, мешканець Галичини – професор Бартель (інтерв’ю в «Бунті Млодих»). Формула скромна й нехитра. Бо «перехитрити» історію або хотіти її надурити малим коштом – то ще нікому на довший час не вдавалося. Про цю правду потрібно самому пам’ятати, ніж чекати, коли її нагадає історія – *magistra vitae*, але на жаль – *post factum*...”¹

У відділі “Політика, релігійні справи, суспільні та економічні” Євген Маланюк виступав, дискутував, обговорював актуальні суспільні проблеми. У 1933 р. він вів полеміку із В. Бончковським про суть і роль націоналізму в житті суспільства на різних історичних етапах його розвитку. У відповідь на виступ редактора під назвою “Націоналізм” Маланюк опублікував дві статті “На маргінесі «Націоналізму»”, у яких розкрив свій погляд на це явище. Він не погоджується із багатьма зіставленнями та аналогіями, наведеними Бончковським, подає деякі термінологічні міркування та своє бачення суті тогочасних проявів націоналізму в різних країнах. Письменник переконаний, що в перспективі націоналізм стане універсальним світоглядом ХХ ст.²

Відгуком за гарячими слідами подій стала в 1935 р. публікація під назвою “Перед лицем нового етапу. Два голоси польсько-українські”, у якій український погляд презентував Євген Маланюк. Ішлося про виборчий компроміс між поляками та українцями, що мав стати першим етапом на шляху вирішення давньої і гострої проблеми. Аналізуючи підготовку до виборів та їх перебіг, публіцист відзначає насамперед здобутки української сторони в чисельній

¹ Stojan Jakób. Na tematy kulturalno-historyczne / Jakób Stojan // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 3 (5). – S. 22.

² Stojan Jakób. Na marginesie “Nacionalizmu” / Jakób Stojan // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 18. – S. 7.

парламентській репрезентації, яка стала позитивним наслідком виборчого компромісу. Спираючись на твердження української преси про нерівноправність голосування, зумовлену переважно психологічно, коли українці голосували за поляків та українців, а поляки – тільки за поляків, Маланюк уникає емоційних оцінок і заяв періодики, мислить набагато глибше й раціональніше. “Якщо цей закид хоч би частково правдивий, – то справі політики порозуміння він приносить подвійну користь: з одного боку посли поляки з мішаних 15 південно-галицьких виборчих округів, наділені – подобається їм це чи ні – українськими голосами і не мають права виступати проти інтересів їх українських виборців, – з іншого ж боку Уряд отримав чудовий привід для накидання своєї волі малопольській польській громаді, яка очевидно не дозріла до вирішення національних питань згідно з державними інтересами, визнаними єдино важливим діючим критерієм”,¹ – несподівано для українців і на противагу звинуваченням зазначає письменник. Аналізуючи результати виборів та їх перебіг, Маланюк указує на певні відмінності східних регіонів між собою, які з’явилися як наслідок різних національних політик на цих теренах. Звертає особливу увагу державних діячів, від яких залежав поступ у цьому напрямі. Час диктував вимогу єдиної національної політики в усіх воєводствах. Письменник наголошував на вирішальності моменту та його важливості для подальшого розвитку обох суспільств: “Якщо там, на тих теренах українське культурне й господарське життя отримає вільне дихання, якщо там політичні аспірації українців утіляться в нормальному доступі до посад, які накладуть на них відповідальність за долю краю, якщо там українська молодь позбудеться привиду голоду і не буде змушена в розпачі шукати втілення свого темпераменту і своїх прагнень у гаслах «перманентної революції», якщо не наступить розрядка в атмосфері обох суспільств, українська проблема автоматично стане на шлях свого розв’язання в загальнодержавному масштабі”.²

Через кілька випусків “Бюлетину”, після перших практичних наслідків виборчого компромісу розмову на цю тему продовжили під назвою “Два голоси польсько-українські після відкриття Сейму і Сенату”. Євген Маланюк аналізував ситуацію з позиції бажаних і втілених українських інтересів. Свій виступ назвав по-філософськи

¹ W obliczu nowego etapu pracy. Dwugłos polsko-ukraiński // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1935. – № 37 (124). – S. 405.

² Там само.

“Форма і зміст” не випадково, оскільки аналізував перші кроки влади після виборів саме в аспекті їх зовнішніх проявів і внутрішньої сутності. На початку публіцист перераховує всі позитивні кроки польської влади, у яких він бачить вияв довіри, поваги і бажання співпраці. Утім, після цього він указує на існуючі низку “але”, які викликають у нього сумніви, і вважає необхідним висловити їх польській стороні. Нормалізація польсько-українських відносин та покращення становища українців на землях Речі Посполитої – така була мета підписаного компромісу. Маланюк прагне показати, що кроки поляків є поки що лише формальними діями, тоді як нормалізація взаємин – це передусім зміна змісту. Він зазначає: “Конференції, освідчення, виборчий компроміс, вибори, розрядка атмосфери, головування на першому засіданні Сенату, віцемаршалок Сейму – все це зараз лише форма. Все це створює певні рамки, дає певні «моральні гарантії», представництво, створює зразки: самого змісту ще немає і на зміст українці чекають. Чекають із нетерпінням – і з кожним днем стають нетерпеливіші. Ніколи навіть найкраща форма не замінить їм змісту і допоки не досягнуть втілення змісту своїх прагнень, жодна форма не задовольнить”.¹

Питання польсько-українських відносин та шляхи їх нормалізації, подолання упереджень і стереотипів, самобутність української культури, відмінність витоків, генези й традицій російської та української культур і багато інших суспільних, філософських та культурологічних проблем розглядав Євген Маланюк у своїй аналітичній публіцистиці. Різні аспекти цих проблем розкрив у інформаційних, полемічних й аналітичних публікаціях “З приводу однієї статті”, “Битва з історією”, “Росія *rediviva*” – у 1935 р., “Підозріле «спростування»”, “У переддень третього голоду” – у 1936 р., “Битва з історією триває” – у 1937-му.

Крім вищезгаданих, заслуговує на увагу стаття “Убивство полковника Євгенія Коновальця” (1938), яка стала відгуком на трагічні події в Роттердамі. Постать провідника ОУН викликала неоднозначні оцінки й реакцію польського суспільства саме через численні дії його організації проти Польщі. Євген Маланюк побудував свою публікацію у формі короткого огляду його політичної діяльності. Публіцист прагнув показати Коновальця як людину, яка впродовж усього життєвого шляху служила українській національній ідеї, боролася за

¹ Dwugłos polsko-ukraiński po otwarciu Sejmu i Senatu // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1935. – № 41 (128). – S. 437.

українську незалежну державу тими способами, які відповідали його переконанням. Він розглянув усі етапи становлення борця від першого політичного досвіду до життя на еміграції. Смерть від руки агента ГПУ слугує лише зайвим доказом авторитету і значного впливу цієї людини на політичне життя українського суспільства. Є. Маланюк наводить мужні й героїчні вчинки Є. Коновальця. Він не підсумовує своєї оповіді, надаючи певну кількість необхідної інформації, розраховує на самостійні висновки читачів. Однак зміст і виклад фактів веде читача до невідворотної думки про те, що ця постать є яскравою сторінкою героїчної історії України.

Численні виступи Євгена Маланюка друкувалися в рубриці “Рецензії та полеміки”. Це були рецензії та відгуки на нові книжкові видання, на появу нових часописів, на публікації в різних періодичних виданнях, полеміки із публіцистами. У своїх оцінках польських видань, як і українських, письменник послуговується такими критеріями: ставлення до радянської дійсності, уміння досягнути глибини аналізованих явищ, наявність обґрунтованої власної позиції, ставлення до українського питання, неупередженість і т. ін. Його тексти відбивають ідейно-тематичну палітру періодики 30-х років, аналізують нові книжкові видання та насамперед їх ідеологічну приналежність, ідейно-змістову цінність і вплив на суспільство. Огляди радянської (в СРСР) та радянофільської преси, яка виходила в інших країнах, готував зазвичай окремо, звертаючи увагу читачів на фальшивість висловлювань, декларативність, змістову пустоту й оманливість репрезентативних форм.

У першому річнику (1932–1933) Маланюк опублікував рецензії на такі часописи, як “Наша пшишлосць”, “Вістник”, “Дзвони”, “Дажбог” та ін., на книгу Микити Шаповала “Ляхоманія” й мистецький збірник “Карби”.

Польське видання “Наша пшишлосць” публіцист високо оцінює за ідейно-змістовими параметрами. Називає “вільною трибуною державної консервативної думки”, відзначає неординарність часопису, який не прагне дешевих сенсацій, не вірить у радянські “електро- і тракторофікації” і на відміну від решти залишається “атеїстом «ленінізму»”, “добре усвідомлює замасковані речі” і “скидає маски”, “пофілософськи глибоко оцінює явища”.¹ Маланюк уважає, що такі імена публіцистів, як М. Здоховський, А. Клішевіч, С. Лось, забез-

¹ J. St. “Nasza przyszłość” – wolna trybuna zachowawczej myśli państwowej. 1932 / J. St. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1932/1933. – № 2. – S. 60.

печують високий інтелектуальний рівень часопису. Найціннішим письменник вважає підхід авторського колективу до українського питання – “локальний”, але “наділений історіософською глибиною думки”, “щирістю та шляхетністю тону”.¹

Протилежним за змістом був огляд публікацій у польських католицьких виданнях “Пшегльонд Католицкі” й “Орієнс”, присвячених “російсько-радянським” питанням, під назвою “Серед католицьких видань” (1935, № 16–17). Письменник здивований тією прихильністю, з якою пишуть на сторінках цих часописів про радянську дійсність. Водночас він відзначає дилетантизм авторів, перекручення дійсних історичних фактів, відсутність елементарного уявлення про російську літературу та її провідних представників, іменами яких оперують у публікаціях. Особливо вражає Маланюка спотворене трактування творчих індивідуальностей Ф. Тютчева, В. Соловйова, Ф. Достоевського, як і нерозуміння суті російського православ’я взагалі. Письменник полемізує із авторами часописів, доводить їх поверховість та недбалість (чи приховану заангажованість?).

У 1935 р. (№ 18) в рубриці “З нових видань” Євген Маланюк присвятив розлогу рецензію новому польському мистецькому річнику “Жице Штукі” (Варшава, 1934). Він насамперед зупинився на численних здобутках видання: ідейна та композиційна цілість, підхід до мистецтва як до “живого” явища, пошуки автентичного обличчя польського мистецтва й ін. Ряд статей (Т. Зелінського, З. Залеського, Л. Немоєвського та ін.) демонстрували спроби філософського заглиблення в сутність мистецтва, роздуми над проявами місцевого колориту, і це, на думку публіциста, засвідчувало високий науковий рівень часопису. Відзначає деяку історично-хронологічну та термінологічну суперечливість висновків, зроблених Целіною Оцешковською в студії про школу польського візантійського малярства. Маланюк підкреслює багатство бібліографічного відділу, відділу хроніки та відділу перекладів, який, за словами рецензента, заслуговує на окрему увагу. Появу такого видання й спроб глибокого пізнання мистецьких явищ в епоху “такої модної сьогодні механізації” і “формалізації” творчості письменник вважав подією, що “заслуговує на гарячу підтримку”.²

¹ J. St. “Nasza przyszłość” – wolna trybuna zachowawczej myśli państwowej. 1932 / J. St. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1932/1933. – № 2. – S. 60.

² E. K. “Życie Sztuki” / E. K. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1935. – № 18. – S. 208.

Публіцист уважно стежив за українською періодикою, яка виходила в радянській Україні, у Польщі та інших країнах. Найяскравіші сторінки з життя вітчизняної преси знайшли свій відгук у його рецензіях та виступах. Вихід після піврічної перерви в січні 1933 р. першого числа “Вістника”, спадкоємця колишнього ЛНВ, Євген Маланюк радісно привітав, указуючи на його “всеукраїнське значення”. Кількома штрихами письменник окреслює роль часопису для українського суспільства на тлі пануючих у пресі непростих ідеологічних протистоянь. Він називає “Вістник” “органом української інтелектуальної еліти з виразно західним спрямуванням думки”, який відрізняється “своєю ідеологічною виразністю і непересічним культурним рівнем”.¹ Письменник подає короткий огляд змісту числа й відзначає деяку його “слабкість” порівняно з колишнім ЛНВ.

Аналізуючи останній випуск літературно-наукового часопису “Дзвони” за 1932 р., Є. Маланюк відзначає певний дилетантизм літературного відділу, виділяє поезію Б. Антонича, “актуальні есе” Г. Костельника. Особливо цінними вважає науковий відділ та хроніку з огляду на обсяг і глибину аналізованих явищ. Майже аналогічно оцінював й останні в 1932 р. випуски “Дажбога”, указуючи на блідість поетично-прозового відділу та проникливість науково-літературного й бібліографічного. Публіцист підкреслював одностайне прагнення української молоді підвищувати свій інтелектуальний та культурний рівень, яке виявлялось у видавничій діяльності. Він обов’язково зважав на ідеологічні засади часописів, але найбільше значення мав підхід авторів до оцінки культурних явищ – глибина їх осягнення, розуміння суті й причин тощо. Він відкрито зазначав недоліки, однак критика не була скептичною. Автор насамперед зауважував внесок і значення видань для розвитку української культури.

Майже повністю шпальту часопису в десятому числі за 1933 р. присвятив Євген Маланюк оглядові останніх двох випусків “Бунту Млодих”. Цьому передувало досить ретельне прочитання публікацій часопису, бо текст пересипаний численними цитатами, яких публіцист просто не зміг оминати. Публікації “Бунту Млодих” імпонували авторові одностайністю в ставленні до українського питання та баченні шляхів його розв’язання. Відчувається, що публіцист поділяв думки авторів і навіть не міг приховати свого захоплення ними. “Бунт Млодих” поет називає шляхетними, щирими й активними прияте-

¹ J. S. “Wistnyk” / J. S. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1932/1933. – № 2. – S. 62.

лями, хоча, ймовірно, це був певний риторичний прийом, спрямований на аудиторію. Маланюк не міг не знати про ідейну близькість редактора “Бюлетину...” В. Бончковського та кола Єжи Гедройца. Він відзначає високий рівень редагування й усезростаючу актуальність видання. Однак ідейна спорідненість не заважала публіцистові побачити й виділити помилкові твердження. Він делікатно називає наївним окреслення “Вістника” Д. Донцова як “фашистсько-гітлерівського видання” в огляді української правої преси, аргументуючи тим, що ідеологія редактора, як і ідейне спрямування часопису, уклалися задовго до появи фашизму та гітлеризму.¹ Непорозуміння, здивування чи навіть незгоду викликає в Євгена Маланюка вживання, за його словами, “куртуазного” “Радянська Росія” стосовно тодішнього СРСР. Риторичним запитанням на цю тему він завершує свій огляд.

Письменник не засуджував своїх ідейних опонентів лише за їх протилежні, чужі йому ідейні переконання. Відкритість й обґрунтованість політичних поглядів завжди заслуговували на повагу. Зневагу, осуд чи іронію зазвичай викликали прояви фальші, лицемірства, гри чи політичного лизоблюдства. Саме такими почуттями наповнені його відгуки на публікації в москвофільській українській чи російській пресі, де за маскою турботи про інтереси народу ховався традиційний російський імперіалізм. Завуальованість політичних інтенцій численних москвофільських видань у Галичині викриває Є. Маланюк у публікації “Мамонти москалофілізму” (1933, № 9). Розглядаючи тижневик із красномовною назвою “Земля і воля”, він з іронією пише: “Насправді хвилююче враження справляє своїм убозтвом і хворобливістю православний (?) тижневик із соціалістично-російською назвою «Земля і воля», який напевно обслуговує села Лемківщини і видається «Руською Селянською Організацією». Тижневик не вживає літери г, але старається (досить несистематично) вводити російські слова”.² Крім смішних за формою і змістом назв рубрик та статей, публіцист наводить цитати публікацій, які свідчать про те, що редакція відверто перекручувала історичні факти, брехню і наклеп видавала за істину. Низький культурно-освітній рівень часописів такого типу був розрахований на малоосвічену читацьку аудиторію та спря-

¹ J. St. “Bunt Młodych” №№ 39, 40 / J. St. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 10. – S. 12.

² J. S. Mamuty moskalofilizmu / J. S. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 9. – S. 11.

мований на маніпуляцію її свідомістю. Свій аналіз Маланюк завершує іронічним “Ото – глиба!”.

Завжди різкими, гостро викривальними були відгуки та рецензії письменника на публікації в радянських часописах. Він розвінчував фальсифікації, брехню та численні перебільшення й спотворення, якими повнилися сторінки більшовицьких видань. Висміював комуністичну риторичку, політичні гасла та декларації, називаючи все “шаблонною радянською жуйкою”.¹ Такими були його виступи під назвою “Український випуск «Известий»”, “Останні видання з УРСР” в 1935 р., “Останні видання з УРСР”, “З радянських українських видавництв” у 1936-му й ін.

Євген Маланюк уважно стежив за книжковим видавничим рухом. Підтвердженням цього є його численні відгуки на появу нових українських та польських книжкових видань. Рецензії, опубліковані на сторінках “Бюлетину...”, були критичними, аналітичними, іронічними й т. д., проте завжди говорили про ретельне і вдумливе прочитання, бажання досягнути ідейний зміст та його зумовленість різними факторами, передбачити вплив на громадську думку й загальнокультурне значення.

Досить критично та навіть різко відгукнувся Маланюк про книгу Микити Шаповала “Ляхоманія”, яка вийшла друком у 1931 р. Він називає її заповітом недавно померлого українського діяча (есера), “справжньою есенцією дивної, часом навіть дикої, а при цьому завжди пристрасної «науки» трагічного апостола соціалізму... гайдамацького”, “апологією гайдамацтва”.² Публіцист убачає у ній прояв психічної патології та маніяцьких елементів. Зміст видання вважає явищем складним і неприродним для конструктивних тенденцій української культури. Натомість називає її “психо-історичним феноменом”, бо бачить у ній спробу глорифікувати гайдамаччину. Найбільше моральне каліцтво автора вбачає в його ставленні до процесу СВУ та Єфремова. Свою сувору рецензію він завершує такими словами: “«Ідеї» тієї книги становлять мішанину російського «ес-ерівства», «слов’янофільства» і «євразійства», доведену до хаотичної абсурдності. Ця книга будучи цікавим продуктом впливу ідей та ідеологій московсько-російських на невпорядкований інтелект

¹ К. Ukrainiski numer “Izwiestij” / К. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1935. – № 4. – S. 42.

² J. S. “Lachomanija” / J. S. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1932/1933. – № 2. – S. 62.

українського напівінтелігента старшої генерації, залишиться яскравим документом для майбутнього українського історика”.¹

Протилежною за змістом була рецензія на мистецький збірник “Карби”, надрукована в п’ятому числі першого річника. Усупереч зовнішній скромності Маланюк знаходить книгу виявом “власного обличчя”, “ідеологічного спрямування”, “духовної самобутності” групи молодих митців.² Для публіциста завжди залишається важливим не зовнішня форма, яка приваблює погляд читача, а внутрішня глибина, зміст, що несе ідею.

Не обминав своєю увагою письменник видання, які стосувалися питання польсько-українських відносин. Зміст його відгуків свідчив про глибоку зацікавленість цією проблемою. У 1933 р. (№ 13) він відзначив появу книги “Під знаком відповідальності та праці. Десять вечорів”, у якій було надруковані тексти доповідей, виголошені впродовж десяти вечорів, та дискусії довкола них. Із-поміж різноманітної суспільної і філософської проблематики книги Євген Маланюк виділяє кілька текстів, присвячених польській політиці на східних землях й українській проблемі. Він аналізує підходи до українського питання як авторів доповідей, так і учасників дискусії, відзначає деяку їх “теоретичність” і “літературність”, суперечливість в окресленні явищ української дійсності, називає “дискусійними” роздуми про націоналізм та українську його модифікацію. У цілому вважає книгу дуже вартісною для обох суспільств, особливо для українського, яке її “прогледіло”.³

У 1935 р. в рубриці “Серед книг” Є. Маланюк друкує короткі замітки про книгу Василя Софроніва “Липнева отрута та інші оповідання”, ювілейний збірник статей, спогадів і белетристики “Альманах українських католицьких богословів” та історичні студії М. Мухіна “Драгоманов без маски, відбитка з «Вістника»”, М. Галія, Б. Новицького “Геть маску! Національна політика на радянській Україні в світлі документів”. У кожному виданні письменник намагався побачити його загальнокультурне значення та внесок у ту сферу, яку представляє. Аналізуючи твори В. Софроніва, Маланюк відзначає

¹ J. S. “Lachomanija” / J. S. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1932/1933. – № 2. – S. 62.

² Е. К. “Karby” – mystećkyj zbirnyk / Е. К. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1932/1933. – № 5. – S. 50.

³ J. St. Pod znakiem odpowiedzialności i pracy. Dziesięć wieczorów / J. St. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 13. – S. 12.

його хорошу письменницьку школу, називає “вартісною книгою в системі літературної буденності”, але вважає, що вона не переступить меж середовища, у якому з’явилася, через свою посередність.¹ Решту книг письменник вважає цінними для істориків, альманах – для істориків греко-католицизму. Особливу увагу він зосереджує на праці М. Мухіна та її значенні в процесі деканонізації ідейної спадщини М. Драгоманова. Заслугою автора Маланюк вважає те, що він “підсумував накопичені результати ревізійоністських студій, пішов далі і піддав аналізу самого Драгоманова як людину і діяча”.² Образ, змальований Мухиним, відразливий і навіть жахливий, проте обґрунтований документально, і на цьому наголошує публіцист.

Не могла залишити байдужим Євгена Маланюка і книга М. Галія, яка є незамінним джерелом інформації про події на теренах радянської України. Відзначаючи деяку її наївність та ліричність, він називає книгу “трагічним пізнанням реальності”, збіркою радянських документів, яка “становитиме для майбутнього історика незмірно цінний «людський документ»”.³

До глибоких, аналітичних, гострих, несподіваних, полемічних текстів належать і виступи “Брошура про М. Хвильового”, “Серед видань” (1933), “VI том творів Тараса Шевченка” (1935), “З радянських українських видавництв”, «Останнє шевченківське видання в УРСР», “Знову про термінологію” (1936), “В. Пачовський: Золоті Ворота” (1938) та ін. Значна кількість текстів бібліографічного характеру була надрукована без зазначення автора, тому цілком імовірно, що його перу належать набагато більше публікацій.

Виступи Євгена Маланюка на історіософські, суспільні, культурно-мистецькі теми та оглядові й бібліографічні тексти незалежно від їх змісту віддзеркалювали світогляд митця, його ідеологію та високу мораль і культуру. Про що б він не писав, на першому місці завжди були національні інтереси. Маланюк насамперед українець, а вже потім мислитель, письменник, критик і т. д. З-поміж наскрізних мотивів його публіцистики, що друкувалася на сторінках “Бюлетину”, – викриття радянської дійсності в усіх її проявах, боротьба за самобутність історії і культури України, біль за долю українського народу, європейськість – генетична риса української нації та її культури, протилежність російської й української культур за витокami,

¹ К. Wśród ksiązek / К. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1935. – № 8 (95). – S. 86.

² Там само. – С. 87.

³ Там само.

походженням та еволюцією, імперський загарбницький характер російської державності в усіх її історичних формах, культурний поступ за всяких умов – спосіб самозбереження нації й багато ін. Публіцистика митця характеризується глибиною та ґрунтовністю розкриття поставлених проблем, аргументованістю оцінок і суджень, відсутністю емоцій, словесного пафосу, розмитих висловлювань. Якщо Маланюк брався за якусь складну проблему, то писав про неї зі знанням справи, осягнувши до початків. Завжди оперував численними історичними фактами, добре орієнтувався в політичних подіях та явищах, володів багатою культурною інформацією. Письменник чудово знав українську й світову культуру. Його публіцистика досі вражає своєю інформативністю, логічністю, доведеністю. Ніколи не боявся відкрито та відверто висловити власну думку, відстоював її завжди із позицій максимально можливого об'єктивізму. Як і в оцінках інших митців або діячів прагнув застосовувати універсальні критерії, уникаючи вузькості й суб'єктивізму. Його стиль густий, насичений і промовистий. “Залізних імператор строф” залишався собою і в публіцистичних текстах. У яких би жанрах та рубриках Є. Маланюк не виступав, його легко впізнати. Найлокальніші події та явища завжди бачив у тісній залежності від ключових питань історії.

2.10. Інформаційно-бібліографічна функція часопису

Вагому частину обсягу випусків “Бюлетеня” складала бібліографічна інформація. Вона подавалася у двох відділах: “Рецензії і полеміки” та “Інформаційний відділ” у ряді рубрик: “Спогади”, “Рецензії”, “Різне”, “Голоси преси”, “Бібліографія”, “Cui bono?”, “Хроніка”, “Хроніка УРСР”, “З українського життя в Р. П. і в світі”, “Рецензії. Звіти. Бібліографія”, “Хроніка СРСР”, “Зі світу”, “Культурне життя”, “На маргінесі”, “Передруки”, “Справи видавничого фонду”, “Надіслані книги” та ін.

Бібліографічна діяльність часопису розгорталася в гармонії із тими завданнями, які ставила перед собою редакція взагалі. Тому бібліографічна інформація відбивала такі тематичні спрямування: історія та культура України, польська рецепція історії й культури України, історія та сучасність польсько-українських відносин і їх прояви, українська радянська дійсність, українське культурне й політичне життя на еміграції в Польщі та інших країнах світу, красне письменство, російська історіософська думка і її стосунок до України та Польщі.

Лише в першому річнику бібліографічна інформація подана в таких формах та методах:

- тематичні огляди – “В зв’язку з річницею Мазепи” – огляд творів світової літератури, музики, живопису про Мазепу;
- огляди найновіших випусків української та польської періодики, яка виходила на землях Речі Посполитої – про часописи “Наша пшишлосць”, “Вістник”, “Дажбог”, “Літопис Червоної Калини”, “Гуртуймося”, “Життя і Знання”, “Око”;
- огляд окремих публікацій у польських виданнях на українську тематику – “Академічна преса про українців” – про дві статті в “Бунті Млодих”;
- огляди української преси в світі – “Українське життя на Далекому Сході” – про українські часописи в Харбіні;
- огляди видань наукових установ та організацій – 1) “Український науковий інститут у Варшаві” – про “Праці УНІ у Варшаві” – перегляд змісту 11 томів, що вийшли, та праць, приготованих до друку, а також “Спогади” п’яти авторів – двоє поляків, українець, азербайджанець і француз, серед яких спогади про Україну Л. Василевського, С. Стемповського й ін.; 2) третій том видань Українського військово-історичного товариства “За державність”;
- огляд радянських часописів – огляд радянських видань на території Львова;
- огляди публікацій російської еміграційної преси у світі – “Сплячий генерал і князь-мрійник при Круглому Столі” – про ставлення до України, зменшення антибільшовицьких настроїв серед російської еміграції та ідею “неделимой России”;
- рецензії на книжкові видання у світі – “Про азійський характер Росії” – рецензія на книгу В. Іванова (однофамілець відомого російського письменника) “Ми”, видану в 1926 р. в Харбіні;
- рецензії на нові польські й українські книги (наукового чи публіцистичного характеру), які з’являлися на теренах Польщі, – “Ляхоманія” Микити Шаповала та ін.;
- рецензії на перші числа нових українських і польських часописів, які з’являлися в Польщі, – “Нові українські видання”;
- рецензії на переклади художніх творів – “Повість про Валгера Вдалого” – переклад С. Крилача поеми С. Жеромського;

- відгуки на публікації в радянській періодиці: “Літературні справи в УРСР” про стан періодичних видань у СРСР, про закриття літературних видань, долю їх редакторів та авторів; “Українізація” – про статтю з радянського “Молота”, яка розповідає про події на Кубані та українізацію;
- відгуки на публікації української преси в Польщі – “На маргінесі однієї полеміки в «Ділі»” – про статті Панейки й Скита щодо майбутнього України;
- листи-відгуки на публікації в “Бюлетині...” – Й. Волошиновського про роль “Бюлетину...”, “Питання українсько-козацьке”;
- відгук В. Єремєєва на статтю про події на Кубані та про козацький часопис у Празі;
- передруки публікацій зарубіжної преси – “Голод в Україні” – цитата із лондонського “Дейлі Експрес” про голод в Україні, побачений журналістом на власні очі;
- передрук інформації з української преси в Польщі – “Український університет в Празі Чеській” – із “Нового часу”;
- фрагменти зі спогадів, пов’язаних із польсько-українською історією, – “Уривок із спогадів” С. Стемповського, які вийшли друком у Варшаві;
- надіслані часописи – рубрика із короткою анотацією до видань;
- статті про появу нових книг художньої літератури – “З книги і з автори” – про нові книги Д. Віконської, С. Яблонської, С. Левінського та ін.

Ці рубрики й жанри постійно змінювалися, були динамічними, що зумовлювалося бурхливими змінами в поточному житті суспільства. Часопис збільшував свій авторитет, розширювалася читацька аудиторія, і до нього надсилали не тільки листи, періодику, а й книги. Так згодом з’явилася прикінцева рубрика “Надіслані книги і часописи”. Постійними стали огляди “Українська преса в Польщі”, “З польської преси”, “Серед видань”, “Нові видання...”, “Нова книга”, “Листи до редакції” і т. д. Із другого року виходу “Бюлетину” в кінці на обкладинці друкувались анонси періодичних та книжкових видань “Справи Народовосцьове”, “Господарка Народова”, П. Зайцев “Шевченко і поляки”, В. Бончковський “Біля витоків занепаду і величі”, М. Ковалевський “Україна під червоним ярмом” та ін. Надавалася поточна книготорговельна та видавнича інформація.

Очевидно, що появі бібліографічних публікацій передувала величезна і копітка праця, тому що редакція намагалася бути поінформованою про усі події видавничого життя, книжкові новинки, бути в курсі публікацій радянської, польської й української преси, крім усього, преси зарубіжних країн. Поза увагою редакції не залишалися гострі, сенсаційні чи скандальні виступи, важливі події політичного, наукового та культурного життя. Особлива увага приділялася тим явищам, які мали на меті й могли спричинити позитивний вплив на громадську думку, закликати до пізнання й співпраці. Однозначний осуд викликали епізоди та явища конфронтаційні, у яких редакція прагнула показати негативні наслідки для обох сторін.

У кінці кожного річника або на початку наступного обов'язково друкувався зміст попереднього, укладений за відділами, а у відділах – за прізвищами авторів. Надавався розгорнутий список ілюстрацій, які групувалися на портрети, історичні фото й принагідні знімки, з образотворчого мистецтва й архітектури, репродукції друкованих текстів і гравюр, мапи.

Висновки до розділу

Актуалізація міжкультурної комунікації у 20–30-ті рр. ХХ ст. в Польщі зумовлена різноманітними суспільно-політичними й ідеологічними чинниками. Перебіг польсько-українських відносин у цей період мав різні аспекти, які по-різному відбивалися на шпальтах громадсько-політичних і літературних видань. Політичний аспект цих відносин виявлявся в боротьбі політиків, протистоянні різних політичних сил та пристосуванні найнижчих верств до ситуації в суспільстві. Натомість культурний аспект цих відносин у міжвоєнну добу позначився активною співпрацею представників інтелектуальних еліт обох народів, яка відбилася на шпальтах польських та українських періодичних видань.

Зусилля значної частини польського суспільства (політиків, громадських діячів, письменників, журналістів й ін.), спрямовані на розвиток польсько-української співпраці, спиралися на ідеологічні засади прометеїзму – міжнародного руху із потужною гілкою польського представництва, який ставив за мету визволення з-під радян-

ської окупації народів Східної Європи. Рух, інспірований ідеями Ю. Пілсудського, об'єднував найвизначніших представників польської нації в галузі політики, культури, науки. Серед них Л. Василевський, Т. Голувка, Г. Юзевський, С. Лось, Ад. і Ал. Бохенські, К. і М. Прушинські, В. Бончковський та ін. З їх ініціатив виникли численні громадські організації й періодичні органи, покликані розвивати на різних рівнях польсько-український діалог.

Гроно прихильників прометеїзму згуртувалося довкола Єжи Гедройца та його часопису “Бунт Млодих”, заснованого з метою впливу на громадську думку й політику. У редакції працювали брати Прушинські, брати Бохенські, С. Лось, П. Дунін-Борковський та ін. Видання стало каталізатором об'єднання однодумців у поглядах на польську національну політику та українське питання й формування концепції розвитку польсько-українських відносин, яка спиралася на ідею створення довкола Польщі блоку незалежних слов'янських держав, що будуть спільно протистояти загрозам зі сходу та заходу. Стосовно українців, котрі населяли східні землі Польщі, концепція передбачала федеративний устрій і співпрацю на користь спільного блага, розвиток національних і духовних потреб на засадах державної асиміляції. Могутня й незалежна Україна бачилася прометеїстами в колі національних інтересів Польщі.

Поряд із Є. Гедройцем символічною постаттю в перебігу польсько-українського діалогу в міжвоєнні роки був В. Бончковський – публіцист, громадський діяч, фахівець зі східної проблематики та польсько-українських відносин, редактор часописів “Всхуд” та “*Wiuletyn Polsko-Ukraiński*”. Центральне місце в його публіцистиці займали міжнародні стосунки й національні питання. Сходознавча концепція письменника викладена в книгах “Грюнвальд чи Пилявці”, “Польсько-українська проблема в землях червоноруських”, “Перед лицем подій”, куди ввійшли статті, надруковані в польській періодиці в 30-ті роки. Діяльність В. Бончковського на ниві польсько-українського порозуміння є працею величезної вагомості не тільки для польської публіцистичної думки, але й для української культури. “*Wiuletyn Polsko-Ukraiński*” досі залишається незамінним джерелом інформації про українську історію, політику, культуру, літературу та мистецтво, про генезу, перебіг і перспективи польсько-українських відносин у ХХ ст., про передумови, витоки й розвиток конфліктів. Величезне

місце займала в ньому українська література – переклади, критика, відгуки та рецензії. На шпальтах часопису сконцентрований величезний духовний досвід передвоєнного покоління польської та української інтелігенції, яка майже в безнадійних умовах шукала шляхи до порозуміння, намагалася достукатися до розуму й сердець як політиків, так і пересічних громадян. Часопис заклав основи міжнаціональної культурної комунікації, його практику ще не вдалося повторити повною мірою жодному періодичному виданню в Україні та Польщі.

Ідеї прометеїзму та концепція польсько-українських відносин утілена у численних публіцистичних текстах В. Бончковського, А. Бохенського, С. Лося, Л. Василевського, Ф. Захори, Я. Липовецького, К. Симонолевича молодшого та інших польських авторів. Їхні погляди великою мірою поділяли українські публіцисти – І. Кедрин, Є. Маланюк, М. Ковалевський, М. Кордуба й ін., твори яких друкувалися на шпальтах “Бюлетину...”.

Україна була однією великою наскрізною темою видання впродовж усіх 30-х років. Розглядалися її перспективи у світлі геополітичної ситуації в Європі, спільність (для України та Польщі) зовнішньополітичних інтенцій і загроз із боку Росії та Німеччини, політична й економічна вигода польсько-українського союзу, історія польсько-українських відносин, спільне героїчне минуле, етапи визвольної боротьби українців, здобутки їх духовної культури і т. д. Стратегічні й тактичні аспекти польсько-українського співжиття в межах однієї держави були предметом особливої уваги колективу видання. Критикували польську національну політику, викривали згубність насильства та терористичних акцій ОУН, розробляли шляхи практичного розв’язання проблемних ситуацій, висвітлювали діяльність політиків і громадських діячів тощо. Об’єктом ретельного аналізу й доскіпливого критичного погляду авторів “Бюлетеня” були радянська дійсність та ідеологія більшовизму, її руйнівний вплив на українську економіку, селянське господарство, духовність і культуру українців.

Річники видання вражають інформативністю, глибиною аналізу, послідовністю ідей та суджень, толерантністю у ставленні до інакдумців, демократизмом творчої атмосфери, відкритістю, динамізмом та раціоналізмом думок, переконливістю фактів, потужною бібліографічною інформацією. Вони ще й зараз можуть послужити неза-

мінним джерелом інформації про багату культурну історію України. Колектив часопису, надаючи об'єктивні знання про історію й культуру сусіднього народу, намагався змінити суспільну думку поляків, подолати масові негативні стереотипи та упередження, вселити оптимізм у можливість порозуміння. Редакція активно практикувала зв'язок із читачами – оголошувала анкети, опитування, дискусії, друкувала листи, звернення, відповіді, надавала право висловлювання представникам обох громад. Безперечно, “Biuletyn Polsko-Ukraiński” з-поміж інших періодичних видань мав найбільший вплив на формування громадської думки міжвоєнної доби, на розвиток і поглиблення польського-українського культурного діалогу, на утвердження практики міжнаціональної комунікації за посередництвом друкованих ЗМІ.

Розділ III

Українська література в дискурсі польської періодики 20–30-х рр. ХХ ст.

У спілкуванні з чужими народами кожне покоління набуває свого досвіду. Віддавна різні народи засвоювали одне від одного найкращі культурні набутки. Пізнання й засвоєння культури іншого народу, яке відбувається цілеспрямовано, є свідомим актом міжкультурної комунікації, направленим на збагачення власної культури. “Мудрість діалогу культур – у вмінні збирати краплини відмінностей у безмежний океан добра; доброзичливий діалог культур мов живильний ґрунт, на якому проростають зерна порозуміння, злагоди, дружби між державами; творчий діалог культур – криниця, де зберігаються справжні цінності життя”, – писав один із сучасних українських журналістикознавців Василь Лизанчук.¹

Ці слова можна віднести до тих представників польської та української інтелігенції, зазвичай не численної, яка в усі історичні періоди прагнула творити доброзичливий діалог української й польської культур. У 20–30-ті рр. її ряди стали потужнішими, однак напрацьований досвід після Другої світової війни надовго залишився на маргінесах суспільної думки.

Українська література, як і інші сусідні для Польщі слов’янські літератури, не належала до тих, що заповнювали шпальти найпопулярніших центральних часописів країни міжвоєнного періоду. Вона, найімовірніше, була другорядною темою більшості загальнодержавних літературних видань. Високонакладові, як-от “Кур’єр Літерацко-Наукови”, “Вядомосці Літерацке” писали передусім про провідні

¹ Лизанчук В. Політика національної пам’яті та засоби масової інформації // Українська періодика : історія і сучасність : доп. та повідомл. десятої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 31 жовт. – 1 листоп. 2008 р. / В. Лизанчук ; НАН України ЛННБУ ім. В. Стефаника. Відділення “НДЦ періодики” ; [за ред. М. М. Романюка]. – Л. : [б. в.], 2008. – С. 64–73.

європейські та світові літератури: французьку, англійську, німецьку, американську, російську. І, звичайно, головне місце займала польська література. Принагідно у них трапляється українська тематика у вигляді перекладів художніх творів, інформаційно-бібліографічних повідомлень, літературної публіцистики. Однак існував цілий ряд польських періодичних видань, які ставили за мету відображення й розвиток польсько-українського та міжнародного культурного і насамперед літературного діалогу. Це були “*Biuletyn Polsko-Ukraiński*”, “Камена”, “Всхуд”, “Зет” та ін. Висвітлення польською пресою різних аспектів українського літературного процесу міжвоєнної доби практично не досліджувалося ні в польському, ні в українському журналістикознавстві, за винятком окремих публікацій О. Жулинської, Н. Лисенко, К. Котинської й інших дослідників.¹

На початку ХХ ст. традицію польсько-українського культурного діалогу на сторінках преси започаткував “Свят Слов’янські” (Краків 1905–1914) – місячник, “присвячений слов’янознавству”,² який виходив у Кракові за редакцією професора Фелікса Конечного. Учений, громадський діяч, автор численних історичних праць, Фелікс Конечний із 1901 р. був членом Слов’янського клубу, заснованого Мар’яном Здзеховським у Кракові. Клуб вів наукову та громадську діяльність, у рамках якої розпочав виходити часопис. Переважала слов’янська тематика – російська, руська (українська), чеська, болгарська і т. д. Це було наукове видання, тому основний зміст складали інформаційно-аналітичні статті історичного, літературного та загальнокультурного змісту, подекуди торкалися політичних аспектів суспільного життя слов’янських народів та їх взаємин. Існували рубрики “Кореспонденції”, “Огляд слов’янської преси”, “Бібліографія”, “Рецензії та повідомлення”, “Хроніка”. У кожному випуску видання представлена українська (руська) тематика, зрідка обговорювалися деякі аспекти

¹ Див. : Жулинська О. “Бюлетень польсько-український” як спроба діалогу двох культур // Київські полоністичні студії. Т. IV. Українсько-польські літературні контексти / О. Жулинська. – К. : [б. в.], 2003. – С. 320–326 ; Лисенко Н. Публікації Є. Маланюка в польській пресі в 30-х рр. ХХ ст. – С. 354–364 / Н. Лисенко // Українсько-польські літературні контексти. Київські полоністичні студії. – К. : [б. в.], 2003. – Т. IV. – С. 355–361 ; Kotyńska K. *Literatura ukraińska na łamach “Biuletynu Polsko-Ukraińskiego”* / Katarzyna Kotyńska // *Ukraińskie życie kulturalne na ziemiach II Rzeczypospolitej. Międzynarodowa konferencja Naukowa, Warszawa 30.IX – 01.X.1999* / tom pod red. O. Hnatiuk i K. Kotyńskiej. – Warszawa : SOW, 2002.

² Świat Słowiański. – 1905. – R. I, T. I. – S. 1.

польсько-українських стосунків (переважно йшлося про територію Галичини). У 1905 р. “Свят Слов’янські” присвятив окремі публікації діяльності наукового товариства імені Шевченка, розглядалися наукові здобутки українських учених, переслідування української мови російською владою. Автором цих виступів був тоді ще молодий український письменник Богдан Лепкий, член Слов’янського клубу в Кракові. В оглядах української преси переповідалися відгуки “руських видань” на революційні події в Росії, знайомили із публікаціями культурного та літературного характеру ЛНВ, “Руслана”, “Діла”, “Буковини”. У 1906 р. місячник присвятив окремі публікації Львівському університету, розглядав виступи Івана Франка на сторінках ЛНВ щодо питання польсько-українських відносин. Більшість текстів на українську тематику готував Фелікс Конечний, про діяльність русинів у Думі писав Богдан Лепкий. Крім редактора, україніку представляли А. Гжимала-Седлецький, Р. Завілінський, Л. Коланковський, Ф. Равіта-Гавронський, Л. Василевський й ін. Обговорювалися різні аспекти польсько-українських відносин та суспільно-культурне життя на українських землях. В окремих публікаціях розглядалися ідеї М. Грушевського, творчість М. Коцюбинського, діяльність М. Драгоманова, сторінки спільної польсько-української історії й ін. У прикінцевих інформаційно-бібліографічних рубриках подавалися новини освітнього, суспільно-культурного життя, книговидавництва, огляди публікацій “Діла”, “Громадського Голосу”, “Галичанина”, “Ради”, “Ukrainische Rundschau”, “Руслана”, “Записок наукового Товариства імені Шевченка”, українських календарів “Просвіти”, рецензії на польські видання про Україну та ін. Українська тематика (або згідно з популярним тоді словом “русинська”) була вибірковою, переважно стосувалася подій суспільно-культурного життя в Галичині, зрідка йшлося про загальнонаціональні проблеми. Позиції редакції й оцінки українських культурно-історичних реалій вимагають окремого й самостійного розгляду. Українська тематика не виділялася з-поміж усіх інших обговорюваних у часописі тем ні кількісно, ні проблемно, лише була частиною всієї слов’янознавчої концепції редакторського колективу. Однак варто зазначити, що “Свят Слов’янські” заклав підвалини того діалогу, який почав бурхливо розвиватися у міжвоєнний період.

Порівнюючи із попереднім довоєнним етапом розвитку польської літературної періодики, у 20–30-ті рр. можна побачити величезні зміни в цьому напрямі. У добу порубіжжя польська громадськість

мала за джерело інформації про українську культуру та літературу лише поодинокі наукові видання, окремі збірники та антології, наприклад деякі статті часопису “Свят Слов’янські”, переважно спрямовані до інтелектуально підготовленого читача. Під впливом суспільно-історичних чинників у міжвоєнний період спостерігається активізація польсько-українського культурного обміну, він починає охоплювати різні верстви суспільства – від інтелектуальної та політичної еліти до пересічного громадянина. Це зумовлює появу низки періодичних видань та залучення до міжнаціонального культурного діалогу більшості літературної періодики і навіть щоденної преси.

У 30-ті роки провідну роль у польсько-українському діалозі мав “*Biuletyn Polsko-Ukraiński*”, який мав на меті висвітлення всіх аспектів української культурної спадщини. Значне місце займала українська література на шпальтах місячника “Камена” та двотижневика “Зет”. Поза тим численні літературні та суспільно-літературні видання принагідно присвячували свої сторінки українській літературі. Це загальнопольські “Вядомосці Літерацке”, “Пйон”, “Мархолт”, “Околіца Поетув”, “Скамандр”, “Нова Ксьонжка”, “Ateneum”, “Balticoslavica” й ін. Різноманітну інформацію з української літератури часто публікували львівські польськомовні видання “Сигнали”, “Нове часи”, “Нова Кроніка”, “Нурт” та інші. Поодинокі публікації зустрічаємо в польськомовній волинській пресі: “Волинь”, “Глос Волиньські” та ін.

Польсько-український літературний дискурс представлений різноманітними формами: польські переклади української поезії й фрагменти (зрідка повністю) прозових творів українських митців; огляди історичних етапів українського літературного процесу та різних літературних тенденцій і явищ; літературні портрети; рецензії на нові книжкові й періодичні видання; замітки та повідомлення про події літературного життя; некрологи, бібліографічні огляди – тематичні, загальні (репертуару української періодики та ін.).

Перші публікації такого змісту з’явилися ще в 1918-му – 20-х роках. Часопис “Маскі”, що виходив із підзаголовком “Література, Мистецтво і Сатира” у Кракові, в 1918 р. надрукував поезії Б. Лепкого та С. Твердохліба в перекладах Владислава Оркана. У 1921 та 1922 рр. тижневик “Глос Волиньські” опублікував поезії М. Яцківа та С. Твердохліба в перекладах Єжи Погоновського.

У 1927 р. “Газета Літерацка” (Краків-Варшава-Львів), яка виходила з 1926 по 1934 рр., надрукувала інформаційний нарис Я. Цур-

ковського “Український культурний рух”, де обговорювалися літературні справи, висвітлені у львівських часописах. У 1922 р. “Скамандр” опублікував рецензії на поетичні збірки П. Тичини “Сонячні кларнети”, “Плуг”, “Замість сонетів і октав”, а в 1923-му – на альманах поезій Є. Маланюка, М. Селегія та М. Осики “Озимина”, що вийшов у Каліші.

Тижневик “Вядомосці Літерацке” подавав інформацію про українську літературу порівняно з іншими польськими центральними виданнями набагато частіше, починаючи з перших випусків. Переважали короткі жанри: замітки та повідомлення про події та явища українського літературного життя – українські панфутуристи, творчість К. Поліщука і його переклади С. Жеромського, віднайдені рукописи Т. Шевченка та його малярська творчість, польський переклад “Слова о полку Ігоревім” Ю. Тувіма й ін. Ряд статей інформаційно-аналітичного характеру висвітлювали літературне життя Львова, українські мотиви в поезії Ю. Словацького та ін. Друкували рецензії на нові книжкові видання й виступи в пресі (книга К. Поліщука “У вирі революції”, стаття Є. Маланюка “У сусідів” та ін.), огляди публікацій в українській періодиці – радянській та еміграційній (у 1925, 1927-му та 1928-му річниках). Окремою публікацією редакція тижневика відгукнулася на виступ Д. Донцова про напрями розвитку української літератури й літературний процес у Галичині (1929 р.).

У 30-ті роки український літературний дискурс на сторінках польської періодици стає набагато потужнішим. До вищеназваних видань приєднуються своїми принагідними публікаціями “Глос Літерацкі” (1928–1930), “Віго” (1933), “Кур’єр Літерацко-Наукови” (1928–1939), “Ateneum” (1938–1939), “Balticoslavica” (1933–1938), “Мархолт” (1934–1938), “Нова Ксьонжка” (1934–1939), “Бунт Млодих” (1931–1937), “Епока” (1938), “Чарно на бялем” (1938–1939), “Родзіна Польска” (1933), “Просто з мосту” (1935–1939), “Проблеми Європи Виходней” (1939) та ін.

Не враховуючи часописів “Biuletyn Polsko-Ukraiński”, “Камена”, “Всхуд”, “Зет”, “Вядомосці Літерацке”, про які детальніше йтиметься далі, та місячника “Сигнали” (інформація подана в другому розділі), у 30-ті роки на сторінках польської періодици були надруковані переклади поезій: Т. Шевченка – “Околіца Поетув” (1936, № 6), “Родзіна Польска” (1933, № 8), “Чарно на бялем” (1939, № 6); Б. І. Антонича – “Волинь” (1937, № 52), “Бунт Млодих” (1935, № 2), “Нове часи”

(1935, № 5, 13, 25, 31); Ю. Косача – “Волинь” (1937, № 52; 1938, № 11), “Нове часи” (1935, № 5, 13, 25, 31); Є. Маланюка – “Волинь” (1935, № 44), “Околиця Поетув” (1935, № 8), “Пйон” (1934, № 4), “Родзіна Польска” (1933, № 8); О. Ольжича – “Волинь” (1935, № 44; 1936, № 5; 1938, № 4), “Пйон” (1934, № 4), “Скамандр” (1938, № 90–92), “Чарно на бялем” (1938, № 19); Б. Кравціва – “Бунт Млодих” (1935, № 2), “Чарно на бялем” (1938, № 19); Н. Лівицької-Холодної – “Волинь” (1938, № 16); С. Гординського – “Волинь” (1938, № 11); В. Сосюри – “Околиця Поетув” (1936, № 9); Б. Грінченка – “Пшегльонд Гуманістични” (1932, № 4–5; 1933, № 1); В. Самійленка – “Пшегльонд Гуманістични” (1932, № 4–5; 1933, № 1); М. Рильського – “Скамандр” (1937, № 81–83); П. Тичини – “Атенеум” (1938, № 3).

Повість П. Панча надрукувала “Нова Кроніка” у 1932 р. у перекладі Е. Брехера. Серед перекладачів української поезії досі відомі читацькій аудиторії імена польських класиків літератури – Ю. Чехович, Ю. Лободовський, В. Оркан, Ю. Тувім та ін. Ряд перекладачів менш знані в Україні, однак їх імена широко представлені на шпальтах польської міжвоєнної періодики. Це Тадеуш Бохенський (1895–1962) – класичний філолог і музикант, поет та перекладач, автор поетичних і прозових збірок й естетичних нарисів, який інтерпретував поезії Т. Шевченка. Твори українського кобзаря перекладав Євгеній Житомирський (1911–1975) – юрист і філолог, поет, прозаїк, публіцист і перекладач. Поезії Т. Шевченка, С. Твердохліба, М. Яцківа перекладав Єжи Погоновський (1897–1980) – юрист, полоніст і славіст, людина високого інтелекту і великих знань, автор численних наукових праць. Вірші О. Ольжича, Б. Антонича, Б. Кравціва, Ю. Косача перекладав Тадеуш Холлендер (1910–1943) – журналіст, поет і перекладач, пов’язаний із колективом львівських “Сигналів”. Численні польські інтерпретації творів Т. Шевченка, Є. Маланюка, О. Ольжича, Ю. Клена належать перу Чеслава Ястшембця-Козловського (1894–1956) – поета, перекладача й публіциста. Окремі поезії перекладені Людомиром Рубахом (1904–1974) – філологом-славістом та журналістом, Адамом Качубським, Яном Міхалом Гаргалою й ін.

Українська проза та драматургія не представлена на сторінках польської періодики, за винятком випадкових і непоказових публікацій окремих авторів. Натомість в оглядах українського літературного процесу зазвичай аналізували розвиток усіх родів та жанрів, знайомили із найпрезентабельнішими постатями й провідними тенденціями. Однак таких текстів було мало, часто їх авторами виступали

українці, бо серед польських учених, критиків і публіцистів було небагато знавців української літератури, здатних проаналізувати її в історичному розрізі. У 1931–1932 рр. львівський двотижневик “Нова Кроніка” друкував статті про радянську літературу. Місячник “Нове часи” (Львів) презентував читачам нарис “Нова українська література” (1935, № 21), а “Бунт Млодих” – статтю Юрія Липи про українську літературу “Campus Martius” (1935, № 2). Вільненський бюлетень Науково-дослідного інституту Східної Європи “Balticoslavica” (1933–1938) часто практикував передруки статей із українських періодичних видань – В. Пачовського про напрями української літератури (1938), Д. Донцова та Д. Дорошенка про стан української літератури (1936) й ін.

Безумовно, найбільше уваги приділено творчості Тараса Шевченка. Лише бюлетень “Balticoslavica” присвятив йому п’ять статей, у яких розглядалися народні витоки поезії, ставлення поета до релігії, особливості ритмомелодики тощо. У варшавському двомісячнику “Ateneum” опубліковано статтю Євгена Маланюка “Душа України” (1938, № 1) та повідомлення про польські переклади творів Т. Шевченка, видані Українським науковим інститутом у Варшаві. “Кур’єр Літерацко-Наукови” (Краків, 1925–1939) присвятив творчості українського поета статтю Яна Магери “Тарас Шевченко” (1930, № 16) та рецензію на книгу П. Зайцева “Шевченко і поляки” (1935, № 24).

Науковий часопис “Нова ксьонжка” (1934–1939) вшанував своїми виступами “Ювілей Шевченка” (1934, № 6) та 75-ліття смерті великого українського поета (1936, № 3). Ряд публікацій присвятив йому в 1938–1939 рр. орган Південно-східного інформаційного агентства у Львові “Нурт”. На сторінках “Пйону” в 1936 р. надруковано статтю П. Зайцева “Тарас Шевченко як живописець і графік” (№ 24). Про Шевченка писали “Волинь”, “Пшегльонд Вспулчесни”, “Проблеми Європи Всиходней”, “Сигнали” та інші видання. Неодноразово постать великого кобзаря та його пророче слово розглядались у порівнянні із творчістю Адама Міцкевича та його значенням у польській культурі. Про духовну єдність двох митців писали “Всхуд-Орієнт” (1931, № 4), “Чарно на бялем” (1939, № 6) й ін.

Із-поміж тогочасних українських письменників, які користувались особливою пошаною та успіхом у польських читачів, можна назвати Богдана Лепкого, Євгена Маланюка, Уласа Самчука, Василя Стефаника, Максима Рильського. Їм присвячено найбільше публікацій. Подекуди писали про Лесю Українку, Олену Пчілку, Павла

Тичину та інших українських митців. Про творчість Богдана Лепкого, публікацію роману “Мотря” і його польські переклади, про наукову діяльність письменника писали “Ateneum” (1938, № 4–5), “Balticoslavica” (1933, 1936), “Кур’єр Літерацко-Наукови” (1937, № 57), “Пйон” (1938, № 26), “Вядомосці Літерацке” (1933, № 10; 1937, № 35), “Волинь” (1938, № 11) та ін.

На смерть Василя Стефаника відгукнулись “Мархолт” (1937, № 4), “Нова Ксьонжка” (1937, № 1), “Просто з мосту” (1937, № 1) й ін., інформуючи про життя та творчість митця і його зв’язки із Молодою Польщею

Високо цінували в міжвоєнній Польщі творчість тоді ще молодого Уласа Самчука. Його роман “Волинь” був відразу перекладений польською мовою. Рецензії й відгуки на появу епопеї опублікували “Нова Ксьонжка” (1938, № 9), “Нове часи” (1935, № 5), “Вядомосці Літерацке” (1938, № 25), “Волинь” (1938, № 30) й інші видання.

Багато виступів присвячувалися поезії та перекладацькій творчості Максима Рильського, особливо у зв’язку із його перекладами творів А. Міцкевича. Про це писали “Всхуд-Орієнт” (1933, № 11–12), “Волинь” (1938, № 4), “Кур’єр Літерацко-Наукови” (1934, № 24) й ін.

Серед авторського складу польських часописів міжвоєнного періоду часто зустрічаються імена Євгена Маланюка, Дмитра Донцова, рідше – інших українських письменників чи журналістів. У багатьох виданнях Є. Маланюк друкував свої огляди та статті про розвиток української літератури, про українську поезію та окремих її представників. “Нариси до типології культур” були опубліковані у кварталнику “Мархолт” (1935, № 2), огляд “Українська поезія останньої доби” – у тижневику “Вядомосці Літерацке” (1933, № 4), студії “Про українську літературу” (1933, № 132) та “Два обличчя Тараса Шевченка” (1933, № 140) – у місячнику “Пшегльонд Вспулчесни”, нарис “Типологія культур” – у тижневику “Волинь” (1938, № 6), стаття “Про російську літературу в СРСР” – у кварталнику “Всхуд-Орієнт” (1935, № 17–18), студія “Спізнілі біографії” – у двомісячнику “Ateneum” (1938, № 3) й ін.

На сторінках бюлетеня “Balticoslavica” опубліковані статті Д. Донцова, присвячені творчості Олени Пчілки та історії української літератури (1933, 1936). Рецензію на книгу публіциста “Наша доба і література” надрукував “Львув Літерацкі” (1937, № 6), відгук на статтю про українську літературу – “Вядомосці Літерацке” (1929, № 6) та ін. Студії й розвідки Павла Зайцева про Т. Шевченка, його зв’язки із

польською культурою, а також відгуки й рецензії на публікації українського вченого друкували “Пйон” (1936, № 24), “Вядомосці Літерацке” (1935, № 8), “Кур’єр Літерацко-Наукови” (1935, № 24) та інші часописи. Авторами поодиноких публікацій про українську літературу були В. Пачовський, Д. Дорошенко, М. Гнатишак, Мих. Рудницький, Б. Ольхівський, Ал. Лотоцький, Ч. Ястшембець-Козловський, Ю. Чехович, В. Морачевський, П. Гулка-Ласковський, А. Качубський, Я. Цурковський, Ю. Лободовський, Т. Парніцький, Є. Погоновський, С. Чернік, В. Петжак й інші українські та польські письменники, журналісти, вчені, громадські діячі.

3.1. Українська література на сторінках тижневика “Biuletyn Polsko-Ukraiński”

“Biuletyn Polsko-Ukraiński” з-поміж усіх польських періодичних видань 20–30-х рр. висвітлює українську літературу найповніше і найглибше. Його публікації дотепер можуть слугувати потужним джерелом інформації не тільки для польського, але й для українського читача. Діяльність колективу редакції є прикладом активної співпраці інтелектуальної еліти обох націй у культурній сфері.

Українська література складала вагомий частину всіх тем, представлених упродовж семи років на шпальтах видання. Літературні питання презентували відділи “Історія, література, мистецтво”, “Літературний відділ”, “Рецензії та полеміки”, “Інформаційний відділ”, у яких діяли рубрики: “Хроніка”, “Із сучасної української поезії”, “Зі світу і краю”, “Фейлетони”, “З українського життя в Р. П. і в світі”, “Передруки”, “Листи до редакції”, “Спогади”, “Різне”, “Некрологи”, “Справи видавничого фонду”, “Відповіді редакції”, “Надіслані книги” й багато інших.

У центрі уваги редакції були художні переклади, які постійно друкувалися на сторінках видання. Переважала поезія українських поетів-класиків і сучасників – найбільше Т. Шевченка, Є. Маланюка, О. Ольжича, П. Тичини та ін. Друкували й менш відомих поетів. У 1938 р. зустрічаємо твори І. Наріжної, Б. Сварожича, М. Асканича, В. Сурмача, Л. Кузьми й ін. Постійними були поетичні рубрики “З української літератури”, “З української народної лірики”, “З української поезії”. Зрідка друкували і польські поезії, тематично пов’язані з Україною, – С. Гоцинського (1933, № 17), Ю. Б. Залеського

(1933, № 15, 26), Антонія Сови (1934, № 10 (45)), Ю. Лободовського (1937, № 40) та інших авторів.

“*Wiuletyn Polsko-Ukraiński*” чи не єдине періодичне видання, яке представило польському читачеві українські народні пісні (1933, № 15, 24), колядки та коломийки (1933, № 12) у перекладах Богдана Лепкого.

Прозових творів майже не було. За весь період виходу опубліковані фрагменти щоденника та уривок із повісті “Художник” Тараса Шевченка (1935, № 8 (95)), новела Василя Стефаника “Сини” (1936, с. 529), два фрагменти із повісті Б. Антоненка-Давидовича “Смерть” (1932/1933, № 3 (5); 1936) і гумореска Остапа Вишні (1934, № 28 (63)). Напевно, підбір текстів для перекладу залежав і від наявності оригіналів, тому часто діяв фактор випадковості.

Польська проза представлена тільки документалістикою й історичними творами – уривки спогадів, листів, фрагменти із романів, що тематично пов’язані з Україною. Друкувалися спогади Яна Мьодушевського (1932/1933, 1935), Станіслава Стемповського (1932/1933), А. Коршнівського (1935), уривки із творів Г. Сенкевича та ін.

Велике значення для зображення цілісної картини літературного процесу мали оглядові й аналітичні публікації, у яких висвітлювалися різні історичні етапи, починаючи від зародження в часи Київської Русі й закінчуючи провідними тенденціями міжвоєнтя. Ці тексти склали значну групу виступів упродовж усіх років. Друкували огляди української радянської літератури, української поезії, літератури Галичини, дитячої літератури, аналізували провідні тенденції, розвиток окремих жанрів і видів, тематичних груп. Переважали інформаційно-аналітичні тексти, у яких поєднувався огляд провідних літературних тенденцій у визначеному аспекті із поглибленим аналізом характерних для них явищ. Таким чином побудовані “Українська література наймолодших” Роберта Юнга (1933, № 30), “Шляхи сучасної української літератури” Роберта Юнга-Жаховського (1934, № 3 (38)), “Про українську літературу для дітей” Українця (1934, № 20 (55)), “Жінки в українській літературі” Роберта Жаховського (1934, № 26–27 (61–62)), “Молода українська поезія” Юзефа Лободовського (1938, № 25) та ін.

Глибину філологічних знань, професіоналізм і чудову обізнаність із літературним процесом на всіх територіальних відтинках тодішньої України демонструє у своїх виступах Роберт Юнг-Жаховський. Його тексти детальні й ґрунтовні, погляд – критичний і проникливий,

підхід фахівця, який володіє методикою літературознавчого аналізу. У статті “Українська література наймолодших” критик розглядає провідні тенденції української літератури пореволюційної доби, відмежовує радянську літературу від еміграційної, вказує різні шляхи їх розвитку, зумовлені різними суспільними факторами. Про літературу еміграції зазначає, що вона “входить останнім часом у період певного синтезу”,¹ про радянську – заявляє надто категорично: “Можна стверджувати незаперечно загибель української літератури в «Совєтах»”.² На початку критик кількома штрихами окреслює найсуттєвіші літературні явища та найвагоміші літературні постаті радянської України: “Урешті взагалі про українську літературу заборонено говорити. Вона червоним вождям робила більше клопоту, аніж приємності. Історичний Тичина не міг жодним чином здобутися на поему про комуну, яка б дорівнювала принаймні його попереднім «октавам», народженим ще не в кліщах літературного ЧК. Хвильовий, той «м’ятежний Коля», як сказав про нього на похованні його приятель П. Панч, докучив більшовикам не тільки перед смертю, але й по смерті, створюючи «непотрібний фермент, деморалізуючий молодь». Сосюру зраджує чорний песимізм, Косинку – куркульські тенденції, Рильський наполегливо стоїть на своєму неокласичному посту – адже та ставка на українську культуру Жовтня заблукала на всіх фронтах”.³

На продовження своїх думок автор досить детально характеризував українську літературу на еміграції та літературні явища Галичини й Волині. На перше місце серед наймолодшої генерації ставив “полум’яну антитезу пролетарської літератури” – творчість Є. Маланюка, Ю. Липи, О. Стефановича, О. Бабія, Л. Мосендза, Н. Ливицької-Холодної. Найголовнішою рисою цієї літератури вважав її спорідненість із західноєвропейськими та світовими тенденціями. Високо оцінював поезію О. Ольжича, аналізував діяльність львівських літературних угруповань “Дажбог” і “Листопад”, творчість Ю. Косача, А. Коломійця, митців лівих захоплень – С. Тудора, С. Шаяна, Ю. Калинчука, Я. Галана й ін., поетів групи “Горно”. Видатними серед молодих прозаїків уважав Уласа Самчука, А. Крижанівського та Ю. Косача. Автор переконував читачів, що українська література в боротьбі за своє існування гартується й розцвітає розмаїттям яскравих імен і

¹ Young R. Literatura ukraińska najmłodszych / Robert Young // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 30. – S. 5.

² Там само.

³ Там само.

талантів. Потужна молода генерація українських письменників у Польщі слугували переконливим аргументом.

Тези, висловлені публіцистом у статті “Українська література наймолодших”, знайшли свій розвиток і поглиблення в нарисі “Шляхи сучасної української літератури”, надрукованому в 1934 р. Тут Р. Жаховський розглядає поліфункціональність української літератури – її зв’язок із суспільно-національними процесами, вплив на суспільну свідомість, роль як націєконсолідуючого фактора. Автора цікавлять ідеологічні підвалини літературної творчості, він простежує вплив провідних ідеологій міжвоєнної доби – націоналізму та комунізму (інтернаціоналізму) на літературні явища. На тлі цих загальноєвропейських тенденцій розглядає українських письменників як виразників духу своєї епохи, проводить паралелі з іншими національними літературами, показує невід’ємність мистецтва слова від життя всього національного організму. Текст рясніє філософськими узагальненнями, спостереження сягають глибин культурної традиції та історичних етапів становлення українського слова. Розглядаючи початок ХХ ст., публіцист підкреслює “вольовий вибір” українських митців на користь самостійного потужного культурного розвитку. Найістотнішими рисами української літератури вважає “виразну цілість”, “монолітність творчих процесів”, “спільні дороги форми та змісту”, “єдиний синтетичний дух”, “виразно національний характер”,¹ аналізує змістові та ідейні домінанти українського художнього слова, новий тип героя та його духовні інтенції.

На особливу увагу заслуговує розлога філологічна студія Роберта Жаховського “Жінки в українській літературі” (1934), у якій подає широку панораму життя українського красного письменства від першої жінки-письменниці М. О. Вілінської (Марко Вовчок) до сучасниць автора – Дарії Віконської та Софії Яблонської. Кожну жіночу постать характеризує як творчу індивідуальність – Марко Вовчок, Олена Пчілка, Ольга Кобилянська, Христя Алчевська, Катря Гриневич, Наталія Лівицька-Холодна, Наталена Королева та ін., не оминаючи і вплив середовища, епохи, традиції. Лесю Українку називає “винятковим явищем” в українській літературі, до якого ще ніхто не дорівнявся. Текст вражає інформативністю – фактажем, подієвістю та палітрою імен менш відомих авторок, які становили тло – фундамент для піднесення найбільш талановитих. Критик не оминає таких

¹ Żachowski R. Drogi współczesnej literatury ukraińskiej / R. Żachowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1934. – № 3 (38). – S. 4.

письменниць, як Клементина Попович-Барська, Євгенія Ярошинська, Марія Загірна-Грінченко, Одарка Романович, Галина Журба, Галина Комарова, Лада Могилянська й ін. Він розглядає спільні (національні) риси усіх українських жінок-письменниць. Результатом його історико-літературної розвідки стали цікаві висновки. Р. Жаховський констатував відсутність в українській літературі такого відокремленого явища, як жіноча література, яке існувало в інших країнах світу. Українські письменниці “ніколи не замикались у тісному куті «жіночого питання»”,¹ – відзначав автор. Їхні жіночі образи наділені типовими рисами, які виявляються в соціальному статусі героїнь та психологічному аспекті зображення. Жінки-письменниці відіграли особливу роль у становленні українського національного духу. Публіцист надавав їм набагато більше значення, ніж письменникам-чоловікам: “...Участь жінок в українському відродженні принесла і приносить вельми імпонуючі результати, підносячись в особах Маркович, Лесі Українки і Кобилянської до справжніх вершин національного духу, надаючи їм в усьому доробку української словесної творчості місце в цілому почесне і вікопомне. Роль жінки в сукупності українського життя, а тим більше в літературі, не закінчується навіть після таких історичних явищ, як Леся Українка, сучасна ж епоха несе із собою для української жінки завдання щоразу важливіші й щоразу відповідальніші: у процесі змін національної психіки, усталення художніх вартостей вона має безконечне поле діяльності”.²

Розвиток української дитячої літератури в Галичині розглядався в статті “Про українську літературу для дітей”. Текст був підписаний псевдонімом Українець та надрукований у 1934 р. Автор указує на величезне значення дитячої літератури для духовного росту й розвитку нації. Насамперед він окреслює суспільно-історичне тло – громадські організації, які опікувалися вихованням дітей, розглядає діяльність українських видавців дитячої книги й періодики – Івана Тиктора та Михайла Таранька. На переконання автора, стан розвитку української дитячої книги та періодики був “красномовним доказом високого рівня української культурної праці й цілості духу”.³

¹ Żachowski R. Kobiety w literaturze ukraińskiej / Robert Żachowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1934. – № 26. – S. 7.

² Żachowski R. Kobiety w literaturze ukraińskiej / Robert Żachowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1934. – № 27. – S. 6.

³ Ukrainiec. O ukraińskiej literaturze dla dzieci / Ukrainiec // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1934. – № 20. – S. 10.

Із представниками молодшої літературної генерації Галичини знайомила стаття “3 книги і 3 автори”, підписана криптонімом Х. Автор розглядає твори трьох львівських прозаїків, які найбільше зацікавили його з-поміж усіх інших молодих письменників – Дарії Віконської, Софії Яблонської та Степана Левинського. Критик намагається підкреслити творчу індивідуальність кожної постаті, побачити їх самотні риси. Він зупиняється на художніх вартостях книги Дарії Віконської “Райська яблуня”, указує на спорідненість її образів із традиціями польського малярства. Кількома яскравими штрихами означає особу самої авторки, її походження, освіту, світогляд, високий інтелект і самотність.¹ Розглядає привабливість оповідної манери Софії Яблонської у книзі “Чар Марокко”. Автор переконаний у тому, що захоплююча оповідь книги великою мірою зумовлена цікавою й “мальовничою” постаттю молодшої жінки, яка завдяки своєму талантові, розумові та жадобі знань завоювала мистецькі салони Парижа, багато подорожувала і свої враження від мандрівок оповіла устами людини, що “вміє подорожувати й спостерігати”.² Третя книга, яка зацікавила критика з-поміж новинок галицької літератури, – роман Степана Левинського “З японського дому”. Твір вражає оригінальним об’єктом зображення. У центрі уваги побутові, культурні та психологічні аспекти співжиття носіїв різних типів культур – західної та східної, психологія “різних рас і народів”.³ “Цікавий образ співіснування” “легкого «заходу»” із “серйозним задуманим Сходом” постає у світлі вічної теми кохання. Автор відзначає “французьку легкість” вирішення конфліктів та побудови оповіді. Усіх трьох авторів вважає представниками європейської традиції в сучасній українській літературі, відзначає їх непересічний життєвий досвід, глибокі внутрішні переживання та постійний контакт із європейською культурою.

Літературний процес це насамперед яскраві творчі особистості – творці й продовжувачі традицій, новатори та пророки. Без заглиблення в їх світогляд і творчість неможливо пізнати культуру й літературу сусіднього народу. Велике значення для правдивого образу української літератури мали численні літературні портрети, які друкувалися на шпальтах бюлетеня. Знайомство із творчістю окремих яскравих представників красного письменства мало на меті підтвер-

¹ Х. 3 książki i 3 autorzy / X. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1932/33. – № 4 (6). – S. 37–38.

² Там само. – С. 38–39.

³ Там само. – С. 40.

дити багатство, самобутність, духовну глибину та неперевершеність літературного спадку українського народу. Розлогі філологічні статті присвячувалися дивовижній долі Григорія Сковороди (“Григорій Сковорода” (1933, № 32)), творчості Якова Щоголіва (“Яків Щоголів” (1934, № 5 (40))), Максима Рильського (“Максим Рильський” (1934, № 15)), Лесі Українки (“Творчість Лесі Українки” (1938, № 32)), трагічному життєвому шляху Миколи Хвильового (“Микола Хвильовий” (1933, № 8)), інтеретекстуальності доробку Тараса Шевченка (“Шевченко і поляки” (1934, № 10)) та іншим митцям. Авторами таких студій були польські публіцисти й представники української інтелігенції – Ю. Лободовський, З. Мазур, Р. Юнг-Жаховський, П. Зайцев, Е. Карк (Є. Маланюк), К. Симонолевич молодший та ін.

Вражають рівнем заглиблення в суть зображуваного об’єкта студії пера Зигмунта Мазура. У статті “Григорій Сковорода” на кількох сторінках тексту авторові вдалося змалювати цілісний образ українського мислителя: віхи життєвого шляху, самобутність світобачення, суспільно-історичні та культурно-національні фактори формування особистості, своєрідність філософських поглядів і значення в українській історії та культурі. Непересічність, винятковість в усіх її проявах розглянув публіцист від перших кроків до останніх хвилин життєвого шляху Григорія Сковороди. Увесь комплекс багатогранної постаті – митець, мудрець, учитель, мандрівник, філософ, син свого народу, волелюбець і т. д. – вимальовується емкими та експресивними характеристиками. “Сковорода належить до тих письменників, про яких Оскар Уайльд сказав, що їх правдивою справою є не їхні твори, але їхнє життя”,¹ – пише автор. Не численними, але яскравими й надзвичайно влучними епітетами, метафорами, зіставленнями він окреслює постать митця – “молодий ідеаліст”, “вічний блукач”, “шукач внутрішньої рівноваги, морального задоволення собою і світом”, “правдивий апостол”, “дзвонар для глухих” і “свічка перед сліпими”, “останній вияв вільного духу України”, “філософ-дивак”² і т. д. Проста й довірлива оповідь дає змогу складні філософські питання подати крізь буденні реалії поточного життя, оригінальну філософію Сковороди робить легкою і зрозумілою пересічній людині. Письменник указує на національні витоки, український характер, національну значимість і масштабність як життя, так і поглядів Григорія Сковороди.

¹ Mazur Z. Grzegorz Skoworoda (1722–1794) / Zygmunt Mazur // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1933. – № 32. – S. 3.

² Там само. – С. 1–3.

Перу цього публіциста належить також літературний портрет Якова Щоголіва, де намагається розкрити неординарну творчу особистість, показати багатогранний світ його індивідуальності. Зигмунт Мазур лише кількома словами окреслює життєвий шлях поета, зосереджуючи головну увагу на творчості. “Щоголів належить до типу поетів, котрі не шукають розголосу і слави, але живуть у гордому усамітненні, лише час від часу ділячись із суспільством результатами своїх роздумів, внутрішніх переживань і спостережень”,¹ – пише автор. Він простежує творчу еволюцію митця. Особливості ранньої поезії вбачає в мелодійності, взятій від народної пісні, злитості із українською природою та душею народу, чарівній безпосередності й свіжості. Публіцист уже тут указує на риси “скристалізованої мистецької індивідуальності”.² Розглядаючи наступні етапи творчості, З. Мазур простежує відхід від юнацького романтизму та наближення до “об’єктивізму”, “реалізму і простоти”, аналізує теми, мотиви, ритми, пафос поезії зрілого періоду. Неповторність художнього світу Якова Щоголіва вважає наслідком насамперед неординарного світогляду, багатого й піднесеного внутрішнього світу, зворушливої душі та незвичайного таланту.

У 30-ті роки ХХ ст. досить популярною та зною в Польщі була творчість Є. Маланюка. Про це свідчать численні публікації його поезії та замітки про життя і творчість, які друкували не тільки польські літературні видання, але навіть громадсько-політична й щоденна преса. Найбільше імпонували польському читачеві, інспірованому спогадами про недавні події національно-визвольної боротьби, патріотизм і національні почуття українського поета. Критики були одностайними в захопленні його досконалою віршовою формою та оригінальною ритмомелодикою.

Виступ Констати Симонолевича молодшого під назвою “Євген Маланюк, поет-лицар” виходить за межі традиційного літературного портрета. Текст не висвітлює ні життєвого шляху, ні найважливіших аспектів творчого доробку. Написаний в есеїстичній манері, він є своєрідною рефлексією поезії митця. Для публіциста “Євген Маланюк – явище виняткове”.³ Роздуми над його творчістю розгортаються

¹ Mazur Z. Jakiw Szczoholiw (1824–1898) / Zygmunt Mazur // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1934. – № 5 (40). – S. 3.

² Там само.

³ Symonolewicz Konstanty, jun. Eugenijusz Małaniuk, poeta-rycerz / Konstanty Symonolewicz, jun. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1932/33. – № 3. – S. 35.

в суспільно-політичному й історіософському контекстах, зазначаються національні та духовні пріоритети, усвідомлення національного обов'язку. Автор зумів уже в перших поетичних збірках митця роздивитися майбутню неординарну постать не тільки українського, але і європейського літературного процесу. Винятковість поета бачив у ставленні до поезії як до “великої і святої національної служби”, у відсутності епігонства та “новочасному романтизмі”, у “мандрівках давно згаслими попелищами, цвинтарями національних битв і думок”, у блуканнях “болючою історією” та “трагічною історіософією”.¹ Текст К. Симонолевича насичений метафорами й алюзіями, які розкривають експресивну почуттєву палітру поезії Маланюка, її ритміко-інтонаційне та мелодико-звукове розмаїття. “Уся його творчість – це один великий акорд любові до Батьківщини, болю через її поразку і віри в її сонячне майбутнє!”, – патетично, але влучно підсумовує свої думки автор.² Він не намагається переконати читача, аргументувати свої думки чи логічно побудувати висловлювання. “Поет-лицар” – означення, у якому втілюється найвища оцінка не стільки художніх вартостей, скільки духовних ідеалів творчості. Це вияв захоплення непересічним талантом, в якому кількома виразними штрихами вдалося окреслити найважливіші змістові та формальні характеристики поезії Євгена Маланюка, його винятковість не тільки серед українських поетів-сучасників.

Галерею літературних портретів українських письменників прикрашає чудова стаття Роберта Жаховського “Максим Рильський” (1934). У побудові тексту використана традиційна для портретного жанру схема: культурно-історичне тло – етапи життєвого шляху – перші кроки в літературі – творчий злет – стосунки із владою. Кожен елемент цілості висвітлює певний аспект постаті митця та його значення в літературному процесі. Серед функціональних особливостей творчості М. Рильського – “ланка, що єднає дві епохи”, “висока літературна культура”, “один із найбільших неокласиків сучасності”.³ Поетичні збірки Максима Рильського були мало знані польській аудиторії, майже не перекладалися польською мовою. Його ім'я згадувалося лише у зв'язку із перекладами Адама Міцкевича, особливо

¹ Symonolewicz Konstanty, jun. Eugenijusz Małaniuk, poeta-rycerz / Konstanty Symonolewicz, jun. // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1932/33. – № 3. – S. 35–36.

² Там само. – С. 37.

³ Żachowski R. Maksym Rylśkyj / Robert Żachowski // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1934. – № 15. – S. 1–2.

поєми “Пан Тадеуш”. Стаття Р. Жаховського про творчість українського поета була, напевно, єдиною такою монографічною публікацією того періоду в Польщі. Деякі поезії М. Рильського польською мовою були надруковані в 30-ті роки в часописах “*Biuletyn Polsko-Ukraiński*”, “Камена” та “Скамандр”. Критик розкриває українського митця насамперед як людину самотнього світобачення, незалежної життєвої позиції, найталановитішого поета-неокласика, майстра досконалої віршової форми, філософа і “внутрішнього емігранта”, відзначає майстерне володіння словом, яке підносить його на найвищий щабель не тільки в українській літературі. “У монументальних і спокійних формах доводить до досконалості свій вірш, поєднуючи в ньому велику культуру і талант, оздоблюючи добірною, співучою мовою, що під його пером стає справжнім клейнодом”,¹ – відзначає риси поетичного стилю митця.

Емоційно насичена та напружена стаття Едварда Карка “Микола Хвильовий (1893–1933)”, надрукована у першому річнику часопису. Приводом до написання стала трагічна звістка про самогубство, тому постать Миколи Хвильового розглядається на тлі реалій радянської дійсності. Передчасна смерть письменника не видається авторові випадковою. Він бачить її продовженням давно розпочатих процесів нищення української культури, ланкою нескінченного ланцюга, навіть закономірністю. Із гіркотою і сарказмом публіцист пише: “«Невідомими бандитами»” застрелені відомий письменник і вчений Стещенко, славетний художник Мурашко, а «відомими» бандитами були розстріляні юний поет Чумак і прозаїк Михайличенко (військом Денікіна), а також видатний композитор Леонтович і відомий поет старшої генерації Г. Чупринка – чека. Нарешті, 1925 р. покінчує із життям перший ідеолог незалежної України М. Міхновський, який від 1918 р. жив у підпіллі й переслідувався окупаційною владою. І ось 13 травня цього року пострілом із револьвера вчинив самогубство Микола Хвильовий, радянський письменник, пролетар за походженням, член правління Спілки пролетарських письменників України і, що найважливіше, довголітній член Компартії”.² Едвард Карк розглядає творчий шлях Миколи Хвильового, відзначає його стрімку творчу еволюцію від революційного поета до прозаїка “імпресіоністичного

¹ Żachowski R. Maksym Rylski / Robert Żachowski // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1934. – № 15. – S. 2.

² Kark E. Mikoła Chwylowyj (1893–1933) / Edward Kark // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1932/33. – № 8. – S. 3.

ліризму”, який почав “набувати іронічного та сатиричного характеру”.¹ Особливо детально автор аналізує публіцистику митця, його роль у літературній дискусії та в цілому в культурному процесі радянської України, розглядає періодичні видання Хвильового, його роман “Вальдшнепи”. Критика вражає той цинізм більшовицької влади, із яким вона трактувала творчу особистість і людину взагалі, із яким вона відкрито й відверто знищувала письменника. Вибудовуючи хронологічний ланцюг подій, які передували самогубству, Е. Карк розкриває трагічний сенс цієї смерті, її логічну обумовленість. “Хвильовий пострілом із револьвера звільнився від того остаточного приниження і власною смертю не тільки протестував проти брутального московського насилля, але і – як член партії комуністів – остаточно здемаскував московсько-«фашистське» обличчя окупаційного радянського комунізму в Україні”.² Автор переконаний, що іншого виходу із ситуації бути не могло. Митець у тоталітарному суспільстві або підпорядковується режиму, або гине. Така сильна й відверта у своїх почуттях і переконаннях особистість, як Микола Хвильовий, не могла стати гвинтиком велетенського нищівного механізму.

В інформаційному й літературному відділах часто друкувалися повідомлення, короткі життєписи, замітки про українських письменників. У них інформували про найважливіші події життєвого шляху та найвагоміші творчі здобутки. Такі тексти з’являлися у зв’язку з ювілеями або іншими знаковими подіями, збагачуючи представницьку галерею української літератури. Це “Маркіян Шашкевич” (1933, № 25), “Ольга Кобилянська” (1933, № 20), “На пошану Лесі Українки” (1933, № 34–35), “На пошану Івана Франка і Ізидора Воробкевича” (1936, № 28), “Збори на пошану Наталії Лівицької-Холодної” (1938, № 10) та ін.

Замітка під назвою “Ольга Кобилянська” відкривала рубрику “З творів Ольги Кобилянської”, у якій представлені поезії в прозі, перекладені Богданом Лепким. Автор кількома реченнями окреслив основні етапи творчого шляху письменниці, пов’язуючи його з емансипаційними тенденціями та розвитком психологічної прози в українській літературі. Замітка “Маркіян Шашкевич” інформувала про зв’язки поета з польською культурою. Численні ювілейні публікації (“На пошану Лесі Українки” й ін.) розповідали про вшанування

¹ Kark E. Mikoła Chwyłowyj (1893–1933) / Edward Kark // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1932/33. – № 8. – S. 4.

² Там само. – С. 5.

українською громадою творчості славетних співвітчизників на теренах II Речі Посполитої.

У бюлетені існувала постійна рубрика “Некрологи”. На початку 30-х років її вів Є. Маланюк. Перу письменника належать посмертні статті “Микола Садовський”, “Марія Морська з П’яткевичів” (1932–1933, № 4), “Смерть Василя Стефаника” (1936, № 50), “Василь Стефаник” (1936, № 51–52), “Смерть Б. І. Антонича” (1937, № 27). У підготовці пам’ятних текстів письменник застосовував усталену схему – головні етапи життєвого шляху, внесок в українську культуру, самотність таланту, світогляд і духовність.

На шпальтах видання детально висвітлювалося літературне життя української еміграції. Багато писали про діяльність Українського наукового інституту у Варшаві, нові книжкові видання, наукові заходи, авторські вечори, ювілейні урочистості, нові періодичні видання та ін. (“Доповідь про Олену Пчілку в Українському науковому інституті” (1937, № 48), “100-річчя українського поета Юрія Федьковича” (1934, № 9), “100-ліття «Русалки Дністрової»” (1937, № 1)) і т. д. Щорічно надавалась інформація про літературні нагороди, які присуджувались українським митцям (“Цьогорічні українські літературні нагороди”, “Українська літературна нагорода на 1934 р.”, “Лауреати літературної нагороди Українського католицького союзу”, “Літературна нагорода ім. Симона Петлюри” та ін.).

На особливу увагу заслуговує цикл портретів українських художників авторства Павла Ковжуна, які друкувалися упродовж 1933–1935 рр. Це були яскраві життєписи неповторних мистецьких особистостей – “Олександр Архипенко” (1933, № 28), “Олекса Грищенко” (1933, № 31), “Михайло Бойчук” (1934, № 1), “Олександр Мурашко” (1934, № 4), “Федір Кричевський” (1934, № 8), “Петро Холодний старший” (1934, № 14), “Микола Самокиша” (1934, № 25), “Юрій Нарбут (1886–1920)” (1934, № 35), “Федір Ємець” (1935, № 15 (102)). Тексти супроводжувалися багатими ілюстраціями й коментарями, які переконували в самотності, актуальності, багатогранності українського образотворчого мистецтва.

Серед численних публікацій, у яких подавали огляд літературного процесу, прагнули охопити літературні явища в розвитку та перспективі, чимало було текстів більш вузьких за об’єктом аналізу, у яких детально розглядалися окремі твори письменників, деякі аспекти творчої спадщини митців, особливості їх творчої манери. Наприклад, “Новий спосіб вирішення польсько-українського питання в

Польщі або «в'язанка поезій у прозі»» Константи Симонолевича молодшого (1934, № 7 (42)), «Поезія Івана Франка» Зигмунта Мазура (1934, № 19), «Творчість Лесі Українки (у двадцятип'ятиліття смерті 1913–1938)» Юзефа Лободовського (1938, № 32) та ін.

Заслуговує на особливу увагу виступ Константи Симонолевича молодшого, присвячений творчості Осипа Турянського, у якому критик розглядає роман «Син землі». Стаття К. Симонолевича «Новий спосіб вирішення польсько-українського питання в Польщі або «в'язанка поезій у прозі»» досить критична й навіть іронічна, містить прихований ідеологічний підтекст. Публіцист детально зупиняється на художніх особливостях твору, розглядає сюжет, композицію, образи, наратив, ідеологічні засади, часопросторові параметри. Захоплюючись красою мови та мелодійністю оповіді, автор відзначає певний примітивізм і схематичність сюжету, спрощене вирішення поставлених проблем, підкреслює штучність розв'язання конфлікту при вражаючій чарівності «його поетичних настроїв», «музики слова» і «польоту фантазії».¹

До окремої тематичної групи можна віднести тексти, які висвітлювали польсько-українські літературні зв'язки. У цих публікаціях розглядалися особисті контакти митців, художні переклади шедеврів літератури, сучасне осмислення творчості класиків, рецепція творів сучасників тощо. Таких виступів було досить багато: «Поезія українська на польському радіо» Александра Баумгардтена (1934, № 44), ««Тут треба добру волю» (Владислав Оркан про польсько-українські стосунки)» (1937, № 34), підписана криптонімом Н. К., «Франко і Міцкевич» (1934, № 21), підписана криптонімом Wł. P., «Від Словацького до Самчука» Юзефа Лободовського (1938, № 20), «Про польські переклади «Слова о полку Ігоревім»» Генріка Улашина (1938, № 31), «Українські елементи в творчості Северина Гощинського» (1936, № 22), фрагмент вступної статті до «Пана Тадеуша», перекладений Едвардом Карком, під назвою «М. Рильський про Міцкевича» (1934, № 26) та ін.

Стаття «Карол Гейнч. Забутий романтик «Української школи» (1810–1860)» (1934, № 28 (63)) знайомила із творчістю представника української школи в польській поезії, постать якого була менш знаною з-поміж інших поетів і полякам, і українцям. Автор аналізував драматичні твори письменника, їх тісний зв'язок з українськими

¹ Symonolewicz Konstanty, jun. Nowy sposób rozwiązania kwestji polsko-ukraińskiej, czyli «wiązka poezyj w prozie» / Konstanty Symonolewicz, jun. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1934. – № 7. – S. 9.

традиціями. Українська школа в польській романтичній поезії ХІХ ст. була підтвердженням не тільки спорідненості слов'янських культур та спільного історичного минулого, але й духовної близькості двох сусідніх народів. Її здобутки знайшли свій розвиток у творчості багатьох польських письменників пізніших етапів. Продовжувачем традицій української школи у ХХ ст. вважали Ю. Лободовського.

Волинь як літературну тему розглядає Юзеф Лободовський у статті “Від Словацького до Самчука”. Волинські землі віддавна були теренами глибоко закоріненого в минувшині польсько-українського співжиття. Зіставляючи волинські образи в польських та українських письменників, автор переконує читача в тому, що волинські мотиви польської поезії ХІХ ст. мають таке ж походження, як і в епопеї українського письменника Уласа Самчука. Це відчуття і досвід “автохтона, пов'язаного найтіснішими узами із землею, на якій живе і яку описує”.¹ Перенісши цей літературний феномен у площину політики, Юзеф Лободовський убачає в ньому реальний вихід зі складного питання спільного життя на спільній землі, яку і поляки, й українці вважали батьківщиною.

У полі зору редакції постійно була радянська дійсність. Висвітлювалися новини літературного життя, здобутки і втрати. Уважний обсервуючий погляд викривав усі руйнівні процеси, які там відбувалися, у тому числі у сфері літератури. Крім публікацій інформаційного характеру – хроніки останніх подій, повідомлення про нові видання та нові літературні імена, бюлетень у багатьох публікаціях розглядав відносини українських радянських письменників із більшовицькою владою. Статті “Трагедія дому Крушельницьких” Українця (1935, № 3 (90)), “Про літературні взаємини в УРСР” Роберта Жаховського (1934, № 44), “Погром української літератури в УРСР” (1937, № 24, 25) й ін. розповідали про найстрашніші сторінки радянських буднів.

“Трагедія дому Крушельницьких”, підписана псевдонімом *Українець*, вражаюча жорстоким реалізмом наведених фактів розповідь про знищення відомої родини українських інтелігентів. Доля сім'ї Крушельницьких розглядається крізь призму складного за своєю природою та поширеного серед українців явища радянофілізму. Історію загибелі цілої родини автор пояснює не як випадкове трагічне

¹ Łobodowski J. Od Słowackiego do Samczuka / Józef Łobodowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1938. – № 20. – S. 214.

явище, а як закономірність радянської дійсності, як логічний наслідок винищення більшовиками української культури в усіх її проявах. Він пише: “Трагедія родини Крушельницьких не є трагедією кількох осіб. Це трагедія забаламученого, наївного, зведеного на бездоріжжя віри в шляхетність ідеї міжнародного комунізму українського народу, – ув’язненого в казематах ГПУ і розстрілюваного його керманічами. Трагедія дому Крушельницьких – це трагедія української політичної думки, котрій судилося пройти крізь гігантські муки народу і дозрівати «під стінкою» серед гуку смертоносних стріл”.¹ Автор крок за кроком простежує життя сім’ї в останні роки, особливо після повернення в СРСР. Він показує, як щирі переконання Антона Крушельницького та його “поклик серця” стали невиліною причиною поступової загибелі спочатку улюблених синів, а згодом – усієї родини. Публіцист заглиблюється в чуттєвий аспект подій, закликаючи читачів відчувати ті муки, які переживав старий соціаліст після розстрілу дітей. Він підкреслює значний культурний доробок Антона Крушельницького та його родини. В убивстві Крушельницьких бачить яскраво виражений національний аспект. Для катів не були важливими їх політичні погляди. “Їх розстріляли, бо були українцями”,² – стверджує автор. Закономірність полягала в тому, що нищилась уся українська культура незалежно від її політичного забарвлення.

Масові політичні репресії серед інтелігенції в радянській Україні описує журналіст у публікації “Погром української літератури в УРСР”. Згідно з новими інструкціями Народного комісаріату освіти УРСР до переліку прізвищ заборонених письменників тепер входили й перекладачі, редактори, вчені із різних галузей знань. Серед книг, які підлягали вилученню з обігу – продажу, бібліотек і навчальних закладів, тепер були не лише художні твори, а й довідники, підручники, часописи з рільництва, філософії, історії та інших наукових дисциплін. Автор був певен, що влада перейшла до тотального винищення українськості. Він намагався з’ясувати історичні причини цього процесу та його витoki. Початок знищення української культури приписує ще Денікіну, який у 1919 р. у Києві спалив численні томи українських класиків та передвоєнних письменників. Він пише: “«Червоні» у своїй ліквідаційній діяльності в сфері української культури та літератури не надто оригінальні. Продовжують лише те, що

¹ Ukrainiec. Tragedja domu Kruszelnickich / Ukrainiec // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1935. – № 3(90). – S. 27.

² Там само. – С. 29.

започаткували «білі»».¹ Крім часової аналогії між білими та червоними, публіцист наводить ще й просторову паралель – між Берліном 1933 р. та Україною 1934-го. Однак знищення творів Маркса, Леніна, Сталіна, Еренбурга, Луначарського й ін. на вулицях Берліна не видається авторові таким загрозливим, як “знищення цілого народу, фізичне і моральне”, “підступний і нечуваний погром”. “Нечуваний насамперед тому, що про той погром справді ніхто в Європі, навіть у сусідніх країнах не чув. Бо ж за димовою завісою і штучним галасом «протестувальних» мітингів на тему «гітлерівського варварства» ніхто про те не чув, або ж не міг чути”,² – підкреслює публіцист. Публікації бюлетеня такого змісту досі не втратили свого історичного значення. Редакція крізь “димову завісу” більшовицького галасу намагалася дати правдиву й об’єктивну оцінку радянській системі.

Винятковою увагою авторського колективу часопису наділена постать Тараса Шевченка. Найбільша кількість його поезій надрукована на сторінках видання в різних авторських інтепретаціях. Багато було тематичних публікацій, навіть цілих тематичних випусків – десяте число за 1934 р. присвячувалося 120-річчю від дня народження поета. Щорічно пошановували пам’ять українського Кобзаря – “В 75-річчя смерті Т. Шевченка” (1936, № 10), “Шевченківські урочистості” (1934, 1935, № 12), “Шевченківські урочистості в Варшаві” (1937, № 13) та ін.

Постійно діяла рубрика “Рецензії та полеміки”, яка надавала випускам бюлетеня особливої літературної актуальності. Новини книговидавництва, літературної періодики, сенсаційні й проблемні публікації знаходили відголос на шпальтах тижневика. Упродовж 1932–1938 рр. читачам представили книжкові новинки: “Брошура про М. Хвильового” (1933, № 26), “Уласа Самчука «Волинь»” (1935, № 31 (118)), поетичну збірку Н. Ливицької-Холодної “Вогонь і попіл” (“Лірична рецензія” (1935, № 4)), повне видання творів Тараса Шевченка під рубрикою “З нових видань” (1935 та ін.), нові поетичні збірки Б. Кравціва, О. Ольжича, С. Гординського і Я. Дригинича в циклі “Серед поетів” (1935, № 46 (133), “Б. Лепкий «Мотря»” (1938 № 6) й ін.

Більшість публікованих рецензій складали відгуки на появу нової літературної періодики, на літературну критику в українській і польській пресі, на радянську періодику й радянську літературну критику.

¹ Pogrom literatury ukraińskiej w U.S.S.R. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1937. – № 24. – S. 264.

² Там само.

Вони фіксували особливості функціонування української літературної періодики на теренах Польщі, висвітлювали специфіку її рецепції різними читацькими аудиторіями. Постійно в полі зору рецензентів були українські часописи “Ми”, “Назустріч”, “Діло”, “Дажбог”, “За державність”, “Вістник”, “Перемога”, польські “Всхуд-Орієнт”, “Зет”, “Справи Народовосцьове”, “Пшешлосць”, “Рочнік Волинські” й ін.

Заслуговують на особливу увагу журналістикознавчі публікації тижневика, у яких намагались узагальнити практичний досвід функціонування української періодики. Це насамперед стаття Г. Которовича “Сучасна українська преса в Польщі” (1937, № 12 (203), с. 133–135) та повідомлення із циклу “З нових видань”, “Волинські видання” (1936) й ін. Обговорювались організаційні, економічні та соціальні аспекти.

У статті “Сучасна українська преса в Польщі” Г. Которович аналізує типологію української періодики й особливості її функціонування у II Речі Посполитій. Наводяться статистичні дані за етнічною, релігійною ознаками, за періодичністю та територіальним розподілом. Детально розглядається проблема розповсюдження преси й читацького попиту, специфіки читацької аудиторії. За постійних фінансових негараздів українських видавництв і редакцій автор відзначав високий рівень технічного оформлення української преси. Дослідник зосередив особливу увагу на щоденних виданнях “Діло”, “Новий час” і “Українські Вісти”, їх ідейно-політичному фундаменті, репертуарі й суспільній ролі. “Українські щоденники стоять у цілому на високому рівні. Жоден із них не знизився до ролі бульварного, дбаючи про дотримання лінії та виконання ролі часопису, який репрезентує українську загальнонаціональну думку”,¹ – підкреслював Г. Которович. До “найбільш типової форми” відносить тижневики, класифікуючи їх за ідеологічним та змістовим критеріями. Високо оцінює діяльність видавничого концерну Івана Тиктора як інституції “європейського типу”, який найбільше залучає “українську громаду до друкованого слова”.²

Виокремлює аполітичну пресу, до якої відносить релігійну, наукову й популярно-наукову, галузеву, жіночу, літературну, аналізує її суспільну роль, поширення за етнічними і регіональними ознаками, “зовнішню та внутрішню професійність”.

¹ Kotorowycz H. Współczesna prasa ukraińska w Polsce / H. Kotorowycz // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1937. – № 12. – S. 134.

² Там само.

Автор не обминув і складні умови роботи українських журналістів, кореспондентів, редакторів та видавців, із-поміж яких насамперед брак джерел інформації та фахівців, потреба у власній інформаційній агенції, відсутність контактів із радянськими українськими землями і т. ін. У висновку публіцист підкреслює опінієтворчий характер української періодики, яка, на його переконання, була ще недостатньо інформативною й надто мало віддзеркалювала громадську думку. Стаття Г. Которовича була однією із перших фахових праць із історії української преси на теренах II Речі Посполитої, у якій автор намагався врахувати всі аспекти її функціонування – статистику, ідеологічні підвалини, технічні характеристики, репертуар, типологію і т. д. Студія Которовича була своєрідним узагальненням величезної бібліографічної інформації, надрукованої на шпальтах часопису в 30-ті роки. Численні бібліографічні огляди української преси в Маньчжурії, Чехії, Німеччині, Франції тощо і до сьогодні є незамінним джерелом інформації для журналістикознавців.

Від середини 30-х років у часописі з'явилася рубрика “Фейлетони”, у якій друкували свої твори Кос, З. Кунстман, Ф. Захора, Ч. Ястшембець-Козловський. У завуальованій та подекуди алегоричній формі, часто зі значною долею іронії висвітлювалися гострі питання польсько-українського співжиття, стереотипи й упередження масової свідомості, побутовий “радикалізм” та інші поточні проблем пересічних громадян (З. Кунстмана “Небезпечна розмова”, Ч. Ястшембця-Козловського “Бібліофіл”, “Львів-Єгипет-Варшава” й ін.).

Українська література складала майже половину всіх публікацій тижневика поряд із суспільно-політичними темами. В останні роки виходу бюлетеня – 1937–1938 рр. – кількість обговорюваних літературних тем дещо зменшується на користь політичних проблем. Українська література презентувалася численними рубриками та жанрами від хронікально-інформаційних до аналітичних й образно-публіцистичних. Наскрізною темою часопису була українська література в лабетах більшовизму. Редакція прагнула подати об'єктивну картину тяжкої боротьби українців за власне існування, за самостійність культури, окремішність духу. Явища оцінювалися з різних ідеологічних позицій, із точки зору українських, польських і загальнолюдських цінностей. Частими були полеміки, дискусії, обговорення проблемних питань. Заборонені в радянській Україні письменники, твори та теми знаходили своє місце на шпальтах бюлетеня. Автори часопису не приховували і проблем українців та їх культурного розвитку

в II Речі Посполитій. Велике значення надавалося творчості української еміграції. Упродовж усього періоду діяльності видання намагалося подавати повну й багатогранну картину українського літературного життя, ліквідувати інформаційні прогалини щодо сформованої літературної традиції, належно поцінувати класиків красного письменства, показати тривалість польсько-українських зв'язків. Авторський колектив бюлетеня спрямовувався на оптимістичні настанови громадської думки, на позитивну рецепцію українців і поляків за допомогою всіх доступних їм засобів комунікації.

3.2. Українська поезія в рецепції польської періодики міжвоєнн: погляди, переклади, критика

Знайомство із культурою іншого народу зазвичай починається із поезії, яка є його душею. Поза тим поетична форма дає змогу ємко і мобільно здійснювати обмін за посередництвом художніх інтерпретацій. Прозові тексти в цьому плані більш громіздкі й вимагають набагато більше часу для перекладу. У XIX і XX ст. передусім поезія була і об'єктом, і каталізатором польсько-українського літературного діалогу.

Перші спроби представити українську поезію польському читачеві палітрою відомих імен припадають на початок XX ст. У 1911 р. у Львові була видана антологія польських перекладів української поезії.¹ Зрідка їй присвячував свої шпальта часопис “Свят Словянські”, який виходив до 1914 р. в Кракові. Після 1918 р. польська періодика почала активніше друкувати твори українських письменників, особливо варшавська, волинська й галицька. Пік зацікавленості в кількісному та якісному аспектах припадає на першу половину 30-х років.

Найбільше української поезії в 30-ті роки XX ст., безперечно, друкував тижневик “*Biuletyn Polsko-Ukraiński*”, місячник “*Камена*” та двотижневик “*Зет*”. Поодинокі тексти опублікували “*Сигнали*”, “*Вядомосці Літерацке*”, “*Скамандр*”, “*Всхуд*”, “*Околіца Поетув*”, “*Пйон*” та ін.

Палітра імен українських поетів, презентованих у польських часописах, дуже широка. Першість серед класиків XIX ст., безперечно, займав Тарас Шевченко, якого польські перекладачі та критики

¹ *Antologia współczesnych poetów ukraińskich.* – Lwów, 1911.

цінували найбільше. Набагато менше кількісно представлені І. Франко й, особливо, Леся Українка, які тільки відкривалися своїми поетичними талантами польській аудиторії. Епізодично зустрічаються П. Куліш, Л. Глібов, М. Шашкевич та інші.

Серед тогочасних поетів радянської України особливо цінувалися М. Рильський і П. Тичина, без яких не обходилася практично жодна добірка перекладів з української поезії. Крім них, – М. Бажан, Г. Чупринка, Є. Плужник, із західноукраїнських – Б. І. Антонич, С. Гординський.

Найширше презентована в пресі творчість поетів української еміграції, серед яких беззаперечну першість мав Є. Маланюк. Крім нього, – О. Ольжич, Б. Лепкий, Ю. Косач, Л. Мосендз, Н. Лівицька-Холодна та інші.

Редакції часописів не мали власних перекладацьких колективів, тому постаті перекладачів, як правило, повторюються незалежно від ідеології й редакційної політики видань. Визнаними на той час майстрами поетичної інтерпретації були К. А. Яворський – редактор і видавець “Камени” і Ю. Чехович – відомий поет і лідер “Другої Авангарди”. Крім них, з’являються такі імена, як С. Твердохліб, Б. Лепкий, Ч. Ястшембець-Козловський, Є. Житомирський, Ю. Лободовський, Т. Бохенський та інші.

Найяскравішу палітру імен українських поетів презентував, безперечно, “*Biuletyn Polsko-Ukraiński*”, який від 1932 до 1938 рр. мав постійну рубрику “З української поезії”. Крім численних поезій Тараса Шевченка з різних років, про які йтиметься далі, зустрічаємо в часописі із авторів ХІХ ст. вірші Ю. Федьковича (“Брат та сестра”), П. Куліша (“Чолом доземний моїй же таки знаній”), Л. Глібова (“У степу”) у перекладах Богдана Лепкого; поезії І. Франка в перекладі Романа Гамчикевича та Маруса, поезії Лесі Українки в перекладі Сидора Твердохліба й Осипа Іваненка та фрагмент драматичної поеми “Бояриня” в перекладі Юзефа Лободовського. Досить широко представлена поетична творчість української еміграції й митців радянської України. Поезію Євгена Маланюка переклали польською Констани Симонолевич молодший, Юзеф Лободовський; Олега Ольжича – Юзеф Чехович, Чеслав Ястшембець-Козловський, Юзеф Лободовський; Павла Тичину – Євгеній Житомирський, Казимеж Анжей Яворський, Богдан Лепкий, Кость Нерівний, Александер Баумгардтен; Юрія Клена – Чеслав Ястшембець-Козловський; Юрія Косача – Кость Нерівний і Здіслав Кунстман, Миколу Бажана – Кость

Нерівний, Євгена Плужника – Богдан Лепкий, Максима Рильського – Євгеній Житомирський, Наталію Лівницьку-Холодну – Юзеф Лободовський та ін.

Спорідненість української й польської мов, а саме їх флективний характер, аналогічність більшості граматичних категорій і багато інших спільних рис давали можливість створити досить точний адекватний оригіналові переклад. Розглядаючи переклади двох поезій Євгена Маланюка “З варягів” та “Візія”, виконані Константи Симоновичем, можна відзначити збереження в перекладі всіх змістових елементів оригіналу. У 4-му фрагменті із циклу “З варягів” поет в історіософській ретроспективі малює картину зародження української держави, перед якою поставала одвічна проблема самозахисту. Ключові питання поезії “Як обернуть рабів в буйтури? Залізо із землі зачать?” перекладач відтворює такими ж жорсткими: “Jak stworzyć mężów z niewolników, Żelazo z ziemi wyrwać wewnątrz?”.¹ Стержневу антитезу раби – буйтури, яка містить прихований натяк на автентичність жаданих воїнів-захисників (“Слово о полку Ігоревім”), Симонович передає за допомогою синонімічних до українського варіанту *męż – niewolnik* (муж – невільник), де “муж” є більш універсальною лексемою й не несе конкретних художніх асоціацій. Ідея сили та могутності знаходить своє продовження в символічних образах “хрещатого меча”, “човна” та “хоругов”. Лаконічне Маланюкове “хрещатий меч” передається більш розлогим “Miecz wielki, lśniący w blasku tęczy...”, що додає образів певного візуального контексту (райдужний блиск). Човен – “*smolna łódź*”, хоругви – “*sztandar chwały*” фактично не містять відмінностей у їх сприйнятті.

Вірш “Візія” філософського змісту. Поет малює картину Божого суду, перед яким колись постане він, як і все на цьому земному світі. По тому залишиться лише його Книга спостережень, якою вітер “перелистуватиме віки”. Марність людського життя передається через усвідомлення ліричним героєм особистого як органічної частини загального буття. Два світи, земний та вічний, стикаються, й один переходить в інший. Буденний світ постає в таких образах, як “день тверезий”, “праця з-під ярма”, “щоденний галас”, “літаки”, “башти”, “передмістя”, “руїни”, “сміття”. Вічність постає в образах “архангельської сурми”, “великого мовчання”, “білого сонця Страшного Суду”,

¹ На хвилі доби : хрестоматія польської літературної періодики 20–30-х років ХХ ст. / упорядкув., вступ. ст. та пер. із пол. С. І. Кравченко. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – С. 219–220.

“холодного духу бурі”, “Кари Руки”. Ліричний герой лише на початку ідентифікується в “я” першою особою дієслова “почую”. Надалі він виявляється в реаліях земного світу, який стоїть перед Божим Судом – спочатку “людське серце на мечі”, а потім “душа без стін і без одежі”. Перекладач намагається передати аналогічні образи земного світу – “trzeźwe dnie”, “codzienny hałas”, “samoloty”, “miejskie mury”, “śmiecie”, “wieże”. Відповідно, вічність – це “archanielskie trąbę”, “Olbrzymia Cisza”, “Sąd”, “groźna dłoń”. К. Симонолевич зберігає експресивний образ меча, на якому серце людини відноситься від землі. Проте втрачається його амбівалентність за рахунок контекстуальних змін у перекладному тексті відносно оригіналу. У Маланюка (“людське серце візьме на мечі”) лексема “меч” може бути прочитана щонайменше в декількох аспектах – як знаряддя вбивства й символ смерті взагалі, а також суб’єктивно – передбачення поетом власної смерті в битві (від меча). У польській інтерпретації лексема “меч” є складовою частиною порівняння, у якому втрачає конкретність образу й набуває цілковито абстрактного змісту уявної зброї – “Gdy Olbrzymia Cisza, pełna chwały, Niczem miecz, przebije korę serc?”. Вражає своєю виразністю й образ голої душі, якою людина постає перед Богом, у Маланюка – універсального змісту (“душа без стін і без одежі”), у Симонолевича – нашаровується відтінок убогості, мізерності (“obdarta dusza w całej nędzy”). По-іншому зінтерпретував перекладач і завершальний двовірш поезії – “Тільки вітер в Книзі спостережень Перелистуватиме віки”. У польському варіанті – “Jeno wiatr w Spoztrzezeń Boskich Księdze Będzie wciąż przerzuczał stopy stron”. Можливо й не міг по-іншому. Вірш написаний 1933-го, переклад надрукований 1936-го. “Книги спостережень” ще не було, тобто вона тільки народжувалась, однак рядок вірша свідчить про її існування у свідомості й душі поета як символу того вічного й незнищеного, що залишає по собі митець. Перекладач не міг тоді прочитати цей підтекст. Тому Книга спостережень була прочитана ним як Книга Божих Спостережень у значенні книги вічності. К. Симонолевич намагався адекватно відтворити не тільки зміст, але й передати особливості форм маланюкового вірша, його рими та ритміку.

Цікаві своїми художніми пошуками переклади поезій Євгена Маланюка, виконані Юзефом Лободовським. В інтерпретації “Напису на книзі віршів” зберігаються ключові елементи авторської думки – “імператор строф”, “збурений Батурин”, “смертники”, “дифірама дійсності”, обігрується символіка “стилета і стилоса”. Проте лаконіч-

не та ємке означення “залізних” (“імператор строф”) передається дещо розмитим “strof imperator, co jak grom”. Семантичний потенціал порівняння “co jak grom”, застосованого замість означення “залізних”, набагато вужчий. Перекладачеві вдається відтворити ямбічний ритм оригіналу, передати чуттєву й смислову напруженість.

У перекладі вірша “13 листопада 1920 року” Юзеф Лободовський чорними та кривавими фарбами й емоційно забарвленою лексикою намагається передати картину руїни, яку малює поет в оригіналі. Постає традиційний для Маланюка хронотоп степу із численними історичними алюзіями – “jęczał step”, “echo zaporoskiej «Sławy»”, “hordy ze wschodu”, “ostrych czapek tatarskich”, “z błękitnego Donu” і т. д. Зберігаються й ключові змістові лексеми завершальної частини поезії – “chaos”, “apokalipsa”, “piekło”. Нерівномірна ритмомелодика оригіналу, в якій основу складає стопа анапесту з частими відхиленнями, у перекладі більш чітка – анапест майже без порушень ритму (відступ в останній строфі).

Досконалим можна вважати і переклад фрагментів вірша Євгена Маланюка “Прозріння”. Юзефу Лободовському вдається передати всю історіософську глибину оригіналу, вибудовану на історичній аналогії з Елладою та Римом, нищівний викривальний пафос, спрямований на адресу завойовника – Росії, через біблійні ремінісценції утвердити оптимізм майбутнього відродження після Божого суду. Зберігається чіткий ямбічний ритм. У своїй поезії Маланюк жодним словом не згадує Україну, однак глибокий підтекст ні в кого не викликає сумніву у тому, що автор говорить про рідну землю. У перекладі Лободовський уживає єдиний раз присвійний займенник “моя” (“scytyjskiej mej Hellady”), якого немає в оригіналі, очевидно, щоб підкреслити той прихований національний зміст вірша.

Євген Маланюк поряд із Т. Шевченком за кількістю друкованих поезій був найпопулярнішим українським поетом у міжвоєнній Польщі. Принаймні про це свідчить той факт, що його поезії можна зустріти практично в усіх виданнях, які взагалі друкували твори української літератури, у “Вядомосцях Літерацкіх”, “Камені”, “Сигналах”, “Зеті” й ін.

У місячнику “Камена” були опубліковані поезії Є. Маланюка в перекладі відомого майстра поетичного перекладу Казимежа Анжея Яворського. Це “Візія”, “Вечір”, “Закінчуючи”, “Під Новий рік”. Перекладач обрав саме ці ліричні та філософські вірші Маланюка, напевно, не випадково, а згідно зі своїми власними поетичними

уподобаннями. Він досить удаю передає стан самотності й упокоєння в поезії “Вечір”, думки про плинність людського земного тривання в поезіях “Закінчуючи” та “Під Новий рік”. Інтерпретатор надзвичайно точно відтворює всі художні елементи тексту та їх гармонійну цілість, зберігає історичні й міфологічні алюзії, ритміку, мелодику, рими та строфіку.

У місячнику “Околиця Поетув” був надрукований вірш Євгена Маланюка “То був не бій...” у перекладі Чеслава Ястшембця-Козловського, відомого поета та перекладача творів із різних національних літератур. Текст досить складний, наскрізь метафоричний, у ньому через образ катівського гвалту поет осмислює недавні історичні події в Україні. Перекладач відтворює експресивні й натуралістичні деталі вірша: катівський ніж, розп’яття, жіночий гвалт та ін. У синтаксичній структурі він дещо відходить від оригіналу, передаючи в першій строфі непряму мову “Земля гула і кликала буяти, Буяти бунтом в жадобі пожежі” прямою – “*Tętniła ziemia i wołała: «Prowadź! Rozgorzej buntem, własne usyp korce!»*”.¹

У тижневику “Пйон” у 1934 р. був надрукований вірш Є. Маланюка “Перед портретом Мазепи” в довершеному перекладі відомого польського поета й перекладача міжвоєнної доби Юзефа Чеховича. Образ українського гетьмана мужній, піднесений, величний і пророчий, сплетений із численних історичних алюзій.

Елегійну тональність та сумні ліричні рефлексії, нав’язні польською столицею, у вірші “Біля пам’ятника Міцкевичу” досконало передав у польському перекладі Юліан Тувім, який був надрукований у 1933 р. в тижневику “Вядомосці Літерацке” під назвою “Варшава”.

Багато поезій Євгена Маланюка друкувалось у двотижневику “Зет” упродовж 1932–1936 рр. в інтерпретації різних авторів – Генріка Заславського (псевдонім Юзефа Чеховича), Людомира Рубаха, Чеслава Ястшембця-Козловського. Це “Думи мої, думи...”, “Чорне серце”, “Напис на книзі віршів”, “Вавилон був і Ассирія...”, “Невимовне”, “Вічне”, “Спогад”, “Ще сяє день...”, “Українські візантійські очі...”, “Візія”.

Із українських поетів 20–30-х рр. творчість Є. Маланюка була представлена польському читачеві найширше, очевидно, з багатьох причин. Насамперед його поетичні збірки виходили за межами

¹ На хвилі доби : хрестоматія польської літературної періодики 20–30-х років ХХ ст. / упорядкув., вступ. ст. та пер. із пол. С. І. Кравченко. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – С. 310–311.

Радянського Союзу й були доступні повною мірою, тоді як твори українських митців із того боку Збруча, як і будь-яка інша інформація, важко пробивалися через залізну завісу кордону. Євген Маланюк у 30-ті роки жив у Варшаві, співпрацював із багатьма польськими часописами, мав особисті контакти із польськими письменниками та журналістами, користувався авторитетом серед польської інтелігенції й української еміграції. Його погляди були близькими до ідей польського прометейського руху. Перекладачами були представлені польським читачам поезії Маланюка, які розкривали його і як борця, і як лірика, і як історіософа.

Із-поміж поетів української еміграції увагою польських перекладачів та періодичних видань наділена також поезія Олега Ольжича. У бюлетені були надруковані його вірші “Долини падають”, “Заходить сонце”, “Монастир”, “Ганнібал в Італії”, “Дванадцять літ кривавилась земля...”, “На трьох горбах під знаками орла...”, “Новобранець”, “Скільки сонця ллється...”, “Пророк”, “Акваріум”, “Змій” у перекладі Юзефа Чеховича, К. Б., Чеслава Ястшембця-Козловського, Юзефа Лободовського. У місячнику “Камена” опубліковані поезії “І вірити, і прагнуть...”, “Поворот”, “Присвята”, “Скільки сонця...” в перекладах К. А. Яворського та Ю. Чеховича, у тижневику “Пйон” вірш “Полісся” в перекладі Ю. Чеховича, у двотижневику “Зет” – “Новобранець”, “Напинайте рогожі вітрил”, “Риплять і квилять”, “Приходили”, “Візія”, “Присвята” в перекладах Юзефа Чеховича.

Із митців радянської України найбільше захоплення польських перекладачів та критиків викликала рання творчість Павла Тичини. На сторінках журналу “Камена” вона представлена віршем “Як упав же він з коня” (1933–1934, № 7) і поезіями філософського характеру: циклом “Сотворіння світу” у четвертому числі 1935 р. та першою частиною “Плачу Ярославни” в дев’ятому числі 1938 р. в інтерпретації К. А. Яворського, який уже в 30-ті роки ХХ ст. вважався неперевершеним майстром художнього перекладу.

Цикл “Сотворіння світу” був написаний 1918 р. та увійшов до збірки “Плуг”. Він не пов’язаний із конкретним соціально-історичним часопростором України. Фактично це триптих, перша частина якого відтворює доісторичний, прадавньо-міфологічний пласт людського буття. Друга частина також сягає старозавітних міфів, хоча змальовує початковий етап власне історії людства. У третій частині в доволі узагальнених образах постає сьогодення, назване поетом, очевидно не випадково, “днем передостаннім” (“dzień przedostatni”). Надзвичай-

но точно відтворена перекладачем як строфічна будова, ритміка й інтонація, так і думка, філософський дух поезії¹. Особливо – змістова неоднозначність третьої частини циклу, в якій змальована світова революція, проте названа “днем передостаннім”, що стосується всіх учасників описаних подій і певним чином відбиває ставлення автора до них.

Візьмім, візьмім на гострі леза!
Всім краям –
Марсельєза!
День передостанній.²

Na ostrzu pik wawrzynu wianki!
przez wszystkie świat –
Marsyljanka!
Dzień przedostatni.³

“Плач Ярославни” датується поетом 1923 р. і входить до збірки “Вітер з України” (1924). Вірш складається із двох частин: перша є переспівом (не перекладом, бо Тичина відходить від змісту оригіналу) плачу Ярославни зі “Слова о полку Ігоревім”, а друга – інтерпретацією сучасних поетові подій. К. Яворський подає в “Камені” лише першу частину поезії, яка за своїм змістом звучить набагато трагічніше ніж триптих “Сотворіння світу”.

Використовуючи структуру плачу, поет показує, як княгиня почергово звертається до князя, до вітру та Дніпра, однак щоразу думка давньоруського плачу переходить у трагічні передчуття сучасних для Тичини подій.

“Прислухається княгиня – тільки сніг,
тільки сніг та сніжок,
та за полем та за лісом
голод – голосок...”⁴

Хвилеподібність поетичного звучання тичинівського тексту прагне відтворити перекладач як за рахунок адекватної строфічної будови, так і аналогічною довжиною рядків та синтаксисом.

¹ Poezja ukraińska w spolszczeniu Kazimierza Andrzeja Jaworskiego // Kamena. – 1935. – № 4. – S. 70.

² Ранні збірки поезії Павла Тичини / пер., передмова від перекладача і примітки Михайла Найдана ; передмова Віктора Неборака. – Л. : Літопис, 2000. – С. 170.

³ Poezja ukraińska w spolszczeniu Kazimierza Andrzeja Jaworskiego // Kamena. – 1935. – № 4. – S. 70.

⁴ Ранні збірки поезії Павла Тичини / пер., передмова від перекладача і примітки Михайла Найдана ; передмова Віктора Неборака. – Л. : Літопис, 2000. – С. 306.

“Батька війна!
Матері’ма!
Хто пооре, хто засіє? –
А – а!”¹

“Wojna, tatku
Matki brak!
Kto zaorze, kto zasieje? –
Tak – tak!”²

Трагічного звучання надає поезії тричі вжитий як рефрен після змістово цілісних строф рядок “Ой, яка пустеля” (“Ach, jaka pustka zieje”), який стає своєрідним емоційним містком між плачем давньоруської княгині й сучасними подіями. Нам не відомі критерії відбору текстів для перекладу. Обидві поезії, обрані К. Яворським, не були хрестоматійними творами Тичини, проте мають історіософські витоки, демонструють глибину думки автора й водночас новаторську поетичну форму.

У бюлетені впродовж 1932–1935 рр. були опубліковані такі його твори, як “Там тополі у полі...”, “Іще пташки...” в перекладі Євгенія Житомирського, “Сонячні кларнети”, “І буде так...” у перекладі К. А. Яворського, “Мадонно моя” в перекладі Богдана Лепкого, “За-кучерявилися хмари”, “Сонячні кларнети” в перекладі К. Нерівного та “На майдані” в перекладі Олександра Баумгардтена. Двотижневик “Зет” також присвячував свої сторінки поезії Павла Тичини – “Війна”, “Не дивися так привітно...” і “Мадонно моя” надруковані в перекладі Ю. Чеховича, “Плуг” і “Месія” – у перекладі К. А. Яворського.

Поезії в прозі Ольги Кобилянської були представлені польському читачеві лише раз у тижневику “Biuletyn Polsko-Ukraiński” під назвою “З творів Ольги Кобилянської” (1933, № 20). Переклади виконані відомим українським письменником Богданом Лепким, який досить плідно працював на ниві польсько-українського літературного діалогу. Його поетичні інтерпретації оцінювалися критиками по-різному, проте він зробив дуже багато для знайомства польського читача з українською класичною та новітньою літературою.

Палітра імен, представлених у польській періодиці, звичайно не давала повної картини літературного процесу в Україні, як і не могла вповні представити творчість кожного окремого автора, проте давала уявлення про різні ідейно-стильові напрями в літературі, змістові та формальні пошуки й новації. Українську поезію перекладали яскраві літературні постаті польського міжвоєнтя, яким українська культура була близькою біографічно або духовно.

¹ Ранні збірки поезії Павла Тичини / пер., передмова від перекладача і примітки Михайла Найдана ; передмова Віктора Неборака. – Л. : Літопис, 2000. – С. 306.

² Tuczyna P. Płacz Jarosławny / P. Tuczyna // Kamena. – 1938. – № 9. – S. 30.

Чеслав Ястшембець-Козловський – відомий польський поет і перекладач першої половини ХХ ст., автор рефлексійно-релігійної лірики та перекладів із російської, французької, англійської, сербської й інших слов'янських літератур. Перекладав твори Т. Шевченка, Є. Маланюка, О. Ольжича, Юрія Клена та інших українських поетів. Крім відомих імен українських митців, перекладав і менш знаних західно-українських поетів – І. Наріжну, Б. Сварожича, В. Сурмача й ін.

Казимеж Анжей Яворський – поет, перекладач, член літературної групи “Рефлектор” і редактор місячника “Камена”. Перекладав із французької, італійської, російської, білоруської й інших літератур. З української перекладав поезію П. Тичини, Є. Маланюка, О. Ольжича.

Юзеф Чехович (псевдоніми Генрік Заславський та Юзеф Сурмач) – автор візійно-символічної лірики й виразник філософії катастрофізму, драматург і прозаїк, засновник часопису “Пюро”, перекладав П. Тичину, Є. Маланюка та інших українських поетів.

Юліан Тувім – один із засновників групи “Скамандр”, поет і перекладач зі слов'янських літератур. Підтримував дружні стосунки із Є. Маланюком, поезію якого перекладав польською мовою.

Символічною постаттю для польсько-українського діалогу у ХХ ст. був Юзеф Лободовський, творчість якого інспірована темою України. Їй присвячувалися поезії, проза, публіцистика. З української перекладав Є. Маланюка, Н. Лівицьку-Холодну, О. Ольжича, Ю. Клена й інших авторів.

Євгеній Житомирський – поет, перекладач і публіцист. Автор численних поетичних збірок та прозових творів. З української літератури перекладав П. Тичину, М. Рильського, Є. Маланюка й ін.

Образ української поезії у польській літературній пресі 20–30-х рр. створений не тільки досконалими інтерпретаціями художніх текстів, але й низкою літературно-критичних і публіцистичних виступів.

Популярними були огляди літературного процесу в Україні, у яких публіцисти аналізували провідні тенденції розвитку української поезії, розглядали розвиток української літератури в умовах тоталітарного режиму тощо. Такі тексти друкували “*Biuletyn Polsko-Ukraiński*”, “Зет”, “Камена”, “Вядомосці Літерацке” та інші періодичні видання.

У 1932 р. двотижневик “Зет” представив інформаційний огляд “*Od Kotlarewskiego do Tyczyny*” (“Від Котляревського до Тичини”), підписаний, напевно, псевдонімом *Wł. Mihał*. Автор аналізує український літературний процес від початку ХІХ ст. до 20-х років ХХ ст.

Коротко, але влучно робить акценти на найважливіші тенденції та ключові постаті. ХІХ ст. критик називає періодом “боротьби за свою духовність”, а “творцем літератури” Івана Котляревського. Розглядаючи попередників Т. Шевченка, вважає “найцікавішим ліричним поетом” того етапу Амвросія Метлинського. Фундаментальну роль в українській літературі ХІХ ст. він віддає, безперечно, Тарасу Шевченку. Зупиняючись на постаті Великого Кобзаря, автор пише: “Шевченко – як Міцкевич у поляків, світив натхненним серцем любові і зігрівав сонцем надії”.¹ З-поміж наступників найбільш цінує теоретичний набуток і громадську діяльність М. Драгоманова та культурну спадщину Івана Франка. Розглядаючи українську поезію початку ХХ ст., наголошує на технічних здобутках М. Вороного, В. Щурата, Б. Лепкого. “Найбільш обдарованою” серед їхнього покоління називає Лесю Українку. З-поміж покоління ліриків 20–30-х рр. “найталановитішим” вважає П. Тичину.² Ескізний характер тексту давав можливість у невеликому обсязі подати найважливішу інформацію про головні етапи становлення національної літератури та найяскравіші постаті, які відіграли вирішальну роль у її піднесенні до рівня світової.

Юзеф Лободовський у статті “Молода українська поезія”, надрукованій у тижневику “*Biuletyn Polsko-Ukraiński*” (1938, № 25), розглядав суспільну роль української літератури міжвоєнного періоду як вирішального чинника національно-духовного самоствердження народу. На відміну від попереднього автора, Ю. Лободовський не ставив за мету познайомити читачів із провідними тенденціями й ключовими посталями. Ішлося про важкі умови розвитку української літератури майже упродовж усіх її історичних етапів, жакливі умови боротьби за своє існування, які, на переконання автора, не мали аналогії в культурі Європи. На початку статті публіцист аналізує історичну ситуацію, яка склалася в українському суспільстві у два останні століття й породила не тільки зрадників та ренегатів, а ціле явище “гоголівщини” – масовий комплекс “малоросійства”. Юзеф Лободовський оцінює це як трагедію нації: “Найталановитіші, найгеніальніші люди ставали здобиччю всеросійської імперської культури, тоді, коли на полтавських і чернігівських хуторах панував спокій малоросійської провінційної тиші, а в ній догоряли різні мертві душі сонного

¹ Mihał Wł. Od Kotlarewśkoho do Tyczyny (szkic informacyjny) / Wł. Mihał // Zet. – 1932. – № 2. – S. 4.

² Там само.

покоління вегетації та безсилля”.¹ Цей трагічний духовний спадок мусив подолати український народ, тому його завдання були набагато складнішими, ніж завдання будь-якого іншого народу в ситуації поневолення, бо вибороти зі зброєю в руках свою державність було недостатньо. Треба було пройти складний процес духовного очищення від чужоземного бруду, повернення до своїх власних неспотворених витоків, переборення всіляких чужорідних комплексів. Виходячи із такої історичної ситуації, Юзеф Лободовський формулює завдання молодій українській літературі, особливо поезії. “Постулат національної служби” він вважає найпершим глибоко обґрунтованим, життєво необхідним і природним. Аналізуючи головні шляхи розвитку української літератури, публіцист традиційно бачить їх у парадигмі “Схід-Захід”. Причому він переконаний, що відірвання від сходу і єдність із заходом, із “універсальною римською культурою Заходу”, є органічними, виникають із українського культурного ренесансу. Ю. Лободовський наводить ряд прикладів, що слугують доказами спорідненості української культури із західною та прагненням відірватися від тиску сходу. Вони є навіть в українській радянській літературі попри ліквідаційні зусилля більшовицької влади. Керманічем таких тенденцій вважає Миколу Хвильового, а старійшиною тогочасної української поезії Євгена Маланюка. Критик не розглядає творчість окремих постатей, аналізуючи спрямування, мотиви та специфіку української поезії міжвоєнної доби. Його стаття має історіософський характер. У ній українська поезія розглядається крізь призму боротьбистських, державотворчих та націостверджуючих процесів. “Що найважливіше, це є поезія високої творчої напруги і моральності. В її ритмі, в її неспокої відчувається звіриний потяг творення, здобуття власної постави, власного морального скелета, відірвання від влади трагічного минулого, котре в неволі тільки уміло жалітися і вводити в оману”,² – підкреслював Юзеф Лободовський. Публіцист захоплюється оптимізмом, героїзмом, ідейністю “в найкращому сенсі цього слова” молодій українській поезії.

У другій половині 30-х років деякі польські літературні видання звернули увагу на творчість молодих західноукраїнських поетів. П’ятнадцятий випуск бюлетеня за 1938 р. надрукував поезії І. Наріж-

¹ Łobodowski J. Młoda poezja ukraińska / J. Łobodowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1938. – № 25. – S. 268.

² Там само. – С. 269.

ної, Б. Сварожича та інших у перекладах Ч. Ястшембця-Козловського. У 1936 р. (№ 6) літературний місячник “Камена” опублікував огляд Александра Баумгардтена “Молода українська поезія у Львові”, де презентував творчість Святослава Гординського, Богдана Кравціва, Анатолія Курдидика, а також уже відомого на той час Богдана Ігора Антонича. Текст ілюстрували польські переклади поезій молодих митців. У публікаціях часопису за 1937 р. цей ряд авторів доповнився іменами Григорія Косяченка, Олега Ольжича, Мирослава Капія та ін. А. Баумгардтен називає Львів “доволі своєрідним осередком українського культурного життя”.¹ Місто було найбільшим центром української культури в Польщі. Тут існувала велика кількість наукових, літературних і релігійних, у тому числі дитячих видавництв. Молоді митці мали підтримку громади міста й можливості для свого росту. Звичайно ж, для автора статті умови їх творчості видавалися надто райдужними. Порівнюючи польський та український Львів, А. Баумгардтен вважає його польську громаду менш діяльною й творчою. Серед нових яскравих індивідуальностей, які виростили за останні роки, автор особливо виокремлює Б. І. Антонича, А. Гаврилюка, С. Гординського та їхні нові збірки поезій. У кожному вбачає якусь особливу, властиву тільки йому рису. “Зелень і сонце, а в середині молитва людського серця. Це Антонич і його вірш”,² – пише критик. Поетом-самітником він називає Б. Кравціва та відзначає “слов’янськість” поезії А. Курдидика. Ілюстраціями думок критика слугували переклади поезій названих авторів, уміщені після нарису.

Непроста доля таланту Павла Тичини, який мав значний авторитет серед польських критиків, його відносини із радянською владою розглядалися в публікації “Tragizm poety”, надрукованій у 4 числі двотижневика “Зет” за 1932 р. Автор окреслює роль П. Тичини в розвитку сучасної української поезії та простежує лінію його творчості. Він пише: “Саме від нього почалася нова поезія цього народу, поезія величі боротьби за землю, за себе, за державу і міф”.³ Як і інші польські літературні критики, невідомий автор найвищим досягненням митця вважає збірку “Сонячні кларнети”. Її оцінює досить пафосно й експресивно: “У тих віршах шаліють асонанси, ономапої, алітерації, як блискавиці чистої лірики. Пластичні форми

¹ Baumgardten A. Młoda poezja ukraińska we Lwowie / Aleksander Baumgardten // Kamena. – 1936. – № 6. – S. 107–108.

² Там само. – С. 109.

³ Tragizm poety // Zet. – 1932. – № 4. – S. 4.

Тичина тлумачить по-своєму, на звук, а звуки громадить в кришталеві гори... Збудився античний розмір, десь зник так званий вільний вірш, залишилися «шумливі», «дзвонливі», співаючі стихії, перетворені поетичною силою в музичні періоди і нерівномірні строфи...»¹ Однак головна мета автора статті полягала в тому, щоб з'ясувати витоки «трагізму поета». Він намагається їх відшукати в суспільно-політичній ситуації, яка склалася в радянській Україні, в природі й сутності авторського «я» митця. Причина трагічної творчої долі поета, на думку автора, полягала в суперечності його внутрішнього світу – «Свідомість митця гнала Тичину до заперечення самого себе...». Простежуючи на прикладі поетичних збірок етапи його еволюції, автор найбільшу проблему Тичини бачить у «диспропорції між тим, чим міг бути, і тим, чим хотів бути». Свої роздуми завершує несподіваним літературним зіставленням: «Бурхливе внутрішнє життя поета зірвалося водоспадом. Як Рембо покинув вірші і рушив у Африку в край караванів, багатств і гандлю, так Тичина повірив більшовизму і пропав без останку в суспільній праці на Радянській Україні... Електричність може бути перуном, електричність може і в ліхтариках світити».²

Вагому частину інформації про розвиток української поезії несли читацькій аудиторії рецензії. Поява нових поетичних збірок зазвичай відразу мала відгос на шпальтах періодичних видань. У 1932 р. кварталник «Всхуд» надрукував у рубриці «Рецензії» відгук Е. Гуторевича на книгу Є. Маланюка «Земля і залізо» під назвою «З молоді української поезії». Рецензію Чеслава Ястшембця-Козловського на поетичну збірку «Земна мадонна» під назвою «Поезія Євгена Маланюка» опублікував двотижневик «Зет» у 1934 р.

Тижневик «*Biuletyn Polsko-Ukraiński*» мав постійну рубрику «Рецензії та полеміки». Упродовж 1932–1938 рр. представили багато нових поетичних збірок. У 1935 р. (№ 4) «Лірична рецензія» знайомила із поетичним доробком Н. Лівицької-Холодної «Вогонь і попіл». Повне видання творів Тараса Шевченка під рубрикою «З нових видань» презентували упродовж 1935–1938 рр., нові поетичні збірки Б. Кравціва, О. Ольжича, С. Гординського та Я. Дригинича під традиційною назвою «Серед поетів» у 1935 р. (№ 46).

Літературний місячник «Камена» свої відгуки й рецензії на нові видання постійно друкував у рубриках «Українська хроніка» або

¹ Tragizm poety // Zet. – 1932. – № 4. – S. 4.

² Там само.

“Слов’янська хроніка”. Досить ретельно надавалась інформація про зміст нових випусків українських літературних періодичних видань у Польщі – “Ми”, “Дажбог”, “Назустріч”, “Вістник”. Редакція частково висвітлювала зміст публікацій польської преси, пов’язаних із слов’янськими, у тому числі й українською літературою. У поле зору потрапляли “*Biuletyn Polsko-Ukraiński*”, “Зет”, “Всхуд”, “Вядомосці Літерацке”, “Львув Літерацкі” та ін.

Безперечно, наведені приклади перекладів української поезії, критичних і публіцистичних виступів не вичерпують усіх аспектів презентованого поетичного діалогу. Польські письменники за посередництвом літературних періодичних видань виступали і суб’єктами, і водночас каталізаторами польсько-українського міжкультурного обміну, який у 20–30 рр. ХХ ст. набув широти й нової якості. Особливу роль у його розвитку відіграли такі постаті, як К. А. Яворський, Ю. Чехович, Ч. Ястшембець-Козловський, Є. Браун, Ю. Лободовський та ін. Із-поміж українських імен найбільший внесок у розвиток міжкультурних відносин зробили П. Зайцев, Б. Лепкий, Є. Маланюк й ін. Взаємне духовне збагачення обох народів тривало попри складні суспільно-політичні обставини. Зіставляючи умови розвитку української літератури в 30-ті роки на радянських теренах і в Польщі, прийдемо до однозначного висновку про те, що в II Речі Посполитій українці мали можливості для свого духовного розвитку. Не було бажаного фінансування чи хоч би якоїсь матеріальної підтримки польського уряду, проте принаймні тут українська інтелігенція не зазнала цілеспрямованого фізичного знищення й політичних переслідувань, які спостерігаємо в радянській Україні.

3.3. Шевченкіана на шпальтах літературних видань

Із українських класиків, які мали найбільший авторитет і часто друкувалися в польських періодичних виданнях міжвоєнтя, поза всяким сумнівом, на першому місці за кількістю публікацій та глибиною осягнення творчої індивідуальності – постать Тараса Шевченка. Березневі випуски часописів, якщо не повністю, як наприклад еміграційні українські, то окремі сторінки присвячували життєвому шляху й творчості великого Кобзаря. Насамперед це були переклади поезії, літературна публіцистика, рецензії на нові видання і т. д.

До творчості Т. Шевченка постійно зверталася редакція тижневика “*Biuletyn Polsko-Ukraiński*”, який виходив у Варшаві в 1932–1938 рр.

за редакцією В. Бончковського. На його сторінках найчастіше з'являлися твори поета в польських перекладах. За весь період було надруковано більше двох десятків віршів. До поезій українського Кобзаря зверталось багато письменників. Авторами польських інтерпретацій були Владислав Сирокомля, Сидір Твердохліб, Станіслав Грудзінський, Єжи Погоновський, Роман Гамчикевич, Зоф'я Войнаровська, Павло Зайцев, Богдан Лепкий, Чеслав Ястшембець-Козловський, Константи Думанський. На шпальтах часопису друкувалися літературно-критичні статті, різножанрова публіцистика про життя та творчий шлях, неодноразово презентували порівняльні студії про зв'язки митця із польською культурою.

З інших польських видань поезії Шевченка друкував місячник "Камена", двотижневик "Зет", подекуди видання "Всхуд" та "Околіца Поетув". Інформаційні й аналітичні статті, рецензії, звіти та повідомлення, присвячені творчості великого Кобзаря, друкували "Кур'єр Літерацко-Наукови", "Пшегльонд Вспулчесни", "Мархолт", "Нурт", "Пйон", "Вядомосці Літерацке", "Всхуд" й ін.

Статистичну першість у висвітленні творчості Тараса Шевченка, безперечно, посідав "Biuletyn Polsko-Ukraiński". Найбільше публікацій припадає на 1932–1936 рр., особливо на ювілейний 1934-й. Із-поміж поезій, які найбільше цікавили перекладачів, переважають ліричні, елегійні та філософські тексти – "Думи мої...", "Молитва", "Заповіт", "Доля", "Мені однаково...", "Самому чудно...", "Минули літа...", "Не завидуй багачеві...", "Лічу в неволі дні і ночі..." й інші. Серед ліро-епічних творів були перекладені "Стоїть в селі Суботові", "На вічну пам'ять Котляревському", "Перебендя". На сторінках бюлетеня найбільше перекладів Шевченка польською мовою друкували Богдан Лепкий і Чеслав Ястшембець-Козловський.

Над перекладами поезій Т. Шевченка також працювали відомі польські поети Казимеж Анжей Яворський та Тадеуш Бохенський. У 1933 р. (№ 7) в місячнику "Камена" був надрукований чудовий переклад К. А. Яворського вірша "Заповіт". Сьомий випуск часопису за 1936 р. окрему рубрику присвятив 75-річчю з дня смерті Тараса Шевченка. Були надруковані дві поезії митця в перекладах Тадеуша Бохенського. За детального зіставлення формального та образного аспектів перекладних й оригінальних текстів можна побачити високу професійність інтерпретатора.

Перша поезія, яка подається в польському варіанті під назвою "Modlitwa", а в українських виданнях творів Т. Шевченка відома як

“Минають дні, минають ночі...”,¹ належить до періоду “Трьох літ” і датується груднем 1845 р. Друга поезія – чотиривірш “І день іде...” (“I dzień idzie...”) – емоційно співзвучна першій, написана Кобзарем в останній рік життя і датується листопадом 1860 р. Поезії пов’язані між собою наскрізною думкою про марність і драматизм земної долі людини.

Перший вірш має своєрідну метричну структуру та ритміку. Йому притаманна поліморфність.² Початкові два катрени написані чотиристопним ямбом із чергуванням жіночої й чоловічої рим.

Минають дні, минають ночі,
Минає літо. Шелестить
Пожовкле листя, гаснуть очі,
Заснули думи, серце спить,
І все заснуло, і не знаю,
Чи я живу, чи доживаю,
Чи так по світу волочусь,
Бо вже не плачу й не сміюсь...³

У наступній частині вірша відбувається перехід до неklasичної метрики, яка за кількістю міжнаголошених складів має ознаки тактовика, проте під час детального аналізу наступних 24 рядків спостерігаємо наявність одного головного наголосу на 4-складову групу та двох на 6-складову групу, впорядкування кількості наголосів у просодичних періодах по два на ритморяд, наявність рими, глибокої паузи, зумовленої цезурою, повторів, окликів, запитань, інверсії. Усі ці риси, за словами Н. Костенко, притаманні акцентному віршу шевченківського типу⁴.

Доле, де ти? Доле, де ти?
Нема ніякої!
Коли доброї жаль, боже,
То дай злої! злої!

¹ Шевченко Т. Твори у п’яти томах. Т. 1 / Тарас Шевченко. – К. : Дніпро, 1970. – С. 346.

² Костенко Н. Українське віршування ХХ ст. / Наталія Костенко. – К. : Либідь, 1992. – С. 94.

³ Шевченко Т. Твори у п’яти томах. Т. 1 / Тарас Шевченко. – К. : Дніпро, 1970. – С. 346.

⁴ Костенко Н. Українське віршування ХХ ст. / Наталія Костенко. – К. : Либідь, 1992. – С. 102.

У польській інтерпретації перші два катрени повністю відтворюють метрику й ритміку оригіналу.

Mijają dnie, mijają noce,
Kończy się lato: zżółkły liść
Szeleści głucho. Gasną oczy,
Zasnęły myśli, serce śpi...¹

Сталий наголос, притаманний польській мові, дає можливість передати жіночу риму, яка переважає в оригіналі. Та частина шевченківського тексту, що має неklasичну метрику, у польському варіанті більшою мірою тяжіє до ямбічного ритму, який порушується лише в 21–28 рядках. Міжіктовий інтервал становить не більше двох складів, тоді як у Шевченка подекуди він коливається від нуля до трьох складів. Чітка пропорційність довжини поетових рядків (чергування 8-складника із 6-складником) також відтворена більш варіативно – від 10-складника до 5-складника.

Щодо змістового рівня, то варто відзначити точне відтворення емоційно-виражальної суті Кобзарєвої думки. Лише видається не виправданим пом'якшення образу “злої долі” в катрені, який двічі повторюється й завершує поезію.

Доле, де ти? Доле, де ти?
Нема ніякої!
Коли доброї жаль, боже,
То дай злої! злої!

Kędyżeś, dolo? Kędyżeś, dolo?!
Nijakiej nigdzie doli.
Gdy dobrej skapisz, nie szcędź,
Boże, choć tej, co boli!²

Суворе шевченкове “дай злої! злої!”, де емоційно-експресивну функцію виконує повтор, значно зм'якшене польським “tej, co boli” (дослівно “тої, яка болить”). Жодне з існуючих у польській мові значень дієслова “boleć” – 1) щось болить; 2) уболівати, боліти (серцем) за кимось, чимось³ – не віддає всієї глибини шевченкового “злої”.

Друга поезія українського кобзаря – чотиривірш “І день іде, ...” – написана 4-стопним ямбом, а відтворюється польською мовою (можливо також під впливом сталого наголосу) 4-стопним хореїчним ритмом із незначним відхиленням у третьому рядку.

¹ Szewczenko T. Modlitwa / T. Szewczenko // Kamena. – 1936. – № 7. – S. 132.

² Там само.

³ Польсько-український словник / упор. С. Левінська, Т. Старак. – Л. : Світ, 1998. – С. 22.

І день іде, і ніч іде.
І, голову схопивши в руки,
Дивуєшся, чому не йде
Апостол правди і науки?¹

I dzień idzie, i noc idzie
i ująwszy skroń, co pęka,
dziwujem się, że nie idzie
zwiastun prawdy, dobra, piękna.²

Щодо словесних образів, то так як і у вище зазначеній поезії, перекладач у цілому зберігає адекватність образів. Лише в останньому рядку поезії замінює український “апостол правди і науки” на більш універсальний, на нашу думку, образ “zwiastun prawdy, dobra, piękna” (“провісник правди, добра, краси”). Перекладач не використовує існуючі в польській мові слова “apostol” та “nauka”, які надають можливості, хоч і послівного, але в цьому випадку більш точного перекладу останнього рядка. У споріднених мовах можливість послівного перекладу не завжди є проявом низької професійності. Ідентичність значної частини лексичного запасу й подібність граматичних форм створюють для нього передумови.

Прикладом таких можливостей, які використовує в деяких строфах перекладач, є фрагмент із поеми Т. Шевченка “Кавказ” у перекладі Євгенія Житомирського, надрукований у кварталнику “Всхуд” в 1932–1933 рр. (№ 1–2). Двовірш, яким починається і закінчується фрагмент, майже послівно, проте дуже точно відповідно до першотвору, передається в польському варіанті:

“За горами гори, хмарою повиті,
Засіяні горем, кровію політі.”

“Za górami góry, chmurami omglone,
Niedolą zasiane, ludzką krwią zroszone...”³

До поезій Шевченка звертався і відомий своїми численними перекладами з української поезії Юзеф Лободовський. У 1935 р. (№ 14) двотижневик “Зет” надрукував його переклад фрагмента поеми “Гамалія”. Згодом, уже у 50-ті роки, у паризькому виданні “Культура” (1952, № 5) він опублікував переклад фрагмента поеми Шевченка “Сон”.

Неодноразово до творчості Тараса Шевченка звертався відомий полоніст і славіст Єжи Погоновський (1897–1980). Людина високого

¹ Шевченко Т. Твори у п'яти томах. Т. 2 / Тарас Шевченко. – К. : Дніпро, 1970. – С. 366.

² Szewczenko T. “I dzień idzie...” / T. Szewczenko // Kamena. – 1936. – № 7. – S. 133.

³ На хвилі доби : хрестоматія польської літературної періодики 20–30-х років ХХ ст. / упорядкув., вступ. ст. та пер. із пол. С. І. Кравченко. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – С. 362–363.

інтелекту й великих знань, учасник дискусій у міжвоєнній літературній періодиці та багатьох філологічних розвідок.¹ Постійний автор бюлетеня. Тут було надруковано два переклади поезій Т. Шевченка – “Стоїть в селі Суботові” (“Subotów” (1933, № 10)) та “На вічну пам’ять Котляревському” (1934, № 34). Багато працював на ниві польсько-українських культурних відносин. У 1933 р. на шпальтах видання презентував цикл наукових статей під назвою “Шляхами української політичної думки” (№ 18–21). У 1935-му – рецензії “Уласа Самчука: «Волинь»” та “Доктора Голубця: «Братство св. Кирила та Мефодія в Києві»”. У 1936 р. – статтю-рецензію “Гуцульщина в сприйнятті В. Шухевича і Ф. А. Оссендовського”. Автор ряду розвідок про творчість Т. Шевченка. У першому річнику тоді ще місячника “Biuletyn Polsko-Ukraiński” надрукував порівняльну студію “«Заспів» Т. Шевченка в польських перекладах”. У ній Є. Погоновський оцінює творчість Т. Шевченка як “явище переломного значення” не тільки для української, але й для світової літератури.² Він зіставляє три варіанти польських інтерпретацій шевченківського фрагмента “Заспів” (“Думи мої...”) – В. Сирокомлі, С. Грудзінського та С. Твердохліба. Розглядаються змістові та формальні вартості перекладів, точність і адекватність образів, емоційність й експресія, строфіка, рима та ритміка. Дослідник звертає увагу навіть на синтаксичну структуру й відхилення від першотвору в польських перекладах. Є. Погоновський розглядає фольклорні риси поезії Шевченка та намагання зберегти їх в інтерпретаціях. Відзначає в перекладі В. Сирокомлі більше “художності”, у С. Твердохліба “більше ритмічної відповідності”, а “Грудзінський надто дослівний”.³ Темою художньої вартості та технічного рівня перекладів поезії Т. Шевченка займався упродовж багатьох років. У 1935 р. презентував свої міркування на засіданні Українського наукового інституту. Скорочений варіант його доповіді був надрукований у бюлетені в 1935 р. (№ 35) під назвою “Про польські переклади поезій Т. Шевченка”. У своїй студії Є. Погоновський представляє два покоління перекладачів. Насамперед аналізує переклади старшого покоління – Сирокомлі, Гожачинського, З. Людомира, Ленартовича, Совінського з точки зору відтворення народного духу та образності шевченкової поезії, збереження її оригінальної

¹ Słownik badaczy literatury polskiej / red. Jerzy Starnawski. T. II. – Łódź : Wydawnictwo U-tu Łódzkiego, 1998. – S. 359–362.

² Pogonowski J. “Zaspiew” T. Szewczenki w przekładach polskich / Jerzy Pogonowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1932/33. – № 3. – S. 32.

³ Там само. – С. 34–35.

ритмомелодики. Розглядає переклади молодих митців – Даніловського, З. Войнаровської, С. Твердохліба, Шумського, Б. Лепкого й ін.

Знайомство поляків із Шевченком відбувалося не тільки за посередництвом поетичних інтерпретацій. У польській періодиці 20–30-х рр. досить численною була різножанрова публіцистика, присвячена творчості українського поета. Особливо активно друкував такі тексти “*Biuletyn Polsko-Ukraiński*” в ювілейній шевченківській 1934 р. У другому числі тоді вже тижневика опубліковано статтю доктора М. Альтбауера “Вільненські відлуння в житті та творчості Тараса Шевченка”. На початку тексту подаються цікаві й маловідомі історичні факти про давні культурні зв’язки між народами та вогнища української культури у Вільно в XV–XVI ст. Основний зміст складає інформація автора про події та особисті контакти Тараса Шевченка, які пов’язували його із литовською столицею. У другій частині статті автор розглядає вірш, що своїми часопросторовими реаліями пов’язаний із Вільно. У ньому поет змальовує трагічну історію кохання молодого литовського графа до красуні-єврейки, надає цікаву супровідну інформацію про історію створення тексту. Фрагменти поезії, що має романсовий характер, наводяться в польському перекладі Т. Буйницького.

Десятий випуск тижневика “*Biuletyn...*” за 1934 р. майже повністю був присвячений постаті великого Кобзаря. Він відкривався редакційною статтею “Культ Шевченка”, де розглядалося неординарне явище культу Великого Кобзаря, притаманне всьому українському суспільству. Автор намагається заглибитися в його сутність, пояснити передумови, причини й значення для українського народу. Він переконаний, що точка ваги Шевченка в українців не у величезній кількості написаної про нього літератури, а в “дослівному березневому звучанні, постійному і тривалому”, у його об’єднуючій ролі.¹ Розглядаючи “великість” Т. Шевченка, невідомий автор (імовірно й сам редактор В. Бончковський) пише, що вона “полягає власне в універсальності його національних і суспільних ідей, які стояли над класами, партіями, групами і угрупованнями”.² Ця універсальність підносить поета на найвищий рівень духовності й надає вселюдської вартості. Завдяки цьому, на думку автора, комуністам удалося використати твори митця навіть у власних політичних інтересах.

¹ Kult Szewczenki // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – Warszawa, 1934. – № 10. – S. 1–2.

² Там само. – С. 2.

Знаним і авторитетним шевченкознавцем у 20–30-ті рр. у Польщі був український історик літератури, критик і публіцист, професор Варшавського університету, співробітник Українського наукового інституту в Варшаві Павло Зайцев. У польській літературній пресі міжвоєнної, у тому числі й бюлетені, він часто друкував свої літературознавчі студії про творчість Т. Шевченка. Роздуми над інтеркультурним аспектом творчості українського поета продовжила в ювілейному випуску видання за 1934 р. величезна розвідка П. Зайцева “Шевченко і поляки”. Вчений ретельно аналізує біографічні факти зустрічей та знайомств поета із поляками, їх впливи на свідомість і становлення митця, польські мотиви у творчості Тараса Шевченка, їх витoki, інтенції та інтерпретації. Дослідник зосереджує свою увагу на поемі “Гайдамаки”, розглядає її вплив на сприйняття творчості поета польським суспільством. Інтерпретація трагічних подій спільної історії, її необ’єктивне сприйняття польською аудиторією у ХІХ ст., на думку вченого, зумовлене відсутністю “Передмови” в прижиттєвих російських виданнях твору. Цьому питанню автор надає особливої ваги. Не оминає й художні особливості польських перекладів поеми. У своїй праці П. Зайцев приділяє багато уваги взаєминам Т. Шевченка з поляками на засланні та після повернення. Текст насичений біографічними фактами, які наводить автор, спираючись на спогади, щоденники й листи. У стосунках Шевченка з поляками відзначає багато необ’єктивних тверджень, що з’явилися внаслідок упереджених суджень деяких українських істориків і критиків, які за інерцією повторюються їх наступниками. “Деякі українці, друзі Шевченка і його перші біографи прагнули кинути тінь на стосунки Шевченка з поляками. Ці стосунки описувались як використання авторитету Шевченка для якихось польських цілей... Такий погляд часом впливав навіть із щирого переконання, що так було насправді... Вже др. Щурат і Сергій Єфремов у своїх працях довели, що не так було, що об’єктивність вимагає зазначити про те, що були і польські оцінки, які необ’єктивно оцінювали взаємини Шевченка з поляками: одні робили з нього гайдамацького ватажка, інші стверджували абсолютно безпідставно, що «польські письменники першими прославили Шевченка. – писав П. Зайцев – Славу зробив собі Шевченко сам. А що в скарбниці його духу, яку передав поколінням, є перлини і зі скарбів польської культури, то ще більше підносить значення його творчого генія: тіні похмурого минулого не відлякали його, вірив у краще прийдешнє, служив людству під штандартом Добра і Правди,

на засадах яких прагнув побудувати майбутні стосунки обох споріднених, але посварених народів”¹.

Своєрідним продовженням численних роздумів П. Зайцева стала розлога праця українського літературознавця, журналіста й публіциста Лукаша Луціва “Поляки про Шевченка (Тарас Шевченко в польській літературі)”. Тут учений надає не менш цікаву історичну та філологічну інформацію – розглядається польська рецепція малярської й літературної творчості Тараса Шевченка. Від перших прижиттєвих відгуків поетапно розглядаються відгуки друзів, знайомих і ворогів, поетів, критиків, учених та простих пересічних читачів на малярський і поетичний доробок, а також польські переклади його творів. Автор не оминав ні глорифікуючих, ні негативних висловлювань та оцінок. З’ясовував їх можливі причини або витoki. Він відзначає певні сформовані стереотипи – найчастіше негативну оцінку поляків викликали дві поеми “Тарасова ніч” та “Гайдамаки”, де поет торкався дражливих тем складного польсько-українського минулого. Як і П. Зайцев, Л. Луців переконаний, що неадекватне сприйняття польською аудиторією поеми “Гайдамаки” зумовлене відсутністю “Передмови” в усіх російських виданнях. Більшість поляків читали саме такі видання й сприймали твір поверхово, не заглиблюючись у художню та історичну правду, не схоплюючи позицію автора. Учений переконаний, що російські видання свідомо усували “Передмову” до поеми. До того ж за життя Шевченка взагалі не друкувалися його антиросійські твори на теренах Польщі й України, які тоді входили до складу Російської імперії. Вони з’явилися вже після смерті поета і то за межами Росії. Цей факт не давав можливості повно й об’єктивно поцінувати доробок митця. Дослідник мав на увазі історичний контекст. В уявленні поляків Росія була передусім загарбником. Загарбником вона була і для Шевченка. Однак відсутність антиросійських творів поета автоматично ставила його в уявленні польського читача на бік загарбника. Ці обставини зумовили наявність кардинально протилежних за змістом висловлювань.

Л. Луців аналізує відгуки К. Падуха, Л. Совінського (його публікацію називає першою великою оцінкою творчості Шевченка не тільки польською мовою), Г. Баттаглії, Б. Залеського; дискусію в пресі, яка розгорнулася в 60-ті роки XIX ст. і до якої долучилося багато письменників, журналістів, критиків, навіть студентів; художні пере-

¹ Zajcew P. Szewczenko i Polacy / P. Zajcew // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – Warszawa, 1934. – № 10. – S. 20–21.

клади В. Сирокомлі, А. Ю. Гоначинського, Л. Совінського та ін. У статті розглядаються польські оцінки творчості Т. Шевченка, які з'явилися в кінці ХІХ та на початку ХХ ст. Зупиняється на відгуках М. Здзеховського, Ф. Р. Гавронського, С. Томашівського, Т. Міхальського, Е. Колодзейчика й ін. Автор підкреслює актуальність порушених українським поетом проблем для нинішнього (тодішнього – 30-ті роки ХХ ст. – прим. С. К.) вирішення польсько-українських відносин, актуальність заповіту Великого Кобзаря не тільки для українського народу.¹

До надзвичайно цікавих і маловідомих історичних подій можна віднести польську промову на похованні Т. Шевченка в Петербурзі, виголошену студентом Владиславом Хорошевським. Про цей факт розповідається в публікації цього ж таки шевченківського випуску “Польська промова над труною Шевченка”, підписаній криптонімом *b*. Зашифрований автор досить детально розглядає суспільно-історичну ситуацію, яка тоді склалася в Петербурзі, зміст виголошеної промови, її прихований ідейний сенс і значення для всього польського визвольного руху.

Аналізуючи історичні факти, він стверджує, що саме керівництво того польського підпільного “товариства революціонерів” видало розпорядження, яке привело на поховання Шевченка всю “революційну петербурзьку Полонію”² і це був їх перший завуальований політичний виступ проти царату перед початком відкритого протесту. Участь великої кількості поляків у похованні автор розглядає в контексті тодішніх російсько-українських та російсько-польських відносин.

Шевченківське число бюлетеня переповнене ілюстраціями – репродукції малюнків, портрети Т. Шевченка і його друзів. До випуску ввійшли польські переклади поезій: “Заповіту” – Зоф’ї Войнаровської, “Мені однаково...” – Павла Зайцева та вірш Антонія Сови (Едварда Желіговського) “До брата Тараса Шевченка”.

Привертає увагу п’ятнадцятий випуск часопису за 1934 р. публікацією “Кобзар” Т. Шевченка “в латинському алфавіті”.³ Автор

¹ Łuciw Ł. Polacy o Szewczenku / Ł. Łuciw // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – Warszawa, 1934. – № 10. – S. 21–26.

² Polskie przemówienie nad trumną Tarasa Szewczenki // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – Warszawa, 1934. – № 10. – S. 27–28.

³ “Kobzar” T. Szewczenki w alfabecie łacińskim // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1934. – № 15. – S. 5–6.

розповідає дивовижну історію появи “Кобзаря” Т. Шевченка ручної роботи. Розкішно ілюстрований, оправлений у шкіру із золотою оздобою та застібками, переписаний невідомою особою латинськими літерами в польській транскрипції, він був вилучений під час розгрому Кирило-Мефодіївського братства і знову віднайдений в архіві “III отдела” політичної поліції в Петербурзі через 70 років у 1917-му.

Шевченківська тематика на шпальтах бюлетеня не вичерпалася лише ювілейним 1934 р. У 1935 р. Павло Зайцев надрукував свою літературознавчу студію “Дві польські постаті в повістях Т. Шевченка”. У ній розкривається майстерність Шевченка – прозаїка. Дослідник аналізує твори “Художник” і “Варнак”, зупиняється на біографічному та етичному аспектах повісті “Художник”. Розглядаючи повість Шевченка “Варнак”, П. Зайцев з’ясовує походження образу польської панни Магдалени, називає її “історично обґрунтованою” та “програмовою”.¹ Ідеальний образ польської жінки – демократки й народниці з’являється, на думку дослідника, під впливом актуальної тоді жіночої теми в європейській літературі та реальних історичних подій у Польщі. Символічним було навіть її ім’я. Як і в першому творі, образ Магдалени втілював ідеальне уявлення Шевченка про людину. У повісті “Варнак” – про жінку-діячку, якої ще не було в українському суспільстві.

Свої шевченкознавчі студії П. Зайцев друкував і в інших польських часописах (“Пйон”, “Вядомосці Літерацке”, “Всхуд”) та українських виданнях.

До творчості Т. Шевченка постійно звертався у своїй польськомовній публіцистиці Є. Маланюк. У нарисах, статтях й оглядах, які були надруковані в польській періодиці 30-х років ХХ ст.: “Українська література в світлі сучасності” (“Wschód-Orient”, 1932), “Українська поезія останньої доби” (“Wiadomości Literackie”, 1933), “Про українську літературу” (“Przegląd Współczesny”, 1933), “Таємниця Гоголя” (“Wschód”, 1934), “Начерки до типології культур” (“Marcholt”, 1935) та ін., письменник намагався відтворити цілісну картину культурного й літературного процесу в Україні від витоків до сучасності. Розглядаючи етап ХІХ ст., Маланюк завжди детально зупинявся на ролі Т. Шевченка та майже завжди розглядав його в антиномії до Гоголя. Шевченко – виходець із народу, геній національного духу; Гоголь – виходець із української шляхти, символ її

¹ Zajcew P. Dwie postacie polskie w powieściach T. Szewczenki / Paweł Zajcew // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1935. – № 8. – S. 82–83.

деморалізації і занепаду.¹ Високо оцінюючи значення Шевченка для українського духовного відродження, Є. Маланюк з гіркотою писав про жахливу вульгаризацію суті Кобзаря, до якої долучилася як московська, так і українська критика. Він писав: “Вулканічність поезії Шевченка – найполум’яніше до сьогоднішнього дня явище національного демонізму – була піддана, через свою «несвоечасність» з точки зору матеріалістично і соціалістично налаштованої української інтелігенції кінця XIX ст. і під впливом вульгаризуючого псевдошевченківського епігонізму, значному затьмаренню, саме відчуття шевченківського духу було втрачене”.²

Роздуми про фальсифікацію образу Т. Шевченка в досить несподіваному ракурсі розгортає письменник у своїй статті “Два обличчя Тараса Шевченка”, опублікованій у 1933 р. у кварталнику “Всхуд”. Розглядаючи два відомі в шевченківській іконографії варіанти портретів письменника, Маланюк пише: “Перший – це портрет Шевченка чи то в сюртуці (фотографія), чи то в жакеті чи тужурку (автопортрети), з непокритою головою, з проникливим, природнім в своїй простоті поглядом маляра і мудреця. Немає тут ні пози, ні «декоративності», за винятком одного хіба колишнього (з періоду студій у петербурзькій Академії мистецтв) романтичного автопортрету, з головою надто нахиленою вбік, з дещо підкресленим, але напевно щирим (і обґрунтованим) байронізмом”.³ Таким, на думку Маланюка, і був справжній Шевченко в житті. Однак саме цей Шевченко є найменш знаним.

Натомість другий варіант, “дуже популярний у старих виданнях, це Шевченко майже завжди у шапці і, очевидно, в кожусі. Типовим прикладом цього варіанту є популярний портрет пензля Крамовського, який поклав початок численних копій: униз скерований погляд підкреслено сумних очей («народний мученик»), штучність сидячої пози, висока зсунута на бакир бараняча шапка, солодкість травестованої селянськості (навіть – хлопства, мужицтва), це риси того – сказав би – фатального варіанта портрета Шевченка...”.⁴ Цей

¹ Małaniuk E. Poezja ukraińska ostatniej doby / E. Małaniuk // Wiadomości Literackie. – Warszawa, 1933. – № 4. – S. 2.

² Małaniuk E. O literaturze ukraińskiej / E. Małaniuk // Przegląd Współczesny. – Kraków, 1933. – № 132. – S. 2.

³ Małaniuk E. Dwa oblicza Tarasa Szewczenki / E. Małaniuk // Przegląd Współczesny. – Kraków, 1933. – № 140. – S. 366.

⁴ Там само. – С. 366.

портрет, свідомо спопуляризований і дотепер найвідоміший, на думку Є. Маланюка, великою мірою також долучився до фальсифікації та вульгаризації постаті великого Кобзаря. Він заклав у свідомість українців образ стомленого життям селянина похилого віку, тоді як справжній Шевченко помер усього лише в 47 років. Письменник розглядає час і причини появи того портрета, ймовірні обставини, які спричинили його популяризацію, а також ті властивості образу, які він сформував у масовій свідомості. Факти із життя Т. Шевченка Є. Маланюк описує на тлі тогочасних російсько-українських відносин, особистісних контактів і зв'язків поета з російською інтелектуальною елітою та польською громадою.

Оцінюючи велетенську роль Т. Шевченка для України, його часто порівнювали із генієм польської культури Адамом Міцкевичем. Міцкевичівські впливи у творчості Шевченка розглядав Л. Луців у вищезгаданій розвідці. Про спорідненість цих двох митців писав Вл. Міхал в інформаційному огляді “Від Котляревського до Тичини”: “У найтяжчі хвилини зневіри і розпачу світів своєму народові, як Міцкевич, натхненним серцем любові і зігривав благодотворним сонцем надії. Живив його своїм полум'яним духом, виховував, вів...”¹ Духовний геній польського та українського митців, їх переломне значення в історії свого народу розглядала у своїй праці “Шевченко і нарід польський” Г. Бончковська (“Всхуд”, (1931, № 4)).

Відгуки про творчість Т. Шевченка, які друкувалися в польських періодичних виданнях 20–30-х рр. ХХ ст., відрізнялися від радянської критики конкретністю, точністю й доведеністю висловлених оцінок, відсутністю надмірної пафосності, потужною базою фактажу та доказовості. Постаць Великого Кобзаря завжди розглядалася на тлі суспільно-культурних процесів й у контексті духовних інтенцій української нації. Перед польськими читачами розкривалися невідомі сторінки життя і творчості великого українського поета (часто невідомі й самим українцям), якого автори публікацій одностайно оцінювали як генія нації. У суперечливих питаннях намагалися подати різні погляди та підходи. Наскрізна думка більшості публіцистів – давні тісні духовні зв'язки двох споріднених культур – української й польської. Вони виявлялись як на рівні постійних міжособистісних

¹ Mihał Wł. Od Kotlarewśkocho do Tuczyny / Wł. Mihał // Zet. – 1932. – № 2. – S. 4.

контактів письменників, представників інтелігенції, так і на рівні глибинного духовного взаємовпливу двох народів, історичні шляхи яких постійно перетинались або і рухались одним руслом.

3.4. Польська періодика про Івана Франка

Постать Івана Франка не була так званою та популярною в польському суспільстві міжвоєнного періоду, як ім'я Тараса Шевченка. Тут спрацьовували традиційність, стереотип масової свідомості. Великих людей, їх внесок у національну та світову культуру завжди належно поцінують набагато пізніше, після смерті. Так сталося і з Шевченком, і з Франком. У 30-ті роки ХХ ст., коли суспільство оговталось після потрясінь кінця 10-х початку 20-х років, творчість Івана Франка, його велетенський внесок в українську й світову культуру починали поволі усвідомлювати насамперед самі українці. Натомість у польському суспільстві він був майже невідомим пересічному читачеві, за винятком Галичини, де співпрацював із польськими виданнями, мав приятелів серед польської інтелігенції.

Серйозні наукові дослідження зв'язків Франка із польською культурою почали з'являтися вже в другій половині ХХ ст. та на початку ХХІ, у тому числі публікації про співпрацю письменника із польською періодикою. Першою сходинкою в процесі наукового осмислення зв'язків Франка із польською культурою стала книга Г. Вервеса "Іван Франко і питання українсько-польських літературно-громадських взаємин".¹ Про його громадську та журналістсько-редакторську діяльність у другій половині ХХ ст. з'явилося чимало наукових збірників та цікавих монографічних досліджень.²

Співпраця Франка із польськими часописами й інші аспекти польсько-українського діалогу розглядалися у ряді публікацій поль-

¹ Вервес Г. Іван Франко і питання українсько-польських літературно-громадських взаємин / Г. Вервес. – К. : Знання, 1957. – 208 с.

² Див. : Савинець В. К. Іван Франко і сучасна йому педагогічна думка в Галичині / В. К. Савинець. – Л. : Універсвидав, 1961 ; Смаль В. З. Педагогічні погляди Івана Франка / В. З. Смаль. – К. : Рад. шк., 1966 ; Маляренко Л. Л. Іван Франко – редактор / Л. Л. Маляренко. – Л. : Вид-во ЛДУ, 1970 ; Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин : матеріали Міжнар. наук. конф. – Л. : Світ, 1998 ; Мельник Я. З останнього десятиліття Івана Франка / Я. Мельник. – Л. : Львів. держ. ун-т ім. І. Франка, 1999 та ін.

ських і українських авторів. Це статті Г. Паздро,¹ С. Пушак,² М. Нечиталюка,³ О. Католи,⁴ Е. Касперського⁵ та ін.

Відомо, що письменник вивчав, знав, перекладав твори польської літератури, був автором численних літературно-критичних і публіцистичних текстів, у тому числі й польською мовою. У його бібліографії налічується більше як 1000 позицій польською мовою. Друкувався в таких польських виданнях, як “Kurier Lwowski”, “Praca”, “Przegląd Społeczny”, “Ruch”, “Głos”, “Przyjaciel Ludu”, “Myśl”, “Tygodnik Literacki, Artystyczny i Naukowy”, “Lud”, “Ziarno”, “Ateneum”, “Przegląd Tygodniowy”, “Wisła”, “Gazeta Narodowa”. Приятелював із польськими культурними діячами Міхалом Котурницьким, Едмундом Бжезінським, Болеславом Лімановським, Юзефом Данилюком, Антонієм Маньковським, Болеславом Червінський та ін. Був знайомий і товаришував із редакторами й видавцями періодики. Після публікації статті про А. Міцкевича “Поет зради” (про неї йтиметься далі) і перекладу частини “Дзядів”, який був оцінений критиками як невдалий, серед поляків виникла негативна рецепція Франка.

Натомість його контакти із польськими письменниками не переривалися. Листувався з Елізою Ожешко та Яном Каспровичем. Продовжував свої дослідження творчості Г. Сенкевича, А. Міцкевича, Б. Пруса, Ю. Словацького, С. Гоцинського, М. Конопніцької, Б. Залеського й інших польських письменників.

¹ Pazdro G. Współpraca Iwana Franki z petersburskim “Krajem” / G. Pazdro // *Studia polono-slavica-orietalia. Acta litteraria.* – 1955. – № 6. – S. 185–209.

² Пушак С. До питання про співпрацю Івана Франка з польськими часописами / Стефанія Пушак // *Rocznik Europejskiego Kolegium Polskich i Ukraińskich Uniwersytetów.* – Lublin : W-wo UMCS, 2004. – S. 52–55 ; Пушак С. Проблеми українсько-польського діалогу в літературній творчості Івана Франка // *Ukraińskie zbliżenia literaturoznawcze / Стефанія Пушак ; pod redakcją Ihora Nabytowycza.* – Lublin : W-wo UMCS, 2006. – S. 185–192.

³ Див. : Нечиталюк М. До питання про світогляд Івана Франка (нові матеріали) та “Круглий стіл : Іван Франко – публіцист, редактор, видавець” / М. Нечиталюк // *Українська періодика : історія і сучасність : доп. та повідомл. дев’ятої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 28–29 жовт. 2005 р. / НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаніка. НДЦ періодики ; за ред. М. М. Романюка.* – Л. : [б. в.], 2005. – С. 13–27.

⁴ Катола О. “Школа для життя, а не життя для школи” : педагогічні погляди Івана Франка (за матеріалами галицьких періодичних видань) / О. Катола // *Зб. пр. Наук.-дослід. центру періодики.* – Л., 2007. – Вип. 15. – С. 82–86.

⁵ Kasperski E. Problem dialogu w twórczości Iwana Franki / E. Kasperski // *Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин : матеріали Міжнар. наук. конф.* – Л., 1998. – С. 278–283.

У часописі “Kraj”, який виходив у Петербурзі (1882–1909) за редакцією Еразма Пільця (до 1906), І. Франко опублікував 130 статей і художніх творів.¹ Уже тоді висвітлював питання культурного розвитку українців та їх зв’язків із польською культурою. У 1885 р. надрукував статтю “Адам Міцкевич в українській літературі”.² Писав про Ганну Барвінок, Олену Пчілку, Наталію Кобринську, полемізував із польським істориком і філософом Мар’яном Здзеховським щодо творчості Т. Шевченка.

У 80-ті роки ХІХ ст. цілий ряд прозових творів Франка вперше з’явилися польською мовою в часописах “Kur’er Lwowski”, “Prawda” та ін.

Ще за життя письменника вісім його поетичних текстів у перекладах Сидора Твердохліба увійшли до першої польськомовної антології української поезії “Antologia współczesnych poetów ukraińskich”,³ виданої у Львові. Вступну статтю до видання підготував відомий польський письменник Владислав Оркан; у ній він зазначав, що польський читач не знайомий із українською поезією.⁴ Автор статті зробив короткий огляд основних етапів розвитку української літератури, зупиняючись кількома словами на провідних постатях. Про творчість Івана Франка Владислав Оркан писав: “У Галичині від 1876 року розпочинає свою наукову і літературну діяльність Іван Франко. Талант різносторонній і надзвичайно плідний. Можна ствердити: своїми працями і перекладами заклав підвалини сучасної літератури свого народу. Поетичну творчість розпочав згідно тодішньої моди від громадських мотивів, але вершин майстерності досягає в інтимній та еготично-рефлексійній ліриці. В 1905 році він приніс у дар своєму народові чудову поему під назвою «Мойсей»”.⁵ До антології увійшли два фрагменти з поеми “Мойсей”, сонет із “Тюремних сонетів”, дві поезії “Із книги Кааф” та ін.

Питання польської рецепції І. Франка в пресі міжвоєнного періоду майже не висвітлене. Після смерті його ім’я на деякий час відходить на другий план. Актуальними стають питання національно-визвольної боротьби, міжнаціональних відносин, творчість української

¹ Słownik literatury polskiej XIX wieku. – Wrocław, 2002. – S. 445.

² Франко І. Адам Міцкевич в українській літературі / І. Франко // Kraj. – 1885. – № 46. – С. 28–29.

³ Antologia współczesnych poetów ukraińskich. – Lwów, 1911.

⁴ Там само. – С. 12.

⁵ Там само. – С. 14.

еміграції і т. д. Тому й перекладів художніх творів та літературно-критичних і публіцистичних текстів про письменника в польській періодиці 20–30-х рр. дуже мало.

Відомі два переклади його поезій польською мовою, опубліковані в тижневику “*Biuletyn Polsko-Ukraiński*”. Вірш “Рефлексія” (у польському варіанті названий “Важке ярмо твоє”) у перекладі Романа Гамчикевича був надрукований у 1933 р. (№ 14), а вірш “Осінні думи” в перекладі Маруса – у 1935 р. (№ 47).

Поезія “Рефлексія” – це роздуми поета над сумною долею краю та його людей. Вірш песимістичний, бо провідна думка поезії – прижиттєве зневаження найкращих синів землі людською масою. У поезії немає впевненості, що майбутнє буде іншим, однак є прагнення змінити його, висловлене за допомогою лексеми “благаю”. Ключові образи перших двох строф – “важке ярмо”, “не легкий твій тягар”, “хрест”, “затроєний пугар”, “горе й голод”. Епітети несуть найбільше смислове навантаження і втілюють думку автора про стражденну долю митців. Скелет метафоричної схеми тексту складають дієслова – упадаю, допиваю, бігли геть та іменники – ярмо, тягар, хрест, горе, голод. В останній строфі ідея автора передається контекстуальними антитезами: “сіячів” – “брало на глум і на сміх”, “відплата” – “за плодючеє насіння”, “монумент” – “каміння”, “яким обкидувано їх”. Вірш написаний ямбом із чітким чергуванням жіночої та чоловічої рими і п’ятирядковими (6-ти, 5-ти, 4-ри і 3-стопними) строфами.

Перекладач дуже точно передає думку й тональність оригіналу за допомогою адекватних епітетів та метафор. Зберігає ключові образи – “*ważkie jarzmo*”, “*nielekki ciężar twój*”, “*krzyż*”, “*czara zatruta*”, “*głód i nędza*”, “*gnały od siebie*”. В останній строфі намагається побудувати ті ж контекстуальні антитези: “*siewcom twym*” – “*kładło przed nogi szyderstwa kłód*”, “*w odwiecie*” – “*za płodne nasienie*”, “*pomnikiem*” – “*kamienie*”, “*jakiemi... za życia obrzucał ich lud*”.¹ Інтерпретатор дуже чітко відтворює поетову риму. В усіх строфах чергуються 1-й, 3-й і 4-й рядки – жіноча рима, 2-й і 5-й – чоловіча. Однак йому не вдається зберегти рівномірність франкового ямба, який у багатьох рядках замінюється трискладовими стопами.

Перша частина філософсько-елегійного сонета “Осінні думи” перекладена польською Марусом (напевно псевдонім) із максимальним

¹ На хвилі доби : хрестоматія польської літературної періодици 20–30-х років ХХ ст. / упорядкув., вступ. ст. та пер. із пол. С. І. Кравченко. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 448 с. – С. 202–203.

збереженням змісту та форми оригіналу. Відтворено образ могутнього осіннього вітру, який виє, плаче й усе змітає на своєму шляху. Лексико-граматична близькість польської та української мов дала можливість передати ключові стилістичні фігури першотвору: риторичні звертання “осінній вітре”, “вітре мій крилатий!” – “jesienny wichrze”, “wichrze mój skrzydlaty!”; порівняння “мов над сином мати”, “мов хочеш зиму, сон і смерть прогнати” – “jak nad synem matka”, “jakbyś chciał zniszczyć zimę do ostatka”; риторичне запитання “чи й по мені заплачеш, Чи гнівно слід буття завієш мого?..” – “czy po mnie zapłaczesz, Czy gniewnie zdmuchniesz ślad istnienia mego?”.¹ Перекладач зберігає п’ятистопний ямб, перехресну жіночу риму та італійську строфічну будову сонета, які спостерігаємо в оригіналі.

Ці дві перекладені поезії Франка не давали жодного уявлення про велетенський доробок українського письменника, проте демонстрували польському читачеві глибину поетичної думки та майстерність Франка-лірика. Відкривали ще одну маловідому постать сусідньої літератури.

Польська публіцистика 20–30-х рр. про життя й творчість Івана Франка також нечисленна. Відомо кілька публікацій бюлетеня за 1933 та 1934 рр., присвячених постаті українського письменника. В інформаційному відділі тижневика (1933, № 7) зустрічаємо повідомлення “Свято Івана Франка”, у якому подається короткий звіт про події 27-го і 28-го травня 1933 р. у Львові, приурочені 17-й річниці смерті письменника. Текст висвітлює хронологічну послідовність подій – літургія, потім урочиста академія, концерт, продовження академії наступного дня, відкриття пам’ятника на Личаківському цвинтарі, парад численних організацій, товариств, різних делегацій, у якому взяли участь представники ППС (польської соціалістичної партії) та ін. Крізь холодну інформативність рядків звіту все ж подекуди проступали захоплюючі й експресивні висловлювання їх автора. “Сімнадцяту річницю смерті найбільшого українця Галицької землі гідно вшанували земляки відкриттям пам’ятника великому поетові на Личаківському кладовищі у Львові та низкою урочистих подій”,² – повідомляв невідомий автор. Викликав захоплення кореспондента й сам пам’ятник, виконаний за мотивом “Каменярів”: “Сповнена екс-

¹ На хвилі доби : хрестоматія польської літературної періодики 20–30-х років ХХ ст. / упорядкув., вступ. ст. та пер. із пол. С. І. Кравченко. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – С. 203–204.

² Świąto Iwana Franki // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 7. – S. 4.

пресії бронзова фігура з молотом на тлі надто промовистої гранітної скали”¹.

Тему Франка продовжив на шпальтах тижневика “*Biuletyn Polsko-Ukraiński*” Євген Маланюк своїм виступом “Титан праці (пам’яті І. Франка, 1856–1916)”, підписаним криптонімом Е. К. Назва тексту відображає його провідну думку – письменник намагався показати польському читачеві велетенський внесок Франка не тільки в українську, але й у світову культуру. Є. Маланюк надає вражаючу статистику художніх творів, бібліографії, літературно-критичних та наукових праць, завершуючи її таким підсумком: “І кожен том є повновартісним, тривалого нетлінного значення, адже прозу і вірші писав Франко в період своєї напруженої та різносторонньої національної праці, писав розбудовуючи, подекуди як піонер, цілі пласти української культури, що лежали перед ним облогом”². У наступній частині свого тексту автор здійснює огляд змісту томів письменника за жанрами – історична, соціальна й інша проза, види поезії, драми, дитяча література і т. д. Детально подає зміст трьох томів перекладів, перелічуючи всі національні літератури та авторів, яких Франко перекладав. “Що ж це за праця! Скільки ж у тих перекладах таланту і майстерності, та – що найважливіше, скільки смаку й мудрості у виборі творів. Це справжня енциклопедія світової літератури”³ – підсумовував свої міркування Євген Маланюк.

Особливе місце в перекладацькому доробку Франка займав А. Міцкевич. Публіцист зупиняється на цьому питанні детальніше, згадуючи, крім перекладених українською мовою творів, і горезвісну статтю “Поет Зради”, називаючи її “цікава, але дуже дискусійна праця на тему етики валенродизму”⁴.

Є. Маланюк обговорює й питання української рецепції постаті Франка. Протест автора викликали публікації в деяких українських львівських виданнях, які відверто спотворювали духовну сутність письменника, називаючи його атеїстом. Насамперед ішлося про статтю “Провісник більшовизму” (“*Нова Зоря*” (1933, № 39)). Він аналізує і період 80–90-х рр. ХІХ ст. – час, названий самим Франком “в наймах у сусідів”. Розглядає складні стосунки митця із українською

¹ Świąto Iwana Franki // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1933. – № 7. – S. 5.

² Е. К. Tytan pracy (Pamięci Iw. Franki 1856–1916) / Е. К. // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1933. – № 9. – S. 7.

³ Там само.

⁴ Там само.

громадою Галичини та різко негативні відгуки про його творчість у тогочасній українській пресі.

Завершальна частина тексту присвячена співпраці Івана Франка із польською періодикою і його польськомовній творчості. Публіцист подає перелік творів митця, уперше надрукованих польською мовою, оповідає історію появи роману “Лель і Полель” та походження деяких імен персонажів.

Висвітлюючи всі аспекти творчої спадщини українського митця, Євген Маланюк намагався представити польській аудиторії творчість І. Франка в цілому, показати її багатогранність і різноаспектність, тісний зв'язок із польською культурою. Текст насичений філологічною та історико-культурною інформацією. Йшлося насамперед про зацікавлення велетенською постаттю, яка не була об'єктивно й належно поцінована за життя, про подолання негативної рецепції поляків, яка була спровокована його статтею про Міцкевича. Для польської та української громади важливо знати духовних вождів, котрі збагатили своєю працею культурну скарбницю обох народів. Франко належав саме до таких, які стояли поза вузькими межами своєї епохи й несли вселюдські універсальні цінності. Його національна самобутність спиралася на культурно-історичний досвід власного народу та знання і мудрість, засвоєні від інших етносів, серед яких одне з найбільших місць посідав польський. Діалог культур був важливою складовою частиною творчого поступу Франка-мислителя й митця.

У 1934 р. “*Biuletyn Polsko-Ukraiński*” надрукував кілька статей інформаційно-аналітичного характеру, присвячених творчості І. Франка. У 19-му випуску тижневика опублікована стаття Зигмунта Мазура “Поезія Івана Франка”. Це велика за обсягом і досить ретельно виписана праця, у якій автор аналізує поетичний доробок митця, спираючись на існуючі розвідки, статті та дослідження, критичні висловлювання й польські переклади (антологія С. Твердохліба). Поезію І. Франка дослідник розглядає з багатьох аспектів: як живий документ внутрішнього духовного життя митця, як якісно зовсім новий етап у розвитку української поезії, як зброю в боротьбі суспільних ідей, як засіб удосконалення людини та формування нового світу, як заклик до українського народу. У своїх спостереженнях дослідник заглиблюється в сутність, характер і природу франкової поезії, вказує на її змістові й формальні чинники, аналізує провідні мотиви, технічні властивості, улюблені художні прийоми тощо. З. Мазур відзначає

фундаментальність змін, які вніс поет у функціональне призначення поезії: “Франко вдихнув в українську поезію нову силу: наблизив її до реальності та зробив її голосом поточного життя, виразницею думок і почуттів широких верств народу. Водночас запряг її служити великій суспільно-національній ідеї, перетворюючи у зброю боротьби”.¹ Детально розглядає суспільні мотиви та їх ідейні підвалини поезії Франка й приходять до висновку, що “найістотнішим чинником, котрий створив із Івана Франка поета нужди і приниження трудового народу, є його надзвичайно сильна чуттєва реакція на людські страждання. Співчуття набувало для поета розмірів глибокої внутрішньої трагедії, від якої можна було звільнитися тільки шляхом її оприлюднення в поезії. Було це своєрідне відокремлення від себе внутрішніх терзань”.²

Особливою увагою наділяє публіцист поему “Мойсей”, надаючи їй пріоритетну роль не тільки у творчості І. Франка: “«Мойсей» має такі видатні художні якості, що може вважатися найкращим твором української поезії”.³ З. Мазур аналізує структуру і композицію, характер конфлікту, стиль, вірш, ідейний і філософський зміст, ліричний елемент та національний підтекст. Проникливий погляд автора статті легко відділяє ті суспільно-політичні нашарування, які були клеймом часу, і підкреслює безсмертну ідею Франка, яка ніколи не втратить свого значення, а може й актуалізується через століття. Як слова поезії митця, так і оцінки його спадщини польським дослідником, сьогодні – через сто років звучать надзвичайно актуально: “Дивлячись на Івана Франка з перспективи часу, можемо відкинути усе, що було продуктом тогочасних політичних умов, що було пов’язане з певною окресленою партійною програмою чи постало в огнищі боротьби і спадаючої напруги. Тоді залишиться багата спадщина поета, що і сьогодні має бути цінною для українського народу. Тою спадщиною буде ідеалізм Івана Франка, його віра в Людину і власний народ, його людська наука про необхідність гарту духу. Український народ, який переживає сьогодні дуже важку годину своєї історії, потребує такої науки”.⁴

У своїй аналітичній статті Зигмунт Мазур торкається іще однієї досить дражливої для поляків сторінки у творчості Франка – його

¹ Mazur Z. Poezja Iwana Franki / Zygmunt Mazur // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1934. – № 19. – S. 1.

² Там само. – С. 2.

³ Там само. – С. 3.

⁴ Там само. – С. 4.

статті про А. Міцкевича “Поет зради” (1897), яка була надрукована польською, російською та німецькою мовами. Франко звинувачував Міцкевича в неетичності, фальшивості й негативному впливі на суспільство. З. Мазур намагається з’ясувати причини появи того тексту та витoki саме таких критичних оцінок польського поета. Однак стає зрозуміло, що традиційна логіка не здатна пояснити досить суперечливий і неоднозначний крок. Зрозуміло, що проблема вимагає глибокої обсервації, можливо, психоаналітичного характеру. Складається враження, що в ній сплелись як суспільні упередження, стереотипи масової свідомості тої доби і внутрішні психічні суперечності митця, так, можливо, й приховані свідомі порухи сторонніх таємно зацікавлених осіб. На це натякає супровідний коментар редакції.

Зигмунт Мазур намагається переконати читачів, що один короткий текст не може применшити роль і значення Адама Міцкевича для поляків, як і Івана Франка для українців. Тим більше, що тема творчості А. Міцкевича мала своє продовження в критичному дискурсі Франка в зовсім іншому ракурсі. У підсумковій частині своєї розвідки автор зазначає: “Рівень, на який ставимо нашого пророка і нашу національну ідею з його погляду, є таким високим, що можемо трактувати розвідку Івана Франка як працю без значення. Не перешкоджає вона нам об’єктивно поцінувати видатного українського поета, його роль у літературі, його таланти і шляхетний ідеалізм. Нехай радше та справа буде дрібним прикладом, як взаємна гіркота і ціле сплетіння упереджень, які віками нагромадилися в психіці двох братніх народів, повинні бути подолані щирим прагненням до взаємного порозуміння й об’єктивної оцінки взаємних стосунків”.¹

Продовженням міркувань над загадкою появи горезвісної статті Франка стала праця “Франко і Міцкевич (Від «Поета Зради» до «Великої Утрати»)", надрукована в 21 випуску бюлетеня за 1934 р. і підписана криптонімом *Wł. P.* Автор зіставляє дві події в житті Франка – літературного критика – появу статті “Поет Зради” в 90-х роках ХІХ ст. і книги “Адам Міцкевич «Велика Утрата», історична драма з р. 1831–1832 з додатком життєпису А. Міцкевича та вибору його поезій у перекладі на українську мову, видав др. Іван Франко, Львів 1914” у 1914 р. Публіцист розглядає суспільні умови, біографічні факти та фізичний (і психічний) стан письменника в момент появи обох текстів, намагається з’ясувати витoki першого різко негатив-

¹ Mazur Z. Poezja Iwana Franki / Zygmunt Mazur // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1934. – № 19. – S. 4.

ного та другого абсолютно протилежного, піднесеного й позитивного ставлення Франка до Міцкевича. Дає широкий супровідний контекст тих подій – відгуки в польській пресі, оцінки Франка українськими дослідниками, факти біографії, спогади та свідчення очевидців. Автор розвідки намагається побачити внутрішній глибинний зв'язок між цими двома подіями, показати перспективи зовсім не дослідженої теми “Франко і Міцкевич”. Найбільше хвилювала його поява надто необґрунтованої негативної польської рецепції українського письменника, тому звертався саме до польських читачів зі словами: “Робимо це не задля дешевої нездорової сенсації, не задля яких-небудь «випадкових» чи «кон'юктурних» цілей, а в ім'я найглибшої шани і визнання Великої Людини”.¹ Таємницею оповите і походження самої книги “Велика Утрата”, приписаної Франком Міцкевичу. Автор переконаний, що це книга, “до якої варто придивитися ближче і яка категорично не заслуговує на легковажне і подекуди зухвале ставлення до неї з боку громади”.²

Завершувала роздуми над загадкою суперечливого ставлення Франка до Міцкевича на шпальтах бюлетеня публікація Фелікса Захори “Велика Утрата” (1934, № 21), яку редакція помістила відразу після статті “Франко і Міцкевич”. Текст написаний у жанрі своєрідної рецензії. Автор на початку подає бібліографічний опис видання І. Франка “Велика Утрата”, зазначає особливості технічного оформлення, коротко переказує зміст вступного слова видавця. Наводить цитати, з яких стає зрозумілим не зовсім раціональне походження ідеї приналежності “Великої Утрати” перу А. Міцкевича. Ф. Захора підкреслює дуже важливу й промовисту суперечність, пов'язану зі змістом книги. Слабкість тексту драми, названої Франком “геніальним твором”, і туманність її походження, зумовлена, очевидно, частими психічними затьмареннями поета через тяжку хворобу, поєднувалася із ретельно викладеним життєписом польського письменника. На відміну від статті 1897-го року тут Франко називає Міцкевича “безсумнівно найбільшим поетом польського народу й одним із найгеніальніших людей, котрих дало людство”, як про людину пише, що “був високоморальним”.³ Ф. Захора коротко переказує зміст дра-

¹ Wł. P. Franko i Mickiewicz (Od “Poety Zdrady” do “Wielkiej Utraty”) / Wł. P. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1934. – № 21. – S. 4.

² Там само. – С. 6.

³ Zahora F. “Wielka Utrata” / F. Zahora // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1934. – № 21. – S. 6.

ми, характеризує її будову, окремі акти та сцени, ідейну спрямованість, відзначає слабкі та сильні її аспекти. Головна риса твору, на думку критика, – її стильова нерівність, тому що поряд зі слабкими й найвними фрагментами є прекрасні сцени, написані талановитою рукою, наповнені “чудовим романтичним пафосом”. Ф. Захора переконував читачів, що твір є цікавим об’єктом для досліджень майбутніх франкознавців і жодним чином не міг применшити ролі Івана Франка в українській літературі та його внеску в польсько-український культурний діалог. На завершення своєї рецензії він писав: “«Велика Утрата» без огляду на її художні вартості є цікавою як предмет дослідження ставлення Франка до Міцкевича і до поляків узагалі. Майбутня «франкологія» пояснить, як узгодити гарно написаний життєпис А. Міцкевича і міцкевичівські переклади Франка із вміщеною в тому самому томі «Великою Утратою», приписаною чи написаною Міцкевичеві тією ж самою людиною”.¹

Крім великих інформаційно-аналітичних статей, в інформаційному відділі бюлетеня принагідно друкувалися замітки та повідомлення про події, пов’язані із пошануванням пам’яті Івана Франка, і відгуки та рецензії на публікації в українській та польській періодиці: “На пошану Івана Франка і Ізидора Воробкевича” (1936, № 28), “Річниця смерті І. Франка” (1935, № 22), “Франко і сучасність” (1936, № 27) та інші.

Франкознавча публіцистика на сторінках тижневика “Biuletyn Polsko-Ukraiński”, хоч і належала різним авторам, ставила за мету представити постать українського письменника із різних аспектів: як непересічну особистість, великого мислителя й поета, талановитого прозаїка й перекладача. Відкриваючи його здобутки в різних галузях філології та красного письменства, автори, кожен у притаманний йому спосіб, показували велетенський талант й інтелект митця, його патріотичні та гуманістичні ідеали. Усі вони переконували, що така титанічна постать з’являється раз у століття навіть не в кожного народу.

Намагаючись висвітлити суть і причини негативної рецепції Франка в польському суспільстві, публіцисти доводили її випадковість і нелогічність. Великою мірою покладали відповідальність на тогочасну періодику, яка, не заглиблюючись у суть проблеми, поверхово й упереджено, задля сенсації або й для політичних дивідендів

¹ Zahora F. “Wielka Utrata” / F. Zahora // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1934. – № 21. – S. 8.

використала першу статтю Франка про Міцкевича (можливо, й не без участі тодішньої російської влади у Варшаві). Очевидно, що така яскрава творча індивідуальність, як Іван Франко, не могла бути простою та прозорою для зрозуміння в усіх своїх проявах. Його життєві й творчі кризи, внутрішні переживання та рефлексії зовнішніх явищ виливалися в чудових художніх текстах, пошуки ідеалу проходили через складні суперечності думок і почуттів. Чим більша духовна глибина, тим більше в ній вічних істин, а поряд – загадок і таємниць.

Надто мала кількість перекладів поезії Франка польською мовою в міжвоєнний період, можливо, й була наслідком насамперед спопуляризованого пресою стереотипу Франка, який зневажив великого польського поета А. Міцкевича. Коли думка заволодіває масовою свідомістю, то майже ніхто не задумується над тим, звідки і чому вона постала. Преса часто свідомо або ж несвідомо стає джерелом чи розповсюджувачем таких суспільних упереджень. Колектив тижневика “*Wiuletyn Polsko-Ukraiński*” в багатьох питаннях намагався розвіяти такі масові стереотипи, які стосувалися польсько-українських відносин, їх минулого. Публікації, присвячені творчості І. Франка, були спрямовані на формування в польському суспільстві об’єктивної оцінки його спадщини, а для цього необхідна насамперед правдива й повна інформація.

3.5. Творчість Лесі Українки в інтерпретації польських публіцистів і перекладачів

Покоління українського літературного порубіжжя, до якого належали Ольга Кобилянська, Леся Українка, Василь Стефаник, Михайло Коцюбинський та інші митці, було представлене польському читачеві лише поодинокими перекладами й незначними інформаційними повідомленнями. Подекуди друкувалися монографічні розвідки, як, наприклад, стаття Вацлава Морачевського “Василь Стефаник”, надрукована у кварталнику “Мархолт” у 1937 р. (№ 4).

Перші переклади поезії Лесі Українки з’явилися в уже згадуваній антології сучасної української поезії, яка вийшла у Львові в 1911 р. У перекладах Сидора Твердохліба польському читачеві були представлені три вірші: “З пісні” (“Нічка тиха і темна була...”), “Хотіла б я уплисти за водою...” і “Саул”.¹ Однак малий наклад видання та не-

¹ *Antologia współczesnych poetów ukraińskich.* – Lwów, 1911. – S. 195–202.

доступність широкій читацькій аудиторії, а лише окремим представникам польської інтелігенції, дає підстави говорити про відсутність будь-якої інформації про неї. Це підтверджує і той факт, що антологія не згадується ні в публікаціях про польсько-українські літературні зв'язки першої половини ХХ ст., ні в більшості енциклопедій, словників чи підручників з історії літератури. Тому, напевно, можна стверджувати, що за посередництва публіцистики й поетичних перекладів у пресі 20–30-х рр. польське суспільство знайомилось із творчістю Лесі Українки.

Поодинокі згадки про поетесу зустрічаємо в польській центральній періодиці на початку 30-х років. В інформаційних оглядах та статтях, присвячених українській літературі, Леся Українка виокремлюється як яскрава індивідуальність літературної генерації кінця ХІХ – початку ХХ ст. У другому числі двотижневика “Зет” (“Zet”) за 1932 р. надрукований інформаційний огляд під назвою “Від Котляревського до Тичини”, підписаний напевно псевдонімом *Wł. Michał*. Аналізуючи поезію українського порубіжжя, автор пише: “До цієї нової формації належать В. Щурат, поет-філософ, учений («Шевченко і поляки»), Б. Лепкий, невтомний продовжувач великої поезії Франка з очевидними впливами Оркана, Тетмаєра, Конопницької і – насамперед – безперечно найбільш обдарована Леся Українка (1871–1913). На творчість тої енергійної жінки вплинула перш за все її власна біографія, щира, безпретензійна, завжди із сильним ніцшеанським забарвленням. У тональності – це найпрекрасніший вираз українського жіночого духу, з точки зору творчого інтелекту – найвище в усій українській літературі символічне мислення (драми!)”¹.

У 1933 р. в тижневику “*Wiadomości Literackie*” була надрукована стаття Євгена Маланюка “Українська поезія останньої доби”. Розглядаючи історичні етапи розвитку української поезії, публіцист називає Лесю Українку найталановитішою представницею свого покоління. Він пише: “Необхідно назвати кілька літературних постатей пізнішої доби (перед і після революції 1905 р.) – Франко, Коцюбинський, Кобилянська, Олесь, а перш за все Леся Українка, той, як сказав Франко, «мужчина» нової української поезії, лише після 1917 року сповна поцінована головно видатним критиком і публіцистом Донцовим”². Згадуючи імена І. Франка та Д. Донцова, Маланюк мав на увазі

¹ Michał Wł. Od Kotlarewskiego do Tyczyny / Wł. Michał // Zet. – 1932. – № 2. – S. 4.

² Małaniuk E. Poezia ukraińska ostatniej doby / E. Małaniuk // Wiadomości Literackie. – 1933. – № 4. – S. 2.

їх публікації в “Літературно-науковому вістнику”, відповідно, 1898 та 1922 рр.

Цього ж 1933 р. в науково-літературному місячнику “Пшегльонд Вспулчесни” Євген Маланюк презентував свою розлогу філологічну студію “Про українську літературу”. Автор подає широку панораму літературного процесу в Україні від початків до міжвоєнного часу, зазначаючи шляхи розвитку, історичні етапи та ключові постаті, періоди піднесення й занепаду. У першій частині своєї праці Євген Маланюк, оглядаючи символічні постаті кожного історичного періоду, писав: “Абсолютно вражаючою постаттю є геніальна поетка і драматург Леся Українка (Лариса Косач); поцінування та популяризація її титанічного творчого доробку вимагатиме ще десятиліть”.¹

Із монографічних публікацій про творчість Лесі Українки варто відзначити дві статті. Перша – підписана іменем Е. Карк (псевдонім Є. Маланюка), “Леся Українка”, надрукована у тижневику “Biuletyn Polsko-Ukraiński” в 1933 р., друга – Ю. Лободовського “Творчість Лесі Українки (у двадцятип’ятиліття смерті (1913–1938))”, опублікована в цьому ж виданні 1938 р. У цілому структура обох текстів дуже подібна. І в першому, і в другому випадку автори намагалися вказати найважливіші фактори, які вплинули на формування особистості поетеси, відзначити її зв’язок із європейською та новаторство в українській літературі.

Едвард Карк (Є. Маланюк) вважає Лесю Українку продовжувачкою лінії Шевченка й Франка, указує на визначальний вплив середовища справжньої української інтелігенції, у якому формувалась особистість поетеси. Серед багатьох рис творчого стилю письменниці, які зазначає критик, особливо вражає його потужна внутрішня енергія, що несуть її твори. Він пише: “Гідний подиву величезний літературний доробок (сім великих томів) тої незвичайної у світовій літературі жінки-письменниці, з точки зору форми є логічним розвитком поетичної лінії: лірика–поема–драма. Крім досконалості стилю, пластичності образів, довершеної мови і майстерного опанування драматичною формою, – найважливішим і найдивовижнішим у творчості Лесі Українки є внутрішня енергія творів, вогонь правдивої поезії і справді недосяжний (крім Шевченка) в українській літературі прометеївський національний пафос”.²

¹ Małaniuk E. O literaturze ukraińskiej / Eugeniusz Małaniuk // Przegląd Współczesny. – 1933. – № 132. – S. 37.

² Kark E. Lesia Ukrainka / E. Kark // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 12. – S. 1–2.

У статті аналізується тематика творів Лесі Українки, детальніше розглядає автор “вічні” теми, у пророцтві Касандри критик прочитує національно-особистісний аспект – пророцтво майбутніх трагічних українських визвольних змагань 1917–1920 рр. У завершальній частині публікації зазначаються польські впливи у творчості Лесі: переклади з Міцкевича, поетичний образ Криму, ностальгічні мотиви. Огляд творчого доробку письменниці доповнює польський переклад поезії “Хотіла б я уплисти за водою...”, виконаний С. Твердохлібом.¹

Юзеф Любодовський будує свою розвідку за традиційною схемою, подаючи загальну характеристику життєвого та творчого шляху Лесі Українки. Його погляд вирізняється тим, що поезія розглядається в парадигмі традиції-новаторство, а світогляд поетки насамперед із позиції національних цілей. Критик зауважує екзотизм та європейськість тематики, указує оригінальність драм, яка виявилася не лише в новизні поставлених проблем і їх вирішень, але й у їх побудові, у самотньому конфлікті ідей. Ю. Лободовський уважає національну тематику однією із найважливіших у творчості Лесі Українки: “«Українка» займає в ній почесне місце, не стільки може кількісно, як якісно. Звернення до української тематики можна пояснити, з одного боку, закидами, які поетку супроводжували, з другого боку, тою обставиною, що поетка часто перебувала далеко від батьківщини й ностальгія була її щоденним гостем. Найпрекрасніші її «українські» твори з’явилися на чужині. «Лісова пісня» написана на Кавказі, «Бояриня» в Єгипті. Появу першої пояснює сама Леся в листі до матері наступним чином: «Мені здається, що просто згадала про наші ліси і засумувала за ними».²

Поряд із ностальгічними мотивами автор виділяє мотив національної зради, який простежує в різних варіантах навіть у творах з історичними сюжетами, що завдяки символічному підтексту актуалізуються. Ю. Лободовський пише: “Гнів поетки щодо проявів малодушності, продажності чи національної зради мусив шукати прихованих (цензуральних) форм вираження, що найлегше було досягнути за допомогою перенесення в аналогічні історичні епохи. Тому історичні твори поетки завжди мають якесь актуальне звучання, під

¹ Ukrainka Lesia. Pragnęłabym popłynąć w dal... / Lesia Ukrainka // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 12. – S. 2.

² Łobodowski J. Twórczość Lesi Ukrainki (W dwudziestopięciolecie śmierci – 1913–1938) / J. Łobodowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1938. – № 32. – S. 345.

маскою давно неіснуючих людей і минулих подій стоять живі, наболілі проблеми сучасної української реальності”.¹

Свої узагальнення щодо змістових та стилістичних особливостей поезії Лесі Українки Юзеф Лободовський ілюструє власними перекладами, а статтю доповнює польською інтерпретацією уривку із драми “Бояриня”,² яку вважав одним із кращих творів поетеси. На завершення своїх роздумів про творчість Лесі Українки критик простежує еволюцію її тематики та зазначає величезну роль поетеси в розвитку українського красного письменства: “Поезія Лесі Українки є маніфестацією мистецтва з одного боку естетично автономного, з другого боку не відстороненого від суспільної проблематики, яке уміла її гармонійно поєднувати в єдину досконалу цілісність. Відхід у бік казкової фантастики, поетичного міфу, історизму, який спостерігається в останній період її життя, був безперечно наслідком певних розчарувань, спричинених досвідом першої російської революції. І в цьому так, як і завжди, і всюди, Леся Українка залишалася в згоді зі змінами, що відбувалися серед найбільш вартісної частини передової верстви її народу”.³

Іноді ім’я Лесі Українки з’являється серед інформаційних повідомлень про події культурного життя української еміграції в Польщі, як, наприклад, замітка “На пошану Лесі Українки” (“*Biuletyn Polsko-Ukraiński*” (1933, № 34–35)), де йшлося про пам’ятний вечір, організований союзом українок-емігранток.

Поезії Лесі Українки, представлені на шпальтах бюлетеня, як і в антології 1911 р., не належали до програмних чи найбільш показових творів письменниці. Їх об’єднує одна спільна риса – написані як ремінісценції на мотиви великих митців європейського Відродження Шекспіра й Данте.

Вірш “Хотіла б я уплисти за водою...”, перекладений С. Твердохлібом, належить до циклу “Ритми” і датований груднем 1900 р. Зіставляючи оригінальний текст та його польську інтерпретацію, можна відразу відзначити змістову й формальну (структурну) її адекватність. Поезія написана в мрійливій елегійній тональності, що

¹ Łobodowski J. Twórczość Łesi Ukrainki (W dwudziestopięciolecie śmierci – 1913–1938) / J. Łobodowski // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1938. – № 32. – S. 346.

² Ukrainka Łesia. Bojarzynia. Fragment poematu dramatycznego / Łesia Ukrainka // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1938. – № 32. – S. 347–348.

³ Łobodowski J. Twórczość Łesi Ukrainki (W dwudziestopięciolecie śmierci – 1913–1938) / J. Łobodowski // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1938. – № 32. – S. 346.

досягається відповідною емоційно забарвленою лексикою; оповідною інтонацією, яка виникає в результаті збігу синтаксичних і просодичних одиниць тексту – складні поширені речення майже завжди становлять строфу або іноді її половину; повторами однакових або контекстуально синонімічних слів, які часто набувають рис анторизму (уточнення, посилення); поділом вірша на різні за розміром строфи шляхом розриву рядка на дві колони, перша з яких є змістовим і ритмічним завершенням попереднього речення, а друга – початком наступного речення й наступної строфи. Цезура між колонами є водночас умовним поділом на строфи, які переливаються одна в другу.

Хотіла б я уплисти за водою,
немов Офелія, уквітчана, безумна.
За мною вслід плили б мої пісні,
хвилюючи, як та вода лагідна,
все далі, далі...
І вода помалу
мене б у легкі хвилі загортала
і колихала б, наче любя мрія,
так тихо, тихо...¹

Pragnęłabym popłynąć w dal na fali,
Jak ta Ofelia szalona, w mirt przybrana.
A pieśni me popłynęłyby mi w ślad
Falując, mknąc, jak te przezczyste wody
Wciąż dalej, dalej...
Lazurowe prądy
Jedwabiem fal spowityby me ciało,
Kołysząc mię do snu, jak to marzenie,
Tak cicho, cicho...²

Перекладачу вдається відтворити журливий настрій вірша Лесі як за допомогою аналогічної лексики, синтаксичної будови, так і за допомогою відповідних повторів. Лише в завершальній частині поезії він уживає тавтологію, яка відсутня в оригіналі й порушує семантичну та звукову гармонійність тексту:

Схилилися б над сонною водою
беріз плакучих нерухомі віти,
у тихий захист вітер би не віяв;³

Płaczące w toń schylałyby się brzozy
Żałobnych swych splecionych rąk żałoba;⁴

Усі ритміко-інтонаційні особливості оригінального тексту збережені в його польській інтерпретації: астрофічність, яка коливається від чотирьох до дванадцяти рядків; метрика – п'ятистопний ямб, який

¹ Українка Леся. Сім струн / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1995. – С. 109–110.

² Ukrainka Łesia. Pragnęłabym popłynąć w dal... / Łesia Ukrainka // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 12. – S. 2.

³ Українка Леся. Сім струн / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1995. – С. 109–110.

⁴ Ukrainka Łesia. Pragnęłabym popłynąć w dal... / Łesia Ukrainka // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 12. – S. 2.

лише в другому рядку чергується із шестистопним; білий вірш – відсутність традиційної рими, домінування парокситонної клаузули (лише у двох рядках – окситонна, у польському перекладі – в одному); цезурування, яке, на думку Н. Костенко, є особливістю віршостилістики Лесі Українки й надає її поезії наспівності.¹ Детальніше зіставляючи метричну будову оригіналу та перекладу, помітимо ще одну особливість. П'ятистопний ямб чітко простежується в усіх рядках поезії, крім останнього, де в повторі “спокій, спокій” змінюється хореєм, тоді як у перекладі зберігається ямб в усіх рядках. Крім цього, в оригінальному тексті простежується послаблення ямбічних стоп пірихієм, причому із кількісним наростанням до 4 стопи: у першій – 5, у другій – 5, у третій – 6, у четвертій – 10. П'ята стопа в поезії найсильніша, тут зустрічається лише одне послаблення. Ця тенденція в цілому відтворена і в польському тексті. П'ята стопа не має жодного послаблення, вона в тексті повнонаголошена, тоді як попередні чотири послаблюються не за наростаючою схемою від першої до четвертої, а почергово – друга й четверта мають, відповідно, по шість і дванадцять послаблених пірихієм стоп, а перша й третя – лише по одній. Отже, у польській інтерпретації ямбічний ритм чіткіше виражений і більш відповідає традиційному, цілком можливо, досягнутий за рахунок специфічного внутрішнього потенціалу польської мови.

Підсумовуючи все вищесказане, варто зазначити змістову та формальну вірність польського перекладу С. Твердохліба. Йому вдалося передати, за висловлюваннями самої Лесі Українки, “дух первотвору”, образно-емоційну й чуттєву тональність поезії, надзвичайно точно передана метрична структура тексту. Лише дещо дисонує тавтологія, ужита в останніх рядках, порушуючи милозвучність тексту.

Друга поезія “Забута тінь” датується 1898 р., а її переклад “*Сіеі заропніани*” Осипа Іваненка було надруковано в бюлетені 1934 р. (№ 46). Вірш є роздумом поетеси над темою кохання й мотивом самопожертви. Він структурно поділяється на дві частини. Перша – розповідь про Данте і його кохання до Беатріче. Друга – розповідь про “вірну тінь” Данте, його дружину. Тональність та образи першої частини світлі й піднесені – суворий Дант, квітки барвисті, небесна роса, вродлива Беатріче, сонце променисте і т. д. Вони відтворені

¹ Костенко Н. Українське віршування ХХ ст. / Наталія Костенко. – К. : Либідь, 1993. – С. 149.

польськими відповідниками – *poważny Dante, kwiaty barwne, rosa niebiańska, boska Beatrycza, słońce promienne*. Останні рядки першої частини підкреслюють значення Беатріче в житті великого італійця:

Вона одна в піснях його панує, Ona jedynie w pieśniach jego włada,
Бо в тій країні, де він жив душею, bo w kraju, w którym dusza jego żyła,
Він іншої дружини не знайшов. innej nie znalazł towarzyski. Przeto
Він завітчав її вінцем такої слави, wspaniałej chwały wieńcem ją ozdobił,
Якою ні одна з жінок ще не пишалась. jakiego żadna z niewiast nie nosiła.¹

Барви та почуття другої частини похмурі, безколірні, сумні – убога постать, тремтяча тінь, хліб вигнання, вірна тінь, ночі безсонні, сльози. Вони передані польською відповідними епітетами й метафорами – *postać blada, senna zjawa, cień wierny, chleb wygnania, posy bezsenne, łzy*. Слова другої частини тексту присвячені тій жінці великого Данте, ім'я якої не зберегла історія. Вона ділила із ним незгоди земного життя та була символом великої жертвовності й самозречення. І навіть слава Беатріче, на переконання Лесі Українки, зросла на сльозах тієї відданої жінки.

По тих сльозах, мов по росі перлистій, Po łzach tych, jakby po rosie perlistej,
Пройшла в країну слави – Беатріче! do chramu sławy weszła – Beatrycza!²

Перекладач намагається точно відтворити розмір і ритмомелодію поезії за допомогою ямба з деякими відхиленнями в окремих рядках, рівномірної довжини рядків, аналогічної синтаксичної будови. Можна говорити про вдалий переклад вірша, який дуже точно передає роздуми поетеси про духовний ідеал Данте – Беатріче і його земну жінку, віддану й вірну супутницю в житті вигнанця.

Для перекладу із “Боярині” Юзеф Лободовський обрав заключний фрагмент драми, у якому зосереджені ідейні акценти твору. Останній діалог головних персонажів Степана та Оксани з усіма ремарками, з відповідним емоційним забарвленням, із драматичною напругою ідейної розв’язки, оскільки подієвої розв’язки як такої у творі немає, відтворений перекладачем досить точно. Із гіркотою і болем звучать слова Оксани про тодішнє становище України:

¹ На хвилі доби : хрестоматія польської літературної періодики 20–30-х років ХХ ст. / упорядкув., вступ. ст. та пер. із пол. С. І. Кравченко. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – С. 207–209.

² Там само. – С. 208–210.

Як ти кажеш?
Утихомирилося?
Зломилась воля,
Україна лягла Москві під ноги,
се мир по-твоєму – ота руїна?
Отак і я утихомирюсь хутко
в труні.¹

Jakżeś to powiedział?
Wszystko spokojnie?
Wolność przełamana,
u nóg moskiewskich legła Ukraina
i to dla ciebie spokój – ta ruina?
Oh, tak i ja się wkrótce uspokoję
w zacisznej trumnie...²

Яскраво передано символічний образ іржі як стану моральної та фізичної безплідності героїв. Драматизму сцені додає усвідомлення персонажами своєї внутрішньої пустоти:

Оксана

(дивиться на свою й Степанову руки)

От, здається, руки чисті,
проте все мариться, що їх покрила
не кров, а так... немов якась іржа...
як на старих шаблях буває, знаєш?
(Пускає його руку і лягає знов.
Говорить повільніше, млявіше, з перервами)
У батенька була така шаблюка...
вони її закинули... ми з братом
знайшли...
в війну побавитись хотіли...
не витягли... до піхви прикипіла заржавіла...
Отак і ми з тобою...
зрослись, мов шабля з піхвою... навіки...
обоє ржаві...³

Oksana

(ogląda ręce swoje i Stepana)

Oh, zdaje się, czyste,
a jednak ciągle mi się przywiduje,
że je okryła, nie, nie krew...lecz rdza...
Wiesz, taka rdza, jak na bliskach starych?
(Puszcza rękę i kładzie się. Mówi
powolniej, z przerwami)
Była u ojca taka stara szabla
w komorze zarzucona... myśmy z bratem
ją odzyskali... w wojnę chcąc się
bawić...
... lecz próżno... rdzawa...
do pochwyprzywarła...
nie można było wyjąć. Tak i my...
zrosnięci razem, niby szabla z
pochwą...
oboje rdzawi...⁴

Простота, ємкість та лаконічність мови персонажів драми дали можливість перекладачу майже послівно відтворити їхні діалоги. Завершальна фраза сповнена ліризму й рокованості, які передаються не стільки лексикою, скільки побудовою висловів:

¹ Українка Леся. Драматичні твори / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 2001. – С. 373.

² Ukrainka Łesia. Wojarzynia. Fragment poematu dramatycznego / Łesia Ukrainka // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1938. – № 32. – S. 347.

³ Українка Леся. Драматичні твори / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 2001. – С. 375.

⁴ Ukrainka Łesia. Wojarzynia. Fragment poematu dramatycznego / Łesia Ukrainka // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1938. – № 32. – S. 347.

Оксана
Ходім.

*(Спираючись на руку Степанову,
іде до будинку.*

*Не доходячи рундука,
спиняється і обертається, дивлячись
на сонце, що вже зникає за обрієм)*
Добраніч, сонечко! Ідеш на захід...
Ти бачиш Україну – привітай!¹

Oksana
Chodźmy!

*(Wspierając się na rękę Stepana,
idzie do domu.*

*Nie dochodząc do ganku zatrzymuje się i
odwraca, patrząc na zachodzące
słońce, które już znika za horyzontem)*
Dobranoc słońce! – ty na zachód idziesz.
Zobaczysz Ukrainę – więc powitaj!²

Публікації в польській пресі міжвоєнного періоду (20–30-ті рр. ХХ ст.) були початковим етапом, на якому польська читацька аудиторія лише відкривала для себе майже невідоме ім'я Лесі Українки. Усі автори публікацій одностайно вважали поетесу найталановитішою не тільки в українській літературі, а й серед жінок-письменниць у світовій, бо саме їй удалося вивести українське письменство на рівень європейських зразків. Відносна свобода та незаангажованість польської літературної періодики, на відміну від тогочасної радянської, давала можливість правдиво, без ідеологічних нашарувань, поцінувати доробок поетеси.

3.6. Українська література в польськомовній публіцистиці Євгена Маланюка

У 30-ті роки ХХ ст. після повернення Євгена Маланюка зі студій у Чехії до Польщі розпочалася його активна співпраця із польськими періодичними виданнями. Публікації письменника з'являються в літературних, суспільно-літературних та громадсько-політичних часописах “Всхуд”, “Вядомосці Літерацке”, “Мархолт”, “Пшегльонд Вспулчесни” й ін. Упродовж декількох років він співпрацює із місячником, потім тижневиком “Biuletyn Polsko-Ukraiński”, де надруковано найбільше його публіцистичних текстів. Це були виступи інформаційного та аналітичного характеру, у яких Є. Маланюк ставив за мету надати польському читачеві якнайбільше інформації про українську культуру, її самобутність, тривалу традицію, видатні постаті й духовні надбання. Більшість творів публіцистики присвячувалися літературному процесові, митцям українського художнього слова – класикам і сучасникам поета, польсько-українським літературним зв'язкам. Це були інформаційні, оглядові, аналітичні та монотематичні тексти.

¹ Українка Леся. Драматичні твори / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 2001. – С. 378.

² Ukrainka Łesia. Wojarzynia. Fragment poematu dramatycznego / Łesia Ukrainka // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1938. – № 32. – S. 348.

В інформаційних й аналітичних виступах письменник намагався представити цілісну картину літературного процесу в Україні в синхронному та діахронному аспектах. До них належать огляди й статті: “Українська література в світлі сучасності” (“Wschód-Orient”, 1932), “Українська поезія останньої доби” (“Wiadomości Literackie”, 1933), “Про українську літературу” (“Przegląd Współczesny”, 1933), “Нариси до типології культур” (“Marcholt”, 1935) й ін.

До монотематичних належать публікації, де аналізувалася цілісно чи одноаспектно творчість окремих митців. Це “Таємниця Гоголя” (“Wschód”, 1934), “Микола Хвильовий” (1893–1933) (“Biuletyn Polsko-Ukraiński” (1933, № 8)), “Титан праці (пам’яті І. Франка 1856–1916)” (“Biuletyn Polsko-Ukraiński” (1933, № 9)) та ін.

Ці виступи Євгена Маланюка в польській літературній періодиці 30-х років були ідейним сколком культурологічної концепції митця, яка кристалізувалася й доповнювалася упродовж усього його життя і, як підсумок, була викладена у двотомному виданні “Книга спостережень”.¹ Про історіософські та культурологічні погляди письменника, висвітлені в його україномовній публіцистиці, яка друкувалася на сторінках таборових часописів, західноукраїнської періодики й українських еміграційних видань 20–30-х рр. написано багато розвідок. Найвагоміші із них – праці Л. Куценка, Т. Салиги, М. Крупача та інших учених.² Польськомовна публіцистика Є. Маланюка майже не розглядалася, за винятком окремих публікацій у періодиці й принагідних згадок³.

¹ Маланюк Є. Книга спостережень. Т. 1 / Є. Маланюк. – Торонто : Гомін України, 1962 ; Маланюк Є. Книга спостережень. Т. 2 / Є. Маланюк. – Торонто : Гомін України, 1966.

² Див. : Куценко Л. Dominus Маланюк : тло і постать / Л. Куценко. – К. : Промісвіта, 2002 ; Салига Т. Вогнем пречистим / Т. Салига. – Л. : Світ, 2004 ; Крупач М. Біля джерел історіософських поглядів Є. Маланюка / М. Крупач // Українське літературознавство. – Л., 1993. – Вип. 57. – С. 95–104 ; Крупач М. “...Як щоденний галас перетне архангельська сурма” (історія України в метафізичному баченні Є. Маланюка) / М. Крупач // Молода нація. Альманах. – К., 1999. – № 12. – С. 230–238 та ін.

³ Див. : Лисенко Н. Публікації Є. Маланюка в польській пресі в 30-х рр. ХХ ст. – С. 354–364 / Н. Лисенко // Українсько-польські літературні контексти. Київські полоністичні студії. Т. IV. – К., 2003 ; Weretiuk O. Życie literackie emigracji petlurowskiej w Polsce międzywojennej / Oksana Weretiuk // Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze. Т. 3. – Warszawa, 1996. – S. 282–295 ; Korniejenko A. Jaka literatura i jaka emigracja? (międzywojenne piśmiennictwo ukraińskie poza granicami Ukrainy sowieckiej) / Agnieszka Korniejenko // Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze. Т. 3. – Warszawa, 1996. – S. 296–304 та ін.

Розглядаючи літературний процес у радянській Україні та на еміграції, Є. Маланюк зазначає найважливіші його здобутки в царині поезії й прози, використовує для ілюстрації польські переклади українських творів, указує на українсько-польські зв'язки. Аналізує розвиток української літератури від найдавніших часів до сучасності, надає власну періодизацію, виокремлює провідні тенденції та визначні постаті кожного етапу. Простежуючи проблематику літератури в різні періоди її розвитку, публіцист показує, як у ній прямо й опосередковано відбивалися суспільно-політичні реалії, історичні пошуки та духовні надбання народу.

Інформаційно-аналітична стаття “Українська література в світлі сучасності”¹ представляє побіжний огляд Є. Маланюка історії української літератури, де автор намагався показати перебіг літературного процесу, його тісний зв'язок та зумовленість суспільно-історичними явищами. Текст поділений на п'ять структурних складових.

У першій, вступній, автор розглядає суспільно-історичні умови тодішнього розвитку української літератури. У ситуації поділеності території України й народу на мешканців п'яти різних держав світу та ще й численну українську діаспору в різних країнах література була приречена на важку боротьбу за своє існування, бо в усіх географічно-політичних відтинках українці жили на правах підлеглих чи завоєйованих народів. Розвиток літератури означав існування та розвиток нації.

Природно, у цих умовах, у період політичної залежності визначальною Маланюк уважав націєконсолідуючу роль літератури, коли вона ставала єдиним засобом національного й духовного самозбереження. Унаслідок цього з-поміж усіх інших видів мистецтва в українській духовній культурі саме література набуває домінуючого характеру та особливої місії.

Порівнюючи українську літературу з іншими слов'янськими в їх історичній ретроспективі автор виявляє одну суттєву відмінність – відсутність цілісного, монолітного потоку (руху). Він зазначає: “...Українське письменство, незважаючи на те, що дало цілий ряд письменників, які безперечно виходять за межі свого народу, до останнього часу ще не було літературою, а лише рядом літературних постатей, низкою фрагментів, ззовні пов'язаних між собою історичним прагматизмом...”² Маланюк указує на об'єктивно існуючі при-

¹ Małaniuk E. Literatura ukraińska w świetle współczesności / Eugenjusz Małaniuk // Wschód. – 1932. – № 1–2 (5–6). – S. 35–42.

² Там само. – С. 35.

чини нерівномірного розвитку української літератури та наявність багатьох пауз. Письменник бачить пряму залежність злетів і падінь у розвитку української літератури від зміни політичних форм та умов, у яких жив народ. Водночас політичні умови життя народу великою мірою впливали із її і доленосного, і фатального географічного положення.

Україна завжди була “тереном битви між Сходом і Заходом”, що надає її історії, на переконання письменника, “мученицьких” і “кривавих” рис. Для ілюстрації своєї думки письменник використовує яскраву розгорнуту метафору: “Література українська, якщо можна її порівняти із потоком, пливла надто звивистим руслом, деінде несподівано широко розливаючись, деінде звужуючись до ледь видимого струмочка, який губиться в хащах похмурих етапів страшної історії України...”¹

У другій частині Євген Маланюк розглядає історичні періоди розвитку української літератури та відзначає їх найхарактерніші риси. IX–XIII ст. називає “буйним розквітом візантійства у Київській Русі”, яке потім проходило етапи “гартування і формування церковної культури”, “орієнталізованого київського візантійства в особі Петра Могили”, символом якого стала Києво-Могилянська академія з її вихованцями аж по Сковороду включно. На думку автора, цей період належно не оцінений українськими вченими. Необхідність його детального вивчення вважає очевидною. Без усвідомлення духовних і стильових витоків української літератури, її становлення (як і будь-якого явища в цілому) не можливо пізнати і зрозуміти суть наступних історичних етапів та зв’язку між ними.

Другий період, на думку поета, починається із невдалого задуму Мазепи й продовжується два століття жевріння культури та її повільного замирання, “повільного національного анабіозу і, щонайгірше, період масової участі української інтелігенції у творенні культури Петербурзького Цісарства...”. Письменник досить детально описує цей етап, використовуючи суворі й жорсткі характеристики, оголюючи історичну правду: “Це був гріх проти природи – те формування безнаціональної культури в умовах, в яких механізм імперії висотував життєві соки із найбільш творчого культурно народу імперії, систематично zdegradовуючи його до рівня селянського класу, покаліченого, багатомільйонного організму із карликовим інтелектом

¹ Małaniuk E. Literatura ukraińska w świetle współczesności / Eugenjusz Małaniuk // Wschód. – 1932. – № 1–2 (5–6). – S. 35.

і скутою душею”.¹ Символічним наслідком цієї фізичної та духовної експлуатації українського народу стало, на думку поета, “гоголівство” – “символ перетнутої української душі на дві частини, на «дві душі»”. Розглядаючи духовні процеси, які відбувалися всередині нації на цьому історичному етапі, Маланюк простежує їх вияв у двох літературних явищах – занепад потенціалу вищих верств, еліти та духовне піднесення творчості народу. Коли шляхом Гоголя пішла вища верства українського суспільства, то, на переконання письменника, обов’язки інтелігенції почали виконувати нижчі класи. Котляревський, Шевченко, Куліш, Марко Вовчок розпочали національний ренесанс в Україні ХІХ ст. Автор називає його «шевченківським» і вважає, що тривав він аж до кінця століття, коли постали такі імена, як І. Франко, М. Коцюбинський, Леся Українка, В. Стефаник, О. Кобилянська й ін.

Від 1917–1920 рр. бере свій початок, на думку поета, новий етап історії української літератури, коли “почали відроджуватися і повертатися до природних розмірів рудименти національної та державницької свідомості... Відтоді українське письменство, незважаючи на те, що політичні умови, в яких існують, є просто-таки фантастичні в цинічно дібраному нищенні та каліченні найдрібніших проявів національності, – стає справжньою літературою в цілковитому значенні того слова; таким потужним був перший імпульс свободи!..”²

У наступних трьох частинах тексту публіцист детально аналізує останній етап розвитку української літератури. Зосереджує свою увагу на його історичній значимості, на суті духовних процесів, на стильових первнях літературного процесу та ключових постатях. Він називає цей етап періодом “масового повернення народом своєї історичної пам’яті”. Першою символічною постаттю цієї доби вважає Павла Тичину, “перший подих відродженого народу”.³ Оцінки письменника яскраві, експресивні та ємкі.

Маланюк називає поета оригінальним явищем не тільки в українській, а й у європейській літературі, бо “особистість автора і його біографія не мають зовсім нічого спільного з його літературним доробком”, бо був він “«кларнетом», яким душа народу відспівала сонячну пісню свого пробудження, майже воскресіння після довголітнього сну бездержавності”.⁴

¹ Małaniuk E. Literatura ukraińska w świetle współczesności / Eugenjusz Małaniuk // Wschód. – 1932. – № 1–2 (5–6). – S. 36.

² Там само. – С. 38.

³ Там само.

⁴ Там само.

Багато уваги приділяє письменник книзі “Сонячні кларнети”, підкреслюючи її роль і місце в духовній національній та світовій історії: “«Сонячні кларнети» вже назавжди залишаться книгою епохи, бо від неї починає українська література свою нову еру”;¹ “Усвідомлення воскреслим народом свого місця в космічній ієрархії – становить суть тої історичної в українській літературі і виняткової в світовій літературі книги”.²

Є. Маланюк оцінює мистецькі й літературні явища з філософських і культурологічних засад. У творчій індивідуальності кожного митця вбачає прояви типових рис ментальності народу, колективних духовних інтенцій, які поєднувались із його внутрішніми психоінтелектуальними прагненнями. Історичні випробування, які випали на долю народу, зумовили певні вади його колективної психіки. В оригінальності Тичини та його першої книги Маланюк побачив слабкі сторони, які водночас він уважав проявами слабкості zdeформованої неволею української психіки, – “недостатність волі, недостатність особистої виразності, параліч чоловічого начала”.³

Розглядаючи культурну традицію, Маланюк виділяє історичні та новостворені центри української культури. Символічними називає “безтрадиційний” Харків із денаціоналізуючою політикою й повністю йому протилежний Київ – давній історичний “традиційний осередок національної культури”, “духовна оаза”, “своєрідна українська Александрія”. Київ саме як центр українського неокласицизму став, на думку Маланюка, протиположним до тичинівської “медіуммістичності” на шляху до “вершин культурної ієрархії”. До знакових постатей київської культури, крім традиційних неокласиків, він відносить В. Підмогильного, Б. Антоненка-Давидовича, В. Петрова.

Символічною постаттю для харківської культури бачить Маланюк Миколу Хвильового із його вибуховими виступами в публіцистиці, за які довелося заплатити літературною смертю (коли публікувалася стаття, Хвильовий був ще живим – С. К.). На думку поета, виступи письменника-комуніста проти системи свідчать про її загниваючу суть, як і масові репресії та дезукраїнізація. Усі ці явища він називає “імперіалістичними конвульсіями Росії на Україні”, “народ повернув свою історичну пам’ять й усвідомлення своєї історич-

¹ Małaniuk E. Literatura ukraińska w świetle współczesności / Eugenjusz Małaniuk // Wschód. – 1932. – № 1–2 (5–6). – S. 38.

² Там само. – С. 39.

³ Там само.

ної мети. «Гоголівський комплекс» втратив свій хронічний характер».¹ Поява в безтрадиційному Харкові постаті Миколи Хвильового й інших яскравих незалежних думкою письменників, на переконання автора статті, була доказом того, що українська література вийшла на якісно новий історичний етап розвитку. Історичні умови бездержавності могли бути перешкодою, яку треба долати, однак не могли обірвати чи припинити її бурхливого розвитку. Література була головним штандартом боротьби за незалежність української нації. Підсумовуючи свої роздуми, Євген Маланюк зазначає: «Українська література, яка до національної революції була переважно засобом усвідомлення, за останній період, незважаючи на «вишукані» утиски і безперестанне її знищення, виросла до рівня органічної складової духовного життя України».²

У статті «Українська поезія останньої доби», надрукованій у тижневику «Wiadomości Literackie» (1933, № 4) Є. Маланюк частково повторює та розвиває ідеї, викладені в попередній публікації. Він аналізує три основні етапи розвитку української літератури: 1) еліністично-візантійський, часів Русі X–XIII ст.; 2) спізнілого (через татаро-монгольську навалу) середньовіччя, XIV–XVIII ст.; 3) період петербурзького царства.³ З-поміж найхарактерніших рис української літератури поет називає фрагментарність, зумовлену багатьма історичними паузами, заплутаністю історичних шляхів народу, «бароковістю» психології українців. Розглядає ключові постаті в історії української культури, Гоголя («став найстрашнішою психічною хворобою «малоросійства», політично-культурною аморфністю українця другої половини XIX ст.») та Шевченка («тектонічне явище», бо в ньому «народ вибухнув найглибшим внутрішнім вогнем»)⁴. Є. Маланюк розгортає широку панораму тогочасного життя української поезії, аналізує стильову самобутність творів Павла Тичини, доробок неокласиків, відзначає їх високий інтелектуальний рівень, особливо поезії М. Рильського, зупиняється на творчості молодих митців: М. Терещенка, Г. Шкурупія, М. Бажана, розглядає поезію української еміграції в Польщі. Публіцист демонструє майстерність мислителя-аналі-

¹ Małaniuk E. Literatura ukraińska w świetle współczesności / Eugenjusz Małaniuk // Wschód. – 1932. – № 1–2 (5–6). – S. 42.

² Там само.

³ Małaniuk E. Poezia ukraińska ostatniej doby / Eugenjusz Małaniuk // Wiadomości Literackie. – 1933. – № 4. – S. 2.

⁴ Там само.

тика та літературного критика, прекрасно обізнаного із літературним процесом у радянській Україні й на еміграції. Уміє бачити явища в історичній ретроспективі – і як продовження традицій, і з точки зору новацій епохи й індивідуальних відкриттів. Для автора важливим залишається критерій патріотизму та високого інтелекту. Глибока думка втілена в довершеній формі, яка духовно збагачує культуру – ціль творчості.

Характеристики, подані поетом не багатослівні, однак надзвичайно яскраві й влучні. Початок нової доби української поезії, на його переконання, позначений антиномією Тичина – Рильський. Маланюк простежує творчу еволюцію Тичини, окреслює найхарактерніші риси тичинівського слова в його перших поетичних збірках: у “Сонячних кларнетах” – це “слово майже цілком здема­теріалізоване, слово, розчинене в кипучій стихії музики”, “музичні метафори”, “акордова поліхромна алітерація”, “поет чистого «змісту» при майже повному паралічі «форми»”. Другу збірку “Плуг” автор вважає “найбільшою формальною перемогою Тичини в боротьбі зі стихією”. Подальший шлях поета Маланюк називає “моральним самогубством”.¹

Поезію Рильського публіцист розглядає як зовсім інший тип творчості, протилежний за своєю суттю. На противагу Тичині, Рильський – це втілення свідомого ставлення до форми, яке в новітній українській літературі бере свій початок від М. Філянського. Рильський – “найвидатніший із українських поетів сьогоднішньої доби”, його творчість “не знає злетів, але й невідомі їй падіння”, “холодна, вражаюча досконалість вірша, а також високий рівень поетичної майстерності”, “на тих вершинах поет залишається дотепер”.²

Доволі категорично й суворо оцінює Є. Маланюк поезію В. Сосюри: “На завершення потрібно хоч кілька слів «посмертної» згадки дуже обдарованого, але викинутого з будь-якої культури, ліричного поета Сосюру, який сьогодні вже згас безповоротно, упродовж кількох років по колу повторюючи дві-три основні теми: українсько-російську війну, воєнні «романи» комсомольців і специфічно сентиментальний псевдо-український «смуток»”.³ Відомо, що Маланюк мав негативне ставлення до Сосюри ще від років національно-визвольних змагань. Про цей факт із його біографії писав Леонід Куценко у

¹ Małaniuk E. Poezia ukraińska ostatniej doby / Eugenjusz Małaniuk // Wiadomości literackie. – 1933. – № 4. – S. 2.

² Там само.

³ Там само.

вищезгаданій монографії. Проте в оцінках поезії Сосюри виявився не стільки особистісний аспект, а спрацював, скоріше, національно-патріотичний підхід до літературних явищ. Динаміка, рух, удосконалення, духовний ріст також були вагомими категоріями у світогляді Маланюка. Відсутність цих рис та багатьох інших важливих, на його думку, характеристик у поезії Сосюри називає духовною смертю.

Українську літературу на еміграції поет розглядає як органічну складову частину всього національного літературного процесу, відзначаючи таких авторів, як Ю. Липа, Ю. Дараган, О. Стефанович, Н. Ливицька, Л. Мосендз, О. Ольжич та ін.

Завершуючи свої роздуми про розвиток української поезії, Є. Маланюк робить чотири важливі висновки, у першому з яких він повторює думку своєї попередньої публікації про поглиблення ролі української літератури в житті нації. Наступні три стосуються здобутків виключно поезії, які автор бачить у тому, що “сучасна українська поезія залишила позаду етап мінорно-народницького, псевдо-шевченківського епігонства і набула виразної диференціації, що засвідчує її значний розвиток”, що “сучасна українська поезія є сьогодні самостійним виявом духу; на наших очах вона формує в масах національну свідомість, спрямовану на здійснення історичних прагнень України”, що “сучасна українська поезія відродила давні традиції, втілила найглибші історичні ремінісценції, які у свідомості молодого покоління пов’язали багатовікову українську поезію «Слова о полку Ігоревім» XI ст. із творчістю українських поетів останньої доби в єдину цілісність...”¹ У цьому літературному огляді, як і в інших публікаціях, Євген Маланюк хоч і не вичерпує всієї багатоаспектності заявленої теми, проте постає глибоким теоретиком і критиком літератури. Поезія – душа народу, тому розквіт української поезії у ХХ ст. для публіциста є ознакою піднесення духовного життя його народу попри жахливі суспільно-політичні умови. Багатоголосся тематики, ідей і мотивів, різнобарвність стильової палітри творчих пошуків українських митців засвідчує високий рівень (на рівні світових критеріїв) розвитку національної культури.

Кожна наступна праця Євгена Маланюка про українську літературу, оприлюднена на шпальтах польських часописів, свідчила про поглиблення попередньо висловлених ідей письменника, про його інтелектуальний поступ і творення цілісного історичного й філософ-

¹ Małaniuk E. Poezia ukraińska ostatniej doby / Eugenjusz Małaniuk // Wiadomości literackie. – 1933. – № 4. – S. 2.

ського образу національної культури. Його публікація на сторінках місячника “Пшегльонд Вспулчесни” під лаконічною назвою “Про українську літературу” порівняно із вищерозглянутими була ґрунтовною науковою розвідкою історичних і новітніх шляхів розвитку національної літератури. Вона написана відповідно до формату літературно-наукового видання, яким був часопис у міжвоєнній Польщі. Побудована за структурою наукової праці – вступ, аргументований виклад поставлених проблем, аналіз і висновки, із застосуванням хронологічно-описового, типологічного, історико-літературного методів аналізу.

Українська література розглядається, як і в попередніх публікаціях, від витоків до сучасності. Проте аналіз історичних етапів її розвитку розгортається на тлі історіософської парадигми Схід-Захід. Це надає думкам публіциста філософської глибини. Кожен історичний період і всі притаманні йому явища Є. Маланюк оглядає крізь призму східних або західних впливів, як домінанти однієї із двох культур, на межі яких формувалася українська література. Наскрізна думка праці письменника – українська культура є органічною частиною західної культурної цивілізації, українська література в періоди свого найбільш вільного і незалежного розвитку демонструвала яскраві приклади цінностей, сповідуваних європейськими літературами. Є. Маланюк переконаний, що східна культура, її традиції були постійною історичною експансією в українську, гвалтівним уторгненням, яке руйнувало найкращі здобутки й самобутність української духовної культури. Послідовним і детальним аналізом усіх літературних явищ і постатей письменник доводить генетичну протилежність російської та української культур, мов і літератур. Він показує, що найтрагічніші періоди в історії української літератури – періоди тотального нищення припадають на татаро-монгольське та російське панування.

Панорама літературного життя постає в ретельному історичному розрізі: витoki – “ін’екція Еллади” і “впливи норманів”; характер європейських культурних впливів та історико-культурного життя, символічні постаті як наслідок національного духовного піднесення й національної патології; суспільна база літератури; самобутність галицької літературної культури, “сформованість” “загальноукраїнського значення” української еміграційної літератури¹ і т. д. Окремі части-

¹ Małaniuk E. O Literaturze Ukrainskiej / Eugenjusz Małaniuk // Przegląd Współczesny. – 1933. – № 132. – S. 1–22.

ни студії присвячені поезії П. Тичини, М. Рильського, літературній дискусії та творчості Миколи Хвильового. Є. Маланюк детально аналізує світоглядні й психологічні засади їх творчості, природу, еволюцію та характер мотивів і образів, вияви й наслідки більшовицької інгеренції. Розглядає подальший розвиток започаткованих тенденцій та їх перспективи, роль літературних періодичних видань. Завершує свою розвідку презентацією молодого покоління українських письменників.

Своєрідним філософським підсумком роздумів Є. Маланюка про історичну долю української нації та її літератури стали “Нариси до типології культур”, надруковані у кварталнику “Мархолт” у 1935 р. (№ 2). У статті не йдеться безпосередньо про українську літературу. Вона теоретичного, історіософського змісту. Текст завершує роздуми письменника над сутністю й антонімічністю східної та західної культур і природою й характером російської. Він розкриває фундаментальні принципи, на яких базується типова східна цивілізація. Це “деспотизм і комунізм”. Показує їх зумовленість географічними (просторовими) та історичними факторами.

Обличчя західної культури протилежне. Воно твориться, на думку публіциста, колективом індивідуальностей із власними обличчями. Схід і захід розглядаються в нарисах як “культурно-історичні комплекси”. Провівши історичну паралель між поведінкою орди Чингізхана на завойованих землях та більшовиків на землях України у ХХ ст., письменник виявляє вражаючу подібність. Є. Маланюк приводить читачів до думки, що загроза більшовизму для західної культури за своїми розмірами й суттю дорівнюється татаро-монгольській навалі.

Межовість, порубіжжя – самотність і вічна фатальна проблема українців та їх культури. “Всякого роду спроби культурного синтезу між «сходом» та «заходом», як бачимо із величезного історичного досвіду на теренах чужої «Євразії» – позитивного результату не дали, коли ж таке поєднання ставало неминучим, то набувало характеру брудної суміші, отруйно-вибухової «емульсії» органічно чужих одна одній культур”.¹

Усі інформаційно-аналітичні тексти Маланюка, присвячені українській культурі, складають певну світоглядну цілість. Кожен із них є продовженням та поглибленням попередньо висловлених тез. Аналізуючи їх у хронологічному порядку, можна простежити ідейну ево-

¹ Małaniuk E. Szkice do typologii kultur / Eugenjusz Małaniuk // Marcholt. – 1935. – № 2. – S. 289.

люцію письменника та поглиблення його історіософських і культурологічних поглядів. Те ж саме можна стверджувати і про монотематичні тексти, які розвивали окремі аспекти всієї культурологічної концепції Євгена Маланюка.

Знаковою постаттю в ній був Микола Гоголь. Леонід Куценко у своїй книзі зазначає, що Маланюк, вже будучи на Заході, готував монографію “Гоголь”.¹ Майже в усіх публіцистичних чи літературно-критичних публікаціях поета на теми української історії й культури згадується ця суперечлива постать. Гоголю присвячена розлога як за формою, так і за спектром ідей, аналітична студія Євгена Маланюка “Таємниця Гоголя”, надрукована у варшавському щоквартальнику “Wschód-Orient” у 1934 р.

На відміну від вищерозглянутих текстів, які презентували загальний, цілісний і концептуальний погляд митця на літературний процес в Україні, стаття подає глибокий, усебічний і скрупульозний аналіз особистості М. Гоголя. Із перших рядків автор окреслює свою методику, підхід, який застосовує до оцінки непересічної творчої особистості. Це погляд на національність “як вічну, повсюдну й остаточну реальність, яку довгий час маскували й затіняли завдяки облудам і спотворенням минулого століття”.²

Маланюка турбує суперечність, яка сформувалася довкола особистості Миколи Гоголя: з одного боку, великий російський письменник, з іншого – постійно згадуваний дослідниками дуалізм Гоголя, присутність у ньому двох душ, російської та української. Тому він формулює мету свого дослідження як “відреставрування правдивого образу Гоголя”, який, на думку автора, буде національний, український і відкриє “таємницю” Гоголя, “незглибимий трагізм його життя і творчості, трагізм дотепер добре описаний в численній літературі про цього письменника, але не з’ясований у своїй суті”.³

Автор аналізує різні аспекти проявів внутрішньої суті Гоголя: мова творів, об’єктивно існуюче оточення, біографічні фактори, психіка тощо. Розглядаючи мову творів письменника, Євген Маланюк, спираючись на вже існуючі у тому числі й російські дослідження, приходить до висновку, що мова гоголівських текстів далека від

¹ Куценко Л. Dominus Маланюк : тло і постать / Л. Куценко. – К. : Просвіта, 2002. – С. 13.

² Małaniuk E. Tajemnica Hohola / Eugenjusz Małaniuk // Wschód-Orient. – 1934. – № 2–4 (14–16). – S. 53.

³ Там само. – С. 55.

тодішньої російської літературної мови. Їй притаманна неросійська структура речень, величезна кількість жахливих українізмів, цілі, не перекладені російською мовою українські вислови, не кажучи вже про героїв, які майже всі однакового національного походження. “Мова є лише зовнішнім віддзеркаленням глибоко захованих, складних психічних процесів, пов’язаних із культурою і національністю”,¹ – пише Євген Маланюк.

Поет розглядає Гоголя не просто як складну чи загадкову постать в українській культурі, а як знак певного історичного етапу, на тлі еволюційних процесів у духовній культурі нації. Суть трагедії Гоголя вдається розкрити через уже згадувану антиномію Гоголь–Шевченко: Гоголь – породження тих десяти тисяч вибраних, що були вгорі, напівмертвих духовно українських шляхтичів, не здатних вже ні нащо, окрім як служити великоімперській культурі; Шевченко – син багатомільйонного селянства, брутально уярмленого поки що фізично, вулканічний вибух його духовної сили. Гоголь – людина “з рисами генія, наділеного запасом надзвичайної, історично спізнілої енергії”.²

Аналізуючи гоголівських персонажів, Маланюк приходять до висновку, що всі вони були пошуками “батьківщини душі” (вислів із листів Гоголя), якої він не мав, яку не дало письменнику його оточення. Слабка воля і “національна анемічність” були типовими рисами української вищої шляхти початку ХІХ ст. Вони стали трагедією геніального митця. Усі “малоруські” твори Гоголя є, на думку Маланюка, творчою “імітацією України”. Трагізм пошуків своєї духовної батьківщини, а в ній і самого себе полягав, за висновками автора статті, ще й у тому, що геніальний письменник, “син свого народу, який, хоч і догоряв у своїй еліті, однак залишався у серці приналежним до західної цивілізації”, змушений був унаслідок життєвих обставин перейти до цілком іншої, власне антонімічної у своїй суті цивілізації, яка вимагала “умертвіння самого себе”, “самозречення і відірвання від органічної цілості, механічного розчинення в аморфній неокресленості «Росії» і самозабуття власної, перш за все культурно-національної індивідуальності”.³ Євген Маланюк уважав, що твори пізнього Гоголя (“Мертві душі”, “Ревізор”), особливо “Мертві душі”, були ознакою безрезультатності пошуків письменника, бо у них уже

¹ Małaniuk E. Tajemnica Hohola / Eugenjusz Małaniuk // Wschód-Orient. – 1934. – № 2–4 (14–16). – S. 56.

² Там само. – С. 57.

³ Там само. – С. 62.

немає жодних проявів живого життя. “Фальшива роль російського патріота”, яку довелося все життя грати геніальному українцю Гоголю, стала його трагічним вироком. Відірваність від національних живильних джерел призводить до духовного вмирання особистості, оскільки засихає гілка чи стовбур, позбавлені коріння.

Євген Маланюк послідовно й аргументовано будує свої міркування на основі життєвих фактів, листів, висловлювань письменника, глибокого психоаналізу героїв і художніх текстів Миколи Гоголя. У статті “Таємниця Гоголя” він показує всю глибину внутрішньої трагедії письменника крізь призму трагедії української культури на певному її історичному етапі. Не засудження, а усвідомлення неймовірного внутрішнього тягара, від якого так і не зміг позбутися геніальний українець, викликає передусім співчуття.

Є. Маланюк розглядає не стільки внесок Гоголя в літературу, скільки його значення в розвитку української духовної культури та вплив на подальшу долю народу. Неоціненна, із точки зору поета, в цьому сенсі роль Шевченка й абсолютна його протилежність – Гоголь, який приніс українцям невиліковну хворобу – дух “малоросійства”.

Поглиблювали та доповнювали різні аспекти культурологічної концепції Євгена Маланюка його літературні портрети, інформаційні й бібліографічні виступи в періодиці, які розглядалися в підрозділах “Євген Маланюк як співробітник видання” та “Українська література на сторінках місячника-тижневика «Biuletyn Polsko-Ukraiński»”. Питання ролі особистості в історії української культури розглядалися в статтях та замітках “Микола Хвиловий”, “Титан праці (пам’яті І. Франка 1856–1916)”, “Леся Українка”, “На літературні теми” та ін. Є. Маланюк вважає, що І. Франко й Леся Українка вивели українську літературу на європейські шляхи розвитку, а виступ комуніста Миколи Хвильового публіцист називає кінцем хвороби “малоросійства”. Проаналізувавши проблематику та мотиви всіх коротких виступів Маланюка в різних рубриках польських часописів, часто підписаних псевдонімами або анонімних, можна простежити еволюцію його світогляду, формування принципів і засад культурологічної концепції, у якій найвагомішою була роль національної літератури.

Публікації Євгена Маланюка в польській пресі міжвоєнного періоду торкалися фундаментальних питань історії української культури: періодизації, основних історичних етапів формування національної літератури, ролі літератури як засобу самоствердження нації,

стану тогочасної української поезії, ролі особистості в українській літературі й культурі загалом. Ідеологічні засади та поетика виступів митця в пресі суголосна ідеям Маланюка-поета, що засвідчує надзвичайну ідейно-художню цілісність цієї постаті. У своїх оцінках він насамперед син України, патріот і націоналіст, а лише потім – письменник, критик, публіцист.

Поглядам митця притаманне глибоке філософське бачення суті історичних процесів, їх духовно-культурних проявів. Є. Маланюк відшукує найхарактерніші риси, зумовлені суспільно-історичним розвитком нації (тобто об'єктивними факторами) та розглядає символічні постаті, у яких виявлявся суб'єктивний фактор.

Це завжди погляд крізь антиномії, бачення процесів крізь боротьбу протилежностей. Стиль Маланюка-публіциста ємкий і лаконічний. Сконденсованість змісту кожного висловлювання, метафоричність стилю, викривальність, суворість, навіть жорстокість висновків є проявом сили духу “залізних імператора строф”.

Письменник намагався відкрити перед польським читачем якомога повнішу картину українського літературного життя в його історичній перспективі. Прагнув показати величезний пласт української духовності, її давні традиції, трагічну історичну долю, багатство індивідуальних проявів, високий інтелектуальний та художній рівень здобутків. Висвітлюючи різні явища тогочасного літературного життя виявляв і викривав, ворожі, на його тверде переконання, для України прояви більшовизму та “малоросійщини”. Ідея сильної й незалежної української нації складала фундамент усіх його поглядів. Європейськість української культури була підвалиною його теоретичних і літературно-критичних міркувань.

3.7. Богдан Лепкий на польсько-українському літературному пограниччі

Богдан Лепкий належить до тих українських письменників, які тісно пов'язані своїм життям, професійною діяльністю та літературною творчістю із Польщею. Він був однією із центральних постатей в осередку української діаспори в Кракові впродовж багатьох років. Ще від початку століття тут перебували В. Стефаник, О. Луцький, М. Коцюбинський, К. Студинський тощо. Українська громада в Кракові мала тісні дружні зв'язки із такими польськими письменниками, як

В. Оркан, С. Виспянський, С. Пшибишевський та ін. Перу Б. Лепкого належать дослідження творчості таких польських митців слова, як М. Конопніцька, Л. Совінський, Ю. Словацький і т. д.

Письменник багато зробив для популяризації української літератури в Польщі. 1901 р. Лепкий став співзасновником Слов'янського клубу в Кракові. Упродовж декількох років існування клубу на його засіданнях виголосив ряд доповідей, у яких знайомив польську громаду зі здобутками української культури: “O najnowszej literaturze rusko-ukraińskiej” у 1901 р., “Mikołaj Gogol” у 1902-му, “Wasył Stefanyk” у 1903-му, “Muzyka Łyseńki” у 1904 р.¹ Згодом видав власний переклад “Слова о полку Ігоревім” польською мовою, книгу новел М. Коцюбинського “В тенетах шайтана”. Упродовж усього життя працював на перекладацькій ниві – у польській періодиці постійно друкувалися переклади Б. Лепкого творів Т. Шевченка, І. Франка, П. Куліша, М. Старицького, О. Кобилянської, П. Тичини, М. Рильського. Разом із В. Орканом він видав антологію сучасної української поезії, а 1912 р. вийшов його “Начерк історії української літератури” польською мовою. 1941 р. вийшла історія української літератури останніх десятиліть під назвою “Наше письменство”.

Фактично увесь професійний досвід учителя й науковця він здобув у навчальних закладах Польщі. У першій половині ХХ ст. письменник працював викладачем польських гімназій, а потім професором Ягеллонського університету в Кракові. В архіві установи зберігається особиста справа Б. Лепкого, де викладені основні етапи його професійної діяльності, наукового доробку та літературної творчості.

Із архівних документів можна дізнатися про різні аспекти його професійної кар'єри як філолога й викладача. У пункті “знання мов” письменник сам зазначав досконале володіння польською, українською, російською, німецькою, дещо гірше – чеською та сербо-хорватською мовами.² У період з 1899 по 1918 рр. Б. Лепкий працював у декількох гімназіях міста Кракова – у гімназії святого Яцека, у державних гімназіях № 5 та № 3. Працюючи в інокультурному середовищі, письменник завжди використовував нагоду поширювати знання про українську культуру серед поляків. У 1899–1914 рр. був лектором руської (української) мови на філософському факультеті Ягеллонського університету. У 1909–1914 рр. читав лекції на посаді доцента

¹ Klub Słowiański w Krakowie // Świat Słowiański. – 1905. – R. I, T. I. – Styczeń. – S. 17.

² Lепki Bohdan. – S II, 619. Archiwum UJ.

на Вищих державних курсах учителів у Кракові. 1910 р. склав іспит на право викладання української й польської мов як головних і латини як додаткової у Кракові.

Події Першої світової війни на деякий час перервали викладацьку кар'єру письменника. З 1926 р. він знову вчитель державної гімназії святої Анни та гімназії № 9 імені Хоене-Вронського в Кракові. З 1927 р. одночасно працює викладачем філософського факультету Ягеллонського університету. Цього ж року переходить на посаду заступника професора за контрактом (1927–1934). З 1935 р. прийнятий на посаду надзвичайного професора кафедри руської (української) літератури Ягеллонського університету на постійно. В особовій справі письменника зберігся офіційний документ, у якому читаємо: “Президент Речі Посполитої призначає Богдана Лепкого надзвичайним професором історії літератури руської на філософському факультеті Університету Ягеллонського в Кракові. Варшава 18 грудня 1934. Президент Ігнацій Мосціцький”.¹ Посвята письменника відбулася 28 січня 1935 р.

Лекційний курс професора Б. Лепкого висвітлював найважливіші етапи історії української літератури: “Література Великого Київського князівства в нарисі” та “Марко Вовчок: життя і творчість”, який доповнювався практичним курсом із періоду відродженої літератури від Котляревського до Шевченка включно. Письменник мав можливість читати лекції з української літератури мовою оригіналу. З-поміж цікавих архівних документів збереглося клопотання декана філософського факультету про дозвіл для професора Б. Лепкого читати одну лекцію в тиждень українською мовою для студентів відділу слов'янської філології.

Довголітня праця письменника на освітній ниві була належно пошанована його польськими колегами. 10 травня 1938 р. ректор Ягеллонського університету вручив Богдану Лепкому Бронзову медаль за довголітню службу, а “за поданням Ради філософського факультету від 20 березня 1939 року міністр народної освіти та релігійних визнань залишає Пана Професора на кафедрі руської літератури на посаді професора звичайного на період академічного року 1939–1940, незважаючи на вік. 27 квітня 1939 року”.²

Здобутки Богдана Лепкого в царині польсько-українських культурних зв'язків величезні і, напевно, не опрацьовані в усій повноті. На ниві міжкультурних взаємин почав працювати від перших кроків

¹ *Zatrudnienie w Uniwersytecie. Lепki Bohdan. – S II, 619. Archiwum UJ.*

² Там само. (*У польських архівних справах відсутня нумерація сторінок*).

свого самостійного життя й не припиняв до самої смерті. Хронологічний виклад його творчих та наукових праць містить доповідь колеги, доктора кафедри граматики руських мов Ягеллонського університету Яна Зілінського під назвою “Літературна, наукова і педагогічна діяльність професора Богдана Лепкого”.¹ Публікації в періодиці та книжкові видання митця складають десятки позицій.

Перші поетичні переклади творів Марії Конопницької були надруковані ще в газеті “Діло” (1895, № 70). Найкращий на той час у Польщі переклад “Слова о полку Ігоревім” зі вступом і розлогими коментарями Лепкий видав у Кракові в 1908 р. 1906 р. в Бродах опублікував переклади новел М. Коцюбинського “W rętach szatana” (“В тенетах шайтана”). Крім поезій М. Конопницької, перекладав українською мовою твори К. Тетмаєра, з російської – М. Лермонтова й О. Пушкіна.

Величезний редакційно-видавничий доробок Богдана Лепкого. Він підготував до друку зі вступом і коментарями твори І. Котляревського, П. Куліша, Марка Вовчка, О. Стороженка, М. Гоголя. 1922 р. видав у Берліні два томи антології української поезії “Струни” (від найдавніших до нинішніх часів) та збірку малої прози українських авторів “Рідне слово”.

Ян Зілінський подає перелік популярно-наукових праць Богдана Лепкого, виданих українською та польською мовами, які служили утвердженню авторитету української літератури в польському суспільстві й засвоєнню здобутків митців польського красномовства в українському. Першою такою працею була розвідка про польську письменницю Марію Конопницьку.² За цю студію автор отримав нагороду Міністерства освіти у Відні. Численні україномовні наукові видання присвятив Б. Лепкий історії української літератури та творчості окремих її представників: “Василь Стефаник. Літературний нарис” (Львів, 1903); “Нарис історії української літератури. Кн. 1. До нападів татар” (Коломия, 1904); Кн. 2. Від нападів Татар до Котляревського (Коломия, 1912); друге видання нарису (Київ; Липськ, 1923); Про “Наймичку” поему Т. Шевченка (Львів, 1905); “Маркіян Шашкевич. Характеристики українських письменників” (Коломия, 1910); “Чим жила українська література? З історії української літера-

¹ Ziłyński J. Odpis – Działalność literacka, naukowa i pedagogiczna prof. Bohdana Łepkiego / J. Ziłyński // Sprawy osobowe. Łepki Bohdan. – S II, 619. Archiwum UJ.

² Marja Konopnicka. Szkic literacki / Sprawozdanie wyższych gimnazjum w Brzeżanach 1898 r.

тури” (Відень, 1915); “Незабутні. Літературні нариси (В. Стефаника та Гр. Чупринки)” (Берлін, 1922); “Тарас Шевченко. Твори. 3-томне популярне видання зі вступом” (Берлін, 1919); “Повне видання творів Тараса Шевченка” (Київ; Липськ); 5 томів із монографією в першому томі під назвою “Про життя і твори Шевченка” (1922).

Перший підручник української літератури, виданий Лепким у Польщі, мав назву “Ukraina. Zarys literatury. Podręcznik informacyjny”.¹ Найцікавіші його філологічні та історичні розвідки були надруковані в польських періодичних виданнях: “Kilka zagadnień z literatury ukraińskiej”,² “До питання про переклади ліричних поезій”,³ “Mazepiana”⁴ (із портретистики Івана Мазепи). На переконання Яна Зілінського, найбільшу наукову вагомість мають двотомний нарис історії літератури, 5-томне видання творів Шевченка й студія про художні переклади. В оцінці художніх та наукових здобутків письменника він підкреслює його новаторський підхід в окресленні місця українського фольклору в літературному процесі. Учений зазначав: “Оригінальною рисою Лепкого як історика літератури є його ставлення до народної творчості. Всупереч існуючим поглядам Лепкий поєднав її в одне ціле із письмовою літературою (штучною), поділив на періоди і виділені таким чином окремі її частини поєднав із існуючими епохами української письмової літератури. Внаслідок цього народна творчість на тлі кожної історичної епохи стає зрозумілою і не справляє враження чогось відірваного...”. Я. Зілінський уважав, що “перу Лепкого належать вдалі характеристики творчості багатьох поетів і письменників з урахуванням існуючих у тому часі літературних тенденцій”⁵ та найбільшу наукову вартість, на його переконання, має видання всіх творів Шевченка, листів, коментарів і критичної біографії. Саме Богдан Лепкий підготував і перший докладний життєпис Марка Вовчка до 3-томного видання її творів.

В архівній справі письменника зберігається цікавий документ, який відображає непросту тодішню суспільно-політичну ситуацію та

¹ Ukraina. Zarys literatury // Podręcznik informacyjny. – Warszawa ; Kraków, 1930.

² Łepki B. Kilka zagadnień z literatury ukraińskiej / Bohdan Łepki // Sprawy narodowościowe. – № 4. – S. 321–332.

³ Łepki B. До питання про переклади ліричних поезій / Bohdan Łepki // Z zagadnień Wschodu i Zachodu. Prace Polskiego t-wa dla badań Europy wschodniej i bliskiego Wschodu. – Kraków, 1933/34. – № 4. – S. 139–149.

⁴ Łepki B. Mazepiana / Bohdan Łepki // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1932/33. – № 6. – S. 33–34.

⁵ Ziłyński J. Odpis – Działalność literacka, naukowa i pedagogiczna prof. Bohdana Łepkiego / J. Ziłyński // Sprawy Łepki Bohdan. – S II, 619. Archiwum UJ.

відносини митців із польською владою, у яких подекуди виникали проблемні ситуації. Із копії рішення окружного суду II Відділу в Тернополі від 25 лютого 1933 р. читаємо про конфіскацію книги “Тарас Шевченко «Кобзар», повний ілюстрований збірник віражованих творів поета з життєписом та передмовою Богдана Лепкого”, виданої 1922 р. в Берліні-Шенебергу накладом “Українського слова”. Приводом до такого рішення стали цитати із творів Шевченка, які, на думку суду, містять заклики ненависті українців до поляків. Незважаючи на такий, здавалося категоричний присуд, і посадовим особам Ягеллонського університету, і колегам Б. Лепкого вистачило здорового глузду, толерантності та аргументів на захист письменника. Колектив філософського факультету, до якого належала кафедра української літератури, змушений був надати пояснення судовій інстанції. У відповіді декан філософського факультету писав, що звинувачення стосуються цитат із Т. Шевченка, які Лепкий не міг вилучити з оригіналу “Гайдамаків”, оскільки готував наукове видання, тому вирок не стосується його особисто¹.

У доробку митця є ряд вагомих здобутків у сфері польсько-українського літературного діалогу. На особливу увагу та самостійне наукове дослідження заслуговує праця Богдана Лепкого “Три портрети: Франко – Стефаник – Оркан”, видана у Львові в 1937 р., яка містить цікаві біографічні, ліричні та наукові міркування. Разом із Павлом Зайцевим він підготував бібліографію польських перекладів із “Кобзаря” для видання “Тарас Шевченко «Поезії»” (Варшава, 1936).

Крім активної культурно-просвітницької діяльності, яку вів Богдан Лепкий упродовж усього життя, у фондах Ягеллонської бібліотеки зберігаються численні невеликі принагідні книжкові видання письменника, які розкривають його як особистість, віддзеркалюють літературні інтереси як простого читача, втілюють пересічні смаки й захоплення. З-поміж них привертає увагу маленька книжечка “В Тарасові роковини”, видана коштом “Просвіти” у Відні.² Збірка принагідних поезій Богдана Лепкого, які з’явилися як наслідок чуттєвого осягнення особистості великого Кобзаря. Вірші висвітлюють найважливіші етапи життєвого шляху Т. Шевченка: “Батькове пророцтво”, “Перші твори”, “Суд над поетом”, “Дорога” та ін. Кожен вірш є поетичною рефлексією певної сторінки трагічного життя українського національного генія й супроводжується коротким коментарем, де

¹ Sprawy osobowe. Lепki Bohdan. – S II, 619. Archiwum UJ.

² Лепкий Б. В Тарасові роковини / Богдан Лепкий. – Відень, 1915.

автор пояснює висвітлений у поезії фрагмент. До кожного тексту подаються ілюстрації – малюнки, виконані самим же Б. Лепким – чорно-білі графічні замальовки: “Над морем”, “Александрівський форт”, “Шевченкові прибори до писання”, “Тарас в Новопетровській кріпості”, “Шевченкова палета й пензлі” та ін. Ця маленька книжечка є своєрідним ліричним документом, поетичною рецепцією постаті великого українця. У характері дібраних коментарів й ескізів відчувається глибокий авторський сентимент, заглиблення у Шевченка не розумом, а серцем.

Після смерті Богдана Лепкого представники української громади на чолі із Є. Пеленським підготували посмертне видання “Богдан Лепкий 1872–1941. Збірник у пошану пам’яті поета”,¹ видане в 1943 р. Збірник підготовлений ретельно із великою повагою до спадщини письменника. Відкриває книгу портрет, виконаний Михайлом Бойчуком у 1909 р. та вірш Б. І. Антонича “Поет”, присвячений Б. Лепкому. До книги увійшли тексти, у яких автори намагалися висвітлити різні грані творчої особистості й різні аспекти наукових здобутків письменника. Роздум Романа Купчинського “В бережанській тихій стороні” зазирає у далеке дитинство митця, відкриваючи витoki його поетичного натхнення та великої любові до батьківщини. Микола Голубець у нарисі “Життєвий шлях Б. Лепкого” намагався розкрити основні етапи становлення письменника. Дві грані творчої особистості – поетична і малярська – відображались у статтях Євгена Юлія Пеленського “Богдан Лепкий – поет” та Дам’яна Горняткевича “Богдан Лепкий як маляр”. Наукову й громадську діяльність висвітлювали тексти Володимира Дорошенка “Наукова діяльність Б. Лепкого” та Павла Лисяка “Богдан Лепкий як громадянин”.

Особлива інформаційно-наукова вартість видання полягає в тому, що книга містить вичерпну “Бібліографію”, підготовлену Є. Ю. Пеленським. Першу її частину становлять 77 позицій, названі “Писання Б. Лепкого”, куди увійшли художні твори й наукові праці. Друга частина – “Переспіви і переклади. Книги, видані Б. Лепким” – презентує 63 позиції. Третю частину бібліографії складають “Важніші писання про Богдана Лепкого” (1. Біографія. Автобіографічні писання. Життєпис. Спомини про Б. Лепкого. Некрологи. – Похорони. Святкування пам’яті. 2. Творчість. Літературна; мистецька; наукова. Книжки і

¹ Лепкий Богдан 1872–1941. Збірник у пошану пам’яті поета. – Краків ; Л. : Укр. вид-во, 1943.

часописи про всю творчість Б. Лепкого. 3. Бібліографія). Завершують видання ілюстрації, куди увійшли фотографії та малюнки Б. Лепкого.

Збірник, виданий на пошану пам'яті Богдана Лепкого, – це спроба цілісно побачити постать митця, охопити всю творчу спадщину, поцінувати його внесок насамперед в українську й польську культури, усвідомити різнонаправленість і розмаїття художніх та наукових інтересів письменника.

До бібліографії видання не увійшли поетичні переклади Б. Лепкого з української літератури на польську, надруковані в періодичних виданнях 20–30-х рр. Чимало їх опублікував “*Biuletyn Polsko-Ukraiński*”. Це були переклади поезій Т. Шевченка, Ю. Федьковича, П. Куліша, Л. Глібова, П. Тичини, Є. Плужника й інших авторів.

Публікацій для польських періодичних видань, порівняно із книжковими, Богдан Лепкий підготував значно менше. У 1905–1906 рр. у часописі “Свят Словянські” письменник надрукував кілька інформаційно-аналітичних текстів: “*Towarzystwo naukowe imienia Szewczenki we Lwowie*”, “*Z ruskich prac i zabiegów*”, “*Prześladowanie ukraińskiej mowy. Ukaz z r. 1876*”, “*Rusini w Dumie*”. Це були праці переважно історичного характеру, стосувалися проблем розвитку української культури в Галичині та деяких загальноукраїнських питань.

У міжвоєнний період у польських центральних періодичних виданнях Богдан Лепкий виступав із текстами історичного й філологічного змісту, спрямованими на висвітлення перед польською читацькою аудиторією здобутків української культури. У першому річнику місячника “*Biuletyn Polsko-Ukraiński*” письменник надрукував статтю “*Mazepiana*”. Текст з'явився у відповідь на публікацію цього видання ж під назвою “*W związku z rocznicą Mazepy*” (1932, № 2), проілюстровану портретом Івана Мазепи. Невідомий автор стверджував, що походження портрету невідоме й невідомий його виконавець. Богдан Лепкий заперечував категоричну заяву автора та зазначав, що ту репродукцію портрету Мазепи містить ілюстрована історія України Грушевського, видана в Києві в 1912 р. Його ж оригінал міститься в шведському національному музеї поряд із відомими портретами Карла XII. У продовження своїх міркувань письменник зіставляє зображення гетьмана на портреті невідомого автора та спогади очевидців про його зовнішні риси, порівнює властивості виконаних репродукцій. Б. Лепкий стверджує, що всі портрети Івана Мазепи з борідкою, які блукають світом, є фальшивкою, оскільки насправді є обличчями амстердамського банкіра. У статті письменник розглядає

нові портрети гетьмана, виконані українськими та польськими майстрами.¹

У 1933 р. Б. Лепкий надрукував україномовну філологічну студію “До питання про переклади ліричних поезій” у збірнику праць Польського товариства досліджень Східної Європи і Близького Сходу “Z zagadnień kulturalno-literackich Wschodu i Zachodu”, який виходив у Кракові. У центрі уваги важлива теоретична проблема – теорія та практика поетичного перекладу. Письменник розглядає необхідність і складність перекладу “архітворів”, “неможливість” адекватного перекладу (точного відповідника оригіналу), художні особливості конгеніальних перекладів, техніку й практику перекладу, значення перекладів світових шедеврів для розвитку національних літератур.

Автор аналізує переклади Лермонтова, Пушкіна, Куліша з Гете та Міцкевича, які вважаються зразковими або першорядними. Зіставляючи їх з оригінальними текстами, з’ясовує особливості ритміко-інтонаційної структури текстів, їх емоційно-настрійний характер, художній зміст. Лепкий приходить до висновку, що всі вони надто віддалені від оригіналу, хоча відокремлено є достойними художніми текстами. Він стверджує, що знавець мови оригіналу не може вважати їх доскональними.² Б. Лепкий викладає методіку перекладацької праці: “Щоб перекласти якийсь цінний ліричний вірш, треба в першу чергу зрозуміти його, себто пройти весь творчий процес, який переходив автор при писанні, аж до того моменту, коли перед ним, явилася ідея твору, його перша візія, бо не що друге, а якраз вона і є його справжнім змістом. Треба не тільки вдуматися, але і вчутися, вжитися в твір. (Тому то й кажуть, що слід читати не лиш стрічки, але й між стрічками). Що лиш тоді можна перейти до формальної аналізи, щоб пізнати всі ті засоби й способи, яких ужив автор, втілюючи свою візію творчу, реалізуючи свій артистичний задум. Тут важні не тільки лексика і складня, фігури і тропи, стрічки і строфи, ритми і рими, але й також усі музичні цінності слова”.³ Автор розглядає особливості ритмомелодики поезії Т. Шевченка “Минають дні...” та складність або й неможливість передати їх іншою мовою. Простежує дві тенден-

¹ Łepkij B. Mazepiana / Bohdan Łepki // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1932/33. – № 6. – S. 33–34.

² Łepki B. До питання про переклади ліричних поезій / Bohdan Łepki // Z zagadnień Wschodu i Zachodu. Prace Polskiego t-wa dla badań Europy wschodniej i bliskiego Wschodu. – Kraków, 1933/34. – № 4. – S. 142–143.

³ Там само. – С. 144.

ції в тогочасні практиці поетичного перекладу – творення адекватного або правильного перекладу і “транспозиції”. Надає практичні поради перекладачам. Текст має значну наукову цінність, оскільки викладає досвід перекладача-практика, яким був Б. Лепкий, містить цінні спостереження та рекомендації, викладає методику здійснення поетичного перекладу. Письменник не тільки володів кількома європейськими мовами, з яких перекладав, але й чудово орієнтувався в науковій інформації зі сфери перекладознавства, був знайомий із практичними надбаннями відомих перекладачів.

У цей же період Богдан Лепкий виступив у часописі “Sprawy Narodowościowe” (“Справи Народовосцьове”), який виходив у Варшаві, з інформаційним оглядом “Kilka zagadnień z literatury ukraińskiej” (“Кілька проблем української літератури”). Текст носив просвітницький характер, оскільки мав на меті познайомити польського читача із літературним процесом в Україні. Тут письменник розглядав українську літературу в контексті історії українського національно-визвольного руху та з точки зору її ролі в поступі української суспільної думки. Він окреслив головні історичні періоди, детально аналізуючи літературний процес від ХІХ ст. Зупинився на постатях письменників і громадських діячів, життя яких залишило слід в українському національному русі. Простежив руйнівний вплив російської державності на українську культуру, проаналізував діяльність товариств, громадських організацій, видавничий рух, розглянув роль двох потужних культурних столиць в Україні – Києва та Львова. На останньому етапі розвитку української літератури Лепкий зупинився детальніше, насамкінець підкресливши особливо важливу роль української еміграції в розвитку українського художнього слова. Показував єдність і монолітність культурного процесу в цілому, багатство його змістових та стильових форм: “Із зростанням когорти письменників зростало розмаїття їх облич, розширювалася тематика, ідеологія, форма, літературна критика, поетика і методологія. Достатньо назвати в одному ряду кілька постатей: Винниченко, Кобилянська, Стефаник, Хвильовий, Тичина, Маланюк, Рильський, Лівицька, Плужник, Костельник, Купчинський, Рудницький. Які не схожі між собою, як порізному дивляться на світ і на своє завдання! Як різноманітно узгоджують зміст своїх творів із формою! Який потужний реєстр тонів і яке розмаїття тональностей. Знайдемо тут усі напрямки від романтизму до панфутуризму, від етнографізму до сюрреалізму. В техніці слова так само. Одні застосовують регулярні строфи із дзвінкими ри-

мами, другі шукають нові асонанси, які ледь торкаються подібності звучання, не люблять традиційної ритміки і віддають перевагу верлібру”.¹

Життя, професійна діяльність та творчість Б. Лепкого була тісно пов’язана із сусідніми слов’янськими культурами, особливо польською. Він є знаковою постаттю для польсько-українського діалогу міжвоєнної доби. Більшу частину своєї вчительської, викладацької та наукової кар’єри присвятив Кракову. Тут був похований у час Другої світової війни. У 30-ті роки, працюючи професором Ягеллонського університету, зробив дуже багато для популяризації української літератури в польському суспільстві. Його видавнича діяльність величезна. Десятки томів складають твори українських класиків, які упорядкував, надавши науковий коментар, вступні статті та бібліографію, підготував до друку. Видав кілька підручників з історії української літератури як українською, так і польською мовами. Не менш важливими є його перекладацькі здобутки – переклади українською М. Конопніцької та К. Тетмаєра, переклади польською “Слова о полку Ігоревім”, поезії Т. Шевченка, Л. Глібова, П. Куліша, П. Тичини, О. Кобилянської й ін. Публічні доповіді, статті в польській та українській пресі, активна участь у культурному житті української еміграції, літературно-критичні праці, особисті контакти із польськими письменниками були посильним внеском у духовну скарбницю української й польської культур.

3.8. Українська проблематика на сторінках тижневика “Wiadomości Literackie”

Спостерігаючи за характером публікацій одного із найпопулярніших польських літературних тижневиків 20–30-х рр. ХХ ст. треба відзначити, що в 20-ті роки вони оберталися довкола культурно-мистецьких і літературних тем. У 30-ті роки зміст видання дещо змінюється. Суспільно-політичні процеси, які відбувалися в Європі, зумовлюють загострення проблеми міжнаціональних відносин, на сторінках газети з’являється публіцистика, яка розглядає різні аспекти національної політики тогочасного польського уряду. В результаті висвітлення гострих і дражливих, не завжди вигідних для влади тем

¹ Łepki Bohdan. Kilka zagadnień z literatury ukraińskiej / Bohdan Łepki // Sprawy Narodowościowe. – 1933. – № 4. – S. 331.

видання потрапляє під око цензури й непоодиноким стає явище конфіскацій, “білих плям” – вилучених статей, заміток, коментарів тощо. Серед гострих публіцистичних статей, які неодноразово потрапляли під конфіскацію, були, наприклад, статті вже відомого на той час, але ще молодого польського письменника Юзефа Лободовського. У 1973 р. він, згадуючи свою співпрацю з тижневиком, розповідав, як у квітні 1939 р. був конфіскований випуск тижневика із його статтею, у якій він чи не одним із перших висловив думку про ідентичність фашизму й комунізму. Незважаючи на те, що стаття була вилучена, згодом письменник отримав за неї гонорар. “Був у тому весь тодішній Гриджевський”, – пише Ю. Лободовський.¹ Редактор надзвичайно цінував працю журналістів, не уникав гострих конфронтацій, але надзвичайно дбав про аргументованість усіх позицій, які допускав на сторінки свого тижневика. Не любив пустослів'я, звертав увагу на культуру мовлення. Словом, професіоналізм, поміркованість, висока журналістська культура – ось беззаперечні риси, притаманні редакційно-видавничій діяльності Мечислава Гриджевського. Такі принципи роботи редактора й усього колективу забезпечили особливу популярність видання в міжвоєнній Польщі.

Детальніше аналізуючи тематику публікацій “Wiadomości Literackich” варто зауважити, що питання української культури не належали до першорядних. Перші сторінки видання переважно присвячувалися знаменним датам та яскравим постатям польської та провідних європейських літератур. Пріоритетне місце в ньому мала й російська література. Причому в публікаціях часопису відбилася тенденція, характерна для тогочасного польського культурного середовища, де особливо захоплювалися російською поезією. Про неї з певною прикрістю писав Євген Маланюк: “Московська поезія є не тільки бажаним гостем, але навіть, здається, постійним мешканцем культурних кіл Польщі, і Маяковського, Марієнгофа, і навіть Єсеніна, читають, розуміють і насолоджуються ними у Варшаві не менше ніж у Москві”.² Проте давні органічні зв'язки двох національних культур: польської та української, які сягали глибини віків, не могли не виявити себе навіть у тій складній для України суспільно-політичній ситуації. Тому українська культура постійно репрезентується на сторінках тижневика, хоч на перший погляд і ховається за голосними публікаціями про світових “метрів”.

¹ Łobodowski J. Zwyczaje Grydzewskiego / Łobodowski J. Worek Judaszów. – Warszawa, 1995. – S. 7.

² Polska w Słowiańszczyźnie // Wiadomości Literackie. – 1924. – № 17. – S. 2.

Редакція постійно висвітлювала різні аспекти тогочасного українського як мистецького, так і політичного життя. Автори видання подекуди торкалися навіть дуже гострих болючих тем, щодо яких могли звучати кардинально протилежні думки. Зрозуміло, що значна частина літературних публікацій були пов'язані з творчістю української еміграції в Польщі, суспільно-історичними реаліями її життя та розвитком української культури на українських землях, які в той час належали до Польщі. Часто виступи польських письменників у тижневику були відгуком чи відповіддю на статті в українській еміграційній пресі, оскільки саме вона в силу історичних обставин стала каталізатором українсько-польського діалогу.

Перші такі публікації з'явилися вже 1924 р. У сьомому номері газети під рубрикою “Polska w Słowiańszczyźnie” – “Ukrainiec o poetach polskich” (“Українець про польських поетів”) подається відгук на статтю Євгена Маланюка “U sąsiadów”, у якій поет аналізує розвиток тогочасної польської поезії. У цілому відзначаючи доброзичливість і влучність поданих оцінок, автор дискутує з українським поетом щодо оцінки творчості А. Слонімського й не погоджується з його тезою про потужні російські впливи на польських авторів. Надзвичайно цікавою та цінною є інформація про те, що стаття Є. Маланюка була надрукована в першому номері нового українського місячника “Мамай”, який проіснував дуже короткий час. У відгуку читаємо: “«Мамай», ім'я казкового співця, який заблукав у давніх українських образках, надало новому українському місячникові, перший номер якого тримаємо перед собою”.¹

У рубриці “Нотатки” в сьомому числі тижневіка “Wiadomości Literackie” за 1925 р. друкувався огляд української преси, яка виходила тоді на теренах II Речі Посполитої, надавали коротку інформацію про творчість українських письменників, репрезентованих на її сторінках. Найбільше уваги приділяли митцям, котрі проживали тоді в Польщі. Однак згадувались і письменники радянської України. Насамперед відзначався “świetny stylistą” і відомий знавець українського села Микола Хвильовий. Автор звертав особливу увагу польських читачів на постать Євгена Маланюка, “високу культуру слова” й вишукану форму поезії, відчутні французькі та польські впливи в його творчості. Подавався огляд змісту часописів “Наука і письменство” та “Наш світ”.²

¹ Polska w Słowiańszczyźnie // Wiadomości Literackie. – 1924. – № 17. – S. 2.

² Pisma ukraińskie w Polsce // Wiadomości Literackie. – 1925. – № 7. – S. 7.

За п'ятнадцять років існування тижневика лише кілька публікацій на українську тематику були удостоєні першої сторінки часопису. Вони й справді відбивали важливі аспекти розвитку польсько-українських відносин. Насамперед це спеціальний репортаж із Кракова, надрукований на першій сторінці тижневика під назвою “Українська кафедра в Ягеллонському університеті”, про відкриття української кафедри, яку очолив Богдан Лепкий (1928, № 3). У публікації йшлося про діяльність Богдана Лепкого на ниві польсько-українських відносин, про його художні переклади з обох літератур, власну літературну творчість і видання посібників з історії української літератури польською мовою. Журналіст розкривав його погляди на розвиток сучасної польської та української літератур. Відповідаючи на запитання Романа Брендстерфера, письменник висловив свої думки про необхідність безперервної традиції й тяглості культурного досвіду в розвитку кожної національної літератури: “Поступальність національної культури повинна завжди розвиватись. Усі сучасні «ізми» цей зв'язок переривали. Однак неможливо щоразу розпочинати від початку розвиток національної культури. Тільки на міцному фундаменті інтелектуального доробку наших попередників можна досягнути нових здобутків”.¹

Згодом тижневик “Wiadomości Literackie” знову повернувся до постаті Богдана Лепкого та його літературної творчості. У десятому випуску часопису за 1933 р. окрема публікація “Bohdan Łepki” була присвячена 60-річчю від дня народження українського письменника. Її автор Роман Смаль-Стоцький подав короткий нарис життя й творчості митця. Звертав особливу увагу на характерні риси його творчої манери: “Мова і стиль Лепкого вирізняється особливою оригінальністю, багатством словника й барвистістю описів. Відчувається, що Лепкий у молоді роки був учнем школи мистецтв. Тільки художник, наділений великим талантом, може так відчувати красу природи”.² Оцінюючи поетичну творчість Лепкого, Р. Смаль-Стоцький відносить її до філософської лірики. Трилогію “Мазепа” він називає політичною програмою українського народу в справі визволення з-під ярма Москви. У тексті відзначається величезна роль Лепкого в суспільно-культурному житті української еміграції. На підтвердження цього автор наводить, як приклад, нагороду – перстень імені Мазепа, виготовлений представниками української армії (на той час інтернованої)

¹ Katedra ukraińska na Uniwersytecie Jagiellońskim // Wiadomości Literackie. – Warszawa, 1925. – № 3. – S. 1.

² Bohdan Łepki // Wiadomości Literackie. – 1933. – № 10. – S. 5.

із московської зброї, здобутої під Києвом, і подарований письменникові за заслуги в справі боротьби за незалежність України в день 60-річчя. Від Богдана Лепкого той перстень мав перейти до тих українських письменників, які так само прислужаться справі незалежності вітчизни. У кінці виступу Р. Смаль-Стоцький висвітлює зв'язки українського письменника із краківським культурним середовищем, відзначає впливи С. Виспянського. Варто зазначити, що Богдан Лепкий був і залишається одним із найбільш шанованих у польському суспільстві українських письменників. Він належав до когорти тих, які присвятили свою творчість і громадську діяльність справі утвердження світового авторитету української культури та розвитку українсько-польських відносин. Одну з перших розвідок про життя й творчість митця написав професор Варшавського університету Микола Сивіцький. Вона була видана в Польщі в 70-х роках ХХ ст. і лише в 90-х – в Україні.¹

Другою популярною серед польського суспільства і не менш помітною фігурою з-поміж української еміграції в Польщі міжвоєнного періоду був Євген Маланюк. 1933 р. тижневик “Wiadomości Literackie” надрукував його інформаційно-аналітичний огляд під назвою “Poezia ukraińska ostatniej doby” (№ 4) та вірш “Варшава” (№ 12), перекладений польською Юліаном Тувімом.

У статті “Poezia ukraińska ostatniej doby” Є. Маланюк намагається висвітлити перед польським читачем величезний і найвагоміший пласт духовної культури українського народу – його поезію. Для того, щоб подати повну й цілісну картину, публіцист починає аналіз української поезії від її витоків. Для нього було надзвичайно важливим показати її античні джерела, тому спочатку він подає власну періодизацію історичного розвитку української літератури, виділяючи три етапи: 1) еліністично-візантійський, часів Русі Х–ХІІІ ст.; 2) спізнілого (через татаро-монгольську навалу) середньовіччя, ХІV–ХVІІІ ст.; 3) період петербурзького цесарства.² Література, на думку автора, відбиває заплутаність історичних шляхів народу, яка, у свою чергу, зумовила “бароковість” психології українців. Знаковими постатями в еволюції української духовності вважає Гоголя й Шевченка: перший – як вияв деградації національної еліти, другий – як вияв духовної сили народу. “Постать Шевченка стала не тільки

¹ Сивіцький М. Богдан Лепкий / М. Сивіцький. – К. : Дніпро, 1993.

² Małaniuk E. Poezia ukraińska ostatniej doby // Wiadomości Literackie. – 1933. – № 4. – S. 2.

серцевиною національного відродження ХІХ ст., але й була невичерпним джерелом національного духу для українських письменників минулого століття, як є ним зрештою й до сьогоднішнього дня”,¹ – пише поет. Із-поміж сучасників виокремлює Павла Тичину, неокласиків, особливо М. Рильського; із наймолодших – М. Терещенка, Г. Шкурупія, розглядає поезію української еміграції в Польщі. Вражає обізнаність, глибина думок, відвертість, незаангажованість і патріотизм почуттів автора. Євген Маланюк постає глибоким мислителем і теоретиком літератури, який бачить явища цілісно в їх історичному розрізі. Будучи політичним емігрантом і не маючи надій на повернення в Україну, поет залишався патріотом, який за всяких умов дбав насамперед про духовний розвиток своєї нації.

Першій сторінці тижневика “Wiadomości Literackie” у № 12 за 1933 р. був удостоєний вірш “Варшава”, який у братиславському виданні поезій Є. Маланюка поданий під назвою “Біля пам’ятника Міцкевичу” і датується 1932 р.² В елегійних роздумах поета, навіяних осінніми краєвидами польської столиці, звучать журливі ноти незворотності власної долі й невизначеності її перспектив:

“W sennych oknach – czy to płomień, czy plamy?
Szare widmo – uroczyste czy uroczone?”
“В чорних вікнах – то племінь чи плями?
Сірий привид – мана чи омана?”

Текст сповнений історіософських алюзій і натяків, прихованої ностальгії та болю за рідною землею. Юліан Тувім передав не тільки візуальні й чуттєві штрихи осінньої Варшави, але настрої і внутрішній стан ліричного героя, зберіг усі ключові образи та їх художні деталі. Перекладачеві вдалося в більшості строф відтворити специфічну ритмомелодику маланюкового вірша. В оригіналі домінує анапест, який у другій та п’ятій строфах у кінці кожного рядка в останній стопі несподівано змінюється амфібрахієм. У перекладі анапест чергується з амфібрахієм дещо частіше, дуже точно передається перехресна жіноча рима.

¹ Małaniuk E. Poezia ukraińska ostatniej doby // Wiadomości Literackie. – 1933. – № 4. – S. 2.

² Маланюк Є. Земна мадонна / Є. Маланюк. – Братислава : Словацьке педагогічне видавництво у Братиславі, відділ української літератури в Пряшеві, Фондація ім. Олега Ольжича у Лондоні, 1991. – С. 192.

І коли заскрегочуть віти,
Схід дихне своїм зимним нордом, –
В Уяздовських гуляє вітер,
Стеле шлях по асфальту – ордам.
Вистеляє іржавим листом,
Мов татарськими килимами.
...Стережи, стережи це місто,
Вартівничий із бронзи, Адаме!

I kiedy gałęzie zaskrypią
I wschód zionie ziębiącym nordem,
Wicher liśćmi Aleje zasypie,
Bruk wyściele mongolskim hordom.
Leci, leci ordzewa liściasta,
Tatarskiemi się kładzie kilimami.
Pilnuj, pilnuj swojego miasta,
Wartowniku spiżowy, Adamie!¹

Поряд із публікаціями про культурне життя української еміграції в Польщі тижневик намагався висвітлювати і події культурного життя в радянській Україні, надаючи їм відповідний коментар. Переважає літературно-мистецька тематика, іноді обговорюються й політичні проблеми.

Стаття “Filomaci w Odesie” (1926, № 3) розповідала про знахідки в одеському архіві, пов’язані з перебуванням Адама Міцкевича в Одесі й таємним наглядом російської поліції. Текст прикрашала розповідь про почмейстера Максима Македонського, який відмовився копіювати приватні листи польського поета.

У № 24 за 1927 р. у рубриці “Нотатки” розповідалося про відкриття Сергія Єфремова в галузі шевченкознавства. Учений випадково натрапив на невідомий рукопис Шевченка від 1844 р., який поліція вилучила з іншими документами 1847 р. в Миколи Костомарова. У рукописі містилися ще не опубліковані тоді поезії Шевченка та ілюстрації до них українських художників Вещилова й Детамбела.

1931 р. (№ 21) часопис інформував про відкриття польського театру в Києві, заснованого Вітольдом Вандурським. У день відкриття була поставлена п’єса “Гута” (“Huta”) в перекладі Вандурського. З-поміж інших драм репертуар театру передбачав постановку “Срібного сну Саломеї” Словацького в обробці Бруно Ясенського. Редакція надала супровідний коментар, у якому розповіла про подальшу долю трупи. Згодом засновника театру за звинуваченням у “націонал-опортунізмі” усунули з посади разом із частиною акторів театру.

Постійно надавалась інформація про нові книжкові видання, про розвиток української книги та бібліотечної справи в радянській Україні. Неординарною подією вважав колектив тижневика вихід

¹ На хвилі доби : хрестоматія польської літературної періодики 20–30-х років ХХ ст. / упорядкув., вступ. ст. та пер. із пол. С. І. Кравченко. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – С. 357–359.

ілюстрованого “Кобзаря” в Києві (1931, № 35), куди ввійшли не тільки надруковані раніше поезії, але й епічні поеми. Підкреслювали новаторський характер уміщених у книзі ілюстрацій Василя Седляра.

Від початку 30-х років “Wiadomości Literackie” поряд із культурно-літературними активно друкують тексти суспільно-політичного змісту. З’являються різні повідомлення про життя радянського суспільства, які часто вражають польського читача своїм фактажем і натуралізмом деталей.

1931 р. (№ 49) опубліковано нарис М. Френкеля “Пекло на Соловках”. В основу тексту покладено спогади Віталія Юрченка про життя в радянських таборах. Жахливі нелюдські умови, у яких доводилося перебувати в’язням, змальовані з фотографічною точністю деталей: “Серед в’язнів було багато босих. Якщо хтось із босих не хотів виходити на роботу, того змушували стояти босим на снігу поряд із конвоєм, аж поки він сам починав проситися до роботи, щоб нагрітися... Щоб бути звільненим від роботи, не вистачало гарячки до 39 градусів, а треба було мати 40. Коли закінчилася каша, в’язнів почали годувати юшкою з риби. Риба походила з 1916 року, була напівгнилою, її точили живі черв’яки...”¹ Автор за допомогою виразних натуралістичних описів намагався викрити правдиву суть більшовицької ідеї та її загрозу для всього людства. “Нове” суспільство, яке на очах усього світу будували в радянській Росії, декларуючи найдемократичніші гасла, у реальності перекреслювало вартість окремого людського життя взагалі. Страждання, змальовані в Дантовому “Пеклі”, не йли в жодне порівняння з умовами життя в’язнів у радянських таборах, тому автор завершив свою розповідь риторичним запитанням: “Чи знав щось Данте про «нову реальність»?”²

Тему радянських буднів продовжило повідомлення Кшиштофа Щербіца “Нова чистка в спілці українських письменників” (1935, № 32). Журналіст розповідав про нову хвилю політичних репресій у радянській Україні, яка знову торкнулась інтелігенції. Ішлося про смерть Скрипника й Куліша, усунення Кулика з посади голови спілки українських письменників, лист – “самозвинувачення” Епіка та інші події.

Варто зауважити, що українська культура на східних землях II Речі Посполитої, хоч і зазнавала матеріальних утисків, однак мала можливості для свого розвитку набагато кращі, ніж в умовах

¹ Frenkel M. Piekło na Solówkach / M. Frenkel // Wiadomości Literackie. – 1931. – № 49. – S. 2.

² Там само.

Радянського Союзу. Українське питання було одним із найгостріших питань національної політики польського уряду міжвоєнної доби, проте українці не були об'єктом фізичного знищення. Маючи проблеми соціального й фінансового характеру, українська громада все ж мала свої громадські організації, видавництва, періодичні видання, освітні установи. Відгомін цих суспільних проблем і різних сторін польсько-українського співжиття мав місце і на сторінках тижневика “Wiadomości Literackie”.

Художнє осмислення недавніх історичних подій (1917–1920 рр.) представляє публікація під назвою “Буря зі Сходу” (1925, № 30). У ній автор знайомив читачів із книгою Марії Дунін-Козіцької “Burza od Wschodu”, яка вийшла друком у Кракові. Вражає реалізмом фактів розповідь очевидиці про голод, смерть, насильство, грабежі та розбої, які довелося пережити мешканцям Київщини під час навали більшовиків. Автор вступного слова Станіслав Естрейхер назвав книгу “документом людської крові та сліз”.¹ Тему осмислення недавніх трагічних історичних реалій продовжив Ярослав Івашкевич в інтерв'ю з Марією Дунін-Козіцькою (1928, № 29), опублікованому на першій сторінці видання під рубрикою “Про польсько-українське взаєморозуміння”. Приводом для продовження розмови стала поява другої книги письменниці “Rok 1917”, де наскрізною ідеєю звучить думка про історичну необхідність польсько-української злагоди. На запитання Ярослава Івашкевича про подальший розвиток польсько-українських відносин, авторка відповіла: “Ідея мирного співжиття поляків з українцями вже впала до ще холодної землі і чекає на теплий дощик та промінь сонця”.²

Унаслідок загострення політичної ситуації в Європі на початку 30-х років і наростаючого напруження атмосфери в міжнаціональних стосунках на західноукраїнських землях (активізація українського націоналістичного руху, посилення релігійних та політичних утисків із боку польської влади), які входили тоді до складу Польщі, простежується поступова політизація публікацій часопису. Літературні портрети, огляди літературного процесу й аналіз творчості українських митців змінюються репортажами із залу суду, розповідями про в'язниці та гострими полемічними статтями. Питання польсько-українських відносин поволі переходить у суспільно-політичну площину.

¹ Burza od Wschodu // Wiadomości Literackie. – 1925. – № 30. – S. 3.

² Iwaszkiewicz J. O porozumienie polsko-ukraińskim / J. Iwaszkiewicz // Wiadomości Literackie. – 1928. – № 29. – S. 1.

Прикладом слугують репортажі Миколая Мироновича “В’язниця в Барановичах” (1933, № 3), Мар’яна Чухновського “Алло! Говорить в’язень із камери № 13” (1933, № 19) про в’язницю Лужна в Горлицькому повіті та стаття “Письменники про кобринський процес” (1933, № 40), у якій ідеться про застосування тортур під час слідства.

Репортаж Миколая Мироновича “В’язниця в Барановичах” – це розповідь очевидця про важкі умови утримання в’язнів у польських в’язницях, особливо жінок та дітей, які там народились і ще не бачили іншого життя. Автор з іронією називає їх “молоде покоління, нові мешканці країни...”. У критичних міркуваннях автора про становище найнижчих верств суспільства, про моральний та духовний стан нації, мірилом якого є польські в’язниці, виникає український аспект. М. Миронович розповідає історію двох українців, яким польським судом був винесений смертний вирок й одразу приведений у дію. Селяни нелегально перейшли польсько-радянський кордон, щоб побачитися зі своїми родичами в сусідніх селах по той бік Збруча. Потім були звинувачені у співпраці з більшовиками та страчені як політичні злочинці. Цю історію двох українців і висновки, які зробив автор із побаченого, цензура заборонила. Третій випуск тижневика за 1933 р. був конфіскований і вилучений завершальний фрагмент репортажу. Згодом часопис вийшов, але без нижченаведених думок Мироновича: “За життя об’їхав три чверті земної кулі. Пережив грізні криваві роки війни... Бачив гори трупів, брів по кісточки в крові, не чужою була мені нищість людської душі. Кільканадцять разів був поранений, пережив біль та фізичні страждання. Бачив у Києві в Маріїнському парку п’ять тисяч офіцерів та інтелігенції, знищених як стадо вівців, бачив спалені села, понівечені тіла жінок і дітей. Однак, ні поля, повністю встелені трупами, ані купи солдатів в окопах, отруєних газом, ані бої над Стоходом, ані перевал Ужоцька, ані битви над Саном в Карпатах, не залишили такого страхітливого враження, як описана екзекуція в Барановичах. Я не захищаю людей, котрі чинять злочин проти держави, правопорядок та інтереси країни вимагають попередження злочинних намірів. Стаю на захист гідності «людства» відповідно до божої заповіді «не вбивай», від якої сьогоднішні люди відкидають «не». Не тільки смертю можна зупинити бандитські й шпигунські наміри. А потім, чи пролита кров не буде фатальною пропагандою для польської справи по той бік? Чи буде «шибениця» запорукою згоди та єдності між основами нашої державної системи і меншинами? Після екзекуції я запитав дитя, батько якого загинув: «Де тато?».

Відповіло не задумуючись: «Поляки повісили»»¹. Автор устами своїх героїв намагається передати читачам думки й почуття найнижчих шарів польського суспільства, які не здатні до складних філософських узагальнень, проте несуть свою просту людську правду, висловлюючи один бік досить складного на той час польсько-українського питання. Вилучений цензурою фрагмент свідчив про те, що для польського офіцера людські цінності та гуманістичні засади суспільства дорівнювалися національним інтересам, а біблійні заповіді слугували підвалиною розв'язання усіх міжнаціональних проблем.

“Білою плямою”, тобто забороненим і вилученим фрагментом тексту позначилась і п'ята сторінка цього випуску видання. У рубриці “Kronika tygodniowa” друкувалося повідомлення Антонія Слоніського про суд над двома молодими українцями, які брали участь у замаху на Тадеуша Голувку. Письменник розглядав ситуацію не тільки з точки зору тодішніх польських державних інтересів, але й намагався зрозуміти позицію другої, обвинуваченої сторони. Для переконливості аргументів автор наводить аналогічну ситуацію в революційному минулому тодішнього польського президента, який так само, як і українці, колись ішов на смерть заради свободи свого народу й був помилуваний російським імператором. Відвертим докором на його адресу (як людини та гаранта справедливості в державі) звучать слова, що були заборонені й вилучені з тексту: “Пан Президент Речі Посполитої не скористався «правом ласки» для двох молодих українців, які йшли з наганами в руках, йшли без вагання, готові покласти своє молоде життя в офіру святої для них справи. Справи такої зрозумілої. Вона називається битвою за вітчизну. Свята справа для одних і бунт для інших. Це не нові назви, як не новими є й інстинкти людей, котрі борються, проливаючи свою та чужу кров. Та новим є те, що народ, який кільканадцять років тому був у неволі, сам сьогодні ставить шибениці й невблаганною рукою душить рух за незалежність іншого народу. З того часу не минули століття. Роблять це ті ж самі люди, яким заклик «Хай живе незалежна Україна!» мусив нагадати такі ж слова, найсвятіші слова їх молодості. Кожну революцію супроводжують ідеалістичні гасла. Що ж залишається від них через кільканадцять років після перемоги? Як змінюється людина, якщо з переслідуваного борця перетворюється в господаря життя й

¹ Mironowicz M. Więzienie w Baranowiczach / M. Mironowicz // Wiadomości Literackie. – 1933. – № 3. – S. 1.

смерті підлеглих йому людей? Від цієї правди про людину лягає тінь смутку на всі революції”.¹

Розвиваючи думку про вищість людських цінностей в ієрархії духовних вартостей суспільства, А. Слонімський згадує історію німецького солдата Першої світової війни Ягера, який повідомив ворогів французів про заплановану газову атаку, зробивши вибір на користь людяності. Через 16 років після закінчення війни він був засуджений німецькою владою на 10 років тяжкого ув'язнення за те, що врятував десятки людей (ворогів по битві) від смерті, після того, як цей випадок став відомий із опублікованого щоденника французького офіцера. Письменник виводить до рівня філософської сентенції роздуми про взаємини пануючої та підлеглої націй, які, вочевидь, належать до вічних і непоборних протистоянь. Проте їх вирішення він бачить не в домінуванні одного народу над іншим, а в узгодженості національних інтересів із загальнолюдськими цінностями.

Із 1935 р. в публіцистиці часопису розгорілася дискусія на актуальну тему “Українське питання в Польщі”, яка тривала до 1939 р. Стан польсько-українських відносин та їх перспективи розглядалася в різних ракурсах. У дискусії взяли участь відомі польські публіцисти Мечислав Прушинський, Зигмунд Новаковський, Станіслав Красіцький, Міхал Гриф-Чайковський, Євстахій Бучина, Ксавери Прушинський, Марія Домбровська й інші польські письменники й журналісти. У виступах обговорювалися питання національної політики польського уряду, становище українців на Волині, шляхи порозуміння між поляками та українцями. У суперечку вступали різні та навіть протилежні думки, толерантна позиція редакції давала можливість висловитися представникам різних ідеологічних таборів.

У статті Мечислава Прушинського “Українське питання в Польщі” (“Вядомосці Літерацке” (1935, № 50)) приводом для роздумів став судовий процес над дванадцятьма українцями, які брали участь у замаху на польського міністра внутрішніх справ Б. Перацького. Спрямування свого виступу автор зазначив уже на початку: “Знайдемо привід і займемося справами того народу (на території Польщі живе близько п'яти мільйонів українців), якому наші расисти відмовляють навіть у назві”.²

¹ Słonimski A. Kronika Tygodniowa / A. Słonimski // Wiadomości Literackie. – 1933. – № 3. – S. 5.

² Pruszyński M. Zagadnienie ukraińskie w Polsce / M. Pruszyński // Wiadomości Literackie. – 1935. – № 50. – S. 1.

Розглядаючи умови життя українців у складі польської держави, М. Прушинський порівнював їх зі становищем поляків у складі Російської імперії до 1914 р. Розуміючи, що згода між двома народами в межах однієї держави – це справа доволі складна, оскільки це завжди зіткнення часто протилежних інтересів, автор розглядає питання з точки зору польських інтересів. У своїх міркуваннях він намагається дати відповідь на запитання: “Чи згода з українцями на східних землях Польщі відповідає інтересам держави? Якщо так, то яким чином її можна досягти?”.

Спираючись на досвід ХІХ ст., М. Прушинський на прикладі Росії, Німеччини, Македонії, Каталонії, Ірландії, Словаччини й інших європейських держав доводив, що політика асиміляції національних меншин у кінцевому результаті приведе до зворотніх результатів, до бунту, об’єднання народу і, врешті-решт, здобуття незалежності або щонайменше автономії. Показує на конкретних історичних фактах негативні соціальні та культурні наслідки такої політики. Закриваючи школи, позбавляючи народ будь-яких прав, держава доводить його до страшної бідності, темноти й неосвіченості, а це, у свою чергу, викликає ненависть до пануючої нації, штовхає людей на необдумані й непередбачувані вчинки. Зазвичай такий народ удається до терористичних актів, бунтів, розбоїв, оскільки йому нічого втратити. (Активізацію саме таких явищ у середовищі української молоді спостерігаємо в 30-ті роки). М. Прушинський був переконаний, що народ, який має своїх представників у вищій владі, школи, господарські товариства, культурні осередки, ризикує втратити все це у разі невдалої спроби відокремлення в самостійну державу. Народ, який нічого не має, нічим не ризикує. Цю тезу він вважає головним аргументом у відповіді на питання, чи відповідає інтересам польської держави згода з українцями. Безперечно так, бо саме згода є запорукою мирного й спокійного життя в державі.

У другій частині своєї публікації автор розмірковує над тим, як досягти порозуміння з українцями. Застосовує історичну аналогію, приклад австрійського намісника Голуховського, який 1866 р. звернувся до польської громади, що мешкала на території Австрії, із програмовою угодою, згідно з якою надав польських намісника й адміністрацію краю, польську мову в управлінні, польське судочинство, польську початкову, середню й вищу освіту. Така політика на довгі роки (аж до Першої світової війни) стала джерелом сили та впевненості держави. М. Прушинський стверджує: “Не хто інший, як Польща, вирішить, яке політичне спрямування візьме верх в україн-

ському суспільстві: прибічники згоди чи стихія екстремізму. Від кількості прав, наданих українцям у колишній східній Галичині, залежатиме сила згоди з ними і її тривалість”.¹ На завершення своїх міркувань публіцист переконував читачів, що політика асиміляції щодо українців (така популярна серед багатьох політиків) незмінно призведе в майбутньому до кровопролиття.

Виступ Мечислава Прушинського не залишився без відповіді. Вже через кілька тижнів у четвертому числі видання за 1936 р. Станіслав Красіцький у публікації під назвою “Поляки й українці” заявив про свою опозиційність щодо тез, висловлених М. Прушинським. Автор відверто й категорично утверджував польські імперські та націоналістичні позиції, називаючи український рух за незалежність сепаратистським, забаганкою групки людей, історичні аналогії опонента неістотними, а його самого збурювачем суспільної думки, відмовлявся визнавати жителів тих земель українцями та їх право на власну державу. Він писав: “Отже, крім того, що русини, які живуть на східних малопольських землях або на Червоній Русі, до останнього часу не претендували на назву Україна, українець, крім того, що їх мова далеко інша ніж мова України київської, що їх народна творчість, втілена в спорудах, церквах, будинках, мистецькому промислі, народному костюмі, словом у цілому фольклорі, не схожа з аналогічним фольклором України київської, і лише в першому десятилітті нинішнього століття почалась несподівана українізація за наддніпрянським зразком, крім цього дотримуємось їх номенклатури, вважаючи, що не наша справа коректувати чиїсь забаганки щодо зміни національності, навіть якби це суперечило історії та особистому ставленню до русинів, із якими віки жили в згоді, а тепер у русинах, перефарбованих в українців, знайшли своїх Каїнів. Підходячи до українського питання на малопольських землях і дошукуючись у ньому таких модних сьогодні аналогій із польським визвольним рухом, мусимо сказати собі, що порівняння героїчної столітньої боротьби за незалежність народу, який мав десятивікову історію державності, з рухами племені, заледве кількамільйонного, без державності в минулому, в найкращому випадку від XIV ст., яке відшукало свої національні почуття лише у XX ст., є щонайменше грубою помилкою. Шукаючи аналогії, знайдемо єдино й винятково самі суперечності”.²

¹ Pruszyński M. Zagadnienie ukraińskie w Polsce / M. Pruszyński // Wiadomości Literackie. – 1935. – № 50. – S. 1.

² Krasiński S. Polacy i Ukraińcy / S. Krasiński // Wiadomości Literackie. – 1936. – № 4. – S. 1.

Не приховуючи іронії, в'їдливіми словами принижуючи опонента, С. Красіцький категорично заявляв, що всякі поступки влади на користь українців нанесуть величезних збитків польським володінням. Він уважав право Польщі на східні землі доведеним історично.

Категоричність позиції цього автора очевидна. Він не бачив і не намагався зрозуміти будь-чий інтереси, крім своїх власних. Але очевидним є й те, що це були погляди значного прошарку тодішнього польського суспільства, засліпленого здобутою незалежністю та повернутим “*mosarstwem*”, які впливали на державну національну політику. Згубні наслідки такої політики згодом були підтверджені подіями кінця 30-х – початку 40-х рр. ХХ ст.

Виступ С. Красіцького, у свою чергу, викликав бурхливу реакцію публіцистів. Уже в десятому номері газети за 1936 р. під спільною назвою “Українське питання. У відповідь Станіславу Красіцькому” з'явилося три публікації: “Виходить хакатизм?” Мечислава Прушинського, “І ще у справах меншин на кресах” Міхала Гриф-Чайковського та “Українці і поляки” Євстахія Бучини.

Відповідаючи на агресивні випадки пана Красіцького, М. Прушинський спирається на статистичні дані й послідовно доводить абсурдність і некомпетентність усіх його тез. Він наводить приклади у п'ять-дев'ять разів меншого фінансування українських господарств порівняно з польськими, масового закриття українських шкіл та гімназій, переселення українських учителів на північ і захід країни й інші вражаючі факти утисків українців на східних землях, які особливо посилювалися в 30-ті роки порівняно із 20-ми. Завершив свій виступ таким підсумком: “У нинішніх умовах колонізація східних польських земель із господарської точки зору неможлива. Бо її результати будуть безплідними, а єдиним їх наслідком може стати наставлення проти Польщі широких мас українського народу”.¹

На підтримку М. Прушинського та з осудом необізнаності С. Красіцького висловився і Міхал Гриф-Чайковський. Він засуджував опонента за спробу поділити народи на вищу й нижчу категорії, з правом на національну незалежність та без неї і звернувся до польських читачів: “...Зрозумійте, що згідно заповіту Казимежа Великого та Ягеллонів – у справедливому розв'язанні східних проблем майбутнє, велич і слава Речі Посполитої”.²

¹ Pruszyński M. A więc hakatyzm? / M. Pruszyński // Wiadomości Literackie. – 1936. – № 10. – S. 5.

² Gryf-Czajkowski M. Jeszcze w sprawie mniejszości na kresach / M. Gryf-Czajkowski // Wiadomości Literackie. – 1936. – № 10. – S. 5.

Завершував колективну дискусію з С. Красіцьким у цьому випуску видання Євстахій Бучина заувагами під назвою “Українці і поляки”. Він не скупився на історичні факти й докази, аби довести помилковість думок опонента або, точніше, його приховане прагнення відмовити в праві на існування не вигідному для нього народові. Публіцист переконаний, що однією із причин такого варварського нерозуміння важливих питань є відсутність правдивих знань про культуру сусіднього народу: “...Якби ми знали існуючі певно на століттях солідні наукові праці Грушевських, Томашівських, Кордубів, Голубців, Лепких, Донцових, Дорошенків, Смаль-Стоцьких і Студинських і багато-багато інших, якби ми знали літературу від «Слова о полку Ігоревім» почавши і на Тичині, Винниченкові, Стефаникові й молодому Гординському закінчивши, то б інакше ставились до цієї проблеми і не писали б про “перекрашування””.¹

Поряд із гострими ідеологічними баталіями щодо суспільно-політичного статусу українців у Польщі та перспектив польсько-українських відносин з’явилася стаття Зигмунта Новаковського під назвою “Подай же руку козакові...”, узятою з вірша Т. Шевченка, яка перевела тему дискусії на морально-етичний рівень.

Приводом для цього виступу став також судовий процес над українцем за участь в організації терористичного акту. Точніше, незвичайний випадок, який трапився в залі суду одразу після закриття судового процесу. Молодий і надзвичайно обдарований польський прокурор, який вимагав для підсудного Карпинця згідно з Кримінальним кодексом Польщі смертної кари, після закриття процесу (а відбувалося це перед Різдвом) подав руку засудженому. Подія неймовірна як для залу суду не тільки в Польщі. Крім того, їй передувало звернення до засуджених славетного польського артиста Зелверовича, який побажав їм миру й заспокоєння. “Жест пана Зелверовича є шляхетним вчинком, людським у найліпшому сенсі, притім надто індивідуальним і на щастя відособленим”, – писав автор.² Рукостискання прокурора не просто крок людяності, вражаючий і ризикований передусім для нього самого. Цей вчинок за своєї суттю наближається до християнських засад усепощення.

Зазвичай вважається, що прокурор і без мантиї залишається прокурором. Однак не завжди службовий обов’язок усуває з душі

¹ Buczyna E. Ukraińcy i Polacy / E. Buczyna // Wiadomości Literackie. – 1936. – № 10. – S. 5.

² Nowakowski Z. “Podajże ruku kozakowi...” / Z. Nowakowski // Wiadomości Literackie. – 1936. – № 4. – S. 1.

чиновника людські якості. Стаття З. Новаковського підтверджувала думку, що можна за будь-яких умов залишатися людиною. А щоб переконати доволі різнорідного за своїми настроями польського читача, автор наводить подібну за змістом історію, розказану польським учителем. Коли учням дали домашнє завдання написати й аргументувати, який герой твору “Вогнем і мечем” найулюбленіший, то і в жіночій, і в чоловічій польських гімназіях відповідь була однакова – “Богун”, тобто персонаж, змальований Г. Сенкевичем як жорстокий убивця і ненависний ворог Польщі. Варто зауважити, що сенкевичівська інтерпретація історії була дуже популярною, мала значний вплив на масову свідомість поляків і формування в їх середовищі негативного стереотипу українця й козака. Розповідь учителя показувала, що у світогляді молодого покоління відбуваються зміни і вони, можливо, не повторюватимуть помилки батьків.

Роздумуючи над причинами міжнаціональних суперечностей, З. Новаковський пише: “Дуже важливим є наше невігластво, наше абсолютне незнання людей, з котрими на одній землі живемо і жити будемо. Що, наприклад, пересічний польський інтелігент знає про їх розвиток, культуру, літературу, про наші взаємини? Нічого. Чи, наприклад, перший ліпший краків’янин знає, що саме у Кракові живе і пише найвидатніший український прозаїк Богдан Лепкий?”¹ Значною перешкодою у налагодженні польсько-українських відносин публіцист уважав помилки польських політиків, а саме недостатність усякої послідовності з їхнього боку. А ще – пацифікація, яку називає “безголів’ям”. Погляди З. Новаковського на проблему міжнаціональних стосунків, висловлені в тексті, близькі до ідей польського прометеїзму. Згода й пошук компромісу на засаді взаємних поступок – їхній головний принцип.

Другий виток дискусії розгорнувся в кінці 30-х років навколо теми Волині – краю на той час етнічно неоднорідного. Історична доля Волині складалася по-різному внаслідок прикордонного географічного положення. Колись князівство Київської Русі, потім землі Литви, Польщі, Росії, Австрії і т. д.

У польських історичних та літературних пам’ятниках, щоденниках, спогадах і документах, які передавались із покоління в покоління, Волинь зображена як край надзвичайної краси й добробуту на східних землях Речі Посполитої, як ідеальний образ героїчного

¹ Nowakowski Z. “Podajże ruku kozakowi...” / Z. Nowakowski // Wiadomości Literackie. – 1936. – № 4. – S. 1.

минулого Польщі. Особливий внесок у творення цього міфічного образу здійснили поети-романтики, представники української школи (Ю. Словацький та ін.) у польській літературі, у творчості яких Україна, особливо Волинь – це чарівний мальовничий край, це неповторні спогади дитинства й мрії юності.

Такими ідеями були навіяні роздуми Ксавери Прушинського, написані ним під час перебування на Волині в Луцьку у вересні 1936 р. та надруковані в газеті “Вядомосці Літерацке” в сорок третьому номері того ж року під назвою “Право на Волинь”. Ідилічна картина минулого цих земель, навіть недавнього минулого (поч. 20-х років ХХ ст.), зіставляється із сучасним станом цього переважно селянського краю. Автор пише про те, що завдяки Польщі Волинь завжди єдналася до Європи, що Польща несла сюди культуру господарювання та освіти.

Порівнюючи аграрну політику польського уряду на східних землях у 20-ті роки з аналогічною політикою на землях радянської України, К. Прушинський відзначає, що проведені укрупнення селянських землеволодінь, утворення селянських кооперативів, відкриття сільських шкіл дало поштовх для активного економічного розвитку краю, прихильного ставлення місцевих жителів до польської влади, особливо на тлі подій у радянській Україні. У цьому автор бачив вигідні передумови для поширення польської культури й утвердження права Польщі на волинські землі. Але активне поширення освіти та культури в селянському житті незмінно вело до утворення політичних партій, появи представників у парламенті й актуалізації національного питання. На Волині це було українське питання. Щоб цього не сталося, “...Мав прийти хтось інший, хто б показав Родіонові не як читати, а що читати і яка з того читання може бути користь. Повинен був прийти в село за Дерманем хтось інший, хто показав би, як господарювати, як мати вигоду з комасації, хтось, хто заснував би кооперативи, фахово ними керував, здобув довіру темного села. Це було складне й невдячне завдання. Вимагало відносно невеликих знань і підготовки, але великої самовідданості. Можливо тоді й вела та дорога до спольщення Волині, можливо тоді б Волинь не тільки культурою, а й національністю відносилася б до людей, які її навчили, що читати і як господарювати”.¹ Таким бачилася йому національна політика Польщі, політика державної асиміляції, прихильником

¹ Pruszyński K. Prawo do Wołynia / K. Pruszyński // Wiadomości Literackie. – 1936. – № 43. – S. 3.

якої він був. Величезним прорахунком Польщі вважає К. Прушинський те, що прийшов на Волинь не поляк, а українець із Галичини, який був ближчим селянинові за походженням і спрямував розпочаті Польщею процеси в інше русло. Автор добре розумів складність питання державної асиміляції з обох боків, його психологічний, соціальний і політичний аспекти. К. Прушинський усвідомлював, що лише розумною, гнучкою, поступальною політикою мирних процесів можна було досягти цієї мети, а галас й егоїстичні необдумані кроки польських націоналістів при владі призвели до конфронтації.

Не можна відмовити авторові в обізнаності українською культурою, особливо літературою. В кінці своїх роздумів він пише про українського письменника родом із Волині Уласа Самчука та його роман “Волинь”, який називає “великою та суворою книжкою”, на жаль, “напевно не відомою в Польщі”. Близька й зрозуміла К. Прушинському психологія волинського селянина, однією з найцінніших і найкорисніших для Польщі її рис (як і інших селян) відзначає публіцист пацифізм настроїв. Селянин не хоче війни, особливо після досвіду Першої світової. Тому автор уважав, що волинський селянин не так просто згодиться на війну, якщо її наслідком буде навіть незалежність України. Цим повинна скористатися польська влада. Зі своїх роздумів він робить висновок, що право до Волині прийде через поширення польської культури на цих землях і, якщо Польща продовжить розпочаті тут із 1918 р. господарські та культурні справи, то буде мати вигоду, а якщо буде їх зменшувати, то багато втратить. “Так би хотілося мені, аби ми й надалі тут були культурою – тим, що не нищить жодної культури, а кожній привносить і збагачує, так би хотілося мати право до Волині”.¹

І такою ж глибокою ностальгією за минулою величчю польської шляхти на українських землях пронизана наступна публікація Ксавєри Прушинського на тему Волині “Був колись цей край багатим...” у п’ятому випуску часопису за 1938 р. у рубриці “Волинські листи”. Текст, написаний у формі листа уявному адресатові, викликаний враженнями від перебування на Волині в січні 1938 р.

Обраний письменником жанр є маскою, яка допускає певну упередженість і суб’єктивність оцінок навіть за відсутності переконливої аргументації. Згідно з канонами епістолярного жанру в публікації домінує емоційно-чуттєве сприйняття й оцінки. Наскрізна думка

¹ Pruszyński K. Prawo do Wołynia / K. Pruszyński // Wiadomości Literackie. – 1936. – № 43. – S. 3.

виступу К. Прушинського – занепад господарства й культури, у цілому польськості на Волині. Вона звучить набагато гостріше та в'їдливіше, ніж у попередній статті. Не називаючи імен сучасників, автор переповнює свій “лист” потоком імен і доказів колишньої слави та величі польської культури на Волині на тлі її сучасного занепаду. “За доведення цього краю до такого стану повинен буде хтось відповідати”, – повторює він кілька разів із почуттям прихованої погрози.¹ На чию адресу звучить іронія письменника, можна лише здогадуватись. Очевидно, що для тодішнього польського читача натяки були більш зрозумілими й прозорими. Це згодом підтвердили відгуки на лист К. Прушинського. Об'єктом їдкої іронії був волинський воєвода Генріх Юзевський, який упродовж 1937–1938 рр. проводив політику об'єднання українців й активно сприяв розвитку регіону (так званий волинський експеримент), що не могло сподобатися прихильникам ідеї асиміляції. Поширення українськості для останніх означало применшення польськості, а цього вони не могли пробачити нікому. Згодом Генріх Юзевський за своє українофільство не без сприяння речників спольщення Волині зазнав переслідувань і суворого осуду та був відкликаний із посади.

Відповідь на іронічні сентенції листа К. Прушинського не забарилася. У дев'ятому числі тижневика “Відомості Літературне” за 1938 р. з'явилася гостра полемічна стаття відомої польської письменниці Марії Домбровської “«Дерманки» в публіцистиці”, у якій вона звинувачує автора репортажу з Волині не тільки в зухвальстві та щедрому плетінні слів, а й у відсутності аргументів і необізнаності в цій справі.

Природно й логічно, що виступила саме Марія Домбровська, представниця тих польських громадських діячів та письменників, які знали коріння польсько-українського питання, його історичний перебіг, про що неодноразово писали. Письменниця ґрунтовно знала тогочасні політичні, соціальні, економічні й психологічні аспекти цієї проблеми. Із власного досвіду багаторічного спілкування орієнтувалася в гострих кутах минулого та сучасного Волині й Галичини. Бачила компромісний вихід із ситуації, проте її голос, як і багатьох інших, політиками почутий не був. У 30-ті роки в “Щоденниках” Марія Домбровська писала: “Польща зверне собі шию на двох справах: на селянській справі та на справі меншин”.² А коли в кінці 30-х ро-

¹ Pruszyński K. “Był to niegdyś kraj bogaty...” / K. Pruszyński // Wiadomości Literackie. – 1938. – № 5. – S. 3.

² Dąmbrowska M. Dzienniki. T. 1 / M. Dąmbrowska. – Warszawa, 1988. – S. 260.

ків утратились усякі шанси на мирне вирішення українського питання, що свого часу обіцяв Юзеф Пілсудський, письменниця пророкувала для Польщі неминучу трагедію й розплату.

У полемічній відповіді вона називала заяви Ксавери Прушинського лицемірними, історичними фактами та статистичними даними розвінчала всі його тези. Авторка добре зрозуміла, що це був закамуфльований підступний напад на Генріха Юзевського і його проукраїнську політику на Волині, поданий у плаксиво-іронічному ключі. На відміну від своїх опонентів, для яких вищість польськості на кресах була головною вимогою, за котрою не бачилися назриваючі суперечності реальної дійсності, М. Домбровська усвідомлювала життєво важливу для Польщі в умовах назриваючої зовнішньої агресії внутрішню стабільність. Ця стабільність могла бути досягнута лише шляхом згоди, а не насильства, пацифікації й експансії. Натомість внутрішні процеси засвідчували протилежне. Свою полеміку із К. Прушинським вона закінчує словами: “Ворогів хвилює те, що в справах унормування національного питання – ініціатива яких непомітно вислизає з польських рук і вже ось-ось має перейти в чужі і всупереч нам має бути виграна ними – власне там на Волині існує ґрунтовно опрацьована ідея. Опирається вона звичайно не на народжені з чужого натхнення сьогоднішні фанатизми, а на найкращі польські традиції, на традиції воєводи Киселя і короля Зигмунта Августа. Як та ідея реалізована, на які натикається з усіх боків труднощі і які має трагічні сторони, це питання, яке тут розглядатися не може. Певна того, що ідея ця є і що вона вже становить моральну силу, яку вороги Польщі зовсім не раді би в нас бачити”.¹

Над мудрим компромісом та пошуками спільної згоди, які відстоювала М. Домбровська і її однодумці, узяли верх у передвоєнній Польщі пристрасті, міфічне усвідомлення національної вищості, егоїзм. На підтвердження цього дискусія щодо польсько-українських відносин завершилася на сторінках часопису виступом Петра Дунін-Борковського “Українське питання” (1938, № 13), у якому емоційність та пристрастність попередніх авторів змінюється непорушною логікою аналізу. Розглядаючи суспільно-політичну ситуацію кінця 30-х років, автор доводить, що момент вибору минув і врятувати ситуацію може лише “політика державної експансії” – єдино можлива тепер для утримання західноукраїнських земель у Польщі. Констату-

¹ Dąbrowska M. “Dermanki” w publicystyce” / M. Dąbrowska // Wiadomości Literackie. – 1938. – № 9. – S. 3.

ючи як незаперечний факт ріст національної самосвідомості українців та поглиблення їх державотворчих прагнень, П. Дунін-Борковський усе ж уважає: “Ми Східної Малопольщі втратити не можемо”.¹ Що стояло за таким категоричним твердженням польського публіциста й прихильника ідей прометеїзму однозначно стверджувати важко. Напевно, державні інтереси Польщі, для якої втрата територій, як і для будь-якої іншої держави, означала послаблення геополітичних позицій.

Дискусія з українського питання, яка тривала на сторінках газети “Вядомосці Літерацке” упродовж 1933–1938 рр., засвідчила, що проблема з господарського та культурного аспектів у другій половині 30-х перейшла в суспільно-політичний рівень і набула надзвичайної гостроти. Протистояння великопольського “моцарства” й поміркованого федералізму закінчилося поразкою обох сторін: утратою Польщею своєї державної незалежності та “права до Волині” в 1939 р., яким так упивалися польські праві націоналістичні кола, і втратою будь-яких духовних, моральних засад і суспільного, і особистого життя, перекреслених подіями Другої світової війни. Надто швидко справдилися трагічні пророцтва М. Прушинського, М. Домбровської та інших публіцистів.

Тижневик “Вядомосці Літерацке” – одне із небагатьох літературних видань, на сторінках якого презентувалися погляди представників різних суспільних верств тодішньої Польщі від в’язнів до письменників і аналітиків та представників різних ідеологічних і політичних таборів. Часопис став живим голосом своєї епохи, ілюструючи її ідейні й духовні пошуки, здобутки та прорахунки. Зміна тематики публікацій часопису з культурно-літературних у 20-ті роки на суспільно-політичні й гостро-полемічні в 30-ті відбиває загальні тенденції розвитку польського суспільства міжвоєнного періоду та перехід польсько-українських відносин під впливом різних факторів у стадію загострення та конфронтації. Видання було одним із найпопулярніших у міжвоєнній Польщі, тому однозначно можна стверджувати, що на його шпальтах відбилися найтипівіші риси масового світогляду й настрої суспільства. Водночас публікації тижневика впливали на свідомість, формували погляди пересічного поляка, змінювали громадську думку.

¹ Dunin-Borkowski P. Zagadnienie ukraińskie / P. Dunin-Borkowski // Wiadomości Literackie. – 1938. – № 13. – S. 2.

Висновки до розділу

Діалог культур різних народів живить порозуміння, злагоду й добробут, є криницею істинних людських цінностей. Підвалини польсько-українського культурного діалогу на сторінках польської періодики на початку ХХ ст. заклав місячник “Свят Словянські”, що виходив у Кракові. Цей процес актуалізувався й бурхливо розвивався в міжвоєнну добу під впливом численних суспільно-історичних чинників. З’явилися періодичні видання, покликані сприяти та поглиблювати міжкультурний обмін, – “Biuletyn Polsko-Ukraiński”, “Камена”, “Зет”, “Всхуд” та ін. До них долучається громадсько-політична, щоденна та, особливо, літературна періодика – “Вядомосці Літерацке”, “Пйон”, “Мархолт” і т. д.

Польсько-український діалог міжвоєнного періоду охопив усі сфери польського суспільного життя, особливо площину культури, з рівня інтелектуалів поширився на пересічних громадян. Авангардом міжкультурної комунікації була літературна творчість. Вона складала основний зміст публікацій міжнаціональних журналістських проєктів такого спрямування. Діяльність періодичних видань ставила за мету ліквідувати інформаційну прогалину, яка існувала в масовій свідомості польського суспільства. Часописи друкували переклади творів українських письменників, літературно-критичні та публіцистичні тексти, повідомлення про новини літературного життя. Найбільше уваги приділяли творчості Т. Шевченка, Б. Лепкого, Є. Маланюка, М. Рильського, У. Самчука й ін. Центральне місце займала українська поезія, яку друкували не тільки літературні видання, але й регіональна періодика, щоденна преса. Велику інформативну вагу мали бібліографічні публікації – рецензії, огляди, відгуки, хроніки і т. д.

Провідну роль у розвитку й поглибленні польсько-українського діалогу в 30-ті роки відіграв тижневик “Biuletyn Polsko-Ukraiński”, який виходив за редакцією В. Бончковського. Видання мало головну роль у популяризації здобутків української культури в міжвоєнній Польщі. Значну частину його публікацій становила українська література, фундамент – переклади української поезії. У замітках, оглядах та інформаційно-аналітичних статтях висвітлювали різні етапи й аспекти літературного процесу, творчість української еміграції, представників молодшої генерації. Найактивніші автори літературних публікацій бюлетеня – Р. Юнг-Жаховський, З. Мазур, Ю. Лободовський, Є. Погоновський, Є. Маланюк (Е. Карк), П. Зайцев та ін. У редакції співпрацювали представники обох національних еліт.

Велике значення для відкриття перлин духовної скарбниці української нації мав літературний портрет, який представив творчість Г. Сковороди, Т. Шевченка, Я. Щоголева, І. Франка, Лесі Українки, М. Рильського, М. Хвильового та інших яскравих представників українського красного письменства. Доповненнями до представницької палітри й галереї митців слугували численні ювілейні статті, замітки, повідомлення, некрологи. Окрему групу становили студії з історії польсько-українських літературних зв'язків. Провідна й наскрізна тема усіх річників бюлетеня – українська література в умовах радянської дійсності. Інформаційно-бібліографічні та аналітичні публікації розвінчували більшовицьку систему, спрямовану на винищення української культури. Розповідали про митців – жертв політичних репресій, про “чистки” у спілці українських письменників, зосереджували особливу увагу на постаті Миколи Хвильового, його світогляді та творчості. Постійна рубрика тижневика “Рецензії і полеміки” висвітлювала новинки книжкових і періодичних видань, друкувала відгуки на сенсаційні публікації в українській пресі, рецензії на часописи, книги й публіцистику, відбивала різні аспекти рецепції української літературної творчості. На шпальтах бюлетеня з'явилися перші студії з історії української періодики міжвоєнного періоду.

На сторінках тижневика “*Biuletyn Polsko-Ukraiński*” українська література представлена хронікально-інформаційними, аналітичними та образно-публіцистичними жанрами. Її історичний розвиток розкривається в світлі головного суспільного призначення – боротьби за національну ідентичність, незалежність і духовне самоствердження народу. Колектив часопису всі свої зусилля спрямовував на співпрацю української та польської інтелігенції, акцентував на позитивних і взаємовигідних аспектах польсько-українського порозуміння.

У польській рецепції української літератури центральне місце мала поезія, у якій найповніше відбилися духовні інтенції українського народу. Через художній переклад одна національна культура збагачується скарбами іншої. Переклади поетичних творів слугували наймобільнішим засобом міжкультурної комунікації та каталізатором польсько-українського літературного діалогу. Найбільше українських поезій друкували “*Biuletyn Polsko-Ukraiński*”, “Камена”, “Зет”, “Всхуд”, “Сигнали” й інші видання. Із українських класиків на першому місці за кількістю публікацій художніх творів та публіцистики був Т. Шевченко. З-поміж сучасників найбільшим успіхом користувалися

представники української еміграції та західноукраїнські поети – Є. Маланюк, О. Ольжич, Б. І. Антонич й ін. Майстрами поетичних інтерпретацій, які друкували часописи, були К. А. Яворський, Ю. Чехович, Ю. Лободовський, Ч. Ястшембець-Козловський, Т. Бохенський і т. д. Спорідненість польської та української мови давала змогу створити досить точні за змістом та формою, адекватні художні переклади.

Представлені в періодиці твори не давали повної картини літературного процесу, але презентували розмаїття жанрових і стильових форм, талановитих імен та художніх пошуків. Огляди української поезії знайомили із провідними тенденціями розвитку українського поетичного слова. Польсько-український поетичний діалог на шпальтах міжвоєнної літературної періодици у 20–30 рр. набув широти й нової якості. Поети виконували роль і суб'єкта, і каталізатора міжнаціонального обміну. Велику роль у цьому процесі відіграли представники української еміграції – Є. Маланюк, Б. Лепкий, П. Зайцев, І. Огієнко, Ю. Липа, А. Крижанівський і т. д., а також західноукраїнські митці – Б. І. Антонич, С. Гординський, І. Кедрин, М. Рудницький, Д. Донцов та ін.

Центральна постать українського літературного процесу – Тарас Шевченко. Йому присвячено найбільше тематичних випусків, ювілейних і пам'ятних статей, літературно-критичних публікацій, наукових студій, надрукованих у 20–30 рр. в польській літературній періодиці. Більше двадцяти поезій і фрагментів поем було представлено польським читачам у перекладах Є. Погоновського, Р. Гамчикевича, П. Зайцева, З. Войнаровської, Ч. Ястшембця-Козловського й ін. Численні розвідки, спогади, документальні матеріали про життя та творчість Т. Шевченка опублікували Л. Луців, П. Зайцев, Є. Маланюк та інші автори. Різноманітна публіцистика відкривала невідомі сторінки тісних зв'язків українського поета із представниками польської культури, його духовну спорідненість із А. Міцкевичем. Є. Маланюк намагався розкрити перед польським суспільством суть Т. Шевченка як національного генія. Велике значення надавав проблемі вульгаризації та фальсифікації постаті Великого Кобзаря. Його виступи полум'яні, ґрунтовні й переконливі.

Відсутність пафосу, фактаж, доказовість вирізняли не тільки тексти Маланюка, але й усі інші публікації в польській періодиці від тогочасних шевченківських виступів у радянській пресі. Не тільки Т. Шевченко, кожен письменник розглядався у світлі духовних

пошуків свого покоління, у контексті загальнокультурних тенденцій доби.

Творчість І. Франка та Лесі Українки висвітлена набагато менше. Період міжвоєнтя можна назвати початковим етапом їх польської рецепції, коли почали з'являтися огляди творчого шляху, спроби об'єктивної й належної оцінки титанічного доробку І. Франка та геніальної поезії Лесі Українки. Це були виступи З. Мазура, Є. Маланюка, Ю. Лободовського й інших авторів. Вперше редакція бюлетеня спробувала пролити світло на складну й суперечливу тему "Франко і Міцкевич", розвіяти пануючі серед польської громадськості упередження. Леся Українка оцінювалась як геніальна поетка, драматург і найяскравіша представниця свого покоління не тільки серед українських письменників.

Із-поміж представників української еміграції найактивнішим співробітником польських видань і популяризатором української культури в міжвоєнній Польщі був Є. Маланюк. Друкував інформаційно-аналітичну публіцистику, огляди історії української літератури, монографічні розвідки про письменників, готував численні бібліографічні публікації та рубрики в бюлетені. У своїй публіцистичних виступах розглянув українську літературу на тлі історико-культурних процесів, виклав цілісне бачення духовного поступу української нації, який найпотужніше виявився в літературній творчості. Піднесення й бурхливий розквіт української літератури в міжвоєнний період розцінював як духовне піднесення народу. Характеризував символічні постаті, торкався фундаментальних питань духовної історії українського народу, розкрив повну картину літературного життя в історичній перспективі. Є. Маланюку притаманне філософське бачення культурних процесів, цілісність поглядів, органічний патріотизм, проникливість аналітика, його публіцистиці – метафоричний стиль, сконденсованість змісту, чіткість, логіка й аргументованість викладу, гострота та викривальність. Ідея сильної й незалежної української нації слугувала фундаментом усіх його творчих зусиль, європейськість української культури – підвалиною теоретичних і літературно-критичних міркувань.

Знаковою постаттю для польсько-українського діалогу міжвоєнної доби був Богдан Лепкий, життя, професійна діяльність та творчість якого тісно пов'язана із польською культурою. Упродовж усього життя робив усе можливе для популяризації української літератури в польському суспільстві. Працював викладачем гімназій у Кракові та

професором Ягеллонського університету. Десятки томів творів українських класиків упорядкував, надавши науковий коментар, вступні статті й бібліографію, і підготував до друку. Видав кілька підручників з історії української літератури як українською, так і польською мовами. Переклав українською мовою твори М. Конопніцької та К. Тетмаєра, польською – “Слово о полку Ігоревім”, поезії Т. Шевченка, Л. Глібова, П. Куліша, П. Тичини, О. Кобилянської та ін. Публічні доповіді, статті в польській і українській пресі, активна участь у культурному житті української еміграції, літературно-критичні й наукові праці, особисті контакти із польськими письменниками служать величезним внеском у духовну скарбницю української та польської культур.

На особливу увагу з-поміж польської центральної періодики заслуговує тижневик “Відомості Літерацке”, який постійно тримав у полі зору українську тематику. У 20-ті роки переважали інформаційні публікації про події культурного життя, нові видання й знакові постаті української літератури. 30-ті роки позначились актуалізацією теми польсько-українських відносин на сторінках часопису, збільшується кількість суспільно-політичної публіцистики. Зміна тематики публікацій часопису з культурно-літературних у 20-ті роки на суспільно-політичні й гостро-полемічні у 30-ті відбиває загальні тенденції розвитку польського суспільства міжвоєнного періоду та перехід польсько-українських відносин під впливом різних факторів у стадію загострення й конфронтації. Це було одне з небагатьох літературних видань, на сторінках якого висвітлювали погляди представників різних суспільних верств. Один із найпопулярніших тижневиків у міжвоєнній Польщі, на шпальтах якого відбилися настрої суспільства, який найбільшою мірою впливав на свідомість і погляди пересічного поляка, змінював громадську думку, формував канони масової культури своєї епохи.

Більшість власне літературних видань були органами літературних груп, декларували їх програми й популяризували творчість колективу. Такі часописи переважно були розраховані на елітну (підготовлену) читацьку аудиторію, програмували літературний процес, формували вищий щабель літературних смаків і канонів.

У власне літературних виданнях зазвичай письменники виступали видавцями, редакторами, критиками, публіцистами, програмотворцями. Яскравими й епатажними були часописи польських футуристів. Переважали одноднівки (“Так”, “Нуж в бжуху”, “Єдnodнювка Футуристув” та ін.), покликані піймати поклик сьогодення. Маніфести видавали у формі прокламацій і листівок, декларували звільнення від оков минулого, футуризацію життя, заперечували традицію. Запровадили своєрідний механізм спілкування з читачем (реципієнтом), який спирався на стратегію мистецької експансії (агресії). Пройшли певну еволюцію – кілька фаз авангардної свідомості, які відбилися в характері періодичних видань та програмних текстів, були проявом новітніх європейських тенденцій на польському ґрунті. Ключовими постатями видавничої й програмотворчої діяльності футуристів були А. Ват, Л. Хвістек, А. Стерн, С. Гацький.

Польський авангард послуговувався більш поміркованими гаслами. Початок закладений часописом “Звротніца”, у якому декларували ідею новітнього мистецтва, його зв’язок із цивілізацією. Еволюція руху простежується в пізніших виданнях “Штука Вспулческа” та “Лінія”. Виступали проти утилітарної літератури, але за її ідейну заангажованість, приділяли велику увагу теорії та практиці поетичної творчості, техніці творення образу. Теоретиком руху на початковому етапі (“Звротніца”) був Т. Пейпер. Ідеї краківського авангарду набули свого розвитку й поглиблення в публіцистиці Я. Бженковського, Я. Курка, Ю. Пшибося, В. Стшемінського.

У 30-ті роки авангардний рух продовжився у діяльності люблінських і вільненських митців та їх періодичних органів, які вважаються другим поколінням польського авангарду. Світогляд нової генерації глибоко просякнутий ідеями катастрофізму. У видавничій практиці відмовилися від зовнішньої атракційності видань, але стали популярними завдяки привабливому публіцистичному стилю. Спиралися на суспільний радикалізм, прихильність до лівих ідей, космічне мислення. Теоретичні засади другого покоління авангардистів викладені в публікаціях Ю. Чеховича, Ч. Мілоша, Ю. Лободовського та ін.

Ліві захоплення, ідейна заангажованість мистецтва зближували авангардистів із групою й часописом “Квадрига”. У своїй творчості

члени “Квадриги” декларували моральність, антиурбанізм, пацифізм і культ праці. Як і попередники, практикували різноманітні механізми комунікації – вечори, імпрези, полеміки, зустрічі, за посередництвом яких популяризували творчість, впливали на свідомість читача.

Польський експресіонізм був менш радикальним і, на відміну від європейського, спирався на традиції польського романтизму. Пов’язаний із діяльністю групи й часопису “Здруй”, програма якого проголошувала ідею нової людини та нового суспільства, постулати духовного відродження народу й людства перед загрозою новітньої цивілізації. Творцем програми польського експресіонізму вважається С. Пшибишевський, теоретичні статті друкував також Є. Гулевич. Експресіоністи організовували масові культурні акції з виховною метою – розбудити суспільство, розвинути патріотизм, підняти культурний рівень відсталих регіонів, будувати національну державу.

Серед власне літературних видань виділявся безпрограмний і аполітичний “Скамандр”, поетичний місячник, орган однойменної групи. Єдиний із часописів, що проіснував упродовж усього міжвоєнн (1920–1939) і мав величезний вплив на літературне й культурне життя країни. Видавали й іншу періодику (“Про Арте”, “Відомості Літерацке”, “Цирулік Варшавські”). У літературній творчості проголошували демократизм, конкретність, “буденність”, аполітичність, зацікавлення сучасністю. Крім фундаментальної літературної творчості, скамандритам додала популярності нова форма спілкування з читачем, яка спиралася на співпрацю та “співтворчість” – виступи в кав’ярнях, політичні “шопки”, дискусії й полеміка з читачами на шпальтах видань, листування, літературні салони, плебісцити, літературні нагороди тощо. Змінили погляди свого покоління на роль поета й поезії, формували громадську думку, виражали колективні переживання через новий засіб літературної комунікації – контакт із широким колом читачів. Максимально розширили коло літературних адресатів. Основу творчої концепції групи складала художня практика “великої п’ятірки” – Ю. Тувім, Я. Лехонь, Я. Івашкевич, А. Слоніський, К. Вежинський та видавничо-редакційна стратегія й тактика М. Гриджевського.

Розповсюдження літературного дискурсу зумовило кількісне збільшення наукових літературних видань, традиція яких існувала ще з ХІХ ст. Від початку ХХ ст. виходив “Паметнік Літерацкі”, з’явилися “Рочнік Літерацкі”, “Рух Літерацкі”, “Silva Rerum” й ін. Мали віддалену періодичність – від місячника до річника, низькі наклади, літера-

турна проблематика часто подавалася в гуманістичному контексті, сприяли популяризації наукових знань, були призначені для наукових кіл й інтелігенції.

30-ті роки позначилися посиленням тенденцій до змістової конкретизації літератури, уваги до життєвого досвіду, авторитету хронікально-репортерських жанрів. Під впливом цих тенденцій формується література факту, представлена групою “Пшедмесце” та її поетичним відповідником, групою польських автентистів “Околіца Поетув”. Спиралися на традиції реалізму й натуралізму, розвинули репортаж, привнесли в художню творчість публіцистику. Автентисти базовою категорією обрали правду життя, відкидали уяву, ідеалізували життя простих людей, застосовували сентименталізм і виголошували антиурбанізм, акцентували увагу на внутрішньому світі людини. Практикували анкетування, зв’язок із читачами за посередництвом часопису.

Більшість суспільно-літературних видань з’явилися в 30-ті роки й вирізнялися з-поміж решти літературної періодики відкритою або прихованою прив’язаністю до певної суспільної ідеології, політичного табору чи навіть партії. До таких належали, насамперед, комуністичні, ліві, католицькі та інші видання. Комуністичні “Культура Роботніча”, “Нова Культура”, “Месєнчнїк Літерацкі”, “Леви Тор” й інші в суспільстві сприймалися як неофіційні органи КПП, що спиралися на концепцію заангажованого мистецтва та утилітарної літератури. Їх програми мали функціональний характер, література підпорядковувалася політичним цілям, а фундаментальною проблемою публіцистики було питання про роль і завдання літератури в суспільному житті. Акцептували жанри документалістики, репортажу, літературу факту.

Найпопулярніші католицькі літературні видання “Культура”, “Тєнча”, “Вєрбум” утілювали прагнення костьола й католицької інтелігенції впливати на громадськість та не залишатись осторонь інтелектуального життя. Презентували католицьку ідеологію, розглядали істотні суспільно-культурні й етичні проблеми, стояли за відновлення релігійного життя та католицької філософської думки, сторонилися політичних проблем.

Частину суспільно-літературних видань характеризував ідейний еклектизм, як-от “Вєдомосці Літерацке”, “Кур’єр Літерацко-Наукови”. Інша група презентувала літературну творчість у руслі певної світоглядної концепції, як наприклад “Мархолт”, “Сигнали”, “Пїон”

й ін. Такі видання були спрямовані до масового читача та найбільшою мірою впливали на масову свідомість.

Глибоко розробляв питання духовності кварталник “Мархолт”, який відстоював нову модель суспільства зі сформованою певною ієрархією духовних цінностей. Література була важливою складовою широкої гуманістичної проблематики, яка розглядалася з позицій гуманізму та персоналізму.

Продержавницькі інтенції відстоював “Пйон” із позицій активізму, патріотизму, героїзму й національних інтересів.

Тип популярного літературного видання представляли “Кур’єр Літерацко-Наукови”, тижневик “Вядомосці Літерацке”, найпопулярніші ліві – “Сигнали” та “Жагари”.

На відміну від власне літературної періодики, суспільно-літературні видання були розраховані на найширшу читацьку аудиторію, різні суспільні верстви населення краю й мали найбільший вплив на формування масових літературних смаків та літературної культури міжвоєнтя.

Яскраву сторінку в історію польської журналістики міжвоєнтя вписав тижневик “Вядомосці Літерацке”, “класичний літературний магазин”, створений на зразок французьких видань такого формату. Сучасний, майстерно редагований, відкритий часопис, який розповсюджувався із комерційним успіхом. Еволюціонував від інформаційних публікацій, популяризації літератури та газетного стилю 20-х років до журналістських проблемних текстів і суспільно-політичної аналітики 30-х. Поряд із поетичним місячником “Скамандр” був неофіційною трибуною скамандритів, стояв на засадах мистецького традиціоналізму, естетичного еkleктизму, політичної та ідеологічної незалежності. У редакційній політиці, яку сформував М. Гриджевський, акцентували важливість зв’язків із читачами – анкети, конкурси, опитування, листування і т. д. Пропагували модель масової літературної культури й були інструментом її демократизації.

Львівські “Сигнали” вважаються найпопулярнішим лівим виданням міжвоєнтя, яке презентувало ліву ідеологію в дуже широкому її значенні. Часопис не прив’язувався до якогось політичного табору, мав характер вільної трибуни, був демократично налаштованим. Редакторський колектив відстоював постулат суспільної ролі літератури, аполітичність, ідеал “устрою суспільної справедливості”, засуджували радянську дійсність і фашизм, сповідували колективізм та громадський обов’язок людини. Стояли за поступ та вільний

розвиток суспільства, утверджували модель соціалістичної культури й дидактичної літератури, сприяли польсько-українському культурному діалогу. Найбільший вплив на формування обличчя часопису мав видавець і редактор К. Курилюк

Лівими симпатіями відзначався і вільненський часопис “Жагари”, який презентував творчість та світогляд наймолодшої польської літературної генерації. Декларували перебудову усіх підвалин суспільного життя, ідею організованого суспільства, вільну працю, нову мораль. Проголошували постулати заангажованого мистецтва, літературу трактували функціонально, як знаряддя перебудови людської свідомості. Естетичні критерії вважали другорядними, акцептували фактаж та життєву конкретність, послуговувалися журналістсько-репортерськими засобами виразу. Надавали перевагу колективним інтересам, декларували поступ, культ праці, суспільну літературу та мистецтво для мас. Жагаристам притаманні риси катастрофізму й зрілість у трактування національних проблем. Провідними публіцистами видання були Г. Дембінський, Ч. Мілош, Є. Путрамент та ін. Активно застосовували форми колективної діяльності – поетичні вечори, зустрічі, анкети тощо.

Оголошення програм і маніфестів було ознакою літературної доби. Літературні групи польського міжвоєння декларували свою окремішність із-поміж інших творчих колективів переважно у формі маніфестів, редакційних і публіцистичних статей. Переважав тип колективної програми, у якій фундаментальні питання стосувалися нового типу літератури в нових суспільних умовах, ролі митця та його творчих настанов, характеру творчого акту й ін. Писались окремими авторами, проте завжди презентували колективне “ми”.

Літературні програми футуристів, авангардистів, покоління другого авангарду спиралися на засади колективізму, акцентували на суспільній ролі митця, вимагали зв’язку літератури із життям. Метою їх творчості було формування нової людини згідно з потребами нового часу. У програмі футуристів митець трактувався як частина маси, людина – продукт суспільної діяльності, творчість – посередництво між дійсністю та читачем.

Краківські авангардисти також декларували примат колективних інтересів, мистецтво розуміли як учасника суспільного розвитку, творчість мала бути тісно пов’язана із життям, а митець ніс важливу суспільну роль. На відміну від інших груп, глибоко розробили питання поетичної творчості, яку розглядали як ремесло, та засади розбудови художнього образу як інтелектуальної художньої конструкції.

Коллективістськими за своєю суттю були програмні постулати “Квадриги”, “Жагарів”, “Сигналів”, люблінських груп, “Чартака”, у яких митець розглядався як виразник певних колективних інтенцій.

Програма польських експресіоністів, на противагу іншим, спиралася на філософські засади індивідуалізму й отримала назву містичний еволюціонізм. Розглядали еволюцію людства насамперед як духовні шляхи національних геніїв, акцентували на внутрішньому світі людини та релігійно-філософських пошуках.

“Скамандр” не виголошував жодної програми. Його ідейно-естетичні принципи викристалізуються із різноаспектної творчості представників групи. Світоглядно – це активізм, віталізм, оптимізм, естетично – вираження колективних переживань через індивідуальне творче “я”, захоплення життям в усіх його проявах, довершеність поетичної форми і майстерність володіння словом. Виступали проти суспільної ролі літератури, митець трактувався як учасник і співтворець сьогодення.

Декларовані в програмах принципи рідко знаходили своє повне практичне втілення в поетичній творчості представників груп. Виняток становила програма краківських авангардистів, які були найбільш послідовними в теорії та практиці, а також творчість С. І. Віткевича. Програма скамандритів була сформульована на основі тривалого періоду творчості як підсумок їх здобутків, тому найбільше відповідала творчій практиці.

Окрему групу серед літературної періодики становили часописи, які мали на меті розвиток міжнаціональних культурних відносин. Їх розквіт і популярність припадають на 30-ті роки й пов’язані з актуалізацією питань національної політики та польсько-українських стосунків. Серед часописів, що декларували культурний обмін між народами, були власне літературні – польсько-французький “Штука Wspulczesna” Я. Бженковського та слов’янський “Камена” К. А. Яворського – і суспільно-літературні – “Зет” Є. Брауна і “Всхуд” та “Wiuletyn Polsko-Ukraiński” В. Бончковського. Феноменальним за своїм ідейним задумом і практичним утіленням був тижневик “Wiuletyn Polsko-Ukraiński”, єдиний в історії польської журналістики часопис, який упродовж 30-х років реалізував задум культурного зближення польського й українського народів.

У 20-ті роки серед польської політичної та інтелектуальної еліти сформувалась ідеологія, яка акцентувала польсько-український союз на всіх культурних рівнях, особливо співпрацю в культурній сфері. В

історії польської суспільної думки цей рух та його ідейні постулати отримали назву прометеїзм. Натхненником польського прометеїзму вважається Ю. Пілсудський, його прихильниками серед політиків були Т. Голувка, Л. Василевський, Г. Юзевський та ін., серед письменників, журналістів і громадських діячів – Є. Гедройц, В. Бончковський, А. Бохенський, К. Прушинський, С. Лось й ін. З ініціативи прометеїстів виникли громадські організації та періодичні органи, покликані розвивати на різних рівнях польсько-український діалог.

Гроно прихильників прометеїзму згуртувалося довкола Єжи Гедройца та його часопису “Бунт Млодих”, заснованого з метою впливу на громадську думку і політику. У редакції працювали брати Прушинські, брати Бохенські, С. Лось, П. Дунін-Борковський та ін. Видання стало каталізатором об’єднання однодумців у поглядах на польську національну політику й українське питання та формування концепції розвитку польсько-українських відносин, яка спиралася на ідею створення довкола Польщі блоку незалежних слов’янських держав, що будуть спільно протистояти загрозам зі сходу та заходу. Стосовно українців, що населяли східні землі Польщі, концепція передбачала федеративний устрій і співпрацю на користь спільного блага, розвиток національних і духовних потреб на засадах державної асиміляції. Могутня й незалежна Україна бачилася прометеїстами в колі національних інтересів Польщі.

Поряд із Є. Гедройцем символічною постаттю в перебігу польсько-українського діалогу в міжвоєнні роки був В. Бончковський – публіцист, громадський діяч, фахівець зі східної проблематики та польсько-українських відносин, редактор часописів “Всхуд” та “*Biuletyn Polsko-Ukraiński*”. Центральне місце в його публіцистиці займали міжнародні стосунки й національні питання. Сходознавча концепція письменника викладена в книгах “Грюнвальд чи Пилявці”, “Польсько-українська проблема в землях червоноруських”, “Перед лицем подій”, куди увійшли статті, надруковані в польській періодиці в 30-ті роки. Діяльність В. Бончковського на ниві польсько-українського порозуміння є працею величезної ваги не тільки для польської публіцистичної думки, але й для української культури. “*Biuletyn Polsko-Ukraiński*” досі залишається незамінним джерелом інформації про українську історію, політику, культуру, літературу та мистецтво, про генезу, перебіг і перспективи польсько-українських відносин у ХХ ст., про передумови, витоки та розвиток конфліктів. Величезне місце займала в ньому українська література – переклади, критика,

відгуки й рецензії. На шпальтах часопису сконцентрований величезний духовний досвід передвоєнного покоління польської та української інтелігенції, яка майже в безнадійних умовах шукала шляхи до порозуміння, намагалася достукатися до розуму й серцець як політиків, так і пересічних громадян. Часопис заклав основи міжнаціональної культурної комунікації, його практику ще не вдалося повторити повною мірою жодному періодичному виданню в Україні та Польщі.

Ідеї прометеїзму й концепція польсько-українських відносин утілена в численних публіцистичних текстах В. Бончковського, А. Бохенського, С. Лося, Л. Василевського, Ф. Захори, Я. Липовецького, К. Симонолевича молодшого й інших польських авторів. Їх погляди великою мірою поділяли українські публіцисти – І. Кедрин, Є. Маланюк, М. Ковалевський, М. Кордуба та ін., твори яких друкувалися на шпальтах бюлетеня.

Україна була однією великою наскрізною темою видання впродовж усіх 30-х років. Розглядалися її перспективи у світлі геополітичної ситуації в Європі, спільність українських і польських зовнішньополітичних інтенцій, політична та економічна вигода співпраці, історія польсько-українських відносин, спільне героїчне минуле, етапи визвольної боротьби українців, здобутки їх духовної культури і т. д. Стратегічні й тактичні аспекти польсько-українського співжиття в межах однієї держави були предметом особливої уваги колективу видання. Критикували польську національну політику, викривали згубність насильства та терористичних акцій ОУН, розробляли шляхи практичного розв'язання проблемних ситуацій, висвітлювали діяльність політиків й громадських діячів тощо. Об'єктом ретельного аналізу та доскіпливого критичного погляду авторів була радянська дійсність й ідеологія більшовизму, її руйнівний вплив на українську економіку, селянське господарство, духовність і культуру українців.

Річники видання вражають інформативністю, глибиною аналізу, послідовністю ідей та суджень, толерантністю в ставленні до інакодумців, демократизмом, відкритістю, творчою атмосферою, переконливістю фактів, потужною бібліографічною інформацією. Вони ще й зараз можуть послужити незамінним історичним джерелом.

Колектив часопису, надаючи об'єктивні знання про історію та культуру сусіднього народу, намагався змінити суспільну думку поляків, подолати масові негативні стереотипи й упередження, вселити оптимізм у можливість порозуміння. Редакція активно практикувала зв'язок із читачами – оголошувала анкети, опитування, дискусії,

друкувала листи, звернення, відповіді, надавала право висловлювання представникам обох громад. “*Biuletyn Polsko-Ukraiński*” з-поміж інших періодичних видань мав найбільший вплив на формування польсько-українського дискурсу міжвоєнної доби, на поглиблення культурного діалогу, на утвердження практики міжнаціональної комунікації за посередництвом друкованих ЗМІ.

Діалог культур різних народів живить порозуміння, злагоду й добробут, є криницею істинних людських цінностей. Польсько-український культурний діалог на сторінках польської періодики актуалізувався та бурхливо розвивався в міжвоєнну добу, охопив усі сфери польського суспільного життя, особливо площину культури, з рівня інтелектуалів поширився на пересічних громадян. Авангардом міжкультурної комунікації була літературна творчість. Вона складала основний зміст публікацій міжнаціональних журналістських проєктів такого спрямування. Діяльність періодичних видань ставила за мету ліквідувати інформаційну прогалину, яка існувала в масовій свідомості польського суспільства. Часописи друкували переклади творів українських письменників, інформаційні, літературно-критичні й публіцистичні тексти. Найбільше уваги приділяли творчості Т. Шевченка, Б. Лепкого, Є. Маланюка, М. Рильського, У. Самчука та ін. Центральне місце займала українська поезія, велику інформативну вагу мали бібліографічні публікації – рецензії, огляди, відгуки, хроніки і т. д.

“*Biuletyn Polsko-Ukraiński*” був головним виданням у популяризації здобутків української культури в міжвоєнній Польщі. Значну частину його публікацій становила українська література, фундамент – переклади української поезії. Висвітлювали різні аспекти літературного процесу, творчість української еміграції, представників молоді генерачії. Літературну публіцистику готували Р. Юнг-Жаховський, З. Мазур, Ю. Лободовський, Є. Погоновський, Є. Маланюк (Е. Карк), П. Зайцев та ін. У редакції співпрацювали представники обох національних еліт.

Велике значення для відкриття перлин духовної скарбниці української нації мав літературний портрет, який представив творчість Г. Сковороди, Т. Шевченка, Я. Щоголева, І. Франка, Лесі Українки, М. Рильського, Миколи Хвильового та інших яскравих представників українського красного письменства. Доповненнями до представницької галереї митців слугували ювілейні статті, замітки, повідомлення, некрологи. Окремі групи публіцистики розкривали історію польсько-українських літературних зв'язків і розвиток української літератури в

більшовицькому ярмі. Постійна рубрика тижневика “Рецензії і полеміки” висвітлювала новинки книжкових та періодичних видань, друкувала відгуки на сенсаційні публікації в українській пресі, рецензії на часописи, книги й публіцистику, відбивала різні аспекти рецепції української літературної творчості. На шпальтах бюлетеня з’явилися перші студії з історії української періодики міжвоєнного періоду.

Українська література представлена редакцією тижневика розмаїттям хронікально-інформаційних, аналітичних й образно-публіцистичних жанрів. Її історичний розвиток розкривається у світлі головного суспільного призначення – боротьби за національну ідентичність, незалежність і духовне самоствердження народу. Колектив часопису всі свої зусилля спрямовував на співпрацю української та польської інтелігенції, акцентував на позитивних і взаємовигідних аспектах польсько-українського порозуміння.

У польській рецепції української літератури центральне місце мала поезія, в якій найповніше відбилися духовні інтенції українського народу. Через художній переклад одна національна культура збагачується скарбами іншої. Переклади поетичних творів слугували наймобільнішим засобом міжкультурної комунікації та каталізатором польсько-українського літературного діалогу. Найбільше українських поезій друкували “*Biuletyn Polsko-Ukraiński*”, “Камена”, “Зет”, “Всхуд”, “Сигнали” й інші видання. Із українських класиків на першому місці за кількістю публікацій художніх творів та публіцистики був Т. Шевченко. Із-поміж сучасників найбільшим успіхом користувалися представники української еміграції й західноукраїнські поети – Є. Маланюк, О. Ольжич, Б. І. Антонич та ін. Майстрами поетичних інтерпретацій, які друкували часописи, були К. А. Яворський, Ю. Чехович, Ю. Лободовський, Ч. Ястшембець-Козловський, Т. Бохенський і т. д. Спорідненість польської та української мови давали змогу створити досить точні за змістом і формою, адекватні художні переклади.

Представлені в періодиці твори не давали повної картини літературного процесу, але презентували розмаїття жанрових та стильових форм, талановитих імен і художніх пошуків. Огляди української поезії знайомили із провідними тенденціями розвитку українського поетичного слова. Польсько-український поетичний діалог на шпальтах міжвоєнної літературної періодики у 20–30-ті рр. набув широти та нової якості. Поети виконували роль і суб’єкта, і каталізатора міжнародного обміну. Велику роль у цьому процесі відіграли

представники української еміграції – Є. Маланюк, Б. Лепкий, П. Зайцев, І. Огієнко, Ю. Липа, А. Крижанівський і т. д., а також західно-українські митці – Б. І. Антонич, С. Гординський, І. Кедрин, М. Рудницький, Д. Донцов й ін.

Центральна постать українського літературного процесу – Тарас Шевченко. Йому присвячено найбільше тематичних випусків, ювілейних і пам'ятних статей, літературно-критичних публікацій, наукових студій, надрукованих у 20–30-ті рр. у польській літературній періодиці. Більше двадцяти поезій та фрагментів поем було представлено польським читачам у перекладах Є. Погоновського, Р. Гамчикевича, П. Зайцева, З. Войнаровської, Ч. Ястшембця-Козловського й ін. Численні розвідки, спогади, документальні матеріали про життя та творчість Т. Шевченка опублікували Л. Луців, П. Зайцев, Є. Маланюк й інші автори. Різноманітна публіцистика відкривала невідомі сторінки тісних зв'язків українського поета із представниками польської культури, його духовну спорідненість із А. Міцкевичем. Є. Маланюк намагався розкрити перед польським суспільством суть Т. Шевченка як національного генія. Велике значення надавав проблемі вульгаризації й фальсифікації постаті Великого Кобзаря. Його виступи полум'яні, ґрунтовні та переконливі.

Відсутність пафосу, фактаж, доказовість вирізняли не тільки тексти Маланюка, але й усі інші публікації в польській періодиці від тогочасних шевченківських виступів у радянській пресі. Не тільки Т. Шевченко, кожен письменник розглядався у світлі духовних пошуків свого покоління, у контексті загальнокультурних тенденцій доби.

Творчість І. Франка та Лесі Українки висвітлена набагато менше. Період міжвоєнтя можна назвати початковим етапом їх польської рецепції, коли почали з'являтися огляди творчого шляху, спроби об'єктивної й належної оцінки титанічного доробку І. Франка та геніальної поезії Лесі Українки. Це були виступи З. Мазура, Є. Маланюка, Ю. Лободовського та інших авторів. Уперше редакція бюлетеня спробувала пролити світло на складну й суперечливу тему “Франко і Міцкевич”, розвіяти пануючі серед польської громадськості упередження. Леся Українка оцінювалась як геніальна поетка, драматург і найяскравіша представниця свого покоління не тільки серед українських письменників.

Із-поміж представників української еміграції найактивнішим співробітником польських видань і популяризатором української культури в міжвоєнній Польщі був Є. Маланюк. Друкував інформа-

ційно-аналітичну публіцистику, огляди історії української літератури, монографічні розвідки про письменників, готував численні бібліографічні публікації та рубрики в бюлетені. У своїй публіцистичних виступах розглянув українську літературу на тлі історико-культурних процесів, виклав цілісне бачення духовного поступу української нації, який найпотужніше виявився в літературній творчості. Піднесення та бурхливий розквіт української літератури в міжвоєнний період розцінював як духовне піднесення народу. Характеризував символічні постаті, торкався фундаментальних питань духовної історії українського народу, розкрив повну картину літературного життя в історичній ретроспективі. Є. Маланюку-публіцисту притаманне філософське бачення культурних процесів, цілісність поглядів, органічний патріотизм, проникливість аналітика, його публіцистиці – метафоричний стиль, сконденсованість змісту, чіткість, логіка й аргументованість викладу, гострота і викривальність. Ідея сильної та незалежної української нації слугувала фундаментом усіх творчих зусиль митця, європейськість української культури – підвалиною теоретичних і літературно-критичних міркувань.

Знаковою постаттю для польсько-українського діалогу міжвоєнної доби був Богдан Лепкий, життя, професійна діяльність та творчість якого тісно пов'язана із польською культурою. Упродовж усього життя робив усе можливе для популяризації української літератури в польському суспільстві. Працював викладачем гімназій у Кракові й професором Ягеллонського університету. Упорядкував і підготував до друку десятки томів творів українських класиків. Видав кілька підручників із історії української літератури як українською, так і польською мовами. Переклав українською мовою твори М. Конопницької та К. Тетмаєра, польською – “Слово о полку Ігоревім”, поезії Т. Шевченка, Л. Глібова, П. Куліша, П. Тичини, О. Кобилянської й ін. Публічні доповіді, статті в польській та українській пресі, активна участь у культурному житті української еміграції, літературно-критичні й наукові праці, особисті контакти із польськими письменниками слугують величезним внеском у духовну скарбницю української та польської культур.

На особливу увагу з-поміж польської центральної періодики заслуговує тижневик “Вядомосці Літерацке”, який постійно тримав у полі зору українську тематику. У 20-ті роки переважали інформаційні публікації про події культурного життя та нові видання. 30-ті роки позначились актуалізацією теми польсько-українських відносин, на

сторінках часопису збільшується кількість суспільно-політичної публіцистики. Зміна тематики публікацій часопису з культурно-літературних у 20-ті роки на суспільно-політичні й гостро-полемічні в 30-ті відбиває загальні тенденції розвитку польського суспільства міжвоєнного періоду та перехід польсько-українських відносин під впливом різних факторів у стадію загострення й конфронтації. Це було одне із небагатьох літературних видань, на сторінках якого висвітлювали погляди представників різних суспільних верств. Один із найпопулярніших тижневиків у міжвоєнній Польщі, на шпальтах якого відбилися найхарактерніші риси масового світогляду та настрої суспільства, який найбільшою мірою впливав на свідомість і погляди пересічного поляка, змінював громадську думку, формував канони масової культури своєї епохи.

Частина українських земель та українського населення, яка ввійшла до складу Польської держави, силою обставин ставала частиною культурного життя II Речі Посполитої. Дві національні культури, змушені були рухатись одним великим річищем, хоч шляхи їх національного розвитку відрізнялися. Українська література цього історичного та територіального відтинку, як і в попередні етапи свого розвитку і на відміну від польської, продовжувала нести суспільну місію національно-визвольної боротьби, українська періодика відбивала суспільно-культурну ситуацію, що склалася. Консолідація розпорошених національних сил, збереження своєї ідентичності, вдосконалення й поступ в умовах інокультурного середовища – це були головні завдання української літератури та літературних видань на теренах Польщі. Українська преса на тлі тодішніх польських друкованих ЗМІ позначилася певною автономністю, замкнутістю й маргінальністю.

Волинська та львівська періодика на тлі барвистої палітри польських друкованих ЗМІ вирізнялася виразною етнічною дихотомією – паралельним існуванням двох національних пластів. І польська, й українська преса Волині, на відміну від львівської, характеризувалася локальністю та змістовим універсалізмом. Більшість видань мали загальноінформаційну спрямованість, намагались охопити весь спектр проблем регіону. Відсутні власне літературні видання, поодинокі суспільно-літературні часописи, до яких можна віднести “Наш світ” луцького періоду, дитячу й молодіжну пресу. У волинській періодиці гостро неодноразово поставало питання польсько-українських відносин. Публікації на цю тему мали констатуючий, інформативний і

поверховий характер. Переважали інформаційні жанри, вузька регіональна проблематика, аграрні й соціальні теми.

Львівська преса міжвоєнного періоду за рівнем свого розвитку стоїть на щабель вище волинської. Лише частина львівської періодики зосереджувалася на вузьких регіональних проблемах. Більшість видань були загальнодержавного значення. Львів віддавна був культурно-освітнім центром із давніми видавничими традиціями. Тут виходило набагато більше періодичних видань, ніж на Волині. Особливо активно була щоденна преса й тижневики, потужною – громадсько-політична періодика, органи різних політичних партій. Бурхливе літературне життя відбилося в існування багатьох літературних груп та численних літературних видань. Власне літературні часописи переважно представляли літературні групи і фахові інституції, а суспільно-літературні часописи – певні ідеологічні тенденції в суспільстві. Серед популярних польських суспільно-літературних видань – “Львовске Вядомосці Музичне і Літерацке”, “Сигнали”, “Нова Кроніка”, літературно-наукових – “Паметнік Літерацкі”, “Рочнік Орієнталістични” та ін. Окремі чисельні групи становили католицькі, сатиричні, дитячі й молодіжні часописи.

Із-поміж української періодики Львова популярними серед громадськості були громадсько-політичне “Діло”, “Літературно-науковий вісник”, “Назустріч” та ін. Чимало суспільно-літературних часописів були пов’язані з певною ідеологією – “Вікна”, “Напередодні”, “Дажбог” та ін. Сформувався тип літературно-наукового видання – “Записки НТШ”, “Наука і письменство” та ін. Львівська літературна періодика віддзеркалювала провідні тенденції літературного процесу на західноукраїнських землях, формувала громадську думку, слугувала форпостом української національної ідеї. Львів залишався найбільшим українським культурним центром поза межами радянської України.

Крім мешканців західноукраїнських земель, волею долі обивателями Польщі стали численні українські військові, які були інтерновані після закінчення військових дій, а також політична еміграція. Це був інший пласт населення, який творив свою культуру. Окрему групу української періодики в Польщі 20–30-х рр. становили часописи української еміграції. У їх розвитку дослідники виділяють два етапи: перший 1920–1924 рр. – таборова преса; другий 1925–1939 рр. – преса цивільної еміграції. На першому етапі переважала суспільно-культурна та суспільно-літературна періодика, а творчість стала головним засобом самореалізації й духовного єднання. Існували дуже

коротко, не більше кількох чисел, інформували про життя в таборах, реалізували творчий потенціал інтернованих та їх духовний розвиток. Першим літературним виданням був двотижневик “На хвилях життя”. Найяскравіша сторінка літературної періодики таборян – безперечно, “Веселка”.

У другий період українські еміграційні видання поглиблюють своє фахове чи галузеве спрямування. З-поміж літературної періодики високим інтелектуальним рівнем і творчим потенціалом вирізняється журнал “Ми”. Редакційний колектив задекларував аполітичність та європейськість. Часопис слугував трибуною для творчої української молоді, висвітлював літературний процес. Намагався охопити всі нові літературні тенденції на теренах Польщі, утримувати духовні зв’язки із літературою на землях радянської України, надавати європейський і світовий літературний контекст. Прикладом літературно-наукового видання української еміграції в Польщі може послужити місячник “Наша культура” І. Огієнка. Розвивав українську наукову думку на чужині, служив духовному зростанню українців й утвердженню їх національної ідеї.

Літературна творчість була найважливішим складником культурного та духовного життя української еміграції, слугувала головним засобом виживання в скрутних матеріальних і моральних умовах і порятунком від деградації чи асиміляції в інокультурному середовищі. Творчість була способом збереження свого екзистенційного “я” і каталізатором розвитку, часописи – об’єднавчими осередками, засобами поширення інформації, обміну думками й впливу на свідомість співвітчизників.

Літературна періодика міжвоєнної доби проходила свій самостійний шлях розвитку, дещо відмінний від громадсько-політичних, загально-інформаційних та інших видів видань. Вона напряму не залежала від державного фінансування й не була безпосередньо пов’язана з існуючими політичними партіями. Джерелами фінансування були меценати, розлога мережа підписки абонентів, інституції та організації, інформаційні концерни. Контроль здійснювали держава, костьол (чи церква) і відповідні інституції через правовий механізм, який спирався на репресивну цензуру, що замінила превентивну в міжвоєнний період.

Набувають поширення різноманітні форми колективної лектури – клуби, світлиці, читальні для культурно відсталих регіонів. Найдієвішим засобом популяризації літератури стає літературна періодика, яка у 20–30-ті рр. має набагато більші можливості, ніж книжкові видання.

Літературні видання набувають масового характеру, виконуючи такі головні суспільні функції, як трансмісія літературного життя, інформування про літературні новини, програмування літературного процесу, формування культурного контексту літературної творчості. Визначальною ролі в житті літературного видання в міжвоєнні роки набуває особа редактора. Характерна риса міжвоєнтя – поява редактора-менеджера, не митця, та формування численних редакційних колективів – до 30 осіб. З'являється посада художнього редактора. Набуває популярності й необхідності тісний зв'язок із читачем через анкетування та плебісцити. Ознакою доби є програмування літературного процесу, яке здійснювалося через оприлюднення маніфестів і програмних виступів. Практикують активну участь у громадських акціях через публікацію закликів, протестів, колективних листів, звернень і т. д. Для активізації комунікативного процесу масово організовують виставки, презентації, вечори, зустрічі і т. д. Важлива риса літературної комунікації міжвоєнтя – клуби, кав'ярні, кабаре.

Надзвичайної популярності набувають жанри есе, літературно-критичної статті, рецензії, літературного репортажу. У періодиці літературних груп переважає однонаправленість руху інформації. Суспільно-літературні видання, більш публічні й масові, застосовують двосторонність руху інформації, за рахунок чого формують довкола себе певну соціокультурну спільноту.

Відкриттям польської періодики міжвоєнтя став “літературний магазин” (“Вядомосці Літерацке” та ін.), що спирався на культ публічності, актуальності й масових смаків. Серед українських видань спробою створити таку модель часопису були “Назустріч” і “Ми”.

Тенденції розвитку літературної періодики вплинули на розвиток щоденної преси, яка почала друкувати більше художніх творів. Максимально розширилася читацька аудиторія, з'явився зовсім новий читач – учень загальноосвітньої школи. Усі ці процеси привели до поступового стирання меж між елітарною та масовою культурою. Під впливом багатьох суспільно-культурних факторів активізувався міжнаціональний культурний обмін. Відбулася професіоналізація відправника (надавача) літературної інформації – письменника, критика, редактора, журналіста, видавця й т. д.

Співіснування літератури та преси – характерна риса міжвоєнної доби.

Джерела та література

1. Бездрабко В. Наукові журнали : минуле, сучасне, майбутнє / Валентина Бездрабко // Зб. пр. НДЦП НАНУ. – Л., 2003. – Вип. 11. – С. 452–458.
2. Бердиховська Б. Рідкісна птиця / Богуміла Бердиховська // Критика. – 2005. – № 12 (98) груд. – С. 29.
3. Бібліографія української преси в Польщі (1918–1939) і Західньо-Українській Народній Республіці (1918–1919) / уклад. Євген Місило. – Едмонтон : Альберта, 1991. – 250 с.
4. Бруно Шульц і культура пограниччя : матеріали двох читань Міжнародного фестивалю Бруно Шульца в Дрогобичі / ред. В. Меньок. – Дрогобич : Коло, 2007. – 392 с.
5. В хвилях життя // Наш світ. – 1924. – № 9. – С. 7–8.
6. Вервес Г. Д. Адам Міцкевич в українській літературі / Г. Д. Вервес. – К. : Держлітвидав України, 1955. – 279 с.
7. Вервес Г. Владислав Оркан і українська література / Г. Вервес. – К. : Рад. письменник, 1962. – 182 с.
8. Вервес Г. Іван Франко і питання українсько-польських літературно-громадських взаємин / Г. Вервес. – К. : Знання, 1957. – 208 с.
9. Вервес Г. Польська література і Україна : літературно-критичні нариси / Г. Вервес. – К. : Рад. письменник, 1985. – 381 с.
10. Вервес Г. Т. Г. Шевченко і Польща / Г. Вервес. – К. : Дніпро, 1964. – 236 с.
11. Вервес Г. Максим Рильський в колі слов'янських поетів / Г. Вервес. – К. : Рад. письменник, 1972. – 271 с.
12. Вервес Г. Ярослав Івашкевич : літературно-критичний нарис / Г. Вервес. – К. : Наук. думка, 1978. – 222 с.
13. Веретюк О. Літературне життя українців у міжвоєнній Польщі : навч. посіб. / О. Веретюк. – Т. : [б. в.], 1994. – 115 с.
14. Веретюк О. Українське літературне життя у міжвоєнній Польщі : монографія / О. Веретюк. – Т. : НЛУК, 2001. – 123 с.
15. Від редакції // На хвилях життя. – 1921. – № 1. – С. 2.
16. Відкритий лист до польських письменників // Наш світ. – 1924. – № 9. – С. 8.
17. Вішка О. Преса української еміграції в Польщі (1920–1939 рр.) : історико-бібліографічне дослідження / О. Вішка ; наук. ред.-консультант М. М. Романюк. – Л. : [б. в.], 2002. – 480 с.
18. Габор В. Вплив творчості Дарії Віконської на західноукраїнський літературно-мистецький дискурс 20–30-х рр. ХХ ст. (за матеріалами преси) / В. Габор // Зб. пр. Наук.-дослід. центру періодики. – Л., 2007. – Вип. 15. – С. 97–106.
19. Галушко М. Українська преса Львова 20–30-х рр. ХХ ст. : умови, основні показники й тематико-типологічні аспекти розвитку / М. Галушко // Зб. пр. НДЦП НАНУ. – Л., 2002. – Вип. 10. – С. 66–87.
20. Галушко М. Українська преса Львова ХІХ ст. та 1900–1919 рр. : особливості становлення, основні показники й тематико-типологічні аспекти розвитку / М. Галушко // Зб. пр. НДЦП НАНУ. – Л., 2004. – Вип. 12. – С. 3–26.

- 21.Гдакович М. Літературні періодичні видання 20–30-х рр. ХХ ст. на західно-українських землях у суспільно-політичному і духовному контексті доби : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.08 / М. Гдакович ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Ін-т журналістики. – К., 2003. – 13 с.
- 22.Гундорова Т. ПроЯвлення слова. Дискурсія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація / Т. Гундорова. – Л. : Літопис, 1997. – 297 с.
- 23.Гунчак Т. Україна. Перша половина ХХ століття. Нариси політичної історії / Т. Гунчак. – К. : Либідь, 1993. – 288 с.
- 24.Гурченко Ф. Новітня історія України. 10 кл. Ч. I : 1917–1945 / Ф. Гурченко. – К. : Генеза, 2000. – С. 384 с.
- 25.Дзеркало суспільности // Народний вісник. – 1927. – № 4. – С. 1.
- 26.До українського громадянства // Наш світ. – 1924. – № 1. – С. 1.
- 27.Доленга С. Поет тьми і хаосу / С. Доленга // Ми. – Варшава, 1935. – Кн. IV. – С. 113–134.
- 28.Животко А. Історія української преси : навч. посіб. для студ. ф-тів ж-ки вищих закл. освіти / М. Тимошик (упоряд.) / А. Животко. – К. : Наша культура і наука, 1999. – 368 с.
- 29.Животко А. Історія української преси / А. Животко ; передм. К. Костева. – Мюнхен : Укр. тех.-господар. ін-т, 1989–1990. – 334 с.
- 30.Жулинська О. “Бюлетень польсько-український” як спроба діалогу двох культур / О. Жулинська // Київські полоністичні студії. Т. IV. Українсько-польські літературні контексти. – К., 2003. – С. 320–326.
- 31.Зелінська Н. Сучасна наукова періодика очима зарубіжних дослідників : коли традиція визначає перспективи / Надія Зелінська // Зб. пр. НДЦП НАНУ. – Л., 2003. – Вип. 11. – С. 443–451.
- 32.История польской литературы : в 2-х т. Т. 2. – М. : Наука, 1969. – 502 с.
- 33.Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин : матеріали Міжнар. наук. конф. (Львів, 25–27 верес. 1996 р.). – Л. : Світ, 1998. – 700 с.
- 34.Інтерв'ю Президента Мосціцького для американської агенції // Народний вісник. – 1927. – № 3. – С. 2.
- 35.Історія української еміграції : від минувшини до сьогодення : навч. посіб. / за ред. Б. Д. Лановика. – Т. : Чарівниця, 1999. – 512 с.
- 36.Казачья воля. – Луцк, 1936–1937. – № 1–9.
- 37.Катола О. “Школа для життя, а не життя для школи” : педагогічні погляди Івана Франка (за матеріалами галицьких періодичних видань) / О. Катола // Зб. пр. Наук.-дослід. центру періодики. – Л., 2007. – Вип. 15. – С. 82–86.
- 38.Кедрин І. Життя – події – люди. Спомини і коментарі / І. Кедрин. – Нью-Йорк : Вид. кооператива “Червона Калина”, 1976. – 724 с.
- 39.Київські полоністичні студії. “Українська школа” в літературі та культурі українсько-польського пограниччя. – К., 2005. – Т. VII. – 598 с.
- 40.Колесник В. З історії українсько-польських наукових взаємин 1994–2003 / В. Колесник, М. Кучерепа // Історіографічні дослідження в Україні. – К., 2003. – Вип. 13. – Ч. 2. – С. 95–104.
- 41.Коли починає ширитися розбрат... // Громада. – Луцк, 1926. – № 2. – С. 1.

42. Костенко Н. Українське віршування ХХ ст. / Наталія Костенко. – К. : Либідь, 1992. – 232 с.
43. Кость С. Нариси з історії західноукраїнської преси першої половини ХХ ст. (Структура. Частина перша) / С. Кость. – Л. : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2002. – 216 с.
44. Кость С. Нариси з історії західноукраїнської преси першої половини ХХ ст. (Структура. Частина друга) / С. Кость. – Л. : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2002. – 424 с.
45. Крупач М. “...Як щоденний галас перетне архангельська сурма” (історія України в метафізичному баченні Є. Маланюка) / М. Крупач // Молода нація. Альманах. – К., 1999. – № 12. – С. 230–238.
46. Крупач М. “Каліський Парнас” : Михайло Селегій – воїн та письменник / М. Крупач // Січ. – 2008. – № 10. – С. 90–98.
47. Крупач М. Біля джерел історіософських поглядів Є. Маланюка / М. Крупач // Українське літературознавство. – Л., 1993. – Вип. 57. – С. 95–104.
48. Крупський І. Преса як джерело досліджень національно-визвольних змагань за Українську державу (Друга половина ХІХ – перша чверть ХХ ст.) : автореф. дис. ... д-ра іст. наук / І. Крупський. – К., 1996. – 39 с.
49. Культурне життя. – Рівне, 1939. – № 1.
50. Куценко Л. Dominus Маланюк : тло і постать : монографія / Л. Куценко. 2-ге вид., допов. – К. : Просвіта, 2002. – 365 с.
51. Кучерепа М. Волинське українське об’єднання (1931–1939 рр.) / М. Кучерепа, Р. Давидюк. – Луцьк : Надстир’я, 2001. – 420 с.
52. Лепкий Богдан 1872–1941. Збірник у пошану пам’яті поета / за ред. Є. Ю. Пеленського. – Краків ; Львів : Укр. вид-во, 1943. – 80 с.
53. Лепкий Б. В Тарасові роковини / Богдан Лепкий. – Відень : Коштом і заходом т-ва “Просвіта”, 1915. – 34 с.
54. Лизанчук В. Політика національної пам’яті та засоби масової інформації / В. Лизанчук // Українська періодика : історія і сучасність : доп. та повідомл. десятої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 31 жовт. – 1 листоп. 2008 р. / НАН України ЛННБУ ім. В. Стефаника. Відділення “НДЦ періодики” ; за ред. М. М. Романюка. – Л., 2008. – С. 64–73.
55. Лисенко Н. Публікації Є. Маланюка в польській пресі в 30-х рр. ХХ ст. – С. 354–364 / Н. Лисенко // Українсько-польські літературні контексти. Київські полоністичні студії. Т. ІV. – К., 2003. – С. 355–361.
56. Література // Наш світ. – 1935. – № 2. – С. 14.
57. “Людей слухай, а свій розум май” // Народний вісник. – 1927. – № 31. – С. 1.
58. Ляхоцький В. Просвітитель : Видавничо-редакційна діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона) / В. Ляхоцький. – К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 2000. – 528 с.
59. Маланюк Є. Земна мадонна / Є. Маланюк. – Братислава : Словацьке пед. вид-во у Братиславі, від. укр. л-ри в Пряшеві, Фондація ім. Олега Ольжича у Лондоні, 1991. – 450 с.
60. Маланюк Є. Книга спостережень. Проза. Т. 1 / Є. Маланюк. – Торонто : Накладом вид-ва “Гомін України”, 1962. – 525 с.

61. Маланюк Є. Книга спостережень. Проза. Т. 2 / Є. Маланюк. – Торонто : Накладом вид-ва “Гомін України”, 1966. – 478 с.
62. Маляренко Л. Л. Іван Франко – редактор / Л. Л. Маляренко. – Л. : Вид-во ЛДУ, 1970. – 116 с.
63. Мартинюк М. Українські періодичні видання Західної України, країн Центральної та Західної Європи (1914–1939 рр.) : матеріали до бібліографії / М. Мартинюк. – Л. : [б. в.], 1998. – 128 с.
64. Мацюк Й. Кризис Варшави / Й. Мацюк // Дзвін. – 1923. – № 33. – С. 1.
65. Мельник Я. З останнього десятиліття Івана Франка / Я. Мельник. – Л. : Львів. держ. ун-т ім. І. Франка, 1999. – 208 с.
66. Михайлин І. Л. Історія української журналістики ХІХ ст. : підручник, вид. друге, доповн. і поліпш. / І. Л. Михайлин. – К. : Центр навч. л-ри, 2003. – 720 с.
67. Миць М. Українська періодична преса Волині (1921–1939 рр.) як історичне джерело : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.09. – історіографія, джерелознавство та методи історичних досліджень / М. Миць ; Ін-т укр. археографії НАН України. – К., 1995. – 19 с.
68. Мілясевич І. В. Періодичні видання Волинської губернії ХІХ – поч. ХХ ст. Історико-бібліографічне дослідження / І. В. Мілясевич ; наук. редактор М. М. Романюк. – Л. : [б. в.], 2004. – 376 с.
69. Моклиця М. Модернізм як структура : Філософія. Психологія. Поетика. – Вид. друге, доповн. і переробл. / М. Моклиця. – Луцьк : РВВ “Вежа” ВДУ ім. Лесі Українки, 2002. – 390 с.
70. Моренець В. Національні шляхи поетичного модерну першої половини ХХ ст. : Україна і Польща / В. Моренець. – К. : Вид-во С. Павличко “Основи”, 2002. – 327 с.
71. Моторний В. Історія зарубіжної літератури: Середні віки та Відродження / В. Моторний. – Л. : Вища шк., 1982. – 440 с.
72. На хвилі доби : хрестоматія польської літературної періодики 20–30-х років ХХ ст. / упорядкув., вступ. ст. та пер. із пол. С. І. Кравченко. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 448 с.
73. На хвилях життя. – 1921. – № 1, 2.
74. Найближчі завдання Товариства “Українська школа” // Культурне життя. – 1939. – № 1. – С. 3.
75. Нариси з історії західноукраїнської преси першої половини ХХ ст. (Структура. Частина перша) / за ред. С. Костя. – Л. : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2002. – 216 с.
76. Нариси з історії західноукраїнської преси першої половини ХХ ст. (Структура. Частина друга) / за ред. С. Костя. – Л. : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2002. – 424 с.
77. Народний вісник. – 1927. – № 8–9.
78. Національна освіта й наші завдання // Наша культура. – 1935. – Ч. 1. – С. 1–3.
79. Наш стяг. – 1924. – № 8.
80. Нечиталюк М. До питання про світогляд Івана Франка (нові матеріали) та “Круглий стіл : Іван Франко – публіцист, редактор, видавець” / М. Нечиталюк // Українська періодика : історія і сучасність : доп. та повідомл. дев’ятої

- Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 28–29 жовт. 2005 р. / НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника. НДЦ періодики ; за ред. М. М. Романюка. – Л., 2005. – С. 13–27.
81. Новосад О. Постулати українсько польського співжиття у міжвоєнний період : за матеріалами часопису “Волинське слово” (1937–1939) / О. Новосад // Проблеми славістики. – Луцьк, 2003. – Ч. 2. – С. 65–71.
 82. Огієнко І. Рецензії й огляди : Слово про Ігорів полк (С. Гординського) / І. Огієнко // Наша культура. – 1936. – Ч. 2. – С. 152–153.
 83. Ольхівський Б. Вільний нарід / Б. Ольхівський // Ми. – Варшава, 1937. – Осінь. – Кн. VII. – С. 188.
 84. Онуфрів С. Україна-Польща : формування нових стереотипів в українсько-польських мас-медіа / С. Онуфрів // Зб. пр. НДЦП НАНУ. – Л., 2003. – Вип. 11. – С. 459–478.
 85. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі / С. Павличко. – К. : Либідь, 1997. – 448 с.
 86. Павлович В. Улас Самчук / В. Павлович // Наш світ. – 1935. – № 1. – С. 10.
 87. Павлюк І. З. Українська легальна преса Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя 1917–1939, 1941–1944 рр. / І. З. Павлюк. – Л. : Каменярь, 2001. – 288 с.
 88. Павлюк І. З. Українська преса Волинської області 1939–1941, 1944–2000 рр. : монографія / І. З. Павлюк. – Л. : Каменярь, 2001. – 288 с.
 89. Польсько-український словник / упор. С. Левінська, Т. Старак. – Л. : Світ, 1998. – 304 с.
 90. Пушак С. До питання про співпрацю Івана Франка з польськими часописами / Стефанія Пушак // Rocznik Europejskiego Kolegium Polskich i Ukraińskich Uniwersytetów. – Lublin : Wydawnictwo UMCS, 2004. – S. 52–55.
 91. Пушак С. Проблеми українсько-польського діалогу в літературній творчості Івана Франка / Стефанія Пушак // Ukraińskie zbliżenia literaturoznawcze / pod redakcją Ihora Nabytowycza. – Lublin : Wydawnictwo UMCS, 2006. – S. 185–192.
 92. Радишевський Р. Юліуш Словацький : життя і творчість : монографія / Р. Радишевський. – К. : Дніпро, 1985. – 207 с.
 93. Ранні збірки поезії Павла Тичини / пер., передмова від перекладача і примітки Михайла Найдана ; передмова Віктора Неборака. – Л. : Літопис, 2000. – 430 с.
 94. Романюк М. М. Українські часописи Львова 1848–1939 рр. : історико-бібліографічне дослідження : у 3 т. / М. М. Романюк, М. В. Галушко. – Л. : Світ, 2001–2003.
 95. Рудницький М. Європа і ми / М. Рудницький // Ми. – Варшава, 1933. – Осінь. – Кн. I. – С. 95–106.
 96. Рябчук М. Два боки Вісли: до проблеми польсько-українського діалогу / М. Рябчук // Універсум. – 1997. – Ч. 5/6. – С. 41–43.
 97. Савашинський Ю. “Sic transit gloria mundi” / Ю. Савашинський // На чужині. – Варшава, 1924. – № 1. – С. 15–18.
 98. Савинець В. К. Іван Франко і сучасна йому педагогічна думка в Галичині / В. К. Савинець. – Л. : Універсвидав, 1961. – 98 с.

99. Салига Т. Вогнем пречистим / Т. Салига. – Л. : Світ, 2004. – 184 с.
100. Сивіцький М. Богдан Лепкий : Життя і творчість / М. Сивіцький. – К. : Дніпро, 1993. – 375 с.
101. Сидоренко Н. М. “Задротяне життя” українських часописів на чужині (1919–1924) / Н. М. Сидоренко. – К., 2000. – 88 с.
102. Сидоренко Н. М. Національно-духовне самоствердження : у 3 ч. Ч. II. Преса інтернованих українців та цивільної еміграції (Чехія, Польща, Румунія, Єгипет, 1919–1924) / Н. М. Сидоренко. – К., 2000. – 262 с.
103. Смаль В. З. Педагогічні ідеї Івана Франка / Наук.-дослід. ін-т педагогіки УРСР / В. З. Смаль. – К. : Рад. шк., 1966. – 188 с.
104. Смітницький І. Націоналізм, інтернаціоналізм та космополітизм / І. Смітницький // Рідний колос. – 1934. – № 11. – С. 1.
105. Сонечко. – Рівне, 1939. – № 6–7. – С. 3–4.
106. Спадщина неволі // Дзвін. – Рівне, 1926. – № 193. – С. 1.
107. Стемпень С. Українсько-польські культурні взаємини на перетині віків / Станіслав Стемпень // Ї : незалежний культурологічний часоп. – 1998. – № 12. – С. 148–177.
108. Сухомлинов О. Польсько-українське культурне пограниччя у прозі Я. Івашкевича (топіка і функціональність) : монографія / О. Сухомлинов. – Донецьк : Юго-Восток, 2006. – 192 с.
109. Трощинський В. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище / НАН України. Ін-т соціології ; В. Трощинський ; відп. ред. В. Б. Євтух. – К. : Інтел, 1994. – 260 с.
110. У пошуках правди : зб. матеріалів міжнар. наук. конф. “Українсько-польський конфлікт на Волині в роки Другої Світової війни : генезис, характер, перебіг і наслідки” 20–23 трав. 2003 р. – Луцьк : РВВ “Вежа” ВДУ ім. Лесі Українки, 2003. – 536 с.
111. Україна – Польща : важкі питання : матеріали міжнар. семінару “Українсько-польські відносини в 1918–1947 роках”. – Луцьк ; Варшава, 1998–2005. – Т. 1–9.
112. Україна в міжнародних відносинах ХХ століття : навч. посіб. / за ред. проф. Я. Й. Малика. – Л. : Світ, 2004. – 250 с.
113. Україна і Польща : діалог культур (Мовно-літературні та суспільно-політичні відносини) : зб. наук. пр. – Луцьк : РВВ “Вежа” ВДУ ім. Лесі Українки, 2005. – 526 с.
114. Українка Леся. Поезія. Драматичні твори / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 2001. – 384 с.
115. Українка Леся. Сім струн : поезія / пер. груз., передм. Р. Ш. Чілачави / Леся Українка. – К. : Голов. спеціалізм. ред. літ. мовами нац. меншин України, 1995. – 150 с.
116. Франко І. Адам Міцкевич в українській літературі / Іван Франко // Краї. – 1885. – № 46. – С. 28–29.
117. Цікавий І. Шматки думок і суму / І. Цікавий // На чужині. – Варшава, 1924. – № 1. – С. 19–20.

118. Цісак В. Трансформація преси в Польщі і Україні в контексті суспільних змін (1989–1999 рр.) : автореф. дис. ... д-ра філол. наук / В. Цісак. – К., 2001. – 42 с.
119. Шевченко Т. Твори у п'яти томах / Тарас Шевченко. – К. : Дніпро, 1970. – Т. 1. – 408 с.
120. Шевченко Т. Твори у п'яти томах / Тарас Шевченко. – К. : Дніпро, 1970. – Т. 2. – 416 с.
121. Юный гимназист. – Луцк, 1929. – № 1–2.
122. Юрчук О. Ф. Українські питання у польській консервативній суспільно-політичній думці міжвоєнного періоду (1918–1939) : автореф. дис. ... канд. іст. наук / О. Ф. Юрчук. – Л., 2005. – 18 с.
123. Antologia współczesnych poetów ukraińskich / przełożył Sydir Twerdochlib, wstępem zaopatrzył Wł. Orkan, rzeźbą ozdobił Z. Kurczyński. – Lwów : Nakładem księgarni Jana Maniszewskiego, 1911. – 206 s.
124. Bakuła B. Skrzydło Dedala. Szkice, rozmowy o poezji i kulturze ukraińskiej lat 50–90 XX wieku / B. Bakuła. – Poznań : Wydaw. WiS, 1999. – 386 s.
125. Baumgarten Aleksander. Młoda poezja ukraińska we Lwowie / Aleksander Baumgarten // Kamena. – 1936. – № 6. – S. 107–108.
126. Bączkowski W. “Czy Zachód?..” / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1934. – № 20. – S. 1.
127. Bączkowski W. Element prowokacji w stosunkach Polsko-Ukraińskich // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 7. – S. 4.
128. Bączkowski W. Jeszcze o nacjonalizmie / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 19. – S. 8.
129. Bączkowski W. Karta z historii stosunków polsko-ukraińskich / W. Bączkowski // Niepodległość. – 1986. – T. XIX.
130. Bączkowski W. Myśli o nowej Polsce / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 21. – S. 1.
131. Bączkowski W. Nacjonalizm / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 14. – S. 6.
132. Bączkowski W. Nacjonalizm / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 15. – S. 4.
133. Bączkowski W. Na marginesie prób tworzenia polskiej racji stanu w kwestji ukraińskiej / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1932. – № 1. – S. 11–12.
134. Bączkowski W. Na tle Gródka Jagiellońskiego / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1932/33. – № 2. – S. 33–34.
135. Bączkowski W. Niecelowe dyskusje / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 10. – S. 1.
136. Bączkowski W. Nie jesteśmy ukrainofilami / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1935. – № 3. – S. 24.
137. Bączkowski W. “Odpowiedź” / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 2 (4). – S. 2.
138. Bączkowski W. Petlurowstwo a piłsudskizm / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1937. – № 9–10. – S. 1–2.

139. Bączkowski W. Pod znakiem przełomu / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 11. – S. 1.
140. Bączkowski W. “Rosja wczoraj i dziś” / W. Bączkowski // Jerozolima. – 1946. – S. 244.
141. Bączkowski W. Rozważania teoretyczne na temat kwestji ukraińskiej i Polski współczesnej / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 5. – S. 25.
142. Bączkowski W. Rozważania teoretyczne na temat kwestji ukraińskiej i Polski współczesnej / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 6. – S. 27.
143. Bączkowski W. Szkodliwe majaczenie / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 23. – S. 2.
144. Bączkowski W. Tadeusz Hołowko w kwestji ukraińskiej / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1932/33. – № 3. – S. 14.
145. Bączkowski W. “U źródeł polskiej idei federacyjnej” / W. Bączkowski // Jerozolima. – 1945. – S. 32.
146. Bączkowski W. W rocznicę tragicznej śmierci / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 18. – S. 2.
147. Bączkowski W. Zarys podstaw rozwiązania problemu ukraińskiego w Polsce / W. Bączkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1935. – № 7. – S. 76.
148. Bender R. Profesor Stanisław Łoś / R. Bender // Więź. – 1974. – № 4. – S. 145–149.
149. Bereś S. Ostatnia wileńska plejada : szkice o poezji kręgu “Żagarów” / S. Bereś. – Warszawa : PEN, 1990. – 367 s.
150. Bezpośrednio przed nami // Żagary. – 1931. – № 4. – S. 1–2.
151. Biernacki A. Dziedziczny arcystolnik Królestwa Galicji i Lodomerii / A. Biernacki // Kultura. – Paryż, 1991. – № 10.
152. Biuletyn Polsko-Ukraiński. R. I–VII. – Warszawa, 1932–1938.
153. Błędy p. Hałaburdy // Bunt Młodych. – 1936. – № 11/102. – S. 1.
154. Bocheński A. Ukraiński Maurras / A. Bocheński // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 33. – S. 3.
155. Bocheński A. Ukraiński Maurras / A. Bocheński // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 34–35. – S. 4.
156. Bocheński A. Aktualność idei jagiellońskiej / A. Bocheński // Bunt Młodych. – 1937. – № 2/116. – S. 3.
157. Bocheński A. M. Odwieczny wróg Rzeczypospolitej / Adolf M. Bocheński // Bunt Młodych. – 1936. – № 2/93. – S. 4–5.
158. Bocheński A. Samoistna Ukraina p. Gluzińskiego / Adolf Bocheński // Bunt Młodych. – 1937. – 10 lutego. – S. 3–4.
159. Bocheński Al. Biuletyn Polsko-Ukraiński / Aleksander Bocheński // Polityka. – 1939. – 10 lutego. – S. 6.
160. Bocheński Aleksander. Jak rozwiązać problem polsko-ukraiński / Aleksander Bocheński // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1938. – № 10 (249). – S. 104.
161. Bonkowicz-Sittauer J. Osadnictwo wojskowe / J. Bonkowicz-Sittauer // Rocznik Wołyński. – Równe, 1934. – T. III. – S. 518–538.

162. Borkowski o Józewskim // *Polityka*. – 1938. – № 14 (159). – S. 1–2.
163. Braun J. Polska a kwestia ukraińska / J. Braun // *Zet*. – 1939. – № 1–2. – S. 20–21.
164. Brzękowski J. W Krakowie i w Paryżu. Wspomnienia i szkice / J. Brzękowski. – Warszawa : PIW, 1968. – 309 s.
165. Buczyzna E. Ukraińcy i Polacy / E. Buczyzna // *Wiadomości Literackie*. – 1936. – № 10. – S. 5.
166. Bujnicki T. “Sygnały” / T. Bujnicki // *Słownik literatury polskiej XX wieku*. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 1052–1055.
167. Bujnicki T. Pismo poszukujące “Sygnały”. Uwagi wstępne w: *Bunt żywiołów i logika dziejów. W kręgu idei polskiej lewicy* / T. Bujnicki. – Katowice, 1984. – 282 s.
168. Burza od Wschodu // *Wiadomości Literackie*. – 1925. – № 30. – S. 3.
169. Byrski T. Teatr amatorski postawa kultury teatralnej / T. Byrski // *Żagary*. – 1931. – № 3. – S. 3–4.
170. Chojnowski A. Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939 / A. Chojnowski. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1979. – 262 s.
171. Chojnowski A. Ukraina / A. Chojnowski, J. Bruski. – Wyd. 2, uzup. – Warszawa : TRIO, 2006. – 409 s.
172. Cisek J. Włodzimierz Bączkowski / J. Cisek // *Eurazja*. – 1997. – № 1. – S. 90–91.
173. CRI Przemilczana Ukraina // *Sygnały*. – 1933. – № 2. – S. 7.
174. Czarnik O. Komunikacja literacka / O. Czarnik // *Słownik literatury polskiej XX wieku*. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 468–476.
175. Czechowicz J. Koń rydzy : utwory prozą / J. Czechowicz. – Lublin : Wydawnictwo Lubelskie, 1992. – 470 s.
176. Czechowicz J. Wyobrażenia stwarzająca. Szkice literackie / oprac. T. Kłak / J. Czechowicz. – Lublin : Wydawnictwo Lubelskie, 1972. – 302 s.
177. Czernik S. Styl w liryce / S. Czernik // *Okolica poetów*. – 1935. – № 1. – S. 1.
178. Czyżewski T. Zielone oko. Poezje formistyczne. Elektryczne wizje / T. Czyżewski. – Kraków : G. Gebethner, 1920. – 71 s.
179. Dąmbrowska M. “Dermanki” w publicystyce / M. Dąmbrowska // *Wiadomości Literackie*. – 1938. – № 9. – S. 3.
180. Dąmbrowska M. Dzienniki powojenne. T. 1. 1945–1949 / M. Dąmbrowska. – Warszawa : Czytelnik, 1996. – 520 s.
181. Daniliewicz-Zielińska M. Szkice o literaturze emigracyjnej półwiecza 1939–1989 / M. Daniliewicz-Zielińska. – Wyd. 2, rozsz. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1999. – 460 s.
182. Darski J. Ukraina. Historia, współczesność, konflikty narodowe / J. Darski. – Warszawa : Instytut Polityczny, 1993. – 132 s.
183. Dembiński H. Defilada umarłych bogów / H. Dembiński // *Żagary*. – 1931. – № 3. – S. 1.

184. Dlaczego? // Zet. – 1932. – № 1. – S. 1.
185. Dmitruk K. Literatura – społeczeństwo – przestrzeń. Przemiany układu kultury literackiej / K. Dmitruk. – Wrocław etc. : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1980. – 290 s.
186. Do czytelników // Sygnały. – 1933. – № 1. – S. 1.
187. Dokąd nam iść wypada? : Jerzy Gedroyc od “Buntu Młodych” do “Kultury” / Rafał Habielski. – Warszawa : Wikli, 2006. – 292 s.
188. Doncow D. Perspektywy / D. Doncow // Bunt młodych. – 1936. – 15 lipca. – S. 2–3.
189. Doroszenko D. Wacław Lipiński (Kilka wspomnień i uwag) / D. Doroszenko // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1934. – № 9 (44). – S. 3.
190. Droga na Zachód (rozmowa z Michałem Rudnickim) // Sygnały. – 1934. – № 4–5. – S. 2–3.
191. Duch na Stepie // Wołyń. – 1933. – № 3. – S. 1–2.
192. Dunin-Borkowski P. O życiu i śmierci Adolfa Bocheńskiego / P. Dunin-Borkowski // Zeszyty Historyczne. – 2006. – № 157. – S. 17.
193. Dunin-Borkowski P. Zagadnienie ukraińskie / P. Dunin-Borkowski // Wiadomości Literackie. – 1938. – № 13. – S. 2.
194. Dunin-Borkowski P. Odpowiedź na ankietę “Biuletynu” / P. Dunin-Borkowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1938. – № 1 (240). – S. 4.
195. Dwugłos polsko-ukraiński po otwarciu Sejmu i Senatu // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1935. – № 41 (128). – S. 437.
196. Dwugłos w sprawie mniejszości // Polityka. – 1938. – 10 marca. – S. 4–5.
197. Dziwactwa i zdobycze // Sygnały. – 1934. – № 6. – S. 1–2.
198. E. K. “Karby” – mystecki zbiryk / E. K. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1932/33. – № 5. – S. 50.
199. E. K. “Życie Sztuki” / E. K. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1935. – № 18. – S. 208.
200. E. K. Tytan pracy (Pamięci Iw. Franki 1856–1916) / E. K. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 9. – S. 7.
201. Encyklopedia wiedzy o prasie / pod red. Juliana Maślanki. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdańsk : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1976. – 284 s.
202. Eustachiewicz L. Dwudziestolecie 1919–1939 / L. Eustachiewicz. – Warszawa : Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, 1983. – 429 s.
203. Frenkel M. Piekło na Soławkach / M. Frenkel // Wiadomości Literackie. – 1931. – № 49. – S. 2.
204. Gazda G. Awangarda / Grzegorz Gazda // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 66.
205. Gazda G. Czartak / Grzegorz Gazda // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 127.
206. Gazda G. Kwadryga / Grzegorz Gazda // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 523.
207. Gazda G. Słownik europejskich kierunków i grup literackich XX wieku / Grzegorz Gazda. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000. – 766 s.

208. Giedroyc J. Autobiografia na cztery ręce / J. Giedroyc. – Warszawa : Czytelnik, 1999. – 388 s.
209. Gryf-Czajkowski M. Jeszcze w sprawie mniejszości na kresach / M. Gryf-Czajkowski // Wiadomości Literackie. – 1936. – № 10. – S. 5.
210. Hl. Ł. Mikołaj Skrypnyk (1872–1933) / Hl. Ł. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 11. – S. 9.
211. Hl. Ł. Mikołaj Skrypnyk / Hl. Ł. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 12. – S. 6.
212. Hnatiuk O. Piotr Dunin-Borkowski / O. Hnatiuk // Zeszyty Historyczne. – 2006. – № 155.
213. Hołówka T. Tragedja społeczeństwa ukraińskiego w Małopolsce wschodniej / T. Hołówka // Przegląd Wołyński. – 1931. – № 35. – S. 2.
214. Hordyński S. Kultura antraktu / S. Hordyński // Sygnały. – 1934. – № 4–5. – S. 1.
215. Hostowiec P. Wspomnienie o Piotrze Borkowskim / P. Hostowiec // Kultura. – Paryż, 1949. – № 4 (21) i 5 (22).
216. Hrabyk K. Sprawa ukraińska / K. Hrabyk. – Lwów ; Poznań, 1935. – 32 s.
217. “Idące Wilno” // Żagary. – 1931. – № 1. – S. 1
218. Idziemy naprzód // Wołyń. – 1936. – № 1. – S. 1.
219. Irzykowski K. Wybór pism krytycznoliterackich / K. Irzykowski. – Kraków : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1975. – 706 s.
220. Iwaszkiewicz J. O porozumienie polsko-ukraińskim / J. Iwaszkiewicz // Wiadomości Literackie. – 1928. – № 29. – S. 1.
221. J. E. Ks. Metropolita Andrzej Szeptycki o “Biuletynie Polsko-Ukraińskim” / J. E. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1935. – № 30 (117). – S. 333.
222. J. S. Mamuty moskalofilizmu / J. S. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 9. – S. 11.
223. J. S. “Lachomanija” / J. S. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1932/33. – № 2. – S. 62.
224. J. S. “Wistnyk” / J. S. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1932/33. – № 2. – S. 62.
225. J. S. Michał Hruszewski / J. S. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1934. – № 48. – S. 1.
226. J. St. “Bunt Młodych” №№ 39, 40 / J. St. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 10. – S. 12.
227. J. St. “Nasza przyszłość” – wolna trybuna zachowawczej myśli państwowej. 1932 / J. St. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1932/33. – № 2. – S. 60.
228. J. St. Pod znakiem odpowiedzialności i pracy. Dziesięć wieczorów / J. St. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 13. – S. 12.
229. Jan. Buljon z gwoździ / Jan // Żagary. – 1931. – № 5. – S. 1.
230. Jarosiński Z. Literatura i nowe społeczeństwo. Idee lewicy literackiej dwudziestolecia międzywojennego / Z. Jarosiński. – Warszawa : Czytelnik, 1983. – 258 s.
231. Jarosiński Z. Futuryzm / Z. Jarosiński // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 315–317.
232. Jarowiecki J. Prasa lwowska w dwudziestolecium międzywojennym. Proba bibliografii / J. Jarowiecki, B. Góra. – Kraków : Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1994. – 422 s.

233. Jarowiecki J. Studia nad prasą polską XIX i XX wieku / J. Jarowiecki. – Kraków : Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1997. – 297 s.
234. Jarowiecki J. Typologia i statystyka prasy lwowskiej w latach 1864–1939 / J. Jarowiecki // Kraków ; Lwów : Książki – czasopisma – biblioteki XIX i XX wieku. T. IV / pod red. J. Jarowieckiego. – Kraków : Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 1999. – S. 224.
235. Jaworski St. Awangarda / St. Jaworski. – Warszawa : Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, 1992. – S. 185–190.
236. Jaworski St. Pion / St. Jaworski // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 784.
237. Jaworski St. Awangarda Krakowska / St. Jaworski // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 77.
238. Jędrychowski S. Zbrodnie przymiotnika / S. Jędrychowski // Żagary. – 1931. – № 1, 2. – S. 1.
239. Jędrychowski S. Jednostka i kolektyw w sztuce / S. Jędrychowski // Piony. – 1932. – № 4. – S. 1.
240. K. Ukraiński numer “Izwestij” / K. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1935. – № 4. – S. 42.
241. K. Wśród książek / K. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1935. – № 8 (95). – S. 86.
242. K. E. Marja z Piatkiewiczów Morśka / K. E. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1932/3. – № 4. – S. 41.
243. Kark E. Michał Hruszewśkyj / E. Kark // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 21. – S. 2.
244. Kark E. Łesia Ukrainka / E. Kark. – Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 12. – S. 1–2.
245. Kark E. Mykoła Sadowśkyj / E. Kark // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1932/3. – № 4. – S. 39
246. Kark E. Z dziedziny literatury / E. Kark // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1932/3. – № 17. – S. 24.
247. Kark E. Mykoła Chwyłowij (1893–1933) / E. Kark // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1932/33. – № 8. – S. 3.
248. Karpuś Z. Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924 / Z. Karpuś. – Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, cop. 1997. – 209 s.
249. Kasperski E. Problem dialogu w twórczości Iwana Franki / E. Kasperski // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин : матеріали Міжнар. наук. конф. – Л. : Світ, 1998. – С. 278–283.
250. Katedra ukraińska na Uniwersytecie Jagiellońskim // Wiadomości Literackie. – 1925. – № 3. – S. 1.
251. Kedryn I. Bogactwo i biedność prasy ukraińskiej / I. Kedryn // Sygnały. – 1934. – № 4–5. – S. 14–15.
252. Kedryn I. Dwa grzechy ukraińskie / I. Kedryn // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 9. – S. 2–3.

253. Kedryn I. Bitwa pod Warszawą nie jest skończona... / I. Kedryn // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1936. – № 33. – S. 334.
254. Kedryn I. Breść–Ryga–Paryż / I. Kedryn // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1936. – № 12. – S. 112.
255. Kedryn I. Lęk przed powtórzeniem historii / I. Kedryn // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 14. – S. 4.
256. Kedryn I. Polemika o traktacie ryskim i jej wyniki / I. Kedryn // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 8. – S. 2–3.
257. Kedryn I. Pro domo sua / I. Kedryn // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1938. – № 7 (246). – S. 71.
258. Kedryn I. Splendid Isolation / I. Kedryn // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 18. – S. 3–4.
259. Kisel M. Periodyzacja literatury / M. Kisel // Słownik literatury polskiej XX wieku / pod red. Marka Pytasza. – Katowice, 2001. – S. 267–270.
260. Kisielewski S. Polski Don Kiszot / S. Kisielewski // Bunt Młodych. – 1936. – 10 października. – S. 5.
261. Kisielewski S. Wśród czasopism literackich / S. Kisielewski // Polityka. – 1937. – 10 grudnia. – S. 5.
262. Kłak T. Żagary / T. Kłak // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 1235–1239.
263. Kłak T. Czasopisma awangardy / T. Kłak. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1978–1979. – T. 1–2.
264. Kłoczowski J. Jak rozwiązać spór polsko-ukraiński? Publicystyka Włodzimierza Bączkowskiego z lat trzydziestych / J. Kłoczowski // Narody i historia / praca zbiorowa pod redakcją Arkadego Rzegockiego. – Kraków, 2000. – S. 207–238.
265. Kłoskowska A. Kultura masowa : krytyka i obrona / A. Kłoskowska. – Wyd. 2. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1980. – 482 s.
266. Klub Słowiański w Krakowie // Świat Słowiański. – Kraków, 1905. – R. I, T. I. – № 1. – S. 1.
267. “Kobzar” T. Szewczenki w alfabecie łacińskim // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1934. – № 15. – S. 5–6.
268. Korniejenko A. Ukraiński modernizm / A. Korniejenko. – Wrocław : Universitas, 1998. – 320 s.
269. Korniejenko A. Jaka literatura i jaka emigracja? (międzywojenne piśmiennictwo ukraińskie poza granicami Ukrainy sowieckiej) / A. Korniejenko // Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze. T. 3. – Warszawa, 1996. – S. 296–304.
270. Kosicka-Pajewska A. Polska między Rosją a Niemcami. Koncepcje polityczne Adolfa Bocheńskiego / A. Kosicka-Pajewska. – Poznań : Book Service, 1992. – 211 s.
271. Kotorowycz H. Współczesna prasa ukraińska w Polsce / H. Kotorowycz // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1937. – № 12. – S. 134.
272. Kotyńska K. Literatura ukraińska na łamach “Biuletynu Polsko-Ukraińskiego” / K. Kotyńska // Ukraińskie życie kulturalne na ziemiach II Rzeczypospolitej. Międzynarodowa konferencja Naukowa, Warszawa 30.IX–1.X.1999 / tom pod red. O. Hnatiuk i K. Kotyńskiej. – Warszawa : SOW, 2002.

273. Kowalczykowa A. Programy i spory literackie w dwudziestoleciu 1918–1939 / A. Kowalczykowa. – Wydanie drugie, rozszerzone. – Warszawa : Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1981. – 395 s.
274. Kowalewski M. Wzrost opozycji ukraińskiej w Sowieciech / M. Kowalewski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1938. – № 23 (262). – S. 245.
275. Kowalewski M. Nowy okres walki narodowościowej w U.S.S.R. / M. Kowalewski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1932. – № 2. – S. 27.
276. Kowalewskyj M. Nad granicą dwóch cywilizacji / M. Kowalewskyj // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1935. – № 13 (100). – S. 150.
277. Kozak S. Ukraińscy spiskowcy i mesjaniści. Bractwo Cyryla i Metodego / S. Kozak. – Warszawa : Instytut Wydaw. Pax, 1990. – 282 s.
278. Koźniewski K. Historia co tydzień. Szkice o tygodnikach społeczno-kulturalnych 1918–1939 / K. Koźniewski. – Warszawa : Czytelnik, 1976. – 457 s.
279. Kraków–Lwów : Książki – czasopisma – biblioteki XIX i XX wieku. T. 5 / pod red. J. Jarowieckiego. – Kraków : Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2001. – 755 s.
280. Krasiecki S. Polacy i Ukraińcy / S. Krasiecki // Wiadomości Literackie. – 1936. – № 4. – S. 1.
281. Kresy // Wołyń. – 1933. – № 2. – S. 1.
282. Kryl M. Style politycznego myślenia. Wokół “Buntu Młodych” i “Polityki” / M. Kryl. – Wrocław : Universitas, 1981. – 124 s.
283. Kronika Słowiańska // Kamena. – 1933. – № 2. – S. 31.
284. Kronika Ukraińska // Kamena. – 1934. – № 7. – S. 124.
285. Kronika Ukraińska // Kamena. – 1935. – № 4. – S. 69.
286. Ku czemu idziemy? // Sygnały. – 1934. – № 3. – S. 1–2.
287. Kubijowicz W. “Niebezpieczeństwo” Ukraińskie / W. Kubijowicz // Bunt Młodych. – 1937. – 10 czerwca. – S. 6–7.
288. Kult Szewczenki // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1934. – № 10. – C. 1–2.
289. Kuryłło S. Historia in statu nascendi / S. Kuryłło // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1938. – № 38. – S. 414.
290. Kuryłło S. Historia stosowana / S. Kuryłło // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1938. – № 36 (275). – S. 392.
291. Kuryłło S. Od Małorosji do Mitteleuropy / S. Kuryłło // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1938. – № 43 (232). – S. 467–469.
292. Kuryłło S. Ukraina między Wschodem a Zachodem / S. Kuryłło // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1938. – № 31. – S. 334.
293. Kuryłło S. W obliczu rozstrzygnięć / S. Kuryłło // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1938. – № 37 (276). – S. 406.
294. Kuryłło S. Legendy Wołyńskie / S. Kuryłło // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1938. – № 42 (281). – S. 457–458.
295. Kuryłło S. Demaskująca się demokracja / S. Kuryłło // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1938. – № 30 (269). – S. 323.
296. Kwiatkowski J. Dwudziestolecie Międzywojenne / J. Kwiatkowski. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000. – 598 s.

297. Kwiatkowski J. Eleuter. Szkice o wczesnej poezji Jarosława Iwaszkiewicza / J. Kwiatkowski. – Warszawa : Czytelnik, 1966. – 148 s.
298. L'Art Contemporain – Sztuka Współczesna. – Paryż, 1929. – № 1.
299. L'Art Contemporain – Sztuka Współczesna. – Paryż, 1930. – № 2, 3.
300. Lam A. Polska awangarda poetycka. Programy lat 1917–1923. Manifesty i protesty. Antologia / A. Lam. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1969. – 459 s.
301. Literatura Polska 1918–1975. T. 1, 2. – Warszawa, 1975.
302. Literatura Polski i Ukrainy XIX i XX wieków. Wspólnota trudnych doświadczeń. Konferencja naukowa. – Warszawa, 7–9.XI.1994.
303. Łepki B. Kilka zagadnień z literatury ukraińskiej / Bohdan Łepki // Sprawy narodowościowe. – 1933. – № 4. – S. 321–332.
304. Łepki Bohdan // Wiadomości Literackie. – 1933. – № 10. – S. 5.
305. Łepki Bohdan. – S II, 619. Archiwum UJ.
306. Łepki B. До питання про переклади ліричних поезій / Bohdan Łepki // Z zagadnień Wschodu i Zachodu. Prace Polskiego t-wa dla badań Europy wschodniej i bliskiego Wschodu. № 4. – Kraków, 1933/34. – S. 139–149.
307. Łepki Bohdan. Mazepiana / Bohdan Łepki // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1932/33. – № 6. – S. 33–34.
308. Łobodowski J. Książka o hetmanie Orliku / J. Łobodowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1938. – № 23 (262). – S. 245.
309. Łobodowski J. Na marginesie dyskusji-ankiety / J. Łobodowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1937. – № 38 (225). – S. 428–429.
310. Łobodowski J. Nieodpowiedzialne pomysły / J. Łobodowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1937. – № 43 (234).
311. Łobodowski J. Od bezmyślności do katastrofy / J. Łobodowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1937. – № 34 (225). – S. 378.
312. Łobodowski J. Narod jest nieśmiertelny / red. Barbara Truchan / J. Łobodowski. – Poznań : Wers, 1996. – 104 s.
313. Łobodowski J. Twórczość Łesi Ukrainki (W dwudziestopięciolecie śmierci – 1913–1938) / J. Łobodowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1938. – № 32. – S. 345–346.
314. Łobodowski J. Zapoznana strona zagadnienia, odpowiedź nr. 12 na ankietę / J. Łobodowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1938. – № 6 (245). – S. 58–59.
315. Łobodowski J. Zwyczaje Grydzewskiego / J. Łobodowski // Worek Judaszów. – Warszawa : Interim, 1995. – S. 55–61.
316. Łobodowski J. Młoda poezja ukraińska / J. Łobodowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1938. – № 25. – S. 268.
317. Łobodowski J. Od Słowackiego do Samczuka / J. Łobodowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1938. – № 20. – S. 214.
318. Łobodowski J. Wspomnienia Lubelskie / J. Łobodowski // Kresy. – 1991. – № 8.
319. Łojek J. Dziejże prasy polskiej / J. Łojek, J. Myśliński, W. Władyka. – Warszawa, 1988. – 235 s.
320. Łojek J. Prasa Polska 1918–1939 / J. Łojek. – Warszawa : PWN, 1980. – 534 s.
321. Łoś S. Reforma rolna na południowym wschodzie / S. Łoś // Bunt Młodych. – 1936. – 25 kwietnia. – S. 6.

322. Łoś Stanisław. Na marginesie zwycięstwa pod Wiedniem / Stanisław Łoś // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 13. – S. 5.
323. Łoś S. Odpowiedź na ankietę “Biuletynu” (№ 9) / S. Łoś // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1938. – № 4 (243). – S. 33.
324. Łoś S. Ukraińcy na łamach Biuletynu Polsko-Ukraińskiego / S. Łoś // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 24. – S. 5.
325. Łuciw Ł. Polacy o Szewczence / Ł. Łuciw // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1934. – № 10. – S. 21–26.
326. M. P. Władysław Studnicki i Dymitr Doncow / M. P. // Polityka. – 1937. – 10 czerwca. – S. 7.
327. Makowiecki A. Krytyka literacka / A. Makowiecki // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 493.
328. Makowiecki A. Z. Czasopiśmiennictwo literackie / A. Z. Makowiecki // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 127–136.
329. Makowiecki A. Wiadomości Literackie / A. Makowiecki // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 1172.
330. Małaniuk E. Dwa oblicza Tarasa Szewczenki / E. Małaniuk // Przegląd Współczesny. – Kraków, 1933. – № 140. – S. 366.
331. Małaniuk E. Poezja ukraińska ostatniej doby / E. Małaniuk // Wiadomości Literackie. – 1933. – № 4. – S. 2.
332. Małaniuk E. O literaturze ukraińskiej / E. Małaniuk // Przegląd Współczesny. – 1933. – № 132. – S. 1–22.
333. Małaniuk E. Literatura ukraińska w świetle współczesności / E. Małaniuk // Wschód. – 1932. – № 1–2 (5–6). – S. 35–42.
334. Małaniuk E. Szkice do typologii kultur / E. Małaniuk // Marchoń. – 1935. – № 2. – S. 289.
335. Małaniuk E. Tajemnica Hohola / E. Małaniuk // Wschód-Orient. – 1934. – № 2–4 (14–16). – S. 53.
336. Manifesty i protesty. Antologia. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1969. – T. 1, 2.
337. Marcinów Z. Awangarda Krakowska // Słownik literatury polskiej XX wieku / pod red. Marka Pytasza / Z. Marcinów. – Katowice, 2001. – S. 203–204.
338. Marja Konopnicka. Szkic literacki Bohdana Łepkiego / Sprawozdanie wyższych gimnazjum w Brzeżanach 1898 r. – 72 s.
339. Maślinski J. Jalu Kurek / J. Maślinski // Żagary. – 1931. – № 4. – S. 2.
340. Mazur G. Szkic z dziejów Stronnictwa Narodowego we Lwowie w latach 30-tych XX wieku / G. Mazur // Polska i jej wschodni sąsiedzi w XX wieku. Studia i materiały. – Białystok, 2004. – S. 105–137.
341. Mazur Z. Grzegorz Skoworoda (1722–1794) / Z. Mazur // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 32. – S. 3.
342. Mazur Z. Jakiw Szczoholiw (1824–1898) / Z. Mazur // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1934. – № 5 (40). – S. 3.

343. Mazur Z. Poezja Iwana Franki / Z. Mazur // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1934. – № 19. – S. 1.
344. Mędrzecki W. Województwo wołyńskie 1921–1939. Elementy przemian cywilizacyjnych, społecznych i politycznych / W. Mędrzecki. – Wrocław : ZNO – Wydawnictwo PAN, 1988. – 202 s.
345. Micewski A. W cieniu marszałka Piłsudskiego / A. Micewski. – Warszawa : Czytelnik, 1968. – 428 s.
346. Miczka T. Futuryzm // Słownik literatury polskiej XX wieku / pod red. Marka Pytasza / T. Miczka. – Katowice, 2001. – S. 231–234.
347. Między Niemcami a Rosją // Bunt Młodych. – 1937. – № 2/116 (25 січ.). – S. 1.
348. Mihał Wł. Od Kotlarewskiego do Tyczyny (szkic informacyjny) / Mihał Wł. // Zet. – 1932. – № 2. – S. 4.
349. Mironowicz M. Więzienie w Baranowiczach / M. Mironowicz // Wiadomości Literackie. – 1933. – № 3. – S. 1.
350. Modele i praktyka polsko-ukraińskich związków kulturowych : literatura, sztuka, filozofia, historia XX wieku. Międzynarodowa Konferencja Naukowa. – Poznań, 4–6.XII.2000.
351. Na marginesie procesu // Bunt młodych. – 1936. – № 25/26 (90–91). – S. 1.
352. Nasiłowska A. Trzydziestolecie 1914–1944 / A. Nasiłowska. – Warszawa, 2002. – 216 c.
353. Nic to... // Przegląd Wołyński. – 1931. – № 35. – S. 1.
354. Nie jesteśmy ukrainofilami. Polska myśl polityczna wobec Ukraińców i Ukrainy. Antologia tekstów / pod red. P. Kowala, J. Ołdakowskiego, M. Zuchniak. – Wrocław, 2002. – 428 s.
355. Nieuważny F. O poezji ukraińskiej. Od Iwana Kotlarewskiego do Liny Kostenko / F. Nieuważny. – Białystok : Łuk, 1993. – 248 s.
356. Nieuważny F. Ukraińska literatura w Polsce / F. Nieuważny // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław, 1992. – S. 1149.
357. Nowa encyklopedia powszechna. PWN. T. I–VII. – Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN, 1995.
358. Nowakowski Z. “Podajże ruku kozakowi...” // Wiadomości Literackie. – 1936. – № 4. – S. 1.
359. Od redakcji // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 7. – S. 1.
360. Od redakcji // Marchołt. – Październik, 1934. – Rok I, № 1. – S. 9.
361. Od redakcji // Wiadomości Literackie. – 1924. – № 1. – S. 1.
362. Od redakcji // Zdrój. – 1920. – Maj. – S. 1.
363. Odślonięcie popiersia ś. p. T. Hołówki w Sejmie // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 7. – S. 3.
364. Olechnowicz K. Reportaż z Wołynia. Reportaż Wędrownego Koła Medyków / K. Olechnowicz // Polityka. – 1938. – 25 września. – S. 6 i 8.
365. O czasopiśmie literackim // Sygnały. – 1934. – № 3. – S. 7.
366. Paczkowski A. Prasa polska w latach 1918–1939 / A. Paczkowski. – Warszawa : PWN, 1980. – 520 s.
367. Pajewski J. Stanisław Łoś / J. Pajewski // Przeszłość z bliska. Wspomnienia. – Warszawa, 1983. – S. 141–142.

368. Papierzyńska-Turek M. Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej 1922– 1926 / M. Papierzyńska-Turek. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1979. – 389 s.
369. Paruch W. Od konsolidacji państwowej do konsolidacji narodowej. Mniejszości narodowe w myśli politycznej obozu piłsudczykowskiego (1926–1939) / W. Paruch. – Lublin : Wydawnictwo UMCS, 1997. – 424 s.
370. Pasteljusz. Patologia wierszy // *Żagary*. – 1931. – № 2. – S. 4.
371. Patkaniowska D. Marchoń (1934–1938) / D. Patkaniowska // *Słownik literatury polskiej XX wieku*. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 616.
372. Patkaniowska D. Verbum / D. Patkaniowska // *Słownik literatury polskiej XX wieku*. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 1160–1161.
373. Pawlukiewicz R. Naukowe czasopisma literackie / R. Pawlukiewicz // *Słownik literatury polskiej XX wieku*. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 690.
374. Pazdro G. Współpraca Iwana Franki z petersburskim “Krajem” / G. Pazdro // *Studia polono-slavica-orietalia. Acta litteraria*. – 1955. – № 6. – S. 185–209.
375. Peiper T. Nowe Usta / T. Peiper // *Jaworski St. Awangarda*. – Warszawa : Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1992. – S. 218–225.
376. Pietrzak M. Reglamentacja wolności prasy w Polsce (1918–1939) / M. Pietrzak. – Warszawa : Książka i Wiedza, 1963. – 589 s.
377. Piłsudski J. Myśli / J. Piłsudski // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1934. – № 27. – S. 3.
378. Piłsudski J. Przemówienie w Równem dnia 9 stycznia 1920 r. / J. Piłsudski // *Rocznik Wołyński*. – Równe, 1935. – T. IV. – S. 1.
379. Piłsudski R. Synteza ideologii mocarstwowej / R. Piłsudski // *Bunt Młodych*. – 1931. – № 7.
380. Pisma ukraińskie w Polsce // *Wiadomości Literackie*. – 1925. – № 7. – S. 7.
381. Poezja ukraińska w spolszczeniu Kazimierza Andrzeja Jaworskiego // *Kamena*. – 1935. – № 4. – S. 70.
382. Pogonowski Jerzy “Zaspiw” T. Szewczenki w przekładach polskich // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1932/33. – № 3. – S. 32.
383. Pogrom literatury ukraińskiej w U.S.S.R. // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1937. – № 24. – S. 264.
384. Polska w literaturze ukraińskiej – Ukraina w literaturze polskiej. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej w dniu 10–11 czerwca 2002 roku przez Instytut Filologii Polskiej Filii Akademii Świętokrzyskiej w Piotrkowie Trybunalskim / pod redakcją Stanisława Fryciego. – Piotrków Trybunalski, 2003. – 222 s.
385. Polska w Słowiańszczyźnie // *Wiadomości Literackie*. – 1924. – № 17. – S. 2.
386. Polska-Ukraina. Dialog kultur. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej w dniu 29–30 października 2003 roku przez Instytut Filologii Ukraińskiej Filii Uniwersytetu im. Łesi Ukrainki w Łucku / pod redakcją Wojciecha Piotrowskiego. – Piotrków Trybunalski, 2005. – 175 s.
387. Polska-Ukraina : partnerstwo kultur / studia pod red. B. Bakuły. Seria literaturoznawstwo porównawcze. № 4. – Poznań : Wydawnictwo nauk. Uniwersytetu A. Mickiewicza, 2003. – 211 s.

388. Polska-Ukraina 1000 lat sąsiedztwa / pod red. Stanisława Stępnia. Południowo-Wschodni Instytut Naukowy. Stacja Naukowa Polskiego Towarzystwa Historycznego w Przemyślu, T. 1–8. – Przemyśl : PWIN, 1990–2000.
389. Polskie przemówienie nad trumną Tarasa Szewczenki // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1934. – № 10. – S. 27–28.
390. Poplawski W. O ukraińców i rusinów / W. Poplawski // Bunt Młodych. – 1936. – № 3/94. – S. 2.
391. Popularna encyklopedia mass mediów / pod redakcją prof. dr. hab. Józefa Skrzypczaka. – Poznań : Wydawnictwo KURPISZ SA, 1999. – 628 s.
392. Potocki R. Idea restytucji Ukraińskiej Republiki Ludowej (1920–1939) / R. Potocki. – Lublin : Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 1999. – 383 s.
393. Pofna rozmowa z czytelnikiem // Marchołat. – Wrzesień ; Październik, 1938. – R. V, № I (17). – S. 3–4.
394. Prasa Polska we Lwowie : ze zbiorów Lecha Kokocińskiego – warszawskiego bibliofila i kolekcjonera // Kraków–Lwów : Książki – czasopisma – biblioteki XIX i XX wieku. IX Międzynarodowa Konferencja Naukowa 21–23 listopada 2007. – Kraków : Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2007.
395. Problem polsko-ukraiński w Ziemi Czerwieńskiej. – Warszawa : Polityka, 1938. – 245 s.
396. Problemy wiedzy o kulturze : prace dedykowane Stefanowi Żółkiewskiemu / pod red. A. Brodzkiej, M. Hopfinger, J. Lalewicza ; PAN. IBL. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1986. – 696 s.
397. Pruszyński K. “Był to niegdyś kraj bogaty...” / K. Pruszyński // Wiadomości Literackie. – 1938. – № 5. – S. 3.
398. Publicystyka. T. 1. Niezadowoleni i entuzjaści : 1931–1939 / Ksawery Pruszyński ; wybór tekstów Gofryd Pyka i Janusz Roszko ; wstęp J. Roszko ; komentarz Dariusz Kołodziejczyk. – Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1990. – 695 s.
399. Pruszyński K. Prawo do Wołynia / K. Pruszyński // Wiadomości Literackie. – 1936. – № 43. – S. 3.
400. Pruszyński K. Wołyń / K. Pruszyński // Bunt Młodych. – 1936. – № 3/94. – S. 1.
401. Pruszyński M. “A więc hakatyzm?” / M. Pruszyński // Wiadomości Literackie. – 1936. – № 10. – S. 5.
402. Pruszyński M. Rozmowa z wicemarszałkiem Wasylem Mudryjem / M. Pruszyński // Bunt Młodych. – 1936. – № 25/26 (90–91). – S. 2.
403. Pruszyński M. Zagadnienie ukraińskie w Polsce / M. Pruszyński // Wiadomości Literackie. – 1935. – № 50. – S. 1.
404. Przemówienie którego niebyło // Bunt Młodych. – 1936. – № 2/93. – S. 1.
405. Przemówienie senatora Masłowa // Wołyń. – 1933. – № 11. – S. 1.
406. Przemówienie Wojewody Józewskiego na Zjeździe Posłów i Senatorów B. B. z Wołynia // Przegląd Wołyński. – 1928. – № 1. – S. 2.
407. Pszyboś J. Człowiek nad Pryrodą / J. Pszyboś // Zwrotnica. – 1926. – № 9. – S. 1.
408. Publiczność literacka / pod red. S. Żółkiewskiego i M. Hopfinger. Wyd. 2 – PAN. IBL. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1986. – 373 s.

409. Rojek M. "Mocarstwowcy" o "Galicji Wschodniej". Wieczór propagandy "ukraińskiej" we Lwowie / M. Rojek // *Warszawski Dziennik Narodowy*. – 1936. – № 68 (9 marca).
410. Sawicka J. Hellada scytyjska. Ukraina w poezji Józefa Łobodowskiego / J. Sawicka // *Więź*. – 1988. – № 11–12.
411. Sierocka K. Lewicy czasopisma literackie w dwudziestoleciu międzywojennym / K. Sierocka // *Słownik literatury polskiej XX wieku*. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 530.
412. Sierocka K. Miesięcznik Literacki 1929–1931 / K. Sierocka // *Słownik literatury polskiej XX wieku*. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 621.
413. Sierocka K. Czasopisma Literackie / K. Sierocka // *Literatura Polska 1918–1975*. T. 1. 1918–1932. – Warszawa, 1975. – S. 81–135.
414. Siryk L. Naznaczony Ukrainą. O twórczości Józefa Łobodowskiego / L. Siryk. – Lublin : Wydawnictwo UMCS, 2002. – 278 s.
415. Skwarczyński A. Literatura w państwie niepodległym / A. Skwarczyński // *Pion*. – 1933. – № 12. – S. 1.
416. Skwarczyński A. Odbudowanie państwa a literatura / A. Skwarczyński // *Pion*. – 1934. – № 1. – S. 1.
417. Słonimski A. Kronika Tygodniowa / A. Skwarczyński // *Wiadomości Literackie*. – 1927. – № 45. – S. 6.
418. Słonimski A. Kronika Tygodniowa / A. Skwarczyński // *Wiadomości Literackie*. – 1933. – № 3. – S. 5.
419. *Słownik badaczy literatury polskiej* / red. Jerzy Starnawski. T. I–II. – Łódź : Wydawnictwo U-tu Łódzkiego, 1994.
420. *Słownik literatury polskiej XX wieku* / zespół redak. A. Brodzkiej. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1992. – 1432 s.
421. *Słownik literatury polskiej XIX wieku* / pod red. Józefa Bachorza i Aliny Kowalczykowej. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2002. – 1112 s.
422. *Słownik terminów literackich* / pod red. Janusza Sławińskiego. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2000. – 706 s.
423. Słowo wstępne do "Zdroju" // Jaworski St. *Awangarda*. – Warszawa : Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1992. – S. 171.
424. Śmierć Marszałka Piłsudskiego a Ukraińcy // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1935. – № 22. – S. 253.
425. Spojrzenie wstecz // *Kamena*. – 1933/34. – R. I, № 10. – S. 197–200.
426. Spotkanie z Ukrainą. Międzynarodowa konferencja. – Kraków, 18–19.II.1995.
427. Sprawy osobowe. Łepki Bohdan. S II, 619. *Archiwum UJ*.
428. St. Piasecki o ukraińcach // *Bunt Młodych*. – 1936. – 10 października. – S. 5.
429. Stanisław Mackiewicz zwolniony // *Polityka*. – 1939. – № 8/182.
430. Starostwo Powiatowe Piotrkowskie. – Ref. I. *Bezpieczeństwo Publiczne* № 72. 1921. – *Archiwum miasta Piotrków Trybunalski*.
431. Stern A. Głód jednoznaczności i inne szkice / A. Stern. – Warszawa : Czytelnik, 1972. – 385 s.

432. Stępień T. Kabaret literacki / T. Stępień // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 439–445.
433. Stoczewska B. Litwa, Białoruś, Ukraina w myśli politycznej Leona Wasilewskiego / B. Stoczewska. – Kraków : Księgarnia Akademicka, 1998. – 397 s.
434. Stojan Jakób. Na marginesie “Nacjonalizmu” / Stojan Jakób // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 18. – S. 6–7.
435. Stojan Jakób. Na tematy kulturalno-historyczne / Stojan Jakób // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1932/3. – № 2 (4). – S. 18.
436. Stojan Jakób. Na tematy kulturalno-historyczne / Stojan Jakób // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 3 (5). – S. 20.
437. Stradecki J. Skamander / J. Stradecki // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 1004–1007.
438. Strona poświęcona Włodzimierzowi Bączkowskiemu. Opracowania dotyczące Włodzimierza Bączkowskiego / Benefis polityki federacyjnej – Rozmowa z Włodzimierzem Bączkowskim : Data publikacji 09-kwi-2005 // www.omp.org.pl
439. Stryjek T. Ukraińska idea narodowa okresu międzywojennego. Analiza wybranych koncepcji. – Wrocław : Funna, 2000. – 450 s.
440. Świat Słowiański. – 1905. – R. I, T. I.
441. Łobodowski J. List do kraju / oprac. Jerzy Świąch. – Lublin : Redakcja Wydawnicza Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1989. – 193 s.
442. Świecki A. Sygnały (1933–1939) / A. Świecki // Rocznik Historii Czołpiśmiennictwa Polskiego. – 1968. – Z. 2.
443. Święto Iwana Franki // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 7. – S. 4.
444. Sygnały. – Lwów, 1933–1939.
445. Symon Petlura // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1935. – № 22 (109). – S. 250.
446. Symonolewicz K. jnr. Tragedja polskiego ukrainofilizmu / K. Symonolewicz jnr. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 9. – S. 3.
447. Symonolewicz K. jnr. O “Roczniku Wołyńskim” / K. Symonolewicz jnr. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1935. – № 47 (134). – S. 490.
448. Symonolewicz K. jnr. Nowy sposób rozwiązania kwestji polsko-ukraińskiej, czyli “wiązka poezji w prozie” / K. Symonolewicz jnr. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1934. – № 7. – S. 9.
449. Symonolewicz K. jnr. Historia wyczuwana / K. Symonolewicz jnr. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 18. – S. 6.
450. Symonolewicz K. jnr. Ukraińskie echa odsieczy wiedeńskiej / K. Symonolewicz jnr. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 24. – S. 10.
451. Symonolewicz K. jnr. Eugenijusz Małaniuk, poeta-rycerz / K. Symonolewicz jnr. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1932/33. – № 3. – S. 35.
452. Szewczenko T. “I dzień idzie...” / T. Szewczenko // Kamena. – 1936. – № 7. – S. 133.
453. Szewczenko T. Modlitwa / T. Szewczenko // Kamena. – 1936. – № 7. – S. 132.
454. Szreder L. “Czytelnik na obroży (w sprawie powieści St. Ign. Witkiewicza)” / L. Szreder // Piony. – 1932. – № 4. – S. 2–3.
455. Szymański W. P. Wydajemy we Lwowie... / W. P. Szymański // Z dziejów czasopism literackich w dwudziestolecu międzywojennym. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1970. – 386 s.

456. Szymański W. P. Żagary i żagaryści / W. P. Szymański // Z dziejów czasopism literackich w dwudziestoleciu międzywojennym. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1970. – 386 s.
457. Szypowska I. Łobodowski. Od “Atamana Łobody” do “Seniora Lobo” / I. Szypowska. – Warszawa : Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 2001. – 216 s.
458. Szypowska I. Rozmowa z Józefem Łobodowskim / I. Szypowska. – Poezja. – 1988. – № 6. – S. 27.
459. Szypowska I. Rozmowa z Józefem Łobodowskim / I. Szypowska. – Spotkania. – 1987. – № 33–34. – S. 202.
460. Tambor J. Procesy w Polsczyźnie / J. Tambor // Słownik literatury polskiej XX wieku / pod red. Marka Pytasza. – Katowice, 2001. – S. 318.
461. Tanewski P. Ostatni kawaler / P. Tanewski. – Warszawa, 2008. – 338 s.
462. Tęcza. – Poznań. – 1927. – № 1.
463. Testament polityczny Symona Petlury // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1937. – № 35 (226). – S. 396–397.
464. Tobie... // Polityka. – 1937. – № 9/10. – S. 1.
465. Torzecki R. Kwestia ukraińska w Polsce w l. 1923–1929 / R. Torzecki. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1989. – 467 s.
466. Towarzystwo Polsko-Ukraińskie // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 7. – S. 12.
467. Tragizm poety // Zet. – 1932. – № 4. – S. 4.
468. Tramer M. Literatura faktu // Słownik literatury polskiej XX wieku / M. Tramer ; pod red. Marka Pytasza. – Katowice, 2001. – S. 255–259.
469. Triumf idei pojednania // Bunt Młodych. – 1936. – 25 marca. – S. 7.
470. Tyczyna P. Płacz Jarosławny / P. Tyczyna // Kamena. – 1938. – № 9. – S. 30.
471. Typologia prasy // Słownik terminologii medialnej / redakcja Walery Pisarek. – Kraków, 2006. – S. 233–234.
472. Tyrowicz M. Wspomnienia o życiu kulturalnym i obyczajowym Lwowa 1918–1939 / M. Tyrowicz. – Wrocław : ZNO, 1991. – 244 s.
473. Ujazdowski K. M. Żywotność konserwatyzmu. Idee polityczne Adolfa Bocheńskiego / K. M. Ujazdowski. – Warszawa : ISKRY, 2005. – 304 s.
474. Zarys literatury ukraińskiej. Podręcznik informacyjny prez Bohdana Łepkiego. – Warszawa ; Kraków : Słowianie, 1930. – 272 s.
475. Ukrainiec. O ukraińskiej literaturze dla dzieci / Ukrainiec // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1934. – № 20. – S. 10.
476. Ukrainiec. Tragedja domu Kruszelnickich / Ukrainiec // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1935. – № 3(90). – S. 27.
477. Ukrainka Łesia. Bojarzynia. Fragment poematu dramatycznego / Łesia Ukrainka // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1938. – № 32. – S. 347–348.
478. Ukrainka Łesia. Pragnęłabym popłynąć w dal... / Łesia Ukrainka // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 12. – S. 2.
479. Ukraińska myśl polityczna w XX wieku. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej zorganizowanej przez Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego i Fundacji św. Włodzimierza Chrzciela Rusi Kijowskiej w Krakowie

- 28–30 maja 1990 / red. M. Pułaski // Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. MLXXXVIII. – Prace Historyczne. – Z. 103. – Kraków : Nakł. UJ, 1993. – 248 s.
480. Uliasz S. O literaturze kresów i pogranicza kultur / S. Uliasz. – Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2001. – 218 s.
481. W obliczu nowego etapu pracy. Dwugłos polsko-ukraiński // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1935. – № 37 (124). – S. 405.
482. W pierwszą rocznicę 29.VIII.1931–29.VIII.1932 // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1932. – № 1. – S. 8.
483. W. B. “Idea Polski” / W. B. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1935. – № 46. – S. 481.
484. Wasilewski L. Na marginesie pewnego wydawnictwa / L. Wasilewski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1935. – № 13 (100). – S. 150.
485. Wasilewski L. O drogi porozumienia / L. Wasilewski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1932/33. – № 2. – S. 3.
486. Wasilewski L. Wnioski konjunkturalne / L. Wasilewski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 24. – S. 3.
487. Ważyk A. Dziwna historia awangardy / A. Ważyk. – Warszawa : Czytelnik, 1976. – 170 s.
488. Weretiuk O. Życie literackie emigracji petlurowskiej w Polsce międzywojennej / Oksana Weretiuk // Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze. – Warszawa, 1996. – T. 3. – S. 282–295.
489. Weretiuk O. Publikacje literackie ukraińskiej emigracji politycznej w Polsce międzywojennej / Oksana Weretiuk // Slavica Orientalis. – Kraków, 1995. – T. XLIV. – № 2. – S. 270.
490. Wielka encyklopedia PWN / red. naczel. Jan Wojnowski. T. 22. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2001.
491. Wiszka E. Emigracja ukraińska w Polsce 1920–1939 / E. Wiszka. – Toruń : Modo, cop. 2004. – 752 s.
492. Wiszka E. Prasa wojsk Ukraińskiej Republiki Ludowej internowanych w Polsce w latach 1920–1924 / E. Wiszka. – Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa. – Toruń, 1997. – S. 312–313.
493. Wiszka E. Systemy polityczne Ukrainy / E. Wiszka. – Toruń : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2007. – 190 s.
494. W kręgu Skamandra / Janusz Stradecki. – Warszawa : PIW, 1977. – 383 s.
495. Wł. P. Franko i Mickiewicz (Od “Poety Zdrady” do “Wielkiej Utraty”) / Wł. P. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1934. – № 21. – S. 4.
496. Wołoszynowski J. Fundament programu / J. Wołoszynowski // Przegląd Wołyński. – 1928. – № 1. – S. 3.
497. Wschód. – Warszawa, 1930–1938.
498. Wstęp do art. A. Bocheńskiego “Skromna malutka wojna” // Kultura. – 1965. – № 7/213–8/214.
499. Wyka K. Rzecz wyobraźni / K. Wyka. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1997. – 635 s.
500. X. “3 książki i 3 autorzy” / X. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1932/33. – № 4 (6). – S. 37–38.

501. Young R. Literatura ukraińska najmłodszych / R. Young // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1933. – № 30. – S. 5.
502. Zachowawcy i my // Polityka. – 1937. – № 31/145.
503. Zahora F. “Wielka Utrata” / F. Zahora // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1934. – № 21. – S. 6.
504. Zahora F. Dwunasta rocznica / F. Zahora // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1938. – № 23 (262). – S. 243.
505. Zajcew P. Szewczenko i Polacy / P. Zajcew // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1934. – № 10. – S. 20–21.
506. Zajcew P. Dwie postacie polskie w powieściach T. Szewczenki / P. Zajcew // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1935. – № 8. – S. 82–83.
507. Zaleski M. Awangarda druga / M. Zaleski // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 71.
508. Zatrudnienie w Uniwersytecie. Łepki Bohdan. – S II, 619. Archiwum UJ.
509. Z dziejów czasopism literackich w dwudziestoleciu międzywojennym. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1970. – 386 s.
510. Zegadłowicz E. Słowo wstępne / E. Zegadłowicz // Czartak. – 1928. – № 28. – S. 9.
511. Zełenko K. Stosunki polsko-ukraińskie w II Rzeczypospolitej 1918–1938 / K. Zełenko. – Lublin, 1994. – S. 25.
512. Zieniewicz A. Idące Wilno. Szkice o “Żagarach” / A. Zieniewicz. – Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1987. – 236 s.
513. Ziłyński J. Odpis – Działalność literacka, naukowa i pedagogiczna prof. Bohdana Łepkiego. – Sprawy osobowe. Łepki Bohdan. – S II, 619. Archiwum UJ.
514. Zmieniamy nazwę pisma na : “Polityka” // Bunt Młodych. – 1937. – № 2/116. – S. 1.
515. Zwolski E. Jan Stanisław Łoś / E. Zwolski // TP. – 1974. – № 13. – S. 4.
516. Żachowski R. Drogi współczesnej literatury ukraińskiej / Robert Żachowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1934. – № 3 (38). – S. 4.
517. Żachowski R. Maksym Rylśkyj / Robert Żachowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1934. – № 15. – S. 1–2.
518. Żachowski R. Kobiety w literaturze ukraińskiej / Robert Żachowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1934. – № 26. – S. 7.
519. Żachowski R. Kobiety w literaturze ukraińskiej / Robert Żachowski // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1934. – № 27. – S. 6.
520. Żeromski S. Snobizm i postęp / S. Żeromski. – Warszawa ; Kraków : Wydawnictwo J. Morkowicza, 1923. – 72 s.
521. Żółkiewski S. Kultura literacka 1918–1932 / S. Żółkiewski. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1973. – 483 s.
522. Żółkiewski S. Kultura literacka : instytucje / S. Żółkiewski // Słownik literatury polskiej XX w. / zespół red. Alina Brodzka et al. – Wrocław etc. : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1993. – S. 510.
523. Żółkiewski S. Literatura w kulturze XX wieku / S. Żółkiewski // Słownik literatury polskiej XX wieku. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 587.

Показчик імен

А

- Алчевська Х. – 336
Альтбауер М. – 239, 371
Андрєєв Л. – 45
Андрусяк М. – 237, 297, 303
Анжеєвський Є. – 82, 84, 104
Антоневич В. – 88
Антоненко-Давидович Б. – 305, 334, 404
Антонич Б.-І. – 109, 163, 173, 178, 179, 313, 329, 330, 344, 352, 363, 418, 446, 447, 460, 461

Б

- Бабенко К. – 171
Бабій О. – 335
Багрян Е. – 71
Бадені С. – 58
Бажан М. – 73, 108, 173, 176, 352, 405
Базаров – 302
Байрон Д. – 94
Бакула Б. – 203
Балк Г. – 102, 109
Бальмонт К. – 95, 96
Бальцежан Е. – 32
Балінський С. – 48
Банась Т. – 99, 105
Бандера С. – 217
Бандровський Є. – 83
Баран С. – 297
Барвінок Г. – 380
Баттаглія Г. – 373
Баумгардтен А. – 70, 71, 99, 102, 345, 352, 359, 363
Бедерський А. – 45
Бедерський С. – 131
Бельціковський А. – 57
Бен Г. – 44
Беньковський В. – 83
Бергсон А. – 33, 140
Берент В. – 57, 60
Бересь С. – 112
Аполлінер Г. – 39, 95,
Арлян М. – 173,
Арнольд Г. – 65, 67
Архипенко О. – 102, 110, 240, 303, 344,
Асканич М. – 333,
Аскеназі Ш. – 92, 96,
Атаманюк І. – 109, 148,
Берета Я. – 65, 68
Бернадський А. – 43
Бернацький Л. – 56
Бельський К. – 39
Бжезінський Е. – 379
Бженковський Я. – 8, 36–38, 40, 54, 64–69, 90, 94, 134, 194, 450, 456
Бжоза Я. – 51, 160
Бжозовський С. – 84, 86, 88, 104, 125
Бжостовська Ю. – 50, 139
Бирський Т. – 41, 113
Бистронь Я. – 89
Бібровський М. – 43, 134
Біднов В. – 297, 303, 304
Білецький Л. – 178
Блавацький В. – 110
Блок О. – 140
Блют Р. – 83, 84
Бобинський В. – 109, 162
Бобжинський М. – 251
Бобровський Ч. – 39
Богун І. – 438
Богушевська Г. – 51, 52, 84, 95
Бодлер Ш. – 140, 173
Боднарович О. – 109
Бодуен де Куртене – 36
Бойе Е. – 46
Бой-Желенський Т. – 59, 92, 97, 105

Боймельбург В. – 173
Бойчук М. – 344, 418
Бокер – 69
Боккаччо – 283
Бонк В. – 84, 87, 90
Бонк Т. – 209
Бончковська Г. – 75, 377
Бончковський В. – 74, 75, 76, 174, 194, 206, 207, 209, 211, 213, 219, 221–230, 232–237, 241–260, 262–265, 273, 278, 281, 284, 288–291, 295, 297, 304, 308, 314, 320, 322, 323, 366, 371, 445, 456–458
Борейша Я. – 95, 99, 103
Борман А. – 93
Боровий В. – 57–59, 60, 87, 92, 96
Бохдзевич А. – 41, 113
Бохенський Ад. – 76, 206–209, 211, 212, 214, 215, 229, 238, 240, 266, 267, 273, 274, 277, 278, 322, 457
Бохенський Ал. – 76, 206, 208, 209, 213, 224, 229, 236, 273, 274, 277–279, 281, 291, 322, 323, 457, 458
Бохенський І. – 84, 210
Бохенський Т. – 70, 71, 330, 352, 366, 446, 460

Бочковський О. – 297
Браун Є. – 62, 71–73, 194, 365, 456
Браун М. – 48, 94
Брахмер М. – 58, 59
Брейтер Е. – 47, 94
Брендстерфер Р. – 425
Бретер Е. – 330
Брод М. – 44
Бронєвська Я. – 94
Бронєвський В. – 48, 79, 80, 94
Бросс С. – 82, 185
Брусський Я. – 202
Брухальський В. – 56
Бруч С. – 34, 37, 65
Брюкнер А. – 57, 58, 60
Брюсов В. – 140
Буйніцький Т. – 38–41, 98–100, 112, 113, 116, 117, 119, 371
Буковський К. – 159
Булаховська Ю. – 203
Булгаковський А. – 46
Бульба Т. – 292
Бургардт О. – 173
Бучина Є. – 434, 437
Буяльський Л. – 84

В

Важик А. – 8, 34–37, 39, 48, 65, 67, 102
Вальгер Вдалий – 319
Ван Гог – 44
Вандурський В. – 39, 79, 429
Ванькович М. – 92, 94
Василевська В. – 274
Василевський Л. – 64, 206, 225, 229, 236, 258, 261, 265, 273–278, 291, 319, 322, 323, 327, 457, 458
Василевський С. – 82
Васильковський Т. – 109
Васильченко С. – 173
Васневський З. – 70
Ват А. – 8, 31, 32, 36, 68, 79, 80, 94, 451
Вейнтрауб В. – 59, 94
Вендкевич С. – 58
Вейс В. – 51
Вейссенхофф Ю. – 92, 94
Велопольська М. – 94
Вервес Г. – 203, 378
Веретюк О. – 172, 203
Верецинський Й. – 303
Верхарн Е. – 140, 173
Вежинський К. – 8, 48, 53, 87, 90, 160, 452
Вещилов – 429
Вжос К. – 95
Вигодський С. – 80, 160
Вика К. – 35, 59, 60, 84, 85, 88–90, 112
Винниченко В. – 108, 422, 437
Виспянський С. – 57, 60, 88, 96, 413, 426

Вишня О. – 334
Віконська Д. – 110, 320, 336, 338
Віктор Я. – 82
Вілінська М. – 336
Вільде І. – 163, 173
Вільсон – 283
Вінавер Б. – 95
Віндакевич С. – 57, 59
Віновська М. – 83, 84, 87
Вінценц С. – 210
Віткевич С. – 8, 30, 33, 36, 38, 48, 51,
59, 68, 72, 73, 90, 93, 94, 115, 124,
127, 128, 185, 197, 456
Вітмен В. – 140
Віттлін Ю. – 37, 43, 45, 94, 102
Вішка О. – 147, 166, 167, 170

Габельський Р. – 209, 210
Гаврилюк А. – 80, 363
Гаврилюк В. – 163
Галан Я. – 335
Гаврилюк Й. – 149
Гавронський Ф. – 374
Галій М. – 316, 317
Галушка Ю.А. – 159
Галушко М. – 20, 21
Галчинський К. – 42, 43, 53, 90
Гамсун К. – 53, 169
Гамська-Лемпільська Я. – 87
Гамчикевич Р. – 287, 352, 366, 381,
447, 461
Гаргала М. – 330
Гацький С. – 33, 34, 130, 450
Гдакович М. – 21, 162, 163
Гедлічка З. – 51
Гедройц Є. – 76, 206, 207, 209–214,
219, 223, 229, 279, 314, 322, 457
Гейнч К. – 345
Гельштинський З. – 84
Гена А. – 65, 67
Георге В. – 65, 67
Гергелевич М. – 60
Герц П. – 160

Владика В. – 19
Вовчок Марко – 336, 402, 414, 415, 417
Володарський Б. – 284
Войнаровська З. – 366, 371, 374, 447,
461
Войцеховський К. – 57
Волошинович Й. – 219
Волошиновський Й. – 94, 150, 151, 320
Вольська М. – 65
Воробкевич І. – 343, 388
Вороний М. – 147, 361
Ворцелль Г. – 90
Вронецький Я. – 44
Вуйцік К. – 40
Вухналь Ю. – 178

Г

Гете Й. – 94, 420
Гешвінд Я. – 43
Гертих Є. – 216
Гітлер – 176
Глібов Л. – 352, 419, 422, 448, 462
Глуценко М. – 110
Глюзінський Т. – 215
Гнатишак М. – 333
Гнатюк О. – 279
Гоголь М. – 63, 177, 285, 375, 399, 402,
404, 409–411, 413, 415, 427
Годзішевський Т. – 113, 116
Гожачинський А. – 370, 374
Гожиц В. – 43, 47
Гожиц Є. – 89
Голубець М. – 370, 418
Голубєв А. – 41, 112, 116
Голувка Т. – 151, 206, 212, 225, 230,
237, 238, 247, 257, 258, 261, 263–
265, 322, 433, 457
Голувка Я. – 232
Голуховський А. – 435
Гольдер Е. – 46
Гольдман В. – 46
Гомбрович В. – 40, 84
Гомбрович І. – 84

Гомер – 48
Гомоліцький Л. – 84
Гончаренко І. – 173
Гординський С. – 107, 109, 110, 163,
173, 179, 180, 330, 348, 352, 363,
364, 438, 447, 461
Гординський Я. – 173, 178
Горняткевич Д. – 419
Гостовец П. – 279
Гофман Я. – 152, 286
Гоцинський С. – 334, 345, 379
Грабик К. – 212
Грабінський С. – 90, 159
Грабовський В. – 262
Грабовський М. – 201
Грабовський С. – 67
Грабовський Т. – 58, 59, 65
Грабський С. – 216,
Гралєвський В. – 39, 185
Грива М. – 168
Гриджевський М. – 27, 46, 47, 49, 92–
98, 185, 189, 423, 452, 454

Газда Г. – 9, 50, 53, 135
Гебетнер Є. – 59
Гжегорчик П. – 59

Далай-Лама – 307
Данилишин Д. – 297
Данилюк Ю. – 379
Даніловський Г. – 371
Данте – 60, 393, 395, 396, 430
Данько М. – 237
Дараган М. – 171
Дараган Ю. – 168, 171, 406
Дарський Я. – 202
Даушков С. – 149
Дашевський В. – 79
Дашинський І. – 92
Дембінська А. – 84
Дембінський Г. – 8, 41, 84, 98, 102,
113, 114, 117, 120, 121, 455

Гримала Н. – 169
Гриневич К. – 163, 336
Гриф-Чайковський М. – 434, 437
Грищенко О. – 102, 110, 303, 344
Грінченко Б. – 330
Грудзінський С. – 366, 370
Грушевський М. – 64, 238, 261, 270,
273, 305, 327, 420
Гулевич В. – 43, 44
Гулевич Є. – 43, 44, 45, 126, 130–132,
452
Гулка-Ласковський П. – 95, 99, 102,
103, 333
Гундорова Т. – 7
Гунчак Т. – 202
Гурка О. – 89, 214, 232
Гурська Г. – 51, 98, 99, 102–104
Гурський А. – 82, 86–88
Гурський К. – 57, 60, 83, 84
Гуторевич Е. – 364

Г

Гжендзінський С. – 34, 39, 40
Гжимала-Седлецький А. – 64, 82, 327
Губринович Б. – 56, 57, 59

Д

Денікін А. – 342, 347
Дерме П. – 65, 67
Десборде-Вальмор – 173
Деснос Р. – 65, 67
Детамбел – 429
Джевецький Г. – 80
Джойс Д. – 95
Дибоський Р. – 58, 87
Дигасінський А. – 90
Діктаров Г. – 144
Длуска М. – 58
Дмовський Р. – 4, 230, 252, 307
Добровольський С. – 42, 43, 53, 90,
134, 135
Доленга С. – 173

Домбровська М. – 84, 87, 92, 94, 187, 219, 434, 442–444
Домбровський М. – 27, 81, 182
Домбровський Я. – 82
Домінський Г. – 39
Дон Кіхот – 216
Донцов Д. – 108, 162, 172, 174, 175, 218, 249, 252, 314, 329, 331, 332, 390, 447, 461
Дорошенко В. – 70, 230, 297, 419
Дорошенко Д. – 267, 297, 331, 333
Достоевський Ф. – 306, 312
Доценко О. – 297, 303
Драган М. – 110
Драгоманов М. – 64, 218, 316, 317, 327, 361
Дригинич Ю. – 172, 173, 238, 297
Дригинич Я. – 348, 364
Дробнік Є. – 82
Дубицький І. – 172, 173
Дублянський А. – 238
Думанський К. – 366
Дунін-Борковський П. – 59, 207, 209, 219, 220, 273, 274, 279, 281, 322, 443, 457
Дунін-Козіцька М. – 430, 431
Дюрр Й. – 59

Е

Евстахевич Л. – 93
Ейсмонд Ю. – 46
Еліот Т. – 95
Елюар П. – 53
Ельзенберг Г. – 58, 87

Епік Г. – 430
Еренбург І. – 95, 348
Есмановський С. – 43
Естрейхер С. – 430
Еттінгер П. – 59

Є

Єленський Щ. – 82
Єловіцький А. – 266
Ємець Ф. – 110, 240, 303, 344
Єнджеєвич В. – 206
Єндрєєвич Я. – 264

Єндріховський С. – 41, 98, 102, 103, 112–114, 116, 117, 119, 124, 125, 136
Єремєєв В. – 144, 320
Єсенін С. – 48, 71, 424
Єсьоновський А. – 83
Єфремов С. – 315, 372, 429

Ж

Жакей Т. – 102
Жарноверувна Т. – 79
Жарський Б. – 149
Жаховський Р. – 334, 336, 337, 341, 342, 346
Жевуський Г. – 201
Желіговський Е. – 374
Жеромський С. – 32, 57, 60, 83, 84, 88, 92, 94, 136, 319, 329

Жеуска М. – 60
Животко А. – 20, 163, 172
Жимовський В. – 47, 232
Житомирський Є. – 76, 230, 330, 352, 353, 359, 360, 369
Жолкевський С. – 13, 181, 190
Жукровський В. – 90
Жулинська О. – 325
Журба Г. – 110, 148, 149, 163, 173, 337

З

Заборовський Т. – 201
Завада А. – 32

Завілінський Р. – 64, 327
Завістовський В. – 48, 89

Заводзінський К. – 58, 59, 60, 82, 92, 94
Загірна-Грінченко М. – 337
Загул Д. – 108
Загурський Є. – 38–42, 54, 98, 112–116, 124
Зайдель В. – 173
Зайончковський А. – 75
Зайончковський Т. – 209
Зайцев П. – 73, 172, 173, 239, 297, 320, 331, 333, 339, 365, 366, 372–375, 417, 445, 447, 459, 461
Закревський С. – 39, 62
Залеський Б. – 373, 379
Залеський З. – 312
Залеський М. – 112, 136
Залеський Ю. – 334
Замойський А. – 36, 44, 65, 67
Заславський Г. – 73, 76, 90, 230, 356, 360
Захора Ф. – 187, 269, 274, 287, 323, 350, 387, 388, 458

Іваненко О. – 352, 395
Іванов В. – 319
Іванюк В. – 39
Івашкевич Я. – 8, 40, 43, 44, 47, 48, 53, 177, 201, 431, 452

Йордан З. – 210

Кавин С. – 99, 105
Кадена-Бандровський Ю. – 48, 94
Кайрукштіс В. – 65
Калинчук Ю. – 335
Калленбах Я. – 57, 58
Кальдерон П. – 48
Кальтенберг Л. – 105
Камиковський Л. – 87
Камо-но-Чобея – 173
Капій М. – 363
Карк Е. – 76, 230, 238, 239, 270, 304, 339, 342, 345, 391, 445, 459

Збишевський В. – 210
Здзеховський М. – 62, 115, 311, 326, 374, 380
Здзеховський П. – 210
Здітовецька-Ясенська Х. – 59
Зегадлович Е. – 37, 43, 44, 45, 50, 82, 102, 139
Зелверович – 438 (артист)
Зеленко К. – 229
Зелінська Н. – 55
Зелінський Т. – 59, 60, 312
Зеневич А. – 112, 115
Зеров М. – 108, 173
Зигмунт Август – 443
Зин М. – 287
Зігні-Сойман А. – 284
Зілінський Я. – 415–417
Змієнко В. – 238
Зубенко І. – 149, 168
Зубжицький Б. – 103

І

Івченко М. – 110
Іжиковський К. – 32, 47, 58, 72, 90, 94, 185
Іллаковичувна К. – 48, 53, 82, 84, 90
Інгарден Р. – 57, 58, 87

Й

К

Карманський П. – 108, 109, 149
Карманюк О. – 168
Карпинець Я. – 438
Карпінська І. – 116
Карпінський С. – 90, 94
Карпус З. – 202
Касіян В. – 110
Касперський Е. – 379
Каспрович Я. – 37, 57, 85, 88, 94, 379
Кассу Ж. – 67
Катола О. – 379
Качубський А. – 330, 333

- Квятковська Ф. – 79
 Квятковський Є. – 29, 45, 65, 99, 100, 112, 127
 Кедрин-Рудницький І. – 76, 110, 111, 202, 230, 233, 236, 237, 297–301, 323, 447, 458, 461
 Кживіцька І. – 95, 187
 Кживошевський С. – 83, 93
 Кжижановський Ю. – 57, 58, 59, 92, 96
 Кисіль – 443, воєвода
 Киселевський С. – 91, 98, 216
 Киселевський Ю. – 82
 Кіплінг Р. – 45
 Клак Т. – 40, 41, 112, 115, 122
 Клее П. – 44
 Клейнер Ю. – 46, 57, 58, 60, 89, 159
 Клен Ю. – 330, 352, 360
 Клішевіч А. – 311
 Клодель П. – 44
 Клосковська А. – 181
 Клосовський Ю. – 70
 Клюгер В. – 59
 Кнолль Р. – 206
 Князьолуцький Л. – 237, 268
 Кобилянська О. – 76, 109, 230, 336, 337, 343, 359, 389, 390, 402, 413, 422, 423, 448, 462
 Кобринська Н. – 380
 Кобринський Б. – 54
 Ковалевський М. – 75, 297, 301, 302, 320, 323, 458
 Коваль-Степовий П. – 148
 Ковальсьци А. – 51
 Ковальсьци Є. – 51
 Ковальський В. – 51
 Ковальський Є. – 84
 Ковальський М. – 171
 Коварський Ф. – 51
 Ковжун П. – 110, 162, 297, 303, 344
 Коженєвська Е. – 90
 Коженьовський Ю. – 201
 Козак С. – 203
 Козак-Щуцка З. – 82
 Козіковський Е. – 50, 54, 82, 138, 139
 Козловський О. – 168, 170
 Козневський К. – 99
 Кокошка О. – 44
 Кокто Ж. – 39, 53, 95
 Коланковський Л. – 64, 283, 327
 Колачковський С. – 57–60, 85–88, 159, 185
 Колбушевський С. – 56, 57, 83
 Колодзейський Г. – 232
 Колодзейчик Е. – 374
 Коломієць А. – 335
 Колонецький Р. – 88
 Комарова Г. – 337
 Конечний Ф. – 62, 194, 325, 327
 Конінський К. – 59, 72, 86
 Коновалець Є. – 310, 311
 Конопніцька М. – 60, 201, 379, 390, 413, 415, 416, 422, 448, 462
 Конрад Д. – 60, 83, 90, 92, 95
 Конрад П. – 103
 Копернік М. – 150
 Кордуба М. – 282, 297, 302, 323, 458
 Корнацький Є. – 51, 52
 Корнієнко А. – 203
 Корнілович В. – 83
 Королева Н. – 163, 336
 Коршнівський А. – 334
 Кос – 350
 Косач Л. – 391
 Косач Ю. – 109, 110, 163, 173, 330, 335, 352
 Косинка Г. – 335
 Косідовський З. – 44, 131
 Костельник Г. – 178, 313, 422
 Костенко Н. – 367, 395
 Костомаров М. – 429
 Кость С. – 21
 Косцельський В. – 57
 Косяченко Г. – 363
 Котинська К. – 325
 Котліцький М. – 42, 113
 Котляревський І. – 360, 361, 366, 370, 377, 390, 414–416
 Кот С. – 59
 Котович В. – 84
 Которович Г. – 349, 350

Котт Я. – 59, 84, 90, 102, 104
Котурницький М. – 379
Кохановський Я. – 96
Коцюбинський М. – 64, 73, 109, 327,
389, 390, 402, 413, 415
Кравців Б. – 109, 163, 330, 348, 363, 364
Крамівський М. – 376
Красіцький С. – 434–437
Крахельська Г. – 51, 102, 103
Кривіцька О. – 110
Крижанівський А. – 76, 110, 172, 173,
177, 230, 237, 284, 297, 302, 303,
335, 447, 461
Крилич С. – 319
Криль М. – 207
Кримський А. – 109
Кричевський Ф. – 344
Крідль М. – 57, 58, 60, 92, 96
Кротов Є. – 144
Крупач М. – 169, 399
Крупницький Б. – 295
Кручковський А. – 99, 160
Кручковський Л. – 102, 103, 105
Крушельницький А. – 162, 346, 347
Крушенко В. – 149
Крушинський Ф. – 168
Кубацький В. – 87, 90

Кубійович В. – 219
Кубіцький С. – 45
Кудлінський Т. – 72
Кузьма Л. – 333
Кулик І. – 430
Куліш М. – 430
Куліш П. – 352, 402, 413, 415, 419, 420,
422, 448, 462
Кульчицька О. – 110
Кульчицький О. – 173, 176
Кульчицький – 285 (герой Відня)
Куницький М. – 172, 173
Кунстман З. – 109, 287, 350, 352
Кунцевич П. – 115
Кунцевічова М. – 95
Купчинський Р. – 109, 162, 418, 422
Курдидик А. – 363
Курек Ялу – 8, 26, 34, 36–38, 65, 67,
90, 134, 185, 451
Курз Г. – 80
Курилло С. – 290
Курилюк К. – 98, 99, 104, 106, 455
Кухарський Є. – 56, 57, 59
Куценко Л. – 250, 399, 406, 409
Кучерепа М. – 202
Кучинський С. – 283

Л

Лабе – 173
Лазаревський Г. – 173
Ласкер-Шуллер Е. – 44
Ласовський В. – 173
Лебедь – 217
Лебьода Я. – 109
Левинський С. – 173, 338
Левік В. – 51
Левін Л. – 80
Левінський С. – 110, 320
Левицький А. – 304
Левицький В. – 304
Левицький М. – 149
Левуцький А. – 62
Лемпівський З. – 56, 57, 60, 86, 87
Лемпівський С. – 57

Лемпівський Я. – 85
Ленартович – 370
Ленін – 78, 348
Леонтович М. – 342
Лепкий Б. – 63, 73, 76, 108, 165, 173,
176, 230, 238, 297, 327, 328, 331,
332, 334, 343, 348, 352, 353, 359,
361, 365, 366, 371, 390, 413–422,
425, 426, 439, 445, 447, 448, 459,
461, 462
Лермонтов М. – 415, 420
Лехонь Я. – 8, 46–48, 53, 452
Леберт Є. – 48, 84, 90, 94, 96
Левіцький Б. – 99
Лежер Ф. – 36, 65, 67, 69
Леснодорський З. – 87

Лизанчук В. – 325
Липа І. – 173
Липа Ю. – 172, 173, 331, 335, 406, 447, 461
Липинський В. – 175, 238, 261, 266, 267, 278
Липовецький І. – 171
Липовецький Я. – 75, 273, 274, 286, 323
Лисенко М. – 63, 240, 413
Лисенко Н. – 325
Лисяк П. – 419
Лисянський Б. – 178, 179
Лівицька-Холодна Н. – 109, 163, 172, 173, 176, 330, 335, 336, 343, 348, 352, 353, 360, 364, 406, 422
Лієр С. – 46
Лімановський Б. – 379
Лісевич М. – 102
Лісовський Р. – 110

Ліхтенштейн А. – 44
Лободовський Ю. – 39, 40, 42, 70–73, 76, 90, 154, 201, 229, 230, 287–296, 330, 333, 334, 339, 345, 346, 352–355, 357, 360–362, 365, 369, 391–393, 396, 423, 445–447, 451, 459
Лоек Є. – 19, 182
Лорентович Є. – 90
Лось С. – 208, 209, 211, 213, 215, 224, 229, 236, 273, 274, 278, 280–282, 297, 311, 322, 323, 457, 458
Лотоцький А. – 333
Луначарський – 348
Луцик-Муллик Г. – 149
Луців Л. – 239, 297, 373, 377, 447, 461
Луцький О. – 413
Люболянський Є. – 103
Людомир З. – 370
Ляхоцький В. – 178

М

Магера Я. – 331,
Мазепа І. – 238, 261, 319, 356, 416, 420, 426
Мазовецький К. – 284
Мазур Г. – 5
Мазур З. – 339, 340, 345, 384–386, 445, 447, 459, 461
Македонський М. – 429
Маковецький А. – 21, 93, 182, 185
Маковецький Т. – 87
Максимович – 301
Маланюк Є. – 73, 75, 76, 88, 109, 147, 163, 168–173, 175–177, 230, 237, 239, 240, 250, 252, 270, 283, 297, 304–318, 323, 329–335, 339–341, 344, 352–357, 360, 362, 364, 365, 375–377, 383, 390, 391, 398–412, 422, 424, 425, 427, 428, 445–448, 458–462
Малачевський Е. – 87
Малішевський А. – 43
Мальро А. – 95
Мальчевський А. – 201

Мальчевський Р. – 95
Мандельштам О. – 53
Манн Т. – 96
Маньковський А. – 379
Марильський А. – 84
Маркович – 337
Мардкович О. – 74
Марієнгоф – 424
Марінетті Ф. – 31, 34, 36, 45, 66
Маркс – 125, 348
Маркуссі Л. – 65, 67, 68
Мартель – 69
Мартен-Шофіє Л. – 173
Мартович Л. – 110
Марус – 352, 381
Марцінук З. – 37
Мархолт – 85
Маслінський Є. – 113, 115
Маслінський Ю. – 38, 39, 41, 116, 124, 125
Маслов – 154, сенатор
Маслянка Ю. – 19, 22, 92
Массон – 65, 67

Матісс Х. – 44
Матушевський Р. – 9
Махар Й. – 173
Мацкевич С. – 41, 42, 112
Маяковський В. – 48, 80, 95, 424
Мельцер В. – 95
Менджецький В. – 202
Метлинський А. – 361
Миронович М. – 431, 432
Мислінський Є. – 19
Михайлин І. – 20
Михайличенко А. – 110, 342
Михальський Б. – 39
Мицюк О. – 178
Мікулко А. – 42, 113
Міллер Я. – 50, 51, 102, 138, 139
Мілода Д. – 36
Мілош Ч. – 8, 38–42, 70, 84, 87, 90, 98,
113–117, 122–125, 136, 137, 210,
451, 455
Мілясевич І. – 21
Мірк А. – 81
Міски – 51
Місьолек Е. – 84
Міхал В. – 360, 377, 390
Міхальський Т. – 374
Міхновський М. – 342
Міцкевич А. – 22, 43, 56, 59, 60, 88, 96,
104, 115, 148, 161, 305, 331, 332,
341, 345, 356, 361, 377, 379, 380,
383, 384, 386–389, 392, 420, 428,
429, 447, 461

Міцінський Б. – 40, 72, 84
Мічка Т. – 30, 34
Млодоженец С. – 8, 30, 35, 36, 39, 54,
68, 90
Могила П. – 156
Могилянська Л. – 337
Моклиця М. – 7
Мокрий В. – 203
Мондріан – 65
Моравська Г. – 83, 84
Морачевський В. – 88, 333, 389
Моренець В. – 7, 112
Моріак Ф. – 83
Моррас Ш. – 238, 266, 267, 278
Морська М. – 110, 305, 344
Мортенський Г. – 280
Морцінек Г. – 51
Морштин-Гурська М. – 84
Морштин Л. – 60
Мосендз Л. – 73, 163, 172, 335, 352,
406
Московський Ч. – 46
Мосціцький І. – 155, 414
Моторний В. – 203
Мрозінський – 51
Мудрий В. – 219
Мурашко – 342, 344
Мухин М. – 173, 316, 317
Мушалувна К. – 103
Мьодушевський Я. – 238, 334

Н

Налковська З. – 51, 52, 84, 90, 92, 94,
138
Наперський С. – 48, 53, 92, 94, 99
Нарбут Ю. – 344
Наріжна І. – 333, 360, 362
Насіловська А. – 9, 48
Натансон В. – 59
Науменко Ю. – 238, 297, 303
Невядомський Є. – 297
Немоєвський Л. – 312
Нерівний К. – 352, 353, 359
Неуважний Ф. – 172, 203
Нечиталюк М. – 379
Німчук І. – 285
Ніцше Ф. – 140
Новаківський О. – 110
Новаковський З. – 434, 438, 439
Новаковський Я. – 87
Новачинський А. – 92, 94
Новицький Б. – 316
Норвід Ц. – 43, 60, 85, 88

О

- Овідій – 48
Огієнко І. – 165, 178–180, 199, 447, 461, 465
Ожешко Е. – 60, 104, 379
Ожог Ю. – 53
Ожог Я. – 82
Ожуг Є. – 54, 72
Озенфант А. – 65, 67
Окулич К. – 113
Олесь О. – 71, 108, 168, 178, 390
Олехнович К. – 220
Олійник О. – 173
Ольжич О. – 73, 76, 109, 154, 163, 173, 230, 330, 333, 335, 348, 352, 357, 360, 363, 364, 406, 446, 460
Ольха А. – 81
Ольхівський Б. – 172, 173, 175, 238, 297, 303, 333
Омельченко П. – 168
Онуфрив С. – 204

П

- Павленко В. – 169
Павличко С. – 7
Павліковська-Ясножевська М. – 48, 53, 82
Павлюк А. – 147, 168
Падолист А. – 168
Падура Т. – 201
Падуха К. – 373
Паздро Г. – 379
Панейко – 320
Панч П. – 330, 335
Папроцький С. – 46, 232
Парандовський Я. – 60, 84
Парніцький Т. – 94, 160, 210, 333
Патканьовська Д. – 84
Пачковський А. – 17, 19, 82
Пачковський Є. – 94
Пачовський В. – 108, 317, 331, 333
Пейпер Т. – 8, 26, 33, 35–38, 51, 54, 58, 65, 67, 89, 90, 102, 115, 119, 126, 132, 133, 139, 160, 451
- Оркан В. – 201, 328, 330, 345, 380, 390, 413, 417
Орлик П. – 238, 295
Орлівна Галина – 147
Орвін О. – 33, 58
Ортега-і-Гассет – 6
Осаж – 274
Осецька А. – 87
Оссендовський Ф. – 370
Осика М. – 168, 329
Осінчук М. – 110
Осторог – 104
Островська В. – 90
Островський В. – 146–149
Островський Є. – 87
Отвіновський – 84
О'Флагерті Ліам – 173, 177
Охендушка Є. – 98
Оцешковська Ц. – 312
- Пекарський К. – 59
Пеленський Є. – 418, 419
Петлюра С. – 3, 4, 165, 173, 175, 205, 225, 237, 261–263, 268, 269, 273, 277, 294, 344
Петров В. – 404
Петрусевич К. – 98
Пежинський В. – 96
Перацький Б. – 209, 212, 217, 434
П'єнтак С. – 38, 39, 42, 54, 72, 82, 90
Петжак В. – 54, 82, 333
Петркевич Я. – 54
Пехал М. – 40, 43, 53, 87, 88, 102, 159
Півінський Л. – 58, 59, 88, 94
Пігонь С. – 57, 58, 59, 60, 82, 88
Підмогильний В. – 110, 404
Пікассо П. – 44, 65, 67, 68
Пілат Р. – 57
Пілсудський Ю. – 3, 4, 45, 49, 76, 142, 144, 155, 205, 206, 225, 229, 237, 248, 253, 255, 256, 258, 260–263,

265, 268–270, 273, 274, 277, 295,
298, 322, 442, 457
Пільц Е. – 380
Пінтус К. – 44
Пйотровський К. – 201
Плажек Ф. – 87
Плезі М. – 59
Плесневич А. – 84
Плохоцький Л. – 274
Плошевський Л. – 57, 59
Плужник Є. – 352, 353, 419, 422
По Е. – 45
Погоновський Є. – 238, 239, 273, 274,
328, 330, 333, 366, 369, 370, 445,
447, 459, 461
Подгорський-Охолув Л. – 48
Подгурський Б. – 291
Подсадецький К. – 8, 37
Пожондковський – 51
Поліщук К. – 147, 329
Полляк Р. – 57, 59
Полуботок – 238
Поляк С. – 9
Поміровський Л. – 89
Поплавський А. – 116
Поплавський В. – 216
Попович-Барська К. – 337

Равіта-Гавронський Ф. – 327
Радишевський Р. – 203
Рамішвілі – 263
Регамей К. – 84
Рей С. – 51
Реймонт В. – 96
Рембо А. – 48, 173, 364
Ремер – 65
Ридзевська Н. – 43
Рильський М. – 71, 76, 108, 230, 240,
305, 330–332, 335, 339, 341, 342,
345, 352, 353, 360, 405, 408, 413,
422, 427, 445, 459
Римкевич А. – 39, 41, 115
Рогальський А. – 83

Поппер М. – 99, 102
Поренбович Е. – 57
Промінський М. – 102
Пронашка А. – 30, 44, 51, 94
Пронашка З. – 30, 44, 94
Процишин З. – 109, 110
Прус Б. – 379
Пруст М. – 95
Прухнік А. – 102, 103
Прушинський К. – 76, 82, 95, 187, 207,
208, 210, 211, 219, 229, 322, 434,
439–444, 457
Прушинський М. – 76, 208, 215, 229,
322, 434, 435, 437, 457
Прус Б. – 92, 96
Путрамент Є. – 8, 39, 41, 54, 98, 102,
104, 113, 114, 116, 124, 455
Пушак С. – 379
Пушкін О. – 415, 420
Пчілка Олена – 332, 336, 344, 380
Пшибишевський С. – 8, 43, 44, 45, 60,
92, 94, 96, 126, 130, 131, 184, 185,
413, 452
Пшибось Ю. – 8, 33, 36–39, 54, 65, 67,
68, 70, 90, 124, 133, 134, 451
П'ясецький С. – 102, 185, 216, 217

Р

Роговська-Дорошевська Я. – 84
Роговський С. – 99, 102
Роек М. – 210
Ролліна – 173
Романович О. – 337
Ростворовський К. – 84
Рубах Л. – 73, 330, 356
Рудін – 302
Рудницький А. – 110
Рудницький М. – 102, 107–110, 163,
173, 174, 177, 333, 422, 447, 461
Руднянський С. – 99, 103
Русінек М. – 90
Рябцев С. – 144
Рябчун М. – 202

С

- Савашинський Ю. – 171
 Савіцька Я. – 203
 Савченко Я. – 108
 Садовський М. – 240, 305, 344
 Салига Т. – 399
 Саліковський О. – 147
 Самійленко В. – 149, 330
 Самокиш М. – 344
 Самсонов В. – 144
 Самчук У. – 110, 149, 163, 174, 331, 332, 335, 345, 346, 348, 370, 440, 445, 459
 Сварожич Б. – 333, 360, 363
 Св. Володимир – 264
 Свежавський С. – 84
 Свенціцький І. – 178
 Свенціцький Т. – 88
 Свеховський М. – 232
 Свецький А. – 99
 Свецький Т. – 89
 Свінарський А. – 44, 51
 Свяневич С. – 209
 Седлецький Ф. – 58
 Седляр В. – 429
 Селегій М. – 168, 329
 Сельський П. – 173
 Семенко М. – 108
 Семенський Л. – 201
 Сеневи́ч К. – 62
 Сенкевич Г. – 59, 60, 84, 89, 201, 230, 237, 244, 267, 285, 292, 303, 334, 379, 438
 Сент-Екзюпері А. – 95
 Сенченко І. – 173
 Серафимович З. – 84
 Сергієвич П. – 116
 Серпенко П. – 149
 Сестра Тереса – 83, 84, 185
 Сеуфор М. – 65, 67,
 Северянін І. – 95
 Серафінович Лешек (Лехонь Я.) – 47
 Сероцька К. – 19, 45–47, 78, 80, 181
 Сивіцький М. – 426
 Сидоренко Н. – 165, 167, 168, 170
 Симонолевич К. – 76, 230, 232, 236, 238, 239, 273, 274, 283–285, 323, 339–341, 345, 352–354, 458
 Синко Т. – 58, 59, 60
 Сирокомля В. – 366, 370, 374
 Сільвестер – 84
 Сімович В. – 110, 163
 Сірик Л. – 289, 292, 296
 Сірополко С. – 178
 Скварчинська С. – 60
 Скварчинський А. – 88, 89, 258
 Сківський Я. – 51, 89, 90, 92
 Скит – 320
 Сковорода Г. – 339, 401, 445, 459
 Скотарек В. – 43
 Скрипник М. – 238, 261, 271
 Слісаренко О. – 108
 Словінський Я. – 43
 Слободнік В. – 43, 53, 90
 Словацький Ю. – 43, 45, 57, 60, 96, 97, 104, 115, 148, 201, 329, 345, 346, 379, 413, 429, 439
 Слонімський А. – 8, 47, 48, 50, 53, 89, 95–97, 187, 188, 424, 432, 433, 452
 Смаль-Стоцький Р. – 74, 173, 297, 303, 426
 Смолка С. – 62
 Смолич Ю. – 173
 Смрек Я. – 71
 Собанський А. – 95
 Собеський Я. – 283, 286
 Сова А. – 334, 374
 Совінський Л. – 370, 373, 374, 413
 Сокальський Я. – 87
 Сократ – 87
 Сосюра В. – 108, 330, 406
 Соловійов В. – 312
 Софронів В. – 316
 Спасович В. – 57
 Спевак Ю. – 39
 Спитковський Ю. – 87
 Спихальський Є. – 44
 Ставар А. – 79, 80, 92, 94
 Ставарський А. – 86

Стажевський – 65
Сталін – 120, 348
Станде С. – 79
Станде Р. – 80
Станецький Е. – 79
Старицький М. – 413
Старовейська-Морштиновська З. – 84
Старчевський М. – 290
Стафф Л. – 53, 57, 84, 90, 92, 96, 140, 160
Сташиц – 104
Степень Т. – 181, 188
Стемповський Є. – 40, 59, 87, 90, 91, 279
Стемповський С. – 232, 233, 319, 320, 334
Стерн А. – 8, 31–33, 35, 36, 39, 68, 79, 94, 128, 451
Стефанік В. – 63, 88, 109, 110, 165, 168, 240, 331, 332, 334, 344, 389, 402, 413, 416, 417, 422, 437
Стефанович О. – 163, 335, 406

Таранько М. – 337
Тарнавський В. – 58
Тарнавський О. – 173
Тарновський С. – 57
Тацит – 283
Твердохліб С. – 328, 352, 366, 370, 371, 380, 384, 389, 392, 393, 395
Теліга О. – 163, 172
Терещенко М. – 108, 405, 427
Терлецький Т. – 90
Тетмаєр К. – 390, 415, 422, 448, 462
Тиктор І. – 337, 349
Тислява Ю. – 65, 67
Тичина П. – 71, 73, 76, 108, 109, 168, 230, 240, 305, 329, 330, 332, 333, 335, 352, 357–361, 363, 364, 377, 390, 403, 405, 408, 413, 419, 422, 427, 437, 448, 462
Тимофєєв Г. – 40
Толстой Л. – 306

Стешенко – 342 (вчений)
Стоковська М. – 84
Стороженко О. – 149, 415
Стоян Я. – 76, 230, 233, 237, 239, 250, 304
Стпичинський В. – 206
Страдецький Я. – 49, 96, 98
Струг А. – 91, 94
Студентович К. – 207, 208
Студинський К. – 165, 178, 413
Студницький В. – 218, 263
Стур Я. – 8, 43–45, 130–132
Стшемінський В. – 36, 451
Супервеллеа – 53
Сурмач В. – 333
Сурмач Ю. – 360
Суський А. – 87
Суходольський Б. – 60, 86
Сухомлинов О. – 203
Сухоцький М. – 88
Схетзель Т. – 206

Т

Томашівський С. – 374
Томпсон – 84
Тополінський В. – 46
Топольський Ф. – 42
Тракль Г. – 53
Трамер М. – 190
Третер М. – 57, 58
Третьяк А. – 59, 82, 84
Троль А. – 105
Трочинський К. – 90
Трощинський В. – 202
Труш І. – 110
Тувім Ю. – 8, 46–48, 50, 53, 95–97, 188, 329, 330, 356, 360, 427, 428, 452
Тудор С. – 80, 109, 335
Турянський О. – 345
Тцара Т. – 36, 53, 65, 67
Тютчев Ф. – 312

У

- Уайльд О. – 45, 173, 339
Уейський Є. – 57, 90
Українка Леся – 76, 149, 168, 230, 240, 305, 332, 336, 337, 339, 343, 345, 352, 361, 389–398, 402, 411, 412, 445, 447, 448, 459, 461
Українець – 337
Улашин Г. – 345
Уляновський Б. – 62
Ульяш С. – 203
Унамуно М. де – 173
Уніловський З. – 72, 92, 95, 96

Ф

- Фалат – 51
Федькович Ю. – 344, 352, 419
Фельдман Ю. – 91
Фещенко-Чопівський І. – 171
Филипчак І. – 285
Фік І. – 99, 103–105
Філянський М. – 405
Флоріан В. – 59
Флюковський С. – 42, 43, 53, 90
Фолкнер В. – 173
Франко І. – 64, 76, 109, 149, 168, 230, 240, 305, 327, 343, 345, 352, 361, 378–380, 382–391, 399, 402, 411–413, 417, 445, 447, 459, 461
Франковський К. – 105
Франц В. – 102
Фрасік Ю. – 53
Фредра А. – 60
Френкель М. – 429
Фреудман М. – 102

Х

- Хагенау – 177
Хакслі О. – 95
Халабурда К. – 113, 116
Хандельсман М. – 96, 284
Хасевич Н. – 173
Хахн В. – 56, 57
Хвильовий М. – 110, 173, 177, 240, 273, 301, 305, 317, 335, 339, 342, 343, 348, 362, 399, 404, 408, 411, 412, 422, 425, 445, 446, 459
Хвістек Л. – 30, 31, 36, 44, 51, 58, 68, 90, 126, 159, 451
Хельштинський С. – 83
Хемар М. – 94
Хемпль Я. – 78, 79, 185
Херинг Я. – 78, 79
Хжановський І. – 56, 58, 59
Хіріко Г. – 65, 67
Хлебовський Б. – 57
Хмай Л. – 87
Хмельницький Б. – 238
Хмельовец М. – 104
Хмельовський П. – 57
Ходасевич-Грабовська В. – 65, 67
Хоене-Вронський Ю. – 72, 414
Хойновський А. – 202, 224
Холлендер Т. – 71, 98, 99, 102, 109, 330
Холодний П. – 172, 173, 177, 344
Хопеншанд Д. – 81
Хоппе Я. – 62
Хорошевський В. – 374

Ц

- Цебуля В. – 43, 72, 89, 90
Целін П. – 95
Цесельчук С. – 42, 43
Цимбал В. – 168
Цікавий І. – 171
Цісак В. – 204
Цурковський Я. – 328, 333

Чайковський А. – 149, 178
Чайковський М. – 201
Чайковський Т. – 83
Чапек К. – 45
Чарнецький С. – 109, 110
Чарнівський А. – 116
Чарнік О. – 181
Чарториський А. – 284
Чаховський К. – 82, 92, 96, 159
Чебурашкін А. – 144
Чекановський А. – 173
Червінський Б. – 379
Черемшина М. – 109, 110
Черкасенко С. – 108, 178
Черни З. – 160

Шайдак С. – 54
Шандрук П. – 230
Шантроха – 139
Шаповал М. – 311, 315, 319
Шашкевич М. – 343, 352, 416
Шаян С. – 335
Швейковський З. – 59
Шевченко Т. – 63, 71, 73, 76, 88, 145,
147, 163, 168, 169, 173, 175, 230,
239, 270, 275, 304, 317, 329-334,
339, 348, 351, 355, 360, 361, 364-
366, 368-378, 380, 391, 402, 405,
410, 411, 413, 414, 416-419, 421,
422, 427, 429, 438, 445-448, 459-
462
Шекспір В. – 393
Шелухин С. – 178
Шельбург-Зарембіна Е. – 95
Шенвальд Л. – 43, 134

Щербак М. – 168
Щербаківський В. – 178
Щербіц К. – 430
Щербовський А. – 87

Ч

Чернік С. – 8, 28, 52-54, 70, 72, 138,
185, 333
Чернява І. – 173
Черчель В. – 280
Чехович Ю. – 37, 39, 40, 42, 54, 70, 72,
73, 88, 90, 109, 115, 137, 154, 330,
333, 352, 356, 357, 359, 360, 365,
446, 451, 460
Честертон В. – 96
Чикаленко Є. – 254
Чижевський Т. – 8, 30, 31, 36, 44, 54,
65, 67, 68, 128
Чосновський С. – 90
Чумак В. – 342
Чупринка Г. – 73, 342, 352, 416
Чухновський М. – 38, 40, 159, 431

Ш

Шептицький А. – 261, 272
Шийковський М. – 57, 59
Шиллер Л. – 79, 160
Шимановський К. – 84, 94
Шиманський В. – 99, 112, 181
Шиповська І. – 289
Шишацький М. – 171
Шкурупій Г. – 405, 427
Шмай С. – 44
Шмидтова З. – 59, 60, 88
Шмігли Е. – 261
Шульц Б. – 94, 99, 102, 104
Шумський Й. – 148
Шпенглер О. – 6, 115
Шредер Л. – 124, 125
Штовхань Ф. – 144
Шукевич М. – 87
Шумський – 301, 371
Шухевич В. – 370

Щ

Щитенець П. – 174
Щоголів Я. – 339, 340, 445, 459
Щука М. – 79
Щурат В. – 361, 372, 390

Ю

- Юзевський Г. – 76, 150, 151, 156, 220, 225, 229, 230, 238, 261, 291, 292, 322, 442, 457
Юнг-Жаховський (Юнг) Р. – 334, 339, 445, 459
Юрченко В. – 297, 302, 429

Я

- Яблонська С. – 110, 320, 336, 338
Яворський К. – 39, 70, 71, 73, 76, 109, 194, 230, 352, 355, 357–360, 365, 366, 446, 456, 460
Яворський С. – 36
Ягер – 433
Якимович Р. – 116
Якоб. М. – 39, 53
Якубкевич Ю. – 87
Яновський Є. – 68
Яновський Ю. – 173
Янчарський Ч. – 54
Яровецький Є. – 158, 159
Яровецький Ю. – 21
Яро-Дригинич Я. – 173
Яросінський З. – 32
Ярош З. – 103
Ярошинська Є. – 337
Ясенський Б. – 8, 30, 31, 35, 36, 68, 79, 126, 128, 429
Яструнь М. – 54, 90
Яшембець-Козловський Ч. – 73, 159, 187, 287, 330, 333, 350, 352, 356, 357, 363–366, 446, 447, 460, 461
Яцкевич О. – 83
Яцків М. – 108, 110, 328, 330

Наукове видання

Кравченко Світлана Іванівна

**Періодичні видання Польщі 20–30-х років
XX століття у світлі суспільно-культурних процесів
міжвоєнної доби: літературна комунікація, польсько-
український діалог**

Монографія

Редактор Г. О. Дробот
Коректори: Г. О. Дробот, Н. П. Шуляр
Верстка М. Б. Філіповича

Підп. до друку 27.08.2009. Формат 60×84¹/₁₆. Папір офс. Гарн. Таймс. Друк цифровий. Обсяг 30,2 ум. друк. арк., 29,7 обл.-вид. арк. Наклад 500 пр. Зам. 2267. Волинський національний університет імені Лесі Українки (43025, м. Луцьк, просп. Волі, 13). Друк – ВНУ ім. Лесі Українки (Луцьк, просп. Волі, 13). Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України ДК № 3156 від 04.04.2008 р.

С. І. Кравченко

**Періодичні видання Польщі 20–30-х років
XX століття у світлі суспільно-культурних
процесів міжвоєнної доби: літературна
комунікація, польсько-український діалог**